

MIHAIL SADOVEANU
OPERE

ACEASTĂ EDITIE APARE SUB
SUPRAVEGHEREA AUTORULUI

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

MIHAIL SADOVEANU
OPERE
4

DUDUIA MARGARETA
OAMENI ȘI LOCURI
CINTECUL AMINTIRII
POVESTIRI DE SARĂ

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

C120710

DUDUIA
MARGARETA

1908

I

1883..

Vechiule și bunule prietin! Nu știi ce vei mai fi cugetînd de această manie a mea, care se pare că nu mai are sfîrșit. Scrisori și iar scrisori! Și încă așa de lungi — încît eu însămi abia cutez să le mai recitesc. Te știi însă îngăduitor și bun. Știi că ai cetit cu oarecare mișcare de suflet istoriile pribegirilor și suferințelor mele, și îți închipui că nici pribegirile, nici suferințele nu s-au sfîrșit.

Acuma, în ziua aceasta mohorîtă de iarnă, atîtea și atîtea lucruri ale trecutului depărtat iar se întorc și iar îmi mișcă sufletul. Nu mă pot opri: totdeauna, în scrisorile mele, amestec cîteva lacrimi. Îmi amintesc de orașelul nostru cu căsuțele țuguiate, de aerul limpede, de cerul înalt și albastru, de munții noștri cu cușme de zăpezi veșnice, de toată viața copilăriei și a tinereții... Îți mai aduci aminte de ziua cea de primăvară, cînd am ieșit de la biserică alături și ne-am suit spre crîngurile de la margine, ca să culegem violete? Era un soare așa de liniștit, împrăstia ca o lumină de aur și pășeam încet pe pajiștea moale și umedă, pe cînd orașelul alb sta risipit dedesubtul nostru. Noi căutam florile gingașe, cu miros fin și

dulce, era cald și bine, și de la pășune veneau sunele moi ale clopotelor de la vite, clopote mari și melodioase de aramă... Pe aici, pe unde sînt, nu mai aud asemenea clopote. Atunci, dragul meu, în ziua aceea de primăvară socot eu că s-a născut în sufletu-mi cea dintăi simțire gingașă a mea, o dragoste tînără și tăinuită pentru tine. — Știu că zîmbești. E cam mult de-atunci, eu m-am înstrăinat și tu ai rămas la locul tău. De multă vreme nici n-ai mai răspuns la scrisorile mele: poate te-ai însurat, poate ai copii, nu pot să știu, poate ai încărunțit, împresurat de năcazurile vieții, — dar eu nu mi te mai pot închipui altfel decît cum erai atunci, în tinereța noastră. Îmi mai aduc aminte — și mi se pare că ți-am mai scris despre asta — de o sară de vară, cînd am rămas singuri pe drum, în urma unei gălăgioase petreceri, și cînd, în tăcere, începu să cînte un corn de vînătoare departe, sus, în cer, sub ghețari, unde încremenise o lumină puternică trandafirie. Mergeam amîndoi la braț și ascultam pe gînduri cîntarea asta a amurgului. De multe ceasuri fermecate ale dragostei mele de-atunci îmi aduc aminte, — și mi se strînge inima. Cîți ani au trecut? Parcă mă înfior privind în urmă; pe urmă mi se strînge inima pentru toate cîte am pierdut, pentru atîtea lucruri scumpe, pentru Elveția noastră pe care nu știu dacă voi mai vedea-o, pentru munții noștri, pentru lacurile limpezi, și pentru fericirea, care poate trebuia să fie a noastră, dacă nu s-ar fi împotrivit vînturi vrăjmașe!

Mais pourquoi m'entraîner vers ces scènes passées ?
Laissons le vent gémir et les flots murmurer...
Revenez, revenez, o, mes tristes pensées,
Je veux rêver et non pleurer !

Te rog să mă ierți, prietino! Amintirile sînt pentru mine o mare mîngiere. Și-apoi nici nu te oblig să cetești scrisorile acestea lungi, nici nu te oblig să-mi răspunzi; fac și eu hîrtiei — și poate ție — niște mărturisiri care-mi ușurează sufletul.

Sînt acu de cîțiva ani în aceste părți de lume și nu m-am putut obișnui cu nimic din cele ce mă împresoară. Dintru-nțăi n-am putut vedea deosebiri mari de Austria și Rusia, dar în curînd m-au îndreptat alții, tot de pe la noi, că m-am oprit într-o țară care pînă mai ieri a fost sălbatică și care încă păstrează urme de sălbătăcie. Cum ți-am mai spus, mă obișnuiesc foarte greu. Ți-am mai vorbit de veșnica nostalgie de munții noștri, — și ți-am mai vorbit de atîtea ori în asemenea împrejurări de vechea mea pasiune... Dar tu poate nu mai cetești aceste scrisori nenorocite ca și mine.

Mă știai la cuconul Dumitrel Costăchescu. Ți-am spus că soția sa e o doamnă cu un mers foarte măreț și cu privirile reci. De două ori pe săptămînă făceau vizite la cunoscuții lor din oraș. Cuconul Dumitrel se răsturna cît era de gras, suflînd greu, se răsturna cu burta în sus în trăsura cu blazon îndărăt, iar cucoana Ema se așeza dreaptă lîngă el, privindu-l cu coada ochiului. Un vizitiu ras, în livrea albastră, cu nasturi galbeni, șfichiuia cailor, — și se duceau. Așa era totdeauna... Și cucoana Ema Costăchescu de cîte ori se întorcea de la vizitele ei și se scobora mareață din trăsura-i cu blazon, mă saluta încet și-și ridica în sus bărbia, apoi, la ceaiul de după-amiază, prindea să-mi vorbească despre nobleța familiei sale. Lui cuconul Dumitrei îi păsa puțin de această nobleță, mînca bine și bea mult, și avea un obicei ciudat:

I-am zărit de câteva ori prin fundul coridoarelor oprindu-se lângă servitoarele tinere și întinzînd mîna spre dînsule. Ele țipau ca niște bufnițe, apoi începeau să rîdă. Totdeauna am fost scandalizată de purtările acestea, și totdeauna îmi era frică de el cînd îl întilneam prin coridoarele lungi și întunecoase. Dar el avea o predilecție deosebită pentru fetele acelea rău îmbrăcate și cu mînile roșii și aspre. Totuși se uita foarte ciudat spre mine. Așa urmau lucrurile de o lună de zile, — și n-aveam treabă multă cu fetița lor, o copilă slabă și neagră, pe care o pedepseam des, și care, totdeauna cînd o pedepseam, se uita urît, pe sub sprîncene, la mine și bolborosea vorbe neînțelese. Știam că-nvățase de la servitori să mă înjure. Din pricina aceasta nu-mi era deloc dragă. Pe urmă nu-mi plăceau nici părinții ei, — unul cu scandalurile lui, alta cu aerele ei de prințesă. Știam de la colege de-ale mele, din alte familii, că sînt oameni de rînd care au avut noroc. Și-ți spun drept că, privindu-i, de multe ori eram indignată. Și eram și tristă — că asemenea ființă cu nările umflate are noroc, o femeie ca oricare alta, — iar eu niciodată n-am avut parte de bunurile vieții. Am mai văzut că cucoana Ema, într-o zi, a început a înjura ca și copila ei, cînd se uita urît la mine. Iși înjura servitoarea, fata în casă. Fata a început a răspunde. Atuncea stăpîna ei a prins a o bate. O trăgea cu stînga de cap și cu dreapta îi căra cu pumnul-n spate. Nu-ți închipui, iubitul meu amic, ce idei îmi făceam eu atunci, mai ales cînd a sosit la scară trăsura cu blazon. Nu puteam firește să duc multă vreme casă bună cu asemenea ființi, — mai ales că-mi era din în ce în ce mai mult frică de cuconu Dumitrel. S-a întîmplat într-o zi ceea ce prevedeam.

Eram la masă și cucoana Ema vorbea despre nobilele ei rude, apoi se uită rîzînd la odrasla sa și la cuconu Dumitrel și zise tare :

— He! peste cîțiva ani n-am să mă mulțămesc decît cu un prinț...

Cuconu Dumitrel începu să rîdă și să mînînce mai iute, roș la obraz și asudat.

— De ce numaidecît un tînăr cu coroană pe cartea de vizită ? întreb eu mirată, zîmbind însă.

Cucoana Ema întoarse încet spre mine privirile sale.

— De ce nu, mă rog ? întrebă ea cu liniște, privindu-mă drept.

— Astăzi se cere inteligență și bună-creștere... răspunsei eu apăsînd asupra cuvîntului *bună-creștere* și privind spre fetița neagră și slabă.

— Cum ? strigă tare cucoana Ema înălțîndu-și fruntea.

Se uita cu dispreț la mine. Atuncea mi s-au întunecat și privirile mele, am simțit o strîngere la inimă.

— Faci aluzie la copila mea ? întrebă ea tare.

— Da, vorbii eu, încrucișînd pe farfurie cuțitul și furculița și punînd alături șervetul. Mi se pare tare puțin bine-crescută pentru un prinț ce va să vie...

Cuconu Dumitrel începu să rîdă tare, cu gura plină, răsturnîndu-se pe speteaza scaunului.

— Cum, frate ? Cum v-a venit așa să vă apucați la sfadă ?...

Cucoana Ema se sculă măreață în picioare și zise sentențios :

— Relațiile între noi sînt rupte, domnișoară Keminger... O calică ca dumneata nu merită decît disprețul meu...

Toată amărăciunea grămădită în mine în casa aceea își făcea drum spre buze.

Am suris cu gingășie :

— Cel puțin exprimați-vă, doamnă, mai corect franțuzește...

Am înțeles-o dintr-o privire ; voia, în clipa aceea, să se repeadă la mine. Cred că era în stare să-mi puie mâna în păr. Incepu să mă înjure în limba ei, pe care o pricep întrucîtva. Imi era frică. Ieșii repede pe ușă. Intrai în odăița mea și începui să-mi arunc în cufăr lucrurile. În urmă, în sufragerie, cucoana striga tare ; prin sală auzeam pașii servitorilor care veneau să asculte pe la uși. Eu îmi strîngeam lucrurile mele și plîngeam. Eram foarte nefericită.

Cît am stat singură, în zilele ploioase de toamnă, în odaia rece a unui hotel sărac din Iași, nu știam ce să fac, nu știam încotro să mă îndrept. Bani strînși am puțini de cînd rătăcesc prin lume, prietini n-am — ce să fac ? Iți mărturisesc că de multe ori am voit să mă întorc la noi acasă, dar n-am avut curajul. Nimenea dintre ai mei nu mai trăiește ; de la rude nimic nu mai pot nădăjdui ; de tine îmi era frică. Cine știe ce s-ar întîmpla în sufletul meu cînd ne-am întîlni, — căci timpurile ce s-au dus au rămas pentru mine încremenite ; așa le simt ; dar judecata îmi spune că s-au schimbat și dezamăgirea m-ar zdrobi dintrodată. Nici n-ai idee ce lașă eram, cît de amărită, cînd mă gîndeam să mă întorc acasă și vedeam că nu se poate, că nu pot, orice-aș face. Este ceva bolnav în mine, — în ființa aceasta pribeagă, fără rude, fără prietini, fără viitor, care trebuie să se bucure de bucuria străinilor, să se întristeze la durerea străinilor, mercenară fără hodină,

la pîndă cînd se strecoară vorbe și priviri în juru-i, singură la masă, singură în odăița pustie, cu sufletul oricînd gata să izbucnească din încordarea-i de tragedie.

Mă cunosc foarte bine, îmi bănuiesc soarta, — și cu toate acestea tot îmi făceam visuri. Stînd în odăița aceea a hotelului, priveam prin geamul murdar la toamna de afară, la rarele frunze veștede care pluteau în undele vîntului, ascultam o dureroasă melodie de flașnetă care pătrundea slăbită, cerșind, din depărtare, de pe străzi goale, — și așteptam. Unde trebuia să intru ? Lumea aceasta în care mă învîrtesc îmi displace cu totul. Sînt pretutindeni privită ca o servitoare ; în unele locuri sînt pîndită dacă nu cumva mînînc prea mult, în alte părți orice privire, orice vorbă are intenția parcă să mă umilească. Ici, boierul e foarte greoi, nu pricepe o notă de muzică, n-a luat în mîină o carte ; dincolo cucoana pare atînci sosită din întunericul unui sat sau al unei mahalale, vorbește mult, bate din palme, întoarce ochii peste cap, răcnește, înjură, îmi mărturisește suferinți, toate nenorocirile căsniciei, apoi dintrodată, dintr-o privire, dintr-o vorbă, îmi devine dușmana cea mai neîmpăcată. Dar se poate să fiu prea aspră, din pricină că cugetările mele sînt ale unei singurate. Sînt poate nedreaptă. Imi închipui că sînt și oameni aleși aici, poate n-am dat încă eu peste dînșii. De și nu prea iubesc copiii, — cei mai mulți dintre cei cu care am avut de-a face nu m-au supărat prea mult ; învață ușor, vorbesc cu ușurință limba noastră... Parcă vor fi cu totul altfel decît părinții lor... Intru aceasta am avut oarecare mîngîieri : au fost copii care chiar m-au mișcat prin iubirea lor... Cel puțin atîta mîngîiere, cît de puțină,

Într-o țară străină cu care n-am nici o legătură, într-un oraș murdar și deșert.

Îmi făceam aceste cugetări și așteptam. Am auzit pași. A început să-mi bată inima. Servitoarea îmi aducea o scrisoare. Era de la o colegă întru năcazuri, o domnișoară cu care mă întâlнисem de câteva ori. Îmi scria din Roman. Era și ea acolo; auzise că sînt liberă și îmi propunea să intru într-o casă de oameni foarte cumsecade. Pe boier îl chema cuconu Tudorache Amărăscu; pe cucoană, Irena. Oameni cu avere, cu moșii. Aveau o fată, o domnișoară inteligentă de care trebuia să mă ocup. Nu prea mult, căci «duduia» era de măritat și ca mîni-poimîni își ia zborul. În casă mai erau doi băieți, afară de domnișoara Margareta. Un student, Costică; un licean, Petrișor, — cu care însă nu aveam de-a face întru nimic. «Cred că ai să te împaci foarte bine cu acești oameni, îmi zicea cunoștința aceea a mea. Bolnavi nu sînt în casă și părinții și copiii sînt destul de veseli, fac petreceri din cînd în cînd, nu-s zgîrciți... Guvernanta care era înainte a stat patru ani. Acum s-a măritat...»

Eu am zîmbit. Pe urmă am început să mă gîndesc. Totdeauna mă puneam să gîndesc așa, în asemenea împrejurări; dar știam bine că mă voi hotărî să mă duc, să intru. Intram la urma urmei oriunde. Aveam, oriunde aș fi intrat, cel puțin un tacîm și pat de hodină.

Cetii a doua oară scrisoarea. Acu începeam să mă încredințez că va fi bine. Lucrul, afară de asta, părea că se face cu ușurință. Îmi convenea și prețul. Colega mea îmi scria că n-aveam decît să vin în Roman și să mă abat pe la casa lui domnu Amărăscu.

O clipă am stat la indoială. Aveam de cheltuit și se putea să nu izbutesc. Apoi m-am hotărît cu desăvîrșire. Fie ce-a fi! Mi-am împachetat tot ce aveam, mi-am închis cufărul, m-am informat cînd pleacă trenul, am chemat o birjă, — ș-am pornit spre casa pe care n-o cunoșteam și care avea să mă adăpostească, spre oamenii pe care nu-i cunoșteam și cărora firește trebuia să le zîmbesc.

Pînă în Roman, cît am călătorit în tren, n-am schimbat cu nimeni o vorbă. Totdeauna mi se întîmplă așa. Invăluită în pelerina mea lungă și neagră, stau într-un colț. Mă gîndesc la multe: la hainele pe care trebuie să le schimb, căci încep a se învechi, la pălăria ieftină care-și clatină florile în zguduirile vagonului; întind mîinile, îmi trag pe mine pelerina largă și desigur că mă uit cam spăriată la conductorii, căci totdeauna mă privesc cu luare-aminte și cu curiozitate.

Am ajuns, am tras la un han. Pe urmă m-am gătit cum am putut mai bine înaintea unei oglinzi. Cred că mi-am pus și puțin roș pe buze și în umerii obrazilor. Nevoie de asta n-am, dar atuncea eram palidă de oboseală, mă cam durea capul. Eram și neliniștită. Am scos dintr-o besactea înflorită cu scoici o panglică veche și foarte frumoasă de matasă, o panglică neagră cu care mă încing la zile mari și cu care îmi stă foarte bine. Îmi părea rău de pălăria cu florile care se clătinău. Atunci m-am hotărît să-mi cumpăr una nouă cît mai curînd, cînd voi lua cea dintăi leafă. Îmi place să văd un lucru bun pe mine, să fiu elegant îmbrăcată. De-aș putea, aș cheltui cît de mult pe haine. Cred însă că n-ar fi bine; asta n-ar fi pe placul cucoanelor. M-ar privi totdeauna c-o scînteie de gelozie în ochi.

Am găsit numaidecît pe domnișoara Bizet. Orășelul nu-i mare. Cîteva străzi cu case mai bune, încolo murdărie și sărăcie. Am intrat în odaia ei frumos gătită; are gravuri nostime pe pereți și scorturi. Indată mi-a arătat garderoba plină de rochii, mi-a arătat și cîteva pălării. Am văzut și pe cucoana ei, naltă și slabă, bolnavă de mult. Dar domnișoara Bizet nu se plînge de boala cucoanei. Zice că n-o stînjenește deloc, că doamna are un caracter foarte bun. Păcat de așa ființă. Pare sigur că nu se va mai însănătoși.

— Dar domnu Apostol? am întrebat eu. Dumnealui ce fel de om e?

— A! domnu Apostol? domnu Apostol e foarte bine! zice domnișoara Bizet zîmbind. E un om foarte amabil...

Și iar începu să-mi puie dinaintea ochilor rochiile și pălăriile-i frumoase. Mă gîndeam însă că toate au un cusur: n-au a îmbrăca un trup grațios, nici nu vor putea încadra o față plăcută. Mie nu prea îmi place domnișoara Bizet, cu ochii ei mici, cu nasu-i ridicat în sus. Și vorbește prea mult, nu numai de hainele ei, ci și de domnu Apostol.

Ne-am grăbit spre casa domnului Amărăscu. O locuință mare, întinsă, comodă, cu ferestre uriașe, cu acoperiș de tablă roșie. În jurul ușilor, în jurul ferestrelor, ghirlânzi de viță sălbatică. În față o grădină de flori. În toamna fără soare, în fața casei tăcute, pe răzoare, se înălțau crizanteme în buchete mari, care se aplecau cu gingășie. Erau unele de o frumuseță nespusă, ca răsfirări de mii de fire de matasă, liliachii și albe.

Cînd am tras de clopoțel, ieși soarele din nouri și revărsă peste grădiniță un val de lumină aurie.

Îmi bătea inima. Lumina aceea de toamnă îmi aduse însă ca o mîngîiere.

Servitorul care ne deschise n-avea nici livrea, nici nasturi de alamă. De asta mi-a părut bine. Părea să fie un om foarte cumsecade. Era voinic, rumân la obraz și zîmbea cu prietinie. Ne spuse dînd din cap: Sărut mîna! și ne deschise ușa de la salon.

Un salon larg, un pian uriaș, tablouri cu name vechi, covoare pe jos, jilțuri și canapele în toate părțile, și măsuțe pe care abureau cești cu ceai parfumat. Familia era în păr; se știa că vin. Erau și cîteva prietene ale cucoanei. N-am văzut întîi pe nimeni, îmi ardeau ochii. Domnișoara Bizet își sălta trupu-i scurt și plin pe covoarele moi și eu pășeam după dînsa.

— Madam Amărăscu, vă recomand pe domnișoara Keminger...

Cucoana Irena Amărăscu îmi dă mîna zîmbind. E mare, grasă, umple scaunul larg pe care șade. Mă privește cu ochi căprii și buni. Se mișcă încet în scaunul ei, abia își poartă trupul strîns în haina neagră care-i pocnește la încheieturi. Fața largă îi lucește ca-ntr-o bură de unt.

— Domnișoara Margareta! zice tovarășa. Și încep a vedea mai bine prin ochelarii mei. Văd o fetiță subțirică și mlădioasă, care mă privește drept, cu figura foarte serioasă, oacheșă. Parcă e prea serioasă și ochii negri prea drept privesc pentru cei cincisprezece ani ai ei. Dar are un zîmbet deschis, care parcă deodată trage vâlul de pe o comoară de frumuseță. Dintrodată îmi place și mi se luminează și mie fața. Parcă simt că va fi bine.

Și iată că dau mîna și cu domnul Tudorache Amărăscu. Domnia sa e foarte corect îmbrăcat în haină

neagră, e ras cu îngrijire, pieptănat cu luare-aminte, așa ca să-și ascundă cu puținul păr cărunț chelia lucie; înalt, subțire, cu brațele neconținut în mișcare, se plimbă cu neliniște. Îmi întinde mîna. — Îmi pare bine, foarte bine, zice. Dar văd bine că se gîndește la altceva, nu mă vede. Abia după cîteva clipe mă fixează lung, cu mirare, parcă nu se aștepta să vadă lume în jurul lui.

— Aha! da! zice repede și începe a rîde. Mă rog, domnișoară Keminger, cred că o să fii foarte mulțămîtită, noi sîntem oameni buni... Ce zici, Margaretă? Și apucă pe fată de bărbie, o mîngîie pe frunte, apoi, cu mîinile la spate, începe a se plimba gînditor pe dinaintea noastră, în lungul salonului.

Cucoana Irena prinde să vorbească cu mine. Mă întrebă de unde sînt: mă întrebă în ce case am mai fost. Îmi laudă pe fata dumisale:

— E o copilă ideală... zice încet, cu glas obosit.

Se întoarce apoi spre musafiri: întâi spre doamna Lucia Rizu, o femeie mititică care foșnește din mătăsurii fără astîmpăr, privește în juru-i cu neliniște, cu ochi negri ca picături de păcură și neconținut își trece limba trandafirie peste buzele subțiri; apoi spre doamna Ecaterina Bălușescu dreaptă și mîndră în scaunul ei, care mă privește fără să zîmbească, mă cercetează drept, mă cîntărește, caută să-mi pătrundă pînă în suflet. Mă întrebă numai un singur lucru:

— Dumneata ești franceză din Elveția?...

— Da, răspund eu. Cucoana Irena zîmbește obosit și se mișcă greu în scaunul ei; cuconu Tudorache se plimbă foarte distrat, cu mîinile la spate. Ne-a uitat. Domnișoara Margaretă mă ascultă cum vorbesc, cu o luare-aminte în fața căreia rămîn stînjenită. Răspund repede, zîmbind cum se cuvine, cu ochii cît se poate

de blajini, întrebărilor grăbite ale cucoanei Lucia Rizu, — și-n salon soarele așterne deodată o pînză tremurătoare de argint. Mobilele scumpe și vechi parcă ies la o zîmbire din umbra lor rece și cuconu Tudorache deodată se oprește mirat. Parcă de cînd e n-a mai văzut asemenea lumină.

— Aha! uite soarele! zice el uimit.

M-am dus grăbită pînă la hanul meu și grăbită m-am întors. Au ieșit doi oameni și mi-au luat pe sus cu o deosebită ușurință tot ce aveam eu, toată averea mea. Cînd am intrat în odaia ce mi se pregătise, am rămas surprinsă: era o încăpere plină, prietenească, era împodobită cu chilimuri, cu cîteva lucruri rare, o mică copie în marmură albă a Venerii de la Milo, cu un colțar plin de bibelouri, cu un dulap deschis, pentru bibliotecă. Domnișoara Margaretă era acolo, în mijlocul camerei. Abia isprăvisese de așezat, cu mîinile ei subțiri și albe. Mlădioasă și gingașă, în rochia-i cafenie, s-a plecat înainte-mi făcîndu-mi o reverență, i s-au săpat gropițe în obrajii rumeni, și-un zîmbet tăcut și cald parcă mi-a umplut sufletul. Îmi zice cu glasul-i puțin învăluit:

— Bine-ai venit la noi, domnișoară Amalie...

Nu m-am putut opri: i-am cuprins tîmplele și am sărutat-o pe frunte. Ea-mi dădea deslușiri: — Uite, statueta asta am adus-o din odaia mea; uite și-am adus și un jîlț bun ca să poți să te așezi în tihnă înaintea focului, la cetit... Avem să petrecem de minune în iarna asta... Au să fie petreceri, e vorba să se facă o societate muzicală și literară... Nici n-ai idee ce mulțămîtită și ce fericită sînt... Îmi pare bine că ai venit la noi. Mi-ai fost dragă chiar cum te-am văzut!...

În ciripitul ei repede, dulce, o mîngîiere caldă și o duioșie mă cuprinse. Îmi simții ochii umezi.

Oamenii aşezaseră într-un colţ cufărul meu uriaş, — un cufăr cu pielea jerpelită, care a făcut atâtea drumuri, care a îndurat atâtea asprimi şi năcazuri, trântit şi rănit de unii şi de alţii.

În el îmi ţin jurnalul, taina sufletului meu, în el păstrează amintirile de-acasă, în el puţina mea avere... Acuma sta foarte trist în colţul lui, într-o odaie aşa de frumos orînduită. Îmi era parcă ruşine de el.

— E foarte vechi, zisei eu către Margareta, dar nu pot să-l schimb... Atîta tovarăş am avut de zile bune şi rele...

— Lasă-l că stă bine... Mie-mi place, zise fetiţa...

A ieşit repede. Am rămas singură privind în juru-mi. Un buchet de flori am uitat s-aduc... Atunci are să fie întocmai ca la mine. Eu am totdeauna flori în odaie... Aşa, eşti bine aşezată, cred că-i frumos aici, numai pentru prima oară mă simţeam bine în mijlocul unei schimbări. O oglindă mare mă arăta aproape în întregime. Mi-am scos pălăria şi jacheta, mi-am potrivit părul. Parcă sînt mai tînără şi mai frumoasă cînd sînt veselă. Acuma parcă-mi era milă de domnişoara Bizet; ea are nişte ochi albaştri foarte şterşi... Ochii mei negri au o ciudată strălucire prin ochelari.

Cum stam aşa, deodată am tresărit. Domnul Tudorache Amărăscu intrase în odaie fără să-l simt.

— A! domnişoara Keminger! Te rog să mă ierţi, domnişoară. Eşti mulţămîtită? Da? Prea bine! şi se uita pe sus, cu mîinile la spate. Apoi se întoarse şi ieşi fără să se mai uite la mine. După cîteva clipe sosi gîfîind şi cucoana Irena.

— Vezi cît de uşor ostenesc? zise ea. Abia m-am mişcat şi încep să gîfîi. Asta este cea mai mare su-

ferinţă a mea... Şi trebuie să ştii că nu stau toată ziua cît e picul...

A! aici se cunoaşte mîna Margaretei... A aranjat tare frumuşel... E o copilă ideală, nici n-ai idee, domnişoară Keminger... Te rog nu te supăra; eşti ca la dumneata acasă...

Auzii apoi alţi paşi. Prin uşa deschisă vîrau servitorii capul şi se uitau la mine.

Erau capete de toate felurile. Capete buhoase de bărbaţi, mutre spăriate de femei. Toţi se zgîiau la mine şi-mi zîmbeau. Mă învîrteam prin odaie şi nu ştiam ce să fac. Apoi m-am liniştit, şi duduia Margareta mi-a umplut odaia de mireasma puternică a unui buchet de flori de toamnă.

Aş voi să văd şi pe tînărul Costică, studentul; şi el trebuie să fie un băiat foarte plăcut; trebuie să semene cu soră-sa, dar nu-i acasă, e la Iaşi, e ocupat cu studiile lui, va veni în curînd.

— E un băiet foarte inteligent!... zice cucoana Irena.

Rămăsesem singură în odăiţă; isprăvisem de aşezat lucrurile şi cărţile; eram obosită, voiam să mă întind în jilţul moale şi să privesc pe fereastră. Mă gîndeam cu o mişcare înduioşată de suflet la întîmplările aşa de rare şi de ciudate ale vieţii aceştia; începeam să-mi schimb părerile despre oameni şi despre ţara aceasta. Deodată uşa se deschise. N-auzisem sunet de paşi. Un băiat brun cu ochii mici şi licăritori, cu părul zbîrlit, c-o carte mare în mîină, un copil de treisprezece-paisprezece ani sări în odaie, se opri cu gura deschisă într-un rîs larg, foarte prietinesc. Mă privea drept, cu îndrăzneală şi curiozitate. Işi duse

cartea și minile la spate, își depărtă picioarele în laturi și-și aplecă puțin capul pe-un umăr.

— Eu îs Petrișor, zise el vesel. Nu ți-a vorbit Margareta despre mine? Mi-a spus c-ai venit. Am să-ți aduc și eu flori, dar de la câmp, mie nu-mi plac florile de grădină; îmi plac numai florile sălbatice.

Rîdea și mă privea cu stăruință.

— Știi ce cetesc? zise el. Cetesc o carte foarte frumoasă. Mi-a dat-o Margareta. Dar tata nu mă lasă să cetesc cărți de dragoste... Ai să-mi împrumuți și dumneata cărți?...

Se zvrîli pe un scaun, își puse picior peste picior. E un copil foarte nostim; nu-și mai lua ochii de la mine. La urmă am început și eu a rîde și în veselia aceasta intră săltînd vioaie Margareta. Cînd ne văzu în intimitate, bătu din palme și ridică ochii la cer, apoi îmi zise cu convingere:

— E un mare ștregar și e foarte curajos!... Și privea cu admirație spre fratele ei cu părul zbîrlit.

Cînd am rămas singură iar, cînd s-a întins liniște în juru-mi, am început a mă gîndi la întîmplările zilei. Trecusem prin ceasuri foarte bogate. Cu cartea căzută pe genunchi visam acuma la viața-mi viitoare. Nu vedeam nimica lămurit, dar presimțeam zile de mulțămire. Și stînd așa alene, vedeam pe fereastră curtea largă în care se încrucișau servitorii, bărbați și femei. Auzeam trîmbițările cucoșilor; ca din depărtări venea o larmă amestecată: cearta tuturor zburătoarelor cîrții; un angățel trecea călare pe un cal negru, un stol de porumbei albi se învâlui ca într-un vârtej de ninsoare; vîntul murmură dulce la geamuri, clătina pomii fără podoabă, aducea frunze arămii care tremurau ca fluturi tîrzii în tristeța toamnei.

Trebuie să știi, scumpe prietino, că acuma sînt cu sufletul liniștit. Numai dorul mă muncește; și amintirile pun umbre din cînd în cînd în sufletul meu. Nu mi-ai răspuns nici acum. Dinspre partea asta însă nu sînt neliniștită; epistolele acestea lungi le scriu mai mult pentru mine și pentru ce-a fost odată.

...A fost odată!

Stau cufundată dinaintea focului în jîlțul meu, în amurg. Lampa încă nu-i aprinsă. Limbile ascuțite și întortochiate ale flacărilor se zbat, îmi luminează și-mi încălzesc obrajii. Am început încă de cu ziuă o carte: o dragoste ciudată și melancolică. Imi plac mult cărțile acestea care te pun pe gînduri și te afundă în visuri. Am lăsat cartea pe genunchi, mi-am rezemat bărbia în palma stîngă. În jurul meu clipește o lumină fantastică. Și-mi vin, pe aripi nevăzute, doruri din depărtare, de la noi și din trecut. În tăcerea care mă împresoară mă simt bine, ca într-un fel de voluptate a unei blînde suferinți. Sufletu-mi parcă se face ușor, ușor și plutește deasupra-mi în lumina de vis.

Aud pași abia simțiți; o foșnire de rochie. Margareta a deschis ușa. O pală de lumină îi alunecă pe obraji ca o zîmbire.

— Ce faci? te gîndești? la ce te gîndești?...

Răspund cu o voce dureroasă, îmi place mlădierea vocii dureroase.

— Mă gîndesc la multe și mai ales la trecut...

Fetița tace o clipă și se așează lîngă mine. Amîndouă stăm gîndindu-ne.

Margareta zice:

— Domnișoară Amalie, dumneata trebuie să fi suferit mult.

— Da, mult, foarte mult... răspund eu suspinînd. E foarte ciudată plăcerea aceasta de a spune altora, în unele clipe, așa, cu glas duios, că ai suferit mult, foarte mult. Și duduia Margareta tăcea și, cu ochii mari țintiți în umbră, se gîndea la marile și necunoscutele mele dureri din trecut. E o fată cu sufletul cald și mi-i tare dragă.

— Și eu încep a suferi, zise ea apoi deodată, cu glasul scăzut. Am citit cărțile pe care mi le-ai dat. Ieri noapte n-am putut să dorm deloc. Imi era frică să nu vie mama, să mă găsească cu cartea lîngă luminare.

— Nu trebuie să pierzi nopțile, zisei eu. Nu trebuie să cetești prea mult. Emoțiunile nu fac bine.

— Tare-mi place, răspunse ea zîbind. Imi vin lacrimile și parcă mă doare inima, dar nu pot lăsa cartea din mîna... Pe urmă mă gîndesc și plîng... Cred că și eu am să fiu foarte nenorocită...

Am început a rîde:

— Nu fi copilă... Așa-i totdeauna în tinereță...

Ea mă privea prin umbră cu ochii lucitori de lacrimi.

— Mama nu știe, vorbi ea apoi, nici tata; ei s-ar supăra dacă ar ști că plîng cîteodată; numai ție îți spun, domnișoară Amalie... Am să-ți spun totdeauna de cîte ori voi avea ceva pe suflet...

Am sărutat-o cu dragoste pe frunte.

— Bine, să-mi spui, drăguță, și eu totdeauna am să te mîngîi...

Intunericul se făcuse deplin; focul murea, sfărîmîndu-se în bucăți mari, clipitoare, de jar. Se azeau pași pe coridoare. Margareta sări în picioare:

— Eu uitasem... Să mergem, căci e gata masa...

În adevăr, îmi era cam foame și vestea că e gata masa mă înveseli, mai ales că știam ce masă bună mă așteaptă, ca totdeauna. Trebuie să știi că boierii mei trăiesc foarte bine, din bielșug. Ah! n-ai idee ce oameni cumsecade.

În sufragerie e lumină puternică; supa fumegă în farfuria. În privința supei nu e nici o deosebire; se face ca la noi și de obicei e foarte bună. Cu totul deosebite însă sînt alte mîncări. Cuconu Tudorache nu iubește mîncările străine; bucătarul său e gras, negru, urît și pregătește mîncările romînești așa de bine, încît cuconu Tudorache, după cum singur spune, își linge degetele!

În sara aceasta dumnealui e foarte vesel. Imi strigă cu glas mare ridicînd o mîna în sus:

— Domnișoară Keminger! bucură-te și te veselește, căci avem niște sărmașute dumnezeiești!

Petrișor, dintr-un colț de masă, izbucnește într-un ris cu cascade nesfîrșite scuturîndu-și în toate felurile capul zbîrlit. Cucoana Irena îl muștră cu glas blînd:

— Ce-i, puiule? Nu rîde așa de mult, să nu-ți vie rău...

Sîntem numai noi cinci la masă, toată familia. Tacîmurile sună vesel. Feciorul umblă în jurul nostru cu pași nesimțîți. Cuconu Tudorache mînîncă repede, cu zgomot, își șterge foarte des mustățile cu șervetul. Apoi se lasă pe speteaza scaunului și privește zîbind spre Margareta.

— Azi m-am întîlnit cu Iordache Rizu, zise el deodată. Mă întrebă: Ei, cînd îți măriți fata, ha?...

Incepe să rîdă. Cucoana Irena se întoarce spre el:

— Și ce i-ai răspuns?

— Cum ? Îngîină boierul uitîndu-se pe sus, în bagdadie. Ce i-am răspuns ? Nu i-am răspuns nimica...

Bate în palme cu nerăbdare :

— Dumitre ! Dumitre ! adă, frate, sarmalele celea !
Și mămăliguța, — mai repede ! Ce fel de vorbă-i asta ?...

Pe urmă stă în fața sărmăluțelor, care fumegă și pare a le uita. Se gîndește la ceva. Cucoana Irena îl muștră :

— Uite mîncarea, frate dragă... Nu scoți ?...

— Aha ! bine zici... Strașnice trebuie să fie... au o aromă extraordinară... Dar mămăliguța e moale ?
Aha ! e foarte bună. Mare meșter e Gavril !...

Și iar începe a mîncea repede.

Ți-am mai vorbit de mămăligă. Așa ceva pe la noi nu se cunoaște. Întăi mi se părea curioasă amestecătura aceasta de făină de porumb cu apă clocotită. Pe urmă a început să-mi placă. Și am auzit un lucru ciudat, că tot poporul de jos se hrănește cu această fiertură. În adevăr, îmi închipui că trebuie să le placă mult țaranilor, de vreme ce o mîncă întruna, în toate zilele.

Cuconu Tudorache e un om care știe să trăiască. Să vezi ce vinuri alese are. Vinuri din partea locului, parfumate și puternice. Te încălzesc și te veselesc îndată. Îmi plac tare mult și le beau cu o deosebită plăcere. Boierul bea destul de des și ne îndeamnă și pe noi. Și singur spune așa :

— Mie îmi plac obiceiurile vechi... Din cînd în cînd cîte-un pahar de vin, — și îmi place să închin cum făceau bătrîni...

Ș-apoi ciocnește paharele, spune cîte-o vorbă. Mie îmi spune totdeauna :

— Noroc și sănătate, domnișoară Amalie...

După cîteva pahare stăpînul casei începe a vorbi. El e un om care-și are ideile lui, lui nu-i prea place lumea nouă.

— La noi nu este civilizație, strigă el ; la noi este numai o spoială !

Să vezi, dragă prietino, cu ce glas cumplit se ridică împotriva guvernului ! De multe ori mă înspăimîntă :

— Niște trădători de țară ! zice. Ce-au făcut de cînd au venit ? Calcă legile în picioare ! Nu vor să știe de drepturile nimănui : dau slujbe partizanilor, fură averea țării...

În adevăr e ceva grozav. E foarte furios. L-am întrebat cu oarecare sfiială într-un rînd :

— Cucoane Tudorache, dacă lucrurile stau așa de rău, nu se răscoală țara ? Nu se face revoluție ?

— Ce revoluție ! ce revoluție ! și începem să rîdă cu amărăciune. La noi nu se poate revoluție ! La noi nu există oameni ! Pînă mai ieri am fost o țară de robi... Acum deodată a venit un străin care-și bate joc de noi, un rege străin care-și îngroașă punga pe spetele noastre... Nimeni nu zice nimic, toți tac, nimeni nu e în stare să murmure... Vai de țara asta, nu-ți faci idee, domnișoară Keminger, ce țară nenorocită... Toți își fac de cap... Mai bine era în vechime ; eu am apucat robi la tatăl meu ; atunci era absolutism, dar era dreptate, acuma toate sînt minciuni ; vai de noi, sîntem la marginea prăpastiei !...

Văzîndu-l așa de tulburat, cucoana Irena se întoarce cu grijă spre el :

— Liniștește-te, și se răcește mîncarea...

Și cuconu Tudorache se liniștește, — și mînia pare că-i trece în degetele mînilor. Cu mînie taie bucăți

mari de friptură și le înghite; apoi bea cu sete un pahar de vin.

Boierul e foarte revoltat împotriva stării de lucruri. El crede că totul trebuie schimbat: are și planuri de reforme. E cam distrat dumnealui; dar altfel e un om cu idei foarte înaintate.

La masă numai el vorbește. Noi îl ascultăm. Din când în când își aduce aminte de o istorie nostimă din tinereța lui și ne-o povestește cu plăcere vădită. Dar atunci cucoana Irena își întunecă sprinceană și face cătră bărbatu-său semne spre copii, — semne zadarnice de altfel, căci cuconu Tudorache niciodată nu le vede.

Domnișoara Margareta, eleva mea, la masă e mai mult tăcută, ca și în celelalte ceasuri ale neînsemnatei ei vieți. Sufletul ei parcă așteaptă ceva să se dezvăluiească. Cetește mult, cu pasiune; cântă din vioară. Pianul nu-i place. N-a voit niciodată să-l învețe. Cucoana Irena a avut oarecare mihniri din pricina asta. Și după masă trecem în salon, unde cuconu Tudorache fumează cu patimă țigară după țigară în țigaretu-i de chilimbar și-și soarbe cu cucernicie cafeaua turcească; eu mă așez la pianul uriaș. Margareta își scoate vioara — și începem. Muzica-i ține pe toți deștepți. Cucoana Irena și boierul Tudorache ascultă cu ochii mari, răpiți; Petrișor încremenește înfiorat într-un colț. Eu însămi mă simt dusă pe aripi nevăzute, — fermecată. Trebuie să știi că fetița aceasta de cincisprezece ani are o comoară în sufletul ei, are comori de simțiri și melodii pe care le revarsă în juru-i. Cu buzele strânse, ușor încruntată, cu ochii lucitori, pare deodată alta, schimbată: vioara tresare cu sunete adânci, cu sunete înalte, fine, în tremurări ner-

voase, în suspine nesfârșite, ca răsunete ale unor depărtări necunoscute, ale altor lumi...

— Și eu cânt din violoncel, zice dînd cu jale din cap boierul; de când însă a ajuns Margareta stăpîină pe vioară, am zvîrlit violoncelul în pod... o rablă de violoncel!

— Ba și tata cântă frumos! zice zîmbind fetița.

— Cum! strigă mînios cuconu Tudorache. Ce face? Cînt eu frumos? Adică poți tu zice că are de-a face cîntecul meu cu al tău? Auzi dumneata! Asta nu se poate cu nici un preț!

Și pufnește fumul de țigară în juru-i dînd din cap repede, în semn de împotrivire.

În unele seri ne vine lume. Mai adeseori intră cu larmă de glas subțire doamna Lucia Rizu, se lasă alene pe o canapea, începe a rîde și a spune o mulțime de lucruri. Vine des și cucoana Ecaterina Bălușescu, mîndră și măreață. Nici nu se uită la mine; după ce-mi răspunde la salut, parcă nu mai exist pentru dînsa. Eu stau aici, — și ea are fața încrămențită în altă parte. Parcă i-a bătut cineva un par prin trup, așa înlemneste de dîrză și de dreaptă în locul ei. Mai vin unele rude, prietini mulți, dar n-am avut încă vreme să-i cunosc pe toți. Privirile mi s-au oprit pînă acuma numai asupra unui tînar subțire, cu mustața neagră, nalt, cu înfățișare nobilă, cu zîmbetul deschis. Un bărbat cu ochii mari, negri, adînci. Il chiamă Artur Crivăț; e magistrat în orașul nostru. Vorbește cu ușurință, cântă și la piano, are și voce plăcută. Totdeauna după ce-și face datoria cătră stăpîinii casei și cătră ceilalți oaspeți, se îndreaptă grabnic, cu un zîmbet sfios, spre canapeaua vișinie pe care stau eu cu Margareta mea. Își trage un scaun,

se așează dinaintea noastră, se pleacă puțin spre noi.

— Domnișoară Amalie, duduie Margareta, cum ați petrecut azi?...

— Am cetit ceva foarte interesant, zic eu. Domnișoara Margareta a fost ocupată cu studiile sale... Iarna aceasta ne aduce multe gânduri triste...

Și începem a vorbi despre o carte, despre o întâmplare dramatică pe care ne-au vestit-o gazetele. Magistratul e tânăr, a primit o educație bună, știe să se poarte în lume: nu înțeleg de ce e așa de sfios. Te gândești poate la ceva și zîmbești; dar nu, iubite amice, trecutul cu amintirile mă împresoară cu tristețea lor, toate s-au trecut, pentru mine viitorul nu păstrează decât lacrimi...

Mult nu stă cu noi totuși... Stă cât trebuie. Iși face datoria și cătră copila stăpînilor casei. Se apleacă încet, cu mîinile pe genunchi, spre dînsa.

— Domnișoară Margareta, v-am văzut azi pe stradă... V-ați plimbat?

— Da, zic eu, era cu mine.

— Am fost pînă la episcopie, zice domnișoara Margareta. Zăpada era proaspătă. Imi place mult să umblu prin zăpadă și prin frig; mi se înroșesc obrazii, îmi umblă sîngele mai iute prin vine, mă simt mai sănătoasă...

Tînărul își răsucește mustața și se uită gînditor spre mine.

— Duduie Margareta, zice el; mata ești o fată serioasă, cred că are să-ți placă vestea pe care ți-o aduc... Mă gîndeam să-ți spun încă de alaltăieri... E vorba să înființăm înșfîrșit, noi tineretul, cercul artistic aici, în oraș... Iar se uită spre mine. Pare gînditor.

— Un cerc artistic? Știu, era vorba! zice Margareta săltînd puțin pe scaun și bătînd veselă din palme.

— Da, cercul artistic... Se vor ține conferințe, se va ceti literatură, ne vom abona la reviste, iar muzicanții vor face adevărate serbări. Mai cu samă mata, care ești o artistă, vei avea mare succes.

— Eu nu sînt artistă, zice repede fetița clătînînd din cap și plecîndu-și într-o parte ochii.

— Ba da, ba da, duduie Margareta! Și tînărul întoarce capul spre mine, zîmbînd, un zîmbet foarte duios, te asigur!

Vom da și serbări pentru săraci, zice el. Și-și trece palma prin părul lucios. Are un păr ondulat, păr de artist, te asigur!

— Asta-i foarte bine! zice fetița, însuflețită. Și anul trecut voia mama să cerce printre cucoane să înjghebe o reprezentație pentru săraci, dar atunci nu s-a putut...

Fetița e foarte serioasă, e gînditoare. Cînd stă serioasă și se gîndește, peste genele lungi parcă-i plutește un painjenis de umbră.

— Uite ce să facem, zice ea întorcîndu-și ca-ntr-un fulger ochii. Uite ce să facem, domnule Crivăț. Să cumpărăm haine pentru copii, să dăm lemne la văduve... Înaintea Crăciunului au să aibă și ei o bucurie...

— Foarte bine, zice grav domnul Crivăț.

— Adică nu, nu! murmură înăbușit fetița. O să stringem prea puțin. Nici anul trecut nu s-a putut... Cucoanele nu voiau să dea. Eu nu înțeleg. Atuncea m-am indignat grozav. În privința asta am convingerile mele...

— Ce convingeri?

— Am convingerile mele! zice încet și serios fetița și iar i se întunecă privirile.

După schimbul acesta de vorbe, domnul Crivăț iar s-a uitat spre mine și s-a sculat. Eu însă ce puteam să-i spun? Nu-i puteam spune nimic.

— Dar cercul artistic îl facem?... întrebă magistratul. Il facem, duduie?

— Tata are să zică: da. Eu atunci n-am să mă împotrivesc... răspunde cu nepăsare duduia Margareta. Ea nu pricepe că o convorbire este o convorbire; ea nu înțelege că poate tînărul a venit pentru altceva. De altminteri privirea lui îmi spunea destul de deslușit pentru ce a venit și pentru ce s-a așezat cu sfială în fața noastră.

Cînd rămaserăm singure, eu mă întorsei spre tovarășa mea.

— De ce te-ai supărat, drăguță? Ce ai? Ar fi trebuit să vorbești altfel cu domnul Crivăț...

— Cum am vorbit cu domnul Crivăț? răspunse cu hotărîre fetița. I-am spus ce aveam de spus. În privința asta sînt foarte hotărîtă. Eu, domnișoară Amalie, am citit zilele acestea o carte care m-a mișcat mult. Eu înțeleg multe lucruri. Oamenii sînt foarte răi, de aceea sînt săraci și bogați, de aceea sînt atîtea nenorociri în lumea asta.

— Ce vorbești tu, fetiță? cum ai ajuns să te gîndești la lucruri de acestea? Ideile acestea nu-s pentru tine...

— Ba sînt pentru mine. Cînd văd, cînd știu că sînt oameni nenorociți și nedreptățiți, cum să nu mă revolt?...

— Taci, are să te-audă cuconu Tudorache!

— Are să mă audă tata? Las' să m-audă, eu sînt foarte hotărîtă, domnișoară Amalie, eu am ideile

mele... Eu din pricina aceasta n-am să mă înțeleg cu oamenii aceștia și am să fiu nenorocită!

— Care «oamenii aceștia»?

— Toți! nu pot să spun, dar mi-i greu, așa, sufletul; sînt foarte nenorocită...

Și dintrodată îi luciră lacrimile în ochii mari, serioși, plini de întuneric. E o copilă neștiutoare; își face ideii. Imi închipui că toți copiii sînt așa. Margareta are totuși ceva neliniștitor, cu privirea ei dreaptă și cu încruntarea hotărîtă a sprîncenelor. O să caut s-o observ, să-i dau sfaturi. Mi-i foarte dragă și trebuie să mă interesez de dînsa. Prietinia mea îi va liniști avînturile copilărești.

În serile acestea cu îmbulzeală, nici mie nu-mi plăcea. Infățișarea pașnică a interiorului aceluia blajin se tulbura. Rîsurile răsunau ciudat. Ca o tremurare cristalină de ciocîrlie urca deasupra capetelor rîsul doamnei Lucia Rizu. O vedeam mișcîndu-se fără încetare, dîndu-și capul pe spate, spunînd parcă o vorbă de haz lui cuconu Tudorache, care stătea în fața ei cu minile la spate. Vedeam pe doamna Ecaterina Bălușescu privind nemișcată înainte-i, cu un zîmbet abia priceput. Cineva își plimbă degetele pe clapele pianului care tresare, scandalizat, cu țipete ce răsună prelung. Apoi, cum fumul țigărilor se grămădește, văd cum se arată domni grași, cu lanțuri, care se mișcă ca niște șerpișori de aur pe burțile mari. Pînă acum nu i-am văzut; stăteau undeva, într-un colț, la taifas. Acuma pășesc cu greutate, se adună într-o odaie mărginașă, unde un fecior intră repede cu cîteva părechi de cărți pe o tabla de argint. Și iată pe cuconu Tudorache deodată în mișcare, tulburat, purtîndu-și în toate părțile minile lungi. Se așează apoi și el pe un scaun, întinde și el capu-nainte, cu încordare, dea-

supra mesii verzi ; pe cînd mînile răsfiră încet foițele și ochii urmăresc dezvăluirea lor, lucitori și neclintiți, — arși parcă de un foc lăuntric. Cuconu Tudorache e un om pătimaș. De la o vreme începe să asude, i se umflă vinele de la tîmple, are o tremurare în degete. Glasul i se schimbă, are tresăriri, are o înmădiere de mînie : gura se strînge într-o încrețitură de răutate. Mi se pare ciudată înfățișarea aceasta nouă sub care îl văd. Mi se pare străin glasul lui. Cucoana Irena deodată răsare în preajmă-i, neliniștită. Ii dă tîrcoale. Apoi se apropie rugătoare, îl atinge pe umăr.

Cuconu Tudorache se întoarce. Are un glas de disperare :

— Ce-i, frate ? pentru Dumnezeu ! lăsați-mă să-mi văd de treburile mele !...

Fetița urmărește de lîngă mine mișcărilor lor, ochii i se întunecă și obrazul i se face palid. Nu zice nimic. Cînd o întrebă cineva o vorbă, caută să zîmbească, dar nu răspunde. E un copil foarte simțitor.

În sara în care am vorbit despre săraci și despre cerc artistic, duduia Margareta m-a tras la o parte cu oarecare grijă. M-a întrebat încet :

— Ai văzut pe domnul Crivăț ? joacă și el cărți...

— Da, joacă. Ți se pare curios ?...

— Asta nu-mi place, zise ea. Mai bine să nu joace. Mai bine ar fi stat cu noi... De aceea nu-mi place mie cînd se adună la noi multă lume... Și tata iar joacă, și iar are să piardă... Uite cum privește mama spre el... Mîne sînt sigură că are să fie rău dispus, mînios...

Avea un tremur în glas, — și totuși o hotărîre, ca-ntr-o pornire de mînie. Și parcă și mie mi se înegurează toată bucuria din zilele trecute. Aceasta este

cea dintăi umbră deasă, pe care o observ în casa de oameni cumsecade în care am intrat.

Ș-a doua zi pe cuconu Tudorache îl văd tăcut, cu fruntea încrețită. Nu i s-aprind chibriturile. I se stînge țigara. Tresare, plesnește din degete cu mînie și strigă : — Sapristi ! La masă se așează cel întăi și e foarte nerăbdător :

— Pentru Dumnezeu, frate ! Eu trebuie să mor de foame în casa asta ? Dumitre ! Dumitre ! De ce nu răspunzi ? Unde-ai fost ? Unde-i mîncarea ? Voiți să mă asasinați prin foame ?... Dumnezeuule, Dumnezeule ! Ce oameni ! Unde mă aflu ? În Calferia ? Unde ?

— Îndată, într-o clipă, cucoane, zice Dumitru sosind cu gîfîiri grele.

— Îndată ? Și pentru asta trebuie să vii gîfîind ? Ce dracu aveți, bre omule ? Eu nu vă înțeleg deloc, pe onoarea mea ! Dar cucoana unde-i ? A ! aici sînteți ? Credeam că nu sînteți aici ! Bine, Irenă, nu se aduce la masă ?...

Cucoana Irena a tăcut, cu fața tristă. Acuma întoarce spre el doi ochi blajini și mîhniți.

— De ce te tulburi așa, dragă ? Iaca, îndată se fac toate...

Cuconu Tudorache plesnește din degete, pufnește și se saltă o dată pe scaunul lui. Ar voi să înceapă iar ; nu mai poate. Apoi întîlnește ochii copilei, — neclintiți, privindu-l stăruitor. Ochii aceia, într-o clipă, mi-au strecurat și mie un fior prin vine. Petrișor, în colțul lui de masă, părea înfricoșat, cu părul vilvoi și se uita numai pe furiș în juru-i.

Am mîncat în tăcere ; se auzea în sufrageria goală, într-o lumină cenușie, numai țacănitul tacîmurilor. Nu mi-a priit deloc masa aceea. Mă simțeam nefericită,

străină, înghețată. Și Margareta abia atingea mîncările și fața ei avea ca o lucire de marmură.

După masă, cum scăpă în ogradă, cuconu Tudorache iar începu să răcească în toate părțile. Unde erau caii? De ce nu s-au pus roibii lui la sanie?

— Bine, mizerabililor, ce-ați făcut azi toată ziua? Ce grijă ați avut? Unde sînteți? Ați intrat în pămînt? Unde-i Ilie? Ilie! unde ești, Ilie?...

— Aici-s, cucoane, aici-s... răspunse vizitiul, ieșind din grajd. Era un țigan nalt, arămiu, cu părul de pe cap și mustățile albe, ca zăpada.

— Aici ești? strigă boierul. Văd eu că ești aici, dar caii de ce nu-s puși la sanie?

— Caii, cucoane? De ce să fie puși la sanie? Nu mi-a spus nimeni să-i pun la sanie... Eu, cucoane, am slujit și la boierul cel bătrîn, tatăl domniei tale, da' cînd îmi spunea să pun caii, îi puneam, cînd nu-mi spunea, nu-i puneam...

— Ce face? ce face? ce spui, ce spui, magarule! strigă dînd din mîni cuconu Tudorache.

— Cucoane, eu nu sînt magar! Cucoane, eu sînt vezeteu!...

— Te obrăznicești, nenorocitul? Așa? Te obrăznicești? Te-mpușc! Te culc la pămînt c-un glonte de revolver!...

— Oi, cucoane Tudorache, culcă-mă, omoară-mă! Ce-mi folosește viața asta, dacă la așa bătrîneță n-am parte de-o vorbă bună?

— Pune caii la sanie! zice boierul și cu gulerul blăunii ridicat, cu mînile înfundate în buzunări, începe să se plimbe cu pași mari de colo-colo, prin ograda curată. Eu stăteam îngrozită la geam. De și nu tocmai bine, dar tot înțelegeam răcnetele și mai ales

răspunsurile bătrînului; din zi în zi înțeleg tot mai bine limba țării.

Aud bufnind ușa sălii. Boierul a intrat în casă. Se plimbă o vreme, bocănind cu botforii pe podele. Apoi intră în odaia lui. Aștept cu inima strînsă. Afară e o zi fără soare, o zi leșetică, cu cerul jos, alburii. Stolul de porumbei al curții se înalță, se pierde departe, departe, într-o fluturare, pînă ce nu se mai vede. — Stam pe gînduri, cînd deodată aud glasul lui cuconu Tudorache:

— Domnișoară Amalie!

Am tresărit. Am ieșit repede. Am intrat în salon. Boierul era mai liniștit. Se plimba cu mînile la spate pe covoarele moi. Din vreme în vreme se oprea dinaintea unei măsuțe, întindea o mînă, ridica la gură o ceșcuță și sorbea cu poftă din cafeaua care-i risipea aburi pe dinaintea ochilor. Lăsa ceșcuța și iar se plimba de colo-colo. Cucoana Irena sta la geam și privea în liniștea zilei de-afară. Margareta își pregătea vioara, avea raze de veselie în ochi. Mă apucă tăcută de mînă, mă duse pînă la piano.

— Domnișoară Amalie, să nu-ți faci idee rea de mine... zise deodată cuconu Tudorache și începu a rîde. Apoi păru a-și aduce aminte de ceva: L-ai văzut pe moș Ilie?... E foarte bătrîn... E un om care m-a ținut pe mine în brațe... A fost rob în casa tatei... Margaretă, fata tatei, să-i mai dai un franc să beie, saracul, și el, o garafă de vin...

Margareta zîmbi, apoi trase lin cu arcușul și vioara se cutremură într-o vibrație adîncă, din care porni, se sfărîmă deodată în note dulci o melodie ușurică. Cuconu Tudorache se opri, cu urechea ațintită; apoi încet, se apropie de fereastră și se așeză lîngă cu-

coana Irena. Iși ridică ochii în bagdadie și începu să se gîndească la ceva, — după obiceiul lui.

În ziua aceea, spre sară, Margareta a intrat veselă și foarte vorbăreță în odaia mea.

— Domnișoară Amalie, domnișoară Amalie, gătește-te repede; hai la plimbare... Incepe să ningă... Azi am fost mîhnită; așa se supără tata cîteodată, așa face totdeauna cînd pierde la cărți... Asta-i ruinează sănătatea... Pe urmă îndată se întoarce, m-a pus să-i cînt... El zice că-i face bine... Dar poate voia să-mi facă mie o plăcere... Ești gata? Hai! Moș Ilie, ai pus caii?

— Gata, duduică, gata! strigă bătrînul arătîndu-și la fereastră obrazul arămiu și barba albă.

Ieșirăm. Ne așezarăm în sanie, ne învîlirăm bine. Moș Ilie întoarse capul peste umăr. Incepu a rîde:

— Să vezi mata, duduică, cu francul acela m-am dus eu întins la crîșmă... Da' eu rachiu nu beau, ferească Dumnezeu; mie vinul îmi place... Acu am o leacă de chef, să vezi cum am să-ți mîn eu caii, nici vezeteul împăratului nu-ți mînă caii ca mine... Hi, băieți!

Gata. Să vezi mata, duduică, azi boieru a avut o leacă de harțag... Zice el una, zic eu alta... Vra să zică ne-am *duelat* oleacă!...

Moșneagul dădu din cap, scuturîndu-și pletele cu un rîs șiret, — și deodată dădu drumul cailor. Pornirăm ca vîntul, prin roirea fulgilor; o adiere ușorică, ca o muzică lină, mi se strecura pe la urechi, aripioare reci parcă-mi băteau obrazii. Casele, felinarele, treceau îndărăt, duse ca de o apă năprasnică.

— Nici n-ai idee ce mult îmi place să zbor așa cu

sania! îmi zise repede Margareta ghemuindu-se în blănița ei albă. — Și eu mă simțeam ușoară, c-o năvală de veselie de copil în toate simțurile.

III

În scrisoarea aceasta, prietino, am să-ți vorbesc despre niște serbări foarte ciudate populare, care se urmează la Crăciun și la anul nou. Am făcut mare haz.

Mai întăi de toate să vezi ce pregătiri, în gospodăria lui cuconul Tudorache! Cucoana Irena și-a pus un șorț mare alb, dinainte, și-a suflecat mînicile și a intrat în bucătărie, — o bucătărie uriașă, curată ca-n palmă. Gavril bucătarul cel negru tot dă din mîni, zîmbind, parcă se pregătește să frămînte ceva. A intrat și Margareta în urma cucoanei, am intrat și eu; e un fel de procesiune. Și văd pe Ilie, vizitiul, aducînd patru claponi tăiați; iese și intră iar, c-un curcan; iese și intră iar cu două gîște.

Eu am bătut din palme și m-am spăriat:

— Ce-o să faceți mă rog cu atîtea paseri tăiate?...

— Ce? zice Gavril, și-și pune cu ifos mînila în șolduri. Avem noi ce să facem, ducă...

— Din claponi are să facă și potroc! strigă veselă Margareta. Tatei îi place grozav. Curcanul, — fript... Pieptul de curcan îi place lui Costică: el trebuie să sosească desară... Din gîște facem răcitură, domnișoară Amalie! Ceva mai minunat nici nu se poate. Vorba tatei, ceva dumnezeiesc, domnișoară Amalie!

Răcitură, potroc, habar n-aveam de-așa mîncări.

Vizitiul Ilie făcea oarecare gesturi de orator.

— Să vedeți dumneavoastră, ce fragedă are să fie

carnea curcanului! L-am îmbătat cu două pahare de rum... Unul lui și unul mie... Am încălcat pe un cal și-am început să-l alung, sărut mîna, — și unde s-a oprit și s-a pus jos drept lîngă trunchi, acolo i-a căzut și capul...

Duduia Margareta face haz de vorbele moșneagului și-i strecoară pe furiș un bănuț alb. Ilie îl îndosi ca un scamator, îl mistui pe dată. Apoi se întoarse spre ușă. Se opri și începu a rîde: intra spălătoreasa, madama Iulia și era mînioasă.

— Aha! aha! mormăi bătrînul abia auzit. Ss! ss!

Cucoana Irena, cercetînd paserile, părea că știe ce are să se întîmple. O întrebă fără să se uite la dînsa:

— Ce-i, Iulie? ce ai de spus?...

Atunci ochii nemțoaicei se bulbucară și fața i se înroși ca o coajă de rac. Intinse înainte mînilor cu degetele rășchirate. Incepu a-și tremura buzele...

— P... p... p... conîța! P... p... p... conîța! P... p... p... conîța...

Și-și tremura degetele și privea furioasă pe cucoana Irena.

— Ce-i, Iulie? Iar te-ai sfădit cu Gavril?...

— P... p... p... Gavril, conîța!... P... p... p... spus la mine: p... p... na dracu! p... p... du-te na dracu!... p... p... vai, vai!... Și deodată începu a plînge.

Ilie bătrînul voia să iasă. Se oprise în prag încovoiat puțin și rîdea privind îndărăt peste umăr. Bucătarul parcă se scula dintr-un somn greu, cu o nedumerire grozavă în priviri.

— Eu, conîța? Vai de mine, conîța! Ferească sfințul! Unde se află! Se poate așa ceva? Nu mă cunoști mata, conîța?...

— Te cunosc, te cunosc... Cam trageți dumnea-voastră la măsă, în ajunul sărbătorilor.

— Da' unde se află, cuconîța, da' să chiorăsc, da-c-am pus în gură strop de băutură...

Iar nemțoaica își ștergea lacrimile cu pestelca și se ruga:

— P... p... p... conîța... P... p... p... dai la dînsu nafara!

— Ei hai, hai, împăcați-vă, zise zîmbind cucoana. Altădată m-aș supăra... Așa mi-ați făcut și anul trecut drept înaintea sărbătorilor... Împăcați-vă, că altfel mă supăr...

Iulia începu a rîde dintrodată.

— P... p... p... Zici așa conîța... P... p... p... pacam!... Zic... p... p... p... zic și eu na tine... p... p... na drac!... P... p... Acu pacam...

Și era foarte veselă, iar bucătarul intrase cu nasul în spuza focului și rînjea, c-o gură colosală cu dinții ca de fildeș.

După scena aceasta, de care eu și Margareta am făcut un haz nespus, s-au început pregătirile paserilor, a vînatului, a plăcintelor. Era o mirodenie aspră în încăperea largă. Focul uriaș ardea în cuptor și ne dogorea; afară bubuia un vînt iute de iarnă; iar Gavril tăia și împărțea, se strecura în toate părțile, își suna cuțitele și vasele, sub privegherea cucoanei.

După aceea, în zilele Crăciunului, iubite, s-au întins niște mese, de-am scos adevărate țipete de pasere îngrozită cînd le-am văzut. Și o mulțime de prietini și rudenii se așezau la mesele acelea și ședeau ceasuri întregi benchetuînd. Eu ieșeam cu Margareta, ne căutam noi de ale noastre treburi, ne mai întorceam, toți erau roși și veseli și întruna închinau paharele, ridicîndu-se în picioare, în cinstea cuiva.

Ziua intrau copii zgribuliți, încotoșmați în stratele

părinților lor, niște bieți copii săraci care întrebau la poartă :

— Primiți stelari ?...

Moș Ilie le făcea semn de îndemnare cu capul :

— Hai, măi țică, hai, aici aveți noroc.

Și intrau cu sfială purtînd steaua, o stea mare de hîrtie, în vîrful unui băț. Are zugrăveli felurite, cu roș, cu albastru, cu aur, și-n mijloc o mîzgilitură, din care totuși se înțelege că e vorba de un staul, de un Isus, — se vede o fecioară Marie țapănă, un Iosif cu o prăjină în mînă, niște boi cu capete uriașe, niște oi cu înfățișare de lupi. Și cînd așează steaua, o îndreaptă spre icoane, apoi o scutură și un clopoțel sună deodată sfios, ca prevestirea naivă a unei taine. Copiii își înalță capetele și ochii umezi spre icoanele ferecate în argint, — și încep să cînte. Aș putea zice că unul strigă într-un fel și altul în altfel... Cîntarea lor e cam sălbatică; și uitîndu-se la icoane, parcă prind putere în glasuri. Margareta zîmbește cu îngăduință. Iar unul din copii se pregătește și, pe scripti care scîrțîie, trimete o stea mai mică spre icoane. Aceea e steaua magilor, și clopoțelul iar sună vestind taina.

— Brava, băieți, zice cuconu Tudorache. Să nu uitați și să veniți și la anul. Și le pune în mînă gologani: cîte cincizeci de bani la fiecare. Și copiii ies. Îi vedem pe fereastră cum pășesc mărunt prin ogradă cu ciubotele lor mari, cu nasurile roșii : lîngă poartă se opresc față în față, își alătură capetele și-și socotesc, în palmele întinse, averea.

— Uite, de asta nu mă pot lăsa, zice vesel cuconu Tudorache. Eu vreau să rămîn cu obiceiurile părințești... Atîta bucurie au și copiii...

Cucoana Irena, în scaunul ei, sta gînditoare cu mî-

nile împreunate în poală. Margareta s-a apropiat de frate-său Costică. Încă nu și-au isprăvit destăinuirile și nu s-au văzut de multă vreme.

Domnu Costică e un tînăr voinic, nalt, cu obrazul smead. Are ochii neliniștiți ai lui cuconu Tudorache. Abia îi înfierează mustața. Stă cu mîna dreaptă pe genunchi, cu stînga își năcăjește puținelul puf de sub nas. Vorbește cu soră-sa, rîde și se bate cu palma dreaptă peste genunchi, iar din cînd în cînd mă privește pe furis.

Petrișor face mult haz în asemenea zi mare. S-a pus înaintea mea, cu picioarele îndepărtate în laturi, cu mîinile în șolduri, și mă țintește cu privirile lui iscoditoare.

— Domnișoară Amalie, pe la dumneavoastră sînt așa obiceiuri ?...

— Nu, pe la noi nu sînt...

— Domnișoara care a fost înainte la noi zicea că acestea sînt obiceiuri barbare. Tot așa zici și dumneata ? Să vedem ce zici dumneata...

— Mie îmi plac, Petrișor. Eu nu zic așa...

— Bine, zice Petrișor mulțămît. Atuncea ai scăpat de o mare primejdie...

Eu priveam nedumerit spre el. Domnul Costică se ridică rîzînd, pe cînd copilul se depărta serios cu mîinile în buzunări.

— Nu te înspăimînta, domnișoară Amalie, zise Costică. Iată despre ce-i vorba... Petrișor e un drac și jumătate... Înaintea dumnitale era la noi domnișoara Fani, — și ei nu-i plăceau barbariile noastre, resturile noastre de barbarie. Atuncea Petrișor s-a înțeles cu moș Ilie și într-o noapte au adus un buhai, de cele cu care umblă flăcăii la Sfîntul-Vasile... O bute acoperită strîns la un capăt cu o pieleță de bur-

duf. Prin mijlocul pielitei trecut un smoc de fire de coadă de cal. Cu mâinile umede tragi de fițe, — și butoiul, adică buhaiul, începe a mugii adînc; așa ceva poate ai mai auzit, domnișoară Amalie... Și iau ei, Petrișor și Ilie, acest butoi noaptea, — și-l pun în ușa domnișoarei Fani... Il ținea bătrînul. Și Petrișor își toarnă, după toate regulile artei, borș în palme, și începe a trage buhaiul de coadă... În mugirile acelea grozave, se cutremurau păreții... S-au deșteptat toți din toate părțile, iar în odaia domnișoarei s-a auzit un țipăt sfișietor... Parcă intrase cineva s-o înjunghie...

Priveam spre Petrișor. Se zvîrlise cu fața în jos pe o canapea și rîdea înfundat acolo. Rîdeau și ceilalți toți. Mie însă, cum îți închipui, nu-mi prea venea a rîde.

Sara vin irozii. Scot săbiile, Irod și magii; vorbesc despre nașterea Mîntuitorului. Un harap urît se răstește cătră toți cu un buzdugan; iar un jidov ghebos, cu barba de cîlți, sare în toate părțile cu țipete de spaimă, cu degetele rășchirate de o parte și de alta a bărbii. În sală, moș Ilie îl așteaptă, îi iese înainte, îi dă foc bărbii c-o lumînare, și toate slugile se grămădesc cu haz mare, se îmbulzesc; iar la urmă, rîzînd cu lacrimi care i se scurg pe fața roșie, se poticnește și madama Iulia, chinuindu-se să rupă două vorbe romînești.

— P... p... p... asta... p... p... Ilii... asta drac mare...

Urmează, după bucuriile Crăciunului, cîteva zile de odihnă. Pe urmă iar zarvă și pregătiri, iar giște tăiate pentru răciturii, — iar curcani îmbătați, alungați — nici nu-ți faci idee, prietine, ce veselie nebună. Toată lumea pare a-și uita grijile și năcazurile.

Și-n ajunul anului nou, *buhaiul* începe să mugeas-

că la ferestre. În jurul lui flăcăi se îmbulzesc. Unul sună un clopot rar, domol, și rostește în versuri line istoria colacului de grîu, unul zice din fluier o frîntură veselă de cîntec, pe cînd o tobă zuruie și bum-băiește tactul. Harapnice închipuiesc mînarea boilor în ogoare și pocnesc asurzitor; flăcăii, la îndemnuri, mină boii: Hăi, hăi! cu glasuri, care ar deștepta și pe morți din morminte. Stam la fereastră cu Margareta și ascultam urarea aceasta pentru an bun și holdă îmbielșugată. Ce poate să fie mai frumos într-o țară de plugari? — Unele roate de flăcăi veneau cu adevărate pluguri, și argații curții se puneau la tocmeală pentru arături, se spuneau glume, clocoteau rîsurile, și clopotul de aramă suna rar, și cuvîntătorul saluta pe gazdă:

— La mulți ani, cucoane Tudorache!...

Ilie le aducea un colac de grîu, după cum se vorbește în versurile lor; Petrișor ieșea c-un pumn de gologani. Și-n vremea asta lumea se pune la masă, în mirodeniile mîncărilor, o lume pe care niciodată n-am fost în stare s-o cunosc în întregime. Un taraf de lăutari se așează lîngă ușă și începe o petrecere «ca în vremurile vechi», cum spune cuconu Tudorache. Eu nici nu înțeleg unde intrau atîtea mîncări felurite. Desigur că toată lumea se va îmbolnăvi, mă gîndeam. Dar într-un tîrziu am înțeles că nimeni nu se va îmbolnăvi; toți erau senini și voinici ca și în ceasul dintăi.

Din cînd în cînd se opreau lăutarii. Intra, ca să veselească pe boieri, o capră. O piele de căprioară împodobită cu oglingioare, cu flori uscate, pe care o ia în cap și în spinare un flăcău. La botul caprei două lemne, lucrate în chip de plisc, clămpănesc, purtate pe dinăuntru cu un meșteșug foarte simplu. Un

moșneag cîntă din fluiet și capra joacă și clămpănește. O melodie de trei note, melancolică, care curge în tactul pliscului de lemn. Și căprarul își îndeamnă capra, îi cîntă domol :

Ța-ța-ța ! căpriță, ța !

Atît. Și pot să-ți spun că am fost mișcată de lucrurile acestea simple, care s-au păstrat în popor de sute și sute de ani. Lucrurile vechi și simple totdeauna mișcă.

Pe urmă a intrat, spre bucuria oaspeților, un urs cu blana de fîn, care mormăia înfiorător, și pe care îl juca, smuncindu-l de lanț, un ursar uns cu funingine, cu chimirul bătut în ținte de alamă, cu căciula și cu zeghea jerpelite.

Și capra și ursul au plecat după ce au băut câte-un pahar de vin bun de la boieri, — iar lăutarii au început iar să cînte din viori. Și unul cu chitara ieșea înainte, își scotea pieptul în afară, își umfla gușa și începea, cu un glas care cutremura flacăra lumînărilor, cîntece de dragoste, foarte vechi, se zice, și foarte triste.

Dar mesenii erau veseli. Împărțeau o plăcintă uriașă din care scoteau bilete cu versuri. Petrișor îmi aduse partea mea pe o farfurie, — apoi se aplecă pe umărul meu, ca să-mi cunoască soarta. Și el dădu de veste tuturor, dînd semnalul rîsului și zbîrlindu-și părul cu degetele, de plăcere. Îmi cetea cu ifos biletul meu :

Ești o roză, ești un crin,
Pentru tine eu suspin !...

Și-și ducea, privindu-mă cu foc, mîinile la piept și le zvîrlea spre mine, ca și cum voia să-și smulgă inima și să mi-o dea mie.

A fost un haz nemaipomenit.

După sărbători, liniștea mi s-a părut mai mare : iarna părea mai albă. Mă strîngeam friguroasă înaintea focului, care pîlpîia vesel. Cuconu Tudorache începea să lipsească de-acasă ; în schimb, după-amiezile le petreceam cu domnul Costică. Cîteodată ne cîntă ; cîteodată ne punem să jucăm cu dînsul *domino* : zice că se plictisește acasă, totuși îi place să steie cu noi. Are risul foarte ușor ; face haz de multe lucruri, de amintiri, de întîmplări de la universitate, pe care le povestește cu amănunte multe. Copila nu se prea veselește la ghidușii studentului. Cîteodată Costică își bate joc de dînsa :

— Asta-i babă, zice el, asta nu-i fată...

Și fetița îl privește fără să zică nimic, o privire tare și neînduplecată.

Iarna e cu viforuri, cu vîrtejuri de zăpadă. Viscolește zile întregi, apoi deodată firea încremenește într-o albeață nesfîrșită. În unele nopți, tremură la geamuri un vînt subțire cu modulații chinuite, și nu pot dormi. Într-o noapte, alaltăieri, stam așa trează. Oftările crivășului aveau în adevăr în mlădierile lor ceva omenesc. Și nu înțeleg cum, deodată, cum stam așa cu ochii deschiși prin întuneric și ascultam, mi s-a părut că se dezvăluie înaintea-mi o cîmpie nemărginită, într-o lumină vînată. Și deodată din necunoscutul, din pustiul acesta, au început a izvorî mișcările vieții, deodată am văzut toate împrejurările în care s-a dat serata cercului nostru artistic, — și dintr-o dată, pe neașteptate, am înțeles o mulțime de lucruri, o mulțime de taine din viața care mă împresura.

Serata cercului artistic s-a organizat cu ușurință. La o petrecere plăcută e ușor să aduni lumea. Iată domnul Artur Crivăț, iată tot tineretul mai ales din

tîrgul nostru umblînd din casă în casă și vînzînd bilete. E vorba de ajutorarea săracilor : lemne și haine. Cu oarecare stăruință se string bani ; se fac repetiții pentru o piesă de Labiche, în care mi s-a dat și mie un rol de fată bătrînă, pe care pot să-ți spun cu siguranță că-l joc minunat. Tînărul nostru Costică va rosti o anecdotă în versuri ; fetița va cînta din vioară, numai citeva bucăți... Insfîrșit, la o reprezentație de binefacere nu trebuie să fie cineva așa de pretențios. Lui domnul Artur Crivăț îi plăcea, socot, din piesă, mai mult jocul meu.

În ziua cu pricina s-a adunat, pentru o ultimă repetiție, toată lumea, acasă la noi. A cîntat fetița întăi, foarte gravă și gînditoare. Erau o mulțime de tineri, o mulțime de fete, erau și cucoane. Vorbeau cu toții. Fetița s-a oprit deodată și și-a lăsat arcușul în lungul trupului.

— Ce este ? a întreat cucoana Lucia Rizu. De ce te-ai oprit, drăguță ?

— Vă rog să tăceți, nu pot cînta altfel... a răspuns cu glas blajin fetița.

Pe urmă, a urmat piesa. Toată lumea rîdea. Petrișor sărea în jurul nostru, Costică s-a ploconit înaintea mea cu ceremonie. Zice :

— Domnișoară Amalie, ești o adevărată fată bătrînă...

Era cam aspră gluma. N-am zis nimic. Am tăcut. Cîțiva au cercat să rîdă. Eram rănită. Cred că eram palidă ; fetița s-a alăturat de mine și mi-a zis cu glas trist :

— Domnișoară Amalie, te rog nu te supăra... Cîteodată și oamenii cei buni fac și spun prostii...

Cugetarea aceasta «de fată bătrînă» m-a făcut să zîmbesc. I-am zis :

— Ce copilă ești ! Așa de sentențioasă... Ce ai tu, fetiço ?

Costică își rostea tare versurile lui, se apleca, se înălța, dădea din mîni, — vorbea de țigani și de armeni și toți din jur se stricau de rîs.

Iar sara, în sala îngustă a teatrului, în care mirosea a praf răscolit și udat, ne-am îngrămădit cu toții printre paravanurile afumate și sfișiate și am așteptat pînă ce s-a adunat lumea. Era o înăbușeală grozavă. Priveam printr-o gaură a cortinei la mulțimea de pălării ale cucoanelor, așa de mari, așa de pline de pene, de flori și de mărgele. În juru-mi clocoteau murmure, se așezau mese, se aducea pianul. Treceau tineri ca în izbiri de vînt. Și din sală deodată porniră tropăiri și bătăi de bastoane în dușamele.

— E nerăbdătoare lumea ! zise bucuros Costică. Apoi se apropie de mine : Domnișoară Keminger, cred că nu mai ești mînioasă, m-ai iertat... Era și Artur Crivăț de față. Nu puteam decît să zîmbesc și să mărturisesc că nu sînt o ființă cu mîinii veșnice.

Și iată că se ridică cortina. Scena e goală. Mulțimea se mișcă un timp, apoi capetele se liniștesc. Și înaintea în lumina puternică Artur Crivăț, cu părul scînteietor și ondulat, un adevărat cap de artist. Vorbește cătră lume despre *binefacere*. Vorbește foarte ușor. Înțeleg și eu bine vorba lui înflorită, rostită cu grijă. Ii ascult din culise glasul limpede. Lîngă mine, atentă, cu genele plecate, cu urechea ațîntită, ascultă și fetița. E vorba despre nenorocirile celor umiliți și slabi, despre bunătatea celor «care au avut parte de bunurile soartei, în valea aceasta a plîngerii». Cuvîntarea e din ce în ce mai mișcătoare. Îmi vin lacrimile cînd sfîrșește : «Doamnelor și domnilor, fiți buni, fiți milostivi... și Domnul a

zis așa : Fericți cei milostivi»... Și deodată încep să răpăiască aplauzele. Tresar. Mi se zbate inima. Pentru întâia oară aud de pe scenă aplauze. Au un răsunet cu totul deosebit.

Tînărul își șterge fruntea de sudoare, pe cînd cortina se lasă. Il felicităm. Pare fericit de succes. Costică Amărăscu îi zice rîzînd :

— Ai întors-o bine la urmă...

Vine rîndul duduii. Își încruntă sprînceană. E mișcată, dar arcușul nu-i tremură în mîină. Pare preocupată. Cortina se ridică din nou, murmurul încetează. În rochia ei albă, în lumina puternică, fetița pare că plutește într-un noraș de ninsoare. A început, și-a culcat un obraz pe vioară ; ochii îi lucesc. Și într-o adiere adîncă, stranie și sălbatică, tremură parcă o durere veche ; o melodie așa de mișcătoare cred că n-am auzit încă. Știu că e un marș funebru de Chopin, dar nu mi-am închipuit că-mi va tresări, îmi va tremura așa inima... Inchid ochii. Și cînd ridic pleoapele, într-un colț al sălii, jos, ferțiți parcă, văd pe cuconu Tudorache și pe Lucia Rizu. Ea rîde, — de ce rîde ? Vorbește încet. De ce vorbește, cînd fetița cîntă ? Iar boierul sta cu ochii ațintiți asupra ei, cu fruntea ușor încrețită, cu ochii mistuiți ca de foc, — ca și în sara cînd l-am văzut pătimaș, jucînd cărți...

Cîntecul încetează deodată. Un marș funebru lasă după sine o tăcere, o tăcere adîncă, prin care filfiie nevăzut ceva, ca o suflare de durere din altă lume. Toți stăteau încremeniți. Și deodată fetița a dat un țipăt ușor. A închis ochii, a scăpat arcușul din mîină. Ne-am repezit spre dînsa. Crivăț a ajuns-o întăi, a sprijinit-o ; în sală s-a iscat tumult ; boierii sar peste bănci ; într-o clipă a ajuns lîngă Margareta și cuconu Tudorache... Dar fetița s-a făcut bine ; s-a înțe-

penit în picioare, a încercat să zîmbească ; numai ochii îi ardeau ca de boală.

— Nu-i nimic, zise ea ; o amețeală. A trecut acumă...

— A cîntat prea cu pasiune !... zice gîfîind, pierdut, cuconu Tudorache. Și se învîrte în jurul fetiței.

N-a mai avut haz reprezentația de binefacere. Nici eu n-am mai avut, firește, nici un succes. Numai Costică și cu domnul Crivăț răcneau ca niște nebuni pe scenă, ca niște adevărați artiști, pentru care amănunțele vieții nu pot fi tulburări.

Iar fetița nu zicea nimic. Ea a fost tăcută și tristă cîteva zile. N-a mai voit să audă de cerc artistic. O rugam eu, o ruga domnul Artur Crivăț, o ruga Lucia Rizu.

— Ce voiți ? zicea zîmbind duduia și ochii îi luceau. Sînt convinsă că cercul e o zădărnicie... Și cred că se poate face fără mine.

— Gîndește-te la săraci, duduie, șoptea magistratul.

— Eu sînt foarte hotărîtă, zise liniștit Margareta. Nu mai pot...

Cucoana Irena era mîhnită. Lucia Rizu avea o mare părere de rău.

— Pacat. Face rău. De ce, dragă Irenă, e așa de încăpățînată copila ?...

În noaptea mea de nesomn pe cînd se strecura pe la geamuri vîntul, — vedeam curat icoanele și auzeam cuvintele. Și deodată înțelegeam limpede că între cuconu Tudorache și Lucia Rizu este ceva. Înțelegeam ochii boierului înflăcărați deodată de patimă. Și înțelegeam privirea ascuțită și rîsul cu triluri al cucoanei Lucia. Și am o simțire de teamă, parcă o greutate îmi apasă inima...

Aici, iubite amice, mi-am întrerupt scrisoarea. Mă pusesem la masă s-o urmez, mă gîndeam la iarna de la noi, la ghețarii noștri, pe cînd afară pe geamuri se vedea învăluirea ninsorii.

Ușa se deschise. Știam că-i fetița. Întorsei capul. M-am spăriat, m-am sculat în picioare. Era palidă, cu ochii în lacrimi și tremura.

— Ce-i, Margaretă? Pentru Dumnezeu, ce ai?

Ea se așeză pe un scaun, se trînti mai degrabă; apoi își ascunse fața în palme. Trupu-i era scuturat de fiori.

Cercam s-o mîngîi. Stam lîngă dînsa, plecată asu-pra ei, îi ridicam fruntea, îi cuprinsesem mîna.

— Ce ai, drăguță? Ce s-a întîmplat?...

Și fără să știu de ce, îmi veneau și mie lacrimile. Deodată se întoarse spre mine.

— Am vrut să spun mamei, zise ea încet. Dar nu pot. Asta ar fi grozav...

Și plînsu-i încetă. Își scoase batista subțire de matasă, își șterse ochii. Avu un gemăt ușurel și mă privea cu ochi arzători, bolnavi parcă. Eu tăceam, presimțeam o nenorocire.

— Iată ce este, zise fetița dintrodată, cu glas înăbușit. Azi am văzut ceva cumplit... A fost la noi Lucia Rizu... A sărutat pe mama, a stat cu ea de vorbă, a făcut haz... Și tata era foarte tulburat... Încă de la reprezentație am bănuț eu ceva... Atunci i-am văzut într-un colț... Tata avea privirea lui pierdută, privirea lui pătimașă... Și Lucia rîdea, ea are un rîs foarte rău, parcă sfarmă între dinți ceva, parcă mușcă... Și atuncea am avut o izbire în moalele capului, o fulgerare în ochi și eram să cad din picioare...

Nu știu dacă mă înțelegi, domnișoară Amalie... Eu iubesc mult pe tata și pe mama... Pentru mine tata a fost ca un sfînt... În închipuirea mea era curat, îl vedeam limpede, fără pacat, sărutarea lui nu putea să fie decît curată, pe fruntea mea... Eu am fost un copil, eu nu înțeleg nimica... Și de-abia acu văd cît e de rea lumea... Sînt foarte nenorocită... N-am prietină; numai pe tine te am, domnișoară Amalie... Poate mă înțelegi, poate pricepi ce se petrece în mine, cum mă doare în piept... Am ca un ghimpe la inimă...

Ii gîlgîia glasul în lacrimi. Vorbea repede; avea o flacără în priviri.

— Și astăzi, zice, rîdea iar cu rîsul ei... Și tata era neliniștit. A vorbit și cu mine. A voit să mă sărute... Eu însă am început a rîde, m-am ferit... Dar nu rîdeam, mi se zbătea inima și simțeam că mă înăbuș... A sărutat pe mama. A ieșit. A petrecut-o tata. A ieșit după dînsa. Și încet, fără să mă simtă, am ieșit și eu în sală... I-am văzut, domnișoară Amalie, cu groază... Ea avea ca o sclipire de fulger în ochi și tata a sărutat-o lîngă ureche și o ruga încet: — Cînd?

Ce fac? ce fac eu acuma? șopti repede fetița. Domnișoară Amalie, ce fac? Spune, ce să fac? Intăi am vrut să strig... Mi s-au înegurat ochii. M-am tras încet îndărăt. Mama m-a întrebat: Ce ai, puiule? Nu știu cum i-am răspuns: Mă doare capul... M-am gîndit o clipă să-i spun totul...

Eu tresării:

— Nu, să nu-i spui...

Fetița se gîndea. Ii atîrnau de gene boabe de lacrimi. Se gîndea, cu privirile drepte și întunecate.

— Nu, n-am să-i spun, zise ea încet, foarte hotărîtă. Asta e o mare nenorocire... Parcă a murit ci-

neva. Dacă i-aş spune, eu cred că ar cădea jos şi-ar muri...

După o tăcere, zise iar :

— Aş voi să-i spun lui Costică... El e aproape barbat ; pot să-i spun, că-i barbat... dar nu ştiu ce hotărîre are să ia el... Eu n-am încredere într-însul... El poate n-ar face nimic... Şi poate mi-ar spune şi mie să nu fac nimic... Eu ştiu ce-are să facă el ? Şi vreau să iau numaidecît o hotărîre... Ce să fac ?...

Iar tăcu. Două lacrimi i se scurseră în lungul obrazilor palizi.

— Mă doare capul... şopti ea.

Apoi se ridică încet în picioare.

— Eu zic aşa, domnişoară Amalie... Eu zic să mă duc la tata şi să-i spun curat : Tată, trebuie să te întorci la noi... Atîta am să-i spun şi el are să priceapă că dacă nu se întoarce, eu mă duc... De ce să mai trăiesc ? În privinţa asta sînt foarte hotărîtă... Eu am suflet drept... Ce zici ? Eu atîta am să-i spun... Dar atuncea cînd l-oi vedea, poate am să-i spun mai multe... Acuma nu mă mai pot gândi... Ce zici, domnişoară Amalie ?...

Eu eram spăimîntată. Tremuram.

— Nu, să nu faci asta, draguţă !... Nu se poate. Cum ai să te duci ? Ce-ai să faci ?...

— Ba da, trebuie să mă duc ! şopti fetiţa. Tata-i singur în odaia lui...

Işi şterse lacrimile, făcu doi paşi şi ieşi. Rămăsesem încremenită, fulgerată parcă. Îi auzcam paşii lini prin sală. Auzii o uşă deschizîndu-se. Şi inima mi se strînse dureros în piept. O mare nenorocire trebuia să se întîmple. Căutam să întind urechea ; făceam presupuneri. Îmi înfăţişam pe cuconu Tudorache. Poate va izbucni într-o minie grozavă. Nici nu ştiu

cînd m-am înflorat că de frig. M-am trezit tremurînd ca varga. Poate să fi trecut un sfert de ceas. Nu, n-a trecut nici atîta. Deodată auzii paşii fetiţei. Îi cunoşteam bine. Deschisei repede uşa. Era albă ca varul, cu ochii ca două flacări.

Am strigat pierdută :

— Ce este ? Cum a fost ?...

— Linişteşte-te, zise încet copila... A fost bine... Am intrat şi-am zis aşa : Tătuţă, ce vrei să faci ? Eu te-am văzut cu Lucia... Deodată i s-au mărit ochii. A sărit în sus. Am zis repede : Tată, eu simt că trebuie să mor... Nu pot să rabd... S-a surpat ceva în sufletul meu... Şi nici nu ştiu cînd s-a apropiat de mine, m-a cuprins, mi-a sărutat mînil... Mi-a sărutat tata mînil !... Ş-a început să plîngă el, domnişoară Amalie... dar eu nu plîngeam. Eu îl priveam hotărîtă... Şi-mi zicea : Iartă-mă, puiule... S-a isprăvit... A fost o nebulie... Mai bine mă-mpuşc !... Aşa a zis : Mă-mpuşc cu revolverul... Numai iartă-mă... Şi eu am zis : Te iert, tată... M-a întrebat cu grijă : Ai spus mamei ? — Nu, nu i-am spus... Numai între noi rămîne... Eu am să mă-mbolnăvesc, dar n-am să spun mamei... Atîta a fost... Ş-acu trebuie să mă duc în pat, nu mai pot...

Eu o priveam înspăimîntată. Gemeam :

— Ce-ai făcut, Margaretă ? Ce ai ?

Ea zîmbea :

— N-am nimica... Are să-mi treacă...

Işi duse mîna la frunte. Şovăi. Era ca ameţită. Deschise uşa. Ieşii şi eu după dînsa. Intră în odăiţa ei, — şi-acolo se lăsă pe pat şi începu să plîngă şi să geamă... N-am mai putut. Am prins a răcni îngrozită. Strigam pe cuconu Tudorache, pe cucoana Irena. Ceream apă, ceream colonie. Copila tremura şi ge-

mea. Că într-o izbire de furtună sosiră cu toții. Nimeni nu știa ce s-a întâmplat. Mă întrebau toți, mă priveau cu ochi spăimântați, iar cuconu Tudorache căzuse pe un scaun și se apucase cu minile de cap...

A venit doctorul. Fetița era bolnavă. Avea friguri. Ș-acuma, mai liniștită, stă în patul ei alb... A slăbit, are o față ca de marmură lucie, nu zîmbește, nu vorbește. Numai spre sară are ușoare friguri și aiurează... Chiamă cu glas ușor, stîns, pe Lucia Rizu... Stau ceasuri întregi la căpătăiul ei, iubite prietene, cuget cu uimire la sufletul acesta tînăr, care a tresărit deodată într-o nenorocire în fața vieții, — și cînd mă gîndesc c-ar putea să moară, îmi vin lacrimile.

IV

...Nu pot, nu mă lasă inima să nu-ți povestesc înaintea despre patimile mele. În multe nopți ale sfîrșitului acestuia de iarnă n-am închis ochii. Am stat la căpătăiul bolnavei, i-am priveghiat ceasurile chinuite, i-am zîmbit în clipele de alinare. Stam întinsă într-un jîlț larg de catifea roșie; o candelă de argint ardea într-un colț al odăii subt icoane și răspîdea o lumină palidă, slabă, care nu supăra somnul copilei. Focul pîlpîia, plimba umbre mari pe pereți. Duduia Margareta sta deșteaptă, un răstimp tăcea cu ochii în bagdadie, după aceea părea că o învinge oboseala și pleoapele cernite cădeau peste florile ochilor ei: avea doi ochi triști, ca niște flori bolnave. Era liniște în odaie și-n jurul meu. Intra fără să simt, în vîrfurile degetelor, cucoana Irena. Nu zicea nimic. Intindea capul și privea în culcușul odorului ei, ofta și se așeza și ea într-un colț. Și tăcerea ne împresura. Focul avea

tresăriri, jarul se risipea încet, clipea cu ochi de rubinuri. Și cucoana Irena iar avea oftări adînci și grele. Un vînt tremurător se ridica afară, îi simțeam pipăirile la ferestre, trecea și ne lăsa în muțenia și jalea noastră.

Ziua, venea cuconu Tudorache. Fetița era totdeauna cu pleoapele închise cînd intra el. Se apropia de mine și mă-ntreba mai mult din ochi:

— Ei, cum îi mai este? Ce-a mai spus doctorul?...

— I-i mai bine... șopteam eu. Și el dădea repede din cap. Apoi rămînea cu ochii duși, gîndindu-se la ceva. După un timp se întorcea spre pat, privea iar lung spre copilă, se trăgea tăcut îndărăt și ieșea furișîndu-se parcă.

Costică plecase cu pălăria pe-o ureche. El de-un lucru era mirat: nu putea să înțeleagă de ce s-a îmbolnăvit soră-sa.

— Bine, frate, doctorul spune că nu-i răceală... Dar ce-i atunci? El nu poate să spuie ce-i... Ei bine, dar asta e ceva scandalos...

Cucoana Irena nu întreba, nu se mira; peste sufletul ei apăsa o greutate ucigătoare. Ea nu înțelegea nimic, nu voia să știe nimic. Fetița îi era bolnavă, — atît. Ofta și plîngea.

Așa, cu greu, cu amar, trecură nopțile lungi în care se văita austrul, zilele mohorîte de zloată cu picușuri monotone din streșini; și-ntr-o zi cu soare, după ce deschisesem ferestrele și dăduse năvală în odaie o undă răcoroasă cu miros de pămînt dezghețat, într-un fum mîngîios de raze, duduia Margareta deschise ochi limpezi. Îmi zîmbi deodată — și-n piept simții o înfiorare de bucurie, o căldură care mi se ridica spre gît și spre ochi și parcă s-au șters toate oboselile mele, toate clipele de durere, toate spai-

mele. Copila îmi era dragă — ș-acu o vedeam din-trodată zîmbind vieții.

Și din ceasul acela, cu începutul primăverii, soarele umplu de bucurie casa și inimile. Petrișor intra c-un comanac năstrușnic în cap, își puse mască într-un rînd, își puse barbă de cîlți, se îmbracă altă dată cu rochie, se legă la cap cu grimea și se împiedica de covoare, — ca să facă haz fetița și să nu-i pară lungi ceasurile în pat. Cucoana Irena aducea cu mîna ei supă, se așeza pe marginea divanului; nu știa ce să mai zică, ce să mai facă :

— Îți place supă, pușorule ?

— Îmi place, răspundea zîmbind fetița.

— Și ți-i foame ?...

— Da, am o foame de lup...

Și abia mîncă. Era slăbuță. Cucoana Irena ofta.

— Mîncă puțin, ca o păsărică, dar tot îmi pare bine, tot îs bucuroasă...

Intr-o zi cuconu Tudorache a intrat pe neașteptate, — s-a apropiat de pat, a luat de pe plapomă mîna ca de ceară a copilei și a sărutat-o. A zis încet :

— Draga tatei...

Îl priveam mișcată. Și prin ochii fetiței trecu o lucire de milă. Apoi îl privi drept și zîmbi. Vorbi trăgîndu-și încet mîna.

— De-acu am să mă fac zdravănă și voinică.

Acu stăteam de vorbă amîndouă. Îi spuneam fetiței despre vegherile mele din două săptămîni, despre nopțile lungi, despre așteptările mele și ale cucoanei Irena.

— Nu credeam c-am să mă-mbolnăvesc... zicea ea domol. Și stătea cu ochii ațintiți înainte, cu obrazul palid și neclintit.

Zilele treceau curînd : zăpezile se topiseră. Fata

se înzdrăvenea văzînd cu ochii. Îi plăcea să simtă mirosul primăverii și mă ruga să-i deschid fereastra. Sta în pat între perini, vorbea cu mine, cu maică-sa ori încerca să citească o carte. O opream de la citit : așa hotărîse doctorul, un om grăbit, firește cu ochelari, care rîdea și făcea glume :

— Ei, ce mai face bolnava ? n-a fugit pe-afară, nu ?...

O opream de la citit și fetița mă ruga :

— Domnișoară Amalie, tu știi cît de tare îmi plac cărțile... Nu pot fără asta... Lasă-mă, te rog, macar cîte două ceasuri pe zi...

Își lăsa cartea pe genunchi și rămînea cu ochii duși. Cercam s-o întreb despre suferința ei, despre gîndurile care-i veneau. Îmi răspundea c-un zîmbet, — tăcea.

Intr-un rînd, spre sară, — stăteam singure, numai la lumina focului. Cucoana Irena și cuconu Tudorache ieșiseră. Duduia Margareta își întoarse spre mine capul. Îi jucau umbre și lumini pe obraz și-n ochi.

— Domnișoară Amalie, tare te rog să-mi faci o plăcere... Aud mormăind prin ogradă glasul lui moș Ilie... Chiamă-l oleacă aici... El a ținut pe tata în brațe, m-a ținut în brațe și pe mine și mă desmierda cînd eram mititică. Acu aș vrea să-l văd...

— Bine, fetiço...

Și bătrînul părea spăriat, cînd intră plecat din șele, în vîrfurile degetelor, cu căciula în mîină. Numai barba albă i se vedea prin lumina fugarnică a focului.

— Sărut mîna, duduică...

— Moș Ilie, zise încet fetița, îți aduci aminte cînd mă purtai în brațe și-mi spuneai povești ?

Bătrînul de bună-samă că rîdea în barba lui albă

dar noi nu-l vedeam. Era slugă veche și nesfioasă. Se apropie de sobă și se cinchi jos, lângă flacări.

— Duduiță dragă, zise el vesel, tare-mi pare bine că ai scăpat... Mai bine să mor eu, că-s o căzătură... Moartea asta-i o păcătoasă; pesemne că i-i spaimă de mine... Nu vrea să-și tocească dinții în ciolane tari... Acu s-a dus pe pustii locuri...

Margareta asculta. Se lăsase pe spate cu fața în sus și asculta cu ochii deschiși spre bagdadie.

— Duduiță, zise iar moș Ilie, am să-ți spun o veste... Să vedem, poate ai să te bucuri oleacă... Mi se pare că cuconășu are de gând să ne ducă la moșie din vreme, anul ista... Cum s-a desprimavara bine — ș-or începe a înflori grădinile...

Margareta începu să rîdă veselă :

— De asta îmi pare bine... De cînd tot aștept să se facă primăvară !...

O vreme au tăcut. Mi se părea cam ciudat un schimb de vorbe între o fetiță de boier și un țigan bătrîn, un fost rob. Și ție poate ți se pare ciudat lucrul. Dar trebuie să știi că din vechi vremuri copiii au crescut în brațele dadacelor, în legănările cîntecelor monotone, — și după cîte am auzit, barbarii aceștia au înrîurit mult cu istoriile lor întunecoase, cu legendele lor, mai ales asupra cuconișelor, care pînă ce se măritau nu ieșeau din cămările lor dintre roabe. Acestea mi le spunea duduia Margareta ; ei îi place mult să vorbească despre vremurile de odinioară... Îmi zicea cu un zîmbet ciudat :

— Pe atuncea, domnișoară Amalie, au fost altfel de oameni...

Ș-acu în întunericul odăii, în filfîirile de aripi ale flacărilor, — stăteam tăcuți, eu, fetița și fostul rob. Era o pace adîncă în toată casa, parcă eram despăr-

țiți cu ziduri și de lume și de vremurile acestea. Iar moșul parcă înțelegea că, dacă stă el lângă foc și dacă stă prin întuneric o domniță în pat și tace, el trebuie să spuie o istorie veche, din alte vremuri.

— Duduiță, vorbi el cu glas moale, era odată tare demult, un boier bătrîn în ținutul Vasluiului : «Era odată»... Vorbele acestea aveau un farmec nespus. Simțeam cum îmi pătrund în inimă, cum stau gata să dezvălească o taină plină de întuneric, o tragedie din trecut...

După două săptămîni, se făcură pregătiri de plecare, într-o bucurie nespusă. Era vorba să facem Paștile, care cădea la sfîrșitul lui aprilie, acolo în curțile bătrînești de la moșie. Eu n-am văzut nici odată o plecare la moșie. Trebuie să știi c-au venit două harabale uriașe, de-acolo de la Domnești, harabale boierești, cu cîte patru boi albi, cu coarneau mari, lucii și frumos aduse. S-au pus în ele tot felul de lucruri, s-au încărcat vasele de bucătărie, cuferele cu straietele boierilor : în una cred că a intrat o băcănie de coloniale. Și boierul Tudorache, nerăbdător și mînios, priveghea totul, se învîrtea în jurul oamenilor și era întruna nemulțămît.

— Am spus lui Iorgu Bacalu să trimeată o putinică de masline... S-a pus putinica de masline ?

— Zău nu știu, sărut mîna, gîffia Timofte, urcîndu-și căldările de aramă în haraba.

— Ce face ? prinse a striga cuconu Tudorache ieșit deodată din sărite. Bine, brutelor, dar ce grijă aveți voi, măi ? Nu v-am spus eu să luați sama ? Apoi bine, bre, tot eu să țin socoteală de toate ? Ce fel de vorbă-i asta ?... Duceți-vă dracului, nu sînteți buni nici de zama oului !...

— Conașule, s-avem iertare, vorbi liniștit de după car, moș Ilie ; putinica de masline-i aici, în fundul coșului ; am pus-o întâi și întâi.

— Poftim !... strigă cu năduf, întinzînd mîinile, cuconu Tudorache și după aceea nu mai zise nimic despre putinica de masline.

Dar nu trecu mult și începu iar :

— Rogojini de acoperit harabalele sînt ?

— Sînt, zise Ilie.

— Da' boii i-ați adăpat ?

— Nu știu, conașule, ce-au făcut oamenii...

— Așa ? oamenii ? Bine, bre, ce grijă aveți voi, bre ! de ce sînteți voi buni, bre ! bată-vă Dumnezeu să vă bată ; știți să mîncăți și să beți, altceva nu știți nimica...

— I-am adăpat, cucoane, cuvîntă unul din țărani, cu căciula în mîină.

— Poftim ! strigă iar boierul. Ei, acu-i gata ? Încă nu-i gata ? Măi, voi sînteți buni de spînzurat, pe Dumnezeuul meu ! Unde-i vatavul ? Unde-i vatavul ? De ce n-a venit el aici ? Dacă nu plecați într-un ceas... Unde-i vatavul ? De ce stau eu aici ? ce-s eu aici ? Dacă nu plecați într-un ceas, vă împușc !...

Și foarte indignat, cuconu Tudorache se îndreptă cu pași repezi spre casă. La ușă se întoarse în loc.

— Da' puștile mele le-ați uitat ? Desigur că le-ați uitat...

— Sărut mîina, cuconașule, nu le-am uitat !...

— Bine, răspunse boierul răsufliînd greu, și iar făcu doi pași în grabă, privind cum încărcău oamenii...

Harabalele porniră cu zgomot.

— Luați sama ! strigă boierul cît ce putea. Luați sama la hopuri ! luați sama la poduri...

Pe urmă intră în casă. Noi eram gata. Ne puneam pălăriile.

— Aș bea o cafea ! zise boierul cu fruntea încrețită. Apoi uită cafeaua.

— Pe Dumnezeuul meu, răcni el, cu oamenii aceștia, nebunești ! Iaca, acuma, sînt sigur că nici trăsurile nu-s gata... Pe urmă sînt sigur că la mijlocul drumului avem să ne aducem aminte : Aha ! am uitat cutare lucru !... Pe onoarea mea, dacă nu s-a întîmpla așa, să-mi radeți mustața ! Știu eu, așa-i totdeauna...

— De ce te tulburi, dragă ? vorbi cucoana Irena, așa faci totdeauna...

— Poftim ! totdeauna ! Dar așa-i cum spun eu... Poftim... Și făcu pași mari pînă la ușă, o deschise și ieși afară. Poftim. Gata trăsurile, Ilie ? Să vezi că nu-s gata ! Gata trăsurile, Ilie ?

— Sărut mîina, cuconașule, gata ! — strigă bătrînul.

Cuconu Tudorache pufni și nu mai zise nimic. Apoi se întoarse furios spre noi.

— Bine, frate, încă nu v-ați gătit ?... Cît o să stați înaintea oglinzilor ?

— Sărut mîina, cuconașule, gata !... zise de lîngă mine fetița, veselă.

Cuconu Tudorache izbucni într-un hohot de rîs și se liniști.

Eu și duduia Margareta, într-o trăsură mlădioasă și largă, pornirăm înainte. Din urmă, moș Ilie, de la trăsura cealaltă, strigă flăcăului de pe capra trăsurii noastre :

— Măi băiete măi, să iei sama la mîinat, că pe urmă ai de-a face cu noi !...

Vizitiul nostru întoarse o față tînără, fără mustață,

îndărăt, ne privi o clipă și dădu din cap spre moșneag :

— Lasă, moșule, n-ai grijă !

Și deodată dădu drumul cailor, se așeză bine pe capra lui, și scoase un șuier, ș-un strigăt vesel. Pe drumul zbicit, fără pulbere, mergeam lin, fără zdruncin, în tropotul înăbușit al fugacilor, doi cai mărunți, negri, cu coamele tunse. Cîmpiile în aburi se arătară curînd, cu muncitorii împrăștiați în întinderi, pe ogoare ; și duduia Margareta, din mantaua ei largă, cenușie, își înălța fața palidă ca să privească mai bine cuprinsurile și să soarbă aerul proaspăt. Era o zi liniștită și luminoasă din mijlocul lui aprilie ; parcă simțeam o furnicare, o destindere în toate mădulele ; vîntul fugii îmi susura ca o cîntare domoală pe la urechi. Fetiței i se luminaseră ochii, i se rumeneau obraji. Avea un zîmbet dulce ca de vis.

— Domnișoară Amalie, zise ea întorcîndu-se cu o mișcare vioaie spre mine, tare mă simt bine... și fericită... Parcă sînt alta... Tăcu o clipă. Se gîndea. — Da... șopti ea. Acu sînt alta... Nici nu bănuiam eu ce schimbări au să se facă în mine... Și-i o lumină așa de ciudată pe cîmpii... Uite și cocostîrci...

Deasupra unei girezi singuratice se învîrteau cîteva părechi de cocostîrci, cu aripile desfășurate, plutind cu gîturile întinse înainte, cu picioarele zvîrlite îndărăt. De pe o arătură neagră, umedă, sări un iepure deodată.

— Iaca un iepure ! iaca un iepure ! strigă fetița tresărind. Vizitiul dădu drumul unei șuierături ascuțite. Și sălbătăciunea parcă ar fi zis: Să ne vedem cu binel se opri o clipă, se uită spre noi mișcîndu-și urechile, apoi o luă la sănătoasa. Il urmăream. Departe, se

opri și se piti în niște haturi. Apoi îi zării numai urechile alergînd pe linia unei brazde.

Nu-l mai văzurăm. Copila se destinsese parcă și se așeză la locul ei, își trase mantaua peste piept, după aceea, în legăturile trăsorii, în mîngîierea soarelui călduț, închise ochii.

— Soarele îmi face bine... vorbi ea încet, ridicînd numai o clipă pleoapele și uitîndu-se spre mine.

Așa am mers mult. Trecurăm printr-o pădure ; un vînt rece și umed ne învălui. Copacii ne fugeau pe dinainte. Copitele cailor, roatele trăsorii aveau vuiete deslușite, care se înfundau adînc pe sub bolțile abia înmugurite. Ici-colo răsăreau pîlcuri violete de topo-rași ; în unele locuri, ca niște steluțe de ninsoare, sta presărată floarea-paștelui. Duduia se învălea friguroasă în mantaua ei ; privea în juru-i fără de nici un cuvînt. Apoi deodată ieșirăm la lumina cîmpiei, într-o vale liniștită, în soarele amiezii. O apă sticlea departe într-o luncă : mai încoace, într-o risipire de pomi înfloriți, se înălțau acoperișuri roșii de olane. Pe coasta cealaltă a văii, un sat își împrăștia căsuțele.

— Iaca Domneștii ! strigă fetița. Acolo unde se vede acoperișul de olane e curtea noastră... Am ajuns foarte repede. Să vezi ce odăiță am eu... Dă drept în florărie...

Ridicase capul și privea cu ochi mari, pe cînd caii alergau mai repede pe valea trăgănată. Vizitiul dădu un chiot prelung, care trecu răsunînd prin văi ; și deodată duruitul se strînse parcă între două șiruri de sălcii care întindeau, răsfirau plete lungi, verzi-palide, deasupra șoselei.

Apărură deodată din nou acoperișurile roșii, pe urmă două porți mari date în lături, pe care trăsura intră cu zgomot în pocnete de bici. Ne așteptau cu

fețe zîmbitoare argați în straie albe; își scoteau cusmele din cap. Trăsura se opri la scări de piatră. Un cerdac larg înălța stîlpi mari de lemn pe care se agățau iedere; ferestre luminoase, uriașe; în jur grajduri, hambare; verdeață în fund; într-o parte, după gard de ostrețe, un popor nenumărat de paseri, — dintre care gîștile își înălțau strigătele lor scurte, ca de clarinet. Pe cînd ne coboram cu picioarele amorțite — sosea, trăgea la scară și trăsura boierilor, și moș Ilie zicea vizitiului nostru :

— Brava ție, Niculăeș! Imi place cum mi-ai întors-o la poartă!... Ș-ai pocnit din bici, chiar cum te-am învățat eu!

Cuconu Tudorache își zvîrlea brațele în toate părțile :

— Ei, ce ziceți? Așa-i c-am ajuns repede? Cum vă simțiți? bine? bine? Eu știu c-aș bea o cafea neagră, nimic mai mult decît o cafea neagră!...

Cîteva slugi bătrîne se apropiară. Sărutară pe rînd, plecîndu-se, dreapta stăpînilor.

— Ce mai faceți? întreba repede boierul. Cum te cheamă pe tine? Gahița?... Nu te cheamă Gahița? Te cheamă Profira? Brava! Iaca, te uitasem!... Ei, vă pare bine c-am venit? Da' tu, Ioane, ce mai zici?...

— Bine, cucoane, sărutăm dreapta...

— Ion te cheamă, așa-i?

— Nu, cuconașule, — Costache... să fie cu iertăciune...

— Bine zici, bine zici, — iaca, te uitasem... Ei, Irenă, ce facem? Să intrăm în casă. Da' fetița? Așa-i că te-ai bucurat? Am făcut barcă nouă pe iaz...

— Acu nu mai zic nimica, îmi pare bine c-am

ajuns... vorbi zîmbind fetița. Și avea o lucire de mare bucurie în ochi.

În sărbătorile Paștelui livada mare a curții era toată înflorită. Erau cireși care scuturau ninsori de flori albe, meri cu florile ușor rumenite în bătaia luminii. Ieșiseră toate gizele pămîntului în căldura potolită, țîriiau rîndurile și lăstuni în preajma cuiburilor. Pe o potecă de liliaci ne îndreptam spre iaz, ne opream pe opust și priveam cum se urcă din adîncuri în unda limpede, cum încep să se țese lianele apelor. De o parte și de alta pădurea veche de ulmi înălța trunchiuri uriașe, care săgetau și-n lungul apei, spre cerul senin de dincolo, unde părea o altă lume de lumină, văzută printr-un geam limpede.

Alături de fetiță umblam cu pași domoli; ne întorceam. Ieșeam din parc pe o porțiță veche, și-ndată acolo, în marginea satului, sub poală de pădure rărită, dădeam peste scrînciob și peste horă. Vedeam cu mirare cum ciocnește toată lumea ouă roșii. După ce rosteau întăi vestea cea bună: Hristos a înviat! — unul ținea oul, altul ciocănea cu luare-aminte... Parcă se săvîrșea o faptă din cele mai însemnate. Cîntau lăutari, se învîrteau părechi-părechi în jocuri foarte iuți, ori porneau lanțuri, vîrtej, cu chiote. Era o bucurie aprinsă și sălbatică.

Ne întorceam spre casă. În scaunul ei larg, în cerdac, în după-amiaza caldă, fetița rămînea pe gînduri într-un colț — pe cînd în cealaltă parte boierii primeau vizitele de sărbători ale nobleței din partea locului, din sat, de pe moșie.

Veni întăi învățătorul, un tînăr fără mustață, destul de stîngaci. Era sărăcuț îmbrăcat, dar purta mînuși de piele. Sărută mîna cucoanei, dădu mîna cu boierul, luă o dulceață, — apoi întrebă despre sănătate și se

bucură, frecîndu-și mânușile, cînd află vești bune dinspre partea aceasta.

— Am aflat că domnișoara a suferit... zise el cu sfială, privind pieziș spre noi.

— Da, zise cuconu Tudorache, fumîndu-și țigara și privind în depărtări, dar acuma e bine, pot să zic că e foarte bine... Dar dumneata, cu școala, cum o duci ?...

— Eu, cam greu, nu prea vor să-și deie oamenii copiii la școală...

— Nu ? și de ce, mă rog ?... Adică da — ce să faci ? așa-s ei... Încă nu-s deprinși... Copilul trebuie să lucreze, — ce folos înțelege țăranul de la școală ?... Parcă cei cu carte o duc mai bine ?... În privința asta, domnule Vîrlan, îmi am eu ideile mele...

Fetița zîmbea și asculta. Învățătorul se așeză mai bine pe scaun și tuși, cam încurcat. Pe urmă îndrăzni să îngîne :

— Domnule Amărăscu, să nu vă fie cu supărare... Am avea nevoie și de o leacă de bibliotecă... Dacă ați avea bunătatea...

— Domnule Vîrlan, zise repede cuconu Tudorache, dumneata ești om inteligent, dar nu știu dacă pricepi că o bibliotecă n-aduce nici un folos... Ce să cetească țăranul ? El trebuie să muncească, el parcă mai are cînd să cetească ? Ce să cetească ? Asta nu mi-am închipuit-o niciodată... De lucrurile acestea sînt convins, crede-mă... Eu cunosc oamenii, ascultă-mă, eu sînt un om care țin la obiceiurile vechi ; știu eu ce lucruri sînt de îndreptat în țara asta...

Cuconu Tudorache privea foarte mulțămît spre învățător. Parcă voia să-i zică : Dumneata ești un om cumsecade... Cucoana Irena îl mai întrebă de una de alta, apoi băiatul sărută mîna cucoanei, dădu

mîna cu boierul și se coborî în vîrful degetelor pe scări.

— La revedere, tinere ! zise vesel cuconu Tudorache, apoi prinse a urmări cu luare-aminte fumul țigării, care se răsfirea în rotogoale în limpezimea aerului.

— De-acu trebuie să vie preotul... zise rîzînd ușor duduia Margareta. Lucrurile care se spun sînt foarte interesante...

Preotul venea în adevăr, mîngîindu-și barba sură și pășind rar pe drumușorul prunduit. Iși ferea cu grijă reverenda de tufele de trandafiri, care creșteau dese de la portiță pînă la scară. Iși ridică fața : un obraz ars de vînturi, cu ochi de o umilință în adevăr creștinească. Zîmbi suind scara, apoi, în cerdac, se ploconi spre boier și spre noi.

— Sărut mîna, părinte ! zise cuconu Tudorache. Ce mai faci ? Cum merge cu sănătatea ? Bine ? Dar cu afacerile ? Și mai bine ? Nu merge bine ? Cum se poate ? Poftim, șezi colea și ia o dulceață... Ce zici, Irenă, părintele parcă s-a mai îngrășat... Vra să zică nu merg bine afacerile... Atuncea de ce ești slujbașul lui Dumnezeu ! Ce-am înțeles, părinte, dacă se poartă astfel cu sfinția ta ?... Mai rău decît cu o slugă... Asta nu-i frumos, îți spun drept...

Cuconu Tudorache rîdea. Rîdea, cam stînjinit, și părintele. Apoi mărturisi cu un surîs umilit :

— Ce să facem, cucoane Tudorache, dacă vremurile-s grele... Și deodată se hotărî : Mărturisi boierului că ar avea nevoie de cîteva cară de lemne...

— Așa, părinte ? Vra să zică mai degrabă dăm noi decît Cel-de-sus... Și eu nici macar un sfînt nu-s... Da' eu țin la obiceiurile vechi, și-ți dau, cum nu... Numai să-ți spun, părinte, toate ca toate, da' vremu-

rile nu mai sînt acuma ca altădată... Acu a început a se duce credința...

Părintele Ion oftă și dădu din cap: Așa-i, așa-i... Apoi se grăbi să ceară țidula...

— Care țidulă?

— Țidula de lemne, cucoane Tudorache, dacă nu vă supărați... Altfel nu-mi dă *feșterul*.

Eu priveam cu luare-aminte și ascultam dezbaterele acestea a doi oameni binecredincioși. Și după ce plecă popa Ion, veniră primarele și notarul, în haine negre cu mânecile cam scurte. Amîndoi se ploconiră odată și-și trecură mîinile prin mustățile lungi:

— Sărut dreapta, cucoane Tudorache...

— Aha! bine că mi-am adus aminte... zise deodată cuconu Tudorache... Uite ce-i, Cojocarule... Cred că nu ești degeaba primar în comună... Iar primarele întinse gîtul spre boier. — Nu mi-au ieșit trei oameni, ori patru, la arat... Să ceri lista de la vechil... Să-i urmărești numaidecît... Cu mine nu se joacă... Înțelegi? Pe urmă, notarul... Domnule notar...

— Ordonăți, cucoane Tudorache...

— Vezi cu învoielile, poartă-te harnic. Eu am încredere în dumneata... Dumneata trebuie să-ți cunoștri poporul... Să meargă strună, cu regulă, ca la militarie...

Amîndoi funcționarii plecară, cu hainele lor negre cu mânecile scurte. Iar cuconu Tudorache, vesel, își zvîrli țigara și începu să se plimbe prin cerdac.

— Aceștia-s oameni energici, zise el cu hotărîre. Imi pare bine că-i am la primărie... Au venit la mine și s-au rugat... Cucoane, pune-mă primar, zice, că am să te slujesc cu credință. Și notaru-i băiet bun... Amîndoi au fost sergenți în oaste... Se pricep cum să-nvîrtă treburile...

Cu plecarea *administrației* încetară vizitele. În după-amiaza caldă, cîntau cucoșii; — un păun striga spăriat în desișurile livezii. Se întinse apoi tăcerea. Și duduia Margareta se ridică în picioare și zise:

— Să mergem s-auzim cucul...

Ieșirăm în livadă. Parcă ploua lumina, străpungînd pomii înfloriți. Frunzele tinere luceau în soare; nici șoapte, nici înfiorări nu treceau. Pășeam prin iarba tînără, ca pe un covor moale.

— Toată tinereța primăverei parcă se urcă în mine din pămînt, zicea fetița. Tare mă simt bine! I-auzi și cucul... Dar trebuie să fie departe, abia s-aude...

Ne-am oprit ca s-ascultăm în depărtare cucul. — Apoi ne îndreptarăm iar spre iaz, printre tufe dese de lilieci, printr-o mireasmă amețitoare. În opust țîriiau apele; zidul ulmilor se răsfrîngea limpede în adîncuri. Ne așezarăm în iarbă, aproape de apă, pe tapșanul prăvălatic.

— Nu înțeleg de ce mă bucur acuma de singurătate, vorbea fetița. Parcă n-aș mai putea trăi la un loc cu multă lume. Acu mă mișcă și cîntarea cucului; acuma florile parcă au un înțeles... Nici eu nu înțeleg ce am... Parcă aș vrea să mă duc... Pe urmă aș vrea să mă pun cu fața în sus, subț un măr înflorit, și să mă bată așa soarele, și să-mi aburească prin păr vîntul...

Mă privi însuflețită, cu obrazii rumeniți.

— Nu pot să-ți spun, domnișoară Amalie, toate cîte îmi trec prin minte și prin suflet... Nici eu nu înțeleg... Îți spun numai ție... Parcă aștept să mi se întîmple ceva fericit. Acu parcă aș vrea să am vioara cu mine — să cînt ceva în singurătatea asta...

Rămaserăm privind pe luciul apei, pînă ce copila tresări. Dădu drumul unui strigăt înăbușit de mirare

și întinse mâinile. În lumină, în fața noastră, pe malul celălalt, din țihla mărunță, ieșise la lumină o vidră. Blana castanie îi lucea ape-ape, mișcătoare. Îi sticleau ochii. Privea cu luare-aminte în juru-i. Se înalță puțin, — apoi fără nici un salt, fără zgomot, deodată se cufundă în iaz; rămaseră cercuri în urmă-i, care se tot lărgeau spre malul nostru; o diră argintie prinse a alerga spre coada iazului, în lungul malului...

— Ai văzut cum se uita la noi? zise veselă duduia Margareta.

Iar tăcurăm; și iazul n-avea nici un fior. Departe, cine știe unde, în sat, prin livezi, un flăcău cînta de dor cu voce mlădioasă și dulce. Fetița se lăsase pe spate în iarba tină și asculta. Inchisese pe jumătate ochii. Zîmbea ca unei înfățișări dragi. Mi s-a părut că o aud oftînd.

V

De altminteri frumoase lucrurile acestea cîmpenești, — dar eu, drept să-ți spun, începusem a mă plictisi. O vreme mă ducea copila la biserică, dar lui Dumnezeu nu mă puteam ruga. Era zgomot prea mare. Auzeam neconținute cîntări pe nas și părintele Ion, cînd cetea evanghelia, avea un obicei cam ciudat: întrebuița unul din degetele-i groase drept curățitor pentru partea mai ieșită a feței sale. Mergeam cu trăsura la cîmp, vedeam cum se fac semănăturile pe întinderi nesfîrșite, în fierberea căldurii. Îmi plăceau mâinile lui cuconu Tudorache. Pe mică pe ceas se aprindea. Îl auzeam strigînd acu ici, acu dincolo, se repezea cu cravașa, cum era călare, lua în pieptul calului pe un sătean și-l plesnea repede de cîteva

ori. Omu-și înfunda capu-ntre umeri, apoi rămînea singur la marginea brazdei negre și-și ștergea încet fruntea de sudoare.

— De ce l-ai bătut, tată? zicea fetița încet, și parcă îi se adunau în priviri întrebări, muștrări, mîhniri.

— Altfel nu-i chip! striga repede cuconu Tudorache. Altfel îți sar în cap... În privința aceasta eu sînt cu obiceiurile vechi, eu îmi am convingerile mele, ideile mele... Pe urmă zîmbea fetiței: — Las' că-i trece, n-ai grijă... Și-i dau eu de un pahar de rachiu... Uită... Așa-s ei...

Fetița nu răspundea. Mă ducea la trăsură și moș Ilie își purta domol fugacii prin pîrloage întăi, apoi pe drumeagurile de țărîină.

La sfîrșitul lui mai sosi domnu Costică de la Iași; în iunie veni și Petrișor, mai încrunțat, mai important decît oricînd, cu pletele crescute și c-o păreche de ochelari pe care și-o urca des pe nasul mic, cercînd să se deprindă, foarte serios, cu această schimbare în înfățișarea lui.

Acuma, la masă, sub bolta de viță, începu a fi oarecare veselie. Stăteam de vorbă cu Costică; îmi povestea așa de multe lucruri nostime, care erau o neconținută surprindere pentru mine; duduia deodată începu a se înțelege cu Petrișor. Vorbeau despre cărțile lor, discutau cu patimă, cu aprindere, li se înflăcărau ochii. Mititelul acela de paisprezece ani, care purta părul mare, se uita crunt și cerca să-și îngroașe vocea, vorbea neconținut de convingeri, dădea din mîni și arăta să fie un suflet pornit de pe acuma. Și asta plăcea fetiței. În privința asta erau de o măsură.

Costică nu era deloc pornit. El fuma o țigară, bea o cafea și spunea o întâmplare nostimă, urmărindu-și rotocoalele de fum albăstriu în umbra liniștită.

Și într-un rînd tresar de la locul meu, de la fe-reastra-mi cu flori, uimită. Se auzeau duruiri, tropote, sunau clopotele cailor vesel. Mă aplec printre flori și văd trei trăsuri cu lume. Eram să dau drumul unui strigăt. În trăsura de la urmă doi tineri zîmbeau și-și înălțau pălăriile de paie : Crivăț, Artur Crivăț și Dumitru Pontescu — un băiat frumușel și bun care stătuse un an la Paris, care stăpînea o avere respectabilă, dar care, mie cel puțin, mi se părea cam sfios, mai sfios chiar decît Artur Crivăț. Venirea lor m-a înveselit deodată. În trăsurile celelalte două dinainte veneau prietini de-ai boierilor. Dădeau din mîni, arătau fețe vesele, — și printre cucoane cunosculi pe doamna Ecaterina Bălușescu, aceea pe care nu pot eu s-o sufăr, aceea care nu se uită niciodată la mine, care privește parcă în sineși, parcă se coboară în sufletu-i măreț înfășurat într-o mîndrie de ghiăț.

Îndată începu zgomot în coridoare. Se auzeau rîsete vesele, întrebările se încrucișau repezi. Boierii noștri parcă de zece ani se despărțiseră de lume și acuma parcă veneau prietini din cine știe ce depărtări și-i găseau fericiți, în casa lor largă, în livezile lor, între pădurile umbroase.

Pentru mine firește era sfîrșitul plictiselii care-și începuse furișarea în sufletul meu.

Gavril bucătarul și cu vreo doi copilandri se repezira ca hultanii între paseri. Deodată începu larmă în ogradă ; și cucoana Irena își suflecă mînicile și se pregăti de plăcinte.

— Domnișoară Amalie ! strigă Costică. De-acu avem să începem niște petreceri, să se ducă pomina...

Petrișor umbla grav de colo-colo, cu mînile la spate. El părea foarte plictisit.

— Și eu sînt bucuroasă, vorbi fetița. Acu m-am înzdrăvenit... O leacă de zgomot are să-mi facă bine.

Prînzul a avut un desăvîrșit succes. Gavril aduse, ținînd-o la înălțimea frunții, o farfurie mare de pui cu smîntînă. La urmă, puii fripți în țigle, rumeni ca aurul, stîrniră bătăi din palme. Și vinul rece din pivnița adîncă de patruzeci de trepte sfîrșia și zvîrlea scînteii din pahare.

După masă începu o partidă lungă de *croquet*. Și-n amurg mă despărții de zgomot, împreună cu duduia Margareta și cu Crivăț, — și o luarăm încet pe potecă spre iaz.

Domnul Crivăț părea gînditor, părea melancolic. Privea pe sub poala livezii, prin praful de aur al luminișurilor. Îl întreb c-un zîmbet :

— Domnule Crivăț, de ce ești așa de gînditor ?...

El începu să rîdă :

— Tare frumoase locuri, șoptește el. Le-am mai văzut eu o dată... Pe urmă, drept să vă spun, îmi era dor și de dumneavoastră... Nu v-am văzut cam de mult...

— Bine-ai făcut c-ai venit, zice duduia Margareta. Nici nu m-așteptam să te văd... Credeam că ne-ai uitat...

— Asta nu, asta nu se poate !... zise repede Crivăț. Și cum mergeam cu pasuri line, mă privi cu un surfs plin parcă de multe înțelesuri.

Cele ce-ți spun eu aici, prietine, poate nu vor mai ajunge pînă la tine. Lumina care mi se strecură deodată în suflet, căldura care-mi pătrunse în simțuri, — deschiseră în juru-mi o zare de fericiri. Niciodată n-am bănuir, în pribegia mea, că voi mai avea parte

de nădejdi, de visuri. Cu amintirea unor zile de altădată mă mai mîngîiam în ceasuri de singurătate; cu amintirea aceea înduram vorbe și priviri care mă răneau, căci ea îmi aducea pacea, măcar cîteva clipe de pace! Și acuma iată, într-o privire, în lumina unei priviri, vedeam deslușit puțința unei nouă primăveri. Cu sufletul mișcat pășeam alături de el. În sufletul meu deodată parcă se făou tăcere. Sufletul meu aștepta.

— Ce frumos e lacul! zise Artur Crivăț și ne opri răm lîngă opust. În luminile și umbrele amurgului, iazul mi se părea și mie mai frumos. Avea ceva misterios, în lumina care plutea în aer deasupra lui, în umbra care curgea pe luciul.

— Ți aduci aminte, duduie Margaretă? întrebă tovarășul meu. Acu cinci ani am fost amîndoi pînă aici... Pe atuncea ți era cam frică... Erai o copilă...

— Dumneata erai un barbat foarte fioros pe atuncea! vorbi veselă fetița și tustrei începurăm a rîde.

Sub răsfirarea unei sălcii, stătea neclintită barca cea nouă, de care ne vorbise cuconu Tudorache.

— Hai să ne plimbăm cu barca, zisei eu deodată. Eu pot să mînuiesc și lopețile dacă voiți... În copilăria mea am umblat pe lacurile noastre... Am umblat și mai tîrziu...

— Dumneata trebuie să ai frumoase amintiri de pe-acolo, domnișoară Amalie, zise Crivăț.

— Am și amintirea unor oarecare dureri, vorbii eu, parcă numai pentru dînsul, privindul lung.

Dar fetiței îi era frică de apă. Ea nu voia să intre în barcă.

— Eu nu merg, eu nu pot să sufăr apa... Nu înțeleg de ce, dar nu pot!

— De ce, duduie? zise Crivăț. Doar ești cu mine, îmi pare rău...

— Nu pot, nu pot... vorbi ea repede făcînd gesturi de respingere. Și i se aprinseră obraji.

Dar în mine creșteau dorinți, creșteau doruri nedeslușite; parcă-mi creștea puterea. Simțeam un fel de mîndrie. Coborîi repede pajiștea și sării în luntre. Inima începuse a mi se zbate în piept.

— Ce faci, domnișoară Amalie? unde te duci? zise Crivăț. Și mie îmi trecu o ceață pe dinaintea privirilor. Trăsei lopețile spre mine și, întoarsă cu fața spre tovarășii mei, pornii. Mă cumpănii de două ori îndărăt. Undele se încrețiră cu licăriri. Mă depărtai de mal. Simțeam cum mi s-a urcat în obraji sînge fierbinte.

Apoi mi se limpeziră privirile. Pluteam încet. Adieri line mă răcoreau. Crivăț și duduia, rămași pe pajiștea verde întunecoasă, se uitau după mine, mă urmăreau. Vorbeau. Glasurile lor n-ajungeau pînă la mine. Fetița privea drept înainte. Crivăț sta întors puțin spre ea. Fetița îmi făcea semne cu mîna: îmi făcea semn să mă întorc. Mă salută și Crivăț de două ori, larg, cu pălăria. Intorsei barca. Și cînd sării pe mal, înviorată, îmi ieșiră înainte cu admirație.

— Asta n-aș fi crezut-o niciodată, domnișoară Amalie! zise Crivăț. Mărturisesc că eram mîndră. Iar duduia, bucuroasă, mă apucă de mijloc și-și plecă fruntea pe umărul meu:

— Niciodată, domnișoară Amalie, n-aș putea să am curajul tău...

Merserăm o vreme pe pajiștea de deasupra lacului și asfințitul trimetea în ulmi răsfrîngeri sîngeroase. Tăceam. Din cînd în cînd priveam spre Crivăț.

El zîmbea ; îmi zîmbea. Iar duduia Margareta tăcea cu o privire așintită în care nu era tristeță și care totuși părea înlăcrimată. Ce are, mă gîndeam eu. Ea e o copilă. Poate să fi băgat de samă un schimb de priviri între mine și tovarășul nostru. Se poate. Și începui să o cercetez cu luare-aminte. Se prefăcea că nu mă vede ori chiar nu mă vedea și era în adevăr cufundată în cugetări.

— Ce ai, duduie Margareta ? de ce umbli așa tăcută ?...

La întrebarea mea tresări și întoarse capul cu un zîmbet blajin.

— Mă doare capul, domnișoară Amalie, n-am nimic altceva...

— Atunci să mergem acasă. Incepe a se întuneca. Pe urmă-i și răcoare...

Crivăț ne dădu cîte-un braț : duduia la stînga, eu la dreapta. Și pe aleea de liliaci, prin livezi, pornirăm repede spre casă.

Nimenea nu rostea un cuvînt. Era între noi o taină. Era și-n mine o taină — care-mi umplea de fericire ființa întreagă.

22 iunie

Ce s-a întîmplat oare de-mi pare lumea mai bună ? Ce s-a întîmplat în inima mea ? De ce mi se umpleau ochii de lacrimi astă-noapte, cînd mă gîndeam clipă cu clipă la toate cîte mi s-au întîmplat din amurgul acela cînd, pe malul iazului, am înțeles din ochii lui fericirea mea ? Aceasta este fericirea mea, — s-a sfîrșit ! Cu durere, cu jale, ca un avar, mă grămădesc asupra comorii mele. În lumea asta mare, m-au bătut

vînturi, m-au înțepat spini ; am ajuns și eu un ceas de pace pentru biata inimă !

Astă-noapte am stat cu ochii deschiși mari în necunoscut și toată viața mea din trecut mi s-a perindat pe dinainte, pentru ca să văd că zadarnic am trăit-o. Am revăzut căsuța săracă de departe, din munții noștri, am văzut iar zilele năcăjite de odinioară, pe tata ursuz, pe mama chinuită de grija copiilor ; am văzut școala de la care mi-a rămas amintirea răcelii zidurilor de piatră ; și tîrgul în care ne-am strămutat îl văd și o prietinie trecătoare, o adiere de tinereță prin suflet...

Toate s-au dus, toate cad în mormîntul lucrurilor ce nu mai sînt. Lacrimile mele de odinioară nu mai sînt. Pălăriile mele vechi, hainele roase și bietul meu cufăr jupuit, rănit și trînit de-atîtea ori... Toate au avut un rost, toate au un loc în viața mea ; mi-s dragi ele, mi-s dragi și năcăzurile ce-au fost, — căci cu ele am trecut, cu ele am venit și am ajuns la ceasurile acestea fericite ! Nu, acuma văd că n-am trăit zadarnic viața din trecut. Ea a fost un drum de negură, — și acuma am ajuns în grădini înflorite, în care sufletul aude și pricepe cîntările vieții.

— Îl iubesc ! îl iubesc ! șopteam eu prin întuneric, cu ochii mari deschiși.

Intr-o zi, alaltăieri, s-a apropiat de mine cu grabă mare. Eram cu fetița.

Zice :

— V-am căutat o mulțime... Unde-ați fost ?...

— Aici, aici am fost... răspunde rîzînd ușor Margareta.

— Și noi te-am căutat pe dumneata și nu te-am găsit, zic eu. Și ochii mei desigur îi spuneau o mul-

time de lucruri. Și mergeam tustrei domol prin colțul acela de livadă și el tăcea. Dar îl înțelegea sufletul meu.

Ieri sară ne-a găsit în colțul cel mai întunecos al cerdacului. Avea un zîmbet de stînjnire :

— Mă primiți și pe mine?... Pontescu s-a pus să joace *pichet* cu cuconu Tudorache. Și eu m-am gîndit: Ce să fac? Unde să fie domnișoara Margareta?... Și domnișoara Amalia?...

Mă gîndeam: — E vorba numai despre mine... De altminteri Margareta e o copilă. Ea abia a deschis ochii asupra vieții.

Și s-așează pe un scaun în fața noastră. În capătul celălalt de cerdac e lumină puternică de lumînări; s-aud glasuri. Incolo, întuneric adînc. Departe numai, pe un deal, clipește un foc al muncitorilor. Și sus, pe cer, tresar stelele, ca niște luminiți purtate de vînturi.

Stăm așa, fără cuvinte. Vin zgomote domoale din sat, arare. O frîntură de cîntec a pornit undeva, de parte, apoi a contenit. Trec aburiri de răcoare, ca mîngîieri, — și-aduc miresme de flori sălbatice.

Tăceam așa — și eu simțeam că-l iubesc. Îl priveam prin întuneric. De-aș fi fost singură cu dînsul, i-aș fi întins brațele și el desigur că mi le-ar fi cuprins. De-aș fi singură cu dînsul, mă gîndeam, — poate mi-ar spune numai un singur cuvînt; dar poate nu mi-ar spune nimic; s-ar alătura numai de mine, mi-ar trece un braț prin jurul mijlocului, mi-ar apuca o mîină, și-ar alătura capul lui de al meu; i-aș simți cu inima mea tremurul inimii lui; aș simți în mine beția fără nume; mi-ar adia pe buze șoapte de dragoste și încet-încet i le-aș strecura la ureche; nu i-aș

cere sărutări, dar aș tresări pînă în cele din urmă fibre cînd le-aș simți pecetea de foc...

Parcă nu mă mai înțeleg. Ieri, am întîlnit pe cucoana Ecaterina Bălușescu și i-am suris, — desigur că aveam ceva măreț și eu, ceva învingător în înfățișare și-n priviri, căci s-a uitat uimită la mine.

Ș-asară, pe cînd eram în odaia fetei, pe cînd ne făceam lecțiile noastre, — deodată am contenit amîndouă. Cel puțin eu nu-mi mai aduc aminte de nimic. Nu știu ce-i spuneam. Nu-i mai auzeam cuvintele. Tăceam amîndouă. M-am trezit în tăcerea aceea și-am tresărit.

— Ce-i? am zis. Unde-am rămas? Ce facem?...

— Mă gîndeam! îmi răspunse fetița și-mi zîmbea cu tristeță.

Și eu cugetam privind-o: Ah! de-ai ști cît de fericită sînt! Dar nu i-am spus nici un cuvînt. Nu pot să spun nimănui nici un cuvînt. Iubirea mea e singuratică, iubirea mea e tăcută, — și cu atît e mai arzătoare, cu cît caut să mă stăpînesc față de toți. Numai lui îi voi vorbi. Mîne poate mă va căuta și mă va găsi singură. Va trebui să fug, să părăsesc și pe Margareta, să fiu undeva singură, să-l chem cu gîndul, cu sufletul, și el să vie, să se strecoare printre tufișuri cu sfială, să dea două crengi la o parte, să-i văd ochii lucind, să se strecoare lîngă mine, să îngenunche lîngă mine. De mult, de mult mi se pare că aștept ceasul acesta cînd voi fi a lui.

Și stam singură în odaia mea, noaptea, și mă gîndeam așa. Tot singură sînt și-acum. Și pentru mine singură scriu, — căci acum sînt încredințată că mărturisirile acestea sînt închise într-o scrisoare fără adresă...

VI

Cădeam de undeva, ca o pasere cu aripa frântă, care vine învîrtindu-se spre pământ. Cade și întinde gîtul spre văzduh și ochii triști spre soare. De bună-samă că m-a cuprins un vârtej de nebunie. Nici nu mai țin bine minte cum s-au întîmplat lucrurile.

Am intrat în odaia Margaretei, sara. Am intrat ca de multe ori. Era un obicei. Schimbam cîteva vorbe; ne aminteam unele întîmplări ale zilei. Rareori stăteam mai mult.

La țară, oamenii se culcă devreme. Odată cu găinile, cum spune cuconu Tudorache.

Am intrat. Am găsit-o neliniștită. Era cu ochii înroșiți. Se plimba prin odaie. Cînd am intrat eu, nu s-a oprit. A părut deocamdată că nu mă vede. S-a întors deodată în loc și m-a țintit lung. Parcă voia să ia o hotărîre. Se așeză pe marginea divanului. Imi zise cu un zîmbet silit :

— Domnișoară Amalie, vină colea... Șezi lîngă mine...

M-am așezat lîngă ea. Privirea îi era neagră, apăsătoare.

— Domnișoară Amalie, zise încet Margareta, deodată. Și la sunetul vocii ei tresării. Voiam să-ți spun de mai multe zile ceva... Credeam că ai înțeles... Te vedeam așa, cu o privire ciudată, am crezut că înțelegi ceva în mine, în sufletul meu... Trebuie să fi înțeles, domnișoară Amalie, nu se poate să nu fi înțeles... Ții minte, în ziua aceea cînd ai sărit în luntre și te-ai dus pe iaz... Numai zece minute ai lipsit de lîngă mine... Atuncea Artur... atuncea Cri-văț s-a întors spre mine puțin... Mi-a spus că vrea să-mi mărturisească ceva, — și mi-a mărturisit că

mă iubește... Nu mă așteptam la asta... Am tresărit, am amețit... Mi-a spus că mă iubește de mult, de astă iarnă... Ce puteam să zic eu? Ce puteam să fac, domnișoară Amalie?

Mă privea țintă, cu ochii arzători.

Eu, în fundul ființii mele, am simțit o surprare. Aș fi voit să gem, cu groază. Inima dintrodată începu să mă chinuiască. Inchisei ochii; ceafa prinse a mă dura, o durere surdă, ca după o lovitură de măciucă. Abia am bolborosit :

— Ce pot să spun eu, domnișoară Margareta?... Ce pot să spun? Eu nu pot să-ți spun nimica... Eu am urît oamenii, Margareta, dar de iubit n-am iubit! Eu am fost o ființă nenorocită...

Și fără să vreau mă oprii. Lacrimile îmi curgeau în lungul obrazilor.

Copila mă privea spăriată. Imi apucă mînile între degetele ei fierbinți :

— Domnișoară Amalie, de ce plîngi?...

— Așa mi-a venit... (Mă hotăram să fiu tare; scrișneam din dinți). Dar nu, n-am nimica, nu te teme... Sînt mișcată... Imi vorbești despre dragostea ta... Spune, spune-mi cum a fost? Tu îl iubești? Spune; așa-i că-l iubești? Nu i-ai spus niciodată, dar așa-i că-l iubești?...

— Nu i-am spus, vorbi Margareta, — dar am să-i spun... Ș-am să-i mai spun... Ce pot eu să-i spun?... L-am amînat... Ast' dimineață m-a oprit și mă ruga cu ochii... Imi spunea: Duduie Margareta, spune o vorbă... Acu nu-i aici domnișoara Keminger, spune-mi o vorbă, liniștește-mă, căci sînt chinuit în fiecare clipă; nu mai am liniște... Nu i-am spus că-l iubesc... Dar de iubit îl iubesc! Asta-i cea dintăi iubire a mea, domnișoară Amalie... Și într-o zi, am să-i

spun : Tu ești cea dintâi iubire a mea — am să-i spun — pe nimeni afară de tine n-am să iubesc... Tu ești idealul meu... De mult aștept o inimă care să mă-nțeleagă. Acuma s-a sfârșit !... Așa am să-i spun !

— Așa ai să-i spui ? murmurai eu cu uimire, și durerea grea de la ceafă îmi creștea. Nu știam ce să mai întreb.

— Da, așa am să-i spun ! răspunse cu tărie Margareta. Eu iau o hotărîre. Zic așa : Pînă la mormînt... În mine nimic nu se poate schimba... Eu înțeleg veșnicia... Asta voiam să-ți spun... Tu trebuie să mă înțelegi, domnișoară Amalie... Am fost așa de veselă toată ziua. N-ai văzut cum rîdeam cu tata, pe urmă cu Petrișor ?... Dar cu *el* n-am vorbit... El se uita din partea cealaltă de masă la mine... și avea în ochi întrebarea lui... Și eu îmi șopteam în mine, dar tăceam și-l priveam neclintită. Îmi șopteam : Il iubesc...

Am avut un gemăt. M-am aplecat spre dînsa, am apucat-o de brațe și mi-am plecat fruntea pe umărul ei stîng. Plîngeam. Puteam însfîrșit plînge, fără să știe ea de ce. Puteam să plîng cu durere și cu mînie.

— Tu ești fericită, îi spuneam ; te-am înțeles... Am văzut că-ți strălucesc ochii... Ș-acuma parcă ești bolnavă... De ce plîngi ?...

Plîngea și ea. Vorbea repede, ațîțată :

— N-am nimic, dar îmi vine așa... Poate de bucurie. În fiecare clipă mă gîndesc la vorbele lui, la privirile lui, — și-l visez noaptea... Parcă suspină și mă-ntreabă... Astă-noapte parcă-mi zicea așa : Eu am să mor, Margaretă...

Fetița tăcu. Mă privea zîmbind. Avea ochii în lacrimi și era fericită.

Dar eu nebuneam. Mă simțeam prinsă ca într-un

vîrtej. Și mi se umplu privirea de ură. Deodată uram pe ființa nevinovată care stătea lîngă mine. Îmi trăseși mînile, mă ridicai în picioare. O uram. N-o mai puteam atinge. Ea mi-a luat toată bucuria, ea mi-a luat toată puțința singurei mele bucurii. Am rămas iarăși ființa fără noroc, o pribeagă în lume, sfîșiată, batjocorită, luată în rîs de toți, fără prietini, fără cămin ! Și uram pe omul acela — pe care ea îl iubea. Și el mă înșelase. Mai ales el mă înșelase. Eu cetisem atîtea în privirea lui : cetisem ce era în sufletul meu. Dar în privirea lui nu era o lucire pentru mine, privirea lui se îndrepta spre mine ca înspre un lucru mort. Simțeam cum mi se răzvrătește sufletul. Nu voi putea să mai stau lîngă dînșii, căci nu voi putea să le fac rău. Va trebui să-mi rod inima zi cu zi. Nu voi putea să mai stau mult lîngă dînșii, căci îi urăsc de moarte, căci ei mi-au adus cea din urmă și mai cumplită nenorocire.

Se tălăzuiam simțirile acestea în mine — și inima îmi era răcită, ca de ghiață.

— Cum te uiți la mine, domnișoară Amalie ! vorbi încet Margareta.

— Cum mă uit ? Mă gîndesc, răspunsei eu repede, fugind în laturi cu privirile ; mă gîndesc cum s-au făcut lucrurile acestea... Noi totdeauna am fost împreună... Și domnul Crivăț vorbea mai mult cu mine... N-aș fi crezut niciodată că te iubește...

Vorbeam încet, rece ; glasul meu parcă avea înmădierea unui șuier.

— Tu n-ai fost cu noi de două ori trei ori, domnișoară Amalie... Atuncea, sara cînd te-ai dus pe iaz, Artur a îndrăznit și vorbea așa de încet...

— Bine, atuncea mi-ai spus cum a fost... Dar a doua oară ?...

Margareta mă privea mirată.

— A doua oară te-am dus pînă la ușa odăii tale... Tu nu înțelegeai... Și te-am lăsat — iar eu am ieșit în cerdac... Eram singură și răsărea luna... ieșea deasupra pădurilor... Eu mă gîndeam: Dacă ar veni acum Artur?... Sînt singură... Și luna avea o lucire misterioasă... Numai privighetorile nu cîntau. Și așteptam să cînte... Stam rezemată de un stîlp și o lumină de aur creștea în jurul meu... Ș-atuncea deodată l-am simțit lângă mine... Ii luceau ochii... Și-a aplecat fruntea ș-a zis: Singurică ești? — Și parcă-mi era frică de glasul acela șoptit...

Se opri. Cu inima înghețată o întrebai. Parcă mă bucuram de durerea-mi cumplită:

— Și ce ți-a spus?

— Nu mi-a spus nimica... Mi-a luat mîna într-a lui... Și eu i-am lăsat-o... Mi-o mîngîia... Și simțeam cum îi tremură degetele... Pe urmă abia l-am auzit cînd mi-a zis: Tare-mi ești dragă!...

Întrebai scurt: Își făcea loc, prin glas, ura:

— Și nu te-a sărutat? Nu ți-a cuprins tîmplele, nu s-a aplecat spre tine?... Așa se face în asemenea împrejurări...

— Cît ești de ciudată, zise Margareta și se ridică în picioare. Cît de repede vorbești, și aspru... Să nu mă spui mamei, nici tatei... Eu ți-am mărturisit numai ție ce am pe suflet... Tu ești singura prietină bună... Altcuiva n-am cui spune și simțeam nevoia să împărtășesc cuiva dragostea mea... Tu ești bună... tu mă înțelegi...

Nu, nu m-a sărutat, n-a îndrăznit... Dar putea să îndrăznească, urmă ea cu liniște și privirile grele se aprinseră iar; de ce să nu mă sărute?... Nu i-am spus că-l iubesc, dar atunci trebuia să înțeleagă...

Noaptea era foarte liniștită și luminoasă și putea să vadă în ochii mei... Dar putea să înțeleagă și din tremurul care deodată mă cuprinsese... A înțeles; de aceea n-a mai spus nimica... Ș-am stat amîndoi, în picioare, alături, în lumina lunii...

Margareta tăcu. Se gîndea. Întrebai cu greutate:

— Dar a treia oară...

— Ce a treia oară?

— A treia oară cînd ați fost singuri...

— A treia oară a fost azi dimineață... Tu încă nu te sculaseși... Tu dormi totdeauna mai tîrziu decît mine... M-am dus eu spre dînsul. Venea în grădină... Și i-am spus: Te rog să te gîndești mult la ce spui... Eu mă gîndesc... Vorba mea e ca plumbul, se duce la fund, nu se mai întoarce...

— De ce i-ai spus vorba asta?...

— I-am spus-o, să știe... Eu iubesc... cum să-ți spun eu, domnișoară Amalie?... Eu cînd m-am simțit fericită, cînd am simțit înfiorîndu-mi-se de dragoste sufletul, am început să plîng... Eu așa iubesc... Nu pot să-ți spun lămurit...

Eu zîmbeam. Imi venea să rîd cu răutate. Dar trebuia să-i zîmbesc cu prietinie, să înțeleg.

Copila iar rămase privind înainte, în necunoscut. Acuma parcă nu mă mai vedea. Zîmbea cătră grozava ei fericire.

Nu știu cum am ajuns în odaia mea. Am întors cheia în broască. Voiam să fiu singură ca într-un mormînt. Am lăsat storurile și s-a făcut întuneric. M-am îngropat cu obrazul în perini ș-am început a plînge. Nu mă mai puteam opri. Plîngeam cu sughițuri, parcă trebuia să plîng pînă la cea din urmă suflare. — Toate, toate s-au dărîmat într-o clipă, toate visurile. În neștiința mea eram fericită. Mai bine mu-

ream fericită, mai bine nu ajungeam clipa asta de amar.

Și tîrziu, obosită, m-am întors cu fața în sus. Ochii secaseră. Isprăvisem lacrimile, dar eram zdrobită. Parcă fusesem la o înmormîntare. În adevăr, la o înmormîntare fusesem. Și ura, ura tremura în mine. Ea mă lega de viață. Nu înțelegeam de ce trebuie să urăsc; nu înțeleg ce vină pot găsi unor ființi care nu mi-au făcut nimic; dar dacă nu erau, n-aș fi fost așa de nefericită. Acuma chinul meu e pricinuit de ei; de fericirea lor, de dragostea lor. Și-i urăsc.

M-am sculat cu greu, ca după o boală. Mă dureau toate încheieturile. Am luminat geamurile; apoi mi-am rezemat fruntea înfierbîntată de-un ochi de fereastră. Și stăteam așa privind înainte. Prin cerdac trecură deodată ei. Trecură alături pe dinaintea geamului, aproape de mine. Într-o clipă le-am văzut ochii. Le-am văzut și mișcarea buzelor. Și m-a cuprins un tremur.

Nu mai puteam răbda. — Mi-am stropit repede obrazii și ochii cu apă rece. M-am așezat în fața oglinzii apoi. Eram palidă, parcă eram bolnavă. Mă privii mult. Parcă aveam fire albe în păr. Eu știam că n-am. — Parcă am zbîrcituri lîngă ochi. Am plîns prea mult. Dar acuma m-am răcorit; și trebuie să fiu stăpînă pe mine.

Mi-am dat buzele și umerii obrazilor cu puțin roș — găsit în cufărul meu cel trist și vechi care, desigur, iar își va începe călătoriile spre țărături necunoscute. Tristă soartă are cufărul meu!

M-am pudrat cu îngrijire; mi-am așezat mai bine decît totdeauna părul; și-am ieșit afară. Crivăț și Mar-

gareta nu erau în cerdac. Incepui să-i caut. Petrișor mă strigă din grădiniță.

— Domnișoară Amalie... vină să-ți arăt un boboc frumos de trandafir...

Strigai veselă:

— Vin îndată, într-o clipă... Unde-i Margareta?

— Margareta s-a dus în livadă.... Acu a trecut...

Pornii domol spre livadă. Într-un colț al cerdacului sta Ecaterina Bălușescu. În grădiniță mai erau cîțiva oaspeți. — Cînd nu mă mai puteau vedea, iuții pașii. Mă furișam repede printre tufe de smeură și de mure, printre desigurile de liliaci. — Deodată mă oprii. Ii zării printre trunchiurile cafenii ale copacilor, în bătaia piezișă a asfințitului. Mergeau încet. Poate vorbeau. — Ieșii din tufișuri și pornii repede spre ei. Se întoarseră, cu obrazurile luminate. Cînd mă văzură, se reculeseră, lumina de pe fețe li se trase parcă în suflete. Grăbiră pașii.

— Unde ați fost? zisei cu un zîmbet. V-ați plimbat?

— Da, domnișoară Amalie, zise Crivăț și începu a rîde... — În rîsul acela mi se înfioră inima de amarăciune. Găseam crud rîsul acela, îl găseam fără milă și fără rușine.

— Duduie Margaretă, zisei eu cu liniște, e vremea să ne începem și micul nostru sfat de după amiază... Să mă iertați că vă tulbur, dar altfel s-ar supăra cucoana Irena.

— Mama? De ce să se supere?... Mama nu se supără... răspunse Margareta.

— Ba da, drăguță. Și-acuma m-a întrebat de tine... Și Petrișor mi-a spus că ai intrat în livadă cu domnul Crivăț...

Spuneam o minciună. Mi se urca în obraji sîngele,

dar știam că nu se va cunoaște sub roșul care-l sco-
sesem din cufăr și mi-l întinsesem pe față, ca să-mi
ascund mișcările prea aprige ale sufletului. În mine
vorbele aveau răutate, dar glasul îmi era plin de dul-
ceață.

— Să mergem, duduie Margaretă, pe urmă nu mai
avem vreme...

Crivăț avea o mare părere de rău în ochi, iar eu
aveam cea dintâi bucurie a urii.

În odaie, destul de veselă și de prietinoasă, luai în-
tre degetele mele mâna copilei și întrebai :

— Ei, fetițo ? i-ai spus ?...

— I-am spus, șopti ea. De-acu s-a sfârșit. I-am spus
hotărît... Eu spun hotărît și limpede...

— I-ai spus ? cum se poate ?...

Rîdeam. Margaretă se uita la mine mirată.

— De ce rîzi tu, domnișoară Amalie ?... Astăzi ai
avut un rîs pe care nu ți l-am auzit niciodată... Și de
ce mă privești așa... ?

— Ți se pare, fetițo, zisei eu încet, cu liniște. Îmi
bătea inima. — Ți se pare... Și o trăsei spre mine, îmi
apropiai buzele de fruntea ei lucie și o sărutai.

— Poate ești bolnavă, domnișoară Amalie... Ți-s
buzele reci...

Atunci nu mai putui să mă țin. Începui să rîd cu
hohot.

— Se poate... da... Poate-s bolnavă. Buzele mele-s
reci... Dar nu mi-ai spus ce s-a mai întîmplat... Nu
mi-ai spus dac-a îndrăznit...

— Ba a îndrăznit, zise gravă Margaretă. De ce să
nu îndrăznească ? I-am spus că-l iubesc și eu... Și
m-a sărutat...

— Bine, bine, zic eu veselă. Acuma să ne ocupăm
de ale noastre... Avem o lecție de istorie și una de

geografie... Acestea, nu-i așa ? au mai puțină impor-
tanță... Asta nici nu se discută. Ce importanță pot să
aibă studiile ? Tinereța noastră are altă dorință, ti-
nereța noastră cere iubire grozavă... Dar să ne facem
lecțiile... Nu vreau să se spuie că fur banii *stăpînilor*
mei...

Ochii copilei se întunecară și se umeziră de lacrimi
dintrodă. Eu nu vedeam. Eu răsfoiam foile unei is-
torii.

Margareta dădu cartea la o parte, mă apucă de
mînă. Șoptea repede și mă privea ținută :

— Domnișoară Amalie ! pe cine urăști tu ? poate
mă urăști pe mine ? Îl urăști pe Crivăț ?... Am înțe-
les, am înțeles... Trebuie să ți se fi întîmplat o nen-
rocire.

— Nu, nu, nu... strigam eu înăbușit. Sînt bolnavă...
Altceva n-am nimic...

Îmi ardeau ochii în cap. Parcă aveam în orbite scîn-
tei. Și mînia neputincioasă mă înfiora.

Căci nu puteam nici să mă prefac nici să mă răz-
vrătesc și să lovesc...

VII

Oaspeții trebuiau să plece, după o destul de înde-
lungată ședere. Și înainte de a pleca ei, cuconu Tu-
dorache a avut gust să facă o petrecere. În cerdac,
într-o sară, deodată se strecurară umbre și viorile în-
cepură să adie. Eram cu toții la masă, sub bolta de
viță ; Gavril aducea niște fripturi ca acelea. Toți își
lăsară furculițele și cuțitele și începură să bată din
palme.

— Bravo, cucoane Tudorache ! bravo ! Ai avut o
idee genială...

Iar Petrișor uitîndu-și ochelarii lui și gravitatea,

își zbirli părul cu amîndouă mînile și începu să răcnească :

— Uraaa !... să trăiască cuconu Tudorache !...

Lăutarii cîntau cu foc. Masa se isprăvi mai repede decît de obicei, — în salonul cel mare se făcuse din vreme loc ; cu toții se grăbiră într-acolo și intrară cu ochii veseli în lucirea tremurată a lumînărilor.

Mai ales domnul Artur Crivăț era vesel. Se grăbi, cu brațele întinse, spre duduia Margareta. Și ea, albă în mătășurile ei filfiteoare, părea ușoară ca un fulg și plutea ca într-un vis. Cînd începură să joace, am avut strîngerea mea de inimă și fiorul de venin care mi se ridica în piept. De zile întregi îi urmăream, de zile întregi mă chinuiam, ș-acum nu-mi puteam deslipi ochii de la ei. Stăteam într-un colț. Știam că sînt palidă ca o moartă, dar, ca întotdeauna, avusesem grijă să-mi dau cu roșu obrazii. Și pe lîngă mine trecu, murmurînd melodia pe care o trăgeau pe viori lăutarii, cuconu Tudorache. Ridică în sus brațele, frămîntîndu-le, se lăsă spre cucoana Irena, și, ajuns în fața scaunului ei, făcu un compliment adînc.

— Noi ne ploconim adînc ! zise el vesel. Ca în vremurile vechi...

Cucoana Irena încercă să se apere rîzînd, — apoi, ca și cum ar fi fost luată pe sus de o furtună, porni în brațele boierului. Trecu și cucoana Ecaterina Bălușescu, cu ochii așintiți înainte, dusă de domnu Pontescu. Ochii ei priveau în toate părțile, numai asupra mea nu se opreau. Și deodată sosi și înaintea mea repede, lunecînd ca pe patine, domnu Costică. Îmi făcu un compliment, apoi își întinse palmele ca și cum mi-ar fi pus înainte o tabla.

— Domnișoară Amalie, te rog să mă faci un moment fericit...

Nu puteam să stau locului, nu puteam să nu-i dau mîna, — și pluteam și eu acum în legănările valsului, dar nu pierdeam din ochi pe dușmanii mei. Crivăț își înclinase ușor capul și șoptea. Parcă auzeam și eu cuvintele lui de dragoste și aveam înfiorări. Iar Margareta închidea din cînd în cînd ochii, — și cînd îi deschidea păreau mai mari și ardeau ca două văpăi.

Simțeam că mă înăbuș. Nu mai vedeam pe cavalierul meu. Nici nu știu cînd am căzut pe un scaun. N-am auzit vorbele repezi pe care mi le spunea Costică, nici rîsul lui. Stăteam ca amețită, melodia violilor îmi vîjiia adînc în urechi. Dar de văzut vedeam — și înțelegeam că fetița trebuia să se bucure sălbatic de viață. Mă durea inima, dar înțelegeam. Era frumoasă și ușoară ca un înger. Abia atingea dușamelele și părea că nu mai obosește. Acuma toți conteniseră ; dar ea striga subțirel : Inainte ! — și toți o priveau uimiți. Incremenise lîngă mine și Ecaterina Bălușescu, — și privea neclintită, țintă, spre fericirea aceea plutitoare care mie îmi zdrobea inima.

Nu știu cînd s-a sfîrșit petrecerea. M-am strecurat în odăița mea și am plîns multă vreme, ghemuită pe divan. Iar a doua zi m-am sculat tîrziu, trudită. În curtea boierească era tăcere. Nu vedeam capete la geamurile odăilor, nu zăream pe nimeni în grădiniță. Plecaseră oaspeții. Dar prin lumina soarelui de dimineață, pe năsipul unei cărări, veneau spre mine Ecaterina Bălușescu și Margareta.

— Te-ai sculat cam tîrziu, domnișoară Amalie... îmi zise zîmbind fetița.

Eu n-am răspuns. Ecaterina Bălușescu trecu înainte liniștită. Margareta se opri și mă apucă de braț. Mă întoarse încetinel, în loc.

— Domnișoară Amalie, zise ea privind-mă cu luare-aminte, eu sînt fericită. Asară mai ales, simțeam în adevăr cum mă pătrunde ceva din necunoscut, o înfiorare... Asta trebuie să fie simțirea fericirii... De ce ești tu tristă?... Eu nimănui n-am spus, numai ție m-am destăinuit... Și de multe ori ai tu niște priviri care mă spărie... Tu mie îmi ești dragă; eu nimănui în viața mea n-am făcut nici un rău... Nu se poate să mă urăști.

— Nu, nu te urăsc... strigai eu deodată cu durere, cuprinzîndu-i mijlocul... Cum ar putea să te urască pe tine cineva?... Nu te urăsc... dar sînt mîhnită... Eu ca mîne iar am să plec, și aicea am avut și eu cîteva zile de liniște...

— De ce să pleci?

— Se înțelege că am să plec... Și tu, duduie Margaretă, ai să pleci... Eu n-am să mai am nici un rost...

Tremuram spunînd minciuna asta, și închideam ochii.

— Nu, nu te mîhni, zise fetița, cu ochii umezi. Te iau cu mine... Numai dacă vrei să vii...

Eu o priveam neclintită, înghețată.

— Nu, nu se poate, vorbi repede Margareta; ai o privire care mă înfioară... Ai o altă suferință... Eu am înțeles de la început... Mie mi-i milă de tine, domnișoară Amalie, nu te uita așa la mine... Știi că-mi ești dragă...

Nu puteam să rostesc un cuvînt. Umblam așa, alături, privind în pămînt. Abia tîrziu putui să vorbesc.

— N-am nimic, Margaretă... Sînt cam bolnavă, dar are să-mi treacă...

Duduia Margareta nu-mi mai zise nimic; umblam

acuma în liniște și vorbeam despre altele. Așa ne întoarserăm acasă. Așa a fost în ziua aceea și în multe alte zile de lacrimi...

La două-trei zile, venea Crivăț. Sunau clopotele cailor, harapnicul vizitiului pocnea de două ori, fugacii intrau repede pe prundul aleilor, trăsura se oprea scurt și Crivăț sărea sprinten, cu privirile vesele. Indată fugeam undeva, la întuneric, la liniște, — undeva, unde cel puțin o vreme nu mai vedeam, nu mai auzeam pe nimeni.

Dar întîmplările necunoscutului pîdesc în umbră. Nenorocirile sînt repezi ca furtunile primăverii. Abia am putut să mă reculeg ca să scriu cu greu, cu amar aceste cîteva pagini chinuite.

Ședeam singură, în după-amiaza caldă, în luntre, între sălcii și ceteam. Cercam să cetesc, dar gîndurile mele năcăjite băteau cărări cunoscute. Numai zboruri de musculițe înfiorau oglinda încremenită. Și șoapta frunzișurilor tremura ușor, ușor, și mi se strecura în suflet, îmi mai ogoia durerea care mă rodea...

Deodată aud foșnete. Apoi glasuri. Nu m-am întors de la locul meu, am încremenit acolo. Cunoșteam glasul lui Artur Crivăț, limpede, ușor, parcă se strecura printre frunzișuri și-și făcea loc pînă la mine. Pe celălalt glas îl cunoscui curînd: curat, scurt și tăios... Era glasul Ecaterinei Bălușescu.

Treceau amîndoi pe la spatele meu, prin desîșul unei alei. Imi bătea greu inima. Mă țineam să nu mă vadă. Stăteam ghemuită și neclintită, ascultînd.

Glasul lui, melodios:

— Te rog să mă ierți, Cati, că n-am putut să vii ieri. De aceea ești supărată?... Mergem de o jumă-

tate de ceas și nu voiești să-mi spui... Ce ai? De ce ești mhnită?...

— Am început a înțelege ceva, răspunse ea cu glasul-i tăios, și parcă-i vedeam privirea liniștită și tare. Eu tac, dar privirile mele cercetează... De multe zile cercetez pe fetița lui Tudorache... O descos în toate felurile... și înțeleg că trebuie să fie ceva... serios... Să nu te aperi, mie să-mi spui limpede... Eu știi cu câtă patimă te iubesc, știi cât m-am chinuit ca să ne putem întâlni, ca să îndepărtez totdeauna, regulat, pe barbatu-meu... Știi că toată averea mea se duce... Nici nu-mi pasă de avere, nici de nimic... Eu pe tine te iubesc, și știi cum... Nimeni nu înțelege, nici poate n-are să înțeleagă; eu sînt o ființă tare... Trebuie să-mi spui adevărul. Am înțeles. Pe mine nu mă interesează decît un lucru, dacă ești al meu, dacă vei fi al meu.

— Dragă Cati, dragă Cati, șoptea sfios Artur. Știi că te iubesc... Ce dovadă vrei să-ți mai dau?... Ceea ce spui tu e o copilărie... Să zicem că vreau să mă însor... Despre asta am vorbit și am rămas înțeleși... Noi rămînem ceea ce sîntem... O fericire ca a noastră nu se sfarmă nici atunci...

Am mai auzit cuvinte. Am auzit făgăduinți. Am auzit amintiri despre iubirile lor, despre nopțile lor de iubire; pe urmă am rămas neclintită, zdrobită în barca mea și lumini fosforice parcă-mi fugeau clipind pe dinaintea ochilor.

Vra să zică asta-i fericirea copilei! Asta-i fericirea ei cea mare! Ce simțeam în mine? Parcă o bucurie sălbatică îmi fierbea în piept, — pe urmă m-am înspăimîntat de bucuria mea și m-am trezit gîndindu-mă tot tristă, tot chinuită, tot ființa pribeagă și fără noroc.

Căutam să mă reculeg. Ce să fac? ce pot face? N-am să spun Margaretei, am s-o las să se bucure de iubirea ei. Ah! să se bucure cum m-am bucurat eu. Să se zvîrcolească, să-și ude perina de lacrimi, să-și simtă inima de ghiață și de foc. Căci va trebui să afle într-o zi. Nu va afla azi, dar va afla mâni. Va trebui să afle. Și se va deștepta din visul ei!

Dar de ce mă bucur? Simt o plăcere bolnavă să mă bucur. Înțeleg că totul s-a sffrșit, că și bucuria tinereții ei s-a zdrobit, — și mila încă nu și-a făcut loc prin suferința mea cumplită.

Stăteam așa cugetînd. Și murmuram: «Ce să fac?» Și nu puteam să iau hotărîrea.

Încet, ca purtată de o putere, am venit spre casă. Ceva mă mîna spre copila lui cuconu Tudorache. Am intrat în odaia ei. Umbla neliniștită de la ușă pînă la măsuta din fața ferestrei.

— Ești încă în casă? i-am zis eu. De ce n-ai ieșit încă? Nu știi că a venit Crivăț? Dis-de-dimineața a venit. S-a sculat cu noaptea în cap... L-am văzut...

— Știu că a venit, îmi răspunse copila și așteptam să-l văd... De obicei vine să-mi dea buna-dimineața... Acuma n-a venit...

Eu zîmbeam. Imi venea să-i strig:

— Eu știu, drăguță, de ce n-a venit să-ți dea buna-dimineața!

Dar mă stăpîneam, — și o întrebai cu liniște:

— Și de ce să fii neliniștită?... Omul poate-i oboșit puțin... De-abia a sosit... Lasă-l să răsuflă oleacă...

— Adevărat... murmură duduia Margareta și se plecă peste masă, ca să privească afară pe fereastra deschisă. Neliniștea mea n-are nici un rost...

Eu mă gîndeam: Acuma pot să-i spun... Iată, pot să-i spun încetul care-i fericirea ei, pentru ce bucurii

a ajuns pînă în ziua aceea, pentru ce a trăit și pentru ce va trăi de-acum înainte. Va înțelege și ea ce-i suferința !

Dar nu puteam. Aveam pornirea ; dar o încleștare a sufletului mă mai opra.

Zisei cu vocea obosită :

— Haide să ne plimbăm... Se ridică soarele.

Aveam o nădejde ascunsă, — că vom întîlni pe Crivăț și pe Ecaterina Bălușescu. Ii vom zări la cotitură. Atuncea mă voi opri și voi strînge de braț pe copilă. Eram sigură că va da un țipăt și se va îngălbeni ca o moartă. Așa am suferit și m-am zbatut și eu cînd m-am prăbușit de sus, ca o biată pasere rănită.

— Să mergem, să mergem, șopti fetița. Și orice mîhnire îi pieri ca prin farmec.

Nu știu ce i-am spus în tot timpul plimbării noastre prin livadă. Trebuie să fi vorbit despre foarte multe lucruri. Nu-mi mai aduc aminte. Știu numai că cercetam cu ochii toate ungherele, toate tufișurile.. Nădăjduiam să văd pe cei doi, — dar nu-i vedeam, nu erau nicăieri.

Și deodată tresării ca săgetată. Crivăț ne ajunsese pe la spate, și acuma, trecut înaintea noastră, ne salută larg cu pălăria de paie și cu glasul-i melodios.

Voiam și eu să zîmbesc. Incercai să zîmbesc... Apoi îi lăsai singuri ; mă bucuram în mine de ce va fi, și, cu sufletul sfîșiat totuși, pornii singură spre casă, tăcută și gînditoare.

Toată ziua am stat la pîndă. Aveam o ciudată pătrundere acum. Și vedeam deslușit ca niciodată privirile Ecaterinei Bălușescu îndreptate spre Crivăț. Le înțelegeam bine, știam ce spune fiecare privire, ca și cum ar fi fost întovărășită de cuvinte limpezi. Urmăream cu ochii și pe fetiță. Ea era pierdută în bucuria

ei : asta i-o vedeam în ochii mari. Dar nimeni nu i-o bănuia. Nici cuconu Tudorache, nici cucoana Irena. Fetița știa să-și închidă și să-și ascundă bine co-moara.

Dar eu vedeam și privirile lui Crivăț. Privirile lui se ținteau în răstimpuri asupra doamnei Bălușescu. Aveau o rugă plină de dorință. Și foarte limpede înțelegeam totul : înțelegeam că au avut puțină furtună în legăturile lor, că nu s-au împăcat cu desăvîrșire, că el cerea ceva de la dînsa... Știam ce cere, știam foarte deslușit. Și eram sigură că ea îi va răspunde ușor : da... și știam că desară Margareta va putea să vadă unde se duce prin întuneric Crivăț.

Eram foarte veselă după masă, mă despărțeam des-tul de des de fetiță, intram des în livadă, și cercetam cu ochii. Și am știut cînd s-a dus spre lac Ecaterina Bălușescu, am știut cînd s-a dus Crivăț... Pe urmă l-am văzut venind foarte vesel. Și mă cutremurai : Știu. Desară ea îi va deschide ușa... femeia pe care am urît-o de la început... Acuma uram mai multă lume. Acuma uram pe toată lumea. Dar mai mult uram pe cei mai de aproape.

Asta a fost tot planul meu. Imi aduc aminte foarte bine că nimic altceva nu mai cugetam. Am lăsat să treacă încet-încet ceasurile ; cînd pleca Crivăț de lîngă fetiță, mă așezam eu lîngă dînsa. Și pe urmă a venit amurgul, a venit sara, ne-am așezat la masă. Nu știu ce mi-au spus unii și alții, nu știu ce am spus eu. După masă Crivăț s-a plimbat puțin cu noi, apoi ne-a lăsat :

— Mă iertați, nu-i așa ? Vă rog să mă iertați, zise el zîbind. Trebuie să scriu cîteva scrisori. Am de studiat și cîteva procese...

Fetița-i zîmbi :

— Bine...

Și el se duse. Dar eu știam totul ce va face. Știam că peste o jumătate de ceas, cînd toată lumea se culcă, el va stînge lampa în odaia lui și va ieși în coridor. Acuma îmi aduceam aminte de unele zgomote ușoare ale nopții, în vremea cînd aveam oaspeți...

Pricepeam: multe lucruri pricepeam. Cum de nu pricepusem și nu văzusem toate acestea înainte? De ce-mi erau ochii și gîndurile ațintite numai într-un singur punct? Acuma vedeam.

Parcă eram bucuroasă. Zisei cătră duduia Margareta:

— Noi mergem să ne plimbăm...

Am pornit amîndouă. Ne-am plimbat: am ajuns și pe malul iazului, nu vorbeam nici un cuvînt despre dragostea ei. Apoi ne întoarserăm și într-un tîrziu ne oprirăm. Mă oprii eu, mai bine zis, pe o bancă, subt un ulm uriaș bătrîn. De pe banca aceea vedeam o singură lumină la ferestre, — și știam că aceea-i lumina din odaia Ecaterinei Bălușescu.

Fetița mă întrebă două-trei lucruri fără însemnătate. Apoi tăcu. Știam că are o părere de bine, — văzîndu-mă schimbată, mai bucuroasă, după atîtea zile întunecate.

Fereastra aceea unde era lumină se deschise. Ecaterina Bălușescu era în capotu-i ușor alb; se plecă spre grădină, parcă asculta, gînditoare, înfiorările nopții. Rămase apoi acolo, cu fața în umbra care năvălea din grădină, cu odaia plină de lumina nemișcată a lămpii.

Eu tremuram. Fetița voi să se miște, să întrebe ceva. O apucau repede de mînă. O strînsei de degete. Ș-atît a fost. Într-o clipă acolo, în fund, ușa odăii

s-a deschis, — și-n lumină s-a arătat Crivăț. Ecaterina Bălușescu s-a întors repede, s-a sculat în picioare a întins mînile spre el. Și lumina s-a stîns deodată.

Priveam cu ochii mari, cu inima strînsă. Lîngă mine pe bancă, duduia Margareta n-a țipat. Prin întuneric n-am văzut dacă s-a îngălbenit ca o moartă. Dar m-am îngrozit, mi s-a răcit moalele capului. O simții căzută deodată în brațele mele. Îi pipăii fruntea rece — și deodată înțelesei ce lovitură cumplită dădusem. Eram plină de întuneric și de groază, tremuram și plîngeam. Voiam să alerg spre casă, să țip.

Deodată aud glas lîngă mine.

— Domnișoară Amalie...

Era un glas așa de stîns, o adiere de durere numai. Toate pornirile mele de răutate și de ură se topiră, eram numai o biată ființă nenorocită, care tremura prin întuneric.

— Ah! domnișoară Amalie, domnișoară Amalie... zicea încet copila prin întuneric. Ce-ai făcut? Acuma înțeleg de ce m-ai ținut aici pe bancă...

Sta rezemată de mine și gifia. Apoi se îndreptă; se îndîrji să se ție dreaptă în picioare. Și ochii prin noapte îi luceau straniu. Păreau ochii sticloși ai unei moarte.

— Ah! domnișoară Amalie... S-a isprăvit... Toate s-au sfîrșit... Pe cine am iubit eu?... Spune, ce-am iubit?... Grozav mă doare... Acum văd că am iubit numai ceva ce era în mine, o închipuire... Dar lumina-i altfel...

Nu mai putea. Dar sta neclintită.

— Nu face nimic... suspină ea încet, așa de încet, cu atîta disperare, încît mă dădui îndărăt îngrozită. Nu face nimic...

O simțeam prin noapte că privește spre odaia unde se stînsese lumina. Apoi porni.

— Unde te duci, duduie Margaretă ?

— Mă duc să mă răcoresc... vorbea ea trudită. Pe urmă mă duc să mă odihnesc... Nu mai pot... Nici nu pot plînge... nici nimic... S-au sfîrșit toate...

Mergeam după dînsa. Plîngeam și tremuram : Ce-am făcut ! ce-am făcut !...

— Nu-i nimic... zise iar repede copila.

Mergea cu pași siguri prin umbra aleilor. Răsărea luna, — și strecura fșii palide de lumină în poieniți. Lacul, argintat, se gîcea prin țesătura de ramuri. Mergeam în urma fetei și eram rece sloi. Nu puteam să iau nici o hotărîre. Aveam în mine un simțimînt de mare primejdie, dar nu puteam să iau nici o hotărîre.

— Să mergem acasă, să mergem în odaia ta, să te culc, duduie Margaretă... izbutii eu să strig. Dar fetița ajunsese pe opust și sta dreaptă în lumină. Privi o clipă neclintită spre malul negru al lacului, în partea cealaltă, apoi dintrodată căzu în apă, cu brațele întinse înainte, prin lucirea palidă de lună ; și o clipă undele se zvîrcoliră ca într-o fierbere.

Am început să răcnesc... Ca o nebună urlam și alergam printre copaci, de-a dreptul spre casă. Nu-mi mai aduc aminte ce strigam. Nu știu cum am avut putere s-ajung undeva, unde mă împresurără capete cu ochii spăriați. Nu știu ce-am strigat gemînd ca de moarte. S-au aprins în grabă facile, care începură să tremure spre lac, prin livezi. Eu îmi smulgeam părul și plîngeam. Dar zadarnic plîngeam.

Și n-am văzut-o decît încă o dată, atuncea cînd au izbutit s-o scoată oamenii curții din apă, tîrziu, în zori de ziuă... Plîngeau cu amar cuconu Tudorache și

cucoana Irena căzuți la pămînt ; și fetița sta întinsă, senină la față, dreaptă, albă, cu sprîncenele încrunțate, hotărîte.

.

1 august

Ș-acuma ce-am să fac ? Nu știu ce-am să fac. Plînsul și durerea mi-au îngreuiat inima. Nu mă gîndesc nici la pedepse, nici la iertări ; toate sînt zadarnice. Împrejuru-mi e o tăcere pustie care mă îngrozește. Părinții au rămas singuri. Artur Crivăț și Ecaterina Bălușescu au plecat spre alte zări. Eu mă simt fără putere și mai singură decît oricînd. Aștept. M-am așezat pe cufărul meu de pribegie, și aștept să plec într-o parte oarecare a lumii. Nici eu nu știu unde. Dar mai întăi am să mă duc la mormîntul duduii Margaretă ; am să-i duc flori și-am să-i aprind o candelă. Ș-am să-mi simt acolo și mai bine nenorocirea. Ea, cu sufletul ei drept și tare, mai degrabă decît mine a găsit calea cea adevărată în valea aceasta a suferinților.

OAMENI
ȘI LOCURI

1908

BISTRIȚA

April, 1906

Piatra fără îndoială este un oraș foarte frumos. Localnicii zic chiar că este cel mai frumos oraș al nostru de pe coasta Carpaților. Și putem să dăm cetățenilor pietreni toată dreptatea, dacă și dumnealor vor îngădui să le mărturisim că această cetate în adevăr e cea mai bogată în pulbere din cîte se cunosc în cuprinsul binecuvîntatului și fericitului nostru regat. Acum putem să zîmbim și să vorbim cu oarecare veselie despre acest poetic prisos al acelor plaiuri muntene; atunci însă, cînd străbăteam orașul și locurile împrejmuitoare, cu lacrimi iuți cercam să văd minunatele frumuseți, cu glas răgușit vorbeam, și cu amar înghițeam pulberea învîrtejită, căci se întîmplase să ne binecuvinteze bunul Dumnezeu cu un vînt destul de șugubăț. Printre gene prăfuite totuși puteam să deosebesc căsuțele curate între buchete de arbori, albe și liniștite, înșirîndu-se una după alta, pe cînd trăsurile ne scoteau grabnic pe albia îngustă a Bistriței, spre mănăstirea bătrînului și blajinului voievod Alexandru.

În oraș, administrația își dă toată silința ca să economisească apa și să protegiască libertatea col-

bului; aici, în lungul frumosului rîu nenumărate cherestele fără hodină se străduiesc să lumineze munții, să curețe sălbătăciile codrilor vechi, să facă să strălucească la soare chelia piscurilor; și din fericire aceste laudabile silinți vor fi încununate de izbîndă; multă lume cu bucurie se gîndește la apropiate vremuri cînd pretutindenii va fi pătruns civilizația, cînd, Carpații popoarelor sălbatice dărîmîndu-se și apele Bistriței luînd alte cursuri, privescînd neașteptate și alte binefaceri vor arăta lumii că sîntem unul dintre popoarele cele mai înțelepte.

Atuncea poate și hirbul acesta, mănăstirea aceasta a lui Alexandru cel Bun, nu va mai avea nici un rost; în locul ei vor lucra cu vrednicie cîteva mașini zvîrlind pînă departe strigătul învingător al muncii. O lume nouă va călca peste morminte necunoscute. Iar acum, prin vechea sălbătăcie, printr-o alee de copaci bătrîni, pe lîngă o horă vioaie care se învîrte în satul din preajmă, — trecem, — și deodată pătrundem între zidurile vechii cetăți, sub clădirea uriașă rămasă din vechi zile de mărire. Cu oarecare rușine mărturisesc că am o deosebită dragoste pentru rămășițele acestea ale barbariei din trecut.

Soarele, cu lumea, cu locurile nouă prin care trecusem, dispărură într-o clipă; răceala bolților de piatră ne învălui; într-o lumină nelămurită de amurg mă apropiai cu sufletul mișcat, mă apropiai de locul unde odihnesc oasele vechiului bătrîn care a împărțit dreptate demult în pămîntul Moldovei. Moșneagul acela barbar n-ar fi înțeles niciodată folosul despoierii munților din vremurile noastre. Cîntări de călugări adie, se aude ușorul sunet al cadelniței: o înfiorare de clopoței fini de argint; sîrme de lumină aurie pătrund pe geamuri înguste, se întind și se țes pe les-

pezile reci. Înalt privirile și văd pe ziduri, în juru-mi țintindu-mă, cu ochii pierduți într-un vis veșnic, voievozi și domnițe, umbre zugrăvite de voievozi și domnițe care și-au înălțat ochii, odată, spre boltă, poate tot în acest loc, între aceste ziduri, tot în această lumină fumurie. Acum ei dorm în mormîntul trecutului de vijelii și lacrimi. Totuși a rămas în urma lor un colț de zid pe care o doamnă frumoasă și-a sprijinit mîna albă cu degete subțiri; a rămas un colț de strană unde au picurat lacrimi... Aici, în fața altarului, a gemut un om mare, cu durere și cu amar, ridicînd cu smerenie ochii spre acela care împărățiile ca pleava le vîntură... Aici, în fața altarului, Petru-Vodă Rareș a îngenunchiat din fuga lui în fața mîniei lui Soliman-sultanul.

«Atuncea — zice singur Petru-Vodă într-un hrisov — am văzut că nu voi putea să stau împotriva, și lăsînd oștile mele am fugit, și am ajuns la mănăstirea Bistriței, și intrînd în sfînta biserică, am căzut la pămînt înaintea sfîntelor icoane și am plîns; așijderea și egumenul și tot soborul plîngea împreună cu mine cu fierbinți lacrimi, și am dat făgăduință lui Dumnezeu și prea curatei lui maice, că de mă voi întoarce iar în scaunul meu cu bine și biruitor, atuncea din temelie voi înoi sfînta mănăstire a Adormirei prea curatei Fecioare; iar părinții încă au înmulțit ruga către Dumnezeu, dînd multe laude, făcînd denie pentru mine. Și dîndu-le sărutare, am zis: Părinți sfinți, rugați pe Dumnezeu și mă iertați! Și m-am despărțit de dînșii și m-am dus prin pustii locuri...»

Ieșind de-aici, fugarul a trecut dealul din fața mănăstirii, — și zic oamenii că-l ajungeau gonacii, și el, ca să-i întîrzie, zvîrlea în urmă-i bani de aur.

Iar următorii întârziiau. Și toți banii aceia se găscese ș-acuma, prefăcuți în pietricele lucii și rotunde. Și astfel a fugit Domnul, și a intrat prin neștrăbătute păduri.

Prin multe năcazuri trecuse Domnitorul înainte de a ajunge la mănăstire: pîrcălabul Hotinului, la care ceruse primire, îl alungase cu batjocură; o parte din oștenii cu plată îl prădase într-o noapte părăsindu-l; a doua zi îl lovesc hoții, îl pradă, îi ucid calul, și cu greu îi respinge. La Bistrița numai cu douăzeci și cinci de copii de casă a ajuns.

Și de acolo, amărit s-a despărțit și de acești din urmă tovarăși, căci nu mai avea încredere în nimeni. Numai cu doi cai, unul cu averea puțină ce-i mai rămăsese, pleacă noaptea, singur și trist, căutînd potecile cele mai ascunse ale țării lui, ferindu-se de supușii lui. Așezat pe șa, cu barba în piept, cu sprîncenele încruntate, întunecat de negura gîndurilor, așa rătăcea. Era departe de Doamnă, departe de copii, cu dușmanii pe urma lui. Ducea în spate, cum mergea încovoiaț, povara unei dureri uriașe. A rătăcit așa mult, ferindu-se ca o fiară sălbatică, domnitorul Moldovei. Și după patru zile a descălecat, ca să-și mai destindă oasele, în marginea unei poieni, s-a întins în iarbă cu capul pe braț ș-a adormit zdrobit. Iar pe cînd dormea, o furtună iute de munte s-a stîrnit. A clipit fulgeru-n zare de sub genele rotitoare ale unor nouri, s-au înfiorat codrii dintrodată, — și caii înspăimîntați s-au smuncit din căpestre. Cel ce avea samarul cu scule și bani s-a prăpăstuit în întuneric cu coama spulberată. Domnul s-a trezit cu capul greu, cu oasele frînte, și a pornit în căutarea puținei averi. După scăpărările dese ale fulgerelor, furtuna întărită a început a buciurma în văgăunile munților și

prin coridoarele întortochiate ale codrului, împroșcînd învăluiri de ploaie rece.

Călărind așa prin întunecime, i s-a aninat gugiumanul în desiş; crengi l-au smuncit, și l-au tras ca brațe vii, pe cînd mînia furtunii tot mai tare se deslănțuia. S-a coborît de pe cal; a făcut doi pași îndărăt, cercetînd, iar fugarul, tremurînd, a smuls frîul și s-a năpustit în marea de umbră ce se întindea înainte-i. Singur, cu capul gol, în vijelie și ploaie a rămas Petru Rareș. Așa a umblat mult, chinuit de gînduri și de foame, și zile a rătăcit fără somn, multe primejdii înfruntînd, pînă ce a ajuns la cetatea Ciceului.

Mă gîndeam la drama aceasta din trecut, așa de romantică, și din turnul bătrîn, rămas din vechi vremi lîngă mănăstire, priveam valurile codrilor, în care azi taie fierăstrăul cu aburi. Locurile acestea ne mișcă mai ales prin suferințele celor ce au trecut pe aici altădată: amintirile dau glas vînturilor, dau ființă strecurărilor de neguri.

Din turnul acesta sălbaticii noștri strămoși cercetau zarea. Și a rămas în acest turn bătrîn și tare un clopot care se înfioară sub o ușoară lovire și sună prelung și armonios, ca un început de cîntec vechi, întocmai cum suna și acum cîteva sute de ani. Și se văd de aici munții depărtării, văile și pădurile Bistriței, o măreață frămîntare a pămîntului, ca după niște tragice cutremure.

Dar nu, toate acestea nu mai au nici un rost. Un călugăr clipește din ochi și vorbește de niște vinuri și de niște mîncări; un «boier» din tîrg rîde și-și aduce aminte cu glas tare despre o iubire a lui cu o țigancă de prin partea locului; — cu toată credința

mărturisesc că tot ce cugetam eu în fața trecutului trebuie să fi izvorit dintr-o imaginație bolnavă.

De ce ne-ar înduioșa patimile și oamenii de altădată, de ce ne-ar înduioșa cei ce clădeau și nu cei ce risipesc astăzi, căci în veșnicie, domnii mei, nimic nu se câștigă, nimic nu se pierde, iar munții, domnii mei, nu sînt decît niște munți, pe cînd civilizația, domnii mei, e civilizație, și capitalul e capital; iar noi ca mîne nu vom mai fi și trebuie să ne grăbim a risipi cît putem mai mult, să zugrumăm cît vom putea mai iute pe cel umilit și slab, și să ne batem joc cît avem vreme de mormintele părinților noștri, — căci :

Cerul zimbește,
Cîmpu-nflorește,
Moartea cosește...

MANASTIREA RIȘCA

La 9 iunie 1906

Cînd am ieșit din Folticeni, pîcla amurgului se întinsese pe valea Moldovei. Trandafirie întăi, își pierdu strălucirea încet-încet, și parcă suia, acoperea codrii adînc-albaștri și punea perdea nesimțită în dreptul munților.

De la hanul cel mare al Spătăreștilor se vedea pînă în fund, întunecată, valea Moldovei, pînă cine știe unde, în Bucovina; apoi, mai lămurită, se întindea aproape Baia, lîngă ariniștea ei, Baia, oraș odinioară ce a însemnat ceva, renumit pentru vitejii și bogății; iar azi un sat în care preotul e dușman cu învățătorul ca în multe alte părți, însemnat mai ales printr-un număr neobișnuit de mare de pelagroși. Și alte sate se deslușiră, cu lumini răzlețe, cum ne lăsam la vale spre podul de la Dumbrăvița, în trapul domol al cailor, niște cai umiliți și triști, parcă de același neam cu ovreiuul care-i îndemna de pe capră cu un glas în care răzbătea ca o ciudată înmlădiere de mirare.

Trecurăm la pas podul, pe deasupra lucirilor schimbătoare și furișate ale undelor. Intr-o liniște deplină străbăturăm lunca de sălcii din cealaltă parte a apei,

— și cînd intrarăm în Bogdănești, noaptea era desăvîrșit stăpînă.

Tovarășii mei tăceau cînd, după ce trecurăm și apa Rîștei, deodată mănăstirea izvorî neagră ca din pămînt, cu turnurile-i neclintite pe cer, între valuri încremenite de verdeață, bogate, nedeslușite prin întunecime. Clopotele cailor deodată sunară melancolic, cu ecouri; și cel mai în vîrstă dintre noi, și cel mai bărbos, sub pălăria-i de paie pleoștită, începu a-și aduce aminte de pe cînd era tînăr, cu ani în urmă, de pe cînd altfel privea lumea tot prin frumuseța acestor locuri.

— Asta-i Rîșca... zise el încet, ca și cum s-ar fi apropiat de mormîntul unui prietin.

*

Ciocanul căzu cu vuiet de două ori în poarta turnului de la intrare; un monah ne deschise, apoi se apropie de noi ținînd în mînă o cheie uriașă. După ce intrarăm în ograda largă împrejmuțată de toate părțile cu chilii și acareturi, același monah, întorcînd spre noi un obraz pe care nu-l vedeam, cu un glas pe care abia îl auzeam în tăcerea ce sta ca împietrită între ziduri, ne înștiință că se duce să facă numai-decît cunoscută sosirea noastră părintelui egumen.

— Spune-i că sînt prietini... de la Iași... zise unul dintre noi. Dar călugărul nu se mai simțea. Se făcuse nevăzut ca o umbră. În juru-ne, pretutîndeni, toate luminile erau stînse.

Tovarășul cu pălăria pleoștită ne zise cu pătrundere:

— Părintele egumen e un om la care țin foarte mult. O să-l prețuim cu toții mai ales acuma, cînd ni-i așa de foame.

Bună sara, părinte Veniamin!

— Bună sara! Bună sara! răspuse un glas vioi. Pofțiți!... Și lumina unei lumînări începu să umble în cerdac deasupra noastră.

Suirăm treptele spre arhondaric și părintele se aplecă spre noi cu lumînarea, ca să ne vadă de aproape; și îndată glasul i se umplu de o veselie deosebită, pe care numai vederea unor cunoscuți vechi o poate pricinui.

În lumina odăilor arhondaricului, priveam cu mirare la părintele Veniamin. După cîte știam, sfinția sa trebuia să fie om împovărat de multe ierni, și înaintea noastră sta plin de sănătate un bărbat nalt, numai cu puțin păr cărunt în plete și-n barba rară spîntică, un bărbat rumăn cu ochi lucitori și cu un glas foarte dezghețat, îndesat și hotărît.

Ne-am întrebat, cum se cuvine între creștini, de sănătate; după aceea părintele Veniamin, ca om încercat ce era, își închipui numaidecît că vom fi fiind flămînzi. Noi, negreșit, ne apărăm pe cît puteam cu jumătate de gură, dar sfinția sa, spre bucuria noastră, nu prea era aplecat să ție în samă asemenea protestări.

Eu îl priveam cum umblă, nalt și sprinten, pe lîngă noi, îi ascultam glasul care răsuna din cerdacuri în ograda goală, și-mi părea bine nu atît că am venit să văd vechea biserică a lui Petru-Vodă Rareș, cît că o să pot schimba cîteva vorbe cu un călugăr cum nu adeseori întîlnești.

În adevăr, îndată ce ne așezarăm temeinic pe scaune, în sufrageria largă, părintele Veniamin începu să ne povestească despre o mulțime de lucruri felurite. Din cînd în cînd ne îndemna să gustăm din vinul bătrîn însă plin de tinereță ca și sfinția sa, iar

noi, în lumina lină a lămpii, în liniștea aceea de mănăstire, ascultam un glas deșteptat din lungi tăceri.

Întâi aflară, cu multe amănunțimi, toate peripecțiile cu «loteria mănăstirii», și toată munca încordată ce s-a pus spre ridicarea din ruină a chiliilor și a acareturilor sfântului lăcaș. Din toate, înțelegeam că gazda noastră e un gospodar cum rar găsești pe la mănăstirile noastre, și prețuiam cu atît mai virtos această vrednicie cu cît știam că și acolo la Rîșca, ca și în multe alte părți, se făcuse multă părăduială, fusese cumplit jaf cu zeci de ani în urmă, pe vremea călugărilor greci.

Pe vremea aceea nu mai era o mănăstire; pe vremea aceea, sub stăpînirea egumenului Agapie Șutu de pildă, pe vremea Zaveriei, călugării erau robi; în arhondaric vuiau petrecerile și balurile, și porțile sfintei mănăstiri niciodată nu se închideau; avea grecul patru arnăuți care jucau și băteau *giuredul* în ogradă și toată ziua slobozeau focuri din șușanele; curgeau căruțele cu boierime desfrînată din toate părțile; și după ce se sfîrșiră toate, rămase lăcașul ca după o pustiire a păgînilor. Pe vremea aceea mănăstirea se dădea cu toate veniturile ei în arendă, ca o moșie oarecare, și sînt și azi scrisori, în care egumeni dați afară înainte de soroc strigă «cu lacrimi pe obraz» către mitropolit: «Ohi allo despoty mou! pentru ce m-ai prădat de miile de lei și nu m-ai lăsat la mănăstire pe cît era înscrisul nostru? Am dat rușfert și m-am făcut egumen, iar acuma n-am avut nici o trecere cu rugămințile mele; ba am fost și dezbrăcat! Ca unul ce m-am trezit slujindu-vă cu dreptate, chelnărind cozile carîtei prea sfințiilor voastre, socotind că am stăpîn pe un mitropolit, patriot și evghenist, multe nacazuri și zădufuri, goliciune și flămînzire am

pătimit prin străinătate, și văd că n-am meritarisit unei cît de mici stăpînești mili!...» Numai gîndindu-mă la vremurile acelea înțelegeam cît preț are osîrdia părintelui Veniamin, economia lui strînsă, rînduiala lui, și toate nacazurile pe care le-a îndurat întru cinstea sfântului lăcaș.

— Eu am fost și la Ierusalim, zicea zîmbind părintele Veniamin, am fost și la sfîntul munte Atos și am adus de la Sfîntul Munte icoana Maicii Domnului porțarița, o icoană cum nu cred să i se mai găsească părăchea...

Încet-încet părintele Veniamin începu să ne povestească despre viața lui de pe cînd a învățat carte la școala lui Neculai Istrate, la Rotopănești, despre vremea cînd era cioban, cînd a căzut bolnav și era gata să ia drumul altei lumi mai bune, de vremea cînd a început călugăria și și-a scăpat viața cu post și rugăciune. — Vorbea încet, cu un zîmbet bucuros, și ne privea pe rînd, cu ochii scînteietori.

— Numai postul m-a scăpat, zise sfinția sa. Iaca, eu carne nu mînînc, și de tare, slavă Domnului! Am scăpat eu și de altele nu numai de moartea aceea. Cred că știți cînd m-am prăbușit într-o ripă, lîngă tîrgul Folticenilor, cu tot cu trăsură, din goana cailor... Atuncea eram să mă duc: eram farmat de tot. Da' iaca am scăpat și de asta. Am zăcut ce-am zăcut; și pe urmă a dat Dumnezeu de m-am sculat. Și încă acuma am mai prăpădit din putere, da' altădată nu-mi stătea nimeni înainte. Demult, înainte de a veni la mănăstire, cînd umblam pe moșie calare, — că eram atuncea la un boier, — dacă se întimpla să mă mîinii pe cal, numai cît îl apucam de gît, îl turnam la pămînt și-l băteam la pîntece cu harapnicul pîn'ce nu mai putea...

Noi rîdeam minunîndu-ne. Rîdea domol și părintele Veniamin. Iar eu priveam cu mirare cum se dezvăluie altă față a vechiului cioban.

— Nu că eram așa de tare, zise iar sfinția sa ; nu eram așa de tare, pe cît eram iute. Nu-mi sta nimeni împotrivă, putea să fie el oricine. Cînd eram la stîna, se afla acolo un cioban care avea strașnică vîrtute. S-a pus într-un rînd rămășag că ridică un butuc de fag din fața stînei. Zece oameni nu l-au putut ridica. El s-a pus colo deasupra lui, l-a apucat, s-a încordat și hai-hai, încet-încet, l-a ridicat în picioare, — pe urmă i-a făcut vînt cît colo, și s-a cutremurat pămîntul cînd a căzut coșgogeamite fag. Era strașnic. Și-apoi de la oara asta se încredea în brațul lui și cam nu voia să asculte cînd îi dădeam o poroncă. Într-un rînd se ridică și se răcăduiește la mine. Și-atunci am umflat parul de la cazanul cel mare, și cînd l-am plesnit la cap, l-am și turnat la pămînt. Și nu m-am mulțămît cu atîta, l-am pisat pînă ce m-am hrănit ! După aceea l-am învălit peste tot cu pîne muiată în șpirt... — Și i-a trecut ! sfîrși încet părintele.

După o tăcere, începu a rîde iar, la o altă aducere-aminte.

— Ei, acuma nu mai este ce-a fost, acuma s-a isprăvit, da'tot nu mă dau cu una cu două... Mă gîndeam și eu să mă îngrijesc de sfîrșit, că numai Cel-de-sus e stăpîn pe viața noastră. Și m-am dus la Iași și am dat unui meșter să-mi facă monumentul !

— Monumentul ? zise cu mirare unul din noi.

— Da, monumentul, răspunse rîzînd părintele. Mîni-poimîni poate mă duc și eu. Am dat o mie de lei în capăt, dar mi-a făcut lucru frumos, n-am ce zice. Pe o parte este o iconiță făcută după icoana cea mare a Maicii Domnului portărița, pe care am adus-o eu de

la Sfîntul Munte și am dăruit-o bisericii ; pe de alta mi-a pus și fotografia mea, pe marmoră... Mi-a făcut lucru tare bun și frumos. Și cînd mi l-a adus, se năcăjeau patru oameni să-l coboare din căruță și nu puteau. Piatra-i grea, ce socoți ? Atuncea zic : Mi-l dai degeaba, meștere, dacă-l ridic eu ? — Italianul prinde a rîde : Dau, cum nu ! — Atuncea am pus mîna pe un drug, l-am trecut pe dedesubt și scurt am înălțat monumentul în picioare... Da' meșterul de colo începe a țipa : Nu-l dau, părinte, nu, nu-l mai dau... Sfinția ta trăiești mai mult decît monument !... Apoi am făcut o mulțime de haz cu dînsul... Zicea că era să piardă o mie de lei... Și mă întreba că ce-mi trebuie mie monument ?...

Părintele Veniamin, ațîțat de veselia noastră, făcea un haz ca și cum ar fi fost de față meșterul italian. După aceea, iar își aduse aminte de ceva.

— Cît despre asta, nu mă dau eu cu una cu două... Să vedeți ce se întîmplă. Vine într-o zi Ilie Răcoare. Poate ați auzit de dînsul : a fost în vremea lui hoț vestit... Uite-așa-i, cît în pod, — și nici acu nu-i de lepădat, bațir că-i bătrîn... A venit, — și mi-a luat mîna s-o sărute. Și cînd l-am strîns colo, a gemut ! Ce vrei, Ilie ? zic. — Apoi, părinte, zice, de-acu m-am gîndit eu așa, să mă călugăresc... S-apropie veleatul... Mi arăt eu o moacă zdravănă după ușa : — Bine, Ilie, cu asta, zic, sînt eu în stare să călugăresc și să țin în frîu ș-o sută de haiduci... — Și-apoi după ce-a ieșit, a început cătră călugări, în ogradă : Ce ? zice. Eu am fost hoț, zice, da'aista a fost vataș de hoți !... Da'altă dată ? urmă vesel părintele. C-apoi vine des pe aici. Tot zice că vrea să se călugărească. Alt dată vine iar. Eu îl strig de sus, din cerdac : Ei, la ce te mai gîndești, moșule ?

El începe a râde: că și el e pehlivan. Apoi la ce să mă gândesc și eu? zice. Tot îmi spune unul și altul că sfinția ta vei fi avînd mulți bani. Și tot mă bat cu gîndul să caut tovarăși să te cerc într-o noapte. — Așa? zic eu de colo. Brava, moșule, tare bine! Și cam cu cîți tovarăși ai vrea dumneata să vii? Așa, spre știință. Bani am, zic, nu știu cîte lăzi... Cu cîți ai de gînd să vii? — Apoi cu cîți oi putea! zice. — Așa? Bine! — eu, de colo. Cu treizeci? Fie și cu atîția! Am eu cu ce vă primi. Am eu focuri pentru treizeci. Cînd îți veni, numai mă scol frumos, — pușc cinsprezece, mă pun și beau o țigară, — și pe urmă îi pușc și pe ceilalți... Da' el râdea și clătina așa din cap!... ia așa clătina... Și părintele făcu cu ochiul și ne arătă cum clătina din cap Ilie Răcoare.

În sufrageria largă, sfinția sa egumenul ne vorbi multă vreme prietinos și-și aduse aminte de multe lucruri vrednice de mirare, apoi ne pofti noapte-bună și se îndreptă spre chilia-i tăcută.

Noi ieșirăm în balcon, deasupra ogrăzii mănăstirii, în răcoarea nopții, apoi, după un timp, coborîrăm treptele și, după ce un frate somnoros ne deschise porțile, prin întuneric ne îndreptarăm spre apa Rîștei. Adieri calde treceau din cînd în cînd, și stele multe pîlpîiau viu deasupra, pe cerul întunecos. Murmurul apei deodată ne impresură, și-n juru-ne zăcirile apropiate, negre, se deslușeau cu putere, într-o liniște adîncă. Rătăceam încet, la pas, schimbam vorbe puține, iar în urmă-ne mănăstirea se zugrăvea cu contururi negre pe o bucată de cer înstelată.

*

A doua zi, în strălucirea luminii, mănăstirea veche a lui Petru-Vodă Rareș părea alta, izvorîta ca din în-

tuneric, și din trecut. Lăstuni nenumărați, cu țipete subțirele, se învăluiau în zbor, în jurul turlei. Călugări treceau domol prin ograda curată, acoperită cu un covor de iarbă moale. Părintele Veniamin ne arăta chiliile din nou ridicate din risipire, ne arăta toată gospodăria bine ținută, strîns și cu socoteală stăpînită, și ne lămurea cu glasu-i tînăr planurile pe care și le făcuse pentru acoperirea bisericii.

— E pacat să rămîie așa, un lăcaș vechi și sfînt ca acesta...

Și ne vorbea cu o dragoste deosebită, ca pentru niște lucruri ale lui, pe cînd o liniște ca din altă lume cobora din cerul albastru asupra retragerii aceleia singuratece și curate.

Apoi, prin lumina și căldura care creșteau, ieșirăm, și pe lîngă iazul de aproape suirăm, într-o tăcere nesfîrșită, spre muntele Pleșu și spre șușenița lîmpede a pîrăului Moșiei. Iarba mare plină de flori răspîndea miresme calde din toate părțile prin poiențele mărginite de ziduri negre de brazi. Treceau fluturi ca foi albe și roșii, rătăcite de pe flori rare; o muzică abia auzită a miilor de gîze care roiau în soare ne mîngîia auzul, și deasupra unei cummături de mal, lîngă apa neagră, stătută a pîrăului, în furca unui brad bătrîn, într-o sulită de lumină, deodată se ivi, privindu-ne țintă cu ochi lucitori, o veveriță castanie cu cravată albă ca zăpada, cu coada tufoasă ridicată ca o căciuliță deasupra frunții.

Pășeam încet, în tăcere, prin taina acestor locuri, și mă gîndeam la viforoasele valuri care s-au scurs pe deasupra mănăstirii și pe cărările în ierburi prin care treceam și noi, la cele opt năvăliri ale tatarilor și ale turcilor, care au ars gospodăriile călugărilor de demult și au stricat din temelii așezările domnilor

vechi, la lungile și spăimîntatele bejenii care aduceau mulțime de boieri și de norod pe aici, și care-i alun-gau ca biciul spaimei spre negura munților.

Despre acestea toate poate știa și părintele Venia-min, egumenul. El ne aștepta zîmbind și cu vorbe bune în curata lui gospodărie și ne pofți la o masă foarte gustoasă și bogată. Și iar începu să ne povestească lucruri felurite și ciudate, de pe vremea cînd era la ciobănie. Apoi, întorcîndu-se la mănăstirea lui (cu trecut așa de tragic), cu ochi luminoși și veseli prinse a ne povesti despre o vidră care s-a înădit la peștele din rîmnicul din preajma mănăstirii.

— Am eu o rablă de pușcă, zicea sfinția sa, și tot aș bate eu în dihanie c-o încărcătură, da-i vorbă că-i șireată de nu se mai află... Cînd mă duc cu pușca, nu-i; cînd mă duc și mă plimb pe maluri cu mînile la spate, numai ce-o văd în fund, sub răchiți, pe-o coș-covă... Iși steclește blana și parcă rîde la mine, bat-o Dumnezeu s-o bată! Se uită la mine și tot pufnește: Hi! hi! hi! Și eu mă încluzez și mă uit la ea, că alt-ceva n-am ce-i face...

Și părintele egumen ne arăta cum se uită și cum rîde vidra din fundul rîmnicului.

HUMULEȘTII LUI CREANGĂ

11 iunie 1906

Satul lui moș Creangă acuma e despărțirea a IV-a a urbei Tîrgul Neamțului; civilizația de mahala îl cucerește destul de repede și în curînd nimeni pe acele locuri nu-și va mai aduce aminte că odinioară umblau pe-acolo, pe uliți înguste, umbrite de arbori, romîni în straie albe, că se încingeau hori cu chiuituri năzdrăvane, că în nopți de toamnă veselie și gluma și cîntecele flăcăilor și fetelor curgeau în șezători ca și unda limpedei Ozane, pe malurile căreia hoinărea odată, de demult tare, băiatul Ionică, nepotul bătrînului David Creangă; în curînd și cei cîțiva bătrîni rămași care au fost tovarăși copilăriei scriitorului, vor încrucișa mînile pe piept și vor cere iertare pentru lungul drum al veșniciei; și-n curînd un călător curios, trecînd peste podul pîrăului care spală necurățeniile tîrgului, se va opri în loc și se va întreba: unde să fi fost satul acela de oameni harnici și gospodari, satul de răzăși? pe ce uliți doineau în vremuri flăcăi ținîndu-se de după cap:

Astă-noapte, pe răcoare,
Cînta o privighetoare,
Cu glasul de fată mare...

Poezia multor lucruri din țara aceasta a plugarilor piere — și numai Dumnezeu știe dacă civilizație se poate numi năvala barbară care așează pe curatul pământ al părinților noștri murdăria orașelor, sărăcia unor mahalale de sălbatici, cuibul de molime din care curg spre sate vânturi de boli sufletești și de nenorociri.

Trecui ieri, în zi călduroasă de vară, peste podul Ozanei, în lungul căreia, la vale, un sălaș de țigani căldărari își așezase corturile, în undele căreia se zăteau nenumărați danci negri, ca unși cu catran de meșterul Chiorpec.

Multe din cele vechi se mai cunosc în sat. Tovarășii mei îmi arată casa în care sălășluiește azi o respectabilă preoteasă, tovarășă de școală și drăcii a lui Ion, aceea care i-a răcnit la ieșirea din biserică — după cumplita izbucnire spre cer a *Ingerului a strigat* :

Tunsu felegunsu
Cîinii după dînsu...

Dincolo, uite, trebuie să fi fost vechea cărare prin grădini, spre Ozana ; — școala lui bădița Vasile o fi fost ici, o fi fost colea, nu se mai știe ; multe din cele ce-au fost nu se știe unde-s ; iar după biserică, pe ulița cotită, «strada Ion Creangă» după cum arată tabla de pe un zaplaz, se zărește și casa copilăriei scriitorului.

Zăpăiesc cîinii la poartă, copii cu părul balan fug să se ascundă după colțul păretelui ; o femeie, tinărară încă, se apropie repede strigînd la cîini și trăgînd din fugă pe mînici o polcuță nouă, pentru musafiri.

Cineva zice :

— E nepoata lui Creangă...

Nu-i tocmai frumoasă nepoata lui Creangă ; mă aș-

teptam parcă la altfel de nepoată. Zîmbind ne poștește în casă, apoi își întoarce ochii încrunțați și face semn copiilor să fugă de la colțul casei de după care își întind gîturile și zgîiesc ochi mirați.

— Uite, lămurește învățătorul ; dumnealor sînt străini, și trecînd pe-aici, prin Humulești, au dorit să vadă și casa asta... a lui Ion Creangă...

— Da, da, răspunde cu pătrundere nevasta ; bine, cu plăcere, poftim în casă... Nu pe-aici, mă rog, pe dincoace, așa... Țibă, cine ! — Da' voi ce tot vă zgîiți atîta ? Hai, cărați-vă mai repede de-aici, diavolilor !

Intrăm încet, privind cu cea mai mare luare-aminte în jurul nostru. O casă veche, bătrînească, foarte curată pe dinafară și destul de încăpătoare pe dinăuntru. În răcoarea odăii mari, luminate, în care flori răspîdesc o mirodenie ușoară, ne recomandăm.

Stăpîna casei, dîndu-ne mîna, se recomandă și ea, cum se cuvine :

— Sofia Grigoriu !...

Apoi ne roagă să ședem și ne întrebă dacă ne e sete.

— Să vă aduc o leacă de dulceață, apă rece...

— Nu, mă rog, n-o să stăm tocmai mult, nu vă mai osteniți...

— O cafea atunci...

— Mulțămesc, nici cafea...

Ne uităm în jur la masa și scaunele lustruite de țîrg, la canapea, la foteluri, vechi, dar foarte curate și acoperite cu horbote, la garderobă, la cromolitografii, pe cînd gazda se uită și ea destul de mulțămită în jur.

— Vra să zică asta-i casa lui moș Creangă.

Simt în adevăr o mișcare sufletească, o căldură în

piept, și prin minte îmi trec multe icoane, multe vorbe și întâmplări din *Amintiri*.

— Casa nu s-a schimbat deloc ?

— Pe dinafară nu, zice gazda... Da' pe dinlăuntru am schimbat... Cum era s-o lăsăm așa ? Nu se putea ! Aici era un horn mare, — am stricat și am făcut sobă ; am mai schimbat în camera de dincolo, pe urmă am pus ferestre mari, uite așa, frumos... Știi, nu puteam să lăsăm așa... Pe-atunci erau altfel de oameni, acuma sînt alte vremuri...

— Și lucrurile din casă sînt toate nouă...

— A, da, desigur... Cum se putea să le păstrăm pe cele vechi ?... Am adus lucruri de la tîrg. Acuma-i altfel, mai frumos... Înainte, dă, făceau și bătrînii ce puteau... Numai casa am ținut-o. A vrut într-un rînd s-o cumpere cineva... pentru Stat... A fost vorbă... Ei, da' noi ne-am gîndit că să n-o dăm ; așa, o *antică veche* e bine să nu se înstrăineze...

— Da, e bine, zice cineva... Și-i frumos... Uite mobilă, uite ferestre mari... Și de partea asta o să schimbați ferestrele ?

— Da ! cum nu ? răspunde cu cea mai mare grabă gazda.

Da, în adevăr e frumos așa, curat ; răzășul are ambiția să aibă și el casă ca la tîrg ; dar, vra să zică, casa lui Creangă nu mai este ! Simt că mă cuprinde dezamăgirea, pe cînd gazda își dă toate silințele să ne dovedească că nu numai tîrgoveții știu să se poarte cum se cuvine cu lumea.

Îeșim încet prin lătrăturile cînilor, urmăriți de ochii curioși ai copiilor, privim încă o dată casa, grădina, ulița, în lung, împrejurimile pînă departe, pe zarea

dealurilor, și pornim îndărăt, în începutul de răcoare al asfințitului.

La o fîntînă cu cumpănă, o fetiță frumușică, cu ochi vioi scoate apă. Alătura o streșină de adăpost și o laiță dedesubt. Ne oprim. Fetița, zîmbind, ne privește drept.

— Intr-un rînd, zice că a mai venit Creangă să mai petreacă pe-aici, spune învățătorul tînăr, — să-și vadă și casa părinților ; și cum ieșise odată la poartă, iaca vede niște romîni care stăteau de vorbă la fîntînă... El îi asculta... Și dintrodată dă o ploiță repede și sfatul se sparge cît ai clipi... Chiar în ziua aceea Creangă a chemat un lemnar și l-a pus să facă streșina și laița... Ș-apoi veneau așa, pe sub sară, săteni la fîntînă, se răcoreau și stăteau la taifas... Și cu ei, pe laiță, de multe ori stătea și scriitorul. El se înțelegea bine cu dînșii... Ce om era !... Și acuma-l mai țin minte cu toții...

Tăcuți, pășim încet pe ulița liniștită și mă gîndesc la trecut. Viața copilăriei, a tinereții, sfaturile încete cu acei pe care așa de bine, cu atîta pătrundere îi înțelesese, toate s-au dus, s-au scufundat în neștiut, — și cu toate acestea n-au murit, căci ca fantasme mute se întorc ființele vechi, ca lumini tresar icoanele altor zile ; o lume întregă, în tăcerea care s-a întins, în timpul care a încremenit, mă împresoară, prin tremurarea de umbre a amurgului. O viață întregă trece din nou, cu toate bucuriile și darurile ei, — se-ntorc zilele limpezi ale tinereții, și curg apoi spre viața de năcazuri, de grele năcazuri, amaruri și răstriști, spre miile de amărăciuni săgetătoare ale lumii, pe care totuși țăranul Creangă le primea c-o glumă și c-o hotire de rîs. Trec toate, și din mormîntul lui, ca să

se mai răcorească, ca odinioară, vine omul amărît, oraşanul cu suflet greu, prin locurile dragi.

...Cîteodată, cînd nu mai putea, pornea, săracul, într-o întinsoare şi se oprea aici... Se ducea să vadă feţele îmbătrînite ale prietinelor zilelor de lumină, colinda dintr-un capăt într-altul satul lui care-i era drag ca o tinereţă, ca o dragoste pierdută, după aceea lua lăutari şi cofe cu vin bun şi se urca pe zările dealurilor... Acolo, sus, îi cîntau lăutarii cu foc şi el, cu ai lui, trecea pe creste, privind ce pierduse pentru totdeauna... Cîntea cu cei din juru-i şi bea un pahar, fără bucurie, pe cînd un meşter cîntăreţ îi zicea din gură şi din alăută domol şi cu tremur, de s-auzea cîntarea pînă-n vale, pînă la limpedea Ozană :

Pasăre galbenă-n cioc,
Rău mi-ai cîntat de noroc !...

CETATEA NEAMŢULUI

15 iunie

Din Tîrgul Neamţului, prin mahalaua liniştită a Țuțuienilor, ieşim spre Cetățuie. E o frumoasă zi de vară, cu cer senin, cu văzduh necîlîtit. Se aude, în tăcerea ulișilor înguste, un timp, vuietul virtelnițelor de la o fabrică de țesături ; prin ferestrele negre ale unei case vechi, prin ochiuri de frunzișuri care cresc bogat în jurul zidurilor leproase, fete întind capete cu ochi curioși și plini de zîmbet. — Le joacă ochii în cap ca la șarpe... zice tovarășul meu. După cîțiva pași se împiedică de un bolovan ; și eu îi răspund cu același aer filosofic : — Așa-i cînd mergi înainte și privești îndărăt...

Ieșim sub dealul rîpos. O moară cu stăvilarele lăsate, cu lăptocul umflat de apă, tace și așteaptă parcă. O moară totdeauna are ceva tainic și singular în înfățișarea ei. Cîteva case răzlețe stau pitite, înfricoșate ai zice, amenințate întruna de primejdia bolovanilor uriași care atîrnă pe coastă. Dealul de piatră sfărîmicioasă totdeauna, la ploi, pornește șuvoaie care îneacă grădinile acestor gospodari mărghiași ; cu șuvoaiele de ape vin și șuvoaiele de pietriș măcinat, care acopere cu solzi albaștri pămîntul. În

unele grădini, zac stînci prăvălitate de sus ; unele case abia se zăresc, pe jumătate înmormîntate în pămînt. Şi printre căsuţele acestea, printre creţurile coastei sălbatice şi pustii, prin negrul pădurii care acopere măgura, se zăreşte trista rămăşiţă a cetăţii Neamţului. Stă neclintită în moartea ei, îşi zugrăveşte lămurit colţurile rupte pe pînza limpede a cerului. Tîrgul a pătruns într-acolo în locurile odinioară goale ; s-au priment multe rînduri de căsuţe sărmane ; acu trec gîşte şi godaci pe şuşăniţa de drum rupt de cursul apelor ; oameni cu nevoile lor, cu pălăriile pe ochi, se duc, vin ; şi alţii, mulţi, foarte mulţi, dorm sub brazda pe care o călcăm, mulţi luptători ai vremurilor neguroase ; şi prezentul cu lucruri mici va intra în marele mormînt al trecutului, — cetatea însă nu va intra. Dintrodată se înalţă în cer, «acoperită cu fulgere şi îngrădită cu pustiu», neagră, bătută de furtuni, de ploii, de trăsnete, dintrodată ca o fantomă încremenită apare, *rămîne*, pe vîrfurile coastei goale. Ştiu că odată era întregă, dar mie îmi pare acuma, cînd o văd, că aşa cum e a trecut prin veacuri, aşa, ruină bătrînă, aşa, schelet uriaş în şuietul înălţimilor, în visul mohorît al legendelor.

*

Suim coasta pe un drumeag rîpos. Întăi trecem prin pădure, prin albia seacă a unui şuvoi. De o parte şi de alta, pe maluri, buchete mari, galbene, de sînziiene atîrnă şi miroase dulce în pacea locului. Cu cît suim, cu atît copacii se răresc. Trecem numai printre tufişuri, călcăm iarba verde, prin care înroşesc ici-colo fragi ; frunza măcieşilor sticleşte la soare, un stol de vrăbii face gălăgie undeva, nevăzut, în frunzişul bogat al coastei. Şi zidurile înegrite

ale cetăţii se arată, ziduri şi stîlpi uriaşi, în mijlocul cărora zac urmele vieţii trecute sub sfărîmăturile molozului, a pietrei, sub prăvăliri de bucăţi întregi de ziduri, sub pămîntul pe care vremea l-a clădit deasupra. Un om ne-a întovărăşit, pe mine şi pe prietenul meu, pînă sus, ne-a călăuzit tăcut, ne-a cules un mănunchi de fragi, s-a oprit liniştit cînd ne-am oprit şi noi. Se uită şi el cu mîhnire la risipirea aceasta, apoi îşi ridică spre noi ochii. Îşi duce mîna dreaptă prin barba scurtă, cărunţă, parcă se gîndeşte şi i se îmblînzesc privirile.

— Iaca, vedeţi dumneavoastră, aşa s-a stricat, s-a dus ; acu nu se mai cunoaşte nimic... Da' tot vin boierii, vara, pe aici... Mai petrec, mai rîd, se mai uită cu ochianul... De-aici, de sus se vede pînă hăt-departe...

Se vedea, în adevăr, prin spărturi întăi, apoi de pe creasta zidului, şi fără ochiană toată cîmpia dreaptă a Ozanei şi Nemţisorului, cu scînteierile de apă lină, cu pîlcuri de sălcii neclintite, cu mişcarea mută a oamenilor singuratici, mici, pierduţi în întinderea mare ; se vedeau şi pădurile depărtării, şi munţii, în negură, desfăşurîndu-se trepte-trepte pînă în fund ; se vedea, după uşoare sclipiri, se bănuia mai curînd, ş-o mănăstire, acolo, departe, în zare, sub streşina cerului.

— Acolo-i mănăstirea Varaticului... zise românul.

Din pămîntul adunat printre risipiturile zidurilor, au crescut cîţiva cireşi : fructe coapte lucesc la soare.

Badea Ilie se ia după privirile noastre :

— Aici, au scăpat din plisc stîncile cireşe furate... Iaca, acuma cresc copaci... He ! altă viaţă va fi fost odată pe aici... Am auzit şi eu că acolo erau case domneşti, şi biserică, — da' acu nu se mai cunoaşte ni-

mica... Și zice că era aici, în mijloc, o fântină, da' adîncă tare trebuie să fi fost... Te coborai cu ciutura pînă la jumătate, și de acolo puteai intra într-o hrubă, care răspundea acolo, în fântină, — și prin hruba aceea mergeai, mergeai, și ieșeai la capătul muntelui, de ceea parte, în pădure, spre Oglinzi... Aceea era pentru vremurile grele... Trebuie să fie bogății multe aici sub pămînt, — dar cine știe parcă pe unde să între? Cine știe prin ce loc e capătul hrubei!...

Prietinul meu aruncă și el puțină sămînță de vorbă:

— Aici, moșule, era adăpost la vremuri cumplite... Veneau aicea cu plăieșii, — și prin rîpa asta să fi fost oaste cît de multă de păgîni, n-aveau ce face... Aici și Ștefan-cel-Mare a fost...

— Da, răspunde badea Ilie; spunea și fecioru-meu... Eu am un fecior care a învățat la școală... Ș-apoi el mai multe decît mine știe, pesemne că le cetește prin cărți care au rămas de pe atuncea... Ș-apoi zice că maică-sa s-a ascuns aici, și cu domnița lui... Și domnița ședea aici la fereastra asta, plîngea și-l aștepta, și el a venit pe colea, prin rîpă, Ștefan-Vodă... A venit să-și vadă nevasta și pe urmă s-a dus iar la bătălie...

— Da' nu-ți spunea băietul că nu i-a dat drumul maică-sa?

— Spunea, — dar acestea-s vorbe... Cum să nu-i deie drumul?... că doar era mai mare, era domnitor!

Noi priveam în juru-ne, cercetam cu ochii colțurile acelea scumpe. Se cunoșteau, în colțurile răsăritului, urmele bisericii; treptele de piatră se zăreau prin spărturile zidului. Dincolo, în perețele de miazăzi, or fi fost odăile de locuit. A rămas încă pe zid var,

și pe var se cunosc urmele fumului sobelor; urme de viață se cunosc; cu cît priveam mai bine cu atît vedeam că cetatea aceasta n-a fost de multă vreme dărîmată. Despre acest lucru părea a ști ceva și badea Ilie:

— Cum să nu știu? am apucat și eu pe un boier, unu Belibou; avea a-și face un han: curțile cele vechi zicea că nu mai sînt *la modă*. Și a început a căra piatră de-aici, de la cetate.

Dărîmau zidurile aici, și pietrarii îi zideau în tirg han și curți nouă... Nu zicea nimeni nimic. Ce să zică? Boierul boier mare, — ce să-i faci? Cum să te pui cu dînsul? — Pînă ce-a dat Dumnezeu și s-a sculat alt boier, care acu era sărac și umbla așa bezmetic: îi zicea Alexandru Nebunu! S-a sculat, și pe jos a pornit la Iași, la Domnie... Mîncă pîne și bea apă la șipote pe marginea drumului... Și pînă ce n-a răzbit la Vodă nu s-a lăsat... Pe atunci era domnitor la Iași Grigore-Vodă cel frumos... Ș-apoi să spuie părintele Enăchescu de la noi din Țuțuieni, că el mai bine spune... A zis boierul acela, Alexandru Nebunu, cătră Vodă: Măria ta! pacat să se dărîme cetățile bătrînești, și să-și facă nevrednicii de azi crîșme din ele! Ș-a căzut în genunchi. Și cînd s-a întors nebunu la cei cumiști avea hîrtie la mîna de la Domnie cătră ispravnicie... Și s-a înfățișat la ispravnic ș-a zis: Uite porunca să iasă oamenii din toate satele dimprejurul cetății cu cîte trei muiele și cu cîte un par, și să îngrădească cetatea! Și de azi înainte piatră de zidit crîșme și curți boierești să nu se mai ridice... Cine nu ascultă rău va pătimi. — Au ieșit oamenii cu muiele și cu pari ș-au îngrădit cetatea, — dar pe urmă au venit vremuri nouă... și s-a stricat gardul... Zice că acu s-a rînduit un păzitor, da' de știut nu!

știu... Poate va fi fiind unul venit nu știu din ce pustii locuri: pornește într-acoace, prin târg, și întreabă de drum — și la urmă se oprește într-o crîșmă... Zice că are leafă... Au și alții leafă, n-are numai el...

Soarele scăpăta spre munți, la asfințit, și umezeala ruinilor creștea, ni se ridica prin picioare; un fior ușor trecea printre zidurile ruinate, clătina copacii a căror sămînță o aduseseră vînturile întîmplării, și buruienile crescute în dărîmături. Un iz slab, amestecat cu mirosul desigurilor din preajmă, ne învăluia: mireasmă ca de flori vechi a mormîntului fără cruce, fără lacrimi, fără amintire...

POIANA LUI ION PIETRARU ȘI BĂILE OGLINZI

16 iunie

Într-o după-amiază călduroasă pornim la băile Oglinzi, peste dealul pietros și păduros, pe lingă cetatea Neamțului, prin albie de puhoi de munte. Drumul celălalt, drumul mare, e prea cunoscut, și de plăcerile lui nu sîntem ahtiați, de și lumea nemțeană e mîndră de el și mai ales de tramcarul care duce nu știu de cîte ori pe zi lumea la băi. Caii acestui tramcar, patru cai cu urechile pe spate și cu buzele de jos atîrnate, au fost în floarea vîrstei acu douăzeci de ani. Nici frumusețile tîrgului nu ne îndeamnă, de și oamenii care au mai fost pe aici și localnicii, ne încredințează că spitalul, «Ospitalul de Neamț», e ceva care merită puțină osteneală, de și aceiași vizitatori și localnici ne vorbesc cu căldură despre gospodăria comunală, despre grădina publică, despre foișorul de foc, o șandrama aninată de coasta unei rîpe, și despre alte multe lucruri. Mai ales despre străjerii comunei ne vorbesc minunîndu-se: oameni cu ciubote dintr-o vacă, în cojoace de berbece, cu căciuli pînă la gît și cu bîte năstrușnice pe umăr, care strigă toată noaptea cît ce pot de tare; și despre paznicul pojarnciei de pe rîpa stearpă, care, «cîtă

vreme nu-i foc, buciună din cornul de taur — ca să știe lumea că nu-i nici o primejdie și să doarmă liniștită...»

Fiecare colțisor din lumea asta își are curiozitățile lui. Adevărate ori scornite de răuvoitori, acestea sînt curiozitățile de la Tîrgul-Neamț, altele n-am avut fericirea să văd și să aud în scurtul timp cît am trecut pe drumul mare. Spre altceva nu mă simțeam pornit. Tot așa nu mă simțeam pornit să văd satul Oglinzi : tot pe drumul mare trecînd văzusem, cred, tot ce se poate vedea din fugă în comuna Oglinzi : văzusem primăria — o primărie mîndră cu geamuri mari, și la geamurile mari perdele tricolore... Îmi era destul. Mai mult nu dorea sufletul meu.

Mai bine am pornit-o de-a dreptul prin pădure. Cu cît înaintăm și urcăm, cu atît locul se sălbătăcește, cu atît rîpa se îngustează. Prin pietrișul sfărîmicios, din humă, chiftesc și ies la lumină pînze subțiri de apă, umezind locul și înflorindu-l cu rugină. Urcăm pe trepte naturale, călcăm pe iarbă moale, pe sub copaci bătrîni, printre care lumina răzbate și plouă argintie, îndulcind, pe unde se întinde, verdele pajiștei.

Și deodată lumina crește, — deodată intrăm printre stîlpi rari, albi ca de var, intrăm în poiana de mesteceni, în poiana lui Ion Pietraru, într-o tăcere de biserică. Vînt nu bate, nici un zgomot nu tulbură adîncă liniște, și mestecenii poienii dorm liniștiți, abia își mișcă ca în vis, sus în soare, pletele verzi deschise, băfînd într-un galben de aur în cernerea razelor. O adîncă pace, o cucernicie albă ne împresură.

Și totuși locul acesta cu aer de biserică are un trecut puțin creștinesc. Pe aici sălășluia odinioară ves-

titul hoț Ion Pietraru, despre care am auzit o mulțime de povești în copilărie.

Cine știe ce suflet chinuit a fost omul acesta ! S-a aștinut ani întregi la drumuri mari, a zguduit de piept mulți negustori și le-a smuls de la brîu pungile cu aur ; a înțepat pe mulți ciocoi cu virful jungherului și le-a cîntat rîzînd :

Am prins pe ciocoi de barbă
Ș-am să-l pun să pască iarbă...

Și după aceea, cînd l-au prins și l-au osîndit la spînzurătoare, s-a arătat așa de blajin și de supus, cu sufletul așa de înfrînt, cu inima plină de cucernicie, de s-a minunat o lume. Și mitropolitul care era pe atunci la Iași, «bunul părinte Veniamin», s-a pus luntre și punte și a scăpat pe hoț de la moarte. «Am să-l călugăresc și are să se stîngă în liniște și în îndurarea Domnului... Acesta-i un om rătăcit...»

Și în adevăr că un rătăcit fusese Ion Pietraru. Slugă mai credincioasă n-a avut părintele Veniamin niciodată, cu suflet mai înfrînt, și mai domol, și mai cinstit. Așa, o bucată de vreme, pînă într-un rînd, cînd treceau cu trăsura pe aici, prin codrii Neamțului, spre mănăstiri, și ca de obicei Ion ședea în codrîlă, îndărătul sfinției sale. — Și zice că era primăvară, mirosea pămîntul, plin ca un burete de apă, și adia vîntul și clătea domol frunza tînără. Ce s-a petrecut în sufletul omului aceuia atunci, nimeni nu poate să știe. I s-au aprins ochii și i s-a schimbat glasul. Și a gîfîit ostenit, ca într-o suferință :

— Sfinte părinte, pune să mă lege, să mă lege strîns, că nu mai pot... Nu mai răspund de mine...

S-a spăriat tare atunci părintele Veniamin, nu mai cunoștea pe sluga cea blajină, s-a spăriat și-a dat

poruncă să-l lege. L-au legat. Și ofta, și gemea ; îi ardeau ochii și-i tremurau nările. Așa de aprig se aprinsese într-însul dorul codrului !

Mă gîndeam la întîmplarea aceasta și la multe altele, și treceam prin liniștea poienii. Flori galbene și roșii se ridicau pe marginile cărării, și prin iarbă fragii cu miros abia simțit sticleau ca rubinuri mari. Tufe înalte de ferigi creșteau în locurile mai umbrite, își săltau în sus și apoi își încovoiau gingaș spre iarbă cotorul ca de pană, de culoare verde-balaie. Părintele Enăchescu, tovarășul nostru, se oprește o clipă.

— Uite, aici, zice el, poposea Ioniță Pietraru ; aici făceau mîncare și mestecau mămăliga tovarășii lui...

Da, pe aici cînta haiducul de răsunau adîncurile, de aici scobora spre Oglinzi la drumul mare, ori dincolo în cîmpia Ozanei, de miluia pe văduve și pe orfani, — e mult, mult tare de atunci, parcă nici n-ar fi fost. De multe ori în fața locurilor de care se leagă amintiri stăm înmărmuriți. A fost ceva, cîndva, în aceste locuri pe care le simțim, pe care le călcăm ? Nu, altul era răsunetul adîncurilor, alta mireasma pădurii, alta era pădurea. Nu, alții sîntem noi acum. — A fost, a fost cu adevărat, — și totuși istorisirile le ascultăm ca pe niște basme care ne mișcă, dar care nu sînt decît basme.

După ce coborîm prin sălbaticile poteci de lîngă Bursucărie, după ce prin rîpi sterpe privim deschizăturile vizuinilor de viezuri, ieșim deodată la soare, într-un colțișor de rai împresurat de trei părți de pădure deasă, care crește și urcă mareață culmile. Stabilimentele, otelul, restaurantul, toate albe, acoperite cu tablă roșie, dorm triste în soare ; și în după-amiaza caldă nimeni nu se mișcă prin alei, printre straturile

de flori, prin umbroasa margine de pădure. Pe ici, pe colo, natura își cucerește drepturile ei : a sălbătăcit iar ce a curățit și a micșorat mîna omului. Se cunoaște după toate că băile acestea bogate în ape bune, sărate, merg spre părăsire, de-abia clădite, decad lîngă înflorirea Băltăteștilor care rîd, de cealaltă parte a Tîrgu-Neamțului. Dar în liniștea și în tînăra ei agonie, cu atît e mai poetică stația aceasta. Și puținii bolnavi cu adevărat nu aud nici muzici ungurești, nu privesc cu obidă nici dănțuitori în baluri ; singuri, în otelul liniștit, privesc minunatul colț de verdeață, ascultă zvonul pădurii și petrec în tihnă zile aurii de vară.

A ! ba zărim o ființă omenească, cu un ștergar pe umăr. Trebuie să fie un chelner. Ne zîmbește fericit : sîntem un eveniment. Parcă ar fi sosit o corabie din depărtate locuri într-un port mic, sărac, lăturalnic. În fața casei spre care ne chiamă prietineasca lui înfățișare o tablă spune lămurit, cu litere mari, albe : *Restaurant cușer*. Ceva ciudat apare pe fruntea noastră, și chelnerul bagă de samă. Se apropie mai mult, își mîngîie bărbia rasă și ne privește cu ochii mari care sticlesc trist pe fața-i năcăjită. Acum, aproape, vedem că omul care ne zîmbea e un om năcăjit.

— Astă firmă pentru habotnici... zice el tainic. Sărut mîna, părinte... Cu plecăciune... Pofțiți... Avem și bere...

Apoi se gîndește la un argument hotărîtor, și adaogă :

— Și eu pot să zic că tot dintre creștini fac parte, macar că m-am născut ovrei... Să vă spun drept... O soră a mea s-a botezat... Și cealaltă... s-a dus... a fugit... adică a trăit cu un căpitan... Pe urmă a murit. — Pofțiți... Berea-i proaspătă... Avem și vin dacă doriți, dar berea-i mai bună...

Și iar se gîndește la ceva :

— La noi, aici, rar vin vizitatori... merge rău, foarte rău...

Și pe fața-i năcăjită, ochii îi lucesc mai triști, parcă și el e unul din puținii bolnavi care, din drumul spre mormînt, se abat o lună în această blîndă și pașnică vale.

MĂNĂSTIREA NEAMȚULUI

17 iunie

Pornim dis-de-dimineață spre Mănăstirea Neamțului, într-o trăsură ușoară cu trei cai. Trecem podul peste Ozana, peste limpedea Ozană a lui moș Creangă. Humuleștii rămîn la stînga în liniștea și lumina începutului zilei. Departe, codrii, pe munți, stau încă visînd în ceața lor albastră.

Trecem prin marele sat al Vînătorilor. De aici, din cîmpia dreaptă, se vede mai deslușit, în sălbătăcia ei, pe pisc, ruptă, dărîmată, sură, bătrîna cetățuie a Neamțului. Tîrgul rămîne în urmă ; cetățuia, cum ne depărtăm, își tot schimbă liniile și contururile ciudate pe albastrul șters al cerului.

Căldura văzduhului crește, pulberea drumului spo-rește. Noroc că intrăm în binecuvîntata răcoare a unei păduri de stejari. Ne oprim o țîră la o fîntînă adîncă cu cumpănă. Bem apă rece dintr-un cofăiel de brad, pe cînd la noi se uită curios, mușcînd dintr-un măr, un țînc numai de o șchioapă, balai și cu ochii albaștri. Se uită și la noi, privește și înspre maică-sa, arșă de soare, îmbrăcată în catrință vrîstată roș și negru, — și parcă ar voi să o întrebe ce fel de ființi viețuitoare sîntem și noi în lumea asta mare a lui

Dumnezeu. Dar maică-sa nu se sparie de noi, și la urmă se îmblânzește și Petruș, ne rîde și i se umplu de lumină ochisorii neliniștiți. — Stăm la umbră, și cumpăna scîrție în furca stejarului uriaș, cu frunze crestate, lucii, pe trunchiul căruia o tablă îi înseamnă numele: «Stejarul mitropolitului Veniamin Costache».

Frumoasă închinare, mă gîndesc eu. Să te răco-rești cu apă limpede, să cugeți puțin la umbră și să-ți aduci aminte de moșneagul acela blajin pe care l-a chemat părintele Veniamin... Trupul său doarme în pămînt somnul dreptilor, iar numele îi strălucește pe un stejar uriaș lîngă apa curată ca lacrima. — Dar farmecul piere în curînd: căci mulți stejari poartă table, și prea multe nume sînt însemnate, prea mulți stejari frumoși dăruți celor mari și mici ai vremii trecătoare. Sînt și nume frumoase și nume mai puțin frumoase; și prietinel meu, care are limba cam răutăcioasă, hărăzește proprietarilor samavolnici, celor cu nume puțin frumos, o epigramă: — Dacă n-ar fi mititeii aceștia într-o tovărășie strălucită — ai crede că stejarii li se dăruiesc pentru altceva: pentru o frînghie și pentru nobilul lor gît.

*

Lăsăm la stînga, la marginea pădurii de stejari, drumul care duce la Secu, și noi coborîm repede în vale, pe lîngă fînețe care ne trimet pe boarea fină miresme calde. Acolo, în vâlceaua de sub munți, între păduri, se ridică în liniște turlele bisericilor mănăstirești de la Neamț. În jurul sălașului acestuia mare de călugări s-a înghebat un sat aproape: căsuțe albe se înșiră pe marginile drumului, curate și singuratic. O mănăstioară tăcută rămîne în stînga la poale

de pădure; bolnița, împresurată cu zaplazuri uriașe, rămîne lîngă drum în dreapta, și clădirile mari ale mănăstirii închizînd bisericile vechi se ridică înainte-ne. Hogeagul bucătăriei, mare ca un coș de fabrică, fumează ușurel.

Un călugăr bătrîn stă pe o bancă de lemn, în gang, înaintea porților. Se gîndește la ceva — poate — la ceva greu și adînc, în lenea zilei. Un frate în haină cenușie trece pe lîngă noi, cu fruntea încrețită. Intrăm în curte, între chiliile cu două rînduri, ca într-o cetățuie. Liniște. Pace. Nu vedem pe nimeni. Am venit să cercetăm mănăstirea, dar mai ales să găsim pe vlădica Narcis, starețul. — Ne uităm în dreapta, ne uităm în stînga, — n-avem pe cine întreba de nimic.

Înaintăm și noi la noroc. Suim trepte într-un cerdac. O slugă s-a strecurat pe o ușă. Zărim mănunchiul unei sonerii. Trag tare de două ori. Un clopot răsunător izbucnește chiar lîngă noi, în sala deschisă, și îndată un glas vioi, destul de puternic, strigă: Intră!

Intrăm. Pe o ușă deschisă, într-o odăiță destul de săracă, zărim aplecat asupra unei mese pe un bătrîn mititel, cărunt, cu ochelari. Pe vlădica Narcis mi-l închipuiam alb, c-o barbă mare, înalt, liniștit, trist, — și deodată se scoală de la măsuta lui simplă de lemn bătrînul mititel, cu ochelarii lui, — și ne privește cu ochi cercetători, neliniștiți și plini de vioiciune. Ii spunem cine sîntem: ne întîmpină cu prietinie, — vorbind tare și vesel. Și îndată, ca și cum cu bucurie ar fi tresărit din amorțeala chillei, a tăcerii, a muncii lui și a răsfoirii lui în vechi hîrțoage, — se mișcă, își scutură praful singurătății, ne învăluie aproape în vorba-i bogată și înflorită. In-

tr-un ceas ne spune o mulțime de lucruri, ne trece pe dinaintea ochilor o mulțime de icoane vechi și afumate, — ne scoate apoi în cerdacul liniștit, întinde mâna și ne arată ograda tăcută, biserica cea veche a lui Vodă Ștefan, biserica cea nouă, chiliile cu ziduri înegrite, și bătrînelul acesta neostenit la vîrsta lui, cufundat cu dragoste în trecutul mănăstirii, — care știe atîtea istorii vechi, care are atîtea amintiri, în hărnicia-i tînără îmi amîntește de vrednicii monahi de odinioară, care munceau din greu aici, care înzestrau cu cărți o țară întregă, se străduiau, cercetau, învățau și duceau viață intensă spirituală, urmînd căile Domnului. Iar părințele Narcis singur stă între hîrtoagele mănăstirii, între cărțile lui legate cu scoarte tari, la care a muncit o viață, singur pare un urmaș al vremurilor bune. În jurul lui e tăcere de pustiu. Călugării dorm viață trîndavă în chiliile mănăstirii; nimic nu tresare în așezămîntul mort; o jale adîncă, ca pe un mormînt pe care crește iarba uitării.

Și în adevăr că singur, cu totul despărțit de viața mănăstirii, trăiește bătrînul vlădică. Aceasta am încercat-o mai ales cu bieteile noastre stomacuri flămînde, și am înțeles-o cu prisos. Sfinția sa era tot așa de străin ca și noi de îndeletnicirile sufragiului, de puii fripți pe care îi ospăta nu știu care călugăr, de borșul de post pe care l-am înghițit cam cu noduri și noi, ca și sfinția sa...

*

Trebuie să fi fost tihnită și senină viața pe care o duceau bătrîni călugări aici, fugiți de ale lumii negre și amare valuri. Tot spre tihnă și tăcere veneau și bătrîni boieri pe aceste locuri, ctitori plini de

osîrdie și iubire pentru cele sfinte. Acum viața aceasta a mănăstirii Neamțului s-a trecut; peste viața aceasta s-a așternut pulbere. — Frumusețile au rămas, o natură bogată în încintări, în marginea codrilor vechi, la poalele munților, — dar omul dornic de liniște care se rătăcește pe aceste meleaguri, omul adevărat care fuge de larma tîrgurilor și de aer nesănătos, de bună-samă că nu se așteaptă să găsească aici un nou oraș cu piața lui dimineața, cu bucătărese, cu vizitii, cu cucoane mîndru gătite, cu muzici, cu baluri, cu excursiuni gălăgioase, și cu goana, cu apriga goană după «băieții buni» care vor să se însoare, și după fete cu zestre... Și iar nu se așteaptă să găsească călugări care cresc și trăiesc pe-aici ca niște mărăcini. Am stat de vorbă cu unul, care trebuie să fie ca mulți alții.

Se tînguia de viața aceasta de vită. Trăiește rău cu tovarășii lui. Nu face nimeni nimic. El se plictisește de moarte. Fuge din cînd în cînd și umblă tîrgurile și satele: pe ici, pe colo, are cunoștinți și mînîncă mai omenește, mai petrece... Nu-i vorbă, îl mai arestează poliția, îl mai ține închis, dar el se duce mai departe, și apoi după ce se ostenește se întoarce înapoi...

— Da' aici, să vă spun eu, nu-i de trăit.

— Atunci de ce te-ai făcut călugăr?

— Apoi să vă spun... Eu... nu că mă laud... dar eu am fost locotenent de cavalerie... Și m-au reformat... și ce eram să fac? Ce puteam face? M-am făcut călugăr... Eu am fost și nebun... Am fost închis la bolniță... chiar de aceea m-au reformat...

Și prinde a spune multe lucruri triste și grozave despre îngrămădirea de călugări a mănăstirii. Spune multe, spune de toate, numai despre viață tihnită și

despre liniște schivnicească nu vorbește. Apoi, ca un oștean ales ce a fost, nu întârzie să ne zică *tu și monșer*. Dar întrebuințează așa de des pe *tu și pe monșer* și spune așa de răspicat *răformat* în loc de reformat, — încît înțeleg că nenorocitul acesta care a fost nebun din ascunse pricini, care umblă din oraș în oraș prin aresturile polițiilor, o fi fost cel mult vreun sergent reangajat, dacă o fi fost și asta...

Și părintele Melchisedec, după ce ne-a întristat cu atîtea lucruri grozave, rămîne mai înviorat lîngă fîntîna din fața porții mănăstirii, în haina lui roșcată de șiac, cu fața chinuită și arsă în barba castanie, pe cînd noi plecăm în tăcerea zilei, și pe cînd mănăstirea doarme somn trist, în căldura și muțenia verii.

MANĂSTIREA SECU

15 iunie

Mănăstirea Secu stă singuratică într-o scobitură a muntelui, între codri uriași. Un pîrâu împede curge pe acolo, și albia îngustă într-o parte se înalță drept, pe lîngă mănăstire, se ridică într-o coamă repede. Sat nu-i, parcă niciodată n-a fost vreo așezare omenească prin aceste locuri. Singură, împresurată de ziduri de cetate, stă vechea ctitorie a lui Nestor Ureche, într-o liniște desăvîrșită. În afară de ziduri, cîteva căsuțe ale călugărilor se ridică pustii din valuri de verdeață.

Zidurile mari m-au izbit dintrodată : au o impunătoare înfățișare. Înăuntrul zidurilor biserica veche, învăluită într-un aer de tristeță. Curtea singuratică, tăcută, cîștigată deplin de un covor verde și des de iarbă. Intri pe o poartă boltită, pe sub clopotnița care începe să se ruineze. De patru părți pe lîngă ziduri, și dedesubt și deasupra, cîte-un cerdac vechi de lemn merge de jur împrejur și din cînd în cînd iese deasupra curții în cîte-un balcon gol, negru de vechime. Iar la colțul răsăritului, la al doilea rînd, zidită în piatră, se pitește și abia își ridică turnul pe coama

meterezelor o bisericuță, în care azi stau închise minunatele odoare de argint și aur ale mănăstirii.

*

Ajungem pe la toacă, intrăm între ziduri ca-ntr-o ruină. Mănăstirea parc-ar fi pustie, observăm însă că domoale cîntări răzbat din lăuntrul bisericii. Băgăm apoi de samă că o ființă încovoiată se apropie de noi, ploconindu-se. E un frate, îmbrăcat în straie largi de șiac roșcat. Pe un obraz lat, urît împodobit cu păr sur, o gură mare se întindea într-un zîmbet foarte dulceag și binevoitor, pe cînd ochii mici ne așteptau și ne cercetau cu luare-aminte. Fratele înaintă spre noi, apoi începu să se învîrtă, aplecat, în jurul nostru, și cu o voce miorlăită și tremurată începu să ne întrebe; după aceea îndată depuse la picioarele noastre toate umilințele sale și toată slujba sa. Vorbea încet și cu fereală; parcă se furișea din colț în colț; și ochii furișau priviri, și vorba tot furiș ne pipăia auzul.

— Părintele Calistrat unde-i ?

— Părintele egumen ? oștează omul și-și încrușișează pe piept minile. Părintele egumen nu-i aici... Se zvîrcolește puțin și ne dă ocol.

— Da' unde-i ?

— Unde-i ? Nu știu unde să fie, trebuie să fie la deal, în prisacă... Dar trebuie să vie, trebuie să viē... Dumneavoastră să nu vă fie cu supărare, aveți să dormiți aici la mănăstire ?

— Da.

— Bine, bine — și glasul i se furișează tremurat din gîtlej; de dormit aveți unde, dar de mîncat mai greu... că mănăstirea-i saracă... Dar pot să găsesc niște lapte : pot cumpăra de la văcar; niște ouă așa avea eu, dacă poftiți...

— Bine. Dar egumenul unde-i ? Unde-i prisaca ?

— Prisaca nu-i aici, e mai la deal... Da' eu mă duc să caut lapte și ouă... că pe urmă nu mai am vreme... Să-mi dați parale...

Cînd îi strecor moneda albă-n mînă, închide ochii și se îndoiaie adînc din șale; apoi zîmbind dulceag, ne mai ocolește o dată, cu adîncă smerenie, și se face nevăzut.

Călugări bătrîni ies de la slujbă. Clopotele cîntă un răstimp în turn, apoi tac. Intru în vorbă cu un călugăr mai tînăr, ieromonah cu ochii vioi și zîmbitori, pe cînd bătrîni pășesc încet, osteniți, spre răceala de piatră a chiliei lor. De la călugăr aflăm că prisaca e la doi pași de la poarta mănăstirii, — și cu cea mai mare grabă ne petrece pînă acolo. Cînd ieșim pe poartă, — ne încrucișăm cu fratele cel smerit, care se strecoară încovoiat, și dispare nu știu unde, sub turn.

— Acesta e frate ? are să se călugărească ? întrebăm noi pe călugăr.

— Da. Se călugărește peste două sau trei zile. E portarul mănăstirii.

— Ce fel de om ?

Călugărul tace, ridică din umeri. Apoi ne arată un gard de nuiete, acoperit cu streșină de draniță.

— Uite, aici e prisaca părintelui egumen...

Ne urcăm pe un trunchi de copac răsturnat, ne ridicăm în vîrfurile degetelor și privim peste streșina gardului. Un bătrîn cărunt, cu fața de țaran blajin, umblă printre știubeie, printre straturi de flori, pe cînd în juru-i roiesc albinele ca o pleavă de aur, scînteietoare la bătaia piezișă a razelor. — Ne-a zărit și ne-a făcut un semn prietesc.

— Vine îndată, zice călugărul care ne întovărășește.

— Ce fel de om e egumenul? întreb eu.

Tovarășul nostru nu ne răspunde. Ridică numai încet din umeri.

Cînd intrăm pe poartă, dintr-un cotlon se furișează fratele Costache, portarul, se strecoară pe lîngă noi, și ne șoptește tainic, abia auzit :

— Am găsit ouă...

Prin iarba ogrăzii, prin lungile cerdacuri care dau ocol de jur împrejur, trec fără zgomot din vreme în vreme monahi în haină neagră. Pe poarta deschisă, se zărește trecînd la fîntînă, prin lumina dulce a soarelui, pe fondul verde al livezilor, o femeie ori un copil cu cofele în mîni : femeia ori copilul vreunui argat al mănăstirii.

Vine și egumenul, părintele Calistrat, sprinten încă, desculț, în haină săracă. Poruncește să ni se dea odaie în arhondaric, să ni se aducă niște lapte și niște smîntînă. — Atîta putem da, din sărăcia noastră... După aceea iar se duce la prisacă și la albinele lui.

Urcăm treptele la arhondaricul cu ziduri groase, intrăm în odăi curate, simplu mobilate, cu stampe rușești atîrnate pe ziduri. Ni se aduce într-un tîrziu laptele care aburește și smîntîna dulce, și mămăliguță, și pine de secară. Ospătăm bine. Numai ouăle fratelui Costache, portarul, nu mai aveau mult pînă să scoată pui.

Cercetăm în bisericuța din colțul de răsărit al zidurilor, vechile și mîndrele odoare dăruite de binecredincioșii boieri de odinioară : multe din odoare au fost răpite și găsite iar ; unele s-au rătăcit din mînă în mînă pînă la Țarigrad, și creștini milostivi le-au

găsit și le-au înapoiat sfîntului așezămînt. Călugărul ni le arată pe rînd, vorba-i moale răsună în încăperea scundă ; un aer de umezeală, de răceală ne împresoară. Și lucrurile acestea vechi, ca și în vremuri viforoase, intră iar în sipelele lor de fier, rămîn încuiate în tainiță, — și noi ieșim în lumina asfințitului.

Din cerdacul arhondaricului privim după aceea, spre miazăzi, coasta repede a muntelui și revărsarea neagră de brazi. Ni se pare aproape, tăcută, adîncă, sălbatică. Imprejurimile tac, mănăstirea tace, strălucirea soarelui se stînge, și ca un fior de taină se strecoară pe coama codrului, pe cînd amurgul crește.

Stăm de vorbă cu un frate bărbos, cu fruntea îngustă și încrețită, cu fața amărită, cu ochii triști. Dacă n-ar fi îmbrăcat în rasa neagră, ai crede că e țăran, așa vorbește, domol, cu înmlădiere ostenită de glas.

Și-n adevăr, ne mărturisește că e sătean din ținutul Iașului. A făcut armata, a fost om gospodar în vremea lui, și pe urmă s-a călugărit.

— De ce? ți-i mai bine aici?

— Nu, ei ! nu, nu mi-i mai bine, dar ce să fac? Tace ; parcă-i vin gînduri de amărăciune.

— Atunci de ce te-ai călugărit?

— Dă, bucuros n-am fost, dar am avut viață năcăjită cu femeia... N-am avut eu zi bună în trei ani de căsnicie... Era rea, era tare de gură... și pe urmă mai avea și altele... Ei ! s-o ierte Dumnezeu, că eu am iertat-o... Și dac-am văzut ș-am văzut că așa mi se sfarmă inima din mine, că de-acu om n-am să mai fiu cu dînsa, am zis așa : mai bine să mă despărțesc de muiere... Și m-am despărțit... Pe urmă am stat eu o vreme, și eram amărit, nu știam ce să fac...

Și m-am gândit eu să mă fac călugăr, să mă liniștesc... Ș-am venit aici, la mănăstire...

— Da' copii ai avut ?

— Am avut o fată. I-am lăsat ei casa și pământul. Acu-i la mă-sa.

— De văzut ai mai văzut-o ?

— Pe cine ? pe fată ? Da. Am văzut-o și pe mă-sa...

Ei, da' de-acu, s-a sfârșit... S-a măritat...

Rămase privind înainte, și oftă. Nu era un călugăr, era un biet țaran amărit.

— Ei, ș-acu nu mi-i mai bine... Nu-i de alta, că am unde dormi, am ce mânca, grijă n-am, — da-i greu, pentru că ades te cearcă demonul ispitelor...

În liniște, se auzeau rar, din când în când, glasuri în ogradă. Rar, din turn, căzură câteva bătăi do-moale de ceasornic.

— Cum ? este ceasornic ?... Eu nu-l văd...

— Nu, ceasornic nu este, dar a rămas mașinăria... Este aici la noi un monah, care știe s-o mai așeze, ș-apoi umblă o vreme bine... După aceea se strică, și bate așa, cum se întâmplă...

În amurgul crescut, omul sta cu cotul rezemat pe parmaclîc. Pe fața nelămurită, în umbră, îi sticleau ochii.

Codrii de pe dealurile dimprejur stăteau neclintii sub un cer înalt, albastru-șters. Stoluri de lăstuni începură să se învîrtă în jurul bisericii celei mari țîriind cristalin. Priveam pe gânduri înainte, cuge-tam la năcazurile omului de lîngă mine, și inserarea creștea. Singuratică și tristă sta chinovia în munți, acolo, departe de orice mișcare omenească. Și înserarea creștea. De departe tare, abia se auzea talanga de la o turmă care se apropia de mănăstire pentru odihna nopții.

PESTE MUNTE

18 iunie

După ce am dormit în odaia curată a arhondaricului, cu ziduri groase de șase palme, ziduri de cetate, după ce, peste noapte, am fost deșteptat de sunetele clopotelor, m-am trezit în lumina mare a soarelui, care năvălea pe ferestre. Lăstunii din ajun făceau în jurul turlei bisericii aceleași cercuri, aceleași săgetări învâlmășite, cu dulci țîriiri cristaline. În balcon năvălea răcoarea și mirosul aspru al pădurii.

Ne gândim la plecare. Fratele Costache, portarul își închipuie că am uitat de cele zece ouă clocite pe care ni le-a dat în ajun, de bine ce am intrat într-un sfînt așezămînt ; se gudură iar în jurul nostru, cu adîncă smerenie, cu minile pe piept :

— Voiți să treceți muntele la Agapia ? Apoi nu-i cine să vă ducă... Eu aș putea merge, dar altcineva n-are...

— Bine, zic eu, atunci să ne călăuzești dumneata...

Cuviosul ne ocolește, ca și cum ar voi să ne dea un asalt ; ne spionează pieziș, se scarpină în cap pe sub comanacu-i soios, își ridică ochii la cer și oftează

din greu. Își încrucișează mâinile pe piept, se frînge din șale, ne privește iar pieziș :

— Apoi să vă spun, cucoane, — își fluieră el vorbele, — eu, aici, leafă n-am ; stau pe mîncare numai... Și altcineva care să vă ducă nu-i... Zicea și părintele egumen : Du-te c-au să aibă grijă boierii să-ți deie de mîncare ș-un bacșiș bun...

Ne privește cu ochii lui ascuțiți și așteaptă hotărîrea noastră.

— Bine, să mergem...

— Apoi da, să mergem, oftează fratele, — dar mi-a spus părintele egumen... Mi-a spus... Eu leafă n-am... Mi-a spus de-un bacșiș bun... Mă gîndesc că chiar acuma, înainte de plecare... Știi, altcineva n-are cine vă duce...

Și pe urmă — șoptește el tainic — eu cunosc bine pe maica arhondară de la Agapia !... Cunosc și pe alte maici...

Mă stăpînesc încă îndeajuns. Ii răspund foarte lămurit, zîmbind :

— Foarte bine, îți dăruiesc cele zece ouă clocite pe care ni le-ai dat ieri !

Parc-aș fi zis : «Piei, Satano !» Intr-o clipă cuviosul s-a făcut nevăzut în vizunia lui. Dar ca și un diavol amăgitor, nu trecu mult și își întinse spre noi gîtul din umbra unui colț al turnului, cercetîndu-ne. O clipă am avut gîndul să-l zdrobim, să-l trecem la cele veșnice, — dar după privirile noastre și după cîteva vorbe tari a înțeles cuviosul frate ce avea de înțeles, — și a pierit iar în hruba lui.

★

Egumenul, acuma, era destul de încurcat. N-avea pe cine să ne dea călăuză. Se sfătui cu doi călugări,

și parcă luă o hotărîre, dar părea cam stînjenit. I-am înțeles stînjenirea cînd am văzut că se apropie de noi călăuză. Un călugăr se apropie, — și dintrodă ne izbi înfățișarea-i de bufniță. Două mustăți rare, țapene, lăsate peste o bucățică de barbă ciufulită. Doi ochi rotunzi, îngropați sub sprîncene tufoase.

Zimbea privindu-ne țintă ; părea un om tare sărac cu duhul. La întrebările noastre, începu a răspunde repede, cu un glas subțire ca de copil.

Il chema Ionaftan. Vorbea așa de blajin și ne privea așa de limpede cu ochii lui șterși, albaștri ! Era un biet suflet simplu și nevinovat, care nu cunoștea răutăți, care nu știa să se prefacă : ne zimbea cu toată dragostea și ne răspundea cu toată inima. Mi-am adus aminte de stînjenirea egumenului că ne dă o asemenea călăuză. De bună-samă că părintele Ionaftan, între tovarășii lui întru Christos, era socotit de cel mai nemernic și pus la muncile cele mai grele. Părintele egumen voia poate să aibă mîndria să ne dea pe un om foarte ager, ca fratele Costache, portarul, care știe cum se vorbește cu lumea !

Indată ce trecurăm pîrăul din preajma mănăstirii, intrarăm în pădure. Părintele Ionaftan își încovoie trupul slab și începu urcușul prin umezeala desigurilor, pășind rar și regulat, zvîrlindu-și din cînd în cînd pe umeri pletele lungi și negre. Își ținea ridicat capul, și privea pe sub sprîncenele mari ca pe sub un cozoroc ; la fiecare pas, îndesat și sigur, puneă și bățul lung înaintea lui. Suia ciobănește. Indată m-am gîndit să-l întreb despre trecutul lui.

— Părinte Ionaftan, de unde ești dumneata de loc ?

— Eu îs din Bucovina, răspunse el încet, cu glasul-i de copil, și-și întoarse spre noi privirile blajine,

și ne zîmbi cum ai zîmbi unui frate iubit. Tata-i vor-
nic acolo, într-un sat.

— Și de ce te-ai făcut călugăr ?...

— Apoi eu am fost întâi cioban la oi, la Broșteni ;
și pe urmă m-am gîndit să mă călugăresc... Așa mi-a
venit mie... În sat nu-mi plăcea... nu-mi plăceau nici
jocurile, nici bătăliile, nici nimica... La mănăstire îmi
plăcea slujba : se face mai frumos decît în sate... Imi
place s-aud cum cîntă și cînd sună clopotele... Ș-aici,
pe urmă, nu te știe nimeni ; și-i tare frumos !...

— De mult te-ai călugărit ?...

— Apoi or fi doisprezece ani... Și de cinci ani
sînt la Săhăstrie... Uite, colo-i biserica mea... Acu
nu se vede, da' de sus are să se vadă... Tare-i mîn-
dră, și mi-i dragă... În fiecare zi mătur și grijesc.
Ș-apoi vine de face slujbă, și eu trag clopotele... Eu
îs la ascultare ; nu știu să cetesc, da tare-mi place
s-ascult cum zice din cărți... Părinții cetesc cam re-
pede, da' acum am început a înțelege...

Il întreb cum trăiește acolo, ce mînîncă, dacă nu
i-i frică în singurătatea și-n pustiul acela ; și cu ace-
lași zîmbet de frate ne răspunde simplu :

— Nu mi-i frică... De cinci ani trăiesc acolo, și-n
fiecare dimineață vin la mănăstire, aici, și-mi iau
tainul... Și vara, și iarna... iaca, numai cu beîșorul
ista... Și pe urmă stau singur acolo, — și să vezi
ce frumoasă-i mănăstirea de la Săhăstrie !... Da'acu
s-a mai îndesit lumea, că taie lemne cu fierăstrăul
în munte... și face huiet... Stau singur acolo, și-mi
aduc aminte de slujbă, cum cetește, cum cîntă, — și
pe urmă, cînd vine vremea, mă sui sus și trag clo-
potele... și s-aude departe, departe, prin munte... Este
acolo un clopot care mi-i drag, că sună tare mîn-
dru...

În suișul repede, trecem și prin umbră jilavă și
prin poieni pline de soare. La umbră, tufe mari de
ferigi parcă tresar printre brazi, în buchete frumos
orînduite, ca într-un pahar. Iar în strălucirea soare-
lui, prin iarba deasă, un miros fin plutește cu căl-
dura și lumina parcă, în aerul neclintit, fără cea mai
slabă adiere de vînt. Și sînt atîtea colori stropite în
juru-ne, încît deodată îmi lucește în minte minunatul
vers al poetului :

Flori, juvaeruri în aer, scilipesc tainice în soare...

Cînd ajungem în poiana de sus, facem un popas
de jumătate de ceas. De-acolo, în ceață albastră, se
văd valurile munților, tot mai deslușite cu cît se
apropie, tot mai pline de grelele și întunecatele po-
doabe ale codrilor. Și călugărul Ionaftan ne arată
într-un ochi de verdeață Săhăstria lui, albă, în um-
bra întunecată care o împresoară ; rămîne după aceea
tăcut privind-o așa, cu dragoste, de departe.

Își întoarce spre noi ochii buni și ne-ntreabă din-
trodată :

— Da' pe-acolo, pe la București, mai este vreun
volintir ?

— Nu, nu mai este. Dar de ce-ntrebi ?

— Întreb, că de la ei zice-că au rămas îngropate
multe comori pe-aici...

— Și vrei să dezgropi o comoară ?

— Da.

— Ce să faci cu dînsa ?

— Apoi aș vrea să dezgrop o comoară, ca să aco-
păr mănăstirea... că acoperișul a început a se strica
de vechime... Dar dacă nu mai sînt volintiri ce să
fac ?... tot am s-o acopăr : am să umblu cu miloste-
nia... Pacat să se strice așa lăcaș sfînt...

Tace apoi, în mîngîierea soarelui, un răstimp. Stînd așa, bag de samă că părintele Ionaftan e foarte curat îmbrăcat, de și pare a fi cel mai horopsit dintre călugării de la Secu. Sub mantia neagră de deasupra, văd o cingătoare de piele care se încheie sub o placă frumoasă de onix, legată în flori de argint. Il întreb de unde are așa cingătoare.

— Apoi asta, zise el plecîndu-și privirile, a fost a unui popă; popa a dat-o unui călugăr, și călugărul a vîndut-o unui flăcău de la fabrica de lîngă Săhăstrie; iar eu am cumpărat-o cu opt lei de la flăcăul acela... Apoi de-acu, de la mine, n-o mai ia nimeni; cu dînsa mor... Am dat scump, multe parale, dar mi-i dragă, e ca un odor pe lîngă om...

Se ridică cu bățul lui lung și subțire:

— Apoi de-acu să mergem...

Rămîne un timp uitîndu-se peste codri, spre chinovia lui singuratică unde trăiește de cinci ani de zile, prin vijelii și vișoruri; după aceea rupe un fir din iarba deasă din juru-ne, un fir cu-o florică roșie de cuișoară, îl miroase, ne zîmbește și zice:

— Haidem...

Cu firul de cuișoară în mîină pornește înainte, îl ține cu două degete în sus, lîngă obraji, parcă ar fi «un odor»; își zvîrle din cînd în cînd pletele lungi, negre pe spate, calcă cu pași regulați, sălțați; și pe sub bolta deasă de brazi, printre stînci, printre trunchiurile căzute de vijelii ori de trăsnete, pe lîngă izvoare reci ca ghiața, limpezi parc-ar fi lacrimile pădurii, coborîm repede spre Agapia.

Părintele Ionaftan murmură pe gînduri, apoi îngîină într-o cîntare slabă, tremurată, frînturi de liturghie. Din cînd în cînd întoarce spre noi capul și ne zîmbește cu bunătate.

AGAPIA

18 iunie

Brădet nalt, în ziduri negre, înconjoară Agapia din Deal, bătrîna biserică, pornită spre risipire. Puternicul miros al rășinei brazilor deodată ne împresoară, ne intră în suflet. Cîteva chilii, cîteva răzoare de flori, liniște; două maici stau de vorbă, potolit, într-un capăt de cerdac. În liniștea zilei, coborîm la vale spre Agapia nouă, pe sub înalta boltă de cetină. În albia pîrăului, aproape, izbucnește sunetul ascuțit, nou, sălbatic al fierăstrăului cu abur, care despoaie munții. Și la fiecare pas, piscurile, pădurea, cerul, orizontul, își schimbă înfățișarea ca un decor fantastic.

Curînd dăm în așezarea deasă de case a Agapiei din Vale. Vizitatori încă nu-s; maicile de bună-samă că așteaptă *amatori*, căci prin ușile deschise ne pîndesc ochi mulți; din cînd în cînd chiar iese cîte o maică la porțiță ca și cum ar vrea să intre în vorbă cu noi. Biserica nouă și zidul de chilii care o împresoară sînt încă în lucru. În căldura zilei, mișcarea s-a micșorat, încetează. Din arhondaric — o căsuță la marginea drumului, care slujește la primirea străinilor, pînă ce se vor isprăvi clădirile nouă — pri-

vim spre risipa de locuinți albe, pe valea îngustă, privim la pădurile adânci, de un albastru întunecos care îmbracă munții ce cresc în văzduh, drept de lângă mănăstire, mărginind ca niște maluri bogate lacul limpede al cerului.

Maica Polixenia, arhondărița, cu trăsături fine de femeie care a fost frumoasă odinioară, ne primește bine și ne dă a înțelege îndată că mănăstirea e foarte săracă în fonduri. Se bucură când îi răspundem limpede că nu înțelegem să fim ospătați ca oricare vîntură-lume care cere, ca un drept al lui, mîncarea mănăstirii. Pe urmă, asigurată, intră în vorbă cu noi. Deocamdată ne întreabă despre o școală oarecare, o școală nouă, care s-a deschis în București. Ne cercetează apoi pe noi, cine sîntem, de unde venim. Și încă o întrebare, cea mai discretă :

— Poate căutați case?... Este o maică... Are o căsuță curată... Foarte harnică maică... Vrednică și deșteaptă...

Cînd află că nu căutăm așa ceva, ne mărturisește că, în adevăr, viața la Agapia e de o scumpete nemaipomenită : atîția lei chila de unt, atîția lei părechea de pui... A ! e foarte scump... Ca într-un oraș mare... E greu de trăit... Și chiriile, să vă spun drept, sînt foarte scumpe... Cinci sute, șase sute de lei pe sezon... Și privește zîmbind la fețele noastre mirate, și, cu o reculegere filosofică, dînd din cap, rostește încet :

— Da, da, scump, tare scump...

Ne spune apoi despre viața care se duce pe-acolo în timpul verii. Vin vizitatori mulți ; și petreceri, și petreceri, excursiuni, cîntece, jocuri... Vin foarte multe familii nobile... și se petrece foarte frumos !...

Vorbim așa multă vreme și obrazii palizi ai maicii

Polixenia se colorează cu o ușoară rumeneală : E așa de multă vreme de cînd s-au dus vizitatorii, de cînd n-a trecut lume străină, și de cînd n-a mai schimbat o vorbă, două, ca să știe ce se mai petrece prin țară !

— Te mai însuflețești, mai trăiești un ceas, două... cînd mai stai de vorbă cu cineva !

*

La o cotitură a drumului care coboară de la Agapia din Deal spre Agapia din Vale, un colț de stîncă iese la lumină din pămînt. Mănăstirile amîndouă se ghicesc, una sub poală de codru, una la vale în albia pîrăului, și, sub brazi pe stîncă netedă, oameni din vremurile nouă au săpat o legendă veche, care a rămas povestindu-se din gură în gură în poporul de maici al singurătăților aceluia.

Scrie acolo o istorie simplă, cum Aron-Vodă; în tinerețele lui, a mîncat acolo, lângă stîncă, o bătaie, de la moșul și profesorul său. Pricina nu se spune, dar se ghicește. Și stînd așa, în liniștea zilei lângă piatra cu pricina, parcă mi-am adus eu aminte despre împlinirea aceasta trecută. Parcă am văzut lumina, prin aburul legendei.

Vra să zică, Aron flăcăul își slovea psaltirea și culegea învățături despre lume acolo la Agapia veche, cum se cuvenea, în acea vreme, unui fecior de boier. Unchiul său, călugărul Silvan, turna în el învățătura așa cum se pricepea, cum se obișnuia din vechi timpuri. Feciorul de boier învăța, și băga de samă și la cele ce se petreceau în jurul său, și deseori cobora de la singuratica chinovie a călugărilor bătrîni, pe drum prăvălatic pe albia stîncoasă a pîrăului, spre mănăstirea măicuțelor tinere, multe fete

de neam mare, care lincezeau în chilii, îndărătul perdelor de matasă ale ferestruicilor cu gratii.

Odată, coborînd așa cu gândurile duse și cu suflul plin de dureri neînțelese, flăcăul se opri într-un amurg subt arcul negru al unui brad, cu privirile așintite spre o minune. Pe fereastra deschisă a unei chilii, fereastră săpată sus, în zid, înegrită, întunecoasă, printre zăbrele, o măicuță tînără privea cu ochii umezi singurătățile. Din umbră, în bătaia asfințitului rumăn, răsărea alb ca spuma laptelui obrazul, și ochii păreau mai negri și mai plini de taină, sub sprîncenele arcate, fin încondeiate. Flăcăul se opri fermecat în locul lui, îndărătul mănăstirii. Măicuța tăcea, se gîndea poate cu smerenie la rugăciunile neînțelese pe care le rostea sub bolta rece a bisericii, — dar gândurile, cu dorurile, călătoreau spre înflorirea altor plaiuri.

După ce se culcă, tînărul nu putu închide ochii. La slujba miezului de noapte coborî în grabă, pe furiș, prin întunericul adînc al pădurii. Se opri între brazi, cu ochii la luminița aprinsă în chilioara care-și deschisese în amurg teamurile. Veni acolo și-a doua zi, veni și-a treia zi; și noaptea venea, îndată ce se răsplinea peste întinderea liniștită sunetul melancolic al clopotelor.

O taină mare învăluia adîncul brădeturilor; prin albia lui stîncioasă, pîrăul Agapiei fșoșnea ca adus de vînt, cînd cetinile tăceau neclîntite prin întunecime. Pe-acolo, și-n acele vremuri, mirosul rășinei se amesteca cu mirosul tămîiei și cîntări smerite se înălțau de sub bolțile de piatră; dar și atunci florile poienilor răsplineau miresme din potirele lor colorate și prin cuiburi de brazi adeseori suspinau suflete chinuite, osîndite la întuneric și tăcere. Așa o taină,

un abur învăluie întîmplările acestea. Flăcăul se știe însă că era mai gînditor de la o vreme, mai tras la față, și deseori rămînea cu ochii holbați asupra cărții, cu gândurile aiurea. Bătrînul Silvan, călugărul, își făcea cruce și nu înțelegea nimic. — Ce ai tu, băiete? ce ai, de rămii uitîndu-te ca la necuratul? Pe cine vezi tu? cartea n-o vezi, căci ochii îți stau neclintiți și lucesc... Ce vei fi avînd?...

Băietanul tresărea și ofta. Răspundea repede că n-are nimic și prindea să mormăiască, slovenind, pînă ce iar rămînea cu ochii în gol. S-a pus bătrînul să-i cetească. I-a pus patrafirul în cap și i-a cetit. N-a folosit nimica. Băiatul tot mai tras la față, cu ochii ca două văpăi.

Prin ce minune, prin ce har dumnezeiesc a aflat deodată călugărul Silvan care-i pricina boalei nepotului, iar nu putem ști. La urma urmei, nici noi pricina cea adevărată n-o putem ști, ori nu voim s-o spunem. Într-o noapte, după utrenie, unde-i stîncă cea scrisă, părintele Silvan, la pîndă, a pus prin întuneric mîna în gulerul nepotului și i-a strigat cu glas înăbușit: — Stăi, hoțule! Pe unde-mi umbli? ha?... Și cu cîrja lui cea groasă, cu toiagul bătrînețelor, a început a da în nepot. Și a dat, a dat de nădejde. S-a stăpînit flăcăul o vreme, a răbdat doctoria aceasta bătrînească, pe urmă s-a smuncit, a scăpat și-a intrat în desişurile muntelui.

A doua zi, nu-i băiatul, nu-i nici a treia zi, și bătrînul Silvan își cam încîlcea, cu degetele, barba; dar oricît și-a încîlcit-o, băiatul nu s-a mai arătat.

Acolo pe piatră mai scrie că Aron n-a mai dat pe aceste locuri pînă ce s-a înălțat Domn, cînd a și făcut daniel și a devenit ctitor. Dar noi știm foarte bine că a mai venit, a mai venit o singură dată, nu

mult după ce simțise pe spinare toiag bătrânesc. A venit poate cu tovarăși, călare pe un fugar focos. Urmele potcoavelor s-au cunoscut în preajma mănăstirii, în poiană ; s-a găsit și o scară de frînghie într-un tufiș. Un țigan fierar a trebuit a doua zi să dreagă niște gratii la o chilie. Altceva nu se știe. Și chiar dacă se știe nu se spune. Și povestea aici se încheie.

*

În după-amiaza caldă, din cînd în cînd unde doamnele de vînt treceau prin valea îngustă. Atunci ramurile brazilor bătrîni porneau șoapte grăbite, care creșteau într-o foșnire duiosă de valuri. Pe urmă vîntul contenea și se făcea liniște. Venea o adiere aspră de miresme. Pădurea întunecoasă tăcea, se îngropa parcă în tăcere ; apoi iar venea un tremur duios, ca într-un cimitir în care și-au găsit alinare foarte multe suferinți.

VARATICUL

18 iunie

Pe la ceasurile trei și jumătate pornim cu piciorul, iar peste munte, la Varatic. Prin liniștea zilei o apucăm pe un drum nou, abia acum desfundat, tăiat în hățişuri. Trecem peste nenumărate poduri, cu lemnul proaspăt încă, curmat cu toporul din preajmă ; trecem printre rariști, prin poieni ; ici-colo cîte un izvor lunecă repede printre ierburi ; și noi suim printre adînci singurătăți.

Spre asfințit, din cînd în cînd, din luminișuri, se lămuresc, sub streșina cerului, valuri de munți : cresc în piscuri îndrăznețe, se coboară în unde moi ; prăpăstiile închid parcă lacuri de umbră albastră, peste care un abur ușor plutește ; munți peste munți cresc, se depărtează tot mai șterși, se cufundă în taina zării, acolo unde și soarele lunecă, tras ca de nevăzute puteri.

Iar la răsărit, din cînd în cînd, din ochiuri de poieni, se zărește pe piscu-i sălbatic, departe, ruina cetății Neamțului. Cuibul acesta sur al bătrînilor războinici se vede de pretutîndeni, de pe toată cununa munților care împresură valea Moldovei. Dispare în tăi, multă vreme n-o vezi, apoi deodată zimții ei ciu-

dați se zugrăvesc în fund, în răsărit. Parcă te urmărește, neconținut tresare înaintea ta, ca un semn al vremurilor vechi.

Suim încet, osteniți. Din cînd în cînd cite o mierlă trece drumul dintr-un tufiș în altul, filfîind ușurel, la fața pămîntului. La un popas scurt, dintr-un desiș din vale, vine pînă la noi un huruit dulce înăbușit, de tur-turică.

În urmă, pe Agapia, se adună nouri; se învălmășesc rotocoale, se întunecă parcă de mînie. Tunetul murmură moale, răsunînd ca o căruță la poduri; zăpușeala crește; suim și coborîm pe drumul cotit, pe deasupra văilor îmbrăcate în întunecos veșmînt de brazi. Printr-un ochi de poiană, zărim turnurile Varaticului. Dispar multă vreme, pe urmă iar le zărim. Mai avem încă drum destul.

Coborîm, apoi, prin albie de pîrâu, cu pas încet pătrundem în sat, și dintrodată sînt izbit de marea tăcere a uliții, de marea curățenie a caselor cu cerdacuri nalte, vopsite vînat deschis. Grădiniți de trandafiri le împresoară; și e o grijă așa de migăloasă în toate, parcă ar fi o întrecere neconținută. Maici, unele bătrîne, cu fețele liniștite, altele tinere, care te privesc în treacăt, cercetător, ca orice femei curioase, trec drumul.

Ca și la Agapia, biserica cu rîndul de chilii din jur s-au clădit din nou, acum, de curînd, în urma incendiilor care au fost. Clădiri nouă am văzut cît lumea, și n-am nici o dorință să le cercetez cu de-amănuntul și pe acestea.

Sunetul clopotului se împrăștie dulce în sfîrșitul liniștit al zilei. Apoi contenește. Și peste sat se întinde tăcere mai mare, și peste sat, și-n muntele în-

cărcat de brazi sumbri, care se ridică drept deasupra bisericii în roșata asfințitului.

Pe o jumătate de ceas intrăm în casa maicii Conta, sora scriitorului, o femeie cu trăsături energice, frumoasă odinioară, foarte pătrunzătoare și inteligentă acum.

Cu ochi ascuțiți ne privește; se tînguie că e bolnavă; apoi, din vorbă în vorbă, suferința pare a-i trece, și începe a sfătui mult, mult și repede despre lucruri felurite. Pentru toate întrebările are un răspuns, la toate împrejurările găsește o ieșire. Pare închisă într-un fel de bătrînească și solidă filosofie practică.

Unde a învățat atîtea lucruri maica? unde a învățat a cunoaște lumea? De mică copilă aici a crescut, în mănăstire aici, a învățat puțina carte pe care o putea învăța. Viața lumească n-a dus.

— Ba nu, ba nu, răspunde maica Conta; și aici se învață... Toate le înțelegi din cunoașterea oamenilor și a năcazurilor lor... Înțelegerea asta și aici o poți câștiga, căci aici, vara, lume de pe lume, felurită lume vine și se îngrămădește în jurul mănăstirii... Doar nu degeaba-i zice Varaticului *Colț de Paris*...

Ba mai degrabă i s-ar putea zice Varaticului: Încă un vis pierdut!

*

Cînd pornim spre Bălățești, soarele asfințește. Pășim încet printr-o minunată alee de cireși, apoi apucăm la dreapta peste cîmp, prin fînețe înflorite, învăluiți de mireisme calde. Varaticul rămîne în urmă, cu ușoare zgomote care pătrund limpede în cîmpie prin tăcerea amurgului, în picla ușoară, sub curgearea negrilor brazi ai muntelui. Căsuțele răsar albe din frunzișurile grădinilor, parcă ar zîmbi înserării.

Prin fînețele bogate, suim la deal, și dulcele miros al florilor ne pătrunde pînă în suflet. Greieri nenumărați țîrnie domol, lung, răsunător. Ici-colo cristei se chiamă, cîrîind înăbușit pe sub pletele ierburilor.

Pe deal, deasupra satului Valea Seacă, ne întîlnim cu un ciobănel cu fața rumănă, cu ochi vioi, care aduna în cîrd vreo douăzeci de oi cu o surioară a lui, micuță. Fluieră numai din buze, își îngroașă glasul, și tot pocnește în pămînt cu un toiag mai mare decît el.

— Ale cui sînt oile acestea, măi ciobane ?

— Apoi a lui Vasile-a-Moșneagului...

— Cum te chiamă ?

— Ion.

— Carte ai învățat ?

— Da, am învățat, da' numai vreo cinci clase.

— Bravo ! atunci ai isprăvit toată școala. Și ce ești tu la oile acestea ? Cioban ori strungăraș ?

— Eu îs și cioban, și strungăraș : eu duc toată regula !

— Tu ții răbușul... Vra să zică ai și răbuș...

— Cum nu, am, da' l-am uitat pe-o zare de deal...

Răspunde fără sfială și foarte limpede. Din cînd în cînd își îndeamnă oile : Brrr ! și fluieră scurt ridicînd bățul lung. Vorbește așa, zîmbind și privind în altă parte : înțelege el că asta-i așa, numai vorbă de clacă !

— Da' oi ai tu, măi ciobane ?

— Apoi am... că oile acestea-s a noastre toate...

— Vra să zică tu ești feciorul lui Vasile-a-Moșneagului ?

— Apoi da, cam așa...

— Da' frați mai ai ?

— Am. Iaca, țincu ista de soră ; după aceea am frați mai mari, și mai mărunței.

— Da' de ieșit la joc ai ieșit ?

— Hei ! încă nu, încă n-am șaisprezece ani...

— Da' altfel ai învățat tu a juca și a chiui prin prundurile astea...

— Cum nu ? Parcă n-am auzit eu cîntînd așa, cîte o horă hoțască ?...

Dă o raită înapoi, face ocolul cîrdului, strigînd cu glas cînd răsunător, cînd înăbușit din gîtlej, apoi se zvîrle sprinten în bită, ne-ajunge din urmă, își dă căciula pe ceafă și ne zîmbește ca și cum ar zice că nici nu-i pasă, lumea asta, cît se vede, e toată împărăția lui !

— Noi mergem spre Bălțătești, zic eu ; cunoști tu pe popa de-acolo ?

— Cum nu ? Acolo-i popă părintele Gavril Enăchescu...

— Bătrîn tare e ?

— Ba nu, nu-i tocma bătrîn...

— Cum nu-i bătrîn ?

— Apoi nici nu i-a crescut barba !

— Ce spur ! popă fără barbă se poate ?

— Dă, — așa, cîte-oleacă, tot i-au dat niște cioturi...

Tăcu un răstimp. Tovarășul meu îl întrebă :

— Bre Ionică, trebuie să știi tu pe omul cel cu copii mulți, din Topolița...

— Pe Ion Balan ? Cum să nu-l știu ? Cel cu douăzeci de feciori... Știu, cum nu !...

— Oare, bre, să fie toți ai lui Ion Balan, cei douăzeci de feciori ?

— Eu știu ? Poate să se mai fi rătăcit și sămînta de prin sat, că nu prea samănă, unul cu altul...

— Așa ?

— D-apoi cum !...

Își scutură căciula-n cap cu un rîs potolit și-și în-

deamnă la vale oile, în vatra satului. După ce ne despărțim de el, urcăm iar la deal printre grădini ome-nești și ne oprim ca să răsufălăm într-un pîlc de mes-teceni.

Focuri ard ici-colo, în sat, prin ogrăzi. Amestecuri de glasuri s-aud de jos foarte lămurit. Cîte un răs-timp, cîinii latră întăritați pe la porți. Glasuri îi alungă : Hi, javră ! — Un strigăt de femeie tresare, cîntînd parcă o chemare :

— Mărioară hăi !... Mărioară...

Răsunsetul trece melodios pe vale. În înserarea caldă se face tăcere. Intunericul s-a întins pretutindeni ; nu-mai în pîlcul nostru de mesteceni, drepti ca făclii de ceară albă, parcă a rămas o urmă de lumină blîndă.

POIANA ȚIGĂNCII

In satul liniștit și curat din jurul mănăstirii Va-raticului măicuțele se strecurau pe ulicioare lin, nici nu li se simțeau pașii ; și parcă intrau în cetățui, așa de bine încuiau după ele porțile grădini-lor mici și vesele.

Foarte tainice locuri ! mă gîndeam eu. Mi se pare că zadarnic m-am întors, adus de faima vestitei poi-eni de pe Ciungi. N-o să pot afla nimic de la ase-menea ființi tăcute, care se feresc de lume ca de ne-curatul. Abia se uită pe sub gene la mine, și parcă ar sta s-o rupă de fugă îndată ce aş deschide gura să rostesc o vorbă.

Și eram foarte nerăbdător să aflu legenda vestitei poi-eni a Țigăncii. Numai pentru aceasta luasem iar drumul înapoi cu un birjar foarte inimos, care vorbea mult, și din zece în zece cuvinte da drumul la cîte o înjurătură.

După ce făcusem ocolul mănăstirilor, poposisem în Țîrgul Neamțului. Mulți mă întrebaseră : — Ce zici de Poiana Țigăncii de la Varatic ? Așa-i că e ceva cum nu-și poate nici măcar închipui mintea ome-

nească ? Cu foarte mare părere de rău mărturiseam că nici nu știam, nici n-auzisem despre așa ceva.

— Se poate ? strigă o domnișoară, zîmbind cu tristeță. Atuncea trebuie numaidecît să te duci !

O lume întreagă se minuna, o lume întreagă știa cu de-amănuntul locurile acelea fermecate ; părinți de familie, fete bune de măritat parcă numai acolo trăiseră, pe pajiște, între brazi, la lumina lunii și la adierea zefirului de sară.

Eram foarte curios, mărturisesc. Și cum toată lumea care mă împresura îmi spunea despre o istorie de dragoste, îndată am sărit cu întrebarea :

— Mă rog, care știe istoria aceasta ?

Cu părere de rău unii mărturiseau că n-o știu, alții n-o știau tocmai bine. Domnișoara care zîmbea trist ar fi vrut cu dragă inimă să mi-o spuie :

— Foarte... foarte frumos mi-a povestit legenda o maică... Am plîns cînd mi-a spus-o... Da-i mult de atunci, eram în clasa a doua primară... Dar dacă te duci la mănăstire și-o spune oricine.

Bine. Atunci luai cu desăvîrșire hotărîrea să mă abată iar pe la Varatic și dezbătui vreme destul de îndelungată prețul trăsorii cu birjarul cel guraliv.

Iar acum, pășind domol pe ulicioarele din jurul sfîntului lăcaș și făcîndu-mi socoteala asupra împrejurărilor, mă mai gîndeam că legenda poienii n-ar avea nici un haz dacă mi-ar povesti-o o maică bătrînă, care mestecă vorbele tot așa de greu și de încet ca și mîncarea. Greu însă să găsesc ce-mi trebuia. Umblam de un ceas și mai bine prin căldura copleșitoare a după-amiezii și nu făcusem nici o ispravă.

Mă întorsei în umbrarul crîșmei. Birjarul meu era stacoiu la față și vorbea foarte înflorit ! Cîteodată

rîdea, dînd din cap cu tărie la dreapta și la stînga și plesnindu-se cu amîndouă palmele peste genunchi.

Negustorul, rostogolindu-și ușor spre mine butoiașul pîntecelui, «cu tot respectul» mă întrebă despre năcazul meu. Și cînd află despre ce-i vorba, își înalță ochii la cer cu spaimă și-mi aduse numaidecît o sticlută de vin.

— Apoi bine, cucoane, numai pentru atîta lucru vă scîmbiți ? Cu tot respectul trebuie să vă spun că n-aveți dreptate. Doar nu sîntem aici în Sahara...

La vorba asta se opri, așteptînd mirarea ochilor mei pentru cunoștințele sale, apoi adăogi numaidecît :

— De ce nu mi-ați spus, cucoane, de la început ? doar eu am o mulțime de rude printre maici... Doar aici nu sîntem în Sahara, aici trăim, pot zice, ca-ntr-un oraș... Aici, vara, e ca la *Paris*. Știm și noi cîte ceva și nu sîntem tocmai așa de sălbatici, slavă Domnului !

Sfîrșindu-și muștrarea, tăcu, iar birjarul, din fundul umbrarului, izbucni deodată într-un hohot scurt de rîs. Ne întoarserăm. Românul rîdea cu o poftă nemaipomenită, apoi se opri și dădu din cap, cu ochii la pahar, ca și cum băgase de samă în fundul lui ceva ciudat.

*

Soția negustorului, cucoana Xenia, înaltă, osoasă și galbenă la obraz, mă duse la maica Evghenia, într-o căsuță albă, cu cerdac dinainte, cu florărie sub cerdac. Maica Evghenia se rumeni la obraz, își plecă ochii, și zîmbi cînd află pentru ce venisem. Întai și întai după asta îmi făcu o cafea. Dar mai nainte de cafea mă întrebă de unde sînt și ce se mai aude prin țară pe la noi și chiar prin alte părți ale lumii. Cucoana Xenia își potrive oasele pe un scaun, eu mă așe-

zai pe altul, iar maica Evghenia se sui pe divanul larg. O soră tăcută, bătrână și urită, sosi, luă cu sfințenie ceștile, apoi ieși, urmărită de privirile ascuțite ale maicii.

Începutul a fost cam greu. Imi cam bătea inima. Intrarea tainiții trebuia să se lumineze.

— Mă rog, cum e cu poiana? De ce-i zice așa? E vorba despre o țigancă? o roabă de demult?

Maica rîse ușurel, tainic.

— Nu, nu-i vorba de o țigancă... A fost o soră, și-o chema Megaluza, dar nu era țigancă... Era ea așa neagră din fire, și toată lumea îi zicea țiganca, țigăncușa, cioara... Da' era frumoasă... frumoasă tare, cu părul în apa penei de corb... Nu se știa de unde-i: n-avea nici tată, nici mamă; de mică o crescuse maica Fevronia, și acu o avea la ascultare...

— Demult s-a întîmplat asta?

— Ei, demult. Parcă cine-și mai aduce aminte cînd anume a fost? Și cum spun, era dragă la toată lumea, vorba-i curgea ca mierea din gură; cînd se uita la cineva se uita cu lumină în ochi; și iute, și iute, și aprigă, de nu-i mai găseai păreche!

Dar s-a întîmplat că într-un rînd veni din lume și un nepot al maicii Fevronia. Tot ea îl crescuse de mititel, și de la o vreme îi dăduse drumul să-și caute un viitor. Și cum veni băietul...

— Cum îl chema? întrebă încet cucoana Xenia, mișcîndu-și împletitura de oase.

— Mihail... Cum a venit Mihail, nepotul maicii Fevronia, — așa a fost scris în zodii pesemne — cum a venit, s-a tulburat sufletul fetei. Băietul era frumos, vonbareț, purtat prin lume... Așa a vrut Dumnezeu... Și-au fost dragi unul altuia... Și-apoi se întîlneau în poiană...

— Unde? întrebă cucoana Xenia.

— În poiană... în Poiana Țigăncii... zise încet maica Evghenia.

Soția comerciantului se liniști.

— Acolo-i foarte frumos, urmă maica, eu n-am văzut alt loc mai frumos, decît acolo... Este ș-un pîrâu... Și acolo, în desișuri, se întîlneau... Pe urmă, băietul a început a nu mai veni... Barbatul ca barbatul... lume înșelătoare, lume schimbătoare... (Cucoana Xenia suspină și dădu cu amar din cap). Ea tot venea și-l aștepta, lui cine știe pe unde-i sclipeau ochii... Dă-ntr-o noapte, cum aștepta fata și plîngea, iaca zărește umbre prin lumina lunii, aude șoapte... Ea sta de partea astălaltă a pîrăului, și dincolo l-a cunoscut pe Mihail... Era c-o maică, suflet necredincios și osîndit caznelor... Și cum a înțeles că de-acu toate s-au sfîrșit, s-a repezit, s-a repezit aprigă spre el, și s-a dus, s-a sfărîmat în rîpa pîrăului... Asta-i toată povestea...

Eu întrebai, uitîndu-mă cu mirare la șiroiul de lacrimi pe care-l vărsa nevasta crîșmarului.

— Și se mai cunoaște locul acela?

— Nu, nu se mai cunoaște... zise cu duioșie, cu glas încet, măicuța.

*

În amurg, după ce clopotele sunară trist, prelung, risipind plîngeri pe văi, urcai pe lîngă pîrăul Varaticului în munte, la poiană. Și cînd ochii mi se uimiră, sub bolți întunecate, de taina gingașă care se strecura ca o altă lumină, a altei lumi, de pretutindeni în juru-mi, înțelesei că am intrat în Poiana Țigăncii.

Pășeam încet prin mijlocul misterioasei frumuseți, prin liniștea aceea de somn dulce, prin mireasma fină

care izvora ca din potire necunoscute, și mă gîndeam cu nemulțămire la povestirea maicii Evghenia.

Mai întâi de toate e o poveste de dragoste ca oricare alta. Un băiat a înșelat pe o fată. Lucrul s-a petrecut demult și fata desigur trebuia să se zvîrlă de scîrbă într-o prăpastie. Al doilea, toată lumea care sosește pe-aceste locuri, vara, se înduioșează ; și cînd vin cîndurile de oameni mulțămîți, cînd pătrund cu larmă, cu muzici, cu mîncare, în taină, în sufletul tainic al acestor codri, înduioșarea trece și nimeni nu-și mai aduce aminte decît de numărul sticlelor cu vin roșu și de curcanul fript. Tot măicuța, care oftase istorisindu-mi povestea cea veche, se veselise și-mi vorbise cu mulțămire despre aceste petreceri ale orășenilor.

Simțeam că sufletul meu, mișcat de tăcerea și umbra poienii, cere altceva. Acuma un șopot misterios, auzit abia, străbătea din multe părți, și ramurile nu se mișcau ; părerea de lumină a amurgului scădea, și poiana încremenea parcă într-un vis, sub un cer fără stele, într-o înserare fără strălucire. Sufletul meu cerea altceva. În liniștea aceea, eram sigur că istoria surorii Megaluza era alta. Nu se putea să nu se fi petrecut ceva în adevăr fioros și straniu în vâlceaua aceasta pe care o umple acuma valul nesimțit al negurii ; altceva a fost, altfel au izbucnit dureri fără nume în colțișorul acesta, între catangurile drepte ale brazilor, în tăcerea aceasta care nu mai are nimic pămîntesc.

A fost altceva. Nimeni nu-mi poate spune ce-a fost. Nu voi putea ști niciodată ce-a fost în adevăr. Au mistuit valurile nesimțite ale vremii ceea ce a avut viață, a tresărit, a strigat, s-a cutremurat odinioară. Neclintită, adîncă, nepricepută stă în juru-mi pădu-

rea. Pășesc cu sfială, mișcat în fața tainei pe care nu mai am nici o dorință s-o desleg.

Și deodată, cum ajung la pîrau, pe malul plin de flori sălbaticice, filfiie spre mine ca o aripioară o răsuflare răcoroasă, plină de miresme tari. Un freamăt dulce abia-abia răzbate, și cîntecul apelor îmi vorbește cu totul, cu totul altfel decît rumăna maică Evghenia...

BĂILE BALȚATEȘTI

20 iunie

La Bălțatești este un drum prin mijlocul satului, foarte frumos drum, străjuit pe dreapta și pe stînga de arbori uriași. Satul mare, cu multe gospodării, cu cîteva clădiri foarte curate, îți mîngîie privirile.

Dar cine îți va vorbi despre sat și despre gospodării, cînd colo, sub deal, se înalță stabilimentul de băi al Bălțateștilor? Pe drumul mare care vine de la Piatra, care duce la mănăstiri și la Tîrgu-Neamțului, cînd încep a sosi, în obișnuitul nor de pulbere, trăsurile cu vizitatori, — cine se uită la sat? Privirile dornice se îndreaptă spre fund, sub geana de pădure, unde se înalță clădirile nouă, unde este un restaurant de mîna întăia, o muzică de la București și un otel cum rar se găsește.

Bolnavi puțini. Și ciți sînt, au nevoie de liniște: vin o dată, ș-a doua oară nu mai au ce căuta. Oamenii care vin aici, vin din alte pricini. Mai întăi, vin să petreacă. — Despre celelalte argumente nu-i nevoie să mai vorbim; acesta face cît toate celelalte.

Petrecheri se găsesc și în alte părți negreșit. Omul grămădit în plictiseala Bucureștilor, ori în praful unui oraș oricare ar fi el, vrea să intre în bogăția de viață a naturii, în mireasma pădurilor de brazi, și mai ales în liniștea mănăstirească a unui colțisor de rai, într-o poiană singuratică, unde nu mai aude, măcar puțină vreme, larma și zbuciumul vieții.

Ce se întîmplă însă? La stațiile de băi se adună o lume pestriță care nu suferă nicidecum de vreo boală, se adună lume multă care are sete de petrecere. Iar omul de mijloc doar nu părăsește zadarnic Bucureștii. Dacă nu va găsi la băi pe prietinelul căsniciei sale, pe dușmanii lui, pe mătușa a cărei moștenire o așteaptă, dacă nu va găsi viața întregă a orașului pe care l-a părăsit, atunci de ce Dumnezeu se mai tulbură, de ce-și răscolește gospodăria ș-o încarcă în munți de cufere, de ce se ceartă cu conductorii în trenuri, de ce înjură pe hamali în gări, de ce mai țipă de moarte cucoanele cînd trăsura grea se cumpănește la cotitura mai scurtă a unui drum?

Ce rost are altfel viața? De ce cheltuiește omul banii? Aici ai baluri? Ai lume? Cheltuiești bani? Petrechi bine, tot așa de bine cum ai petrece la București. Ai ca adaos năcazurile dusului și ale întorsului, dar asta nu se mai bagă în samă, — căci la urma urmei și după asta se găsește o răsplată. O toamnă ș-o iarnă întregă ai de povestit unui oraș întreg cît de bine ai petrecut, frumoasă sau puțin frumoasă doamnă, și mult te vei bucura cînd vecinele și prietinitile, la povestirile dumnitale înflăcărate, se vor face galbene de năcaz și de invidie!

*

Pe drumul străjuit de copaci uriași am intrat în Bălțătești. Un timp am mers prin întuneric. Căsuțele se zăreau negre printre grădini, ori la marginea drumului, cu ferestruicile lor luminate. Oamenii treceau pe sub arbori, ca umbre, vorbind domol.

Deodată zărim în văzduh, în fund, un fum luminos alburiu, apoi și lumina electrică se arată vioaie, pîlpîind. Muzica cîntă un vals, a cărui legănare domoală vine pînă la noi, prin noaptea liniștită. Ne apropiem. Clădiri mari, curate, în grădini bine îngrijite. În fund, restaurantul, unde cîntă muzica. Un portar cu livrea, cu nasturi lucitori, ne iese înainte, se ploconește foarte ceremonios și ne arată drumul pe care-l vedem destul de bine noi singuri. Pe terasa restaurantului cîțiva tineri au isprăvit cina și vorbesc înfierbîntați în jurul paharelor pline. O familie s-a grămădit mai în fund; două fete cîrpesesc vesel și cucoana vorbește și rîde prea tare.

Un chelner, în ținută reglementară, cu frac, și cu șervetul pe brațul stîng, se înclină, ne încredințează că au vinul cel mai bun, vinul propriu al stabilimentului, ne destăinuiește că orchestra care cîntă așa de minunat e din București, tocmai din București, și ne aduce, alergînd ca în izbiri de vînt, cîte-o sardea, jumări, două jumătăți de pui și cîte un păhărel de vin, pentru care, după adînci socoteli, plătim opt franci. Scump, dar face: vin din pivnițele stabilimentului, cu apă puțină, orchestră de la București, portar în livrea, chelner care aleargă și te servește gîfîind, și puiul fript destul de grabnic, așa ca să-l poată sfișia un tînăr cu măselele de oțel.

Sîntem foarte încîntați. Și chelner și portar, toată lumea ne salută cu o ceremonie fără cusur, — iar noi, după ce ieșim din această civilizată sălbătăcie,

ne uităm în dreapta și în stînga, și prietinel meu mă întrebă:

— Ei, acum unde mergem să mîncăm ceva? Eu, drept să-ți spun, nu mai pot de foame...

Iar taraful de la București cînta cu duioșie și becurile electrice pîlpîiau somnoroase.

*

Fericiți muritorii care, venind pe aceste meleaguri, nu mai pot de bucurie la vederea chelnerului și la scumpetea lucrurilor. Cu mirare și cu uimire se uită unul la altul: Pe cinste, poți jura că ești la București, absolut nici o deosebire!...

Dar aceasta nu-i nimic. Petrecerile sînt ce sînt. Balurile mai ales, balurile în care se vînează băieți *buni* și fete cu zestre, sînt adevărate încîntări. Petrecerile carnavalului, balurile orașelor, iarna, sînt nimicuri. Aici, în saloanele băilor, oricine știe că veselile sînt fără frîu. Băile sînt locuri de petrecere și nimic altceva! Poate de una din aceste petreceri însuflețite s-a minunat așa de tare un arab, un om care venea din sălbătăciile Asiei... Întîmplarea aceasta cu arabil e povestită de un om foarte fin, care a scris multe lucruri frumoase acu o jumătate de veac. Se potrivește, mi se pare, și aici.

Zice-că un arab, — om, cu trecere în țara lui, și-a părăsit haremul și palatul lui de lene și a venit să viziteze Europa, și Parisul mai ales, despre care se spun atîtea minuni pînă la marginea pămîntului. În Paris, face legături cu cîțiva oameni de samă și, dus de ei, vizitează teatrul și opera.

— Ei, îți place? întrebă unul din europeni.

— Da, zice simplu străinul. De ce să nu-mi placă?

Mai vede Luvrul, vede alte lucruri din vechi rămase, palate, catedrale, — arabul mărturisește că toate-i plac, cum nu. De plăcut, îi plăceau, se vedea, dar fiind om de gust și puțin cam șiret, n-avea plăcerea prea gălăgioasă.

Însfîrșit, ca om de samă în țara lui ce era, e poftit la o petrecere în lumea mare, unde o muzică aleasă cînta și unde cavalerii la modă și doamnele cele mai frumoase trebuiau să danțeze, — bunăoară cum se danțează cu toată inima la o stație de băi, unde cîntă o orchestră cu adevărat bucureșteană.

Intră asiaticul: vede strălucirea aceea orbitoare, vede oaspeți în haine scumpe, simte mirosul florilor, privește la covoarele prețioase din juru-i, ascultă melodiile armonioase care cereau legănările jocului, — și rămîne uimit, cu ochii mari.

— A! aici ai dat de dracul, arabule! Iși zic franțuzii; aici n-ai putut să-ți mai stăpînești admirația...

Și-n adevăr arabul părea foarte mișcat și întreba cu luare-aminte:

— Cum se numește mă rog petrecerea asta?

— Bal se numește.

— Așa? Și danțează bărbații cu femeile?

— Da.

Străinul pare foarte minunat; pleacă, și europenii rămîn încîntați că însfîrșit oaspetele a fost așa de mișcat de o petrecere europeană.

Trece un timp. — Iată că vine din țara aceea departată, în care se întorsese străinul, o carte. Cei ce-l primiseră o răsfoiesc, nu înțeleg nimica, dar pricep că au de-a face cu impresiile asiaticului. Ca oameni curioși ce erau, se duc la un profesor bătrîn care știa limba arăbească și i-o dau lui s-o citească, și de ce-o afla acolo să le spuie și lor.

Nu le-a fost mică uimirea cînd profesorul le-a tradus din cartea aceea o pagină în care călătorul vorbea cam așa:

— Printre toate ciudățeniile țărilor pe care le-am colindat, una mai ales m-a izbit, în Paris: o petrecere a europenilor, care se cheamă *bal*. Se adună la un loc, într-o casă împodobită frumos, între flori și parfumuri, bărbați foarte veseli și femei care au brațele goale și sîinii goi... Se dedau unui joc foarte ciudat, înlănțuindu-și brațele: cîte un bărbat și cîte o femeie. După ce se așîță astfel o vreme, într-un tîrziu stîng luminile și încep o desfrînare grozavă... Pentru poftetele lor sînt pregătite anume sofale și covoare scumpe. Eu n-am stat pînă la sfîrșit și n-am văzut, — dar jocul lor, și femeile pe jumătate goale, și pregătirile, și parfumurile așîțătoare, nu se poate să ducă la alt sfîrșit...

Dacă parizienii au rămas mulțămîți de judecata asiaticului, povestea nu spune. Vinovat pentru greșala lui nu știu dacă a fost el, ori noi am fost vinovați, cu greșala noastră.

Așa mă gîndeam eu în gîndul meu, pe cînd ieșeam flămînd de la restaurantul bucureștean al Bălățeștilor, de la *stația* în care o lume întregă așa de bine petrece...

PROBOTA

August, 1906

Probota am văzut-o de două ori. O dată acuma, de curînd, după un marș greu cu regimentul meu, un marș de o zi întreagă de vară. Era trudită trupa, iar ofițerii, cei de rezervă mai ales, umblau întunecați, morocănoși, cu fălcile încleștate. Ajunși în sat, prin întunecime, după ce-și lăsaseră «hamurile» în cuartire, începură să întrebe de mănăstire. — Unde-i mănăstirea? — Acolo se înjghebase popota noastră, și-acolo un cornist chema cu semnale prelungi. Vedeam umbre strecurîndu-se pe lîngă uriașele ziduri negre, de cremene. Intrau pe poarta cea mare, căptușită cu fier, se apropiu de biserică, în preajma căreia se întinsese o masă lungă. Cîteva lumînări pîlpîiau, abia risipind întunericul greu. Ofițerii superiori vorbeau puțin, cei tineri se grăbeau să soarbă foarte hapsîni, borșul cam rece, și să înghită friptura cam tare. Rar pătrundeau cite-o glumă, care stîrnea între tineri risete înăbușite. Cozorocurile chipiurilor și nasturii de alamă scînteiau frîngînd razele lumînărilor. Era cam răcoare, de și era început de august; adieri umede treceau dinspre pădure, apoi se întorceau ou sem-

nale slăbite, întristate parcă, de la bucătăria trupei. Mă strîngeam în pelerină și abia așteptam să se isprăvească masa, să ne repezim la gazde, să ne dezbrăcăm, să ne întindem pe paturi și să adormim într-o clipă!

Mănăstirea neagră, ca-ntr-un văl de tăcere și mîhnire, își ridica în cer turnurile chiar lîngă noi. În pridvorul ei popotarul își așezase toate cele de trebuință: lăzi cu tacîmuri, saci cu provizii, sticle cu undelemnuri și cu oțet, polobocul de vin și celelalte. Din vechiul pridvor negru, plin de morminte, ieșea vinul, ieșea pînea și sarea noastră. Se auzea sub boltă din cînd în cînd un glas de ceartă, apoi un zgomot de farfurii, un zuruie de linguri și furculiți. N-avea nimeni un cuvînt pentru locul acela, pentru mormîntul acela mare, pentru trecutul sfințit prin dureri.

Stăteam tăcut și trudit pe banca șubredă, care avea legănări de val, pe care încercam emoțiuni de naufragiu, — și mă gîndeam la cealaltă dată cînd am văzut mănăstirea Probotei, demult, cu cincisprezece ani în urmă.

*

Suiam încet spre mănăstire, cu dascălul Ion. Îl întrebam cu cea mai mare curiozitate o grămadă de lucruri felurite, și bătrînul îmi răspundea cu glasul moale și tainic, mîngîindu-și cu stînga barba căruntă și țapoasă, iar cu cealaltă punînd temeinic înaintea-i, pe pămînt, cirja-i nodoroasă. Aveam un mare respect pentru dascălul Ion. Era învățat, cetise cărți vechi: și Alexandria și Genoveva. Pe urmă avea o față cu ciudate încrețituri, o față scrisă parcă. Iar barba țapoasă părea păscută într-o parte de gîște.

Mergeam așa lângă el, ridicînd în fiecare clipă fruntea și ochii; iar înainte-mi deodată colțurile mărețe ale zidurilor se deslușiră pe cer în lumina verii, ca o horbotă neagră, împietrită. Deschideri înguste se întindeau de la un colț la altul pe zidul uriaș. Mă oprii; și priveam înfiorat.

— Aici au fost și *volintiri* la 21, zise dascălul, ridicînd cîrja și îndreptînd-o cu vîrful spre ziduri. Iaca, acolo ședeau ei, și trăgeau cu struțacurile prin ferestruici. Iar turcii au bătut cu tunurile în zid. Mai în colo, pe partea cealaltă, se cunoaște bătaia boambelor. S-a și detunat zidul și s-a crăpat, dar tot în picioare a rămas. Nu i-au putut face nimic, că-i cremene bătrînă...

Ciubotele moșneagului bocăniră sub bolta porții. Cîrja se ridică iar în sus.

— Aici, la poartă, zise dascălul, a fost de multe ori vînzoleală... Iaca, se cunosc împuşcăturile păgînilor... Trăgeau cu puștile și cu pistoalele. Iaca urmele plumbilor...

Eu ridicam ochii și priveam uimit bolta afumată și urmele gloanțelor în tabla groasă.

Încet, am făcut cu bătrînul ocolul strașnicului zid.

— Vezi? rosti cu pătrundere dascălul Ion. Așa ziduri nu se mai găsesc. Pe coama lor poate umbla carul cu doi boi...

Mi-a arătat galeriile în ziduri și locurile de unde trăgeau volintirii și luptătorii de odinioară, și colțurile unde așezau domnii vechi tunurile.

Am văzut și naltele curți domnești ale lui Petru-Vodă Rareș, cu bolți lucii și cu scări de piatră căzute în ruină. Prin risipiturile pereților ieșeau la lumină buchete de buruieni sălbatice. Iederi urcau, îmbrățișînd piatra rece. Și-n ziua caldă, un fir de busuioc

rătăcit pe ruini, strivit sub pași, își dădea sufletul împrăștiind miresme peste rămășițele acelea triste.

În liniștea de vară umblam prin cetatea aceea. Nicăieri nu s-auzea nici cel mai mic zgomot. Pădurea era aproape, cerul albastru umed se boltea deasupra-ne, și tăcerea ținea parcă împietrită, ca și zidurile, ca și ruinile, legenda tragică a anilor trecuți în domolul vîrtej al veșniciei.

În biserică, nu răsunau cîntări, nu era lume. Din strălucirea de-afară abia pătrundea o lumină cenușie. Dascălul își făcea cruce înaintea iconostasului.

— Mănăstirea asta a fost loc de mari cumpene, zise el lin. Au intrat și păgîinii în ea, cu caii, au batjocorit-o și au slobozit pistoale... Iaca, se văd ș-acu sfinții împuşcați de păgîni cu șuşanelele și scrijelați cu iataganele...

Priveam la catapiteasma veche și vedeam sfinți scrijelați și împuşcați. Și-n sufletu-mi tînar și-n mintea-mi crudă se învâluiu simțiri și priveliști nelămurite.

Tăceam și priveam tulburat în juru-mi la mormintele vechi care abia se deslușeau, ca-ntr-o umbră de uitare, priveam la lespezile înflorite de marmoră, sub care zac oasele lui Petru-Vodă Rareș și ale Doamnei Elena. În pămîntul acela stă închisă și pulberea mamei lui Ștefan-Vodă. Acolo mulți urmași de domni au găsit odihna humei. Și peste rămășițele tuturor biserica rece de piatră se înalță cu ziduri zugrăvite, cu chipurile ctitorilor de odinioară, se înalță pînă la clopotele care vibrează și șoptesc în turn, fără să le atingă mîna de om.

Dascălul Ion îmi spunea încet, întorcîndu-și spre mine obrazul liniștit :

— De multe ori se aud clopotele vechi... Porțile

stau închise, biserica e-nchuiată cu cheia, — și s-aude în clopotniță cum cîntă încet clopotele cele vechi, — noaptea... Le aud oamenii, cînd trec pe lîngă ziduri. Sună încet-încet, abia s-aud... Dar asta se întîmplă numai în nopți limpezi, toamna...

Glasul bătrînului avea un răsunset nelămurit sub boltă, și eu întindeam urechea, ca s-aud prin ziduri freamătul melodios al trecutului. Imi bătea inima și mi se înfierbîntaseră ochii.

— Sînt duhuri neliniștite... zicea rar bătrînul, răspunzînd întrebării mele, uimirii mele. Se întorc cîteodată din lumea lor, la locurile vechi... Ș-atuncea intră prin clopotniță, spre mormintele lor... Ș-atuncea sună arama și argintul, parcă le-ar pipăi cineva...

Întîmplarea aceasta e veche. Probota am văzut-o, și cu dascălul Ion am vorbit, acu cincisprezece ani. Imi pare c-așa-i suna glasul, — de și poate mă înșel. Din trecut, întîmplările au altă priveliște, glasurile alt răsunset, și figurile altă lumină. În sara rece, între camarazii mei, mă gîndeam la mănăstirea Probotei și la poezia ei de altădată. Popotarul făcea larmă cu tacîmurile în pridvorul călcat și batjocorit odinioară de păgîni. Dascălul Ion eram încredințat că a murit; și după aceea chiar nici n-am mai întreat de el; n-am mai întreat nici dacă mai sună clopotele vechi în turnuri în nopți limpezi de toamnă...

ISTORIA UNEI PALĂRII

4 septembrie 1906

În începutul liniștit de toamnă, revăd Hîrlăul și Cotnarii. Am mai fost pe aici; cunosc și vechile pivniți domnești, unde se zice că s-a găsit vin bătrîn de sute de ani, numai în cămașa lui, lîngă doagele căzute ale antalelor; cunosc și locul curților vechi ale Mariei Rareș, și baia domnească, pe lîngă care se aruncă acuma gunoaiele tîrgului și rătăcesc găinile și purceii mahalalelor. Iată, aproape de ruina băii, ruina unei biserici vechi. Primăria a început s-o reclădească; numai turnul de la poartă cade, se năruie zi cu zi, năpădit de bălării. Văd iarăși uliți strîmte și murdare, cîteva uliți curate și tăcute, apoi drumul drept, printre dealuri mari, odată bogate în vii, care duce la Cotnari.

Acolo, la Cotnari, am fost demult la culesul viilor, pe cînd încă nu dăduse molima filoxerei. Eram într-o căruță de țară cu doi cai, cu clopot. La deal caii suiau la pas și clopotul suna încet, iar eu priveam cu ochi uimiți împrejurimile. Prin Costești, prin Băiceni, în Cotnari, ieșeau oameni cu cofăiele de must. Am gustat și eu o dată. Omul de pe capră știu că sorbea îndelung și ofta după aceea greu, răcorit. Iar cînd am

ajuns la Cotnari rîdea, spunea o mulțime de palavre și făcea el singur un haz nemaipomenit.

Imi aduc aminte că am văzut pe acolo numai oameni veseli. Ardea într-o sară un foc mare și culegătorii din vii se strînseseră în jur. Coceau porumb pe lîngă jar, mîncău, și beau must din cofăiele. Un țigan cînta dintr-o scripcă repede-repede, țîrîit, și altul, printre limbile roșii ale focului, juca, sărea în sus de un stat de om și se pălea cu călcăile în josul salelor.

Acuma și tîrgul Hîrlăului mi s-a părut sărac și mort, și satul Cotnari l-am văzut cum este, un sat de oameni năcăjiți, care se luptă din greu cu pămîntul și cu nevoi tot mai vrăjmașe. Ș-acolo, în Cotnari, am aflat o întîmplare, un năcaz pe care l-a încercat un biet român, unul Costache Dinu. Pe sătean l-am văzut : un om mic de stat, cu fruntea încrețită, cu obrazul ars de vînturi, cu ochii plini de negura năcazului. Istoria mi-a spus-o un om cumsecade din Hîrlău ; ș-am și văzut dovezile faptelor în dosarele judecătorei comunale. Iar întîmplarea nu-i una : sînt multe, multe, care seamănă cu aceasta ca două picături de apă, sînt prea multe din nenorocire.

În Hîrlău este un om care se bucură de destulă cinste în tîrgul lui și pe care îl chiamă Strul Cuten. Acest Strul Cuten ține crîsmă, o crîsmă pe care o laudă oricine pentru vînașurile sale ; se mai îndeletnicește și cu cămătăria și cu cumpărarea și vînzarea grînelor. E și om cu cap : stă în țara romînească și e supus rus, pentru ca nu cumva odraslele sale să facă armată în țara în care locuiesc și se hrănesc.

Iată că într-o duminică, primăvara, într-o zi caldă plină de soare, intră în crîșma domnului Strul Cuten românul nostru din Cotnari, ca să soarbă un pahar

de băutură. Se pune la masă, soarbe o dată și-și dă căciula pe ceafă ; mai soarbe o dată și-și dă căciula pe ochi. Avea o căciulă mare și frumoasă de-a mai mare dragul, prea mare și prea călduroasă însă pentru începutul acela de primăvară. Domnul Strul Cuten bagă de samă lucrul acesta și se gîndește la o mică afacere.

Intră în vorbă cu gospodarul :

— Bade Costache, da' de ce porți căciulă pe vremea asta ?

— Apoi dă, jupîne, ce să fac, dacă n-am pălărie ?

— N-ai pălărie ? Ce zici ? cum se poate ? Dacă n-ai, de ce nu-ți cumperi ?

— Cu ce să-mi cumpăr, dacă n-am parale ?

— Parale, bade Costache ? Ce vorbești ? Dumneata nu ești parale ? Dacă vrei dumneata, poți să ai parale, îți pot da eu, dacă vrei să-ți cumperi pălărie...

— Bine, jupîne, să-mi dai, — și ți le-oi răspunde cinstit. Da' acu degrabă n-am să pot. Să mă aștepti pînă la toamnă...

— Cum nu, bade Costache ? Te aștept. Se poate să nu te aștept tocmai pe dumneata ?

Din vorbă în vorbă, cad oamenii la învoială. Negustorul împrumută săteanului cinci lei ; Costache Dinu făgăduiește să-i deie la toamnă, în schimb, o mierță de porumb.

S-au înțeles. Au făcut și înscris. Românul a luat banii și a plecat. Și-a luat o pălărie pe care a dat trei lei și optzeci de bani. După ce iese din prăvălie, cu pălăria în cap, se întîlnește cu doi prietini. A cumpărat omul o pălărie : trebuie să dea aldămaș. Bun, hai înapoi, să bea aldămașul la domnul Strul.

Intră la domnul Strul, cer o jumătate de ocă de rachiu și cinstesc.

Cum vorbeau mai înfierbîntați și cum Dinu se uita cu mîndrie la pălăria lui, iată și jupînul.

— Al bade Costache, ți-ai luat pălărie și bei și aldămaș... Să-ți fie de bine, dar mie nu mi se cuvine aldămaș ?

— Cum nu ? ce aldămaș, domnule Strul ?

— Ce aldămaș ? dobîndă ! Trebuie să-mi dai o dobîndă la banii mei...

— Ce dobîndă, jupîne ? Nu-ți dau pentru cinci lei o mierță de păpușoi ? Nu-i destulă dobîndă asta ?

— Așa ? O mierță ? Acela-i dreptul meu. Așa puteam să țin banii în ladă. Eu cu ce trăiesc ? Dobînda e dreptul meu.

— Bine, jupîne, dacă zici dumneata...

— Apoi da, negustorul are dreptate, zic, cinstind, cei doi tovarăși.

— Bun, grăi badea Dinu, dacă ziceți și voi... Atunci să-ți dau, domnule Ștrulea, și dobîndă !

— Atunci ne-am înțeles : dobînda se știe...

Se știa în adevăr : procentul obișnuit e de cinci bani la franc pe săptămîină. Pentru un leu, douăzeci de bani pe săptămîină. Pentru cinci lei un leu pe lună. Pînă la toamnă, pentru opt luni de zile, opt lei dobîndă la cinci lei. — Deci românul avea să plătească toamna — în anul 1904 — o mierță de porumb și opt lei.

Toamna vine, porumb nu s-a făcut. Strul Cuten chiamă pe sătean la socoteală.

— Vină să ne socotim, bade Costache... Parcă eu îți cer să-mi plătești ? Eu vreau numai să ne socotim...

La socoteală, domnul Cuten își apără astfel interesele sale :

— Bade Costache, azi păpușoiul e scump, costă douăzeci și patru de lei mierța... Așa-i ori nu ?

— Așa-i, jupîne !

— Vra să zică, dacă mi-ai fi dat o mierță de păpușoi, cum era vorba, eu luam pe ea douăzeci și patru de lei. Așa-i ?

— Așa.

— Bun. Noi la anul, avem să cumpărăm, dacă dă Dumnezeu, păpușoiul cu opt lei mierța. Pentru datoria dumnitale de douăzeci și patru lei, dumneata ai să-mi dai la anul trei mierțe... Trei mierțe, cîte opt lei, face tocmai douăzeci și patru de lei. Așa-i, ori nu ?

— Da, jupîne, cam așa-i... Să deie Dumnezeu să ajungem cu bine la anu ; și să deie Dumnezeu să se facă roadă...

Și se face alt înscris, și Strul Cuten vestește și pe martorii dintăi să vie să puie pecetea.

Trece un an de zile. În toamna următoare iar secetă. Omul numai la plătit datoriile nu se gîndea. Dar domnul Strul nu mai putea aștepta. Se hotărî să deie în judecată pe român.

Romînul îi datorește trei mierțe de porumb. Trei mierțe de porumb, la vremea aceea, prețuiău șaptezeci și doi de lei, cîte douăzeci și patru de lei mierța. Ca să nu umble prin judecăți și ca să nu cheltuiască mult, domnul Strul face plîngerea la judecătoria comunală — care judecă pînă la cincizeci de lei — și dă în judecată pe Costache Dinu pentru două mierțe de porumb sau patruzeci și opt de lei.

La judecată, se întîmplă ca unul din jurați să fie tocmai unul din tovarășii aldămașului pălăriei. El a fost la învoială și el știe că badea Costache are să dea bani negustorului. Judecata hotărăște deci ca negustorul să-și ia dreptul său și condamnă pe Costache

să dea cele două mierțe de porumb, sau patruzeci și opt de lei, plus cinci lei cheltuieli de judecată, ceea ce face cincizeci și trei de lei.

Trece termenul de *apel*, o lună de zile. Domnul Strul Cuten ia hotărîrea definitivă și o investește cu *formula executorie*. Apoi pune hîrtia în buzunar și așteaptă.

Costache Dinu însă e dator și la *credit* cu 120 de lei.

Strul Cuten scoate în vînzare singura păreche de boi a românului. Boii se vînd cu 163 de lei. Creditul își ia partea : 120 de lei. Domnul Cuten ia restul de 43 de lei, și Costache Dinu îi mai rămîne dator cu 10 lei.

Săracul badea Dinu, și-a îndeșat în cap pălăria cea veche și s-a pus și el să facă pe degete socoteala de ce a dat și de ce mai are să dea.

De cînd s-a împrumutat, a plătit dobîndă, cîte un leu pe lună, la cinci. În cele opt luni a plătit opt lei. Pe urmă n-a mai plătit pînă ce a pierdut boii. Dar acu are altă datorie, de zece lei, — la care dobînda iar sporește. Pentru pălăria lui pleoștită, pe care și-o îndeasă pe ochi, a plătit așa : opt lei, plus patruzeci și trei din vînzarea boilor, — și cu zece lei ce mai are a da, în total șazeci și unu de lei.

A găsit socoteala. Pălăria îl costă 61 de lei. Și dacă vrea Dumnezeu și dreptățile lumii — poate vor spori și ceștilalți 10 lei de datorie ! Ș-a rămas și fără boi !...

Adevărat ! pălăria îl costă o păreche de boi !...

Cînd am aflat întîmplarea aceasta, nu m-am mai gîndit să cercetez frumusețile locurilor. Năcazurile oamenilor au de multe ori mai multă măreție decît un deal prăpăstios. Rămîi înmărmurit în fața lor și nici nu-ți vine a crede.

IARMAROACELE SFINTULUI ILIE

I

La jumătatea lui iulie vin călduri mari, arșiță și secetă. Drumurile sînt pline de pulbere ; crîngurile cu șipote sînt raiuri răcoroase. Pe o vreme ca asta, cu aerul fierbinte, neclintit, veneam la iarmarocul cel mare de la Folticeni. Tîrgul de vite cornace și de cai era în dricul lui, și șoseaua care merge în lungul Șomuzului era plină de cară, de căruțe, — și de oameni care păseau agale, cu fețele asudate îndreptate spre tîrgul lui Foltic. Tòropiți de căldură erau și oamenii ; toropite erau și vitele. Capete de junci și de văcuțe, cu ochi blînzi umezi, răsăreau ici-colo — cum le ajungeam cu trăsura — din nouri de colb, niște nouri subțiri, care se ridicau deodată, apoi se cerneau cu liniște ; oamenii întorceau capetele, femeile își potriveau casîncele căzute peste concuiri ; toți aveau mers și mișcări moi, trudite ; numai cîte-un băiețel cu bîrneată roșie, desculț și cu pălărioara pe ceafă, se lua în fugă după trăsura noastră, zvîrlea din picioare, dădea din mîni ; și uneori sărea șanțul dintr-un salt, ca un mînzoc aprig, se tăvălea de două ori prin iarba uscată din marginea că-

rării, și rămînea pe spate, cu brațele cruce, în mirosul ascuțit al florilor uscate și în lumina orbitoare.

Cumpenele fîntinilor se lăsau și se ridicau neconținut scîrțîind; la jghiaburi se grămădeau vitele, la ciuturi se pleca om după om. La șipote se opreau, la puțină hodină, pe iarbă, neveste și fete. O salcie răsfira rămurele și frunze verzi peste ele... Și străbăteam așa drumul plin de lume trecînd prin sate gospodărești, prin Dolhasca, prin Dolheștii mari, prin Dolheștii mici — pe lîngă bisericuța veche în care odihnesc oasele hatmanului Șendrea «portarul Sucevii» și cumnatul lui Ștefan-Vodă cel bătrîn. Și cum ne apropiam de moara cea mare de la Ciorsaci și de iazul Șoldăneștilor, — se arată spre apus și împeștrițarea iarmarocului din coasta tîrgului.

Mai aveam de făcut pînă acolo aproape jumătate de ceas, mai aveam o bunișoară bucată de cale — dar prin liniștea zilei, din ceața străpunsă de fulgerări și de colori vii a iarmarocului, răzbătea pe valea Șomuzului larma de la *comedii*; țipete prelungi de trîmbiți, urlete spăimîntate de cornuri, și amestecîndu-se parcă printre acestea, zuruirea talgerelor de alamă, o sfărîmare viforoasă de sunete ascuțite. Larma aceasta avea ceva înăbușit și jalnic, parcă murea în depărtare uneori, apoi parcă tresărea, venea spre noi, creștea în bubuirea întăritată și repede a dobelor mari. Nevestele mai tinere și fetele, și grămezile de flăcăi, începeau să se miște mai repede, — trași ca de un fir nevăzut de îngrămădirea aceea zgomotoasă și pestriță.

Intrarăm și noi în înghesuială tocmai cînd soarele era în crucea amiezii. Caii și trăsura trecură înainte spre liniștea mahalalelor, la un cunoscut, iar noi ne amestecărăm în mulțime. Pe cîmpul larg, în-

clinat spre gară, se îndesau vite albe și cai, cu miile. Căruțele și carăle poposiseră în grămădeală cum se întîmplase; vitele rumegau cu capetele lîngă chilnă; cîte-un bătrîn, cîte-un copil stăteau de pază, cu ochii duși prin jocul rotitor al luminii, cu urechea țintită la zarva care stăpînea întreg cuprinsul ca fierberea unor valuri. În lungul unor hudiși strîmte, între zidurile de cară, geambași cercau fugarii. Pășeau rar, cu cizmele mari de iuft, răcneau, băteau palma, se întorceau supărați, dădeau tîrcoale cailor. Un tinerel fără de mustață, cam întunecat la obraz, își făcu vînt în șaua unui harmasar murg, dădu pinteni și porni în trap mărunț, deodată, parcă-l mîna cineva dîndărăt.

— La o parte, mă! la o parte!... începu să urle. Și oamenii se prăvăleau pe margini, se cățarau de fundurile căruțelor, pe cînd flăcăul trecea viforos. Se întoarse tot așa de aprig; împrejurul lui se grămădiră îndată ovrei și negustori de ai noștri, rași la obraji, cu ceafa groasă, îndesați și spătoși. Prinseră a răcni; doi bătură palma, al treilea făcu tăietura; dar la învoială tot nu căzură; și stăpînul calului, întăritat, se dădu îndărăt și plesni calul cu sfîrcul harapnicului. Flăcăul se plecă pe coamă; fugarul zvîcni iar înainte, petrecut de ochii lacomi ai tuturor. Oamenii iar se prăvăleau pe margini. Un român începu să fluiera cu mirare:

— Pfiuu!... bre! bre! cine să fie craiul ista?... De-ai noștri nu-i, că-i cam dogorit... Trebuie să fie grec...

— Grec cu limba neagră! — strigă un glas; pe cînd craiul se întorcea plecat pe oblîncul șelei. Și cum vine de cumplit!... Dacă ar fi al lui calul, apoi atunci ar fi greu: atunci ne-ar călca de bună-samă! Flăcăul părea fudul de urechi; n-auzea rîsetele

mari din juru-i. Descălecă, se amestecă printre negustori, prin harhatul neîntrerupt. Tocmeli erau pretutindenii, cu ochi licăritori și pînditori, cu obrazurile înflăcărate de căldura verii. Pe cărările înguste, printre căruțe, în toate părțile alergau caii. Și negustorii ovrei își fluturau și-și înmulțeau pretutindenii bărbile și-și rășchirau degetele. Mai liniștiți păreau sătenii, cu văcuțele lor, cu boii porumbi cu coarne mari frumos aduse. Aicea prețurile se dezbăteau fără prea multă zvoană; și larma creștea numai îndată ce se înfățișau doi negustori de altă lege. Un sătean sprîncenat, ras din proaspăt, cu mustața căruntă, se ținea nepăsător lîngă o păreche de trăgători uriași. Imprejurul lui se strînsese lume ca la o minune: așa boii nu se aflau în tot iarmarocul; mari, cu piepturile late, cu grumazurile ca de zimbru, cu niște coarne lucii care se încovoiau lin și deopotrivă în sus, cu cîte un smoc de păr creț pe frunte deasupra ochilor blînzi și liniștiți. Negustorii dădeau tîrcoale, băteau încet boii pe spinare, apoi se alăturau, îi cătau în gură. Românul stătea nepăsător:

- De unde ești, măi romîne?
- Apoi de prin Neamț.
- Și de unde-ai dobîndit așa sămînță de boii?
- De pe la niște oameni.

Negustorii se trăgeau îndărăt, se uitau iar, dînd din cap, la vite. Românul avea o părere de zîmbet sub mustața căruntă.

- Ș-apoi de ce-i vinzi?...
 - Da' dumneata de ce-i cumperi?
 - Eu am nevoie de boii.
 - Și eu am nevoie de parale...
- Oamenii rideau. Negustorul era cam cătrănit.
- Bine, da' dumneata n-ai nevoie de boii?

— Eu am alții, mai tineri.

— Tot așa de frumoși?

— Tot.

Sătenii se dădeau aproape de stăpînul boilor; schimbul acesta de vorbe îi încînta. Rîdeau încet, își făceau cu ochiul. Unii de pe margine șopteau: — Aista-i Ghiță Alunariu... Se simte el tare în pungă... n-are nevoie așa de mare și-i aspru-n clonț...

Începu vorba tocmelii, pe departe, trăgănată. Un negustor ovrei ieși înainte cu ochii la pîndă, luă iar la cercetat boii, îi bătu deasupra cozii, li se uită în gură. Apoi zise răspicat, încruntînd din sprîncene:

— Au un beteșug la picioarele de dinainte.

Ghiță Alunariu se uita în altă parte.

— Cît cei? întrebă negustorul.

— Apoi dumneata n-ai să-i cumperi, vorbi românul.

De ce-ntrebi degeaba?

— Cum n-am să-i cumpăr?

— Dacă zici că-s cu beteșug... Cine-i găsește buni, să-i cumpere, cine nu, nu. Eu vînd boii fără beteșug. O undă ușoară de haz trecu... Dar Alunariu nu rîdea.

Negustorul cercă și el să rîdă. Apoi se scărpină în cap.

— Mă rog, ia ascultă, bade, țî-s de vînzare boii?

— De vînzare, cui mi-a pune-n palmă douăsprezece sute!

Nimeni nu zise o vorbă. Românul întoarse capul, negustorii nu mai erau pe lîngă boii.

— Parcă aș fi zis «pușcă», așa s-au dus!... zise zîbind Alunariu.

Îmi făcui loc prin îmbulzeală. La depărtare de un obraț se furișară pe lîngă mine negustorii: se apropiau iar de boii lui Alunariu. Trecui mai departe, printre neguțări îndîrjite. Intrați în larma asurzitoare

a panoramelor, a comediilor, a boscăriilor. În toate părțile, cu obrazuri asudate și prăfuite, paiețe se strîmbau și urlau spre îmbulzeala sătenilor, în toate părțile luceau alămuri, strigau trîmbiți și bubuiau tobe. Flașnete răgușite se tînguiau la scrînciobe cu cai; flăcăi și fete se dădeau în luntri, ridicîndu-se pînă la pînza acoperișului, căzînd îndărăt și ridicîndu-se în partea cealaltă. Vedeam numai fețe vesele, în bubuitul surd nu mai înțelegeam nici un schimb de vorbe.

Trecui și printre jocurile de noroc, printre mesele cu zaruri, printre certuri. Nicăieri nu vedeam poliția, care de obicei are datoria să oprească certurile și să stîrpească înșelăciunile. Abia într-un tîrziu o văzui într-un cort de pînză, în ființa a doi subcomisari, care se răcoreau, cumpănindu-se încet unul spre altul, cu ochii ațintiți plini de o mare trudă.

Pe o hudiță mă oprii și în fața unui strașnic vorbitor care făgăduia «tablouri și portrete», «tablourile dumneavoastră, domnilor și domnișoarelor, portretele dumneavoastră, numai într-un minut...»

Doi tineri, un flăcău și o fată, se furișară cam rușinați spre mașina aceea minunată, care din America tocmai a fost adusă pe meleagurile noastre.

Și tot prin căldură și îmbulzeală mă oprii, izbit îndărăt de un val de lume. Un român se repezise după un flăcăuș palid și subțire care se strecura ca o zvîrlugă prin norod.

— Prindeți-l, oameni buni, țineți-l... mi-a tăiat punga de la brîu...

Păgubașul răcnea și-și făcea loc cu capu-nainte, risipind în dreapta și-n stînga lumea grămădită. Și după o repede furnicare, văzui pe flăcăușul palid zvîrcolindu-se la pămînt printre picioarele oamenilor.

Trupul îmbrăcat într-o hăinuță albastră parcă se înmulțea. Românul căzu asupra lui greu, apoi se ridică cu punga; o clipă văzui haina albastră, un cap îngrozit, două brațe slabe care cercau să puie împotrivire, — le văzui trecînd, ridicîndu-se, căzînd, rotogolite, ca de un val clocotitor; țipete n-auzii; curgea lumii se liniști; și trecui mai departe.

Umblai așa o vreme prin mulțimea oamenilor veniți la un iarmaroc mare. Un colț întreg de țară năvălise în cîmpul acela pustiu al Folticenilor. Bătrîni, copii, femei, bărbați, și flăcăi și fete în strai de sărbătoare — parcă intraseră într-o viltoare, uitîndu-și năcazurile multe și durerile care-i leagă de pămînt. Toți, vedeam bine, aveau o înfățișare deosebită; chinul de pe fața muncitorului trudnic pierise; o bucurie aspră, neînfrînată umplea toate fețele.

Și spre sară întîlnii și pe tăcuții aceia care se cum-pănesc cu capu-n piept de la un șanț la altul; întîlnii și pe veselii aceia care stau de vorbă cu ei înșiși, muiați din genunchi, pâlindu-se încet cu un deget peste nas. Veneau dinspre crîșmele mari, din care ieșea pînă în uliță ca o răsufare de canal. Ii urmăream cu ochii, îi vedeam cum se depărtează, cu năcazurile o clipă amorțite. Și întîlnii și pe alții, gălăgioși, tulburi la vorbă și la priviri, hărățindu-se în drum, izbindu-și nevestele în laturi, apoi apucîndu-le de după cap și trăgîndu-le spre ei...

Amurgul se prelungi mult, cu amestecu-i de lumini viorii, peste tristețile și peste bucuriile acestea; apoi veni noaptea și aduse o ușoară potolire. Parcă scăzură răcnetele; rîsetele veneau ca dintr-o depărtare; larma panoramelor și a *comediilor* rămase monotonă la o parte. Intre carăle grămădite, — începură ici-colo să lucescă focuri; ceva din liniștea cîmpiilor și

ă satelor se apropie într-un târziu de sfaturile care porneau, în zbaterea flacărilor. Luciri treceau pe obrazurile oamenilor, pe coarneau și pe ochii boilor. Ici-colo un glas pornea domol, cu amintiri despre iarmaroacele de altădată...

II

O întâmplare veche

Prietinii noștri din Folticeni nu erau acasă ; hanurile erau pline, ticsite ; și iată și trăsura noastră cu trei cai așezată la o margine, între cară. Doi din tovarăși, mai în vîrstă, nu știu ce au făcut, unde s-au aciuat. Eu am umblat o vreme la întâmplare, prin noaptea liniștită, pe urmă m-am gîndit să mă duc la căruță, să mă înfășur în manta și să mă întorc cu ochii cătră stele.

Am pornit pe drumeagurile pe care, ziua, geambașii își încuraseră fugarii. Muzicile panoramelor se potoleau încet-încet ; printre căruțe licăreau focuri. Gospodarii toropiți de căldură și de frămîntarea iarmarocului adormiseră : unii în căruțe, alții dedesubt, alții în preajma focurilor, pe maldace de fîn. Ici-colo, în lumina slabă, cite un bătrîn istorisea : îl ascultau flăcăi și fete. Pe alocurea numai bătrîni fără somn stăruiau și-și ajutau unul altuia în călătoriile acestea pe drumurile trecutului. Prin cite un loc mai tăcut auzeam hîrîitul înăbușit al unui dulău, legat cu lanț de roata unui car ; vedeam prin noapte blana alburie mișcîndu-se ; și inelele lanțului zuruiau lin...

La căruță veghea Toma vizitiul, un om voinic și vesel, căruia îi plătisem în copilărie cu tutun de la tata minunatele povești. Sta de vorbă c-un moșneag

de la un car de alături. Ațîțaseră și ei o leacă de foc, căci istoriile vechi nu se pot spune decît la foc ; și eu i-am găsit sfătuind.

Obiceiul să stau de vorbă cu sătenii bătrîni îl am de copil. Mi-i drag să-i ascult. Și nici n-am greutate să-i fac să vorbească. M-am alăturat totdeauna de ei ca un prietin și ca un copil al lor : asta o pricep eu ușor, poate cu pătrunderea pe care o au, poate fără să-și dea sama... Dragostea celui ce s-apropie o simți din ochi și din glas ; și din ceea ce îți vorbește. Iar eu fără precugetare am pornit totdeauna vorba despre ale lor, despre plug, despre vite și despre pămînt ; despre năcazurile de acum și despre ce era odată. Am înțeles prejudecățile și eresurile lor. Cît am fost copil am crezut în ele ; mai târziu n-am cercat să le alung din sufletele celor cu care stam la sfat, căci înțelegeam că aș fi săvîrșit ceva rău și ceva zadarnic. Și dragostea pe care am avut-o mai ales pentru oamenii cu suflet lămurit de năcazuri mi-a fost întoarsă cu priosoșință. Și astăzi, ca totdeauna, de sufletul țaranului mă apropii cu sfială și cu dragoste. Cînd îl găsesc neîntinat, parcă se întoarce în mine farmecul copilăriei, cînd intram în biserică și simțeam ceva tainic pătrunzîndu-mă, și umplîndu-mă, cum razele de soare pătrund și lămuresc deodată apele liniștite și limpezi.

Am început și eu să sfătuiesc la focul de strujeni vechi, grămădiți primprejur de la toate tîrgurile de peste an. Și mi-am rezemat capul pe o pală de iarbă cu flori ofilite, și am prins să-l întreb lucruri multe pe moș Gheorghe Leonte ; pe urmă l-am lăsat să vorbească singur despre iarmaroacele de odinioară.

Visam și eu la aceste iarmaroace de altădată ! Mă gîndeam că au fost altfel negreșit. Au fost și mai frumoase decît cele de-acum. Au fost mai frumoase

și din pricină că povestitorii le amestecă cu ceea ce a trecut și deci s-a scuturat de pulberea durerii. Parcă și moș Gheorghe Leonte pricepea aceasta și cerca s-o lămurească cu vorba-i potolită.

— De altfel, altfel au fost... zicea el. Au fost altădată, în vremuri mai bune, în anii tinereții...

Moșneagul purta barbă mare, albă, lucru nu prea obișnuit la noi. O parte din față îi era întunecată și boțită în jurul unui ochi scurs; dar cu ochiul stâng privea limpede și cu bunătate.

— Eu, vorbi el iarăși, am apucaț vremurile cărăușiei, când se grămădeau aicea mărfurile de pe lume... Veneau negustori tocmai de prin țara nemțască și de prin alte părți. Ședeau aici, în bărânci, o lună încheiată. Aduceau geambașii cai de pe la cazaci... Apoi ori erau cumpărați, ori erau furați, Dumnezeu știe, c-atuncea nu mai cerea nimeni îndreptările. Da' frumosi cai erau! Se cunoștea că nu-s cu cinste dobândiți, așa erau de mândri! Și-apoi se grămădeau la hanuri boierii, — de prin toate părțile... Veneau și din țara de jos. Aveau ei lucru frumos: puneau opt cai la droșcă și țiganul de pe capră avea un bici de ajungea și la urechile înaintașilor... Iar arnăutul avea mustăți de și le putea înoda la ceafă, și brîul plin de pistoale, și hamger în curmeziș și pușcă în spate... Treceau boierii pe lângă noi pușcă. Ne mai plesnea vizitiul cu biciușca, ne mai trînteau cu piepturile cailor prin șanțuri; n-aveam noi trecere ca acum... Acu s-a mai schimbat lumea. De-ar fi pe lângă asta și bielșugu de-atunci, bine-ar fi...

Bătrînul începu să rîdă fără să se uite la mine. Înțelesei că vrea să știe și părerile mele. Și-i arătai că am și eu oarecare științi despre schimbarea vremurilor.

— Apoi da... Iurea se prîmenește... zise el, după ce mă ascultă cu luare-aminte. Ce să-i faci? Un bătrîn ca mine tot îi bine să-și aducă aminte de-atuncea. Atuncea am trăit eu; 'acū nu mai trăiesc. Baba mi-a murit de douăzeci de ani; fata mi-am măritat-o mai de demult; am și nepoți. Trăiesc și eu de azi pe mîni, singur. Am boii mei, am căruța mea. Vara lucrez cîte-oleacă la cîmp, că iau fînaț... și de cosit tot mai pot cosi. Iar iarna lucrez la roate... Am învățat de la un moș meșteșugul ista... — Mai demult, în tinereță, mergea mai bine meșteșugul. Aduceam la ianmarocul ista și roate și căruțe întregi... Vindeam multe, și făceam bunișoare parale. Pe-atuncea am tras eu o cumpănă — de-am rămas însemnat pîn' ce-oi intra în pămînt.

Vin eu la tîrg tocmai de-acasă, de la Mirolăvești; și găsesc zarvă mare: că vin boieri mari de pe la Iași, că vine chiar și Vodă. Și printre toate bărâncile de scînduri, umblau țigani și slujitori de tot felul, de-a valma cu negustorii, curățînd locul. Slujbașii cîrmuirii aveau pesemne poroncă strașnică. Știu c-au intrat și prin norod. Hai și tu! Hai și tu! — Lumea a început s-o împungă la fugă. Pe mine m-au prins. Apoi dădeau cu gîrbacele și suduiau... Dumnezeu să-i ierte... că poate acu de mult îs lut. Și-mi dau un hîrleț mare... Și trebuia să răscolim gunoaie de ani, de pe la toate iarmarocurile, să le punem pe năsălii și să le ducem în altă parte, încolo, spre iaz... Da' era o mișălie și o ticăloșie, de nu-mi puteam trage sufletul... Lucrez eu acolo cît lucrez, — s-a făcut sară... Vine nevasta împotriva mea și-mi face semn: Nu vin? — Nevastă, zic, caută tu de căruțe și de tot ce avem... că eu mai am de furcă cu stăpînirea...

Se duce nevasta... Dau eu să mă hodinesc, mă în-

drept, mă uit la alți oameni de pe lângă mine, mă gândesc că mi-i cam foame, și întreb pe unul, cu șapcă : Da' mai avem mult ?...

— Pune mâna pe hîrleț ! atîta mi-a zis, și m-a și plesnit cu harapnicul... Pun mâna pe hîrleț și iar încep. Am săpat așa și noaptea aceea gunoi glodos, gunoi putred, și cîte ticăloșii toate, am curățit medeanul ; am presărat năsip pe unde trebuia să treacă alaiul ; și eram trudit vai de capul meu... Nici jos nu m-am pus, nici o gură de apă n-am băut. Erau o mulțime de-acei cu șapcile ; nu-i deosebeam unii de alții ; se uitau urît, suduiau și ridicau harapnicele ; atîta făceau...

Dimineața s-a strecurat nevasta pînă la mine, am îmbucat în fugă ceva ; s-a repezit și mi-a adus ș-o oală de apă. Pe urmă m-am uitat împrejur. Mă gîndeam : Trebuie să fug ! De ce m-au robit aiștia aici ? Da' dacă fug, mă prind, și-i mai rău... Că nici nevasta, cu căruțele, n-o pot lăsa iarăși așa, într-atîta lume !

Apoi am stat eu pîn'la amiază. Pe urmă aud așa o strigare mare, o muzică, și văd că se oprește toată lumea. Și prind a striga ș-a urla cu toții : ura ! Dacă văd, strig și eu. Ș-am priceput așa că poate să fie Vodă, unu calare, cu barba roșă... Acu stam numa și căscam gura, și mergeam pe lângă alai, și vedeam pe toți comedianții înșirați pe sus, vedeam și momiți și papagali pe-afară : așa era pesemne poronca... Și trece pe urmă Vodă la cai. Ii cercetează, merge în lungul șiragului, și nu spunea nici o vorbă...

Pe urmă s-a făcut noapte, ș-o pornim pe uliți cu făchii, la conac. Văd eu o butcă mare, și niște cai numa-n țarțamuri... Și mergeam, și mergeam... — Nu mergem la conac ? zic. — Nu mergem la conac !

face unul de lângă mine. — Da' Vodă unde-i ? zic. — Care Vodă ? Aista nu-i Vodă, aista-i un *ghinăral* împărătesc. Atuncea am văzut eu că nu-i Vodă, am văzut că-i unu mai mare... Atuncea am înțeles de ce se temea toată lumea de dînșii...

Ș-o pornește butca cu caii repede, ș-o pornim și noi repede ; fug caii, fugim și noi cu făchiile. Cînd văd că gîffii, dau să mă las mai în urmă, — și mă pălește unul cu șapcă : mă pălește cu calu-n spate și mă împinge înainte. — Unde mergem ? zic. — Pesemne că mergem la Cristești, la moșia lui Vodă, zice cel de lângă mine.

Atunci mi-a venit așa o mînie și mie ! Zic : am muncit ca un rob o zi ș-o noapte, azi ș-au făcut rîs de mine și m-au purtat printre comedii ; acu mă mîină ca pe un cîne după butca ghinăralului. Ș-odată întorc fachia cu para în jos ș-o razim în colb ; mă fac mititel, și mă strecor printre oameni și printre călăreți. Acu nu știu cum a fost : dar m-a fi văzut careva, că aud glasuri înapoia mea. Mă reped înainte, dau între cai ; dau să intru în șanț ; odată dă năvală unu cu calu peste mine, mă pălește cu sulița la umăr, pe urmă odată mi-o ridică pe lângă obraz și parcă m-a fulgerat... Am căzut cu fața-n jos ș-am pus amîndouă mîinile pe ochi, pe unde năboia sîngele...

Apoi pe urmă m-am tîrîit eu pesemne cum m-am tîrîit pîn' la tîng... Și m-a pus nevasta-n căruță și pîn'acasă m-a dus bocindu-se... Credea că de-acu nu-mai împărtășanie mai am de luat pe lumea asta. Da'am scăpat, ș-am rămas cu urma asta din vremurile acelea...

Da' eu le-am uitat pe toate ; numai așa cîteodată, cînd vin în cîte-un an, îmi aduc aminte. Văd comediile, aud huiet, și mă gîndesc la noaptea ceea cînd

mi-au luat ei o lumină... S-au dus. Cine știe cine-au fost... Poate i-a iertat Dumnezeu...

Moș Gheorghe Leonte tăcu; și prin lumina slabă îi vedeam numai barba albă și zîmbetul blajin al feței.

III

Hoții

După un răstimp am întreat :

— La ce te mai gîndești, moșule ?

— Ia, la ce să mă gîndesc ? răspunse bătrînul. Azi, în fierberea iarmarocului, am umblat și eu încolo și-ncoace, și-am văzut o mulțime de drăcii. Acu comediiile și boscăriile le știu de mult, de ele nu mai spun nimica ; da' pesemne pe zi ce merge lumea tot mai multe tîlhării născocoște. Am stat eu și m-am uitat la unu care zvîrlea pe o măsută niște bucățele de ciolan... Tot le zvîrlea, și lua gologanii oamenilor ; cum vine asta ? Parcă ce era de văzut acolo ? Mă uitam și eu, — da-n caltea fără parale... Apoi să dau și gologanu ca să văd eu cum zvîrle ciolanele ? Asta în-am putut-o pricepe... Pe urmă am văzut unu cu cărțile. Avea trei cărți. Se ghemuise în dosul unei pănărămi și tot le purta... Întăi le arăta, pe urmă le întorcea pe dos, și le purta, — și-ntreba care-i popa ? Popa adică-i o carte de-acelea cu poze... Zice un om : aista-i popa. Acela era. Zice băitanașu acela de tîngovăț : 'Eu pun o bucată de franc. Cine-mi gîcește, ia bucată de franc. Cine se prinde ? Da' dacă nu-mi gîcește, îmi dă el mie o bucat' de franc... Apoi s-au pus ei. Cîștigă un român, cîștigă doi ; pe urmă băitanașu nu știu cum făcea, nu știu ce dregea, că nu mai putea să puie nimeni degetu pe popă... Și tot pune în buzunar parale... Și se uitau la el oamenii cu gura căscată...

Moș Gheorghe Leonte avu un rîs domol, blajin.

— Apoi să vezi... De la tîlhăria asta mă duc eu la alta... Sta unu sus la o masă, și-n cap avea o pălărie mare de paie, da' lată tare în bouri... Sta el ibuzat, c-o lulea mare-ntr-o parte... Și tot scotea niște pietre... Mă uit eu la una : parc-ar fi o cute... De-acestea găsesc eu pe Moldova, zic. Da' el nu știa bine moldovenește, și se pocea în legea lui : Astă coză, adică coasă ; asta, zice, nu taie... Și tot dădea pe la gît o rablă de coasă ruginită. Pe urmă începea s-o frece cu o piatră de-a lui și-o făcea să taie și hîrtia... Asta, zice, asta — *adiamant merican*... Asta-i cinci lei ! — Dacă-i adiamant, mă gîndesc eu, îi ieftin ; da' dacă-i o cute numai, îi scumpă... Mai spune el ce mai spune ; mai taie niște steclă cu adiamantu lui ; pe urmă îl întinde spre oameni : Nu-i cinci lei, zice ; asta-i numa' patru lei ! Pe urmă iar mai spune ce mai spune în legea lui pe lîngă ciubuc... Asta — zice — nu-i patru ; îi numa' un francu ! Pe urmă : numa' jumătate de franc ! — Apoi nu-i *adiamant merican* mă gîndesc eu... Trebuie să fie vreo drăcie de-a lor...

Mai umblu eu, stau și mă gîndesc. Tot se preface lumea ; tot se preface... Acu chiar în mijlocul iarmarocului te pradă... Îți ia banu și tu stai și te uiți cu gura căscată... Incaltea mai de demult era altfel, atuncea stăteau hoții în codru, și ieșeau la drumu mare... Și-apoi nu ieșeau ei la un sărman ca mine, ieșeau ei la boieri grași în pungă... Acu, în iarmaroc, hoji und' te-ntorci... Da' tot pe noi... tot pe noi ne pradă... Pesemne că așa de unde-i mai slabă se rupe...

— Da' mai demult, nu erau de-aceștia ?

— Da' nu erau nici pe dracu... Mai demult era așa : veneau cu cîte-o comedie, cu cîte-o boscărie... Mai căscau oamenii și boierii gura. Da, altfel — ce ? nu se

opreau gospodarii pe la fleacuri de-acestea, că nu le înțilneau... Se opreau la un car de cele mari din țara de jos... Acolo, în car, stătea un antal de vin. Și apoi veneau oameni spre sară, după ce vindeau, după ce cumpărau, veneau cu câte-o oală nouă și se dădeau pîmprejurul antalului. Apoi ce? ce era zece parale oca, — și era vin de cel bun... Bea și stăpînul carului cu mușteriii; se veseleau, le cîntau țigani, da' nu li se farmau capetele... Acu au ieșit băuturi cumplite. Apoi în altă parte, îmi aduc aminte, se așezau oameni de prin satele de pe-aici, de pe-aproape, cu bere... Cînd era căldura-n toi, se duceau gospodarii și se răcoreau c-o stacană de bere, și plăteau un bănuț... Berea era cam amărîie pentru muieri, ele se îndulceau cu mied... Iar acolo, în inima iarmarocului, erau niște corturi ca acelea; și sara se strîngeau și chefuiau, cu lăutari, negustori din toate părțile, de pe la noi, de prin țara de jos, din țara muntenească, ba și din țara Ardealului... Treceau boierii cu alaiuri, se duceau pe la curți, făceau luminații. Apoi și boierii chefuiau în legea lor. Ziua cu toții se munceau: vindeau, cumpărau, se sfădeau; iar sara petreceau, — era ieftină petrecerea...

Hoți de-aceștia nu erau. Erău alții, — erău de cei în putere, care s-ațineau la drumul mare...

Moș Gheorghe Leonte se opri și întrebă domol:

— Poate-ai adormit dumneata...

Apoi ațîță focul; și barba i se umplu de lumină.

— N-ai adormit?... Apoi îi și lină vremea... Și nici tîrziu nu-i. Iaca, stelele nu ș-au schimbat cu mult locul... Și cum îi spun, am apucat și eu hoți de-aceia... Am apucat pe Ilie Răcoare. Aistuia n-aveau ce-i face; îl prindeau, îl puneau în lanțuri, scăpa, rupea și lanțuri, strica și broaștele ușilor, c-avea — iarba fieru-

lui... Pîn'ce nu i-au pus cătușe de lemn n-a fost chip să-l ducă la stăpînire.

Apoi mai era unu Vasile cel Mare — pe care l-am văzut și eu... Acela se lăsa din munți, prin pădurile noastre, și ieșea la drumu-mpărătesc tocma' în vremea iarmarocului istuia. Și ieșea în calea boierilor.

Acu într-un rînd începe a umbla vestea prin tîng că Vasile cel Mare îi în iarmaroc. Unu zice că l-a văzut cu ochii lui cumpărînd un cal, altul zice că l-a văzut vînzînd un cal. Pe urmă iese vestea că într-un cort s-a pus Vasile la băut cu negustorii, — și sta cu ei benchetuind, îmbrăcat în straie de pomojnic... L-au prins? Nu l-au prins. După ce-a benchetuit s-a dus; da' a lăsat sub farfuria lui, în care mîncase, o țidulă. Și pe țidulă era scris: Am fost pe aici, eu, Vasile cel Mare.

Atuncea au început a se învălui slujbașii stăpînirii. Au trimes poteră pe toate drumurile, pîmprejurul tîrgului, pîmprejurul iarmarocului. S-au strîns do-robanți la isprăvnicie. Iaca, începe a umbla vestea că Vasile are să intre în tîng, el și cu tovarășii lui, — călări... Lui nu-i păsa! De el nu se atîngea plumbul. Era farmacat. Pe urmă au aflat oamenii care a fost moartea lui: încărcătură cu trei fire de piper, trei de grîu, trei de tămîie și zburătură de argint... Da' pe-atuncea nu știa nimenea nimica; și el umbla în voie.

Acu stăpînirea se temea mai mult pentru boieri, că boierii umblau pe drumul cel mare cu droștele lor; și batîr c-aveau opt cai și arnăutul cel cu mustățile mari, tot era primejdie. Noi n-aveam de ce ne teme. Noi, cu boii, hai-hai, umblam pe drumuri fără grijă.

Și cum umbla așa stăpînirea pe de laturi, țînînd rohătcile, — iaca ne spune un român de pe la munte într-o sară, pe cînd ne răcoream cu câte-o leacă de vin

la căruța unui podgorean: — He, zice, ești pe Vasile îl cunosc; că el de pe la noi a pornit... Crezi că se teme el așa de stăpînire? El nici de Vodă nu se teme zice. El se suie în munte și puțin îi pasă. Își cîntă pe un munte cîntecul și s-aude-n trei țări: în țara Moldovei, în țara nemțască și-n țara Ardealului... Și-apoi spunea romînu acela cum l-a văzut pe Vasile chiar în iarmaroc, în ziua aceea. L-a văzut el, cu ochii lui, și l-a cunoscut.

— L-am văzut, zice, neguțînd un cal. Intreabă de preț. — Cît cei? — Atîta. — Aista-i cal? — Și pune mîna și dă calu la pămînt. Așa a umblat el de la cal la cal, pîn' ce-a găsit unu potrivit. Ii ia și-l duce la potcovit. — Măi covariu, ai potcoave bune? zice. — Am, cum nu? — Ia să văd una? — Ia Vasile o potcoavă, o îndoaipe în sus, o îndoaipe în jos, o rupe. Asta-i potcoavă? zice. Să-mi faci potcoave de-o ocă! — I-a făcut potcoave de-o ocă; a încălicat și s-a dus...

Acu noi ascultam; vorbeam despre hoț. Vine unu iar și zice: Vorbiți de Vasile? Apoi a fost, zice, la căruța unu om de la Huși, și-a cinstit pe toți romîinii cu cîte două oale de vin... Da' podgoreanu nostru zice și el: Imi pare rău că n-a venit la mine. După cît văd, e om detreabă și vrednic...

Pe urmă, într-o zi, pe după amiază, pornim noi gospodarii din Miroslăvești acasă, femeile în car, noi pe lîngă boi, hai-hai... Ajungem, pe la Capu Dealului. Acolo începe să însereze. Se îngîna, așa, ziua cu noaptea. Trece pe lîngă noi o trăsură mîndră. Pocnește vezeteul din bici, ne ia la vreo doi, cu șfichiul, căciuilile din cap; și arnăutul rîdea la noi urît și se strîmba: era cam afumat: se cumpănea încolo și-ncoace, cu mîinile pe pistoale.

Da' nu face trăsura zece prăjini după ce trece de noi, — și-odată sar doi zablăi de prin șanțuri, din tufe, — nici nu i-am văzut cînd s-au repezit pe capră! Unu s-a pus lîngă vezeteu și-a strîns hățurile; unu a dat jos pe arnăut și nici nu știu cînd l-a legat și de mîni și de picioare... Și-odată se oprește trăsura; stau caii liniștiți; și iese în drum un romîn nalt, cu căciula de miel cam pe-o ureche... Avea o căciulă cu zagara, ca muntenii. După el mai vin vreo trei-patru cu puștile gata.

Își cufundă romînu mîinile-n chimir și din spate parcă se umflă în cojocelu-nflorit. Noi veneam cu cărăle, hai-hai, — și stăm, că drumu era oprit.

Zice romînu: — Cucoane, eu îs Vasile cel Mare... Acu cîtă pază, cîtă grijă — degeaba... De nacaz tot nu scapi...

Da-n trăsură era un boier mare: nu știu, era Forăscu, era vreun neam de-a lui Vodă, nu pot să știu... Știu că era un om gras, c-un obraz mare, da' altfel om frumos...

— Ce vrei? zice. Ce vrei, hoțule? Măi, tu ai să sfîrșești la spînzurătoare. Nu te mai astîmperi...

— Bine, boierule, asta-i alta... Ii vorba acuma, că eu am cheltuieli multe și nevoi, și-mi trebuie niște galbini cu zimți...

— Măi hoțule, zice boieru, măi Vasile, mare noroc ai tu... Da' ulciorul nu merge de multe ori la apă...

Iar Vasile prinde a rîde:

— Cucoane, zice, nu mă ținea în drum... De betejit nu te betelesc... Un cal nu ți-am trîntit la pămînt... Pe mustăcios nu ți l-am stricat... Acu de ce mă ții de vorbă?...

Și s-a aplecat boieru-n droșca lui, a ridicat o lădiță și a spus așa:

— Iaca, măi Vasile, răclița asta... Da' cu ticăloșiile acestea n-ai s-ajungi tu bine, măi băiete...

— Apoi, cucoane, eu voinicind am să mor...

A luat lădița, s-a uitat într-înșa, a văzut că-i plină de galbini. S-a dus. L-am văzut calare, pe zarea dealului, cu tovarășii după el...

A strigat pe urmă boieru la vezeteu. Au deslegat pe arnăut. Am mai ajutat și noi și l-am suit pe capră. Și s-a dus boieru-n treaba lui; iar noi am pornit cu carăle, hai-hai, — la drum de noapte...

Acu s-au stîrpit hoții de drumul mare, sfîrși moș Gheorghe Leonte. Lumea s-a prefăcut. Da' au ieșit alții, slabi și ticăloși, de fură omului năcăjit banul din ochi... Dar toate trebuie să le primim... Pesemne așa-i rînduiala lumii...

O liniște mare cobora din cer, dinspre stelele tăcute. Iarnarocul dormea. Se auzeau numai din cînd în cînd răsufălările domoale ale boilor. Toma vizitiul trecuse în împărăția somnului lîngă cai. Moș Gheorghe Leonte lăsă focul să se stîngă încet-încet, apoi se sui în car și se ghemui acolo. Am mai vorbit o bucată de vreme cu el despre altele, pînă ce răspunsurile i se scurtară la cîte un cuvînt, pînă ce tăcu. — Rămăsei singur, treaz. Incepură boii bătrînului să rumege lîngă proțapul carului. Ii ascultai o vreme; pe urmă zgomotul acela lin se pierdu, se amestecă în freamătul ușor care umplea noaptea, învăluindu-mă ca-ntr-un descîntec aromitor... Mă gîndeam la ianarroacele de acum ale Sfîntului Ilie, visam la cele de demult, — și amintirile trecutului, ca totdeauna, mi se strecurau în suflet cu dulceață, se amestecau parcă cu miresmele florilor ofilite, ale ierburilor pe care îmi odihneam capul.

LA HRAMUL MĂNĂSTIRII SLATINA

In 1900

De Probajeni, pe o căldură cumplită, spre hramul mănăstirii Slatina.

Cu un prietin, pornesc din Mălini, pe jos pe cărarea din marginea drumului. Înaintea și-n urma noastră, merg repegior grupuri de săteni spre aceeași țintă. E o lumină orbitoare; și pe fînețele liniștite, deasupra ierbii prăjite, plutește un freamăt domol, uscat, neîntreput: sfîrșie nenumăratul popor al cosașilor. Neamul acesta mărunț de lăcuste nu-și mai potolește sunetul metalic nici ziua, nici noaptea. Intovărășește poște întregi pe călătorul singuratic. Pătrunde ca un descîntec în urechea muncitorului trudit, care-și hodinește noaptea oasele pe-o brazdă de iarbă, sub stele. — În sat la Drăceni, între munți, s-a încins la o crîșmă un joc aprig. Flăcăi și bărbați tineri, cuprinși strîns cu minile pe după capete, bat mărunț și lin cu opincile, după tactul subțire al strunelor; apoi lăutarii reped arcușul și zvirul ruseasca ca într-o năvălire de vînt, întovărășiți de bătaia tobei și a talgerelor și de fiorul tremurat al unui fluier; iar jucătorii se lasă îndărăt, se încleștează strîns, ș-o roată furtunoasă și amețitoare pornește, — un vîrtej

din care izbucnesc chiuituri și strigături repezi de joc. Și năvălește spre jucători o munteancă tânără, o nevastă voinică, scundă, îmbrobodită cu casîncă înflorită, încălțată cu opinci, cu ițari pe gleznă, cu pieptar pîn' deasupra bîrneței, cu catrință strînsă pe coapse. Își face loc, se prinde între bărbați; și roata pornește mai aprigă; se domolește încet-încet, apoi iar pornește. Femeia joacă cu foc, bate îndesat cu opincile în pămînt încovoidu-se din grumaz ca și bărbații, ridică fața aprinsă, cu sprîncenele negre ușor încrunțate, pornește în zborul furtunii, fără șovăire, cu încordare sălbatică.

S-au oprit oamenii; privesc, furnicați de năvala repede a cîntecului, de vijelia jocului. Ș-un bătrîn, un muntean nalt din partea locului, cam cu chef, zîmbește cătră noi și dă din cap.

— Ehe! trebuie să aibă un foc la inimă *fumeia...* Ileana asta-i aprigă muiere și voinică... Se ia la trîntă și cu hoții. De-acu joacă pîn' ce-a osteni pe bărbați și pe flăcăi... Am mai văzut-o eu o dată așa. A fiert-o pînă ce i s-a desfăcut brîul și s-a despresurat de pe ea... Și nici atuncea nu s-a lăsat. Jucînd, s-a scuturat, a sărit din catrință, și numa-n poale s-a frămîntat înainte, de rîdeau oamenii de la crîsmă cu lacrimi!... Pe urmă s-a repezit, și-a strîns lucrurile de pe jos, și-a făcut vînt, a sărit peste un gard, și s-a dus ca vîntu prin grădini... Are barbat chiabur, da-i cam stătut... Și ea-i femeie tânără și moare dac-a sta numai cu urîtu-n casă...

Bătrînul își puse mîinile-n chimir și începu a în- gîna încet, din gît, după tact, strigăturile flăcăilor; pe cînd muzica curgea și se amesteca cu jocul — ca un vifor.

Mergem înainte printre munți care strîmtează dru-

mul; îndelung ne urmărește melodia viorilor și firul limpede-sunător al fluierei. Iar după, ce ele slăbesc și se stîng, rămîne bătaia înăbușită, depărtată, a tobei, multă vreme, pînă ce contenește și ea.

Stînci se ridică drept în sus, și printre crăpături de piatră răzbat buchete mari de mesteceni din loc în loc. Apoi se înegrește pădurea și încep brazii să îmbrace culmile. În fund, albastră, se înalță în cer, închide zarea o bîlcă bătrînă, sub care, pe negrul braziilor, se deslușește cetățuia Slatinei, cu ziduri mari, cu turnuri felurite, scînteietoare.

E o cetate veche și bogată, ferită de drumul năvălirilor. A zidit-o cruntul Alexandru Lăpușeanu. A ridicat ziduri tari, mănăstire mare, paraclise, curți domnești. Marca zimbrului a rămas săpată-n piatră, înegrită într-o umbră de tristeță parcă. În biserica veche și frumoasă a rămas însuși voievodul, — pulbere iertată, în mormîntul de cremene.

În jurul acestor amintiri de piatră ale trecutului se grămădește pădurea schimbătoare, vie, plină de murmure tainice, de freamăt lung; pădurea neîntreuptă, brad lîngă brad, pîn' la hotarul *Cordunului*, cătră Suceava.

Între ziduri, slujba din biserică a conținut. La ușa de intrare atîrnă de stîlpul de piatră toaca mare și grea de aramă. Pe scările arhondaricului urcă musafiri mulți, boieri și cucoane veniți de prin împrejurimi și de la tîrgul Folticenilor. Dincoace, în ogradă, în trapeza mare, veche cît și mănăstirea, — se grămădesc sătenii la prăznuirea «schimbării la față a Măicii Domnului». Sub tavan înegrit, înlăuntru, acolo, e un miros greu de îngrămădire și de aburi de mîncare. La mese lungi stau pe bănci, descoperiți, săteni veniți din zeci de sate — pînă și de prin Bucovina.

Mîncă în țacere bucate de post, — căci sîntem în postul Sîntă-Măriei. Călugării umblă cu ulciorașe de rachie și cinstesc pe meseni. Iar sus, sub tavan, într-un amvon, un frate palid, tînăr fără mustață, în rasa-i de șiac roșcat, — slovenește cu greu o cetanie lungă dintr-o carte mare... Înșiră cuvînt după cuvînt, fără legătură, plecîndu-se pe file, năcăjindu-se să deslege și să înțeleagă. Nimeni nu-l ascultă : toți își caută de mîncare ; iar el se oprește cîte-o clipă și strecoară cîte-o privire plină de înțelesuri spre bielșugul de la mese...

Ieșim și cercetăm rămășițele trecutului ; mormîntul lui Vodă Alexandru și al fecioarei lui, domnița Teofana ; mormîntul bunului părinte mitropolitul Veniamin ; și pietrele simple, crucile umilite, sub care s-au oprit atîtea suferinți necunoscute. Vedem în biserică zugrăveli vechi și chipul lui Vodă ; și la uși și la ferestre piatră frumos săpată, care va mai stărui încă multă vreme. Trecem și pe lîngă înoirile făcute de starețul nou, și ne oprim mai ales la o zugrăveală ciudată, care închipuie, pe păreții de dinafară ai trapezei, chinurile cumplite ale iadului. E o compoziție vopsită de vreun pravoslavnic zugrav de peste Nistru. Niște diavoli cu coarne negre, rezemați în furci, — un cap de balaur c-o limbă roșie lungă de un stînjén, o limbă care trebuia să fie o flacăra, dar care seamănă mai degrabă cu un uriaș morcov, oameni chinuiți — mai degrabă niște gîngăanii din alte lumi, — și-nsfîrșit șiraguri de sfinți cu ochii albi și cu nasurile roșii, — despre care un puțin credincios ar putea spune că au fost zugrăviți după înfățișarea binecredincioșilor monahi ai mănăstirii.

Dar trăsuri după trăsuri sosesc cu oaspeți aleși. Cucoane vesele, prea vesele, cu soții lor funcționari

ai satelor, urcă scările arhondaricului. Acolo, sus, în odăile cu divanuri și cu stampe rusești pe păreți, părintele Chelsie egumenul primește pe toată lumea cu prietinie. Și-n două încăperi, lîngă odăile de primire, o maică ajutată de sufragii și de cîțiva frați, pregătește mesele pentru lumea aceasta «bună». După ce a trecut și a inspectat totul, un tînăr viteaz, un cuceritor cu mustața răsucită și cu cravașă în dreapta, se arată în prag, se ploconește cătră cucoane. Începe numaidecît a vorbi cu toate cunoștințele (și toți oaspeții sînt cunoștinți ale sale), dă amănunte nesfîrșite despre împrejurările funcției sale la vamă, apoi deodată se îndreaptă spre părintele Chelsie și-l ia repede :

— Ei, părinte, ce mai spui ? Gata masa ? Acu mîncarea ca mîncarea, — da' băutura este ce este... Cred că nu-i uita să ne dai de cel bătrîor, știi, de cel de care obișnuiești sfinția ta...

Și domnul Chirilescu, de la vamă, își răsucește mustața și face cu ochiul semne șagalnice. Iar părintele Chelsie cearcă să rîdă, tușește încet, apoi se scoală și iese «să vadă ce mai este pe dincolo...»

Pînă una alta tînărul cuceritor distrează societatea ; și într-un răstimp începe să se minuneze și să se mire auzind că mănăstirea a fost clădită odinioară de Lăpușneanu.

— Da' nu se poate, frate ! și se bate cu cravașa peste cizmă. Ce vorbești ? Să fie biserica asta de pe vremea lui Alexandru Lăpușneanu, Domnul Moldovei ?

— Da, domnule Chirilescu, da ! rostește cu umilință un învățător din împrejurimi.

— Ce vorbești, frate ? de unde se poate ști ?

— Da, domnule Chirilescu ! zău, domnule Chiri-

lescu !... stăruiește învățătorul. Aici e și îngropat Lăpușneanu...

— Da, domnule Chirilescu ; da, domnule Chirilescu !... întăresc repede câteva cucoane.

— Așa ?... zice pe gânduri vameșul. Se poate... Se poate !...

Învățătorul nu mai stăruie ; totuși domnul Chirilescu, cu un aer de protecție, sfârșește orice discuție :

— Te cred, se poate... te cred... da !... se poate ; de ce nu ?...

Apoi i se luminează fața, căci sfinția sa părintele Chelsie a intrat și a vestit că masa-i gata. Cu un zîmbet mulțămit, frecîndu-și mînile, egumenul poftește la gustare pe cucoane și boieri, — și cearcă să rîdă în silă cînd domnu Chirilescu, trecînd pe lîngă el, îi șoptește cam tare la ureche :

— Părințele ! da' de cel mai vechișor este ?... ha ? ce zici, părințele ?

Afară, în cerdacul plin de soare, stau înpresurați de oameni mai de-a doua mîină și de băieți, doi obișnuiți ai hramurilor Slatinei. Unul e «domnul Alexandrescu» hirurg al Spitalului dintre zidurile mănăstirii, — și unul e vestitul Lefter care aude, în ceruri, corurile de serafimi...

«Domnul doctor Alexandrescu» e o ființă veselă cu ochii spălăciți și cu nasul ascuțit, roș în vîrf. Un om slăbuț, deșirat, mișcîndu-se cu oarecare fereală într-o redingotă boțită, cam largă. Vorbește subțire, peltic, zîmbește fără încetare și arată cît de rău îi pare după atîtea domnișoare care-l urmăresc cu dragostea... Domnișoare de familie, fete de popi, de notari, fete cu zestre, toate-i dau a înțelege că ar dori să-l aibă de bărbat ; dar «domnu doctor Alexandrescu» zîmbește cu îngăduință și în limba-i peltică

mărturisește că nu alege pe nimeni. Se uită într-o parte spre vîrfurile muntelui ; i se înroșește mai tare nasul, cu cît cei din juru-i stăruiesc :

— Nu se poate, domnule Alexandrescu, trebuie să ai pe cineva !...

Parc-ar voi să mărturisească, și zîmbește încurcat ; iar pe la spatele lui rid băieții înăbușit, tupilîndu-se, ținîndu-se de nasuri ca să nu izbucnească.

Lefter, în hainele-i albe țărănești, cu pălăria cenușie împodobită cu mărgele, cu păuni și cu bumbi albi, stă într-un colț, cinchit, cu armonica pe genunchi. E un om cu ochi albaștri mari, tulburi. Umblă cu obrazul ras peste tot, ca să semene cu îngerii care n-au nici mustață, nici barbă. Pletele cărunte îi cad încalcite pe umeri. Nu înțelege multe din cele ce i se spun. La unele întrebări răspunde totuși. Spune cu încredințare că-i arhanghelul Mihail, că aude cîntări de serafimi în cer, la Dumnezeu... Și dintrodată își mișcă degetele pe clapele armonicii, și cu ochii ridicați spre cer, începe a da drumul la sunete prelungi și tremurate. Pornește după aceea și el cu glas subțirel, din cap, un glas melodios, care se întovărășește cu plîngerile armonicii. Înaltă cîntări bisericești — cu o surprinzătoare pătrundere și putere, cu o lumină ciudată pe obrazu-i trudit, îmbătrînit în pribegii necentenite.

Intr-un tîrziu se oprește. Prinde a spune istorii încurcate. Apoi scoate din traista-i de la șold linguri de vînzare, linguri lucrate-n paltin, subțiri, cu cozile închipuind șerpi, vulturi și îngeri.

L-am întîlnit de multe ori pe acest Lefter și l-am auzit cîntînd. Se zice că nebunia i-a venit dintr-o bătaie, demult, în oaste ; ori dintr-o dragoste în tineretă, pe cînd învăța dascălia la o mănăstire. De zeci

de ani umblă așa, blajin, cu cîntecele și cu lingurile lui. Umblă numa-n alb îmbrăcat. Umblă și iarna, tremurînd, tot numa-n hăinuțe subțiri de pînză. L-am văzut vorbind cu dragoste cu boii de pe la căruțele oamenilor, în tînguri. Îi mîngîia pe boturile umede, le dădea bucăți de pîne și bucățele de zahar. Neconținut rătăcește pe la mănăstiri. Se zvîrle în adîncurile Moldovei pe orice vreme și prinde pești cu mîna. Și pe vremea iernii se cufundă în apă, apoi iese, se îmbracă repede și o apucă la fugă tremurînd... Așa rătăcește și așa are să rătăcească încă multă vreme cu credința lui întunecată și cu cîntările, — pînă ce-a cădea cine știe unde, la o margine de drum, sub un tufar. Poate l-a găsi cineva; poate nu l-a găsi nici...

Soarele scăpăta spre asfințit și mănăstirea era plină de vuiet. În trapeza înăbușitoare intrau cei din urmă prăznuitori. În arhondaric urma alt rînd de mese. Iar domnu Chirilescu, foarte vesel, întreba ceva tainic pe părintele Chelsie. Sub bolta de la intrare se tînguiau cu jale, cîntînd, calici ruteni :

Dumnezeu vă facă parte,
De lumina raiului...
Bodaproste, lume bună.
Bodaproste, lume dragă...

Și toate femeile lăsau un ban în palmele întinse. Coborînd, ne întîlnim în mijlocul ogrăzii cu un călugăr bătrîn, cu barbă mare, albă. Venea dinspre trapeză, cu capul căzut în piept, purtat de subsuori de săteni. Abia își putea țîri picioarele.

Femei priveau în urma lui miloase cum înaintează anevoie spre chilie și vorbeau între ele încet :

— Saracu ! dacă-i bătrîn și slab... A tot dat la oameni, a gustat și el... Mult îi trebuie lui ca să cadă?...

Și după murmurul greu al mănăstirii — pătrundem în desimea pădurii. Acolo-i o liniște de biserică; fire lungi de aur se strecoară în umbră, — și pretutindeni stăpînește copleșitor mirosul proaspăt al bradului...

LA CIOHORĂNI

(Impresii din 1898)

Un drum iarna, pe ger liniștit, într-o sanie cu oplene.

Un Românul, Gheorghe Vornicelu, om voinic, dar c-un picior stricat din tinereță, — umblă împrejurul tălpilor grele, împrejurul țepușilor, și potrivește lese pe fund și pe margini. Grămădește fîn mult, potrivește lăvicerele de lână și rînduiește hățurile celor doi căluți roibi. Umblă repede, cumpănindu-se puțin spre stînga, spre piciorul răsucit ușor în laturi. Își încheie apoi bine cojocelul, își îndeasă căciula mare pînă la urechi, își trece de două ori mînile prin mustățile tupoase, castanii, și mă îndeamnă cu voie-bună :

— Hai, suie...

Mă sui, mă grămădesc bine în blăniță, îmi îndes picioarele în fînul înfoiat, îmi atîrn cureaua de gît și las să atîrne pușca înainte, pe piept ; îmi potrivesc mînile în mînicile calde ; și Gheorghe Vornicelu mă privește, trage lăvicerele peste fîn ; după aceea se așează și el lîngă mine, în dreapta, — și fără să îndemne, fără să strîngă hățurile, caii pornesc.

— Vezi ? E-he ! ei știu, saracii ! au simți. Îndată

că trebuie să pornim... dar nici nu s-au grăbit, nici n-au întîrziat... Asta din stînga îi iapa cea bătrînă : ea știe... Ea cunoaște și drumurile... Ș-apoi ea îndeamnă și poartă și pe cal... Calul, adică, îi fecioru-său ș-o ascultă.

Mergem domol, ieșim din Pașcani, — și dăm pe drum luciu, alb. Din cînd în cînd sania fără șine se *hartoaie* pe o margine de drum luciată ca oglinda, de trecerea altor sănii; ne simțim purtați repede într-o parte, spre șanț ; caii își moaie umbletul, se încordează ; apoi iar își iau trapul liniștit. În jur, pînă în depărtări, spre Siret, și pînă dincolo spre pădurile de la asfințit, numai alb orbitor de omăt. Suim în deal lîngă Stolniceni, — și trecem înainte spre pădurea Ciohorănilor și spre satul Ciohorăni, — spre costișa de dincolo, în valea Moldovei. Pe coasta dealului trage o adiere subțire care ne frige obrazii. Pe urmă intrăm în pădurea înghețată, suflarea gerului contenește, ș-o liniște de moarte ne împresoară.

Umblînd multă vreme, suim pe omeți, coborîm în locuri dezgolate unde sania hîrșcie pe grunzuri înghețați. Pe urmă, în lucirile orbitoare ale soarelui pe cîmpia întinsă a Moldovei și pe ghețurile depărtate ale rîului — coborîm spre fumurile Ciohorănilor.

Mă duc să petrec în gospodăria lui Gheorghe Vornicelu cîteva zile, între sărbătorile de iarnă.

Trecem printre căsuțe liniștite în tihna sărbătorilor. În șoproane se odihnesc vitele, în perdele se adăpostesc ici-colo oițe. Invăluiri de vrăbii și de presuri se ridică din spinăriile gardurilor.

Casa veche, a străbunilor lui Vornicelu, stă încă dreaptă, cu prispa naltă. Gospodăria e bine ținută, cu șopron de nuiele vălătucit, cu coșare și cotețe din împletitură de mlajă lucrată de mîna omului meu.

În casă e cald tare. Mă întâmpină nevasta, Vitoria, voinică încă, dar cu fața brăzdată de năcazuri și muncă. Imi poștește bun-venit; apoi se întoarce spre ușă ca să alunge «în cealaltă odaie» pe doi omușori cu brîie roșii și cu capetele bălăi.

— De ce? Iasă-i să vie și ei aici... Să-i întreb dacă umblă la școală...

— Is în clasa întâia — vorbește de lîngă sobă, din fund, o fetișcană subțirică, rîzîndu-mi cu prietinie.

Ne cunoaștem de cîțiva ani. Sînt oarecum un prietin al casei. Și bucur pe stăpîna casei cînd mă minunez de copii, care erau acu doi ani numai cît niște ulcele — și mai ales de fată care era un plod ș-acuma împletește cozi și-și pune flori în cunună de la o urechiușă la alta...

— Apoi acu în sărbătorile acestea începe a ieși la joc... Chiar trebuie să se îmbrace.

Anica rîde, — plecîndu-și ochii căprii asupra ciobului de oglindă de-un lat de mîină. Și-și urmează înaintea gîteala pentru joc.

Odaia e ca multe altele îmbrăcată. Cu lăiți înguste, cu lăicere pe lăiți și pe părăși pînă la prichiciul ferestrelor. Iar în fund, spre miazănoapte, patul larg, nalt, cu perini și cu scoarțe clădite pînă în grindă. Deasupra patului, culmea cu toate straietele căsenilor, cu sumane, cu bunde, cu cațaveici. La răsărit cîteva iconițe vechi, și pe de lături icoane mai mari, icoane nouă, viu colorate, două muscălești, una catolică cu Maica Domnului, — și o litografie cu un cap de Isus încununat cu spini care aduce cu faimosul cap al lui Guido Reni. Icoane de-ale noastre cu inscripții românești, ieșite din teaurile țării, — nici una.

Întreb, arătînd spre capul aplecat al lui Isus:

— De unde ați cumpărat icoana asta?...

— Nu știu, a adus-o Gheorghe... A găsit-o prin tîrg la niște ovrei...

— Dar cealalte?...

— Acelea, de prin iarmaroc... Eu le-am cumpărat. Luăm și noi de care găsim.

În coardă, sub bagdadia afumată, stau îngrămădite smocuri de flori uscate, strînse la zile mari. Anica se suie pe un scăunaș cu trei picioare, se întinde și rupe cîteva fire de busuioc. O mireasmă ascuțită umple casa.

— Acela-i busuioc de pus în sîn... vorbesc eu zîmbind.

Lelea Vitoria rîde.

— Apoi așa-i pe la noi. Unele din fete mai schimbă obiceiul, mai aduc parfumuri de pe la tîrg... Da' acelea se țin mai sus: fata notarului, fetele părintelui...

Intră în casă, după ce-și scutură opincile în tindă, și gospodarul. Mă îndeamnă să mă apropiu de focul uriaș al sobei, — și grăiește cătră nevastă-sa:

— Da' mîncarea ce zice?... Să pui bucata ceea de ceaun plină: costițe și cîrnaț mai mult...

Și femeia iese. Iar Vornicelu își laudă soba.

— Asta-i sobă bătrînească... Nu-i de cărămidă; e de prund... Cînd se încălzește, apoi ține, nu șagă... Aici, la vatra asta s-a încălzit și bunicu, și tata, — pe cînd erau ia așa ca țîncii iștia... Aici m-am prăjit și eu... Aici se prăjesc și gemenii iștia ai mei... S-or încălzi și copiii celui mezin — căci lui am să i-o las... Și eu tot cel mai mititel am fost la părinți...

Fata, Anica, se îmbrăca. Peste fustele-i obișnuite, peste cămașa-i înflorită, cu betiți cu bumbi albaștri, — își trecu opt fuste de cituri felurite, strîngîndu-le tare pe dînsa. Deasupra își așeză fusta de lînă țesută

în casă, croită în falduri largi, — și peste mijloc se strînse tare, învîrtindu-se în loc, cu bîrneța nesfîrșită. Apoi se roti o dată, — și foile dedesubt se umflară lin : asta era proba pentru jocuri învîrtite. Peste cămașa înflorită și peste rîurile de mărgelile se îmbracă cu o polcuță groasă, căptușită cu lînă, cusută strîns ca plapomele, o polcuță mohorîtă care-i ascundea mijlocul de codană de paisprezece ani.

Rămase în capul gol, cu părul castaniu strîns pieptănat, cu cosițele împletite, aduse în cunună pîn' la creștet, înflorită cu flori tari de la tîrg. Palele de păr stăteau linse, lucioase, — căci fata se spălase cu borș sara și se împletise în zori de ziuă, încet, cu grijă, ajutată de maică-sa.

Așa gătită, ieși cu grămada de fuste pe dînsa, călcînd mărunt cu ghetele-i înalte cu potcoave galbene, — cu capul gol, cu cerceii scînteind, prin gerul iernii, — și porni în fugă la joc.

— După ce mîncăm, — o calcă și mă-sa din urmă... zice încet Vornicelu.

După masă, ne abatem puțin și noi pe la horă, — o horă în omăt, în frig, în ograda unui gospodar. Dar soarele presăra lumină, era veselie, și lăutarii, cu capetele strînse între umeri, vineți de frig, cîntau cu multă însuflețire.

Pornirăm înapoi spre capătul satului de moldoveni și intrarăm în țigănime.

Venisem și pentru asta : ca să văd adunătura aceasta de bordeie și de case șindrilitate, ale foștilor robi de pe moșia lui Mihalache Sturza-Voievod.

Puține case aveau îngrădătură și ogradă : ale celor mai chiaburi, care numai la certuri mai vorbeau țigănește. Casele acelea erau și mai arătoase. Dar în-

lăuntru, după cît spunea tovarășul meu, — «dacă ai învîrti o miță de coadă, n-ar avea de ce se prinde cu ghiarele».

Incolo numai bordeie triste, tupilate la fața pămîntului. Imprejurul lor purcei slabi, guițînd de foame, și cîte-un cîne jigărit, cucuiat sus pe creasta bordeiului lîngă hogoagul de lut.

Năvăliră împrejurul nostru puradei mărunți, învăliți pe pielea goală cu bucăți de surtuțe. O bătrînă boțită la obraz, cu nasul coroiat, cu ochii arzători, ieși c-o vargă în drum după ei, cu înmlădieri răstite de glas :

— Hardă-vă focul să vă hardă ! Da' ce sînteți voi, măi, de ieșiți la drumul mare ?...

Și din cele ce-mi spunea Vornicelu, înțelegeam că adunătura aceasta de țigani de prin bordeie trăiește numai din hoții. Pe drumurile mari nu prea ies acuma ; dar se dau la purceii oamenilor de prin sate și la paseri. — Cîteodată dau însă năvală și asupra vreunui sătean întîrziat care se întoarce de la iarmaroc, cu punga plină.

— Eu sînt județul satului, grăia tovarășul meu, — și chiar acum am un nacaz... Trebuie să fac poteră, să cercetez și să găsesc pe doi țigani care au omorît un om la locul unde a fost demult Hanul Boului... Să vezi cum s-a întîmplat... Venea românul cu sania, de la Pașcani. Il ajung țiganii din urmă, îi sar în spate, doi țigani din neamul lui Cudir, care au mai fost la ocnă. L-au înjunghiat în scurt și i-au luat punga. După aceea i-au tăiat și mîna stîngă... Din deal, dinspre Brătești, dădeau năvală oameni. Ei au lăsat mortul acolo și au apucat-o la fugă, cu mîna.

Au intrat în păduri... Și de atuncea sînt două săptămîni și încă nu i-am putut prinde...

Cu mîna, — au ei un obicei vechi... Cînd au a prăda pe cineva, apoi se duc cu mîna mortului și înconjură cu ea de nouă ori casa gospodarului, — și zice că, după asta, cei dinăuntru adorm ca morți. Iar hoții pot sparge, pot intra, pot prăda...

I-am urmărit noi, i-am căutat, degeaba. Și doar știu că nu-s pe departe... Is pe aici, prin pădure... Dar cînd vin de iau mîncare de la bordeie, ori cînd se strecoară țigăncile spre țicăurile din pădure, cine poate ști?... Is șireți și simțitori tare. Da' de prins tot am să-i prind eu... Am mai prins eu și pe alții... — Is răi, îs răi a dracului — răspunde Vornicelu la altă întrebare a mea. Ș-acuma fac niște bătăi cînd se îmbată, de iese satul la priveală, ca la o minune. Pari au pușini — căci n-au garduri... Care au pari dau cu parii, de curge sînge; care n-au, dau cu ce apucă!... Unii iau și copiii de picioare, și se bat cu copiii... Neam sălbatic și înrăutățit, ce socoți? Așa i-am apucat de cînd îi știu eu... Cînd erau robi, — îi mai stăpîneau cu harapnicele, — da' acu nu-i mai stăpînește nimene... Se mai duc la închisoare, la ocnă... Pușini tare se prefac... Iși mai lasă limba și obiceiurile... Da' cînd le vine lor, tot o dau pe țigănie, — și-și toarnă la suman nou cîte un petec roș în spate... Așa-i; asta se știe... Țiganu nu-i ca omu...

Priveam în urmă, spre bordeiele care păreau niște moșuroaie mari. Prin lumina piezișă a soarelui, zăream capete mișcătoare pe vîrfurile creștelor înzăpădite, lîngă fumegările hogașurilor. Se mișcau cu luare-aminte, ne urmăreau și ne pîneau. Și cum umblam încet prin singurătatea de zăpadă, prin liniștea asfin-

țitului, — după vorbele lui Vornicelu, simțeam așa cucerindu-mă ca o neliniște ușoară, ca o aburire de negură în suflet...

Ne întoarserăm prin altă parte, în amurg, spre satul liniștit și spre hora unde juca Anica în cele zece fuste ale ei.

LA SCHITUL BRATEȘTI

In 1899

Într-o duminică călduroasă de iulie o iau de la Pașcani peste deal spre schitul Brătești. Ieșind din Vatra Pașcanilor, trecem peste pîraul Tăbăcării, apoi urcăm dealul pe un drum bine pietruit. Și în vîrf, pe un platou larg, ne oprim, spre a privi în valea lângă a Siretului. Departe, spre răsărit, se vedea dealul Osoiului, dincolo de hucaurile și de luncile rîului, dincolo de podul alb de fier al liniei trenului. Satul Blăgești se risipea subt o coastă; mai sus ruinile vechii biserici a logofătului Tăutu... Toată copilăria mea, în multe veri, ducîndu-mă la scăldat la podul Siretului, am privit cu sfială spre ruina aceea neagră deasupra căreia se învîrteau uli ori stăncuțe. Acuma nu părea micșorată de depărtare, dar parcă era mai singuratică, și dealul în juru-i părea mai gol, întinzîndu-se departe spre miazănoapte, frămîntîndu-se, împădurîndu-se pînă la tîrgul Lespezi, în ceață...

Îndărăt privind, vedeam desfășurîndu-se Vatra pînă la curțile căzute ale Roznovanului și pînă la biserica înaltă, măreață a lui Mihai Racoviță. Acuma — de cînd au prins a intra în atelierul gării flăcăi

de gospodari, învălînd meserii și dezghețîndu-se — satul s-a întins. Au prins a se arăta case acoperite cu șindrilă și cu tablă, cu ferestre mari cu zaplazuri nalte. La geamuri strălucesc în lumină flori. Și se găseau tot mai mulți gospodari cuprinși care nu sufar la poarta lor pe feciorii arendășești, veniți să-i îndemne la munca boierească pe nimic în zilele grele ale iernii.

Și dincolo, spre asfințit, se arată alte sate, pe coasta pădurii. Abia se zăresc. Pădurea le stăpînește pe coamă de deal venind de departe, tocmai de la Baia, și curgînd încolo, la vale, spre Roman, pădure tare și veche de fagi.

Lăsăm în stînga Stolnicenii cu bisericuța-i galbenă și-o pornim repede pe mînginea unui pămînt desfundat, hrentuit, plin de cioate și de săpături în prund roș. Aici a fost odată pădure. Cioatele au fost scoase. Și proprietarul are de gînd să scoată grîu și din aceste prundișuri, — sau, și mai bine, să le vîndă pentru imaș oamenilor săraci.

Ajungem după un ceas și jumătate de drum între semincerii Brăteștilor. Drumul trece pe subt o boltă naltă de fagi. La dreapta, în pădurea bătrînă, a fost durat schit de călugări cu gospodărie întinsă, cu livadă și cu rîmnic, iar în stînga, drept sub poala fagilor, amestecîndu-se chiar cu începutul pădurii, se întinde satul Brătești, împărțit în două: în Romîni și Lipoveni.

În ziua liniștită de iulie pădurea parcă doarme. Nu se clatină o frunză pe fagii bătrîni. Intrăm la schit pe o alee curată, ajungem la o biserică mititică, în ogradă cu pajiște verde mărginită în fund de casele starețului și de chiliile pușinilor călugări. Pășim ca printr-un loc pustiu; abia într-un tîrziu se

arată un călugăr bătrîn, adus de șele, pășind cu greutate, sprijinindu-se la fiecare pas în cîrjă. Trece, nu ne simte, nu ne vede, nu ne aude. Și în lenea cuprinsului parcă-și deschide pleoapa o fereastră: un stor se ridică. Și capul vioi, deștept, cu barba căruntă, frumoasă, a părintelui Costandie, se arată. I-auzim și glasul, un glas domol, care nu răsună tare, spre a nu deștepta parcă somnia chinoviei.

Sfinția sa părintele Costandie ne pofteste în odăile sale strîmte, curate și răcoroase. Sîntem prietini vechi. Și intrăm îndată în vorbă asupra gospodăriei schitului. Și aflăm vești despre vaci, despre tauri, despre fînul din poieni și despre ogoarele cu păpușoi. În urmă părintele își amintește că sîntem drumeți veniți pe căldură, se scoală și bate de două ori cu o cîrjă în dușameaua săliței. Și intră în scurt, aducînd dulceață și pahare brumate cu apă rece, o gospodină tînără îmbrăcată cuviincios în haine cernite.

— Nepoată-mea! vorbește zîmbind părintele Costandie. Parcă vă cunoașteți...

— Da, ne cunoaștem... șoptește nepoata, rumenindu-se ușor... Și ne îndeamnă să luăm din dulceața de fragi.

După ce rămînem singuri, părintele Costandie, cu zîmbetu-i blajin, cu înfățișarea-i de boier vechi, începe să ne vorbească așezat despre năcazurile lui de demult, despre călugăria în care a socotit să găsească liniște.

— Multă vreme, zice sfinția sa, — multă vreme după ce m-am călugărit am suferit... Am crezut să găsesc liniște, dar am robit, am suferit, m-am canonic. Și după ce m-am făcut egumen, am căutat eu vreme îndelungată, așa, un loc retras, unde să pot veni, unde să pot trăi nesupărat de nimeni... Ș-acu,

slavă Domnului, aici la Brătești, sînt mulțămît... Nacaz cu monahi n-am, căci îs bătrîni și puțini... Am o leacă de gospodărie, niște vițișoare, ceva pămînt... Am și grădinile dimprejurul schitului, livezile, rîmnicul plin de carași și de crapi... Acu a dat Dumnezeu și m-am liniștit aici și trăiesc și eu în tihnă...

Sfinția sa ședeă răsturnat în scaunu-i moale, cu mîinile împreunate pe pîntece, învîrtindu-și degetele cele mari unul în jurul altuia, ne grăia și ne zîmbea cu o mulțămire aleasă.

Am umblat apoi singuri prin livezile încărcate de roadă, pe malurile rîmnicului, adînc și negru, — și am ieșit într-un tîrziu pe sub fagi bătrîni în sat la Brătești.

Am umblat o vreme pe ulițele lipovenilor, printre gospodăriile împrejmuite cu zaplazuri înalte. Gospodari bărboși se odihneau la porți; rar, ici-colo, zăream capete bălăi de femei, îmbrobodite cu testeme-luri portocalii. Și umblînd printre ogrăzile acestea mari, totdeauna pline de noroi, pe lîngă gospodarii în cămăși roșii încheiate pe umăr, mă gîndeam la vechile mele științi despre acești muscali pribegiți. Știam încă din copilărie că la Brătești-Lipoveni flăcării și fetele nu ies la joc, nu cîntă sara pe lună, nu se întîlnesc la pîrleazuri. Știam că bărbații și femeile duc o viață de muncă aspră, îndărătnică, întunecată. Din truda lor izbucneau cu toții în sărbători, — cînd veneau la tîrg și se îmbătau la crîșme... Cîteodată sfîrșeau printr-o bătaie cruntă, altă dată se suiau clae peste grămadă în căruțe și porneau îndărăt spre satul lor cu cîntece sălbatic chiuite. Iar acasă, înainte de a se culca, gospodarii trebuiau să-și calce femeile cu cizmele lor uriașe. Auzisem de la românii noștri și despre unele eresuri de-ale lor, despre credinți ne-

guroase, despre neconținute schisme... Aveam știință că lipovenii de la Brătești nu se însoară după cum li-i voia și după cum îi îndeamnă inima. Ci flăcăul, când îi vine vremea să se gospodărească, e dus de cei mai în vîrstă la biserică și legat la ochi. Fetele intră și ele și se lipesc de ziduri, toate fetele de măritat, precum și cele rămase nemăritate. Și flăcăul umblă bijbiind, caută la întîmplare, prin întuneric, pînă ce pune mîna pe un trup tăcut... Fata aceea-i soața lui. Aceea se va încovoia, va răbda și va suferi sub stăpînirea lui...

Treceam printre multe gospodării întemeiate. Zăream în ogrăzile noroioase cai de muncă, numai cai, — căci în satul lipovenesc nu se găsește o păreche de boi; vedeam popii de cînepă, — pregătiți pentru vînzare bănoasă; zăream livezile, grădinile de zarzavat; dar n-auzeam un cîntec, un strigăt vesel, o izbucnire de rîs. Arare, se arăta, în deschizătura unei porți, un copilaș balan, cu părul zbîrlit în cămășuică roșie.

Ne întoarserăm încet, prin liniștea zilei. Ne abăturăm la crîsmă. Acolo zarvă mare. Se cinsteau gospodării pe-un cap.

Cei ce nu se înfrăteau la biserică și la mormînt — aici ciocneau pahare de rachiu. Romîinii rîdeau veseli și închinau; lipovenii își scuturau bărbile mari, băteau cu pumnul-n mese, și se uitau tulbure, chiuind răgușit.

Satul moldovenesc se întindea liniștit cu căsuțele lui, la poala pădurii. Bătrînii și babele își odihneau la porți ciolanele, în mîngîierile fierbinți ale soarelui. Cîte-un godac mușluia pe sub gardurile de nuiele; cucoșii începură să cînte prelung, cu trîmbițări melodioase.

— Are să ploaie... auzirăm de undeva un glas.

Și cum umblam lin, agale, — după ce intrarăm în răcoarea fagilor, deodată sosi pînă la noi adierea unei alăute. Suna moale în bolțile pădurii, întovărășită de hangul melancolic al cobzei. Ne îndreptarăm spre ea; ne apropiam, și sunetul creștea; — și deodată printre stîlpii cenușii ai pădurii se arătară colorile de flori ale horei. Subt un fag uriaș, un semîncer dintr-o poiană largă, — juca tinereța satului hora legănată. Și-n iarba mătăsoasă stăteau la un loc mamele, privind.

După liniștita chinovie a egumenului Costandie, după tăcerea întunecoasă a satului de lipoveni, după îmbulzeala crîșmei, — simții parcă o adiere prin suflet. Mă simțeam mișcat, ca-n rare ceasuri ale vieții. Poate nu mă așteptam la o horă în codru; poate în bolțile pădurii suna mai dulce alăuta; poate ceea ce vedeam îmi aducea aminte de lucruri vechi, de răsunete din trecut; nu știu; îmi amintesc că stăteam la o parte, dincolo de marginea poienii, ascultam și priveam la jocul de lumini și de colori.

Dar cucoșii nu cîntaseră zadarnic în sat. Pe nesimțite pornise de la munte năvală de nouri. Un fior ușor începu să poarte frunza pădurii în susur neliștit. Și-n scurt se auzi departe, departe încă în depărtate funduri vestea furtunii.

O pînză neagră năvăli peste coama fagilor. Soarele pieri. Și fără veste pîriiră în frunzișuri cele dinții picături rare și grele.

O învăluire de glasuri tinere, de chicote, de risete limpezi, de hohote, sfărîmă cîntecul lăutarilor. Hora se risipi deodată. Flăcăi, fete, neveste, copii, se repeziră, se năpustiră printre copaci, — risipa de glasuri se depărtă, se mai auzi cît filfiiră fustele și că-

mășile înflorite, — apoi, deodată, cu o foșnire năprasnică, se abătu furtuna de la miazănoapte. Sus, în bolta neagră de nouri, tresări o sîrmă de foc tremurată, răsucită; pădurea pocni și se cutremură pînă în adîncuri; și pale învîrtejite de ploaie se izbeau în frunzișuri; apoi se risipeau ca o puzderie umedă, ne învăluiau în adăpostul nostru, sub fagul bătrîn al horei.

SINGURATAȚI

După ploaia furtunoasă și grabnică, ieși soarele; — și tufișurile poienilor pretutindeni scînteiau, încărcate ca de o rouă bogată. Miroseau dulce clopoței albaștri și roșii de flori; se cumpăneau ferigile umede, verzi-palide și gingașe. Cîte-o adiere din funduri de păduri venea, aducînd un miros mai aspru, — frunzele fagilor se înfiorau și picături de ploaie, într-o scuturătură iute, sunau pe frunzișurile moarte.

Mergeam pe cărări, din poiană în poiană, spre schitul de la Boureni. Lunecam prin mîzgă, ne înfundam picioarele în ierburi îmbibate de apă. Din cînd în cînd tremurau cîntări de păsărele pe ramuri înalte; urmau liniști risipite numai de vuietul pașilor noștri.

Uneori ne opream, ca să culegem printre frunze uscate, printre vreascuri, hribi albi, rotunzi ca niște pînișoare. Și bureții aceștia, după ploaie, aveau un miros ascuțit, deosebit. În toată pădurea se amestecau miresmele, și parcă se purtau de colo-colo, ca un abur, în strecurările luminii calde.

Ajunserăm la schit la Boureni, pe sub ramuri de pădure bătrînă. Și aici, într-un lumiș, găsirăm o chi-

novie liniștită, — o biserică veche, niște căsuțe albe, — și un singur călugăr. Cunoșteam și pe sfinția sa egumenul Calistru, om cu fața veselă, rotundă, foarte rumână, și c-un pîntece uriaș, sub care scăpăta cureaua lată cu pafdale de alamă.

Cum ne văzu, ne primi foarte vesel, vorbind mult și tare. De mult nu-l cercetase lume străină. Și-acuma, după zile de singurătate, singur ne mărturisea că are nevoie să-și mai deslege limba. Priveam la turla coșcovă a bisericii, la crucile vechi care străluceau în asfințitul soarelui, la gospodăria curată care se întindea în juru-ne; și părintele Calistru vorbea, c-un rîs vesel la fiecare val de zece cuvinte.

— Pe-aici... e pustie, ce credeți dumneavoastră? Pustie în toată regula... Dacă vă spun că-i pustie!... Iarna te mîncă lupii dacă ieși pe-nserate... Zău te mîncă lupii... Ce pot și eu să fac? Am întemeiat o leacă de gospodărie, că înainte nu prea era... Mă pun și cosesc fin pentru cai, mai înmulțesc vițișoarele... Și aș vrea să-mi fac niște știubeie... ca să mă mai îndulcesc și eu... zău să mă mai îndulcesc... Da-i greu... Este un ticălos de moșneag mai încolo, sub pădure, unu Ile Bistrițanu și are o prisacă... Am vrut eu să fac o negustorie, să-i iau știubeiele și să-i arunc, acolo, ceva, — ori macar să mă întovărășesc cu el... n-a fost chip... Dacă vă spun... n-a fost chip... Moșneagu-i hapsîn!... Tare-i hapsîn! Și doar e singur pe lume... N-are nevastă, n-are copii... Ce-i trebuie casă, ce-i trebuie parale, ce-i trebuie prisacă?... Zlc: vină, moșule, și te călugărește... Dă mănăstirii ce ai... Ce-ți folosește viața asta?... Dăruiește mai bine lui Dumnezeu ce ai... și-ți petrece rămășița vieții în post și-n rugăciune... El nu. Și n-a fost chip să am și eu de la dînsul vreo cîteva știubeie... Aș putea

la urma urmei să cumpăr de undeva... da-i cam scump... Și iaca așa mă năcăjesc și eu... Și-s singur... Am adus nu-i vorbă o nepoată saracă... o femeie care n-a avut parte de un barbat ca lumea și s-a chinuit, cît a trăit cu el, în sărăcie și-n ticăloșie... Se mulțamește să aibă și ea aicea un locușor de hodină și-o leacă de mîncare... Mă mai ajută și ea cîte oleacă și mai am cu cine schimba două-trei vorbe... Imi fac și pomană cu dînsa... Ce să fac? Doar n-avem să trăim cît lumea!...

Părintele Calistru vorbea fără întrerupere și cuvintele lui repede rostite suflau în toate părțile firele lungi, cărunte ale mustății și bărbii amestecate în dreptul buzelor. Se oprea din cînd în cînd să răsufle adînc, și-atuncea pîntecele uriaș îi creștea și-i descreștea ca un foi.

După ce ne cinsti părintele cu cîte un pahar de vin vechi și cu brînză de la oițele mănăstirii, — plecarăm încet spre sat, — gîndindu-ne la singurătățile schiturilor de la Brătești și de la Boureni, și la cele două nepoate ale acestor singurătăți.

Cum ocoleam gospodăria mănăstioarei, zărirăm între tufari, într-un capăt de grădină, o femeie scundă, grasă, care se mișca încet, obosită parcă. Ne privi lung, cu niște ochi mici, ca niște puncte negre, — și trecu înainte prin împărăția zarzavaturilor ei, mișcîndu-se alene, în capotu-i lung, alb...

Așa trecu această singură mîngîiere a egumenului Calistru.

Iar noi ne aduserăm aminte despre miera la care rîvnea sfinția sa, — și pornirăm domol prin marginea pădurii, nădăjduind să găsim prisaca «ticălosului de moșneag», a hapsînului bătrîn Ile Bistrițanu.

Soarele da în asfințit și toată valea Moldovei era plină de aburi. Prin aburii aceștia lunecau sulii lungi de lumină, — pînă la oglinzi sfărțiate, licăritoare, pîn' la gîrlele rîului pierdut în ceață.

Am rătăcit mult pe sub poala codrului, apoi deodată căzurăm într-o adîncitură adăpostită sub pădure și sub deal, o poiană mărginașă, apărută de la miazănoapte și deschisă spre miazăzi spre valea largă din asfințit. Acolo, în iarbă naltă, necosită, se ridica o colibă din îngrăditură de frunzari. La depărtare de cîteva prăjini, de sub mal, curgea un șipot bogat, prin jghiab alb de lemn. Și din trei părți se întindea o îngrăditură tare de nuiele: un capăt se isprăvea la șipot, altul la colibă. Și-n prisacă, în adăpostul acesta din marginea rîpilor codrului, împrejurul știubeielor așezate pe lăiși, se țeseau în zbor, ca într-o rețea clipitoare de aur, puzderii de albine, în cel din urmă ceas al lucrului lor.

Moșneagul Ile Bistrișanu ieși din colibă, și iarba de o parte și de alta a cărării îi venea pînă deasupra genunchilor. Era alb, bătrîn și liniștit; un om mititel, curat îmbrăcat, în straie țărănești. N-avea nimic deosebit în înfățișarea lui; numai ochii îi luceau foarte negri sub tufele sprîncenelor. Mă miram în sine-mi: căci bătrînul nu părea nici ticălos, nici hapsîn, — după cum strigase, între rîsetele-i de veselie, sfinția sa egumenul Calistru.

Ii dădurăm buna-ziua. El își luă din cap pălăria, apoi și-o așeză încet, iar, pe plețele albe.

— Bine-ați venit...

Ne apropiarăm de colibă. Un cîne alb, ciobănesc, se alătură de noi mîrîind, apoi se liniști, trăgîndu-se lîngă bătrîn. Priveam prin lumina asfințitului la

zborul albinelor din prisacă, — și moșneagul sta lîngă noi, zîmbind.

— Moșule, a dumnitale-s toate știubeiele?

— Da. A mele... Bucata asta de loc, pînă cătră sat, e a mea... Iar în marginea satului, am și casă... Iarna mă trag acolo... cu tot cu muște... Este și pentru ele, temnic...

Ne așezarăm în iarbă, rezemați cu spatele de colibă, privind ceața depărtării și asfințitul trandafiriu, în munți. Ca-n niște țărături ale tăcerii ș-ale liniștii stăteam. N-ajungea pînă la noi zgomotul vieții din văi.

Bătrînul ne ospătă cu miere, ne aduse și apă de la jghiabul izvorului, într-o cană roșie de lut. Apoi se așeză în fața noastră în capul oaselor și începurăm a sfătui.

Imi adusei aminte de amărăciunile părintelui Calistru.

— Moș Ile, am să te întreb ceva... Ce are cu dumneata părintele de la schit?... Zicea că ești om rău...

Moșneagul zîmbi, cu puțină amărăciune.

— Zicea că-s om rău? A fi zis... Parcă poți împăca pe toată lumea?... Va fi avînd ceva împotriva mea din pricina muștelor.

— Da. Spune, că nu vrei să-i dai cu nici un chip știubeie...

— De ce să-i dau? N-are el cu ce trăi, slavă Domnului!? Zicea să-i dau și știubeie, da' să i le îngrijesc tot eu... Ba că să facem tovărășie... Ba că să-i dau miere... Ia, un om care ar vrea să tot aibă... nu se mai satură... Eu să vă spun ceva, nu-s un om fără credință, da' la biserică acolo, nu știu cum, nu-mi vine să mă duc... Zice părintele: Călugărește-te, moș Ile... dă-te danie mănăstirii și te călugărește... —

Nu, părinte, zic eu, am alte gânduri... Ş-apoi el s-a supărat pe mine... Zice că-s iritic...

Bătrînul tăcu, rămase privind într-o parte. În valea Moldovei era o cernere de lumini felurite. În juru-ne parcă creştea tăcerea.

Moş Ile ridică ochii negri şi privi spre noi stărui-
tor şi curios.

— Apoi noi ne-am tot ciondănit, vorbi bătrînul. Am eu o leacă de avere strînsă... ş-aceea nu-i dă pace părintelui Calistru... Lui nu-mi vine să-i las în grijă agoniseala mea.

Moş Ile tăcu o clipă şi ne privi zîmbind cu bună-tate. Zise :

— Eu aş vrea să vă întreb pe dumneavoastră un lucru, dacă nu vă supăraţi... Dumneavoastră, domnişorilor, aţi umblat prin şcoli şi prin lume şi poate ştiţi... Eu îs un biet moşneag prost, fără învăţătură... Oare mi-ţi spune dumneavoastră ?...

— Întreabă, moş Ile ; ce să-ţi spunem ?...

Bătrînul parcă sta la îndoială :

— Apoi iaca ce-i... Aş vrea eu să ştiu: dac-oi muri, are vreo putere părintele să-mi ieie ce-am strîns eu?... Dumnezeu să mă ierte... Da' părintele Calistru n-ar da nimănui nici un folos din ce-am agonisit eu...

— Nu, n-are drept. Moştenitori n-ai ?

— Apoi asta-i. N-am. S-au dus toţi... Am rămas
aşa, singur.

— N-are drept. Poţi să faci un testament şi să laşi cuiva ce ai. Unui om detreabă. Cui voieşti...

— Apoi vezi, asta-i... rosti cu mîhnire bătrînul. Tot m-am gândit eu... tot am întrebat... Ba am întrebat pe notaru de la comună, ba pe primar... Ei rî-deau... Are să rămîie comunei, zice... Are să rămîie statului... Eu ştiu ? Aşa, îmi aştept eu sfîrşitul şi stau

gîndindu-mă : ce să fac ?... Eu am muncit şi am avut un gînd în viaţa mea... după ce-am rămas aşa, sin-guratic... Ca un semincer într-o pădure pustiită am rămas...

M-am apucat eu într-un rînd să mă duc la iarma-
roc la Roman... Şi cum trec de Miteşti... aşa, pe în-serate... dau cu căruţa de un pod... Mă hurduc eu... se pleacă într-o parte căruţa... şi dau într-o spărtură cu o roată de dinapoi... Opresc caii şi mă cobor... Mă uit : podu vechi, podu stricat. Mă sui în căruţă, mă duc la Roman, mă întorc, şi stau gîndindu-mă... Zic eu aşa : trece pe acolo un creştin şi i se poate în-tîmpla o nenorocire... Pun într-o zi lemne în căruţă, iau barda şi fierăstrăul... şi mă duc acolo... Dreg eu podul cum trebuie... Se uitau oamenii la mine. Eu tă-ceam şi tocmeam podul. M-am gîndit că fac o faptă bună. Am mai căutat eu după aceea ş-am aflat încă două poduri vechi... Mă pun şi le tocmesc... Şi de-a-tuncea îs mulţi ani : eu am stăpînit pîn'acu cele trei poduri... Şi am să le stăpînesc pîn'ce voi închide ochii... Pe urmă într-alt rînd am socotit eu şi m-am gîndit că tot pe şoseaua Romanului ar trebui, într-o vâlcică, la un capăt de ogor, o fîntînă... Trece un drumeţ trudit, cu vitele însetate, se opreşte acolo, se hodineşte, şi se răcoreşte... Caut pe romînul cu ogo-raşul, vorbesc eu cu el, îi dau o leacă de parale... Pe urmă mă pun şi zidesc fîntînă. Îi pun cumpănă, fac găleată bună. Şi sădesc şi două răchiţi alătura... Acu stăpînesc şi fîntîna. O îngrijesc la vreme ; tot mă duc aşa s-o văd, la zile mari... Ş-apoi ştiu ce am de făcut...

Moşneagul ne privea cu mîhnire, — cu îngrijoră-
rile lui, deşteptate. Vorbea acuma cu o umbră de teamă în glas.

— Acu stau și mă gîndesc : cum să fac ? Am pus eu gîndul pe un băietan din sat... E cuminte, e cins-tit... Il chema și-mi păzește cîteodată prisaca... Zic așa : Il iau de suflet, îi las lui ce am... Da' îi zic așa : Măi băiete, tu ai prisacă și loc. Fă-ți tu casă. Îți las ce am... Da' am în stăpînire trei poduri și o fîntînă. După moartea mea să le ai tu în grijă. Ii zic : Casa mea vreau să rămîie așa, o casă unde să se hodinească un drumeț... Tu s-o ții numai pentru asta... Ș-așa, dacă faci tu asta, îți las ție tot ce am eu...

— Și el ce spune ?

— Nu știu... Eu lui nu i-am spus nimica... Da' stau și mă gîndesc : mi-a asculta el mie diata ? și-a face așa cum orînduiesc eu ?... Nu știu ce să fac !... urmă cu blîndeță bătrînul. Dacă n-a rămînea o po-menire după mine, apoi tare-i rău... Zice părintele Calistru : fă-te călugăr !... Nu. Eu îs om prost, fără carte, stau la știubeiele mele, pîn' ce-oi pune mîinile pe piept... Da' mă gîndesc să nu mor așa, fără să las o urmă...

Moș Ile tăcu. Eu îl priveam mișcat, fără un cuvînt. Sta uitîndu-se țintă, gînditor, spre amurgul misterios care umbrea munții și valea Moldovei. Ceva din umbra și din taina aceea se răsfrîngea în ochii lui neli-niștiți...

ISTORIA PE SCURT A TÎRGULUI PAȘCANI

(1840—1890)

I

Eu m-am născut în Pașcani și copilăria mi-i plină de povestiri și icoane de-ale trecutului acestei așezări. Cu ceea ce am auzit de la bătrînii din partea locului m-am putut întoarce în anii duși pînă acolo unde amintirile se întunecă și întîmplările rămase iau întorsături de legendă.

Auzeam, copil fiind, vorbindu-se despre o întîm-plare veche de la curtea bogată a lui Roznovanu cel bătrîn, — stăpînitorul moșiei Pașcani, una din cele mai mari moșii ale Moldovei... Pe atuncea nici nu era tîrg. Numai rateșurile boierești stăteau deschise la drumul mare. Iar curtea boierească era plină de argățime ; robii încă nu fuseseră sloboziți ; și numai casele stăpînitorului, cu toate acareturile, cu sălașu-rile țiganilor, cu grădinile, cu păduricea, cu rîmnicul, — erau mai întinse decît tot satul. Iar în sat oameni nevoiași care abia puteau dovedi cu munca pe lanu-rile boierului. De trăit nu trăiau așa de rău ; poate pe-atunci erau și nevoile mai puține ; iar stăpînul avea grijă și de vite și de muncitori, fără care nu putea lucra pămîntul. — Așa — pe vremea aceea — zice că era amărit bătrînul că cucoana nu-i face un

băiat. Când să se bucure și el, cucoana-i făcea o față. S-a mîniat : — Ascultă, nevastă, zice : dacă nu-mi faci un băiet, să știi că te lepăd... Purcede cucoana îngreunată, și începe a se ruga la Maica Domnului să-i deie un făt, că altfel o zvîrle stăpînul pe drumuri... Ea de altceva nu se temea decît de asta. Femeie deprinsă să trăiască bine, cucoană mare, cu trăsura, cu cai, cu slugi, purtată prin străinătăți, cu gusturi alese, tăvălindu-se numa-n mătăsuri... Ce să faci ? Așteaptă ceasul. Și cînd a venit ceasul, a chemat două moașe bătrîne, țigănci, și a zis : — Ah ! dacă nu-i băiet, mă leapădă ! Ș-a prins a geme ; apoi și-a mușcat buzele și și-a înfipt degetele în perine... A născut o fată ! Și cînd a văzut că-i fată, a prins a plînge și-a se blăstăma... Zice : — Ce să faci ? ce să faci ? învățați-mă voi, moașelor ! vă dau ce mi-ți cere... Atuncea babele s-au apropiat de dînsa — și-ndată s-au înteles în taină mare... Una rămîne lîngă lehză, una învălește fetița în scutece și iese cu dînsa repede, pe furiș... Și se întoarce în scurt c-un plod țigănesc — tot în noaptea aceea făcut... Ș-așa a scăpat de năcaz cucoana. Iar la curte, în leagăn aurit, cu dadace, cu îngrijiri, în bogății și mulțămiri domnești, a crescut copil de neam străin. Ș-acela a fost Nunuță Roznovanu, care a umblat și-a învățat prin străinătăți, care a vrut să fie și domnitor la 1866, și a pornit răscoala calicilor, cu sfinția sa mitropolitul Calinic în frunte : acela a fost Roznovanu, pe vremea căruia s-a întemeiat tîrgul Pașcani...

Dar întîmplarea e din hotarul întunericului, al basmului ; abia de mai încoace se știu lucruri mai temeinice ; de pe cînd s-a dat drumul robilor, de pe cînd s-au stricat vechile așezări...

Pe vremea aceea, după ce s-a dus Cuza-Vodă din țară, satul de astăzi — Vatra Pașcanilor — era mai mic și mai sărac, așezat între pîrăul Tăbăcăriei și păduricea curții. Pe un tapșan frumos, în afară de zidurile așezării boierești, se ridica biserica zidită de Mihail Racoviță-Voievod. Pe urmă pornea păduricea de ulmi, de arini, de brazi, copaci de felurite soiuri, împresurînd grădini cu alese flori străine, aduse de prin toate țările lumii. În mijlocul păduricii, deasupra unui clin repede, se înălțau curțile vechi, tari ca o cetățuie, c-un balcon boltit și c-un parmaelic cu împletituri și săpături de piatră, lucru vechi, frumos și tare, care și astăzi încă stăruiește. Drept în vale, sub clin, se adunau izvoare într-un rîmnic limpede, înegrit totdeauna de umbra desigurilor. Nu îngheța apa aceea iarna niciodată ; parcă era vie ; și malurile erau pline de creson, care împletea o cunună fără moarte de jur împrejur.

Pe lîngă pădurice, pe lîngă rîmnic, pe lîngă curte, suie la deal drumul cel mare care vine de la Iași. Drumul acesta acuma dă în tîrg. Pe-atuncea se prelungea pustiu încolo, spre Neamț. În vîrfurile dealului era rateșul și hanul cel mare al boierului și două rînduri de bolți, dugheni boierești de cărămidă și piatră. Hanul era han, ca pentru vremea aceea, ca o cetate. Dar dughenile erau ca vai de lume :

Trei dughene,
Trei lulele...

Intr-o vreme locurile acestea erau vestite pentru călători, mai cu samă pentru cei care treceau de la Iași spre mănăstirile nemțene. Asta era pe cînd boierul Nunuță Roznovanu își petrecea viața prin străinătăți. Curțile stăteau fără fum, fără lumină. Gardurile cădeau, fără proptele și vechilii și vatazii trăiau

ca niște hoțomani, de capul lor, fără milă, fără grijă... Porțile care duceau la curte, închise; florăriile părăsite. Cum asfințea soarele, străinii ajunși la hanul roznovănesc vedeau cu mirare că porțile scârție și se închid. Se închideau și ușile grele, tăbluite ale dușenilor; se ridicau și obloanele, orbind ferestrele zăbrelete.

— Ce este, mă rog? de ce vă temeți? întrebau cu mirare oamenii.

Și ovreiu, om cuminte și gânditor, răspundea domol, înălțându-și sprâncenele...

— Așa-i obiceiul... Aici nu mai stă stăpînul și sîntem ca într-o țară pustie... La curțile acestea mari, erau robi mulți, țigani, odată... Acu au niște bordeie sub deal și trăiesc ca vai de lume. Ziua nimeni nu-și știe. Dar noaptea, cîteodată, drumeții îi văd cît is de mulți și de flămînzi... Ies după pradă, ca lupii... Eu zic să rămîneți la han...

Temerile hangiuului erau adevărate în parte, căci în colibe și bordeie țiganii alungați de la curte se puieziseră și se ticăloșiseră și ieșeau noaptea la drumul mare; dar îndemnul ca să petreacă călătorii la han noaptea își avea înțelesul lui negustoresc.

Tot acest hangiu înțelept, care se bucura și de numele bătrînului și înțeleptului Solomon, a dat într-un rînd un sfat care a rămas vestit.

Un călător grăbit avea a duce în vremea verii o veste de la Iași la un boier care stătea la Neamț la mănăstire. Și ajunge la han, cu birjarul lui, ovrei. Era spre sîmbătă și Solomon se pune să-și închidă mai din vreme porțile. Iși aduce și birjarul aminte că are de serbat *șabăsul* — și începe să se învîrtă împrejurul cailor, împrejurul birjei și-al călătorului, scărpinîndu-se sub cușmă...

— Hai, nu mergem? întrebă drumețul.

Iar israelitul își întoarce cu durere palmele în laturi:

— Ce să fac? trebuie să intru în șabăs... Și pe aicea locurile-s primejdioase... Aicea sînt țigani, în pădure la Moțca iar sînt...

— Apoi hai acu, cît e ziuă...

— Dar dacă m-apucă șabăsul pe drum?

Drumețul mai întăi răcnește și suduie, pe urmă se gîndește că banul tămăduiește toate, și scoate punga. Și îndată hangiuului Solomon i-a venit așa o înțelepciune și a dat un sfat, — după ce și-a luat partea lui de bacșiș.

— Poți să pornești chiar acuma, zise cătră birjar. Pînă-n sară, mii bine și scapi de pădurea de la Moțca. Pe urmă boierul are pușcă. Cu șabăsul iar te poți împăca. După lege n-avem voie să călătorim în ziua sîmbetei decît pe apă... Tu fă așa: umple la o fîntînă găleata cailor cu apă, leag-o dedesubtul căruței, — și-așa călătorești pe apă, după cum și legea îngăduie!...

Imprejurul acestui Solomon, hangiu roznovănesc, au prins a se strînge întăi sfios, apoi din an în an mai năvalnic, negustori străini.

Boierul s-a întors și și-a deschis curțile, cu slugi multe, cu petreceri, cu alaiuri; a deschis și tîrg regulat de vite și de pîne duminica; călărășii au stăpînit și au risipit sălașurile de țigani; s-a întemeiat în tîrg comună și poliție după cum cereau vremurile nouă; și din an în an Pașcanii au crescut cu așezări de străini.

Pe devale, prin cîmpia Siretului, trecea trenul; se durase gară; veneau acuma lucrători leși și nemți din Austria; se grămădiră în bărăci și-n case șu-

brede de vălătuci. Tîrgul din deal a luat vînt și din pricina aceasta. Și iată pe lîngă hanul lui Solomon un tîrg de dugheni boierești, de dugheniți, — și de cîteva căsuțe ale slujitorilor curții.

Acesta a fost temelul tîrgului Pașcani. Și după cît am auzit de la oamenii cărunți, boierul Roznovanu stăpînea cuprinsurile ca un domnitor. Negustorii se înfățișau și-i puneau la picioare cîte un fișic de galbini și el le dădea pămînt de casă și de gospodărie. Primarul se alegea «cum se cuvine», dintr-un vechil — și venea în fiecare zi să primească poruncă și să sărute mîna «cuconășului». Venea din cînd în cînd și subprefectul și sta drept, lîngă ușă, așteptînd un semn, o privire, o vorbă.

Și pe urmă lucrurile mergeau cum trebuia; cu cîte-o petrecere strălucită în grădina întinsă, cîte-o plimbare a boierului în țări străine. Negustorii din tîrg se ploconeau adînc ducîndu-și pînă la vîrfurile picioarelor cușmele — cînd «cuconășul» trecea cu trăsura pe uliți fără să bage în samă pe nimeni. Țăranii nu-și întrerupeau munca grea pe lanurile întinse. Vatazii și feciorii boierești îi scoteau primăvara; vatazii boierești îi scoteau vara. Arau, răsturnînd brazde negre pe mii de fălci, — secerau asudînd, cu nevestele și cu copilele, — și cît se vedea cu ochii era ca o mare aurie, încrețită în vălurile de adierile vîntului... Și se ridicau girezile; și se umpleau în toate părțile hambarele. Și toamna veneau, în șir de cară, și antalele cu vin de la Cotnari; și asudau oamenii coborîndu-le în pivnițele adînci, în bolțile răcoroase.

Și tîrgul creștea, creștea, — prin anii 80 ai veacului trecut.

II

Aș putea zice că am crescut odată cu tîrgul.

Colindam cît era ziuica de mare cele trei uliți, a Economului, ulița mare și ulița școlilor. Mă amestecam printre băieții de ovrei cu puținii mei tovarăși creștini; jucam în bumbi, înălțam smeie; și sara ne luam la goană prin șanțuri, cu larmă, cu chiote.

Tîrgul era, în copilăria mea, între 1880 și 1890, o îngrămădire de căsuțe sărăcăcioase în care trăiau mulți ovrei sărmani.

Două uliți de căsuțe sărace. Pe ulița mare se înșirau dughenile și dughenițele, crîșmele și pităriile. Și duminica, odată, de pretutindenii, din cele unsprezece sate ale comunei toate așezate pe moșia roznovănească, se îmbulzeau săteni care aveau de vîndut și care aveau de cumpărat. Umpleau crîșmele pe la amiază; începeau a cînta lăutarii în toate părțile, — și apoi spre sară porneau și oamenii și dobitoacele spre case, măsurînd drumul din șanț în șanț.

Pe-atuncea mi-aduc aminte că, regulat, vedeam la sărbătorile domnești de peste an, cînd venea lume mai multă la tîrg, — pe doi marchitani: unul scurt, voinic, cărunt; altul nalt, adus de șele, slab și trist... Intrau în tîrg cu clitul de lădiți alămite în spate, cu curele late trecute pe subsuori; păseau încet, cumpănindu-se înainte, și băteau în pămînt cu cîrja legată în fier la capăt. Veneau pe șoseau Neamțului, plini de praf, cu privirile trudite. Nu se uitau nici la dreapta, nici la stînga, nu intrau în crîșme, nu se abăteau pe la pitării. Se opreau tocmai în capătul celălalt al tîrgului, lîngă hanul boieresc, hanul vechi, ca o cetate. Acolo coborau din spate și desfăceau lădițele, — și întindeau pe pînze, la marginea drumu-

lui, toate minunile mărfii lor : mărgelile și hurmuzuri, brățări felurite, inele și cercei ; flori în capete de bolduri, oglingioare și păuni ; fluiere și cavaluri ; muzicuți și jucării pentru copii, draci de lemn și de petică ; toate lucrurile colorate și mărunte pe care cu grabă le impresurau flăcăi și fete și ținci de-o șchioapă cu priviri lacome, c-un gologan într-o mână, bucuroși dar nehotărâți într-o alegere potrivită. Amîndoi marchitanii erau doi creștini blajini ; aveau prețuri hotărîte pentru mărfurile lor ieftine ; zîmbeau cu bunătate, întindeau o floare ori un păun c-o glumă ; pe urmă, spre sară, își închidea fiecare în cele șase cutii toată averea, și se duceau undeva, în Vatra Pașcanilor, la vreun sătean cunoscut, ca să îmbuce ceva și să se odihnească noaptea. I-am văzut o vreme regulat ; pe urmă într-un rînd, s-au dus spre Neamț, spre asfințit ; și nu i-am mai văzut niciodată. Mi se pare — cînd îmi aduc aminte — că s-au dus, s-au tot dus pe un drum fără sfîrșit, spre alte țărîmuri, ca să nu se mai întoarcă... Și-n țîrg s-au mai deschis cîteva dugeniți, ba la Mutu, ba la Leizăr, — dugheniți cu oglingioare, cu măngele și cu flori, pe care nu le mai vindeau cei doi călători tăcuți.

Pe vremea aceea auzeam spunîndu-se în juru-mi istorii ciudate.

Se spunea că boierul Roznovanu, «cuconașul», e înotător cumplit. Zice-că se ducea cu trăsura în susul Siretului, departe, și pe urmă se lăsa la vale, în cursul apei, înotînd, pînă la podul de fier din drumul Iașului.

Il vedeam și eu pe acest boier ciudat, în toiul căldurilor verii, trecînd la cîmp pe ulițele țîrgului, în trăsura largă, învălit într-o blană uriașă. Și auzeam spunîndu-se — iar — că «cuconașul» de multă învă-

țatură și de multă străinătate, și-a cam ieșit din fire ; ș-ăcu, pe căldură, umblă în pielea goală, învălit numa-n blănuri scumpe.

Și se mai spunea iar că «cuconașul» într-un rînd a avut gust să cheme zece pluguri din Vatră. Au adus vătăjeii și feciorii cu nepusă-masă pe oameni — și i-au pus să are pe-o bucată de loc gunoios, la deal de țîrg, lîngă țintirimul ovreilor. Așa dăduse poruncă boierul ! Cînd vede că oamenii au tras brazdele ș-au gătit, — chiamă pe feciori și le dă săculțețe de gologani : să semene cît ai clipi, cît e arătura proaspătă, toți banii... După aceea s-a uitat cum trec grapele peste sămînță, s-a urcat în trăsura și s-a dus mulțumit la curte. Iar în urmă-i au avut ce scurma, ce grebla și ce ciurui oamenii toată țărîna arăturii... Zice-că a ieșit țîrgul și s-a uitat ca la o minune.

Țîrgul creștea, cu voia și cu bunătatea boierului, care-și avea moșia cam încurcată și ducea lipsă de parale. Ici se dărîma o casă veche și se clădea alta, dincolo se pornea alta de iznoavă. Hanul trecut în stăpînirea unui negustor ; toate dughenile vechi de piatră și cărămidă trecute în stăpînirea negustorilor. Și pe unelocuri, un «calic» de odinioară își vopsea casa cu roș ș-o împodobește cu geamlîc. De la «trei dughene, trei lulele» afacerile crescuseră la operații încurcate, la socoteli de camătă... Așa, vedeam cum arată unii din cei mai vechi, cu degetul, pe «domnu» Șapsa cel chior de un ochi... Era pe vremea războiului așa de calic, încît nici darea cătră boier și comună n-o putea plăti din negustoria lui ; și vătăjelul Clipici, drept pedeapsă, îl purta desculț și îl alunga prin spinăriile medeanurilor, bătîndu-l cu harapnicul. Acuma Clipici calicea cu desăgii pe umărul stîng, strîngîndu-și obrazul și zbatîndu-și pleoapele. Avea

ș-acuma o înfățișare de hoțoman bărbos, țiganul... Iar «domnu» Șapsa, îndărătul geamlîcului, sta răsturnat în jîlt, privea pe gînduri înaintea-i numai c-un ochi... Și din cînd în cînd îl poftea «cuconașu» la curte...

În istoria tîrgului mai intră și domnu Iacobache, vechilul, care trecea zilnic, la umblet, pe calul lui alb; și Vasile Vînătorul, care se ducea des cu cîinii ca s-aducă vînat pentru masa boierească; și cuconu Panaite cel mai credincios om al Roznovanului, om mare, greoi, cu fața stacojie.

Mai intră în istoria aceasta și alți oameni de încredere ai stăpînului, primar, ajutor de primar, perceptori, toți slujbașii care zilnic colindau dughenile, răcneau și băteau din picioare la negustori; iar apoi, la boier, intrau umiliți, tîrîndu-se, cu ochii ațintiți spre mîna care avea un tremur ciudat la mînie.

O minunată gospodărie părea a se face în comună, în umbra uriașă a boierului. Ulițele se schimbau primăvara și toamna în fluvii de noroi; noaptea n-avea chip să iasă nimeni din casă, căci nu era un felinar care să arunce o rază de lumină în umede rățăcâni, în șanțuri mocirloase. Felinare ardeau doar prin ogrăzile părinților comunei. În buget poate erau trecute cu zecile aceste izvoare de lumină, după cum cu zecile erau trecuți poate sergenți, vătăjei, măturători... Poate și poduri făceau și dregeau edili, poate și ulițele le prunduiău, — toate treburile obișnuite ale unei comune mari poate erau trecute în registre, și plătite. «Cuconașul» întuneca cu umbra lui condicile, lucrările, banii, tot. Și tîrgul creștea încet în noroiul și ticăloșia lui, — iar primprejur, pe moșie, țărani din unsprezece sate se încordau din greu, gemînd, pe brazda neagră...

În fruntea acestui tîrg nou și repede crescut, în

fruntea comunei aceștia mari, într-o vreme toți slujbașii chemară, cu lacrimi, pe boier, pe stăpîn, — și-l puseră primar, ca să nu mai poată nimeni zice nimic. Și boierul se osteni odată să vie la primărie, — la o împărțire a premiilor. Și dăruî, bucurînd pe părinți, unor premianți cîte doi juncani, altora cîte-o vițică, altora cîte patru oițe, — de au rămas de pomenire printre gospodarii din Vatră și pînă azi premiile acelea împărătești.

Pe urmă boierul, blajin și lăsător, tot mai năcăjit și mai cufundat în datorii, cu călătoriile și cu străinătățile lui, n-a mai dat pe la primărie. Și în numele lui, se tocmiră multe poduri care nu erau și se prunduiră multe drumuri care tot fără prund rămaseră; pînă ce într-o bună zi căzură oameni străini de pe la București, puseră mîna pe condici și cercetară arhivele...

Apoi ce-au găsit ei, iarăși a rămas în amintirea tuturor. Pe sus au fost ridicați toți slujbașii care viețuiseră și se îmbuibaseră în umbra «cuconașului», pe sus fură duși de la mic pînă la mare. Au stat închiși, au fost judecați, au umplut pușcăriile, s-au risipit prin lume; — ș-atuncea a început a se face așa o dumerire în tîrgul nou și în satele de primprejur.

În vr'o două rînduri, la alegeri, s-au îmbulzit prea mulți săteni; într-un rînd chiar a pornit zvoană și mînie. Ba oameni îndîrjiți au stîlcit pe domnu Iacobache, ba au alungat pe cuconu Panaite, de-a trebuit să se ascundă prin pivniți, cine știe pe unde. Ba au strîns între piepturi urlînd, chiar pe «cuconaș» și se zice că au căzut și cîteva ciomege. Dar a venit armata, cu vestitul căpitan Dimcea Cîrnul și rînduială s-a făcut: au fost prinși oameni, grămădiți prin beciuri, bătuți, stîlcîți; — și iarăși, venind pri-

măvara, muncitorul s-a îndoit cu trudă pe brazdă între coarnezle plugului, suflînd ca și boii de la jug.

Dar tîrgul creștea și negustorii se îmbogățeau. Domnu Iacobache, de necaz, coborî în țara de jos și luă în arendă o moșioară; boierul Roznovanu se desfăcu de moșie ca să scape de datorii, se despărți de sălașurile vechi ale neamului și se duse să moară prin pustii străinătăți; cuconu Panaite începu afaceri mari; — un străin, un avar cumplit, colonelul Alcaz, ca să-și întoarcă milioanele date, puse stăpînire și începu să strîngă ca într-un teasc, să stoarcă bogățiile rămase. Începu o viață îndîrjită fără hodină, urmărind datornici, prigonind pe vechii și năcăjiții muncitori. De dimineață pînă în sară colinda pe cîmpuri c-o pălărie uriașă de paie, cu pantalonii cîrpiți în genunchi și cu surtucul cîrpit în coate — cu o chiflă și cu un coștei de masline în buzunar: toată mîncarea lui dintr-o zi.

Tîrgul creștea. O tăcere adîncă domnea dincolo de lanuri, în satele triste. Stăpînul se întorcea întunecat și gînditor, trecea printre dughenile și printre tărăbile nenumăraților negustori, și intra în parcul pustiu. Acolo se nomolea rîmnicul odinioară încununat de creson, cădea în ruină curtea veche cu balcon săpat în piatră și se părăgineau pe veșnicie grădinile cu flori rare...

RADAȘENII ȘI SARBATORIREA SFINTULUI MERCURIE

I

Îeși din Folticeni pe jos, pe drumul plin de praf care trece prin coasta satului Oprișeni din dreapta, pe lîngă pîlcuri de verdeață, pe lîngă un buchet de mesteceni subțiri și gingași, urci puțin spre miazănoapte o colină pe vîrfu cărăia se usucă cîțiva vișini pitici, săraci și moduroși, — și deodată, în vale, într-o fundătură împresurată de dealuri, se arată Rădășenii: un sat, ori mai curînd o pădure de pomi roditori, printre care se zăresc ici-colo căsuțe albe licărînd, zîmbînd parcă vesele în lumina verii.

Acolo e așezare veche de oameni rînduiți și cu scaun la cap, despre care tu, prietine, ai mai auzit, îmi închipui, căci și moș Creangă a fost pe aici, și vorbește în *Amintirile* lui despre o oarecare fată de popă, rumână și sprintară, cătră care deseori îl dureau dorurile, — și spre ea și spre mere de soiuri felurite, pe cînd bietul Mogorogea, tovarășul lui întru dăscălie, își spărgea capul și-și frîngea limba cu *arta* gramaticii și cu toate pronumele năstrușnice, îngrămădite într-o tablă îngrozitoare, mai neînțeleasă decît hieroglifele piramidelor.

Moș Creangă, vorbind despre Humuleștii lui, a spus ceva care se potrivește și Rădășenilor : și neamurile lui, și neamurile fetei de popă tot răzăși sînt, cu aceleași daruri și cu aceleași metehne, pesemne. Căci și acești creștini își păzesc fructele cu inima bătînd și cu prăjina în mîină, și dacă le-a luat cioara o prună, o alungă pînă în nouă hotare, și-acolo, cu sufletul la gură, strigă cu amar : Să fie de sufletul tatei și-a tuturor morșilor !

Dar mi se pare că îndărătul acestui zîmbet al satelor vecine, la rădășeni găsești o economie strînsă, care nu le va fi spre rușine ; și dacă oamenii îi cîrîie cîte-oleacă, ei tac, își caută de treburile lor și strîng bani albi pentru zile negre. Harnici și dezghețați cum sînt, plini de vioiciune, pătrunzători, au multe lucruri cu care se pot mîndri.

Întai, de pildă, părintele Grigore Lovinescu, care știe multe lucruri și care-și iubește mult satul și enoriașii, îți va spune, mîngîindu-și barba, că satul acela a avut o școală veche, la care a învățat chiar neam domnesc, căci odată Ștefan Tomșa cel tînăr acolo a prins a sloveni întai *azbuche*, alătura cu feciori de gospodari. Îți va mai arăta, cu o deosebită mîndrie, cinstitul părinte, și vechiul cazan al satului în care odinioară se făcea berea, bere bună și tare, din care au băut mulți oșteni vrednici din cei ce-au plecat să se lupte pentru lege și moșie. Apoi, cu mîndrie și cu mîhnire totodată, de-acolo de sus, de pe culme, dintre vișinii închirciți, îți va mai arăta spre miazănoapte, în vâl de ceață, satele romînești, dincolo de cordun. De-acolo, de departe, din cuibul de piatră al cetății Sucevii, ori de la mormîntul de marmoră al nedomolitului Voevod, au pornit oștile răzbunătoare, și au trecut spre tabăra Ungurilor de la Baia, prin văgăuni

negre, prin desișuri adinci, pe un drum care și azi se mai cunoaște, prin mijlocul satului de răzăși credincioși. Pe pămîntul acela pe care azi rîde primăverii rumăna floare a mărului a trecut calul lui Vodă Ștefan ; pămîntul acela a fost sfințit, a sorbit sîngele vechilor viteji, și de-aceea se pot mîndri oamenii de azi stăpîni încă cu vrednicie pe brazda strămoșească, — și de-acolo de-aceea privești cu mîhnire ceața Bucovinei, pentru că zadarnic de-aici adie într-acolo, în amurguri, străvechea și dureroasa cîntare a buciului !

Și totuși nici hotarul nemțesc n-a putut pune stavilă. Și asta este altă mîndrie de care mulți din sat îți vor vorbi. Peste hotar este un sat de alți răzăși vrednici și vechi, cătră care se îndreaptă și astăzi peșitori flăcăi din Rădășeni ca s-aducă livezilor lor curate gospodine de neam bun, fără amestec de sînge străin.

Acesta este satul pe care-l privești de sus, care se întinde ca o uriașă grădină între dealuri rîpoase, nalte, drepte ca niște cetățui, ca niște mari morminte din trecut.

Cobori pe un drum îngust, ca într-o văgăună, într-o liniște adîncă. Întîlnești femei care trec repede spre tîrgul Folticenilor, îmbrăcate curat, cu fuste negre, cu broboade cernite, căci niciodată colorile țipătoare nu intră în îmbrăcămîntea lor ; întîlnești cîte un gospodar cu cămașa albă ca helgea, cu mintean negru, într-o îmbrăcămînt simplă și curată, fără o floare, fără o podoabă zadarnică. Te privește drept, cu ochii limpezi, te salută fără să zîmbească și fără să se întunece ; îți dă apoi bună-ziua un flăcăuș rumăn cu ochii căprii, în care lucesc soarele și deșteptăciunea.

Și de-o parte și de alta prind a se desfășura gospodării strînse, închise în garduri tari ca niște cetăți, cu pământul sfărîmicios al văii stăpînit de nenumărate șiraguri de sălcii. Vezi hambare și șuri bine clădite, case de o albeață strălucitoare, acoperite cu drași, cu ferestrele înflorite cu chenare albastre, cu «ferestre sprîncenate» adică; grădini mari, livezi întinse cu pajiști verzi pe dedesubt își revarsă bogăția în toate părțile, și de sub arcuri negre, pline de roade rumene, te privesc din cînd în cînd fete mari, sprîncenate, cu obraji rumeni ca floarea de măr.

În liniștea satului se aud vatalele uneori, ori durițelul vîrtelniților; ici-colo melițele clămpănesc sec în dosul unei șuri: vîjîie ca un vînt în sălcii departe, într-un fund de hudiță, o desfăcătoare. Apoi într-un răstimp te impresură o liniște mare, ca în grădina unui schit. Mergi încet, pe gînduri, și la o cotitură, între armii de sălcii, deodată te învăluie o umbră de răcoare și auzi în tăcerea văii închise un șopot de ape. E pîrăul lui Faur care trece prin grădini făcînd rîmnice și care-ți iese în cale fierbînd într-un fel de cascadă, într-un murmur nesfîrșit.

...Și-mi aduc aminte, iată, parcă ieri s-ar fi întîmplat, de cea dintâi primăvară pe care am petrecut-o în liniștea satului aceluia.

O jumătate din noapte stătusem la sfat cu un vechi prieten, în casa bătrînească a familiei lui, afară, la un foc ușor de găteje, în răcoarea și în miresmele grădinilor înflorite. Apoi tîrziu, după miezul nopții, pornirăm spre tîrg.

Era în noaptea de Sfîntul Gheorghe; era o liniște de moarte în tot satul, parcă se stînsese în el orice suflare. Numai o dată, în drumul nostru tăcut, am

auzit răsufierea lungă a unei vite în staul. Am tresărit amîndoi, ne-am oprit. Pe urmă, domol, am pornit înainte. Și deodată în mijlocul satului, departe, înainte-ne, porniră cîntecele privighetorilor. În liniștea aceea adîncă trilurile tremurau, zburau pe sub văzduhul înstelat, în miresmele florilor din livezi, cu o putere neobișnuită, cu o înfocare ce ne înfiora sufletul pînă la lacrimi.

Mergeam tăcuți, cu sufletele mișcate, spre ele. Ajunserăm în roata de sălcii vechi, lîngă pîrăul lui Faur. Apele parcă conteniseră, și chiar deasupra noastră, în streșina verde, o privighetoare cînta așa de puternic încît îi auzeam deslușit gîlgîitul gușii. Era așa de aproape, încît dacă am fi întins mîinile, am fi dat de ea. Ne amețea cîntecul ei de foc, ca o revărsare strălucitoare, ne înfășura ca într-o nebulie; și din sălciile din împrejurimi și din livezile costişelor veneau răspunsurile în prelungi tremurări melodioase și arzătoare.

Și deodată deasupra noastră privighetoarea tăcu. Un răstimp tăcură și celelalte, și, în nemărginita liniște ce crescuseră în juru-ne, deodată auzirăm șopotul de poveste al pîrăului care fierbea înăbușit sub mal.

Și nici un glas, nici o altă ființă omenească pe uliți. Nimeni. Eram singuri și așteptam să se întîmple ceva, o minune poate...

Noaptea aceea mi-a rămas ca o izbucnire de lumină; și de cîte ori de sus, de pe costișă, văd pînza livezilor din Rădășeni, îmi aduc aminte de cîntarea privighetorilor și de murmurul pîrăului lui Faur, de atunci, din noaptea de Sfîntul Gheorghe, cînd răsufiau așa de dulci și de calde, așa de tainice miresme livezile înflorite!

Nimeni nu stă degeaba în satul acesta. Din primăvară pînă-n toamnă mișcare și muncă, bărbații într-o parte, femeile în alta. E adevărat că povestea cu cioara și cu pruna se cam adeverește: bărbatul știe prețul banului și paraua o înfundă bine în pungă și de ea nu se atinge, parcă ar pecetlui-o acolo; femeia singură trebuie să ducă rînduiala casei cu ceea ce cîștigă pe legume și pe lăptării, pe care, cu preț bun, le desface în tîrg, aproape. Cam strîns trăiesc, ce-i dreptul. De aceea vecinii au mai adăogit cîte ceva la povestea cărpănoșiei lor. Flăcăii din satele învecinate, la horile lor, chiuie cîteodată în pilda fetelor din vale:

Fetele din Rădășeni,
Is iernate cu strujeni,
Și-s vărate cu tărițe:
Le curg ochii ca la mițe!

Dar cît despre asta puțin să le pese fetelor din Rădășeni! Vulpea dacă n-ajunge strugurii, zice că-s acri. Crescute la umbra livezilor, ferite de soare și vînturi, fetele acelea ar face fala multor sate. Părul lor bogat numai ele știu să-l împletească cu vechi meșteșug, obrajii lor poți să-i tai cu-un fir de păr așa-s de fragezi, și, de-și portul lor e simplu fără colori și fără flori, numai cu salba veche și grea de arginți, — nu prea le găsești păreche prin partea locului. Acuma e adevărat că n-or fi fiind toate cu obrajii așa, și cu părul mare, și cu boiul mlădios, — dar la cele *altfel* cine se mai uită? Iată dar că pentru așa chiuituri au dreptate să se puie de price flăcăii din Rădășeni, să se puie de price cu gilceavă, cu pumnii și chiar cu cuțitul pentru drepturile și frumusețile lor, — dar

ei au altceva mai bun de făcut. Ar putea răspunde și ei poate cu chiuituri spre fetele vecinilor, mai ales spre a celor de lîngă tîrg, care au prins a umbla cu mînuși și cu paltonașe:

Multe-n lume omul vede,
La o casă șapte fete,
Și fintina sub părete —
Moare cînele de sete!

Dar ei nu aruncă strigăte de acestea, nici de altele, ei nu strigă niciodată în horile lor domoale.

Totdeauna cumpăniți și cu știința prețului vremii. Primăvara își seamănă pămînturile puține și-și curăță arborii. Nici un loc nu rămîne sterp în preajma casei; în satul lor nu s-a îndeletnicit nimeni cu spinăritul. Fiecare palmă de loc e curățată și bine întrebuințată; fiecare pom e îngrijit cu răbdare și apărut de dușmani. Vita lor nu sprijină niciodată gardurile și nu horhăiește prin șanțuri lătrată de cîni: vaca e ținută bine, hrănită cu îndestulare și adăpostită în grajd de vâlătuci. Flăcăii fac oastea la călărași totdeauna cu caii lor de-acasă. — Cal de măsură am! zice totdeauna cu oarecare mîndrie rădășanul.

Cînd le înfloresc livezile, ca o suflare de sărbătoare trece prin tot satul: atunci mai ales se aud cîntecele trăgănate și melancolice ale fetelor. Atunci în amurg, prin ceața ușoară, prin fumul care se înalță încet ca un nour străveziu, printre țipetele prelungi ale cumpenelor, răzbat mai întai cîntecele de fluier de pe dealurile dimprejur, cîteodată chiar cîte un buciun suspină în amurgul sîngeros; apoi se potolește satul, se face tăcere, ș-un glas de fată, într-un fund de vâlcea, adie ca o oftare melodioasă, pe cînd cea

dintăi stea strălucește ca o lacrimă în albastrul curat al înserării.

Iar vara, când roadele atîrnă grele din frunzișuri, când gospodarii au ieșit la cîmp, satul liniștit parcă dormitează în pulberea de aur a soarelui. Numai aici-colo, pe malul unui rîmnic, sub bolta întunecoasă de foi, visează o fată cu ochii duși spre zarea albastră, pe cînd în desișuri adînci fluieră o mierlă, se oprește ca-n vis, și iar pornește într-o ușoară adiere de vînt.

Apoi, după munca grea a cîmpului, fără o clipă de răgaz, aspră și mare, căci pămîntul e puțin și trebuie din greu lucrat, începe culesul livezilor. Atunci grădinile mari se umplu de cîntări, o viață zgomotoasă străbate satul, o muncă neîntreruptă, înfrigurată ține vreme de săptămîni; munca se împărțește la cîmp și acasă, carăle pline vin scîrțîind de la ogoare, țipelele cărăușilor se amestecă cu ale culegătorilor, fete și flăcăi, și pretutindeni roada curge îmbielșugată răsplătind neîntrerupta muncă.

Iar după ce cîmpurile s-au cules, rădăsenii, negustori buni, încep a-și înjgheba nenumărate poloboace pentru mere, le umplu, le duc la drumul de fier apropiat, în șiraguri lungi. De aproape și de departe, ba chiar și din străinătate, vin negustori care numără bani buni, ghiață, rădăsenilor; roada pomilor se preface în argint sunător. Și pe cînd alții, cu începutul toamnei, pornesc cu căruțe încărcate la drum lung, zi și nopțe, spre țara de jos, acasă încep a arde loznițele și perjele și prunele calde răspîndesc mirozne dulci în tot satul.

O parte din roadă a fost vîndută, o parte e dusă pentru iarnă în țîrgurile țării, o parte rămîne păstrată în pivniți bune, și de acolo, din satul acela de gospodari cumînți și aprigi, cînd va da mugurul pri-

măverii, vor ieși mirunatele mere rumene așa de gustoase, pe care rădășanul știe să le vîndă cu preț prea bun. El nu pierde niciodată, el știe cursul mării și cursul banului, — și dacă e vorba pe agerime, apoi atunci o oarecare zicătoare despre șiretenia diferitelor neamuri ar trebui schimbată.

Iar cînd începe zloata începutului de iarnă, cînd vin vifornițele și zăpezile, ai văzut poate, dragă prietino, pe ulițele orașelor Moldovei, flăcăuși cu căruțe și cu coșuri de mere. De dimineață și pînă în sară colindă ulițele, își strigă și-și cîntăresc marfa cu socoteală și fără grabă. Aceștia sînt viitorii gospodari din Rădășeni, care învață cum se trăiește pe lume și cît de greu se cîștigă în ziua de azi paraua. Sara se adună la gazdele lor, la o cină simplă și săracă, în preajma unui culcuș tare, vorbesc puțin și se culcă trudiți după mîncare, cu gîndul la satul lor îndepărtat, acoperit de ninsoare, cu livezile amorțite, cu căsuțele licărind prin cernerea ninsorii. Așteaptă răbdători venirea sărbătorilor de iarnă; și-atunci unii din ei pornesc cu dor spre case, cu ban greu agonisit, spre bucuriile și spre datinele din vechi rămase. Trenul îi duce înspre Rădășeni: acolo vor găsi fetele cu care au să joace la horă în primăvară, la vatra potolită se rostesc poveștile bătrînești și istoriile satului, acolo ei, cu munca grea în *străinătăți*, sporesc bielșugul, așa cum au învățat de la părinți.

Apoi, după bucuriile sărbătorilor, iar se întorc la muncă, iar pornesc prin ulițele și țîrgurile depărtate, cu căruța și cu cîntarul, cu strigăte prelungi, învăluți în dulamele lor călduroase.

Niciodată zadarnic nu stau, sfînta muncă niciodată n-o părăsesc. Cunosc lumea; în fața țîrgovațului nu-și

pleacă ochii : e foarte adevărat că omul, cînd are chinul plin de zîmți, altfel privește în juru-i ! Păreche nu știu dacă vei afla acestor oameni oțeliți ; sat ca al lor nu se găsește în toată Moldova. Bogăția lor în fiecă an e sporită cu sute de mii de lei !

Acum e adevărat că așa cum sînt, negîlcevitori, senini și oameni de ispravă, și chiaburi pe deasupra, ar putea avea o biserică să se ducă vestea, nu ca aceea pe care o au, cu clopotnița ca o pălărie veche ; ar putea să-și clădească o școală să zici halal, o primărie să știe creștinul unde intră, nici cu zidurile coșcovite, nici cu geamurile sparte ; ar putea avea drumuri prunduite și bine ținute, în noroiul căroră, primăvara, să nu se nomolească o tabără de cară ; ar putea să-și facă multă și bună gospodărie pentru toți ; dar pînă atunci pesemne că va trebui să mai treacă vreme ; și aceasta pesemne va fi cînd basmul cu cioara și cu pruna va fi uitat !

III

Tot anul, rădășanul n-are cînd să petreacă ; o dată, o singură dată petrece, și-atunci cu strășnicie. Crăciunul, sărbătoare de odihnă ; cele trei zile ale Paștelui o pregătire pentru ziua a patra, ziua cea mare a satului : *Mercuria*. Atunci e zgomot, se umple atunci tot satul de oaspeți poftiți și nepoftiți din tot ținutul și chiar de peste hotar ; atunci și ovreii se pot plimba în voie pe ulițele satului, iar rădășanul poate zice, privindu-i, încă o dată : O singură dată-ntr-un an se pot veseli și ei la noi, saracii !

Hramul bisericii lor pitice e sfîntul Mercurie și sfînta Ecaterina ; dar ei mai ales la sfîntul Mercurie

țin : pentru ei, ca și pentru cei vechi, sfîntul acesta este stăpînul negustorului ; lui îi aduc jertfă din munca lor, și cătră el își înalță glasul în vreme de nevoie.

Și iată că pe o vreme frumoasă în sărbătoarea aceasta a primăverii, încep a curge dis-de-diminează din toate părțile, spre livezile înflorite ale satului, șiraguri pestrițe de oameni și căruțe. Vin, vin, curg neîntrerupt din toate părțile ; e o viață, o veselie pe culmi și pe căi, parcă toată lumea aceea s-a amețit de mai nainte de lumina strălucită a văzduhului și de mirosul curat al pămîntului jilav.

Dinaintea crîșmei celei mari din mijlocul satului, la *Gherasim*, negustorii veniți din Folticeni își așează zorind tărăbi lungi cu tot felul de răcoritoare și de lucruri dulci. Subt un cort de pînză, repede înjghebat, vor putea orășenii bea și bere. Iar peste drum la scînciob, alte pregătiri pentru hora cea mare a satului. Scînciobul începe să se miște între buchete de verdeață, în filfiri de stegulețe ; în scaunele lui fac o zarvă nemaipomenită băieții ; atît au și ei, cele două ori trei ceasuri de diminează. Gospodarii umblă în toate părțile de la case spre biserică, de la biserică spre case ; pretutindeni e o furnicare însuflețită ; strigăte, chemări răsună din depărtări, iar pe frînturile de drumuri, pe culmi, se vede din mijlocul satului curgerea neconținută a oaspeților.

Ca înfloriri de spumă stau pretutindeni livezile nelintite în căldura potolită, în jurul caselor cu ferestre rîzînd de veselie. Focuri ard în bătătură, gospodine umblă prîsnel în toate părțile.

— Uuu ! Ileană-i !... răsună cîntător glasul unei femei, care stă dreaptă în prag, cu mîna streșină la ochi.

De departe un glas subțire răspunde prelung, ca o înfiorare prin livezi. Și glasul femeii iar pornește prelung :

— Spune cuscrei să ne-mprumute și sita cea deasă !
uuu !

Iar pe uliți străinii, oaspeții, încep a se îndesi, îndreptându-se deocamdată spre biserică. Acolo, după ce intri pe poarta scundă, dai deodată în șopronul larg, sub care mese lungi stau întinse ; iar în jurul lor o oaste întreagă de săraci așteaptă praznicul. Biserica curată se ridică în mijlocul unei pajiști verzi ; înlăuntru mulți sfinți cu ochii albi și pe părți zugrăvite caznele iadului ; săteni în haine albe ascultă slujba cu cântări domoale, pe când în turnul scund clopotul sună adânc. Iar la o parte, lângă șopron, o minune a minunilor !

Arde un foc de un car de lemne sub un copac ; pe niște pirostirii cât toate zilele e așezată o căldare năstrușnică în care forfotește o mămăligă pentru șai-zeci de săraci flămânzi, o mămăligă ca pentru vestitul Flămânzilă din poveste, la care mestecă în sudoarea frunții șase oameni cu un par uriaș înțepenit sus într-o ramură a copacului. Gemînd își încordează picioarele și brațele, suflînd prin aburii fierbinți răsucesc parul, pe când un creștin cuminte așteaptă deoparte c-o lopată în mînă gata să tăpșească mă-măliga. Se îndeamnă cu toții opintindu-se :

— Acu, mă ! la dreapta ! învîrte, — așa !

Iar lângă foc, de partea cealaltă, forfotesc niște oale cât niște putini, pline cu sarmale de cele mari cum numai la Rădășeni, la Mercurie, se fac : mari cât o căciulă și legate cu ață, ca să nu se fărîme. Pe pajiște, printre crucile cimitirului curat, în șopron, o

înghesuală și un murmur adânc de glasuri, ca la un iarmaroc.

Rînduri multe de meseni săraci se vor grămădi, vor rupe lacomi din mămăliga aurie și vor înghiți cu ochii holbați și cu fețele roșii și asudate din sarmalele gustoase. Neînterupt se vor perinda, căci în ziua asta rădășenii fac praznic ca la o împărăție. Rînduri de haidăi se vor schimba la mestecatul mămăligilor, pe cînd creștinul cel blajin le va tot tăpși cu lopata ; și oale peste oale cu găluște vor curge din toate părțile satului.

— De pomană noi nu dăm peste an, zice rădășanul, dar acuma dăm cu bielsug, pentru trei sute de zile sterpe !

Ah ! și la praznicele acestea se mîncă strașnic, iubite prietene ! Am văzut pe un biet calic sarbăd furișîndu-se a doua oară la masa lungă, și a treia oară, și a patra oară, și mîncă așa de cumplit încît m-a cuprins spaima ; am crezut că moare ! De abia sufla cînd s-a sculat însfirșit, a luat dintr-un colț o cofă de apă și a băut, și a băut !

Un gospodar îmi urmărea privirile. Imi zise zîmbind :

— L-am văzut ! Sînt și alții ca el. De mulți ani ospătează așa la praznicul nostru... Mîncă să-i ție saț macar pe patru săptămîni !

Cu căldura amiezii crește și îngrămădeala pe ulița cea mare a satului. Negustorii cu prăvăliile înghebate în fugă își vîntură mîinile pe sus și strigă cât le ia gura : Hai la limonadă, la răcoreală, — cinci bani două pahare ! — Iar lângă mine un român mor-măiește :

— Apa aceea a lui, înroșită, nici în ciubote nu-i bună de pus !

Alții strigă la portocale, alții bere, — și zarva crește, trăsuri înaintează la pas prin mulțimea din ce în ce mai deasă. Incep a se vedea și târgoveți împetrișind talazurile de haine albe ; pălăriile cucoanelor tremură în toate părțile mănunchiului de flori ; se văd și tineri cu pălării ca niște ceanașe în cap ; și la toată mulțimea care trece, curge ca printr-o albie, un căluț ostenit, dintre hulubele căruței trase în șant, privește cu ochi blânzi, cu ochi care parcă își aduc aminte de vremuri ale tinereții. Incet clipește din ochi și-și tremură scurt pielea coastelor, unde o muscă s-a așezat c-o împunsătură.

Și lumea tot mai mult se îndeasă la această vestită prăznuire a rădășenilor, pretutindeni ies gospodari la porți și poftesc lumea mai aleasă ca să le facă cinste să guste câte ceva din ce-au pregătit. Și în toate casele curate ca niște cutii, cu clituri de zestre pînă în grindă, cu nenumărate soorțuri, cu ștergare în chip de fluturi pe păreși, într-o regulă și o curățenie desăvîrșită, masa stă întinsă ; cu minile în briu privește gospodarul la oaspeți, îi îndeamnă, ciocnește cu ei un pahărel de vin. Unelocuri, sub bolta copacilor, pe pajiștea verde, se grămădesc fețe mai simandicoase, și moș Anghel, vestitul lăutar al Folticenilor, își drege glasul c-o lacrimă de Cotnari și începe a zice dulce cîntece de inimă albastră.

Iar la scrînciobul care se învîrte neînterupt suind și coborînd și părechi de-ale rădășenilor și pantalonari, a început hora, marea și lungă horă domoală, care abia se mișcă în sunetul limpede al lăutei și în zumbăitul cobzei. Nați și chipeși, cu ilice negre căpușite cu roș și cu cămăși albe fără flori, flăcăii toți

au mustața ca vrabia ; la hora aceasta tinerii n-au ce căuta. Iar fetele gătite, cu părul frumos așezat într-o cunună tare, înflorită, cu salbe vechi de arginți, urmăresc privirile feciorilor, așteaptă o privire ușoară, abia zărită, ca să pornească cu ochii plecați, să rupă minile prinse, să se așeze la dreapta ori la stînga celui ce-a chemat-o. Și-ncet, încet, tot mai largă se face hora, neînterupt cîntă lăutarul două și trei ceasuri, — și jucătorii, abia se mișcă privind lumea, parcă numai ca să privească și să fie priviți s-au prins de mîna. Asta-i vestita horă a rădășenilor, — horă cîntată dar nejuată.

Din cînd în cînd scrînciobarii strigă, pentru un flăcău care s-a așezat în scaun, pe fata pe care dumnealui o dorește :

— Ileana lui Gavril al lui Toader Vasile Mazîlu !

Și fata se desprinde din horă și cu pași mărunți, cu genele plecate, se îndreaptă spre scrînciob.

În vremea asta în uliță e o îmbulzeală nemaipomenită, negustorii de peste drum au răgușit. Scrînciobarii răcnesc cît ce pot, cîte patru odată :

— Hai la scaun ! hai la scaun !

Apoi izbucnind fioros :

— Maria lui Vasile Iordache Neculai Nastratin !

O mulțime deasă, o mulțime pestriță care parcă nu se mai isprăvește. Cai după pălăriile cucoanelor, târgoveți strînși între piepturi ca-n minghinele, săteni cu bunde de oaie, cu obrazurile șiroid de sudoare : n-ai unde zvîrli un ac măcar ! Muzică la horă, un cimpoi peste drum la crîsmă, un taraf de lăutari într-o grădină aproape, altul mai departe, chiuituri de veselie, — și ca-ntr-un adînc acoperind totul, ca freamătul valurilor mării, murmurul mulțimii.

E fără păreche serbarea aceasta a rădăşenilor, şi dacă ai văzut-o o dată, n-o mai uiţi cît trăieşti : vezi atîtea lucruri, atîtea chipuri, auzi atîtea snoave, ascultîi atîtea vorbe cu haz, încît îţi ajunge pe o mare bucată de vreme, ca şi săracului care mînce să-i ţie pe patru săptămîni măcar !

Şi în asfinţit, cînd tot se mai aud cîntări prin grădini, cînd hora domoală a rădăşenilor tot mai încet se învîrte, pe cînd la o crişmă, departe, în tactul unei muzici iuţi, aleargă în vîrtej ameţitor jocurile bucovinenilor şi ale muntenilor, oaspeţii depărtaţi încep a părăsi satul ca o armie care curge neîntrerupt prin pulberea aurie a amurgului, în răcnete prelungi, în murmurări de glasuri.

Mulţimea curge, lumina aruncă luciri roşcate asupra grădinilor în floare şi încet-încet satul se goleşte, — încet-încet va rămîne cu liniştea, pregătit pentru munca unui an lung şi greu.

Un rădăşan bătrîn vorbeşte destul de fudul :

— Asta-i a noastră... Ce ? în satul nostru se veseleşte un ţinut... Da' şi bani ce cheltuim... tea ! o groază...

Zice ş-un oaspete din împrejurimi :

— Aha ! de-acu pentru ce-au cheltuit, au ce se vîicăra un an de zile ! La iarnă au să-şi roadă unghiile ca să facă economie !...

Iar un negustor din Folticeni oftează :

— De-acu la anul, de-oi ajunge !... Totdeauna vin cu frică aici... Totdeauna mă gîndesc să nu ies pîrlit, vai de capul meu ! E greu să fii negustor la așa oameni !

Un calic rîde cu poftă :

— La patru mese am stat şi prin şapte ogrăzi am intrat... Mi-am făcut socoteală pe un an de zile — că de venit la pomană peste an, nici vorbă, degeaba vin !

Iar dascălul satului, care-i un fel de filosof, şi care-n *economie* ştie să ţie cazanii poporănilor, încheie :

— Cine a venit la mine şi-a ospătat, prietin mi-a fost ! dar cei ce m-au uitat mi-au fost ca nişte fraţi, saracii !

CÎNTECUL
AMINTIRII

1909

CINTECUL AMINTIRII

In zilele cele de demult, cînd n-aveam mustață și cînd n-aveam griji, mă duceam noaptea, cu alți flăcăuși de sama mea, în lunca Moldovei, cu caii la păscut. Era acolo un loc care se chema Cotul lui Grumeza; acolo dădeam drumul cailor; le auzeam piedicile sunînd, îi simțeam cum se depărtează și se apropie încet-încet; iar noi aprindeam foc de găteje și stăteam la taclale. Tîrziu ne așezam pe spate, cu ochii la stele, tăceam, și doi stăteau în capul oaselor, de strajă, rumeniți de foc, picurînd de somn.

Pe atunci era țara plină de alți oameni și umblau prin lume povești și istorii care astăzi nu mai sînt. Au pierit odată cu oamenii aceia. Așa — îmi aduc aminte că într-un rînd, spre toamnă, au coborît de la munte niște oieri... Și dintre oierii aceia unul se alegea de venea cu doi cai, noaptea, pînă la noi în Cotul lui Grumeza. Stătea la focul nostru, vorbea cu noi, ne întreba de oamenii din sat și de altele, mai spunea cîte o poveste; pe urmă, cînd ieșea luceafărul dimineții la răsărit, încăleca și se ducea la tîrla lui, de cealaltă parte a bălții, în niște văi.

Omul acela era așa de vreo patruzeci de ani ; avea sprinceană încrunțată, mustața groasă, neagră, — și în vorbă îi suna ceva îndesat și adânc. Noi îi ziceam «bădița Mihalache» și tare ne era drag. Povestea frumos lucruri vechi, și povestirile lui totdeauna ne lăsașu ca o negură de jale în suflet... Era și el bărbat strașnic legat, cu grumazul vînos ; cu un pumn ar fi amețit un taur ; — dar cînd istorisea, avea ceva blajin în căutătură, și glasul lui parcă înghina cîntecul tristelor împrejurări de altădată.

Intr-o noapte, vînt nu bătea și zăvoiul sta neclintit, zimțuit pe zarea cerului. Lună nu era ; stelele umpleau văzduhul ; Moldova venea lin în cotitură, la cîteva obrate de noi, și lumini de aur jucau pe tremurul undelor. Bădița Mihalache venise mai de vreme în sara aceea, dăduse drumul la cai, ș-acuma sta pe-o coastă, gînditor, cu sufletul apăsător parcă de o greutate.

Noi eram cinci flăcăuși și stăteam învâliți în cojocile și-n sumăieșe, pe pîntece. Din cînd în cînd focul, tresărind, dezvălea pe unul ; apoi zbaterea flăcărilor se schimba, îl lăsa în întuneric și descoperea pe altul, cu capul înălțat, cu ochii lucitori.

— Bădița Mihalache, grăiește unul, ce ai dumneata în sara asta ? Parcă nu ești în toate apele.

— N-am nimica, măi băiete... răspunse bădița Mihalache. Mă gîndesc și eu... Așa are omul cîte un ceas în viața lui : se gîndește la vremea trecută și parcă se deschide lîngă dînsul un mormînt.

Noi nu prea-l înțelegeam pe bădița Mihalache : așa avea el, cîteodată, vorbe de-acestea, grele. Am tăcut. Il priveam numai stăruiitor. Ochii lui căutau parcă înlăuntru — și din cînd în cînd aveau o lucire fugară, ca sclipirea unei unde.

— Apoi, măi băieți, zise el deodată, de-acu s-a propie brumărelul și vine vremea să ne călătorim. Iar de întors pe-aceste locuri cine știe de ne-om mai întoarce. Mă gîndesc eu că viața mea tot în pribegie mi-o petrec. Iar de alte locuri pe care le las nu-mi pare rău, dar de acestea îmi pare rău, căci eu pe aici am petrecut în tinereța mea...

Noi ne-am mișcat, uimiți la vorba asta ; dar de spus n-a spus nimeni nimic ; înțelegeam că bădița Mihalache iarăși are să ne istorisească ceva : îi era glasul greu și plin de amintiri. În tăcerea nopții, un stol de paseri negre trecu fișind pe deasupra zăvoiuului. Una slobozi o chemare ca un plîns tremurat. Bădița Mihalache își ridică fruntea, apoi rosti încet, coborîndu-și vorba :

— Niște paseri străine...

Nu știu pentru ce, mi-am simțit sufletul tulburat ; în urma stolului pribeg, parcă rămăsese un fior în noapte.

Am vorbit după un răstimp :

— De aceea ne întrebai de mulți din satul nostru, bădița Mihalache. Pe mulți trebuie să-i cunoști — dacă ai trăit și dumneata pe la noi...

— Ii cunosc, cum nu ; dar mulți nu mai sînt.

Voiam să-l întreb de ce n-a intrat în sat să-și vadă cunoscuții, dar mă oprii. Bădița Mihalache era un om deosebit, așa cum nu văzusem mulți în viața mea. Trebuie să fie o pricină la mijloc, mă gîndeam ; dar nouă nu ne era dat s-o cunoaștem, de vreme ce n-o spunea el. Il priveam numai așteptînd — căci își ațintise privirile în foc și-și aducea aminte de ceva...

— Aici, peste baltă, în malul dimpotrivă, pe unde cobor eu cu caii... începu el rar — este un mormînt, măi băieți... A fost odată cruce de lemn, dar au stri-

cat-o vremurile. Când am trecut întâi, în ist an, m-am oprit și-am cercetat : socoteam să fi mâncat puhoaiile malul, dar am văzut că la oasele îngropate acolo n-au ajuns... Ș-or dormi poate în liniște încă multă vreme...

Acuma nimenea nu mai știe de mormînt ; și voi de multe ori ați trecut chiuind pe lîngă dînsul, și n-ați știut că acolo zace îngropată Irina Dascălului, din sat de la voi... Dar mormîntul are această poveste... Că era, aici în sat la Dumbrăveni, un dascăl, Calistrat, unul nalt, nalt, cu mustați cărunte atîrnînd în jos ca niște fuioare. Ș-avea o babă mărunțică, toată ziua melița din gură... rea nevoie mare ! Și la casa lor răsărise și crescuse ca o floare, măi copii, Irina despre care povestesc eu... Acu stăpîn peste sat și peste moșie, era boier mare, precum se știe, — și vechil, unul Gheorghe Alvanit, neam străin, aprig om și frumos...

Dincolo, peste baltă, între dealuri, unde pasc acum oile noastre, pe-atunci pășteau tot oi : oile ciocoiului. Și era fecior la oi, pentru umbletul la curte și pentru alte treburi, unul Axîntel. Acu era flăcăul acela frunte la joc — precum se alege cite unul prin sate, — frunte la caval și la bucium, și nu era nici urît... A fost și el om pe lumea asta, și nu era de lepădat. Și-ntr-un rînd, la jocurile Paștelui, a luat Irinei o naframă în care erau două fire de busuioc... Pe urmă a intrat, sara tîrziu, în grădină, și-a bătut la ferestruica care răspundea pe cuptor, unde dormea fata. N-au auzit moșnegii, a auzit fata, — și a ieșit să ceară de la flăcău naframa cu busuiocul... Și era lună, ca un colb de lumină peste sat ; Irina s-a apropiat de flăcău și el a scos naframa și s-a împrăștiat între dinșii mireasma de busuioc uscat... Apoi pe

urmă la flăcău au rămas naframa și dragostea fetel mari. Și-n vara aceea, citeodată bătea Axîntel încet, noaptea, în ochiul de sticlă care răspundea la fată pe cuptor — iar citeodată, de la strungă, dintre dealuri, începea să buciume domol peste văi, și sufletul și chemarea lui ajungeau pînă în ograda lui Calistrat Dascălul. Și se strecura Irina printre grădini, și mergea după chemarea de bucium pînă la apa Moldovei. Acolo, prin zăvoaie, se întindea sara ca un fum — și lucrurile se vedeau nedeslușit. Dar Axîntel vedea de pe culme umbra dragostii... și buciumul sta, și el se lăsa în vale la zăvoi, cu doi cîni după dînsul ; avea doi cîni : Hoțu și Corbu — unul alb și unul negru.

S-au avut așa bine, flăcăul și Irina, pînă-n luna lui brumar. Atuncea s-au mișcat oile la iernatic — și s-a depărtat și Axîntel... Dar dragostea lor n-a bătut-o bruma toamnei ; tot se vedeau citeodată.

Fata aștepta o zi bună, să se mărturisească părinților... Ii era inima îndoită, căci flăcăul era sarac și fără părinți. Dar vremea aceea n-a venit ; — în cîșlegile de toamnă, cad pețitori la casa dascălului, de la Alvanit. Că el a văzut fata de multe ori, că a vorbit cu dînsa și i-a plăcut fata, și-acuma s-a gîndit s-o ceară... Când a auzit Calistrat Dascălul de una ca asta, a sărit în sus de bucurie, pe urmă s-a așezat pe laiță și și-a mîngîiat mustațile lungi. A bătut palma cu pețitorii și-a zis așa : Bine, primim. Facem nuntă !... Ș-a început să numere pe degete zestrea. — Iar fata a ieșit din casă, a năvălit într-un colț de șură, și-a prins a se boci.

Apoi Gheorghe Alvanit — dintrodată se aprinsese după fată ; și-acu era tare grăbit. Ii da boierul pămînt și vite în dar ; așa noroc mai rar, pentru o fată de gospodar... Dar fata plîngea și slăbea, și-a plîns și

a slăbit pînă ce-au băgat de samă bătrînii. S-au întors spre dînsa cu sprîncenele încruntate :

— Ce-i, fată hăi? plîngi pentru așa noroc, care altă fată nu l-a mai avut pe lume?

— Of! maică și tată, plîng că mă dați străinului.

Bătrînii s-au uitat unul la altul cu mirare. Apoi dascălul a răcnit :

— Cum străin, bre, — că-i de-o lege cu noi!

— Fie-ți milă, mamă, fie-ți milă, tată! a strigat fata. Nu mă osîndiți. Mie mi-i drag un flăcău de-ai noștri!

Baba s-a oțărît; dascălul a ridicat mîna și-a plesnit peste gură pe fată. S-a prăvălit Irina pe laiță cu obrazul plin de sînge și de lacrimi. Și bătrînul a început a sudui și a urla :

— Eu sînt stăpînul tău! Ai să faci cum spun eu. Mai bine înțelegem noi care-i norocul tău!

— Aha! a țipat baba. Aceste erau plimbările tale în prundul bălții... Umblai după ticăloșii. Ai să primești norocul, ori intri în pămînt!

Au bătut-o bătrînii cum se cuvenea, și i-au hotărît să tacă și să ia pe vechil!

Dar a doua zi plîngea fata iar, și-i creșteau ochii în cearcăn vînat; și Calistrat dascălul iar a prins a urla la dînsa.

— Tată! gemea fata, zdrobește-mă! mie mi-i drag un flăcău de-ai noștri...

Așa azi, așa mîni. Cine-i flăcăul acela, fata n-a spus. Au bătut-o azi, au bătut-o mîni. Ea a tăcut, s-a întunecat la față și s-a împietrit inima într-însa.

Pe urmă a venit vremea de s-au dus și la biserică, cu nînași și cu nuntă mare. Acolo slujea popa, și fetei îi curgeau lacrimi pe obraji. Au purces cum se purcede, cu alai, cu pistoale — toată lumea se ve-

selea, numai fetei îi curgeau lacrimi pe obraji. Pe urmă, nu i-au mai curs... Sta și se uita numa-ntr-un loc.

Ș-așa a venit primavara, și Irina era nevasta Alvanitului, și-o fericeau toate muierile satului. Iar dacă a venit primavara, s-au apropiat și oile boierești de Moldova, așa pe după Sfîntul Gheorghe. Și într-un amurg, dintre dealurile de dincolo de apă, deodată a prins a curge pe vale cîntarea știută a buciului... Ș-odată cu dînsa veneau și miresme de livezi înflore pînă la casa vechilului, și Irina a ieșit din casă, a ieșit din ogradă, și s-a lăsat spre zăvoi, și numai îi ardeau ochii. Ș-a stat după aceea buciul, și s-a lăsat de pe culme spre apă Axîntel, prin bura amurgului, cu cei doi cîni după dînsul.

Acu multe și-or fi spus ei, și mult va fi plîns muiera vechilului. Dar pe urmă i s-a ogoit plînsul, și vremurile din cealaltă vară iar s-au întors pentru dînsa. Cînd intra pe furiș, în sat, flăcăul; cînd se furișa în zăvoitul Moldovei Irina...

Intr-o vreme, despre toate acestea, a ajuns veste și la barbat. — Și-ntăi și-a cercetat el nevasta, zbîrlindu-se :

— Am auzit, femeie, că nu-mi ești cu credință... Mi-au spus unii și alții...

Ea nu zîmbise cătră barbatul ei niciodată. S-a uitat la dînsul întunecată; nu i-a răspuns.

— Muier! grăiește el iar, răspunde dacă-i adevărat ori nu...

Ea nu i-a răspuns nici a doua oară. El a mugit de mînie și a tăcut.

Și într-o sară era lună în zăvoi; și ibovnicii ședeau pe iarbă subt o răchită veche... Acu nu mai este

răchita aceea. Cum stau ei, deodată aud pași de oameni, aproape, pași grăbiți, și glas de mînie.

— Acesta-i Alvanitul... a zis încet Irina.

S-au ridicat de la locul lor ; Axîntel a luat pe nevastă în brațe, a intrat în apă și s-a pornit să treacă la cela mal, cu cei doi cîni după dînșii. El privea înainte, se grăbea. Irina privea înapoi. A zis într-o vreme :

— Axîntel dragă, ne-au simțit ; văd zăvoiul frămîntîndu-se...

El a pornit mai repede, dar apa mai tare vuia. A grăit iar Irina :

— Au să ne ajungă, dragă Axîntel...

Și cînd să ajungă aproape de cela mal, a dat năvală în apă și Gheorghe Alvanit, cu doi argați după dînsul. A răcnit cu strășnicie ; și din spatele ciobanului nevasta a grăit, cu cutremur :

— Și-a luat, dragă, hamgerul cel vechi și are să mă ômoare...

În scurt barbatul i-a ajuns. Argații au tăbărit asupra flăcăului și l-au doborît la pămînt, — iar barbatul s-a înțepenit înaintea Irinei gemînd de mînie :

— Muiere ticăloasă ! ce-ai făcut, muiere ticăloasă ! Te-a ajuns ceasul pieirii !

Ea l-a privit fără să clipească, și-i erau ochii cer niți și ardeau ca două văpăi. Și atîta a zis :

— Nu mi-ai fost drag... Iar pentru dragostea mea pot să mor !

Atunci a izbit-o Alvanitul între sîni, cu hamgerul ; și ea s-a cumpănit și-a căzut pe o coastă, în sînge. Iar Axîntel flăcăul s-a cutremurat și a strigat. Au dat năvală deodată cîinii, au sărit în grumajii argaților. Și el a zvîcnit în picioare și s-a prăpăstuit asupra vechilului. I-a smuncit hamgerul, l-a fulgerat și

i-a crăpat capul... S-a întors spre argați, cu cîinii, l-a alungat, i-a bătut cu latul fierului, apoi i-a scăpat în apa Moldovei...

Cînd s-a întors, — a prăvălit cu piciorul pe Alvanit în șuvoi. Pe urmă s-a plecat spre Irina ; i-a sărutat ochii închiși și gura răcită de moarte. Și-a urcat-o, lăcrămînd, pe movilă ; și cu hamgerul acela a scurmat groapă adîncă și-a întins-o în fundul groapei pe Irina pentru odihna cea de veci.

Asta-i povestea mormîntului, măi flăcăi.

Bădița Mihalache tăcu și rămase neclintit la locul lui. Iar la răsărit ieși șfert de lună în neguri, cu lucriri din altă lume. Și vîntul ușor al miezului nopții începu a ofta prin sălcii ; îndată ajunse cu el pînă la noi și fiorul valurilor Moldovei.

Mult a trecut de-atunci, dar îmi aduc bine aminte că l-am întrebat pe bădița Mihalache :

— Cum a fost moartea și îngroparea, și-or fi spus argații aceia, bădiță...

El nu m-a auzit. S-a sculat de la foc, posomorît, a intrat în luncă, și l-am auzit vorbind domol cu caii în tufișuri. Am auzit sunînd piedicile de fier. Apoi bădița Mihalache a trecut călare pe la vatra sfatului. A zis :

— Noapte bună, măi flăcăi...

L-am văzut o vreme prin lumina luncii ; a urcat pe lîngă movila mormîntului, încet, pe urmă l-am pierdut din ochi.

Toți tovarășii mei s-au strîns pe lîngă foc, și-au tras sumanele peste cap. Eu am rămas neclintit. Lumina nopții creștea ; vîntul mîna negurile apei și movila parcă se depărta... Pe dinaintea ochilor parcă-mi trecea flăcăul de altădată ; parcă se oprea îna-

inte-mi bădița Mihalache, tăcut și trist; într-un tîrziu, cu oftările vîntului, mi s-a părut că vine pînă la mine plîngere de bucium: cîntecul amintirii. Cîntarea tremura sfîșietoare, ca într-un pustiu de moarte, și parcă se oprea în stîlp de neguri, adunate la mormîntul cel vechi, lingă apă.

POVEȘTEA CU PETRIȘOR

Hanului celui mare de deasupra Siretului îi zicea odinioară *Hanul Aniței*. Acuma cade în risipă pe muncelul lui, la margine de drum parăsit; înainte-vreme însă în fiecare sară era împresurat de focuri de popas. Iar noaptea, după ce cărăușii se linișteau, după ce tăciunii mureau în spuză și cîinii se făceau covrig sub chilne, cele trei ferestre zăbrelite luceau încă pînă tîrziu în straja a treia a nopții. Luminile lor parcă întindeau fire vii pe toate drumurile văii — spre drumeții întirziați.

Într-un rînd, sara, Petrișor Dămian de la Cornul Caprei era cu chef și sta în bătătura hanului, de vorbă cu cărăușii. Iși dusese murgul în grajd, îi dăduse grăunțe, — ș-acuma ședea c-o mîină-n șold, cu cușma plesnită cam pe-o ureche. Petrișor, ca totdeauna, poposise pe la crucile drumurilor, și-i sticleau ochii. Se uita din vreme în vreme, pe furiș, la han-giu, cînd îl vedea că-și scoate în prag capul mare plin de păr aspru.

— Măi frate! știi de ce-am venit eu aici, la hanul ista? zicea el cu oarecare fală. Eu aici n-am fost de cînd sînt, dar a pus dracu pe boieru meu, pe boieru

nostru cel mare de la Cornul Caprei, să poposească aici... Ş-a văzut pe hangiţă... Aniţa asta am auzit că-i năstrușnică muiere... Ş-o păzește ungurul de comedie, cu farmece și cu cîte drăcii sînt pe lume. Mă chiamă boieru. Zice: Măi Petrișor, poți tu să duci o veste pînă la hanul cel mare? — Pot, stăpîne, zic. N-am fost acolo niciodată, da' o veste pot să duc. — Apoi, măi Petrișor, zice, du-te tu și vezi ce-i pe-acolo. Aș vrea, măi Petrișor, zice, să poposesc eu într-o noapte la hanul Aniței... da' să bagi de samă la ungur, măi Petrișor... — Da' ce-i cu ungurul, stăpîne? zic. — Apoi cu ungru-i bucluc mare, zice boierul — da' tu vezi și intră în vorbă cu Anița... că a dat, măi Petrișor, mare alean peste sufletul meu!

— Apoi, măi om bun, zice un moșneag de la foc, nu știu dacă-ți scoate-o în capete cu Mogoș.

Petrișor se îndreaptă cu fudulie din șale:

— Cine-a spus vorba asta? Apoi află, moșule, că eu am umblat multă țară și nu mă înfricoșez cu una, cu două... A spus boieru să-i fac o slujbă, eu trebuie s-o fac... Boieru-i om vechi, care cunoaște la muieri, și dacă a pus el ochiul pe hangiță, apoi nu se ogoaie nici în trei sîmbete!

— Bine bine, zice moșneagul de la foc, — da' ai dumneata la știință că aici fierbe cazanul cel necurat? Dumneata ești om tînăr, ce știi? Îți pui cușma pe-o ureche și te duci fluietînd, ca vîntul... Noi știm mai multe... noi sîntem oameni de altădată...

Petrișor își întoarse ochii spre ușa uriașă a hanului. Mogoș Ungurul nu se mai vedea; șleahul se potolea, și el se trăsese în întunericul lui. Iar în bătaură, sub plopii subțiri, la focurile care se zbăteau în întuneric, oamenii tăcură. Stăteau pe coaste și focul le rumenea fețele. Erau oameni nelămuriți, și fețe ne-

lămurite; și Petrișor Dămian, privindu-i cu ochi tulburați, se simțea mai tare și mai cu curaj decît toți — de și din umbra neagră a hanului poate pîndea bărbatul hangiței...

— Eu nu mă tem de nimica! zise el cu tărie. Și spre încredințare parcă, se așeză grecește, se trase mai aproape de focul moșneagului, aduse oala de vin la gură și sorbi cîteva înghițituri lungi. Tot îmi zice boierul: Măi Petrișor, tu ești om de ispravă, da' pacat că bei... Apoi aista, zic, vinul, îmi dă mie *coraj*... Și zice: Măi Petrișor băiete, om urît nu ești, și ai trecere la femei, da' pacat că bei... Apoi eu îs om fudul și puțin îmi pasă... De aceea chiar, beau eu vinul cu oala, ca să nu-mi pese... Da' eu, moșule, am auzit că-i strașnică muiere Anița asta... Da' de ungur de ce am eu a mă teme? Eu nu mă tem de nimeni... Nici de farmecele lui nu mă tem!

Moșneagul își aduse mîna pe lîngă barbă și începu a da din deget:

— Măi creștinule, zice, nu vorbi fără cumpăt... Iaca, oamenii s-au aciuat și ne-ascultă... Să-ți spun eu o istorie cu ungurul și să vedem ce-ai să mai zici? Asta s-a întîmplat acu trei ani... Iaca, așa stam într-o sară aici, la focuri, sub plopi... și ca acuma focurile se potoleau, se potoleau, și pe urmă, odată s-au luminat ferestrele hanului... Iar oile ungurului erau în dosul hanului... Poposiseră cu ele ciobanii: i le aduceau de la munte. Și cum stam, — dintrodată auzim clopotele sunînd, și prind a se frămînta oile... Stau oleacă, iar sună un clopot, altă frămîntare... ș-aud ș-un behăit de jale... Văd pe baci trecînd pe lîngă focuri, suie pragul, împinge ușa și zice așa cătră ungur, acolo înăuntru: — Măi stăpîne, tare se frămîntă oile... Și ungurul nu zice nimica, iese, as-

cultă plîngerea oli și bătaia clopotului, ș-odată își dă jos cojocelul din spate, și se pune pe dînsul cu pumnii și cu picioarele... Bătea în cojocel și suduia cumplit... Și numai ce prinde un om dintre cară a se văita : Valeu ! valeu, jupîne Mogoș, nu mă omori, că-ți dau laptele înapoi... Tu ești ? grăiește ungurul. Tu iei mana oilor ? Și se duce la carul romînului... și-l găsește acolo... era un om mititel și slab... pusese ceaunul subt osia de dinapoi a carului, dăduse sfredel în osie, și curgea pe borta sfredelului laptele oilor... Apoi a dat el laptele înapoi și oile s-au potolit... da' el liniște n-a mai avut, că se tînguia prin somn, parcă-i fărma necuratul ciolanele... Și dimineța nici nu l-am mai văzut... Nici el nu mai era, nici carul... Da' dumneata ce crezi, că dacă bei din oală, bei coraj ? Poți să ai oricît coraj, cu necuratul nu te poți pune... Și pot să-ți spun că eu pe hangiță încă n-am văzut-o... Iaca, s-au aprins și luminile geamurilor...

Focurile sub plopi mureau, — și de la geamurile hanului curgeau lumini spre întunericul văilor. Petrișor Dămian își dădu cușma pe ceafă și sorbi tot vinul din oală. Se uită spre oamenii care se culcaseră cu capetele pe fin cosit, învăliți în sumane ; nu vedea nimic lămurit ; nici pe moșneagul ce-i povestise nu-l mai deosebea ; se ridică în picioare, clătînîndu-se ușor, și se îndreptă spre han. Sfătuia încet : Aici nu-i lucru curat, firește că nu-i lucru curat... Boieru a văzut ziua pe hangiță, și zice că-i romîncă, iar de cum înserează iese un ungur hangiu în loc de Anița ceea, cine-o fi... Ei, am să mă duc să spun boierului că aici nu-i lucru curat... Cum poate să fie aici lucru curat ? La un han vechi și mare cît o cetate, nu-s lucrurile curate niciodată... Să vedem ceare să zică ciocoiul ? că eu de temut nu mă tem...

Cum pași lîngă prag, ușa grea se deschise și obrazul bărbos al hangiului i se puse dinaintea ochilor. Auzi glas gros :

— Mă rog, dumneata pleci la vreme așa de tîrzie ?

— Plec, zice Petrișor Dămian, mă duc să spun boierului cum a fost...

— Faci rău că pleci la vreme de noapte...

Petrișor s-a dus la grajd, și-a luat calul, l-a închingat frumos, a încălecat ș-a pornit în buestru spre Cornul Caprei. Intr-o vreme însă s-a răzgîndit. Se poate să fie ș-un hangiu, ș-o hangiță, a zis el întru sine. — Trebuie să văd pe hangiță și să-i spun ce vrea boierul... Zice că-i strașnică muiere ! Să vedem... De ungur nu prea am eu de ce mă teme.

Și-a întors calul, — a simțit o undă de lumină de pe muncel, de departe, — și a început a face lin drumul îndărăt, pe coama dealului. Apoi, într-un tîrziu, luminile de la trei geamuri, scurt pieriră ; — o perdea de neguri grele se întinse peste valea Siretului. Incet-încet apoi negurile se luminau, o lună roșie izvorî din răsărit ; ape scînteiau în depărtări, pădurile se lămureau pe zare ca dungi de cărbune ; și călărețul mergea gînditor, pe murg, spre hanul Aniței, prin visul negurii.

Ajunse, la vreme tîrzie. Nu se mai simțea nimic în bătătură. Legă calul de veriga de la scară. Apoi împinse ușa. Se împiedică de prag și glasul lui Mogoș se auzi dinlăuntru :

— Vra să zică te-ai întors dumneata...

— M-am întors ! răspunse Petrișor Dămian, și ușa se închise singură fără zgomot.

Atunci slujitorul de la Cornul Caprei văzu că obloanele odăii aceleia mari sînt închise. Focul ardea în vatră, și hangiuul sta c-o friptură înaintea focului.

— Dacă ți-i foame, iaca, frige-ți și tu un pui!...
vorbi Mogoș, fără să-și întoarcă obrazul bărbos.

Petrișor găsi o frigare; un pui sta pe o măsuță în lumină; îl puse în țapă, se apropie liniștit de jar, rezemă țigla de o cărămidă și începu să învîrtă.

— Bine, vorbi Petrișor, da' aici nu este una Anița? Zice că-i strașnică muiere!...

Hangiul nu răspuse... Dar flăcăul simți că fața bărboasă s-a întors. Ridică ochii și văzu pe ungur cum îl privește neclintit. Nu simți însă spaimă. Iși plecă privirile și văzu o broască mare în țigla hangiului.

— Aha! vra să zică tu ești frate cu diavolul din poveste... grai el, rîzînd, cătră Mogoș.

Hangiul nu răspuse, dar își ridică țigla și începu a bate cu grăsimea broaștei puilul din frigarea flăcăului.

— Măi ungurule, caută-ți de treabă, zise Petrișor. Eu sînt un om care am călcat țară multă... și nu mă tem... Eu îs om cu coraj... Pe mine m-a trimes boierul aici, tocmai de la Cornul Caprei... Și tu-ți faci rîs de mine și-mi spurci friptura? Ia să-ți cauți de treabă, căci eu nu-s cel cu sfredelul și cu laptele...

Hangiul bătu iar cu broasca lui în friptura flăcăului.

— De-acu s-a isprăvit! zise îndîrjit slujitorul boieresc. De-acuma îți crăp ochii, cum ți se cuvine!

Și cum a grăit, și-a încordat brațul și a plesnit scurt peste ochi pe Mogoș. Ticălosul a gemut, a scăpat țigla și și-a pus palmele peste pleoape... Ii picura sînge printre degete.

— Apoi îți arăt eu ție, scrișni Petrișor Dămian, — cu mine, măi, nu merge!... Eu, acu și țigla, dacă vreau, ți-o vîr pe gît... Da' cu tine nu mai am ce

face... Mai bine stăi aici liniștit lingă vatră, că eu mă duc să-mi împlinesc slujba... Boierul mi-a dat o poruncă și eu trebuie s-o plinesc...

Petrișor simți o aburire de vin, o suflare pe gura gîrliciului. Hangiul sta neclintit la pămînt, rumenit de jarul din vatră. Trecu pe dinaintea gîrliciului, deschise ușa din fund. Și-acolo erau obloanele puse, — și trei lumînări de seu ardeau într-un sfeșnic cu trei crengi. Anița hangiului se ridică încet de pe divan, și Petrișor stătu în loc privind-o cu luare-aminte.

— Credeam că-i barbatul... zise ea încet.

— Apoi uite cum e, vorbi bucuros Petrișor; imi spune boierul așa: Măi Petrișor, zice, eu am mare alean la inima mea... Boierul nostru cel mare de la Cornul Caprei... Este acolo, zice, la hanul cel mare, o hangiță, măi Petrișor. Aș vrea, zice, să poposesc într-o noapte la hanul acela... Da' bagă de samă la ungur, zice...

Hangița zîmbi și Petrișor tăcu uimit.

— Măi bădiță Petrișor, zise ea, ce are a face ungurul?...

Slujbașul simțea că se desmeticește. Tăcu un timp, apoi vorbi, — și despre ungur nu-și mai aducea deloc aminte:

— Apoi eu să-ți spun dumnitale. Boierul îmi zice: Măi Petrișor, tu ești om de ispravă, zice, da' pacat că bei... Apoi zic, mie vinul îmi dă coraj!... Și-mi mai zice: Măi băiete, om urît nu ești și ai trecere la femei, da' pacat că bei. Apoi mie vinul nu-mi face rău... Se risipește aburul lui ca pe Siret, cînd a ieșit luna... Da' boierul nu vrea să știe, el nu vrea să mă îndulcesc...

Hangița zîmbi și grai iar:

— Măi bădiță Petrișor, ce are a face boierul ?...

Pe cînd lucea luna pe negurile Siretului, eu vegheam lîngă vîrșe, pe malul apei, cu oameni vechi. Hanul cel mare de deasupra Siretului își zugrăvea risipiturile sus, în pulbera de lumină. Și mă gîndeam că între zidurile acelea, multe trebuie să se fi petrecut odinioară. Așa am aflat cum a fost unul Petrișor care a trăit bine la hanul Aniței... Privind la han, am întreat, — și oameni de altădată mi-au povestit acestea, pe cînd tomnițele țîrîiau dulce în ierburile luncii, în jurul nostru, în noaptea de august.

PRISACĂ DE ALTĂDATA

Moș Neculai Andrușcă își aduse aminte de o istorie cu niște *alghine*...

Nu știu dacă cunoaște careva dintre cei mai tineri unde a fost prisaca lui Buburuz, — începu el. Mai de demult erau pădurile mai întinse, și-apoi era ici o poiană, dincolo alta ; și creștea, bre omule, iarba pîn' la piept prin poienile celea. Umblai de-a dragul șuierînd, te păleau spicele peste nas de strănutai și era o miroznă ca prin preajma raiului. Și nu umbla nimenea să le calce și să le strice, creșteau toate în voia lor. Și ici-colo, prin singurătăți, numai ce vedeai cîte-un bordei și cîte-o prisacă... Umblau albinele la cules și strîngeau la știubeie lamura florilor.

Avea și boierul nostru o mulțime de prisăci.

Acu eu învățam treaba muștelor la unul Dumitru Cîmpanu în Poiana Rotundă. Eram flăcăuas și ședeam și eu pe lîngă bordei, drept ajutor moșneagului. Mă duceam cu dînsul pe lîngă știubeie, cu hobotu-n cap, îmi arăta el cum joacă musca, își aprindea luleaua și mai cerceta fagurii de trîntori și de botci, și-mi arăta el toate. Și mai ales aveam eu treabă și eram de ajutor la vremea roitului. Stam cu ochii zgîiți la

știubeiele însemnate cu cărbune, și dintr-o sută de știubeie se nimereau a fi multe însemnate de bătrîn. Și numai cînd începeau albinele să se fure repede-repede pe urdiniș și să joace și să împînzească văzduhul ca o puzderie, strigam la prisacar cît ce puteam :

— Moșule ! Moșule !

Ș-apoi venea el și mă îmbodolea, și mă suiam eu c-un știubeieș prin copaci și prindeam roiul. Și moșneagul îi da :

— Ha-ha ! ha-ha ! iaca-i bun...

Bea un gît de rachiu și se ducea să se culce. Și eu iar mă așezam lîngă știubeie. Și el ridica de subț o tufă capul și se răstea la mine :

— Măi Culai ! da' să nu deie dracu să scapi vreun roi, că te zdrobesc ! Că eu le descînt și le cunosc care au roit...

Și mă temeam, c-avea o măciucă pîrlită, de mă seca la ciolan cînd îmi trîntea cîte una.

Da' de la o vreme, cînd am început a mai înțelege, mai fugeam ca să mă răcoresc și mă duceam pîn' la prisaca lui Buburuz. Se chiamă că roiam și eu cîte oleacă.

Prisaca lui Buburuz era drept la marginea moșiei boierului, dincolo de hotar, într-o poieniță sub poala pădurii. Da' moșneagul Buburuz nu era prisacaru nimărui. Iși avea el prisaca lui. Și-o stăpînea el, o avea danie de la stăpînul lui cel vechi, și sta în poiană într-o căsuță, și iarna și vara, cu muștele lui, și c-o fată oleacă mai răsărită decît mine. O chema Marghiolița. Baba murise de vreme multă. Eu nici n-o apucasem.

Mă duceam eu cîteodată acolo : cît pentru fată, cît ca să mai văd dintre ale moșneagului, că el era mare meșter.

Mă duceam așa dis-de-dimineăță, cînd nu era încă

luată roua. Ș-apoi căsuța sta colo, singurică, în poiană. Și dinaintea căsuței se înșirau știubeiele cu străchinele deasupra lor, ca niște pălării. Și fata umbla după treabă, desculță și cu capul gol, și era albă la obraz, ca una ce era crescută la umbră de codru. Iar moșneagul Iftimie Buburuz avea o barbă ca un fuior de in, și ochi rotunzi și iuți la căutătură. Parcă mă apuca o sfială cînd mă uitam la dînsul. Parcă avea ceva tulbure și negru în ochi. Da' de grăit, grăia blînd și-mi spunea multe. Îmi zicea :

— Măi Culai, măi băiete ! ai mai venit pe la noi ?

— Am venit, moșule, zic.

— Da' Cîmpanu ce mai face ?

— Ce să facă ? cu muștele.

— Apoi așa : zice că are și el albine de-a ciocoiului ; da' cît știe el, știi și tu...

Și pe urmă mă lua și mă ducea pe dinaintea urdișurilor. Eu mă înfricoșam. Și moșneagul îmi zicea :

— Nu te teme, măi băiete, că albinele mele-s blînde... La mine merge altfel treaba... Eu nici nu le baț, nici nu le înăbuș cu pucioasă, nici nimica... Eu mă uit în știubei după Sînt-Ilie și văd dacă este prisos de miere. Dacă este, tai faguri : dacă nu, las lucrătoarele în pace. Dacă dă Dumnezeu roi, tai buduroaie și le dau drumu-n ele. Toamna le mai aleg, le mai împreunez ; iarna se mai aleg ele singure ; și merg cu ele cum vrea Dumnezeu ; dar ca să omor eu musca, asta n-o fac...

Avea moșneagul glas blînd și umbla printre știubeie cu fuiorul lui de barbă, și albinele nu-i făceau nimica. Eu mă țineam de dînsul, mai mititel, și nici mie nu-mi făceau nimica. Cîntau în prisacă și jucau și-și căutau de munca lor. Pe prispă sta Marghiolița, — și eu ascultam pînă într-o vreme glasul moșnea-

gului, pe urmă rămîneau cu ochii la fată și nu mai auzeam ce spune prisacarul. Iar fata tot rîdea la mine, și cum i se lumina fața de rîs, întorcea ochii într-o parte.

Intr-un rînd, zice Iftimie Buburuz :

— Măi băiete, măi Culai ! cine prinde roii la voi ?

— Eu îi prind, zic. Mă sui în copaci. Pe unii îi mai scăpăm, și-apoi se supără moșneagul pe mine și se răstește cu bita cea pîrlită... Da' acu nu mă mai tem de dînsul...

Fata rîdea de pe prispă. Da' Buburuz își întoarce cătră mine barba. Zice :

— Măi băiete, iaca colo un știubei care are să roiască. Azi e vreme lină. Tu stăi gata, și te uită, și cînd a izvorî musca pe urdiniș, tu pleacă-te lîngă pîrau și rupe de pe strat șapte fire de mătăciune și adă-mi-le mie...

Stau eu, stau. Moșneagul umbla pe la alte buduroaie. Da' fata, de pe prispă, zice :

— Ce te uiți la mine, mă Culai ? Iaca ies albinele...

Eu m-am rușinat. Buburuz a început să rîdă. Mă reped eu și rup mătăciune și-o aduc. Și ia prisacarul în mîină un știubei, și se dă sub vârtejul muștelor. Merge roiul prin poiană și împînzește zarea, moșneagul stă tot subt el. Și-odată îl văd că se oprește și începe să frece roinița cu mătăciune, pe urmă prinde să sufle în buruiănă... Și venea și pînă la mine așa, o mireasmă lină... Și iaca, împresoară roiul pe moșneag, și el pune la pămînt știubeiul și toată musca se așează pe el.

— Ei ? zice Buburuz, face Dumitru Cîmpanu așa ? Prinde el astfel roii ?...

— Da' de unde ? zic.

— Apoi eu, măi băiete, zice, nici duhănesc ma-

horcă, nici beau holercă... Eu îs om curat... Da' tu dacă vii aici, poți învăța bune lucruri, numai să nu te ticăloșești pe urmă...

Se uita blînd moșneagul la mine, — și-atuncea am văzut eu că ochii lui sămănu cu ochii fetei.

Așa am umblat eu vreo două veri ; și-ntr-un an am început să mă dau mai aproape de fată. Porneau să-mi iasă tullele sub nas. Și strîngeam pe fată de mîină, și mă munceam să-i scot o veriguță de argint din degetul cel mic ; i-am furat și două naframe din sîn ; și simțeam eu că, cum trec zilele, intră un fel de tulburare în mine... Imi era dragă fata lui moș Iftimie. Aveam eu și-un gînd : să mă-nțeleg cu dînsa, să iasă într-o noapte la marginea poienii, că eu am să vin și-am s-o aștept. Noaptea, pe lună, altfel vorbesc tinerețele... Au glas dulce — ca viersul privighetorilor... Și fata se uita la mine, zîmbea și mă-nțelegea...

Da' iaca, într-o zi, se scoală Dumitru Cîmpanu din tufele lui, cu luleaua aprinsă, și începe a umbla printre știubeie. Era așa prin luna lui cuptor, pe o vreme de secetă... Se oprește la un știubei, și puț ! la urdiniș fum de tutun ; se oprește la alt știubei și iar : puț !

Ce dracu să fie ? mă gîndesc. — Și mă dau aproape.

— Moșule, zic, ce este ?

— Ia vină-ncoace, Culai ! zice Cîmpanu. Vezi tu cum se bat muștele ici și colo, și colo ?

— Văd. Se apucă în lăbuțe și se-mpung cu acele.

— Dacă vezi, e bine. Apoi află, măi băiete, că la știubeiele noastre vin albine străine, ca să fure mielea... Iaca, este cineva care se năcăjește să ne ieie mana... Iaca, de-o săptămîină tot cerc eu și pîndesc, și văd că vin muște trimese, care bat pe-a noastre...

— Cum se poate, moșule ?

— Iaca se poate.

— Ş-a cui muşte să vie ? zic.

— Apoi am eu prepus pe cineva...

Şi s-apucă Cîmpanu şi aşează la vreo două ştiubeie țevi de trestie şi închide de jur împrejur la urdiniş. Şi vin albine, şi vin, şi intră hai-hai, prin țevile de trestie, da' de ieşit nu mai ies. Şi după asta moaie el nişte humă, — şi scoate țava de la un ştiubei, şi ies albinele buluc. Şi cum ieşeau, el, cu pămătuful, le stropea cu muruială... Face el tot așa şi la celelalte urdinişuri, şi pe urmă mă ia cu dînsul, şi, repede, prin pădure, ne ducem pîn' la prisaca lui Buburuz. Ajungem acolo, se dă pe lîngă un ştiubei, se dă pe lîngă altul, vede albine stropite cu humă.

— Măi Buburuz, zice, tu trimeți albine la furat...

Fata se uita uimită şi mă întreba din ochi : ce-i ? Iar Buburuz s-a încruntat şi s-a întors spre Cîmpanu :

— Măi, tu ești haidău, nu ești prisacar, dacă grăieși asemenea vorbă...

— Măi Buburuz, zice Cîmpanu, ba eu îs prisacar, nu-s haidău. Eu albinele tale ți le-am stropit cu humă şi le văd aici. Albinele tale-s. Eu mă duc să spun boierului, măi Buburuz, şi n-are să-ți fie moale...

Moşneagul s-a uitat cu nişte ochi ascuțiți, cu asprime, la Dumitru Cîmpanu şi și-a cutremurat barba cînd i-a răspuns :

— Măi ! zice, la porci, nu la albine !

Şi fata, înfricoșată, pe prisă, lîngă colțul păretelei, s-a uitat cu jale la mine ; şi parcă mi-a trecut o înfiorare prin inimă...

Ne-am dus. M-am uitat înapoi. Pe fată n-o mai vedeam, iar moşneagul sta cu capul plecat, cu mare mîhnire, între albinele lui.

Iar Dumitru Cîmpanu a băut o garafă de rachiu şi

s-a dus într-un suflet la boier, şi a căzut în genunchi şi a început să se vaiete :

— Aman ! aman, cucoane ! Anu ista n-ai să mai ai mană la prisacă... Este unu Buburuz, care farmacă albinele, şi le trimete la noi de ne fură mierea...

Cînd a auzit una ca asta stăpînul, rău s-a tulburat. Zice :

— Care Buburuz ?...

— Este unu Buburuz, cucoane ; are o fată. Frumoasă fată, cucoane ! Şi el farmacă albinele...

Atunci boierul s-a gîndit pesemne mai mult la fată decît la mana prisăcii lui. Boieru-i boier. S-a sculat şi-a dat poruncă să-i puie şaua pe cal. A luat cu el un vatav şi doi feciori boierești, l-a luat şi pe Cîmpanu, m-a luat şi pe mine, şi hai la prisaca cea cu albinele farmăcate.

Da' eu atunci eram prost. Tot nu pricepeam ce vrea boieru, şi nu pricepeam ce Iudă şireată fusese Cîmpanu. Ajungem noi. Găsim pe Buburuz cu fruntea încrețită şi cu ochii tulburi. Mă uit eu, parcă să nu-l mai cunosc.

Boieru nostru era gras tare şi cărunt. Avea două bărbii şi vorbea cam pe nas. Zice :

— Tu ești Buburuz ?

— Eu.

— Tu ai o fată ?

— Eu am nişte albine, răspunde Buburuz, pe care le vedeți. Muncesc la ele cu cinste, şi văd că de la dumneavoastră îmi vine năpastă. Judecată este şi văd că vine siluire...

Boieru se mînie.

— Măi ! zice. Tu ai luat mana prisăcii mele. Luați-l, bre, puneți-l jos, şi-i dați cincizeci de vergi, ca la oastea muscălească !...

Se repede vataful, se reped feciorii boierești, — iar ciocoiul, printre știubeie, își face vînt spre căsuță...

Eu stam deoparte. Văd ceva alb, un obraz parcă, la o fereastră, și mi s-a strîns inima. Și văd deodată și pe moșneagul Buburuz înălțîndu-se, fluturîndu-și barba, vînzolindu-se între slugi. Îl văd colea, îl văd între știubeie, îl văd lingă boier, — și numai zăresc prin soare fărîmîndu-se o puzderie iute, un vîrtej, — și parcă toată prisaca a început să bîzîie a război. Văd pe boier că pune mîinile la ochi și prinde să se apere, aud pe un fecior boieresc suduind, — și încep să se frămînte, încep să fugă în toate părțile, dau năvală la cai, caii prind să zvîrlă; ș-am fugit și eu, au umplut și ei cărările pădurii, ș-apoi i-am întîlnit pe toți într-un tîrziu, cu obraji umflați puhavi, și cu ochii subțiri ca niște vîrfuri de cușit.

Asta s-a întîmplat. Iar peste noapte a venit un șirag de căruțe, a încărcat Buburuz toate muștele lui, și s-a dus cu fată cu tot. S-a dus în alt colț de țară, în altă poiană, cine știe unde — și eu am rămas cu Cîmpanu...

Da' Cîmpanu, în tufa lui, se uita la sticla cu rachiu și zicea că pe Buburuz l-au dus pe sus albinele cu tot cu fată...

Ș-așa cîntec a avut ș-o dragoste din tinereță...

POVESTE DE SARBATORI

Zice că odată, nu prea de multă vreme, arhanghelul Mihail a coborît pe pămînt. Din cînd în cînd vine așa cîte un sol ceresc în lumea asta plină de ticăloșii.

Coboară așa arhanghelul din împărăția nesfîrșită a Domnului, ia înfățișarea unui vîntor tînăr, cu arc și cu torbă, și nimerește la chilia unui pustnic, într-o margine de codru bătrîn. Bate la ușa de stejar și pustnicul întrebă dinlăuntru :

— Cine-i acolo ?

— Om bun, cere găzduire ! răspunde arhanghelul Mihail.

Indată pustnicul a deschis și a poftit pe străin, cu bunătate, în chilioara-i săracă. I-a dat un scăunaș, l-a îmbiat la cina-i puțină, și i-a spus vorbe prietenești. Apoi l-a întreat, într-un tîrziu, de unde vine și încotro se duce.

— Eu, bătrînule, vin de departe, a răspuns arhanghelul. Nu mă cunoști ?... De multe ori m-am pogorît în visurile tale... Eu sînt arhanghelul Mihail și m-a trimes Domnul ca să te cercetez...

Iar pustnicul, cunoscînd în clipa aceea pe oaspete, dintrodată a căzut în genunchi și și-a întins pe lepezile chiliei barba albă :

— Ah ! sfinte Mihaile ! a murmurat el cu sîială. Nevrednic mă simt înaintea ta...

— Ridică-te, frate ! răspunse sfîntul întinzîndu-i mîna. Șezi colea, lîngă mine... Știu că toată viața ta ai petrecut-o urmînd învățăturile și pildele prea sfîntului izbăvitor — carele a fost răstignit pe cruce... Știu că în viața ta nimănu i-ai spus o vorbă rea, și nimănu nu i-ai făcut rău... Știu că ai alinat durerile sărmanilor și ai mîngîiat pe orfani... Ai fost curat totdeauna în cugetul tău și în inima ta, și Dumnezeu va pune coroană de lumină în jurul frunții tale... Dar trebuie să mai treci printr-o încercare, și de aceea am venit eu la tine...

Bătrînul răspunse cu smerenie :

— Mare și nesfîrșită e voința Domnului și bunătatea Domnului...

Atunci s-a sculat în picioare arhanghelul Mihail, a luat arcul și torba și a zis așa :

— Frate Ieronime, ia-ți toiagul și hai cu mine...

Au ieșit amîndoi din chilia de piatră și au pornit la drum, în liniștea serii.

Au mers ei, au mers ; au rămas codrii negri în urmă. Și într-un tîrziu au ajuns la marginea unui sat. S-au oprit și au bătut la ușa unei case mari și curate. A venit un slujitor și le-a deschis. Au fost aprinse apoi lămpile, și chiar stăpînul locului i-a întîmpinat cu vorbe bune și cu zîmbetul pe buze.

— Văd că sînteți călători de pe depărtate locuri... zise el cu blîndeță. Pofțiți și ospătați, pe urmă vă voi da și paturi de hodină.

Pustnicul a mulțămît și a binecuvîntat casa. Iar stăpînul cu dragă inimă i-a așezat pe scaune și a poruncit la slugi să aducă de mîncare.

— Acesta este un om cu sufletul curat... șopti încet pustnicul Ieronim cătră arhanghel.

— Da, și-și va avea răsplata lui... răspunse Mihail.

Iar stăpînul cel milostiv, stînd de vorbă cu străinii, începu să istorisească despre năcazurile și bucuriile lui.

— Iată, zise el într-un tîrziu, am avut un dușman mare... Eu am pămînturi în hotar cu ale lui și multă vreme nu ne-am putut înțelege, de și eu totdeauna am fost cu suflet drept față de el... Acum sînt foarte bucuros că ne-am putut împăca. Chiar azi am dat mîna cu el, și l-am sărutat. Și ca dovadă de prietinie, iată, mi-a dat o cupă aurită...

Și omul cel bun arată cupa aurită în ocnîța sobei.

— Mîne, zise el iar, e sărbătoare. Am să chem feciorii și am să petrec cu ei... Și am să beau vin vechi din această cupă aurită.

Pustnicul Ieronim zîmbea cu bunătate și dădea din cap la vorbele gazdei, iar arhanghelul Mihail tăcea.

Apoi într-un tîrziu călătorii s-au culcat. S-au odihnit ei ce s-au odihnit; și în zori de ziuă trimesul Domnului a trezit pe pustnic și i-a zis :

— Scoală, frate, căci trebuie să călătorim înainte.

S-au sculat. La plecare arhanghelul a pus mîna pe cupa aurită și a îndosit-o în desagă.

Pustnicului i s-a strîns inima. A întrebat :

— Ce faci, prea sfinte ?

— Taci, răspunse încet arhanghelul. Așa e voia Domnului !

A tăcut pustnicul. Au plecat la drum. Ș-au mers ei ziua aceea toată. Iar sara s-au oprit la o casă sin-

guratică, depărtată de sat. Au cerut găzduire. S-au rugat și de puțină mîncare. — Iar stăpînul, om hursuz, cu sprîncenele încruntate, a început a striga la ei cu mînie :

— Găzduire vă trebuie ? Bine, vă voi găzdui. Mîncare vă trebuie ? am să vă dau mîncare !

Și îndată prinde să urle la argați :

— Mă ! ia veniți încoace cu niște ciomege de corn să găzduim pe oamenii aceștia !

Au năvălit argații, au început a bate cu ciomegele. Le-au răpit tot ce aveau pe lîngă ei. Au luat și cupa aurită din desaga arhanghelului.

— Așa ? striga stăpînul. Sînteți drumeți saraci și umblați cu cupe de aur ? Prea bine. Am să beau în sănătatea voastră dintr-însa, mîni... Voi căutați-vă de drum, dacă nu vi-i poftă de altă chelfăneală !

Așa, cu oasele cutremurate, au plecat străinii mai departe. Și pustnicul mai ales era gînditor și mîhnit.

— Hm ! la ce te gîndești ? zise deodată, rîzînd, arhanghelul. Eu știu la ce te gîndești. Ți se pare ciudat că cupa ceea a omului bun a rămas în mîna ticălosului...

— Așa-i, la asta mă gîndesc, răspunse cu mîhnire Ieronim.

— Așa ? Nu te gîndi. Mai bine țaci. Așa-i voia Domnului !

Și umblînd ei înainte, în tăcere, nimeriră în sat la un creștin cu frica lui Dumnezeu. Era un om năcăjit, sărac lipit pămîntului, cu o casă de copii. Ii primi totuși pe străini și le răsturnă o mămăligă mare dinainte.

— Luați și ospătați, îndemnă el oftînd. Luați din ce a dat Dumnezeu. Luați, că atîta am. Tot ce am stăpînit mi-au vîndut cămătarii. Și au să-mi vîndă

și ce mai am. Casa asta mi-a mai rămas și are să mi-o vîndă și pe asta boierul acesta nemilostiv care mi-i vecin... Am să rămîn cu nevasta și cu copiii pe drumuri...

Pe cînd omul vorbea, Mihail tăcea, iar pustnicul își simțea sufletul plin de îndoială.

Ș-așa într-un tîrziu, în tînguirile omului și în plîngerile copiilor, adormiră drumeții. Și, după miezul nopții trezindu-se, porniră la drum, lăsînd pe ai casei cufundați în somn. Iar de la poartă, arhanghelul Mihail se întoarse la casa omului. Scoase cîlți din desagă, căută cărbuni sub cenușa vetrei din băătătură, puse cărbunii în cîlți și mototolul îl vîrî sub streșina de stuh.

Intr-un tîrziu, pe drum fiind, se întoarseră. Casa săracului ardea cu limbi de flacări, care se zbăteau spre cer. Mihail arhanghelul zîmbea, iar pustnicul oftă de năduh și nu se mai putu stăpîni :

— Ah ! prea sfinte, gemu el cu durere. E drept oare ce-ai făcut acu ? Și asta-i voia Domnului ?

— Și asta-i voia Domnului ! răspunse lin îngerul.

Iar mai departe mergînd, trecură prin marginea altui sat. Și o căsuță sta la drum între răzoare cu flori, cu ușa și cu ferestrele deschise. La doi pași, într-o vâlcică, curgea un pîrau cu murmur dulce, și albine de aur se țeseau prin lumina albastră a zilei. — Gospodarii erau undeva, la lucru, iar în căsuță plîngea într-o albie un prunc de țîță.

— I-auzi cum plînge copilașul !... zise sihastrul cu milă.

Arhanghelul Mihail, fără de nici un cuvînt, trecu pragul căsuței. Luă copilul din leagăn și ieși cu el în brațe. Făcu cîțiva pași pînă la pîrau și azvîrli copilul în unda neliniștită. Apa se săpă o clipă, îl primi și-l

înghiți. Pustnicul rămase împietrit, cu ochii mari, rotunziți de groază.

— Sfinte Mihaile! strigă el cu glas zugrumat. Ce-ai făcut? Tu ești trimesul Domnului, ori m-ai înșelat? De ce-ai înecat copilul? Cum ai putut să făptuiești așa nelegiuire?...

Arhanghelul zîmbi cu blîndeță și răspunse:

— Frate... nu cîrți. Așa-i voia Domnului!... Ceea ce face el, un om văd că nu poate niciodată înțelege. Dar ceea ce-ai văzut e cea din urmă a ta încercare, și de-acuma alți ochi vei deschide asupra întâmplărilor vieții. Ascultă și înțelege! Cupa cea aurită, frate Ieronime, era dăruită de dușman creștinului celui bun, și era spoită pe dinăuntru cu aur amestecat cu venin... Acu ai înțeles partea celui care ne-a primit ca pe niște făcători de rele?... Acela avea a vinde și casa săracului... Dar și aici trebuie să știi încă ceva: că săracul, sub ruinile casei arse, săpînd ca să-și găsească lucrșoarele lui, are să deie peste o comoară. Iar copilul acesta pe care l-a primit pîrăul, dacă creștea, ajungea mai ticălos decît toți: ar fi fost copilul cel mai răsfațat, și ar fi ucis și pe tatu-său și pe maică-sa... Frate Ieronime, nu mai întreba niciodată. Așa a fost, așa va fi voia Domnului... Întîmplările nu-s de tot oarbe, precum cred pămîntenii...

Și pustnicul, tăcut, a pornit domol cu toiagul, de parte, spre liniștea lui de la marginea codrului; iar arhanghelul Mihail s-a mistuit în zări, urcînd spre lăcașul de sus pe treptele nevăzute ale cerului.

IANOȘ NAZDRAVAN

Ianoș era un măgaruș cenușiu, cu o cruce neagră pe spinare. Era o ființă tare cumsecade, răbdătoare și supusă. Numai cîteodată îl apuca cîte un gînd îndărătnic. Atunci, dacă era la cărucioara lui, se oprea, punea capu-n piept și nu voia să meargă mai departe cu nici un preț.

Așa a făcut într-un rînd, pe cînd se întorcea de la ogor c-o cărucioară de cartofe. Dintrodată s-a plictisit de drum și s-a oprit la rohatca satului. Ion rîndașul s-a mîniat și a început a mormăi:

— Iar ți-au venit hachițele, Ianoș afurisit?

Măgarul dădu din cap de sus în jos:

— Da, mi-au venit! Și ce treabă ai tu?

Ion își strînsese cu ciudă buzele în lîna bărbii și-l arse cu biciul. Ianoș zvîrli deodată cu amîndouă copitele dindărăt. Ion iar îl plesni, și Ianoș iar se zvîrli cu dinapoia în sus, făcînd semn de amenințare cu copitele.

— Măi, al dracului magar! strigă Ion scărpinîndu-se în cap. Apoi îi dădu ocol, privindu-l din toate părțile, ca pe o arătare din altă lume.

— Hm ! — Măi Ianoș măi, începu rîndașul cu glas dulce. Măi Ianoș măi, fii detreabă, bre. Hai să ducem mai degrabă la curte cărucioara cu cartofe, că ne așteaptă cucoana, și pe urmă se supără !

Ianoș își scutură capul la dreapta și la stînga :

— Nu vreau !

Atunci pe Ion iar îl cuprinse mînia :

— Ei dacă-i vorba pe-așa, măi jupîne, stăi tu ! Cu mine ți-ai găsit să te pui ?

Și începu să-l plesnească cu iușca pe Ianoș. L-a bătut, pînă ce-a ostenit. Pe urmă a prins să-l blastăme în toate felurile. Dar dac-a văzut ș-a văzut că nu-i chip să-l urnească din loc, s-a tras la o parte, s-a așezat pe marginea șanțului, și s-a pus să-și răsucescă o țigară, icnind cu ciudă :

— Hm ! afurisit dobitoc ! Nu ți-au văzut ochii așa lighioaie, domnule, de cînd trăiești...

Dar pe cînd se odihnea și-și răsucea țigara, — deodată Ianoș porni repede, cu cărucioara cu cartofe după dînsul. Porni singur, așa, pe negîndite, vesel, și ochii negri îi luceau în soare.

Ion rîndașul începu să răcnească :

— Ho ! prrr ! ahoo !... — Își vărsă, sărind de la locul lui, tutunul ; foița i se duse pe vînt. Prinse a alerga după cărucioară. Dar Ianoș depăna repede din copite, și din cînd în cînd numai întorcea capul și trăgea cu coada ochiului.

— Ho ! ho ! striga rîndașul cu obidă. Mînca-te-ar lupii să te mînințe, blăstămatule ! Poftim ! tu-ți faci rîs de mine, măi ticălosule !

Cînd l-a ajuns, a început a învîrți biciul pe deasupra capului. Dar dintrodată s-a gîndit :

— Dacă-l bat, iar se oprește, iar nu vrea să

meargă și iar am nacaz cu el, bată-l Dumnezeu. Mai bine îl las dracului !

I-a dat pace. Și măgărușul a dus liniștit cărucioara pînă acasă.

Acolo Ion își dădu pălăria pe ceafă, scuipe în palme, umflă pe rînd sacii în spate și-i duse în șură. După aceea deshămă pe Ianoș, îi dădu două bice și se uită cu ură la dînsul :

— Hai, pașol ! Din pricina ta n-am fost în stare să beau o țigară de tutun ! Las' că te potrivesc și eu din mîncare și din adăpat ! Hehe ! du-te și roade gardul... Marș !

Din fugă, îl arse iar cu șfichiul. Apoi intră în bucătărie ca să îmbuce ceva. Mîncînd acolo, glasul i se auzea gros cum povestește întîmplarea. După ce ieși cu țigara în gură, se gîndi să se ducă pînă la crîșma din colțul uliții, ca să tragă de dușcă un pahar de vin. Cînd porni, Ianoș îi ieși înainte de sub streșina grajdului, privindu-l rugător. Ii era foame, îi era sete. Și se uita la rîndaș cu ochii lui mari :

— Tare mi-i foame, tare mi-i sete !

Rîndașul începu a rîde :

— Aha ! ți-i foame ? ți-i sete ? Rabdă, măi băiete ! că și tu mult năduh mi-ai făcut ! Iți găsesc eu ție ac de cojoc, n-ai grijă !

Ieși pe poartă. Iar Ianoș se duse la locul lui, în umbra streșinei grajdului. Se așeză acolo, cu capul plecat, și începu să asculte pe gînduri cum ronțăiau caii în grajd. Sta și asculta, și nimeni nu ieșea din casă ca să-l vadă cît e de amărît ; căci era după amiază, cînd boierii se hodinesc cu capetele pe perine moi.

Dar într-un tîrziu, din casa naltă cu stîlpii înveșmîntați cu viță sălbatică, ieși Mitiță, băiatul cel mai

mititel al boierilor, numai de cinci ani, bunduc voinic cu păr balai și ochii albaștri. Era desculț și cu capul gol. Se aplecă peste parmaclicul cerdacului și se uită prin ograda goală. Dădu cu ochii de Ianoș.

— Aha! iaca Ianoș! zise el încet, bucuros.

Se dădu jos pe scară și veni pînă la măgar.

Ianoș îndată își ciuli urechile lungi și le întoarse cu pîlniile spre feciorul stăpînilor. Mitiță îi era drag lui Ianoș.

Băiețelul îl întrebă, privindu-l cu luare-aminte :

— Ce mai faci tu, Ianoș? Parcă ești supărat!?

Ianoș dădu pe rînd din urechi, după aceea făcu semn de îndemnare cu capul și porni. Ocoli grajdul și se opri la portița care da spre livadă. Copilul se luă după el... Și acum amîndoi stăteau și se uitau printre ostrețele portiței, spre iarba înflorită a grădinii.

— Tare mi-i foame! zise deodată, încet, Ianoș.

Mitiță îl privi cu mirare.

— Cum se poate, Ianoș? tu n-ai mîncat astăzi?...

— Nu, stăpîne, n-am mîncat. Ion rîndașul are ciudă pe mine. M-a luat dis-de-diminează; m-a dus în țarină; nu mi-a dat și mie macar o mînă de grăunțe... Cailor le dă o mulțime. Mie numai: ho! și tio! îmi zice. M-a bătut pe drum, și-a făcut rîs de mine... Da' încăltea și eu mi-am făcut gustul. Cît m-a bătut, am stat. Cînd a vrut să-și facă țigară, am apucat-o la fugă cu cartofele...

Mitiță începu a rîde, și răspunse:

— L-am auzit că se tînguia mamei... Dar eu știu că n-are dreptate...

— Mă prigonește, stăpîne, zise încet Ianoș uitîndu-se țintă la copil... Pînă acuma nu ți-am spus, căci și dumneata ai alte nacazuri, și n-aveai grija

mea... Dar acuma văd că ți-i milă de mine... Azi ai aflat că m-a bătut și m-a suduit Ion rîndașul.

— Ia un om ticălos, un rîndaș bețiv! rosti cu dispreț copilul. Are o barbă, parcă-i lînă de oaie!...

Amîndoi tăcură un timp. După aceea măgărușul făcu semn cu ochii spre livadă.

— Stăpîne, tare mi-i poftă de o leacă de iarbă verde... Nu văd cu ochii de foame...

— Hai să mergem în grădină! zise Mitiță.

Deschise băiatul portița, și intrară. Ianoș deodată începu a paște cu lăcomie. Copilul se tolăni pe pajîștea înflorită. Și începură să vorbească iar.

Mitiță zise:

— Ian ascultă, Ianoș, ia spune-mi tu de ce ești totdeauna mîhnit și stai în umbra streșinei de la grajd? Eu acu îmi aduc aminte că totdeauna stai în umbra streșinei.

— Apoi să-ți spun, răspunse Ianoș, ridicînd capul. Totdeauna mă prigonește.

— Cine te prigonește?

— Dușmanul meu, Ion rîndașul. În fiecare zi pățesc cu el ce-am pățit azi. Eu cu dînsul bat război. Și-apoi ce folosesc? Mă pune la post...

Măgărușul tăcu. O vreme ronțai cu mulțămire. După ce-și alină foamea, se întoarse spre Mitiță, care sta pe spate, cu ochii la cerul albastru.

— Stăpîne! zise el oftînd. De mult voiam eu să-ți povestesc nacazurile mele, dar n-am îndrăznit. Acu nu mai pot răbda și m-am hotărît să mă jăluiesc. În fiecare zi Ion rîndașul mă chinuiește: mă suduie, mă bate, încarcă prea tare căruciorul, nu-mi dă fin și grăunțe, nu m-adapă. Mă ține așa — ca să nu mor numai. Uită-te la mine. Vai de capul meu! Am slăbit de am ajuns numai pielea și ciolanele. Așa de

amărit sînt, de-mi vine să iau cîmpii. Am să mă duc la pădure, are să dea peste mine un lup și are să mă mînce. Atunci am să scap de suferinți. De răbdat nu mai pot răbda. Am vrut să spun și boierului, dar boierul nu înțelege ce spun eu...

Mitiță se uita cu milă la Ianoș. Și cum se uita, — își aduse aminte că într-adevăr măgărușul e o ființă chinuită. Într-adevăr, de multă vreme Ion rîndașul se arăta cu răutate cînd vorbea de Ianoș. Zile după zile răbda de foame și de sete. Cînd îi ploaie, tot afară stă. Mitiță își aducea aminte cum într-un amurg, pe o burniță rece, l-a văzut pe măgăruș stînd cu capul plecat în umezeală. L-a mai văzut într-o noapte cuge-tînd trist în lumina lunii, cu umbra alături, pe pămînt, ca un tovarăș mort... Nimeni nu se gîndea la dînsul și lui i-a fost milă.

— Știi ce? zise Mitiță cătră Ianoș. Eu zic așa. Cînd o fi ograda goală, după amiază, cînd și Ion e la crîșmă, eu am să vin, să te aduc aici, la iarbă...

— Dumnezeu să-ți deie sănătate, stăpîne, zise măgărușul, privind cu dragoste pe copil. Acu am mîncat destul. Mă duc să beau și apă de la jghiabul fîntinii, și pe urmă hai în ogradă...

Ieșiră din livadă. Mitiță puse clempușul la por-tiță. Ianoș se așeză la locul lui dinaintea grajdului, Mitiță se sui în cerdac; și se uita la tovarășul lui, dintre tufele de vie sălbatică. Ianoș își întorcea cu mulțămire ochii, privindu-l, și Mitiță îl înțelegea foarte bine.

— Acesta e un măgăruș năzdrăvan, se gîndea bă-iețelul; întocmai ca-n povești... Dacă vreau, într-o zi încalic pe el și mă duce cine știe unde. La vreo primejdie, Ianoș are să știe să-mi deie sfat... Și toată

lumea are să se mire de vitejiile pe care am să le fac...

Pe cînd se gîndea el așa, pe poartă intră Ion, cu nasul cam rumăn. Se îndreptă spre grajd. Ianoș nu făcu nici o mișcare.

— Aha! zise rîndașul. Te-ai muiat, jupîne Ianoș! Ia să-ți dau niște apă... să-ți fac cinste!...

Ii aduse apă într-o căldare, de la fîntîna din li-vadă. Ianoș se făcu că nu vede căldarea.

— Poate vrei ș-o leacă de fîn? întrebă Ion. De foame nu te las eu să mori, căci mîni mergem iar în țarnă cu cărucioara... Hai să-ți aduc ș-o leacă de fîn...

Ii aduse un braț de fîn; i-l puse dinainte. Ianoș nu se clinti.

Ion începu să se mire:

— Cum? nu vrei nici să mînci? Și asta-i încă una!... Bre! bre! bre! așa lighioaie îndărătnică încă n-am văzut!

Și Ianoș își tremura o ureche, făcînd semne prie-tinului din cerdac; iar Mitiță rîdea ascuns în ver-deață și nu mai putea de bucurie.

POVESTEA CU IEPURII

Ascultă, Mitiță, să-ți spun o poveste, — cum era demult, în deal, la grădina noastră, un moșneag pe care-l chema Vasile și păzea livada...

Moșneagul era bătrîn și singur; baba de multă vreme se călătorise spre tărîmul celălalt. Umbla într-un cojoc vechi, cu niște ciubote mari cu turetcile răsfrînte, și-n cap purta o căciulă dintr-un berbece, cu fundul turtit, și așa de grea încît eu, pe-atunci fiind un băiețel ca tine, abia o ridicam în brațe. Cînd își lăsa berbecele pe ochi, atuncea își căuta de treburile lui și era cam morocănos; iar cînd umbla cu chef, după ce se abătuse oleacă pe la crîșma «cu polobocul verde», apoi își dezvălea fruntea și mițele cădeau pe ceafă, și i se descopereau doi ochi mititei între pleoapele boțite ș-un obraz pe care abia, ici-colo, se încîrligau cu frică parcă puține tufe de păr cărunt. De aceea chiar toată lumea îi zicea «moș Vasile Spînu». Locuia moșneagul într-un bordei, la marginea livezii. Acolo sălășluise el cu baba lui vro treizeci-patruzeci de ani (nici el singur nu-și mai aducea aminte cît anume), ș-acolo voia să încruci-

șeze minile pe piept, pe laița tare, lingă vatra străveche. Cînd era vreme rea, stătea cu nasu-n spuză și picîia din lulea; iar cînd umplea sfîntul soare lumea de lumină, ieșea moșul cu ciomagul lui lustruit și umbla pe cărările livezii, printre nenumărații copaci, pe sub bolțile frunzoase, de la nucii cei din fund, pînă la ulmul cel uriaș de la poartă. Îi plăcea și noaptea să umble, cînd parcă izvora din ierburi, din flori și din pămîntul umed, o lumină tainică ce se împînzea argintie printre trunchiurile negre, răzbătea prin frunzișurile neclintite și creștea în văzduh, pînă la luna de pe bolta fumurie.

Umbla și ziua și noaptea, ca o arătare, încet, fără să vorbească. Dormea tare puțin: n-avea somn; noi, băieții, nu prea-i eram dragi și ne spunea o istorie grozavă: cum ieșea, noaptea, din smeurișul de lingă nuci, un țap negru, cu coarnele ca un țapoi și cu barba-n piept. Rămînea singur pe prispa bordeiului și noi fugeam acasă, la vale, prin tăcerea amungitului, și din vale, cu oarecare teamă, priveam în sus, spre livadă, și vedeam pe asfințit bordeiul și ulmul cel mare într-un fum ușor și într-o rumeneală neclintită, și-ntre ulm și bordei sta moșneagul în picioare, cu berbecele lui în cap, — sta neclintit și părea o momîie de cărbune, pe deal, în cele din urmă flăcări ale amurgului.

Acu să vezi ce s-a întîmplat cu moș Vasile Spînu, într-un rînd la anul nou.

De cu sară umblase moșneagul pe la cunătri și pe la fini, cu uratul. Tot scutura lingă ferestrele luminate o talangă, rar, și spunea o foarte frumoasă istorie a plugușorului, o istorie lungă-lungă care începea așa:

Logofete, logofete,
Pune spata la părete
Și urechea la fereastră
Ca s-ascuți povestea noastră!

Spunea el, spunea, — și când striga: «Ia mai îndemnați, flăcăi!», răspundea el singur: hăi! hăi!, căci n-avea nici un tovarăș.

A umblat el așa, — și-l chemau gospodarii în case și-l cinsteau frumos. Și într-un târziu, cu căciula dată pe ceafă, a intrat în livadă. A ațîțat focul în bordei și-a ieșit îndată afară. Era vreme lină; era ger și nu bătea vîntul; iar văzduhul se umpluse de pulberea lunii. Ramurile copacilor stăteau învăluite într-o promoroacă de pietre scumpe, care scînteiau lin, neclintit; omătul părea albăstriu, și se întindea proaspăt și nepătat, pretutindeni.

Moșneagul se clătina încet, în preajma bordeiului, și se uita cu mulțămire pe toată întinderea livezii.

— Așa-mi place și mie, mormăi el, așa-mi place... A mai dat Dumnezeu sfîntul o leacă de omăt, și o leacă de lună în sara de Sfîntul Vasile, da' nu tot viforniță...

Porni domol pe cărare, prin mijlocul livezii, spre banca de lemn de la margine. Umbla și tîrîia după el ciomagul lustruit. Pașii lăsau urme mari, albastre, iar ciomagul făcea o dîră pe lîngă pași. Ajunse la banca de stejar, se lăsă cu cojocul în pătura moale de nea, și grăi cu mulțămire:

— Aha, aici îmi place și mie să stau...

Livada mare tăcea ca o grădină albă, fermecată. Și moșneagul, ridicînd ochii, cu mirare văzu dintrodă cum ies dintr-o tufă două urechi lungi, — și după dînsele un cap cu ochi lucitori, — și-un iepure făcu două copce pe omătul moale, cu ciotul alb de

coadă bîrligat, — apoi se opri, cu cele două picioare de dinainte ridicate și începu să se uite la moș Vasile, mișcîndu-și cu mirare urechile, cum ar fi mișcat două degete.

Moș Vasile nu se clinti din locul lui; dar încercă să caște ochii tulburi, să vadă mai bine. Alt urechiat începu să țupăiască, — parcă prin împărăția lui se juca; și moș Vasile cîrni cu nemulțămire din nas.

— Bine, bre, ce căutați voi aici? zise el. Nu știți că livada-i oprită? Ce fel de vorbă-i asta? Umblați așa, hai, ca prin satul lui Cremene... Imi pare rău!

Totuși, clătînîndu-se încet pe banca lui, moșneagul nu putea parcă să se supere prea tare pe musafiri. Încă un urechiat prinse a face urme pe omăt, se apropie; și-acuma ședea trei înșirați, așezați pe codițe, cu labelle de dinainte atîrnînd, și se uitau la bătrîn mișcîndu-și nasurile crăpate și urechile.

— Ce-i, măi băieți? întrebă moș Vasile Spînu cu prietinie.

— Am venit, bătrînule dragă, să ne jucăm oleacă prin livadă... Așa vreme, la anul nou, de mult n-a fost...

— Adevărat, bre, mormăi bătrînul, mîndră vreme! Aici ai grăit bine, bre... Da-i vorba, cum de grăiți voi, dacă sînteți iepuri... Iaca, asta n-o pot eu pricepe... Cum stați voi, niște *animăli*, cu un om ca mine la sfat?... Iaca, îs om bătrîn, dar așa ceva încă nu mi s-a întîmplat.

— Te miri tare, moșule?

— Cumplit!

— Apoi de ce să te miri, moșule? Nu știi dumneata, că așa este o zi pe an, de vorbesc dobitoacele între ele, — și dacă se întîmplă, vorbesc și c-un om

cumsecade... De aceea am venit noi la dumneata, bătrînule, c-o rugăminte...

— Care rugăminte ?

— Apoi, moșule, noi sîntem niște băieți saraci, vai de capul nostru... Ne alungă oamenii, și cîinii, și vulpile, și lupii, din toate părțile... O leacă de cojocel avem și noi, și pe-acela ni-l iau... Parcă nu mai pot încăpea pe lume de răul nostru... Ne-am gîndit și noi, moșule, să ne dai voie să iernăm în grădina asta...

— Ei ? Numai atîta ?

— Și ne-am mai gîndit, moșule, să ne dai voie să mîncăm cîte-o leacă de mugur, — că acuma s-a pus omăt și tare-i greu s-agonisim de ale gurii...

Moșneagul prinse a rîde și-i amenință cu degetul :

— Bre, aveți voi noroc că-s în toane bune... altfel aș avea eu ac de cojocul vostru... Aveți voi noroc de-o noapte ca asta, sfîntă... Bine, iaca, vă dau voie... Da' de hultoane să nu v-atingeți... Acelea-s puse de boier... Încolo, aveți voi mladă destulă... Ați înțeles ?

— Am înțeles, moșule...

— Ei, dac-ați înțeles, hai ! pașol !...

Cum a rostit vorba asta, iepurii au început a se da peste cap bucuroși, pe urmă s-au prins de labe, ș-au pornit o joacă prin tufe, lucru rar ; și moș Vasile își căsca pleoapele și cerca să-i vadă mai bine, pînă ce s-au mistuit în tufe și nu i-a mai văzut.

Cu greu s-a sprijinit în ciomag și s-a sculat în picioare, cumpănindu-se ușor. A dat din cap ș-a făcut : hm ! — și s-a îndreptat spre bordei.

— Asta-i încă una... mormăi el încet. — Se lovi cu berbeculele din cap și cu ciubotele de ușa bordeiului. O deschise cam mînios și coborî două trepte. Pale de lumină se zbăteau în întuneric. În vatră ar-

deau gătejele și se risipeau în jaratic. Scoase moșul din tureată luleaua și beșica de porc, — se așeză pe scăunaș, lîngă horn, și începu să-și pregătească «mașina de afumat». După ce isprăvi de îndesat tunul, așeză un cărbune, — și punîndu-se cu coatele pe vatră, cu nasul aproape de jaratic, începu a pîcii. Tot vorbea, pe gînduri :

— Hm ! asta-i încă una... Rariță !... — Rariță !... Așteptă o vreme.

— Hm ! Rariță-Rariță ! Adică de ce n-ai răspunde tu cînd te strig ?... Adică de ce-ai fi tu soi rău ? N-auzi, bre ? Cum îi asta ?... Am stat de vorbă cu iepurii în grădină, — și asta de cînd sînt nu mi s-a întîmplat... Tu ai mai auzit de-așa ceva ?...

Nimeni nu răspundea.

— Cum ? Te-ai supărat tu adică !... Am băut și eu oleacă și ție nu ți-am adus nici o mulțămire... Măi babă ! nu fi tu așa de hapsîna, că, la urma urmei, am să mă mîinii ș-ai să dai de dracu !... Ce-ai spus ? N-ai spus nimica ? Știi tu moarea mea !... Mie, bre, nu-mi suflă nimeni în borș... Eu, bre, nici de boier nu mă tem, la urma urmei... Cînd i-oi spune eu : Cu-coane, te-am ținut în brață pe cînd erai un ținc ! — ce-are să mai zică ? ha ? Nimica n-are să zică... Da' cu tine am de furcă, că tu ești ființă ră... Eu cu tine vorbesc, și tu taci... Așa m-ai amărit tu o viață de om...

Moș Vasile pîciiia năcăjit din lulea, cu nasu-n jaratic.

— Ai tu, vra să zică, noroc că-s în toane bune... Ai noroc ca și iepurii ; da' altfel eu îs om amarnic... Și iar te măsur cu ciomagul dacă nu vrei să înțelegi de cuvînt... Iar cu iepurii nu pot să știu cum a fost...

Stăteau, bre, și vorbeau cu mine, ca niște copchii...
Mare lucru...

Moșneagul era cam supărat. Se sculă cu greutate de pe scăunașul lui și bocăni cu ciubotele spre laiță. Se aplecă și pipăi boarfele. Atuncea de-abia și-a adus aminte că el a trăit cu baba treizeci ori patruzeci de ani și pe urmă baba s-a călătorit pe ceea lume. A prins a mormăi cu jale, aducându-și aminte, cu glas tare, de vremea de altădată.

Era foarte amărît și nu putea să doarmă. Iar a ieșit prin livadă și s-a uitat pe sub căciula lui spre tufele din fund. Dar pe iepuri nu i-a văzut. Și-a luat atunci talanga și-a coborît la vale spre noi, și ajungînd la casa noastră, a început să ure singur, sunînd rar, și îndemnînd flăcăi nevăzuți... Iar cînd a intrat în casă, cu ochii spăriați și înegurați, ne-a spus cum s-a sfătuit el cu niște *animăli* și cum a vorbit cu baba lui. Și se minuna :

— Oare ce să fie asta, cucoane ?

Și da din cap, stînd sprijinit în ciomag, lîngă ușă.

— Eu cred că de-acu s-a strîns funia la par...

De-acu nu mai am mult... Să știți de la mine, că-n noaptea asta grăiesc dihăniile... Iaca, eu stăteam ici, și iepurii colo... Și vorbeam cu dînșii cum vorbesc cu dumneavoastră... Asta-i mare comedie...

Iar a doua zi, sara, moșul nu-și mai aducea aminte de iepuri și de babă, — și văzînd că-l năcăjim :

— Moșule, ce-i cu iepurii ? moșule, ce-i cu baba ? și-a prăvălit berbecele pe ochi și a prins a ne spune rășchirîndu-și degetele pe dinaintea ochilor, despre «țapul cel negru cu coarnele ca un țăpoi și cu barba rezemată-n piept»...

HOȚUL

Boierul Costea Forăscu, îngrămădit și încovoiat în mañtaua-i groasă, pătruns de apă, de frig și plictiseală, își opri calul la casa chihaiei.

Dincolo de poartă, în fund, în tindă, pîlpîia focul pe vatră cu sclipiri vesele de ris.

— Gavri! strigă boierul scurt, cu minie.

Un om nalt, spătos, cărunț, cu plete revărsate pe umeri, ieși îndată, plecîndu-și grumazul, ca să nu se pălească cu capul de pragul de sus.

— Poronciți, cucoane !

Cu coada harapnicului, stăpînul își dădu la o parte gluga care-i acoperea capul, și ochii luciră încruntați pe obrazul smead.

— Ia-ți pușca și vină după mine ! grăi el cu hotărîre.

Chihaia se întoarse grabnic, intră în tindă, dădu cu brațul la o parte pe cineva care i se pusese în cale, și căută prin unghere torba, cornul, pușca și balta-gul. Trase pe mînici repede sumanul, își îndesă în cap o căciulă veche și ieși în ogradă făcînd pași mari și lunecînd cu opincile prin chleiu desfundat. Capauca Moța, lîngă cotlonul ei din colțul casei, începu să se

zbată în lanț și să schiaune cu jale. Gavril se opri, în cumpănă, cu capu-ntors spre ea :

— Las-o acasă ! zise stăpînul.

Omul își strînse sumanul la piept și ieși în drum cu baltagul și cu pușca.

— Ce este, cucoane Coste ?

— Mă-ntrebi ce este ? izbucni îndrjit boierul și își acoperi obrazul cu gluga. Tu știi să te hodinești la foc ; haidăii ceilalți, iar nu fac nimica, — și trebuie să mă vestească străinii că intră hoți în pădure. Ba pot să-i văd și eu ziua-n amiaza mare, cum mă pradă. Acu o jumătate de ceas am văzut eu, cu ochii mei, pe-un mușteriu...

— Cum se poate, cucoane ? unde-i ? Doar de-a fi intrat după ce-am făcut eu *ispecția* !

Stăpînul începu să rîdă amarit :

— Ia slăbește-mă... N-ai mai ieșit tu pe vremea asta în pădure cum nu-s eu popă... Las' că vă știu !

— Da' unde se află, cucoane, am ieșit, cum să nu ies ?... Am cercetat, am dat glas din corn pădurarilor, mi-au răspuns... Nu era nimica... Liniște, pace... Numai de sus ploua... De trei zile plouă. Cum să intre în codru pe așa vreme ?

Boierul pufni mînios. Chihaiia Gavril mai încercă domol, două vorbe :

— Poate-acu să fi intrat... pe furiș... mai știi ?...

— Da' cum ? izbucni Costea. Vrei să treacă pe lîngă casa ta ?...

Chihaiia tăcu. Stăpînul își îndemna cu pintenii calul, care-și înfunda copitele adînc în noroiul drumeagului ; Chihaiia se ferea de băltoage, se strecura printre tufe, pe lîngă trunchiuri de copaci, se încovoia, lunea, se depărta și se apropia de cal. Așa merseră multă vreme fără să vorbească.

Prin pădure treceau adieri ca oftări de ființi chinuite, nevăzute. O bură rece, o cernere de pulbere fină și umedă umplea aerul și dădea zilei o culoare cenușie. — Chihaiia se ținea grăbit după cal, lunecînd, sprijinindu-se în baltag, scuturînd în mersul lui buchețele de ferigi, făcînd să ploaie tufișurile înalte de fagi cu broboane mari peste pletele lui cărunte. — Chihaiia se gîndea nemuițămît : Ciocoiu-i mînios și trebuie să-i fac voile... Aista, tînărul, nu-i ca bătrînul, Dumnezeu să-l ierte... Acela avea credință în noi... Așa — mai bine să se facă el păzitor pe pădure și eu să mă fac boier...

— Ce-ți vine a rîde ? întrebă deodată Costea, cu capu-ntors spre chihaiie.

Gavril dădu din cap.

— Dă, mă gîndesc și eu că dacă punem mîna pe acela, cine-a fi, n-are să-i fie moale...

Boieru ista-i mare șpion... gîndi apoi sluga... Hm !... Și-i mînios Dunăre...

— Unde-a fi fiind, cucoane, hoțul ? A fi fiind chiar în tăietura cea nouă...

— Pe-acolo l-am zărit intrînd...

— Atuncea să-i ieșim înainte pe cararea asta...

Apucară de-a dreptul printre tufe, și rămurelele începură să-i bată c-o ploaie deasă. Din vreme în vreme boierul mormăia cu mînie. Gavril mergea înainte, deschizînd drumul. — Și deodată dădură-n tăietură, — și, oprindu-se, deodată auziră glas de om.

— Auzi ? gemu cu glas înăbușit Costea, înălțînd un deget.

Se auzea îndemn stăpînit de glas silnic, din gîtlej. Scurt, Gavril se lăsă prin pădure ca să iasă înaintea hoțului la vale, iar boierul își repezi calul de-a dreptul năprasnic ; și omul, hoțul, îndemna încă în su-

manu-i roșcat la jugul boilor nemișcați, pînă la genunchi în băltoagă, — cînd boierul îl ajunse și-l luă în pieptul calului.

— Vii la furat, păgînule ? Da' ce, intri-n pădurea tătîni-tu ?

Omul întoarse un obraz pămîntiu, c-o barbă rară, cu doi ochi rotunzi și spăimîntați. Strigă răgușit :

— Cucoane Coste ! nu mă mai zdrobi și dumneata !

Dar boierul întoarse calul și izbi pe om spre roatele carului și spre lobdele încărcate. Dădu de două ori cu harapnicul, apoi se feri o clipă, se dădu alături și-l păli cu boamba de plumb din capătul mănunchiului. Omul căzu peste roată.

— De-acu-s gata ! gemu el scurt, cu spaimă. Cu mîinile prinse de schițe, îngenunche în noroi, ș-o undă de sînge i se sui pe buzele palide. Chiar atunci și chihaiia se repezi din tufe. — Strigă gros :

— Ce-i, măi hoțomanule ?... Apoi se opri lîngă car, uimit :

— Tu erai, mă Ile ? — Ce este ? — Cucoane, aista-i Ile Covataru... Da' ce are ?

— Nu vezi ce are ? strigă stăpînul. Văd că a îngenunchiat și dă ochii peste cap...

Amîndoi se uitau la om. Clipea din ochi și obrazul i se încrețea ; dintr-o durere grea din trup parcă-i ieșeau picăturile de sînge și vorbele :

— Am îndrăznit și eu, da' iaca, Dumnezeu mă bate...

Pe urmă își încleștă dinții și se lăsă în apa drumului.

Boierul sta neclintit pe cal. Nu știa ce hotărîre să ia. Nu știa ce să creadă. Chihaiia Gavril aștepta și-și purta ochii întruna de la stăpîn la căzut. Apoi se hotărî și se îndreptă spre boier :

— Cucoane, eu zic să-l iau și să-l duc pînă la bordeiul meu... Cum să-l lăsăm aici ?... Are el ceva...

— Bine, ia-l și du-l... rosti cu jumătate de glas stăpînul.

Chihaiia își rezemă la o parte pușca și baltagul și începu să descarce repede carul, azvîrlind lobdele la marginea drumului. De deasupra ploua încet, mocnit, și văzduhul plumburiu apăsa parcă asupra lumii o mîhnire sfîșietoare. Ile Covataru gemea încet, în noroi, lîngă car, sprijinit într-un cot.

După ce isprăvi, Gavril apucă pe romîn de subsuori și-l aburcă încet în car. Apoi îndemnă scurt boii :

— Hai !

Boii porumbi se opintiră și scoaseră cu greutate carul din hlei.

— Cucoane ! zise Gavril cu tărie ; dumneata apucă de-a dreptul pe unde am venit noi... Eu fac pe drum — și am o leacă de înconjur...

Carul porni cu boii blînzi, și cu omul toropit, prin fumul burniței. Boierul, tăcut, își întoarse calul și apucă prin pădure, prin răceala pătrunzătoare, prin oftările domoale ale adîncului. Mergea în pas, gînditor, și-și simțea mădularele amorțite. Ș-avea și-n el ca o nemulțămire nedeslușită. Și parcă și de el însuși și de roibul care-l purta de jumătate de zi, ud și flămînd, îi era milă. Poate s-ar fi bucurat de focul din vatra chihaiiei, — dacă n-ar fi avut a veni cel îngenunchiat. Ce are omul cela ? se gîndea boierul. — Nu l-am pălit așa de rău.. Trebuie să aibă de mai nainte ceva... Și mergea la pas prin pădurea plină de apă...

De două ori greși drumul și trebui să se întoarcă înapoi. Acu iar începea să se mînie. Dar cînd ajunse

într-un târziu la casa chihaiiei, îndârjirea-i căzu : carul sta gol în mijlocul ogrăzii și boii mestecau o leacă de iarbă la adăpost, sub un șopron.

Între în tindă. Îndată simți blindeța focului. Dar lângă vatră, jos, sta, slab și sfârșit, plin de noroi, hoțul de lemne.

— L-am adus... zise încet, c-o privire ciudată, chihaiia Gavril. Tare-i slab... A mai avut el un val... S-a opintit azi tare greu pe lângă boi... Pofțiți, cucoane, în casa asta mare...

Boierul intră în odaia mai curată. Din umbră ieși deodată nevasta lui Gavril, nedeslușită, apucă mâna stăpînului și o sărută. Apoi se dădu la o parte, cu brațele încrucișate pe piept.

— Da' băieții unde ți-s ?...

— Is la treabă, cucoane, zise Gavril. Is stoleri...

Umbra odăii era rece și mohorită. Boierul simțea în nări un miros ascuțit de aer închis, de pulbere și de rachiu. Iși lepădă mantaua grea și trecu în tindă, spre focul din vatră.

— Te pătrunde la ciolan umezeala... zise el frecându-și mâinile și întinzându-le spre flacări.

— Dă, așa-i pe ploaie... vorbi chihaiia privind în pământ. Apoi adăogi îndată : Am tăiat o găină... s-o facă nevasta c-o leacă de borș...

Boierul Costea simți într-o clipă foamea încălzindu-i coșul și gura i se uncropi. — Apoi își plecă ochii. Lângă laturea cealaltă a vetrei, omul bolnav deschise ochii mari, sălbatici, tulburi. Gemu deodată fioros :

— Bade Gavriile... bade Gavriile...

— Ce vrei ? întrebă blînd, apropiindu-se, chihaiia...

— Bade Gavriile, să-mi dai o lumînare...

Stăpînul simți o înfiorare: omul își aștepta ceasul morții ! Și dintrodată o simțire neobișnuită își făcu loc în sufletul lui : o adiere de milă pentru cel ce se stîngea. Și cuvinte parcă i se ridicau în întrebări. — Chihaiia aduse o lumînărică de ceară. Boierul îl privea cum se mișcă, solemn, nepăsător parcă, c-o încrețitură în frunte, deasupra nasului, pe cînd în el se iezea neliniștea.

Omul primi lumînarea și o puse alătura, pe pământ. Apoi se întinse drept, pe spate.

Deodată boierul vorbi :

— Bine, omule, dar ce-ai avut ?

— L-au pălit cu ciomagul niște oameni... mi-a spus... rosti chihaiia. S-au luat de la niște pământ. L-au bătut în spate și-n piept... Coșul lui e numai vîntăi...

Boierul își aduse privirea iar spre bolnav ; îi întîlni ochiul mare, dureros, și dintrodată își aminti de lovitură boabei de plumb. Iși întoarse capul. Întrebă încet, stînjinit :

— Da' el de unde-i ? și ce face ?

Omul deodată începu să geamă, apoi întinse mâinile, parcă se apăra de ceva : două mâni negre, arse, uscate, noduroase ca niște vreascuri, două mâni de rob al pămîntului.

— E muncitor... zise încet chihaiia.

— Is un biet om muncitor... gemu bolnavul deschizînd ochii cu albul mărit. M-au farmat niște romîni... Și mi-a murit un copil, și n-aveam cu ce-l îngropa... ș-am vrut să duc la tîrg un car de lemne.

Începu să tușească... Iși șterse domol cu minica, de pe buze, sîngele năvalnic. Și deodată avu o privire stranie, fixă spre boier.

— Acu ce să fac? zise el cu glas schimbat, jos, adînc. Acu eu zic așa : mă-nsor...

Tăcu, privind stăruitor spre boier. Incepu iar, aiurit:

— Acu zic : Hai, măi nevastă, la cîmp, la Cioara. Acolo muncim o vară-ntreagă și dormim sub căruța... cu cînele legat lingă noi...

În casă era tăcere. Chihaiia se așezase pe un scaun-șaș într-un colț. Boierul asculta încremenit pe scaunul lui, în bătaia focului cu tresăriri și bîziiri încete.

— Da' eu ce fac? zise deodată hoțul de lemne... Eu zic una, boierul zice alta... Cucoane ! șopti el cu durere, cucoane ! am asudat ani de zile pe lanurile duminitale ; dă-mi v'o două parale să-mi cumpăr păpușoi pe iarnă... Acu eu zic altfel : mă duc să-mi vînd boii că n-am ce le da de mîncare...

Răstîmp de tăcere. Și pe urmă alt glas, o plîngere adîncă, o rugare chinuită, de departe :

— Oameni buni ! nu mă zdrobiți ! Nu mă zdrobiți ! Nu mă omorîți, măi fraților...

O înfiorare se strecură parcă prin umbra cenușie. Omul începu a geme, închise ochii ; apoi tăcu.

Intr-un tîrziu, șopti lin :

— Bade Gavriile, dă-mi lumina...

Din casa cea mare se auzi înecat în lacrimi plînsul tremurat al nevestei pădurarului. Gavril aprinse lumînărica de ceară ; bolnavul o cuprinse strîns cu mîna dreaptă, apoi șopti foarte încet :

— De-acu rămîne femeia... Cine plînge? — Să-i duci boii și carul...

— Bine...

Omul avu o zguduire, apoi rămase cu ochii ațintiți în sus, în bagdadie. Obrazul pămîntiu, ochii triști, i se cufundară ca într-o fumegare : ziua se întuneca încet-încet.

— Iertați-mă... șopti el și oftă o dată adînc. De lingă foc, palid, boierul avu o întrebare înceată, tulburată :

— Ce-i de făcut?

Lumina din mîna întinsă se plecă spre pămînt, căzu și se stîNSE. Nimeni nu răspunse. Omul, în umbra-i dureroasă, tăcu pentru totdeauna.

PRINTRE GENE

I ntr-o vară, acum câțiva ani, am primit vestea că niște rude ale mele de la țară au ajuns la cuțite, certându-se pentru pământ. După maică-mea, care a fost fată de țaran clăcaș, aveam și eu drept la o parte din pământul bătrânesc. Gîndindu-mă cum ar trebui să fac împăciuirea, mă cuprinse așa, deodată, tristețea întâmplărilor trecute, și mă hotărîi să fac drumul pînă la Urecheni, să mai văd o dată casa în care a murit mama.

Am ajuns într-o zi călduroasă de iunie; satul revărsat într-o vâlcică părea pustiu în fierberea arșitei; cîinii dormeau în umbra gardurilor, porci cu juguri, plini de noroi, rătăceau prin șanțuri; ici-colo, dintr-o ogradă, un gospodar își înălța capul și mă privea nepăsător. Nu mă cunoștea nimeni. Și mie satul îmi părea cu totul altfel decît îl păstrasem în amintire; îmi părea trist și fără viață.

La casa bătrînilor, mi-a ieșit înainte fratele cel mai mic al mamei, însurat nu de mult. M-a poftit în casă, nu știa cum să-mi spuie, îngîna încurcat:

— Cucoane Dumitre... și mă privea ciudat.

Nevastă-sa, Ileana, sta desculță lîngă ușă, cu mîna la gură, și mă cerceta cu doi ochi negri foarte frumoși.

Cu greu am pornit vorba; și pe cînd mătușă-mea pregătea în grabă zama de găină, moșu-meu Culai, nu cu mulți ani mai mare decît mine, îmi povestea, cu fruntea încrêțită, privind într-o parte și rostind cu greutate vorbele, ce s-a mai petrecut pe-acolo... Grăia domol, întrerupt. Căuta cuvintele, privea la mine pe furiș, avea o bănuială că nu-l înțeleg. Și eu mă uitam la obrazul lui înroșit de soare și vînt, pe care ochii tulburi făceau o pată alburie, îi ascultam rostul greu și încelcit, și mă gîndeam cu strîngere de suflet că între acest frate al mamei și mine nu mai este absolut nici o legătură: sîntem cu desăvîrșire străini unul de altul! Și el poate, întunecată, avea aceeași simțire: se oprea înghițînd și nu se putea stăpîni să nu-mi spuie ca la început, privind-mă repede și fugind cu ochii într-o parte: cucoane Dumitre...

— Bătrîni au murit, zise el într-o vreme... pe mămuca am pus-o în mormîntul leliței (lelița era mama); și pe urmă, acu doi ani, Gheorghieș — îl știi — care era cu trei ani mai mare decît mine, s-a dus și el... Aduceam niște scînduri cu chirie, de peste baltă, și lîngă sat, aproape de curte, se rupe capătul... Acu el era voinic. Pune umărul, se opintește... Pe urmă descarcă scîndurile... Vine vatavu de la curte și începe să-l suduie. Atuncea s-au brîntăluit ei oleacă. Și vatavu l-a pălit c-o scurtătură de vreo trei ori peste piept și peste pîntece. Nu i-a fost atuncea mimica, da' după vreo trei zile, pe cînd încărcam iar, la fabrică, odată îl apucă o răutate de la inimă, și începe să verse sînge închegat pe gură... Pe urmă s-a tras subț un gard ș-a murit așa... fără lumînare... S-a uitat la mine

ș-a zis : Măi Culai!... și pe urmă a rămas cu ochii înghețați...

Am întrebat c-un fior de durere :

— Ei, și n-ați făcut nimica ? n-ați cerut cercetare ?

— Ce să facem ?... zise el încet, oftând. — Ș-apoi după aceea am început eu a mă ciondăni cu bădița istalalt... El e cu vreo zece ani mai mare decât mine... Și el zice că eu am rămas în casa bătrînilor și lui i se cuvine mai mult pămînt...

Și a urmat a-mi spune multe despre dezbateră această întunecată asupra pămîntului.

Pe urmă, tîrziu, l-am întrebat și eu, apăsă de mîh-nire :

— Vra să zică, mormîntul mamei nu se mai cunoaște ?...

— Ba da... da' se chiamă că-i prefăcut... Am luat ciolanele, le-am pus într-un sac și le-am așezat la căpătăiul bătrînei... Am făcut noi toată slujba cum se cuvine, cu părintele Gavril...

Îmi spunea acestea cu grijă, ca să mă facă să pricep lucruri tainice și grele — dintr-o altă lume.

Am tăcut după aceea... El s-a dus la treburile lui, eu am rămas gîndindu-mă.

Și-n zilele următoare, stăteam mai mult singur. Gospodarii se duceau peste apă, la prașila păpușoiului, se întorceau tîrziu, se culcau cum se întorceau, în bordeiul din ogradă, și eu parcă locuiam acuma singur casele bătrînești. Iar într-o sară, cum stam pe prispă, trecutul se întoarse în mine cu o putere neobișnuită și începui să mă gîndesc fără întrerupere la aceea care nu mai avea mormînt...

Pe mama o țin mînte tînără și frumoasă, naltă, rumănă, cu ochii blînzi, negri... În sara aceea lină simțeam cum se ridică și mi se lămurește în suflet

înfățișarea ei. Și de cele mai depărtate zile îmi aduceam aminte, ș-o vedeam plîngînd, și mă vedeam și pe mine, mic numai de doi ani, scîncînd cu pumnii în ochi, într-un colț. Tata își răsucea mînios mustața căruntă și ne fulgera pe rînd cu privirea, răcnînd ; mi s-au înfipt în mînte ochii lui de-atunci, furioși, cu albușul mărit.

Mai tîrziu, cînd vorbeam și înțelegeam, auzeam pe mama grăind despre tata c-o vecină, și zicînd c-o înmlădiere de respect în voce :

— Acuși vine dumnealui...

Rar, veneau «bătrîni» de la țară, cînd nu era tata acasă, și «bătrînica» întreba pe mama cu sîială, pe cînd bătrînul se uita în altă parte :

— Da' boieru ce mai zice ? Cînd vă duceți la biserica ?...

Mă așezam între bătrîni și-i priveam curios : îmi plăcea mirosul de dumbraunic și de mîntă din straiete «bătrînicăi». Mă întrebau :

— Da' pe la noi cînd ai să vii mata ?

— La vară... zicea moale mama, privind-mă cu dragoste și punîndu-mi o mînă în creștet.

— Și cînd ai să te duci mata la școală ?

Eu îngînam :

— Cînd oi fi băiet mare...

Mă făceam cu greu băiet mare și vedeam în juru-mi multe lucruri pe care încă nu le pricepeam. Tata, om gînditor, în straiete negre, mă privea cu seriozitate și zicea mamei :

— Eu am un principiu... Vreau să-l cresc ca pe un spartan... De-aceea nici nu-l sărut, nici nu-l mîngîi...

Maica mă săruta lin pe frunte și pe ochi, și ofta.

— Iaca, asta nu-mi place... zicea tata ; trebuie să

te dai tu în obiceiurile tale!... N-ai să mă înțelegi niciodată, frate dragă?...

— Eu îs o biată femeie fără carte, îngîna mama; ce pot să știu eu?...

Altă dată tata vorbea în cerdac, c-un moșnegel chel, cu bărbuță albă. Stăteau pe scaune și nu se uitau unul la altul.

— Cucoane Leone, zice moșnegelul, ar trebui să te mai gîndești și la viitor... Este un copil la mijloc... Ea e femeie simțitoare... Pe urmă ai îndatoriri cătră lume... Eu să fiu în locul dumnilale...

— Eu să-ți spun dumnilale, răspunde repede tata; eu am un principiu: să trăiesc izolat, să nu am de-a face cu lumea... Mă duc la slujbă, mă întorc acasă... Pe urmă, eu la fleacuri popești și la altele nu țin. Eu sînt om liberal și democrat... Mie îmi place ce a zis Voltaire despre popi...

— Da' ce are a face, dragul meu, asta și cu traiul dumnilale? Ai făcut un pas — acum ți-i rușine de dînsa? Vrei s-o ții așa, să se simtă roabă cît a trăi?...

— Să-ți spun un lucru... Nu-i vorba despre asta... zice zîmbind tata. Eu cunosc lumea; ea se simte fericită. Ce, crezi că nu preferă ea viața asta, mizeriei de la dînsa de acasă?

— Bine, dar la început, cînd ai adus-o, ai făgăduit...

— «Într-un moment de fericire!»... rostește tata vesel, întinzîndu-și brațele în laturi.

Viața mea ș-a mamei, în vremea aceea depărtată, era tristă. Stăteam singuri în casă. După ce treburile se isprăveau și mîncarea era gata la bucătărie, mama se așeza la o fereastră și începea să lucreze la o horbotă, gîndindu-se. Eu mă așezam la picioarele ei, pe dușamele, murmuram singur întrebări și răspunsuri

felurite, mă jucam cu ghemuri și mosoare «ca un motănaș», căci tata din principiu era contra jucărilor. Tata era și-mpotriva luxului, de aceea pe mama mi-o amintesc într-o veșnică rochie mohorită. Stătea tăcută, albă, cu ochii duși, și mînile umblau repede în lumină. Niciodată n-am auzit-o cîntînd; oricine trecea pe dinaintea ferestrei o privea fără s-o salute, fără să-i zîmbească. Și ea într-un tîrziu mă ridica de jos, mă îmbrățișa și mă săruta cu patimă. Prindea apoi să lăcrămeze. Întrebam subțire:

— Mamă, te-a bătut tata? De ce plîngi?

— Nu, draguță, nu m-a bătut nimeni...

Iar tata venea la amiază și sara, mîncă, se așeza într-un jîlț larg și cetea o gazetă. Mama umbla prin casă după treabă; cînd avea a spune ceva, se apropia, se oprea, n-am auzit-o niciodată spunînd *tu* tatii. El ridica ochii ș-o întreba deodată:

— Ce este?

— Apoi ar trebui o leacă de gaz...

— Iar trebuie? și se scociora cu nemulțămire în buzunarul de la jiletcă.

Ș-acesta era obicei: în mîna mamei n-a fost niciodată un ban.

— Vezi și fă economie! adăoga tata, și-i întindea gologanii fără s-o privească.

Și zile după zile singuratece curgeau așa, în căsuța din mahalaua Sărării. Numai o dată mi-aduc aminte, la Paști, am ieșit cu mama în Iași, apoi ne-am îndreptat spre Copou, și erau înflorite grădinile. Mama părea foarte străină în mijlocul mulțimii și se înfricoșa tare de trăsuri. La fiecare răspîntie mă apuca de subsuori și mă ridica în brațe. Oamenii se uitau mirați la noi...

Eram pe atuncea trecut de patru ani; și sara, pe

gazetele căzute din mîna tatii, mă așezam pe pîntece și începeam a bolborosi cuvinte răzlețe plimbîndu-mi degetul pe șirurile negre. Mama trecea pe lîngă mine încet, nu mă tulbura ; tata însă, cîteodată, încrunta sprînceană și începea să răcnească la mine. O dată chiar m-a și bătut. Și eu plîngeam cu sughițuri, cu capul pe sinul mamei, auzeam cum bate repede și tare ceva lîngă urechea mea și tata, furios, dădea din mîni. Spunea repede, cu buzele îngreșate, cuvinte de dispreț pe care eu nu le înțelegeam bine.

— Vreau să vă fac oameni, să vă pun în rînd cu lumea ! și nu-i chip să vă deprind ! Tot v-au rămas copite la picioare !...

Dar într-o vreme am dus-o bine cîteva zile. Am pornit amîndoi pe un drum de țară, într-o căruță plină de fin. Un flăcău cu plete, cu pălărie cît roata carului, învîrtea pe deasupra capului o puhă de cînepă și îndemna doi căluți costelivi :

— Hi-vi !

Apoi s-a întors puțin într-o parte și a început a grăi cu noi.

— Tot așa o duci, leliță ? a întreat el, și ne privea pe amîndoi cu bunătate.

— Dacă el e om aspru... răspunse mama. Și pe urmă i-i rușine de mine... Nu vrea să iasă nicăieri cu noi... Dar macar acasă dacă aș avea liniște... Și-a făcut el o mulțime de naravuri, acuma a început să asuprească pe băiet... El la mine zice că ține... Dar are niște surori... Acelea-s cucoane... Au venit o dată și s-au uitat la mine... Cîteodată stau și mă gîndesc că proastă minte am avut...

Flăcăul tăcu o vreme gînditor, apoi dădu din cap.

— Dă, vorbi el... Eu să-ți spun... De-acu gata, nu mai poți face nimica...

Mama oftă și rămase cu ochii așintiți în depărtări. Într-acolo mă uitam și eu, și vedeam o ceață albastră, în forme fantastice... Și caii tropăiau mărunt, printre lanuri de holde, aerul fierbinte avea un miros de flori și de semințuri. Și pe urmă am intrat în boltă de pădure. Apoi s-a deschis lumină și s-a văzut un sat împrăștiat într-o vâlcea. Mama parcă se deșteptase din visuri :

— Ascultă, Gheorghieș, zise ea blajin ; bătrînilor să nu le spui nimica...

Flăcăul dădu din cap :

— Nu te teme, leliță !

După aceea șfichiui caii.

«La noi», la țară, am petrecut cîteva zile.

Pe prispă era întins un lăvicer. Acolo stăteau bătrînica și mama și sfătuiu ; bătrînul, plecat pe scăunaș în colțul lui de șură, lucra la strung ; eu mă tăvăleam pe pajiștea ogrăzii, apoi rămîneam întins cu brațele în cruce, sub părul cel mare ; și raze de soare, strecurate printre ramuri, îmi ajungeau pe obraz ca niște văruguți de aur și mă gîdilau...

Îmi aduc aminte cum s-a făcut o sară caldă, și luna se ridica deasupra livezilor, în răsărit : deodată s-a întins ca o taină peste sat, cîinii au tăcut, glasurile în vecini au contenit. Ca o ceață rară de lumină s-a ridicat deodată și lucrurile în jur aveau o înfățișare nouă. Bătrîni se culcaseră devreme, odată cu găinile ; eu stăteam încă treaz, lîngă mama, pe prispă. La doi pași de noi înegrea un gârduț de spini ; dincolo de el, ca într-o grădină din basme, luceau pline de rouă rujele uriașe, pe tulpini drepte și nalte. Grădinița aceea, sădită în alți ani de mîna mamei, ziua trecea nebăgată în samă ; acuma deodată i se dezvăluiau rujele ; și parcă și-n sufletul mamei se dez-

văluia ceva uitat, flori din grădina tinereții. Și venea o mireasmă de busuioc, mireasma florii pe care o poartă în sân fetele mari. Și mama sta neclintită, rezemată de perete; privea înainte, și luna lucea în ochii ei ca-n două fire de rouă; părea că ascultă ceva depărtat, un cântec pe care eu nu-l auzeam. Și într-un târziu își plecă fruntea spre genunchi și începu a sus-pina. — Ș-acuma, când stam iar pe prispă, după atîția ani, simțeam în suflet o sfîșiere amară, amară ca fierea...

A doua zi era sărbătoare și bătrîna ne-a îmbiat și pe noi să mergem la horă:

— Haide, și-i vedea tinereța jucînd...

— Nu merg, zise hotărît mama. Toată lumea din sat se uită pieziș la mine...

Bătrîna a avut o încreșitură în jos a feței, ca la o strîngere de inimă, și și-a întors într-o parte ochii, apoi i-a ridicat tulburăți spre obrazul palid al mamei.

De petrecerea noastră la țară îmi mai aduc aminte că dormeam într-o căruță, în fîn mirositor; și că bătrînul îmi strujea jucării albe de lemn.

Apoi ne-am întors la oraș, lăsînd la spate neguri pe munți și pe codri, mergînd pe drumuri lungi, poposind în sate; și îmi amintesc ș-acuma de o bătaie a unui clopot de la cai, pe cînd urcam o-costișă lungă-lungă. Căruțașul fluiera pe gînduri o melodie tristă; din cînd în cînd se oprea și îndemna caii.

La casa tatii am început iar o viață de închisoare și de întuneric. Acuma eram mai mărișor și sufeream mai mult. *Vedeam* acuma mîniile tatii, și ocările lui, auzeam chiar pâliture înăbușite și plîngerile de durere ale mamei. Simțeam că eu și mama sîntem străini și trecători în casa aceea; că omul acela mustăcios,

care se veselea și rîdea cu străinii pe drum și față de noi se încrunta mormăind, ne era dușman. Fugeam de dînsul acuma. Cînd, în supărările lui, mă atingea cu cureaua, țipam ca mușcat de fiară.

Intr-un rînd, pe cînd treceau zboruri de frunze galbene pe dinaintea casei, eu stăteam într-un ungher de cerdac, afară. Tata ședea la fereastră în casă și sorbea dintr-un filigean de cafea. L-am auzit cîntînd cu glas gros. Cuvintele mi-au rămas, le-am mai auzit de la el, pe-atuncea însă nu le puteam înțelege. Ascultam, și glasul-i mi se părea un mormăit greu:

Fată de ghirău
Și de mojić rău!
Astăzi te-oi lua,
Mîne te-oi lăsa,
Cu pruncul în brață
Cu lacrimi pe față!

În iarna care a venit după aceea, dintrodată tatăl meu s-a îmbolnăvit greu. Sta în pat, aiura, o tușă cumplită îl îneca din vreme în vreme. Un doctor gros, roș la față, cu mînile pătate de puncte galbene, venea de două ori pe zi. Două cucoane slabe, cu capele de catifea, îmbrăcate cu rochii negre, intrară în casă... Acelea erau surorile tatii, mătușile mele. Nici nu m-au sărutat, nici nu m-au mîngîiat, numai se uitau la mine cum umblu, cu jucăriile de lemn de la bătrîn, prin colțuri... Cum intra mama, ele mă arătau din ochi:

— Margaretă dragă, face copilul zgomot, du-l de-aici...

Mama mă lua de mînă, mă ducea cu dînsa în altă odaie; își ridica lîngă obraz un deget și-mi șoptea plecîndu-se spre mine:

— Fii cuminte, dragu mamei, că ne bate cucoana!

Viața mamei, în timpul cât a fost tata bolnav, a fost ca o zbatere înfrigurată. Pe ger, pe zloată, pe zăpadă, prin noroi, ea ieșea, de mai multe ori pe zi; se ducea la cumpărături în piață, se ducea la farmacie; câteodată, la vreme târzie de noapte, dădea fuga și la doctor... Și niciodată n-am auzit un clinchet de zurgalăi, niciodată n-a dus-o, niciodată n-a adus-o o sanie, prin frig și prin vifor. Pe urmă, în casă muncea ca o roabă, în odăi și în bucătărie; la fiecare mișcare, la fiecare poruncă a celor două cucoane, era gata. Și toate le făcea ca-n bătaii de aripi. Sara, când se strecura lângă mine în pat, gema încet, o simțeam zdrobită de trudă... Abia avea putere să-mi înceapă o poveste, pe urmă o doboră somnul. Dar peste noaptele o deșteptau glasuri ascuțite de spaimă:

— Margaretă, Margaretă!

Și prin lumina scăzută a lămpii, trezit cu spaimă, zăream o fantasmă albă, o figură uscată, pământie, o scufie uriașă de sub care curgeau șuvițe de păr. Sta în mijlocul odăii și chema. Iar mama se îmbrăca repede, smuncit, tremurând; și ființa din mijlocul casei parcă scheuna, încovoindu-se, cu mâinile pe pînțele:

— Mai repede, dragă, mai repede!...

Pe urmă lucrurile s-au liniștit... Acuma se topeau zăpezile și soare cald umplea odăile. Tata sta ridicat pe penne și citea gazeta. Era scofilit tare și mustața căruntă părea și mai mare.

Pe atunci, într-o dimineață, mama a prins a geme pe picioare. Ii ardeau ochii, o durea capul. S-a legat c-o grimea albă la frunte. Cu toată suferința, se țina după treabă prin bucătărie, prin odăi...

Una dintre mătuși, după ce s-a sculat, a intrat în odaia noastră, s-a uitat pieziș la mama și și-a pocnit palmele una de alta:

— Vai, Margaretă, tare-ți șade rău așa!... Ia-ți grimeaua de la cap!

Mama și-a desfăcut legătoarea. Dar spre sară a căzut într-un colț de pat, gemînd. Undeva se auzea un glas ascuțit, țipînd:

— Margaretă! Margaretă! Fă cafeaua neagră! Două cafele, Margaretă!

Mama însă îngenunchiase, doborîta de boală, ca boul care cade pe brazdă. A zăcut așa zile după zile; slăbea, se topea, și nimene nu sta la căpătâiul ei. Numai eu mă apropiam, îmi plecam capul pe perina ei. Și ea îmi șoptea ușor:

— Dragul mamei, du-te în bucătărie și adă-mi o ulcică de apă... Dar vezi să nu te simtă nimeni...

Intr-o zi, după multe săptămîni de zăcere, una dintre mătuși — nu știu care, căci amîndouă semănau minunat — a intrat în odaia noastră, s-a așezat pe o margine de scaun și și-a încrucișat mâinile osoase pe pînțele. N-a întrebat pe mama nimic; a privit-o un răstimp cu buzele strînse, apoi a început să vorbească, rar, cu opriri, cu oarecare stînjnire, însă cu ochii împietriți.

— Uite ce-i, dragă... noi ne-am gîndit mult la tine... ce-i de făcut... Înțelegi tu că așa, cu boala ta, e greu... Leon nu-i bogat... Pe urmă și el e slab și are nevoie de îngrijire... Ar trebui... noi zicem... și Leon tot așa crede, că-i bine să te întorci la țară... De copil... cînd a veni vremea școlii și celelalte... are să aibă el grijă...

Atunci s-a înfricoșat privirea mamei. Firavă cum era, slăbită de zăcere, s-a sculat și a cercat să se dea jos din pat. Pe urmă s-a oprit aproape în cădere și a strigat cătră mătușă-mea:

— Acuma m-alungă!... acuma m-alungați!... Acuma

nu mai am putere... Am fost roabă, numai pentru muncă și plăcere...

Avea ochii așa de arzători și fioroși, încît mătușa s-a sculat și a fugit, săltat, în altă odaie. Eu plîngeam, atuncea nu pricepeam ce este. Pe urmă am conțenit; și prin ușile rămase deschise o voce ascuțită, spăriată, zicea cu răutate :

— A turbat țărâna, dragul meu !

A venit flăcăul cu pălăria mare și cu căruța plină de fîn. Cu el a venit și bătrînica. Au ridicat încet pe mama de subsuori, au așezat-o în fîn, au învălit-o c-o plapomă, m-au așezat și pe mine alătura, și-au pornit la pas. Ei mergeau pe jos, pe drum zbicit. Pe cîmpii era o lumină orbitoare, și mama din cînd în cînd deschidea ochii, îi aținea asupra mea și-mi zîmbea cu dragoste...

De moartea mamei nu-mi aduc aminte cum s-a întîmplat; știu că în primăvara aceea au îngropat-o bătrînicii. Pomene creștinești, prapuri, un sicriu albatru pe o năsălie, și-un popă bătrîn care cînta pe nas. Și bătrînica, în catrința ei, cu tulpan și polcă mohorîtă, umbla în urma năsăliei și bocea cu glas subțire și chinuit pe Mărgărinta ei... Totuși din zilele acelea tulburi se pironesc asupra-mi doi ochi negri, calzi, plini de dragoste nemărginită...

Tîrziu, după anii de școală, cînd am simțit aprig în mine lipsa dragostei de mamă, mi-am adus aminte de toate, le-am legat, le-am înțeles, și-a născut în sufletu-mi pentru tatăl meu ceva aspru— ca un vînt de ghiață de la mine spre el.

Ș-acuma stam pe prispa casei bătrînilor, și se întorceau în mine toate amintirile acestea dureroase. Simțeam cum se urcă în mine veninul vechi al amărăciunii. Priveam prin lumina lunii, în grădinița ve-

che, la rujele răsărite tainic ca dintr-o negură. Stam așa, mă gîndeam la maică-mea, la oasele ei rămase fără pat de hodină. Și ceva adevărat, chinuitor, o ghiară, îmi strîngea inima... În jurul meu satul părea împietrit, așa tăcea. Și urechile dintrodată parcă se deschiseră tăcerii aceștia, și foarte deslușit am simțit o strecurare ca de abur cald, și-am auzit o oftare înceată.

Apoi am închis pleoapele, și în mine s-au deschis și au rămas privindu-mă țintă ochii negri ai maicii moarte.

FACERI DE BINE

I

Iarna era goală, fără omăt; picura din streșini; și un vînt răsunător fișia prin livezi ca o cădere mare de apă. Nouri alburii ca lina scărmanată alergau spre miazăzi repeziți de tăcutele viforuri ale înălțimilor, și luna plină înspre amiază se aburea și se lămurea în răstimpuri, împrăștiind în juru-i o fumegare argintie. Pe vremea aceasta, la al treilea ceas de noapte, se întorcea acasă cu panerele goale jupîneasa Marghioala lui Cătănuță. Urca încet ulița, tîrîndu-și pe podișul de ghiață acoperită de noroi cizmele cu tureci. Era îmbrobodită călduros cu un șal cafeniu; cu amîndouă minile strîngea la piept ca țaveica de vulpe. Din cînd în cînd un felinar afumat îi lumina obrazul mare, zbîrcit, și ochii trudiți. Mergea așa — și de o parte și de alta, ca două moșfidețe, i se rotunzeau pe șolduri panerele trecute prin mîni, la încheietura coatelor.

Se îndrepta mîhnită spre căsuța ei. Știa că n-o așteaptă acolo nici o bucurie. În cele două odăi era frig; pe poliță va găsi o fiertură de fasole, o leacă de borș, niște mămăligă rece. Incolo, nu-i un suflet s-o aștepte, să-i iasă c-o vorbă bună înainte. — Și

doar femeie săracă nu-i. Din tinereță, de cum a rămas văduvă, și-a început negustoria de mere, și i-a mers bine; la așa lucru se pricepea, era econoamă, era aspră în toate daraverile ei și sutele de franci s-au strîns și-au făcut mii, și miile s-au înmulțit. Avea trei livezi ale ei; stăpînea căsuța veche rămasă de la răposatul, fără a mai pune la socoteală grădina cea mare de două fâlci și casele cele bune cu care înzestrase o nepoată. Nepoata aceasta de departe, Aglaia, acum era cucoană; de asta într-un fel i-ar fi părut bine jupînesei Marghioala; dar nepoata sta alătura de căsuța ei, cu bărbatu-său Neculai Andronescu, funcționar la primărie, se folosea de toate cele date de bătrînă, și nu se îndura s-o cheme o dată, sara, cînd se întorcea trudită, să-i deie măcar o cafea caldă, să-i spuie o vorbă bună.

Asta era mîhnirea jupînesei Marghioala. În fiecare sară o încerca. Toată ziua umbla prin tîrg cu panerele și cu cîntarul, de vindea mere; după amiază, cîteodată, cînd bătea soarele, se cinchea la un colț de zid și dormita, în lumină, clipind din pleoapele boțite; nu se gîndea la nimic, decît la negustoria ei și la gologanii ei; dar sara, suind dealul, simțindu-și fărîmate ciolanele, i se părea sălaşul tot mai departe, și i se amăra greu inima, gîndindu-se că a adăpostit pui de șarpe în sîn. Și încovoiindu-se din spete între panere, mormăia cu oarecare mînie:

— Asta-i... asta-i răsplata... Am luat-o, draga *me*, și-am crescut-o, și-am învățat-o și-o leacă de carte... Și i-am dat zestre... zestre i-am dat... și-acuma se uită la mine ca la o străină... ca la o străină se uită... Adică ce vrea? să mor mai degrabă și să-i rămîie... să-i rămîie tot ce-am strîns cu amară trudă?...

Mormăia încet, dar era trudită, și parcă-i apăsa ceva asupra gândurilor.

Intr-o vreme oftă ușurată și coti la dreapta. Intră în ograda strîmtă. Inchise cu grijă portița pe care o găsisse dată de părete.

— Hm! acu cine s-a apucat și mi-a deschis portița... mi-a deschis?... Nu putea s-o lese la locul ei?... Tare-i ticăloasă lumea în ziua de azi... ticăloasă, draga mea!...

Căută încet, îndelung cheia, scociorîndu-se cu greutate prin buzunări. După ce intră în casă, lăasă într-un colț panerele, căută chibriturile și aprinse lampa. Lumina împrăștiată se limpezi deodată prin țilindrul curat șters și descoperi o odaie frumos orînduită, cu scorturi pe părăți, cu divanuri acoperite cu macat roșu, cu perinile clădite într-un colț, subt o prostire cu horbotă. La răsărit icoană și candelă.

— Iată, candela s-a stîns... candela... vorbi bătrîna. Și se sui pe un scaun, griji candela și o aprinse înaintea icoanei ferecate în argint.

Iși ațîță apoi focul. Se dezbracă de cațaveică, peste cațaveică își pături frumos șalul cafeniu și rămase îmbrobodită strîns, numai cu tulpanul; iar acum, în lumină, obrazul zbîrcit avea o rumeneală asprită de vînturi, de geruri și de năcazuri. Voia să caute ceva de mîncare, «să puie ceva la inimă», se pregătea să între alătura, în camară, cînd pași se auziră pe prispă, afară. Se scutura cineva, înainte de a intra.

Jupîneasa Marghioala rămase dreaptă, ascultînd lîngă sobă. I se strînse inima, ca la o veste tristă. Ușa se deschise deodată, scurt — și bătrîna se lăasă pe scaunul de dinaintea flacărilor. Neculai Andronescu pași domol în mijlocul odăii; ușa căzu în urma lui și se închise singură, sunînd din clampa veche.

Era un om scurt, gras, lat în șale, cu pîntecele umflat. Obrajii rumeni se rotunzeau de o parte și de alta a nasului. O mustață rară îi cădea peste gura mare, cu buze groase unse cu unt parcă. Ținti pe bătrîna cu ochii lui mici și zise răs-picat, cu voce de bas:

— Bună sara... Apoi își vîrî mînile adînc în buzunările pantalonilor, răsfrîngînd la dreapta și la stînga pulpanele paltonului.

— Bună sara... răspuse Jupîneasa Marghioala, fără să se clintească de pe scaun.

Deodată Andronescu avu o schimbare pe față, un zîmbet mare, care-i descoperea toți dinții: parcă prin ei voia să scoată limba a batjocură. Un zîmbet foarte ciudat, pe care bătrîna de mult îl cunoștea.

— Ce mai faci?...

Întrebarea o pusese zîmbind și glasul avea acuma alt sunet. Bătrînei totdeauna îi era frică de Neculai Andronescu, mai cu samă la vreme de noapte.

— Ce să fac? Ia mă pregăteam și eu să mînînc oleacă... N-am luat nimica în gură, de dimineață...

— N-ai luat nimica în gură?... Cum? Ce-ți mai trebuie mîncare?... Dumneata n-ai nevoie de mîncare... Poate mai ai vreo cununie... Asta nu-i mai bună mîncare decît toate?...

Jupîneasa Marghioala întoarse obrazul spre foc și nu răspuse.

— Am auzit că vrei să cununi pe fata lui Nastase Ieruncă... întrebă cu dispreț Andronescu. Buzele i se strînseră și ochii i se micșorară.

— Da, am s-o cumun, răspuse bătrîna. Eu am botezat-o, eu am să-i fac nunta...

— Așa? Am auzit că o și înzestrezii... Ii dai cinci sute de lei ș-o vacă...

— Ii dau, de ce să nu-i dau ?...

— Așa ? îi dai ? rînji iar ginerele. Așa ? vra să zică-i dai ? Bine. Numai să nu-ți pară rău. Eu, cînd am luat pe Aglaia, cum a fost vorba ?...

— Cum a fost vorba ?...

— Așa ? acu te faci că nu știi ?... Vra să zică dacă-i boteza, dacă-i cumuna, dacă-i înzestra, noi, *pe urmă* cu ce mai rămînem ?...

Bătrîna își duse mîna la frunte și-și acoperi ochii. Apoi începu să suspine.

— Of ! vra să zică asta-i mulțămirea mea... asta-i... Eu umblu, eu alerg prin vînturi și ploii... Eu am umblat, eu am dat... Și n-am o vorbă bună, o vorbă bună n-am...

— Ia ascultă, zise încet, cu glasul-i gros, Andronescu. Nu te boci. La mine nu merge... Eu îți spun una și bună... Lasă-te de toate fleacurile astea... Caută-ți de treabă, că pe urmă stricăm prietînia. Eu cînd m-oi supăra, apoi e vai ș-amar...

Clampa veche sună iar ; bătrîna se ridică repede de pe scaun și puse zăvorul. — Asta era. Simțea ea că are să vie ginere-său. A mai avut valuri de acestea cu el. A venit, cu rînjetul care o înspăimînta, și i-a strecurat în simțiri spaima cu glasul lui. I-a arătat și pumnul de cîteva ori. Simțea ea bine că odată o va bate cu capul de păreți. Il știa om lacom, fără milă. Acuma îl cunoștea bine.

Bătrîna sta cu ochii mari și privea spre ușă. Asculta cu inima strînsă pașii depărtîndu-se. Auzi o ușă deschisă și izbită, departe parcă. — Aceea era ușa ei, de la casa ei, ș-acuma străinul o izbea ; pe urmă intra încruntat în odaie și grăia întunecat cătră Aglaia :

— Am fost iar la babă... Am mai băgat-o în spărieți...

Și se trîntea pe un pat, pat de zestre, dat de dînsa, de «babă».

Jupîneasa Marghioala era mîncată de toate. Urechile ei auziseră deseori cuvintele acestea. Și cît stătuse la foc, numai unul Dumnezeu știe cum îi tremura inima. Cunoștea înmlădierea glasului, cunoștea rîsul de batjocură. Acuma n-a mai lungit vorba, a ieșit repede, — prin urmare lucrurile nu s-au sfîrșit ; rămîne partea cea mai de samă pe altă dată !

Bătrîna oftă. Nu mai avea poftă de mîncare ; îi trecuse foamea. Se așeză la foc și începu să se gîndească că n-a avut noroc la oameni. Mana lui Dumnezeu nu i-a lipsit, a avut cu ce trăi, a avut de unde da și la alții ; dar la oameni n-a avut noroc.

II

Răposatul Cătănuță, Dumnezeu să-l ierte, i se arătă înaintea ochilor, cu mustățile lui alburii, subțiri și lungi, cu nasul ascuțit și cu ochii ca niște măргеle negre. Era nalt la stat, uscat, și scotea vorbele din gură repede, cam bîlbiit, printre buzele subțiri. Făcea negustorie de mere. Avea o nadișancă boită verde. La nadișanca aceea mulți fugari albi au tras. La deal, la vale, numai în goană îi mîna ; și bieteles dobitoace toate au ingenunchiat, căci după repezișurile acelea de vînt s-au aprins, au pierit pe rînd. Sărea în căruță și striga : hi ! Calul pornea ars de un bici de foc. Un vuiet de tunet umplea mahalaua cînd cobora Cătănuță la vale. Cînd suia peste zi la deal, calul iar, venea numai în copce, cu coama spulberată. Se oprea

gîfîind greu și pîntecele creștea și scădea ca niște foi purtate de faur. Iar jupîneasa Marghioala se uita la ochii dobitocului : arzători, triști, pierduți ca într-o ceață.

Intra omul în casă. Prindea să strige iute, bîlbîit :

— Ma-marghioală ! gata borșul ?

— Gata.

— Repede ! dă-dă-mi să minînc !

Și prindea să umble ca-n izbiri de vînt prin casă. Dacă borșul acru foc întîrzia, odată se supăra, prindea să suduie, scotea iușca din tureată și începea să plesnească. Jupîneasa Marghioala se ferea, își aducea brațele peste obraz, se grămădea prin colțuri, trăgea peste dînsa lăvicere, dar șfichiul arzător o ajungea, — și parc-un clește îi rupea carnea.

Imbuca apoi năvalnic, — și-și bea sorbind lung din pahare mari litrul de vin. Mîncarea lui asta era : borș acru cumplit, o bucată de carne friptă pe cărbuni și mujdei. Ș-un litru de vin. Șase ani a trebuit și ea să minînce alături cu el din mîncarea aceasta hoțească. Pe urmă, după masă, sărea grăbit în picioare :

— Hai ! Marghioală ! ia-ți cațaveica ! Mergem la Stolniceni... Re-repede !

Și ieșea. Lua traista cu grăunțe din capul calului, potrivea cît ai clipi frîul și sărea în nadișancă. Răcnea scurt, — iar Marghioala se cutremura, și da năvală pe ușă, cu cațaveica numai într-o minică. Se cățara cum putea, își lovea coatele și genunchii, cădea lîngă Cătănuță gîfîind. Biciul șuiera : «Hi !» și, tu-nînd, căruța se prăbușea la vale ca-ntr-o negură, între pulberi răscolite.

Lîngă omul acesta, sufletul jupînesei Marghioala s-a închis ca într-o temniță rece. N-avea bucurie, nu

simțea dragoste de prietin, nimic. Ci într-o pornire nedeslușită, femeia spăimîntată, din negoțul ei de mere a prins a dosi parale. În fiecare sară, cînd era în toi vînzarea, Cătănuță o cerceta și-i lua socoteala pînă-ntr-un ban. Într-o vreme, începînd a o bănuî, o căuta pînă la piele. Ea avea un cotlon ascuns, și strîngea acolo, din ce putea dosi, ban lîngă ban. Și-ntr-al șaselea an al căsniciei lor, Cătănuță a murit. S-a aprins și el ca fugarii lui, și s-a dus în cîteva săptămîni. Femeia, chinuită și spăimîntată în fiecare ceas al vieții, l-a plîns ducîndu-l la groapă ; apoi după ce-au venit rudele și s-a făcut împăcăciunea asupra averii rămase, s-a liniștit ea în căsuța ei și și-a scos din ascunzătoare banii. Cel din urmă cal alb se hodiea, și jupîneasa Marghioala nu-l scotea decît la pășune. Era ș-acesta aprins, și ea-l lăsa să se hodiească pînă la ceasul morții.

Și începu să trăiască singură, cu borș acru, cu friptură pripită, cu cîte o leacă de vin. Cătănuță în-tăi o silise să minînce astfel de lucruri, — iar acuma căpătase obicei de care nu s-a mai putut lăsa multă vreme. De măritat nu s-a mai măritat. Era îngrozită. A urmat singură negoțul de mere ; banii au sporit din zi în zi. A prins a da cu împrumut. Tot mai mult era ademenită de argint. O dorință îi creștea în suflet : să strîngă ! să strîngă ! Și cu dorința aceasta a început să lase paharul de vin ; a ajuns să se dezberbe și de friptura pe cărbuni. Și vreme multă nu s-a hrănit decît cu fasole, — și cu borșul cel cumplit care-i aducea aminte de Cătănuță.

Așa a ajuns să grămădească mii peste mii de lei. Și într-o bună zi, simțînd că îmbătrînește, și-a adus aminte că-i singură, fără copii, fără un suflet care s-o mîngîie cînd va veni ceasul sleirii. A cugetat mult,

s-a sfătuit cu părintele Ion de la biserica Înălțării, și la urmă s-a hotărît să înfieze pe o nepoată de vară. Nepoata aceasta a fost Aglaia. A venit într-o fustă săracă de cit, cu încălțări grele, îmbrobodită cu un tulpan vechi; era o fată săracă de la țară. Dar era voinică și sănătoasă, cu doi bujori în obraji, cu ochii plini de viață. De și numai de doisprezece ani, duia casa când călca, și polcuța se rotunzea pe piept.

Jupîneasa Marghioala a îmbrăcat-o frumos, precum se cuvenea, cu fustă și cu ciuboșele bune; i-a pus o pestelcă neagră, i-a așezat pe cap grimeluță subțire cu horbotă și, tot după sfatul părintelui, a dat-o la școală. Întai a mers cam greu cu cartea, dar pe urmă s-a deprins copila. Rujile obrazilor au mai pălit puțin; pielea mînilor s-a muiat și s-a înălbit. Și-n patru ani n-o mai cunoștea nimeni dintre fetele mahalalei, așa vorbea, așa se purta; numai era mai voinică decît toate, plină și bine făcută, cu păr bogat, castaniu, cu ochii negri și rușinoși. Doar privirea ochilor fugară, — și rîsul prea puternic, îi rămăsese ca acasă, pe malul Siretului.

Jupîneasa Marghioala era bucuroasă. A învățat-o gospodărie după ce-a scos-o de la școală, i-a arătat cu de-amănuntul cum merge negoțul cu mere, ș-acuma avea un ajutor. Cîteodată avea nemulțămiri: o clipă de încăpăținare, o privire ascuțită din partea fetei; dar toate treceau, căci Jupîneasa Marghioala era bună la suflet.

— Pentru cine muncesc eu? pentru cine adun eu? zicea ea. Fii cuminte ș-ascultă, draga mea; iată, ca mîne te măriți... ca mîne.

Aglaia se punea acuma des la zăbrea, mai cu samă în amurg, cînd urcau la deal, de la cancelariile orașului, tineri cu mustața răsucită. Jupîneasa Mar-

ghioala zîmbea, și se pregătea să clădească alătura, la doi pași, casa de zestre.

A venit o iarnă bogată în petreceri. Aglaia, de și era cam sfioasă, de și tovarășele o priveau cu un zîmbet care-i amintea obîrșia, ciubotele și fusta de cit, se învîrtea des în vârtejul valsurilor, în brațele tinerilor care umblau după însurătoare. A trecut un an, au trecut trei, Aglaia creștea, și-i plesneau bluzele în dreptul sînilor. Bătrîna a făcut logodnă c-un telegrafist, pe urmă a stricat-o. Iar într-o iarnă, după ce s-a sfătuit iar cu părintele Ion Bogatu, a primit de patru ori în vizită pe Neculai Andronescu. Părinții lui erau plugari dintr-un sat de-aproape, «dintr-un soi de oameni nu tocmai bun», dar băiatul avea atestat de la gimnaziul orașului, avea funcție bună la primărie și putea să înainteze. Pe urmă era sănătos, voinic, și chiar de la vizita întâia i-a plăcut fetei. La vizita a cincea s-a făcut logodna. Foaia de zestre a scris-o chiar mirele cu multă luare-aminte; și nunta n-a întîrziat. De-atuncea au trecut șase ani... Aglaia s-a îngrășat, are copii, — cinci, unul după altul, toți niște obraznici cu fețele mînjite.

...Jarul clipea în sobă într-o flacără albăstrie. Bătrîna oftă prelung și dădu din cap cu jale.

Ce-am folosit? se gîndea ea. De înzestrat am înzestrat-o frumos. Am dat parale, am dat o grădină mare; am făcut casă; am cumpărat *nobilă*; pînă și cea din urmă lingură de la bucătărie tot eu am cumpărat-o, draga mea... Și ei s-au așezat în odăile făcute de mine, pe scaunele de mine muncite... de mine... și azi mai puțin s-au uitat la mine, mîne mai puțin... Eu am rămas «Jupîneasa Marghioala», care vinde mere prin țîrg cu panerele, iar Aglaia, *madama* Andronescu... Dumnezeu să le plătească!... Cum n-a mai

avut nevoie de mine, nepoata a prins a-și înăspri ochii... Am spus eu într-un rînd două vorbe, am făcut-o să-și aducă aminte, — și n-a sărit asupra mea?... Am crezut că-mi vîră degetele în ochi!... Ș-a venit pe umă *dumnealui* și mi-a cerut *cont...* Și mi-au spus scurt că «dacă-i vorba pe-așa», nu mai am ce căuta în casa lor...

— Cum dacă-i vorba pe-așa?... cum?... vorbi bătrîna, încruntînd ușor din sprîncene și privind țintă în foc.

Intr-o vreme s-a văzut iar singură; bătrîneța venise; și ea locuia numai cu gîndurile în odăițele ei pustii. A încercat să rabde, să se apropie de gospodăria pe care ea o întemeiasă; dar o dată cucoana Aglaia avea *musafiri*, altă dată era dusă în *vizită*, altă dată era supărată. Numai cîteodată avea nevoie de parale și atuncea o primea. Dar nu dura mult vremea bună. Și bătrîna strîngea la inimă tot mai mult venin. Iar Andronescu se uita așa fel la dînsa, încît, cînd se întîlneau, se ferea în laturi înfricoșată.

— Adică eu n-am cînte!... șopti bătrîna... Parcă dacă nu pot vorbi ca boierii, nu-s și eu o ființă a lui Dumnezeu... o ființă?... — Cine m-a pus s-o fac cucoană, draga mea... s-o fac cucoană?...

Acuma ofta chinuindu-se cu gîndurile jupîneasa Marghioala, dar nu mai avea ce face.

Iar într-un rînd, văzîndu-se așa de singură și de năcăjită, s-a dus la biserică și s-a rugat lui Dumnezeu să-i lumineze gîndurile. Și în ceasul cînd a ieșit, mai ușurată, a pornit în satul de la margine, la Broșteni, să-și vadă finii pe care îi botezase odată. Acolo, nevestele i-au sărutat mîna; o samă de fini erau flăcăi în joc, iar dintre fine unele erau fete de măritat. De venirea ei s-au bucurat toți; au cîstit-o cu vorbe

bune, cu cîte un pahar de vin, fiecare cu ce a putut, și s-a întors acasă bătrîna întărită în hotărîrea ei, să boteze și să cunune cît mai des, iar pe unele din fine să le și înzestreze; căci dintre toți poate s-or găsi și ființi care să cunoască facerea de bine, s-o întîmpine cu vorbă dulce și cu zîmbet pe buze...

Apoi de aici pornind, vremea s-a înăsprit rău. Nu și-ar fi închipuit niciodată jupîneasa Marghioala că în sufletul Aglăiței ei de altădată s-a putut grămădi atîta val amar de vorbe care o plesneau ca șfichiurile răposatului Cătănuță. Nu și-ar fi închipuit niciodată că ochii aceia rușinoși, care fugeau îndată într-o parte, ar putea să privească așa de întunecați, cu săgetări așa de veninoase.

La cea dintăi cheltuială pentru o nuntă, a văzut-o în fața ei, astfel, și n-a mai cunoscut-o. Iar Neculai Andronescu, cu mînile în buzunări, cu rînjetul lui, a întreat-o, parcă era gata să-i tragă două palme:

— Vra să zică pentru asta ți-am luat eu fata?...

Bătrîna a simțit ca o pălitură în moalele capului, pe urmă și-a venit în fire.

— Apoi acu, a zis ea încet, cu năduh, acu îmi pare rău, draga mea, c-am făcut-o cucoană...

Pe urmă a închis ochii. Amîndoi se repeziseră spre ea; dar n-au atins-o. Curgeau în jurul ei vorbele de ocară cu nemiluita; și ea tăcea și-i curgeau încet lacrimile pe obrajii ofiliți.

De o bucată de vreme viața ei așa se strecoară. Și după fiecare spaimă simte ceva împietrindu-se în ea: o hotărîre cumplită să se încapățineze pînă la sfîrșit. Căci zadarnic a muncit, zadarnic a miluit pe o fată săracă, zadarnic a miluit pe un «golan»; acuma pînă și copiii lor o strîmbă și scot limba cînd trec pe dinaintea ei. Incaltea să-i facă să înțeleagă că de la ea

nu mai au nimica de așteptat ; să-i facă să înțeleagă că hotărîrea ei e nestrămutată : tot ce are, pînă la sfîrșit va da la alții ; numai banii de comînd și-i va opri...

La hotărîrea aceasta se opri și acuma, cum sta înaintea focului, și parcă se mai liniști.

Murmură iar :

— Altceva ce pot să le fac ?... Incolo Dumnezeu să le plătească... Dumnezeu...

Un fulger de îndoială totuși îi trecu prin inimă. Se gîndea la prigonirile lui Andronescu. Apoi își strînse buzele ca într-o spaimă.

Se sculă de pe scaun într-un tîrziu și se îndreptă spre camară. Simțise foamea deodată în tot trupul, ca o sfîrșire, ca o amețeală. După ce mîncă, se închină multă vreme înaintea candelii, făcînd cruci și șoptind rugăciuni, după aceea își pregăti așternutul, stînsse lampa și se culcă. Abia într-un tîrziu, cînd somnul începu să-i domolească suferința, avu un oftat de ușurare...

III

Iarna întregă jupîneasa Marghioala a ieșit dis-de-diminează cu panerele ei pline de mere și s-a întors sara. Uneori suia și peste zi la deal, ca să-și mai înoiască marfa. Asta se întîmpla în zile de sărbătoare. Umbla încet, fără zguduirii, se oprea în locuri știute și-și aștepta mușteriii. Dacă spulbera vîntul, se dădea la un dos. Era tare, răbda toate ; de multă vreme se obișnuise și cu vreme bună și cu vreme rea. Tîrgoveții o priveau cum stă neclintită, cu cîntarul și cu panerele la picioare, și și-o arătau din ochi :

— Iaca, soacra lui Andronescu...

Unii vorbeau cu oarecare ironie în glas :

— Eu nu înțeleg, bre omule, de ce mai umblă așa... tot strînge, strînge gologan după gologan... Parcă nu-i mai ajunge... Am auzit că-i grozav de zgîrcită... Care, la vîrsta ei, ar mai sta așa în vînt și-n zloată ziua întregă ?...

Bătrîna înțelegea privirile ; auzise de multe ori și vorbele. Nu zicea nimic. Viața nu și-ar fi schimbat-o pentru nimic în lume. Era singură, și ar fi murit, în pustiul căsuței din deal, dacă nu s-ar fi îndeletnicit cu ceva. Așa apucase din tinereță, așa voia să moară. Iar banii, de și-i știa strînge, nu-i foloseau să ducă o viață mai din bielșug. Rămăsese tot la traiul de altădată foarte cumpănit și foarte simplu.

Iar în iarna aceasta, ducînd panerele pline și umblînd pe ulițele tîrgului, parcă era mai slabă decît altădată și-n ochii ei plutea o mîhnire mare, ca-n apropierea unei stîngerii. De și în sufletul ei era hotărîtă, de și se încăpățîna să-și îndeplinească voia pînă la sfîrșit și să întrebuițeze banii de ea munciți așa cum înțelegea, — totuși frica îi rodea inima. Și dimineața și sara i se strecurau fiori de cîte ori auzea peste zaplaz, în cerdacul casei ei, pașii lui Andronescu, rari și îndesați, ori glasul lui de bas.

Și-ntr-un rînd, într-o duminică de la începutul primăverii, tresări pe neașteptate. Se gătea să se ducă la sfînta leturghie, — și nici băgase de samă mișcarea uliții și a ogrăzii. De două ori se întunecă fereastra odăiței. Simți în stînga o căldură iute, pe cînd clampa veche suna, zguduită de o mînă cunoscută. Se trase repede în fundul încăperii, sub icoane, și se așeză, așa cum era, îmbrăcată de plecare.

Andronescu intră întai și deodată își pironi ochii asupra bătrînei. Aglaia închise ușa, apoi ieși în lu-

mină, cu părul înfioat și drotat în jurul obrazilor plini, palizi. Era sprintenă încă, de și se îngrășase; avea mișcări iuți, și ochii îi scînteiau neliniștiți. Bătrîna o privea cu oarecare luare-ăminte. N-o văzuse de mult, ș-acuma i se părea mai plină nepoată-sa, cu bărbia crescută, cu nasul micșurat între obrazii pudrați tare. Capotul rōș cădea în falduri în juru-i; parcă o făcea mai naltă, mai mare decît Andronescu.

«Poate vin să se împace...» se gîndi Jupîneasa Marghioala.

Bărbatul își cufundă mînile în buzunările pantalonilor și începu să rînjească, cum îi era obiceiul. Bătrîna simți adierea fricii.

— Vra să zică — începu el deodată — nunta ceea tot ai făcut-o... Ș-acu plănuiești altele... Acu plănuiești două. Vra să zică nu ne-am înțeles noi bine...

— De asta ați venit la mine? întrebă bătrîna fără să se cîntească de la locul ei.

Andronescu se întoarse spre nevastă-sa :

— Auzi? Tu ce zici?...

— Eu ce să zic? vorbi tare și subțire Aglaia, și-și răsfrînse cu dispreț buza de jos. Parcă am cu cine vorbi? Nu i-am bătut capul de-atîtea ori?

Se întoarse spre bătrîna :

— Nu ți-am bătut capul de-atîtea ori? Nu mai umbra să împărștii banii la străini; lasă-te și de obiceiul ista: tot cu panerile și cu vînzarea... Doar sîntem și noi oameni în rînd cu lumea și ne faci de rîs...

Ochii bătrînei se înăspriră, pe cînd inima i se strîngea în piept.

— Aglăiță... zise ea blînd. Erăi saracă cînd te-am adus... Te-am crescut cu dragoste... Te-am înzestrat... Asta-i răsplata ta?...

— Iar începi fleacurile cele vechi! vorbi repede, deodată întăritată, Aglaia. Una-două, — începi...

— Apoi cum nu? cuvîntă cu rîsu-i ciudat Andronescu. Se poate altfel? Trebuie să ne puie dumneai opinca-n nas!

— Nu mai spun nimica, oftă bătrîna. Dacă n-ați venit cu gînduri bune, tac. Eu azi am a mă duce la biserică și vreau să fiu cu sufletul liniștit...

Aglaia zise scurt, înțepat :

— Dacă te duci dumneata la biserică, atuncea nu ne ducem noi...

O vreme rămaseră privindu-se în tăcere. Jupîneasa Marghioala simțea cum o cîștigă amărăciunea de viață. Bărbatul vorbi cu liniște :

— Am venit să ajungem la o înțelegere...

Bătrîna nu răspunse.

— Iaca am adus-o și pe Aglaia, să fie și ea de față. Și ea zice ca și mine. Să nu mai faci risipă în banul nostru... Banul care-l cheltuiești e al nostru, ș-al copiilor noștri... Să-ți cauți de treabă, și să nu te mai porți dușmănește cu noi... Vezi-ți de bătrîneță, ai cu ce trăi, și lasă pe străini într-a lor...

Vorbele nu erau prea întăritate, dar bătrîna se uita la ochii celor doi: și vedea în umbra sprîncenelor cumplita flacără a răutății. Nici un pic de milă nu era pentru dînsa în ființele care veneau s-o amenințe, să-i ceară silnic banii greu muncii. Deodată simți că se înăbușă de amar, și închise o clipă ochii. Apoi vorbi limpede, cu cuvinte suflăte ca de un vînt lăuntric :

— Iar ați venit să mă înfricoșați?... Ce aveți cu mine?... V-am miluit, s-a sfirșit... Acu nu mai aveți nimic cu mine. Am să fac cu paralele mele ce vreau... De ani de zile vă uitați la mine cu ură... N-am odihnă;

n-am pace să înghit o bucăţică de pîne de răul vostru... Întruna vă umblă ochii după mine... ochi flămînzi... Nu vă mai săturaţi... Ce vreţi?... Daţi-mi pace; lăsaţi-mă în plata lui Dumnezeu.

Se opri. Aglaia tresărise, cu o privire veninoasă, cu glas şuierător :

— Aşa ? să te lăsăm în pace ? Sînt fata ta, m-ai înfiat, dai la străini de pomană dreptul meu, şi eu să te lăs ?... Cît m-ai chinuit şi m-ai pedepsit pîn'ce m-am măritat ? ş-acu dai paralele străinilor ?...

— Stăi, stăi... zise Andronescu gros... Noi venisem pentru împăcare... Staţi... Nici o vorbă... Numai eu am de spus ceva... Iaca ce-i : eu sînt un om care mi-am făcut planurile mele... Eu n-am luat aşa degeaba pe Aglaia... Vorba a fost că *la urmă* tot noi moştenim... Aşa-i ori nu ?...

— Auzi ? auzi ? strigă Aglaia. Ascultă şi înţelege. Din pricina ta, că nu mă înţelegi, la noi în casă e numai huiet !... Una-două : paralele babei ! N-am zi lăsată de la Dumnezeu liniştită, din pricina asta...

— Ho, ţară ! Foarte bine, aşa-i... cuvîntă cu linişte bărbatul. Aşa-i... La urma urmei e şi dreptul nostru... Eu îţi spun aşa, pentru cea din urmă oară : să cauţi să-ţi vîri minţile în cap — căci altfel se înţîmplă poznă mare...

— Are să vă bată Dumnezeu ! izbucni deodată bătrîna. Ieşiţi afară, nemernicilor !

— Cum ai zis ?

— Ticăloaso ! ticăloaso ! strigă bătrîna. Te-am crescut şi te-am înzestrat, te-am scos din sărăcie, ş-acu îmi vrei moartea... Ieşiţi ! Am să dau tot la sărmani, tot am să dau, nu vreau să vă mai ştiu... Pieriţi din ochii mei...

Aglaia se repezise, cu ochii arşi deodată de o mî-

nie sălbatică. Andronescu o izbi la o parte şi ieşi el înaintea bătrînei, se aplecă asupra ei scrişnind :

— Taci din gură ! să taci din gură ! că te vîr în fundul pămîntului !...

Bătrîna închise ochii şi tăcu. Obrazul îi rămase neclintit.

— Haidem !... zise omul. Şi ieşiră, el întăi, şi femeia după dînsul.

Trecură prin ogradă, deschiseră porţiţa, care lega gospodăriile, şi intrară unul după altul în casa lor, casa de zestre. Copiii făceau larmă şi nu s-auzea nici în cer, nici în pămînt.

Andronescu începu să răcnească :

— Tăceţi din gură ! Tăceţi din gură, diavolilor, că vă ia mama dracului ! Ai văzut ? zise el întorcîndu-se cătră Aglaia. Ai văzut ce-ai făcut ? Dacă eşti o proastă...

— Ce face ? da' cum să vorbesc ? da' ce vrei să-i spun ?

— Mă rog, eu nu ştiu... Eu văd că tu-ţi dai în petic... Cît am vrut eu să te mai cioplesc, degeaba !... Tot aşa ai rămas... Odată, cu gura !... Iar am să-ţi moi ciolanele...

— Apoi aşa am ajuns de rîde lumea de noi... vorbi Aglaia cu ochii aprinşi. M-ai bătut, m-ai asuprit... Dacă eşti din neam de haidăi, ce să-ţi fac ?... Am avut eu o zi bună ?... Incaltea de-ar muri baba... poate s-ar sfîrşi discordia...

— Hai-hai ! neam de haidăi ! Nu-ţi tace gura, bestia dracului !... Eu te-am scos şi te-am pus în rînd cu lumea ! Şi dacă mă ţin de babă, tot pentru binele tău mă ţin...

Din căsuţa ei, prin uşa deschisă, jupîneasa Marghioala auzea larma de glasuri. Ştia ea de multă

vreme, iarăși, ce viață duce Aglaia cu barbatu-său. Sfezi și lacrimi; din cînd în cînd veneau pînă la dînsa și pînă la alți vecini țipete.

— E neam prost... s-a sfîrșit... șopti bătrîna cu durere.

Iar Aglaia s-a ticăloșit și s-a înrăutățit. Ea știe că trebuie să aibă barbat, da-ncolo n-are o undă de dragoste pentru nimeni.

— Ah! oftă jupîneasă Marghioala, mai bine o lăsam acolo, în satul ei...

Și peste zaplaz deodată porni un țipăt sfîșietor, iute înăbușit. — Apoi într-un tîrziu copiii începură să chiuie ca mușcați de ceva. Ii dădea Aglaia afară, smuncindu-i, tîrîndu-i și plesnindu-i.

— Mare ticăloșie! gîndi bătrîna. Toate din pricina paralelor mele... Lacom și ticălos om... Intr-o noapte e-n stare să mă strîngă de gît...

IV

Neculai Andronescu ținea să fie funcționar ca să-i zică toată mahalaua :

— Cucoane Neculai, ce mai veste pe la primărie?...

Dar altfel ce putea alege din leafa lui? Abia-i ajungea pentru cinstea obișnuită pe care și-o făcea singur, în fiecare sară, la crîșmă la Vadana. Dacă se însurase și luase pe «nepoata merăriței», apoi voia să înțeleagă ceva. Zestrea luată în argint se scursese încet-încet, ș-acuma îi părea cumplit de mult pînă la moartea babei. C-o minie de sălbatic întunecat la minte, vedea cum se părăduiesc banii, cum se duc la «străini», pe cînd el trebuia să se îndatoreze și să plătească dobînzii. Nu înțelegea decît un

lucru, de mult : că banii se duc ! Suferea el, trebuia să sufere și Aglaia. La amîndoi li se amărau sufletele, — amîndoi se uitau cu ochi înveninați spre casa bătrînei. De-acolo venea toată ticăloșia vieții lor !

Și lupta creștea între dînșii și bătrîna. De la o privire aspră ajunseseră la o vorbă de vrajbă ; ș-acuma Andronescu știa că pe bătrîna o poate în fiecare sară, cînd va vrea, virî în toate boalele. Intorcîndu-se de la crîșma Vadanei, o bucată de drum se gîndea la fata cea mare, la ovreica cea sprîncenată, cu buzele roșii ca fraga, și zimbea în amețala-i ușoară... «A dracului Revecă ! Se lasă numai pișcătă...» Totdeauna ieșea Andronescu înfierbîntat de la crîșma Vadanei, și-n fiecare sară se ducea întins acolo, ca un cal la grăunțele lui. Cînd ajungea în deal, se oprea. Se gîndea : Acu ar putea să între, să mai bage oleacă draci în babă ! La urma urmei este ș-o leacă de ambiție la mijloc. Adică n-o poate sili pe baba dracului să facă așa cum vrea el ? Stătea la îndoială. Uneori intra. De cele mai multe ori se mișca înainte, tropăia tare prin cerdac, și cînd intra în odaia unde-l aștepta Aglaia, trîntea ușa și-și întuneca privirile.

— Pe unde ai mai întîrziat ? îl întreba nevasta. Socotești că eu nu știu pe unde-ți steclesc ochii ?

— Cum ? Treaba mea ! Am fost la afacerile mele. Mai păzește-ți gura. Eu nu știu multe. Eu cînd m-oi minia, îți fac măselele grăunțe. Cît îs de amărit numai eu știu, și de năcăjit ! Din pricina babei am rămas dator ! N-ai să ai tu liniște cu mine din pricina babei !

Aglaia tăcea ; i se aprindea minia veche în suflet și se gîndea cu ură la mătușă-sa Marghioala. Vorbea cu jumătate de glas, cu obidă :

— Am auzit că iar are de gînd să deie două sute de lei și-o juncă...

Andronescu scotea un: Hm! de amenințare, și obrazul i se întindea în rînjetu-i de răutate.

Așa, îndîrjite, ajunseseră lucrurile în primăvară. Și într-o duminică, în singura-i zi de odihnă, Jupîneasă Marghioala se întoarse cu tîrguiei acasă. Luase cumasă de rochie pentru un botez, și un val de pînză, lumînare, flori și toate cele trebuitoare pentru o creștinească facere de bine. Desfăcu pachetele, le rîndui frumos pe-un colț de divan, după aceea începu să-și pregătească mîncarea. Din cînd în cînd se apropia de fereastra deschisă, privea spre vecini prin lumina aurie a asfințitului, și trăgea cu urechea. Zarvă de ceartă ajungea pînă la dînsa. Ascuit și sfișietor se înălța glasul Aglaiei; iar din cînd în cînd, în răstimpuri, un bombănit greu își făcea loc, și glasul ascuțit tăcea.

— Se sfădesc... șopti bătrîna.

Mîncă tăcută, cu inima îndoită, ca totdeauna. Apoi, după ce strînse tacîmurile și le spală, se așeză în prag în inserarea caldă. Era în săptămîna luminată și livezile pline de flori trimeteau adieri de miresme. Bondari treceau prin întunecimea ușoară. Treceau ca pe o linie neagră, și în urmă-le parcă rămînea un fir nevăzut, care vibra melodios.

În tăcere, auzi deodată tropăit în cerdacul din față. Știa cine o pîndește. Ridică ochii. Andronescu se uita la ea, cu gura întredeschisă. Parcă-i luceau ochii prin sara fumurie. Ea îl privi neclintită. Apoi deodată tresări la glasul lui.

— Jupîneasă Marghioală! Așa-i că iar te-ai apucat să creștinezi un suflet?... Acu de botezat botezi, da' de cununat pe cine mai cununi?...

Bătrîna tăcu. Inima prinse a-i bate cu durere, pe cînd Andronescu o privea cu stăruință, rînjind. Nu se clinti de la locul ei, din prag.

— Nu răspunzi? ha? Pe cine mai înzestrezî? Pe ce venetică?

Inserarea creștea și o jale aspră cucerea sufletul Jupînesei Marghioala. Știa că dușmanul ei o privește cu mînie și închise pleoapele. Tăcere domni deodată în toată împrejurimea, peste case și livezi, și o muzică lină începu să cînte undeva. Era o melodie lămurită de depărtare. Numai sunetele moi și dulci ajungeau prin limpezimea nopții și cădeau peste bătrîna neclintită, o atingeau parcă, o mîngîiau, și-i deșteptau în suflet plîngeri, care nu puteau izvorî printre pleoape, în lacrimi de ușurare. Amintiri se grămădeau încă o dată și se împietreau ca-n icoane veșnice. I se părea bătrînei că deodată are dinainte-i întreaga suferință, strecurată în toată ființa ei zi cu zi, lună cu lună, an cu an. Și nu se putea clinti din locul ei, parcă o apăsa o stîncă. Și-ntr-un vis chinuit văzu toată grija ei pentru copila adusă de la țară, toată dragostea, toată nădejdea. Și nu înțelegea schimbarea care se făcuse. Alta era «cucoana Aglaia» acum: mare, plină, cu o privire neliniștită, cu un glas ascuțit; era o ființă străină și dușmană, cum n-ar fi putut ajunge de bună-samă, dacă rămînea în liniștea ei acolo, pe malul Siretului. Dar Andronescu de unde a ieșit? De unde s-a ascuțit atîta răutate în băiatul lui Androne? Era un băiețel sfios și umilit, nici prost, nici deștept, cum se cuvine să fie un fecior, de neam nu tocmai bun; și-acuma cum de-a ajuns de nu-și vede părinții, de-și alungă frații, de i-i rușine de soacră-sa care a dat zestrea, care l-a înțolit, care l-a ajutat să se ridice între «ciocoi» tîr-

gului? — Intr-adevăr, poate am făcut o faptă rea... se gîndi cu inima strînsă bătrîna... I-am adunat ca să se certe în toată ziua, ca el să-i rupă din cînd în cînd ciolanele și ea să-l blastăme... Murmură cu glas stîns :

— Cumplită fiară e omul citeodată !...

Deschise ochii.

Era întuneric des în juru-i. Vînt lin pornise și suna în livezi. Era tîrziu și-și simțea trudite mădulele. Se ridică cu greutate, gemînd. Intră în casă, aprinse lampa. Trase perdelele, după aceea se pregăti să închidă ușa. — Atunci cînd întinse mîna, tresări : parcă avu un sughiț năprasnic. Neculai Andronescu umplu deodată cadrul ușii, cu ochii lucitori, cumpănindu-se ușor.

— Stăi, zise el rînjind. Nu închide ușa. Stăi. Și întinse mînile, parcă făcea semne de liniște. Pss... Stăi, încet, domol... Am chef să stăm oleacă de vorbă...

Bătrîna se trase încet, cu ochii înfricoșați, subt icoane, la locul ei obișnuit. Se așeză pe divanul curat, își încrucișă mînile în poală și nu rosti nici un cuvînt.

Andronescu închise ușa ; apoi își cufundă mînile în buzunări, răsfrîngîndu-și în laturi poalele paltonului. Iși scoase pieptul înainte :

— Eu sînt ! ce te uiți așa la mine ? Am văzut că mă aștepți... M-am dus ș-am băut o litră de vin și m-am întors îndată... Acu am eu gust să stăm de vorbă...

Jupîneasa Marghioala tăcea.

— Ziua nu putem sta de vorbă... Nu-mi dă mîna... Mie-mi zice toată lumea «cucoane». Tu ești numai o babă, o merăriță...

Porni într-un ris foarte vesel. Apoi se opri.

— De ce taci ? Asta nu-mi place. Am venit să ne înțelegem. De mult voiam eu să ne înțelegem... Tot ți-am spus : lasă dracului nunțile ! nu mai înzestra nici o calică ! N-ai vrut să mă ascuți... Ha ? N-ai vrut să m-ascuți...

Bătrîna privea neclintită, fără de nici o vorbă.

— Eeee ! Apoi dacă taci, să știi că mă supăr. Ți-am spus eu de multe ori c-am să mă supăr. Întăi vreau să-ți spun că aș avea nevoie de o leacă de parale... Așa ne-a fost vorba... Iar taci ?...

Buzele bătrînei aveau un fior ușor. În ochi se grămădi ca o negură caldă. Dar hotărîrea să tacă pînă la sfîrșit îi venise deodată, și o îndeplinea cu încă-pățînare.

Omul ridică glasul.

— Taci ?

Bătrîna nu răspunse. — Andronescu răsufală o dată adînc.

— Vra să zică nu răspunzi !...

Jupîneasa Marghioala clipi o dată din ochi : parcă era sătulă și de viață și de tot.

Andronescu prinse a rîde. Se apropie ; întinse brațele și o apucă strîns de mîni. O trase spre el. Jupîneasa Marghioala se smunci, se încordă și-și strînse puterile. Cu o silință disperată rezezi în mijlocul odăii pe Andronescu. Apoi se așeză iar pe laiță, suflînd ostenită.

— Apoi dacă ți-i vorba așa, stăi tu !

Și deodată bărbatul se rezezi asupra bătrînei, cu pumnii. Ea gemea încet, căuta să-și acopere fața cu brațele, încerca să tragă macatul pe ea, se prăvăli jos de pe pat, se tîrî într-un ungher, se ghemui tremurînd cu spaimă, ca să intre sub pat ; dar omul

O ajungea cu pumnii, o izbea cu călcăiele, îcnind la fiecare lovitură. O bătu multă vreme.

— Asta-i socoteala cea veche, calul dracului! — zise el după aceea, și se îndreptă gîfîind. Îți place? Mai dai de pomană? Mai faci zestre la calice? Mai botezi? Mai risipești paralele de sufletul dracului? ha?

Bătrîna tremura. Iși așeza, cum sta căzută jos, părul cărunt sub casîncă. Lacrimi și sînge curgeau laolaltă și cădeau amestecat pe dușameaua curată. Se sculă apoi încet și șovăi amețită.

— Nici acu nu răspunzi?...

Ochii bătrînei luceau. Făcu doi pași și se plecă spre ochișele de sub sobă. Andronescu o urmări.

— Nici acu nu răspunzi?...

Dar bătrîna i se ridică deodată în față, cu fierul de călcat cămăși în mîna dreaptă. Omul n-avu cînd se feri. Văzu scînteierea unui fulger. Bătrîna-l pocni în cap cu vîrfurile cel ascuțit. Se risipi deodată, ca sub trăsnet, cu tîmpla sfărîmată.

Bătrîna tremura. Puse fierul la loc. Apoi făcu ochișul trupului căzut. Se aplecă, apucă amîndouă picioarele, intră între ele ca între hulube, se încordă și scoase afară trupul. Deschise porțile care despărteau gospodăria și duse pe mort dincolo.

Intră după aceea în casă, își luă cațaveica și ieși în drum. Apucă la vale spre biserica Înălțării. Cînd ajunse, îi vîjiia capul. Intrebă în neștire de părintele Ion. Dar părintele Ion nu era acasă.

— Să-i spui să se repeadă mîni dimineață pînă la mine... mîni dimineață... șopti ea slugii. Apoi apucă iar la deal. N-avea în cap nici un gînd; parcă i se golise sufletul și de mîhniri și de mulțămiri.

Intră în casă, se dezbracă, își făcu patul, apoi, îna-

întea candelii de la icoane, prinse a se ruga. Bătea încet mătănii și șoptea. Intr-un tîrziu tăcu. Și cum se așeză în pat, o sleire cumplită o cuprinse. Sta cu ochii în tavan, neclintită... Nu putea să miște o mînă, un picior; nici buzele nu putea să le tremure. În tăcerea neclintită a odăii poate se gîndea la viața ei, poate se gîndea la mort, dar pe fața ei nu se răsfrîngea nimic din suflet...

Veni a doua zi dis-de-dimineață popa Ion. Afară pornise zarvă, se strînsese lume, sosise și poliția; și părintele intră spăriat în odaia jupînesei Marghioala, nalt, deșirat, cu ochii bulbucați, rășchirîndu-și cu amîndouă mîinile barba căruntă.

— Mare cumpănă! strigă el lăsînd deschisă ușa. Un val de soare năvăli după el și ajunse pînă la patul bătrînei.

Părintele Ion se opri uimit.

— Ce ai, jupîneasă Marghioală? Ești bolnavă?...

Jupîneasă Marghioala sta neclintită, cu fața în sus, cu ochii deschiși.

— Părinte, nu pot să mor, șopti ea. Dă-mi o lumînare... Și întoarse domol ochii spre patul de lîngă fereastră.

Preotul aduse lumînarea pregătită pentru botez. Apoi privi cu spaimă la bolnavă.

— Ce ai, jupîneasă Marghioală? Ești plină de sînge... Ești bătută? ce ai?

— Sînt farmată... șopti bătrîna. Aprinde lumînarea, părinte, și iartă-mă... Eu sînt împăcată... Iartă-mă, părinte; eu l-am omorît...

Părintele se înpăimîntă pe loc, parcă ar fi văzut o iazmă. Iși încîlci barba cu mîinile, se prăvăli îndărăt și ieși afară. Acolo porniseră bocete, se auzeau glasuri grele... Oamenii năvăliră cu ochii spăimînt-

tați. Bătrîna privea deasupra ei, spre icoane, cu lumînarea în mînă. Intră și polițaiul, în uniformă.

— Mă rog, cum a fost? strigă el, cu glas tare.

Bătrîna n-auzea. O dezvăliră femeii, o cercetară. Sîngele răzbătuse și se închegase pe perinile albe.

Încet-încet oamenii tăcură; și o priveau cum sta neclintită, parcă aștepta ceva. Dar fața bătrînei n-a încremenit decît cătră amiază. Atunci lumînarea grea a căzut, ochii au rămas deschiși, învăluiți în umbră, și fața s-a înseninat, căci ce fusese zbucium și lacrimi părăsise îmbrăcămîntea de lut.

O ZI, CA ALTELE

In mahalaua noastră, la deal, într-o căsuță ca toate celelalte dimprejur, sălășluiește domnul Grigore Lațcu, funcționar mic la prefectură.

Mai în sus de Grigore Lațcu și mai la vale, — locuiesc alți funcționari, unii la primărie, alții la poliție, alții la tribunal și-n alte părți. Fiecare cu casa și gospodăria lui, și nu-i unul care să n-aibă cițiva pomi roditori, ș-o leacă de grădină în care lucrează cu hărnicie cucoana, gospodină bună.

Casa lui Lațcu are două odăi ș-o bucătărioară; în ferestrele din două geamuri înfloresc toate soiurile de flori: *fețițe*, *micșunele*, *belargonii*, *canțelarii*, *vanelii*, cu multă rîvnă îngrijite, ca să n-aibă nici un trecător cuvînt a zice «uite ferestrele goale; parcă-i pustie casa asta». Într-o odaie stau grămădite scaunele și canapeluțele de zestre, cu horbote înflorite, cu pînzeturi acoperite, ferite de tot ce le-ar putea vătăma. Pe ele nu șade nimeni; pentru musafiri sînt anume scaune de paie, în jurul mesei rotunde. În mijlocul mesei stăruiește de ani o tăblăluță de lînă, pe care tăblăluță de lînă o lampă de o curățenie desăvîrșită strălucește. Lampa e în întregime de

sticlă lăptoasă, — cu piciorul cufundat în lina tăblăluței, cu țiindrul scînteind în umbra rece a odăii. Cucoana Luța Lațcu privește pe ferestre, printre flori, potrivește un faldur al cămășilor scaunelor cu teluri, vine spre masa rotundă și se uită cu luare-aminte, oarecum gînditoare la lampă.

— De cînd m-am măritat, zice, de optsprezece ani am lampa asta... Acu nu se mai găsesc așa lucruri bune...

Și sînt în odăi foarte multe lucruri care au această vîrstă, de la cleștele care stă încremenit după sobă, pînă la covorașele de petici de pe dușamele, pînă la cadrele de pe părăți foarte viu colorate. Aceste cadre au fost puse la locul de cinste după ce au fost strînse cu grijă din fasciculele *Memoriilor* lui Casanova, — niște cromolitografii nevinovate cu căței, oițe și copii, pe care editorul, odinioară, le împărțea ca premii cetitorilor odată cu opera celebrului italian. — În bucătărioara în care abia te poți învîrți, în fiecare zi cucoana Luța curăță și freacă cu minie tacîmurile și toate uneltele trebuitoare gospodăriei. Niciodată dumneai n-a suferit o slujnică. Zice dumneai :

— Mai întăi toate-s niște ticăloase ; al doilea toate fac treaba în batjocură. Cînd le văd așa, îmi vine să nebunesc.

De altminteri în privința asta toate cucoanele din vecinătate sînt de aceeași părere. Toate sînt harnice foc ; gospodăriile tuturor strălucesc de curățenie. Totuși din cînd în cînd, cătră bărbați, se tînguiesc că sînt singure, că n-au servitoare și ele, că muncesc ca niște roabe. Clipele de revoltă se potolesc repede ; viața nu-și schimbă așa de lesne mersul.

Domnul Lațcu e un om cu fața rotundă, foarte

roșcovană, cu mustața balaie bine răsucită totdeauna. E un om tînar încă.

A fost un băiat sărac, venit de la țară. A fost practicant la judecătoria, la subprefecturi ; pe urmă i s-a făcut o leacă de leafă. A făcut ce a făcut și a scăpat de oaste, după aceea s-a însurat. Luța Zugravului era cu mult mai în vîrstă decît el ; era o femeie de treizeci de ani trecuți ; însă avea o leacă de zestre și era o gospodină fără păreche.

— Cam cîrtoare, cam aspră, cam geloasă... zicea domnul Lațcu ; dar tare harnică...

Trăiau de optsprezece ani. Domnul Grigore Lațcu avusese cîteva năcazuri : ba cu niște lipsuri de acte, ba cu niște timbre care-i fuseseră date pe samă și dispăruseră ; — însă trecuseră toate : era muncitor, bun și supus și se bucura de o leacă de protecție. În acești optsprezece ani de viață numai o fată au avut. Acuma duduia Lența învață la școala profesională ; e cuminte, se pricepe într-ale gospodăriei, și ca mîni-poimîni încep a veni pețitori. — Iar domnul Lațcu a ajuns să fie oarecum împăcat cu soarta. Știe că la lucruri mai mari nu poate rîvni ; știe ce mese va mînca de-acuma pînă ce i se va împlini veleatul ; știe cît vin i-i îngăduit să plătească la un chef, așa ca să nu se supere nevasta la aducerea lefii... La sărbători, la anul nou, trimete cărți de vizită mai ales celor mai mari, după ce, cu slove frumoase, în urma obișnuitelor : F.P.Z.O., adaogă : «Respectoase felicitări !» — Pe acești oameni «care pot să-i facă un rău», cînd îi întîlnește, îi salută cu grabă : — parcă vrea să-și smulgă cu tot cu păr pălăria din cap. — Cu colegii se mai ceartă, se mai împacă la un pahar de vin. Cu cei mai mici se poartă așa ș-așa. Nu se poartă rău, căci fiecare-i cu nevoile lui, și sătenii, săracii,

știu că «pînă nu ungi osia, nu merge bine roata». Cu atîta își mai sporește leafa mică de 130 de lei, cu picușuri de pe la frații lui de odinioară. Frații aceia acuma însă își scot căciula înaintea lui și-i zic:

— Cucoane Grigore, aș avea de scos o hîrtie...

Domnu Lațcu își mîngîie încet mustața și aruncă spre cei dinaintea lui o privire șireată și foarte înțeleghătoare.

Acasă, cum vine, s-apucă de treabă. Are grădina de îngrijit, are niște curcani și niște găște totdeauna, și cu rămășițele gospodăriei poate crește și doi, trei godaci. Afară de certurile de după chefuri, la luarea lefii, nemulțămiri cu coana Luța are așa din vreme în vreme, — destul de des. Cucoana Luța e foarte aprigă, — și are un nas roș în vîrf, plin de gelozie. L-a temut chiar de la început cu o soră a ei, — pe urmă s-a uitat cu ură și cu mînie cîte un răstimp la toate vecinele mai tinere decît dînsa. — Prin toate domnul Lațcu trecea cu oarecare nepăsare.

Mai amărită și mai frămîntată în gospodăria ei trăise cucoana Luța. De ani, zilnic, se supăra dimineața, la cumpărăturile din tîrg; de ani se supăra pe fetiță că rupea prea curînd rochițele și botinele; de ani, zilnic, se supăra la masă, de ani tresărea la toate cîrcîirile găinilor din ogradă, de ani cu năduh striga la uli: ihaa-ihaaa! bătînd din palme și amenințînd cu pumnii văzduhul; de ani stătea la pîndă la geam, cînd trebuia să sosească Grigore de la *canțelerie*: îl spiona printre flori și nasul ascuțit avea în clipele acelea în vîrf o pată roșă ca sîngele. De ani n-avusese și ea o clipă de mulțămire și de hodi-nă. Ș-acuma, de atîta vreme hărțuită, i se înăcrise sufletul, ajunsese să se blastăme și să dorească moartea.

— Vorbe! zicea domnul Lațcu zîmbind. Du-te și-ți caută de treabă!

Cucoana Luța întindea gîtul uscat spre el; din umbra în care sta, îl privea cu doi ochi galbeni scăpărători și avea un zîmbet dureros, cu o întindere de buze, între care se zăreau două știrbături în gingiile de sus. Ofta și începea să clocotească cu amar.

Acu, într-o zi, după o noapte cu visuri tulburate, cucoana Luța s-a sculat morocănoasă. Ieși prin ogradă în fusta-i de cit, cu un șal vechi în spate, adus peste umeri, cu capetele încrucșate pe piept apoi înodate la spate: un șal care odinioară avusese o culoare, dar care părea acum ceva secular, o piele ruptă, roasă, a unui animal de pe alte țărîmuri. Se duse la poiată clămpănindu-și papucii; acolo își încovoie trupul lung și uscat, deschise repede portița și începu a cotrobăi cu mînile-i lungi prin întunericul șandramalei scunde. În cîrcîiri de spaimă și mirare, cucoana Luța scotea găină după găină și le căuta de ou. Dădu drumul cucoșului — un cucoș bătrîn porumbac, cu niște pinteni ca două pumnale; îi ascultă trîmbițarea învingătoare; apoi, cu grijă, lăsă să iasă și curcanul pestriț și cele două curci, nevestele curcanului. Pentru aceste trei paseri mari și nobile, cucoana Luța avea o dragoste deosebită, — și chiar respect: nu s-ar fi îndurat să jertfească una pentru hrană, ferească Dumnezeu! Curcănașii pe care-i scotea și-i ridica cu greu, hrînindu-i cu *coada șoarecelui* și brînză de vacă, îi vindea. Dintr-o altă poiată, de alătura, dădu drumul și la șase găște albe. După aceea, scoase din bucătărioară săculețul cu grăunțe, și începu să cheme cu un glas ciudat, ascuțit, — pe cînd brațele osoase zvîrleau în toate părțile, semănînd parcă, boabele aurii. Chiar atunci ieșea soarele dea-

supra livezilor, și dintrodată căsuța curată se înveseli. Prin vecini se auzeau glasuri, chemări: se auzeau strigătele gobăilor; și cucoana Luța, ridicându-se în vârful degetelor și privind peste zaplazuri la deal și la vale, vedea capete îmbrobodite cu grimele albe, fețe cunoscute, vedea mișcarea dimineții în gospodării. Privi un timp cu luare-aminte, apoi se întoarse iar la paseri. Le aduse apă proaspătă, le împărștie din nou grăunțe. Și scăpată de grija aceasta, intră repede în casă. În odaie, o odaie c-o masă, o oglindă, câteva scaune și trei paturi cu macaturi ieftine, domnul Grigore și fetița dormeau încă, învăliși pînă sub bărbie cu plapome roșii. Așternutul din al treilea pat era frumos strîns și păturit. Cucoana Luța începu să orînduiască lucrurile, să le mute, să le potrivească mai bine, întăi încet, apoi cu zgomot. Ieși de două ori ca să scuture lăvicerele și trînti ușa în urma ei. Privea pieziș spre leneșii care dormeau, și se vedea că-i foarte nemulțămîtă.

— Bine, bre omule, ce înseamnă huietul ista? mormăi cuconu Grigore deschizînd ochii. N-ai tu chip să dormi cumsecade în casa asta!

— Ce? răspunse deodată, ascuțit, cucoana Luța. Da' de cînd s-a făcut ziuă? Eu am treabă, eu nu pot s-aștept...

— Iar începi? Tot așa îmi faci, în toate diminețile...

— Apoi firește, dumnitale ce-ți pasă? Eu muncesc ca o roabă. Eu mă culc mai tîrziu, eu mă scol mai dimineață, abia îmi simt ciolanele de trudă, și încă mai aveți obraz să vorbiți!

— Cine dracu te pune să te scoli cu noaptea în cap?... mormăi gros, nemulțămît, Lațcu.

Cucoana Luța era să-l fulgere cu ochi aspri; dar

patul scîrții și bărbatul se întoarse cu fața la părete. Fata, Lența, deschisese ochii la cele dintăi vorbe, ieșise cu fereală și cu frică din căldura leneșă a plapomei și acuma se îmbrăca în pripă.

— Da' tu? da' tu? strigă cucoana Luța. Ce te zbați așa? ce te-a apucat? Ai să rupi straietele!... Mai încet! Ho, ho! mai încet, c-ai să mă spării și-am să-ți sar în cap!

Fata dădu să-și tragă ghetetele, ca să iasă mai iute afară. Cucoana Luța își puse mîinile-n cap:

— Vai de capul meu!... Ia uitați-vă, oameni buni! Acelea-s botine? Apoi bine, Lențucă, așa te-am învățat eu să-ți curăți botinele?... Ia uitați-vă, oameni buni, ia uitați-vă! Piei dinaintea mea, lene! Eu nu înțeleg cum poți tu suferi colb pe tine, pe straiete, pe încălțări... Eu cînd eram ca mine... Ieși mai repede! Ție-ți trebuie niște straiete de fier, și niște botine de fier, — și încă și-atuncea ai trece printr-însele. Ia uitați-vă, oameni buni, cum se foiește!

Cucoana Luța începu să bată din palme cu mirare grozavă. Cuconu Grigore se întoarse deodată cu fața spre ea:

— Da' ce ți-i, frate? începu el să strige. Ce dracu te-a apucat?...

Fata se strecurase pe ușă. Cucoana Luța își lăsă în lungul trupului brațele. Bărbatul se sculă în capul oaselor. Strigă iar întăritat:

— Bre, bre, bre! pînă ce nu-i trînti, nu-i trăsni și nu-i batjocori, nu-i chip!... Am s-ajung să-mi iau lumea-n cap!... Am să te lăs dracului și-am să mă duc!

Începu să se îmbrace smuncit, repede. Cucoana Luța ieși afară, după fată, după găini, după mătură, după lăvicere, după toate ale ei. Și pe cînd umbla,

ofta greu, și privea fix înainte, cu ochii tulburi, plini de supărare.

— Ce umbli așa? ce trîntești așa? zise domnu Lațcu.

Cucoana Luța mormăi ceva neînțeles.

— Ce spui?...

Femeia se întoarce, ieși prin sală, vorbind singură.

— Iar turbă!... zise scîrbit domnu Lațcu. Iar cucoana Luța, umblînd și trîntind cu mînie lucrurile care-i cădeau sub mîină, cugeta la năcazul din ziua aceea și la altele, și o supărare mare o învăluia. Adu-cînd cafeaua neagră pentru bărbat și feliuța de pîne pentru fată, supărarea-i crescui; iar după ce rămase singură și după ce-și isprăvi treburile dimineții, se așeză pe prispa de dîndos în bătaia soarelui, oftă greu și rămase cu ochii ațintiți asupra grădinii. Ei era cald. Iși desfăcu de pe ea șalul străvechi. O șuviță de păr îi căzu peste frunte. Iși așeză cu grabă, sub grimea, părul. Și sta mîhnită, privind înainte, cu buzele ușor deschise, într-un fel de întuneric care creștea clipă cu clipă. Parcă nu mai auzea nimic din ușoarele zgomote ale vecinătății.

Se gîndea. Mai întăi era convinsă că nu e geloasă. Numai atît, că pe femeia lui Panaite Tomescu din capătul de la vale al uliții n-o putea suferi: necontenit aține calea lui Lațcu; în fiecare sară, la fe-reastră, miorlăiește și dă din cap. La urma urmei, parcă numai la asta se opresc durerile ei? De cînd s-a căsătorit n-a avut ea o zi de liniște. Și chiar de-a avut zile de sărbătoare și de odihnă, trebuiau să vie și scîrbe măcar un ceas-două. Nici ea nu știe de ce n-are noroc defel. Prietîne n-are; cite a avut, toate au fost niște ființi ticăloase; intrau în casa ei numai ca s-o spioneze, s-o vorbească de rău, și să steie la

taclale și la rîsete cu Grigore Lațcu. Imprejurul ei numai cu intrigi și cu farmece umblau. Mai bine c-a sfîrșit așa: nici să-i vie în casă, nici să se ducă la ele. Acum numai două cucoane are, cu care se mai poate înțelege, două neveste de funcționari la casierie, mutați aici tocmai de pe la ~~Galati~~. Cu dînsele mai schimbă o vorbă, două, da' încolo nu mai are pe nimeni...

Nimic nu era limpede în cugetul cucoanei Luța. Crîmpeie de gînduri veneau și fugeau. Din multele-i pricini de supărări nu putea alege nici una temeinică, grozavă, — care să-i îndreptățească oftatul de sfîșiere și murmurul dureros:

— Of! îmi vine să nebusc... Imi vine să mă dau cu capu-ntr-o fîntină!...

Acu ceva tulbure parcă i se strecura în trup, în minte. Ceva rece, nedeslușit, o sfîșiere, care răspundea unei frînturi de gînd, rostită înlăuntru, cu buzele închise:

— De-atîția ani... de-atîția ani... nu mai am pace... nu mai am hodină...

De-atîția ani se trudea; jos, cu mulțămire nu se așezase niciodată, ci totdeauna căzuse cu un oftat de amărăciune. Ș-acuma, din ciolanele atîta vreme trudite, se împrăștia în trup, în minte, acea sfîșiere rece și nedeslușită.

Cîteva puicuți negre se apropiu cu sfială de dîn-sa; întindeau la fiecare pas capetele și o priveau cînd c-un ochi, cînd cu altul. Cucoana păru că le zărește; făcu o mișcare: ele bătură din aripi și porniră la fugă cîrcîind. Clipa aceasta neobișnuită deșteptă cu desăvîrșire pe nevasta lui Lațcu. Deodată își ridică privirile cu luciri galbene, urmări paserile, apoi și le opri asupra straturilor cu verdețuri din grădină.

Se ridică iute, se duse și-și alese mărar, pătrunjel și cozi de ceapă, se întoarse grăbită, ca urmărită de ceva, și intră în bucătărie. Acolo începu să cotrobăiască într-un ungher; ridică un chersin și scoase câteva bucăți de carne rămasă din ajun. Le spală cu grijă, le așează pe fund; ascuți cu zgomot cuțitul de marginea ceaunului, pe urmă se opri, în cumpene.

— Am să fac o mîncărică, ca și ieri... șopti ea apoi, cu hotărîre.

Își pregăti tingirea, untura și începu să lucreze. Pe ușa deschisă intra lumina soarelui de mai. O adiere blîndă venea dinspre livezi, cu miros de flori. Liniște mare se întindea în împrejurimi; rar se auzeau cîntînd cucoșii; rar cite un strigăt pornea cine știe unde — și ajungea, din pricina depărtării, melodios pînă la căsuța lui Lațcu.

Cucoana Luța auzi glasuri deodată, și tresări din gîndurile ei dureroase.

— Cine vine?

Veneau încet, prin grădină, foarte ușor îmbrăcate, numai în papuci, cele două vecine cu care stătea de vorbă din cînd în cînd: cucoana Luxița și cucoana Ileana... Bărbații lor plecaseră la casierie, și ele se îndemnaseră într-acoace, ca să mai schimbe două-trei vorbe. Cucoana Ileana era acuma cărunță, în vîrstă, mamă a multor copii. Înainta cu greu, sufla repede, și-și mișca alene capul, făcînd să joace vâlurelele celor trei bărbii. Cucoana Luxița era tînără încă, — și ochii mai păstrau o lucire de tinereță pe fața balaie, ofilită.

Cucoana Luța le zîmbi ușor, cu amărăciune. Și cucoana Ileana Timotei întrebă tare, subțire, așezîndu-se încet pe pătuțul de lîngă fereastră:

— Ce mai faci mata, madam Lațcu?

— Ce să fac? ia și eu cu nacazurile; fac o leacă de mîncărică...

— Da' că zău, madam Lațcu, nici nu te ajunge capul ce să mai faci...

Cucoana Luxița Gheorghiu se rezemase de ușor; își ridică alene mîna cu un boboc de trandafir, mirosînd prelung și închizînd o clipă ochii.

— Madam Lațcu, ce ai mata? vorbi ea încet, cu un zîmbet dulce. Parcă ești mîhnită...

Cucoana Luța își puse deoparte cuțitul, își șterse mîna de un colț de ștergar și rămase privind în tăcere spre cele două vecine. Apoi oftă.

— Eh, multe am!... grăi ea cu durere. Azi disde-diminează am avut o supărare... Ce să fac? dacă nu pot, așa-s eu blăstămată, nu pot... Eu treaba trebuie s-o fac la vremea ei... Eu mă culc tîrziu, și simt eu cum mi-s ciolanele fărîmate... Parcă ce hodină mai poți avea?... Fac treabă, fac — și de la barbat, draga mea, să mă crezi, n-ai nici o mîngîiere... El se duce, ce-i pasă? El se uită la altele...

Ochii cucoanei Luța erau tulburi și întunecoși.

Nevasta lui Timotei zise:

— Doamne, madam Lațcu, n-ar trebui să te superi pentru o ființă ca aceea...

— De cine vorbești? întrebă cucoana Luxița; de Aglaia lui Panaite Tomescu! Am văzut-o și ieri, gătită și pudrată... Mă mir cum de-i dă mîna...

— Da, despre dînsa-i vorba... zise cu mulțămire nevasta lui Timotei. Iar cucoana Luța se simți deodată gata să-și verse tot focul pe care-l avea la inimă:

— O vād, o tot vād, zise ea repede. O vād gătită, o vād sulemenită, o vād îmbrăcată... Ș-aud: ba că stă la ușă, ba că stă la fereastră, ba drăngănește la

pian... și cîți trec întorc capetele spre dînsa... Decît dac-aș ști eu că este ceva la mijloc între dînsa și Grigore, i-aș scoate ochii... Aceea-i femeie? Vezi mata, dragă, aceea umblă numai cu mode și eu toată ziua muncesc. Eu o pălărie la doi, trei ani; eu o rochie la cinci ani... Da' nu s-a îndurat el să spuie: Na, tu, făptură a lui Dumnezeu, iaca, ia-ți și tu ceva, nu umbla așa ca o calică... De ce să nu-mi deie? că eu strîng, eu economisesc, eu fac dintr-un ban cît ar face cealaltă din zece, eu pe pudre și parfumuri nu dau nimic, eu cinstită sînt... Și nici la un bal nu mă duc, nici la o petrecere, eu îmi caut de treabă. Ce să fac? dacă așa-s eu ticăloasă! ce pot face?... Iaca, de dimineață, crezi c-am stat oleacă? ba cu găinile, ba cu grijitul, acuma cu mîncarea, — ș-acu cîte nu sînt care stau, stau și se uită pe ferești și se gîndesc la toate fleacurile?... Eu nu știu ce să mai zic, nu știu ce să mă fac, da' cîteodată, spun drept că-mi vine să mă dau cu capu-ntr-o fîntînă!

Și repede, cu voce plîngătoare, cucoana Luța se tînguia. Vorbi din nou despre ceea ce face ea ca gospodină, își arată degetele tăiate sau împunse, aduse iar vorba despre nevasta lui Panaite Tomescu, cu obidă, se întinse după aceea cu amănunte nesfîrșite asupra cuptorului stricat, pe care, iaca, nu mai era în stare să-l mai tocmească.

— Și doar mode nu-mi fac, pălării nu-mi fac, ca aceea... Eu nu înțeleg ce găsesc barbații la dînsa...

— Așa-s barbații, așa-s... se tînguia și cucoana Ileana, dînd din cap încet și mișcîndu-și vâlurelele bărbiei.

— Eu, drept să-ți spun, cucoană Luță, zise după aceea cucoana Luxița, mirosindu-și prelung bobocul de trandafir, drept să-ți spun, aș mai lăsa toate în-

colo, nu m-aș mai zbucliuma așa... Și eu am ale mele, o mulțime... dar eu mai iau o carte, o gazetă, mai cetesc... Ar trebui și dumneata să te mai hodinești... Așa — treabă și iar treabă, de la o vreme te sature!

Urmă o clipă de tăcere. Cucoana Luța voia să răspundă și-și ținti ochii tulburi spre tînără. Dar Luxița își întorcea urechea la țipetele cunoscute care veneau din apropiere.

— Ia! zise ea tresărînd. S-aud copiii... Mă duc!... S-o fi arzînd și mîncarea pe foc!...

Se deslipi de ușor și porni grăbită.

— Ei, nu-ți vine să turbi? izbucni deodată în urma ei nevasta lui Lațcu, privind încrămențită la cealaltă vecină. Dacă-ți spun! Să cetești o carte, să cetești o gazetă! Iaca de ce îmi arde mie. Iaca și asta, umblă cu flori, cu coc, și se crede frumoasă... De aceea crăp eu de ciudă...

— Dumnezeu a umplut lumea cu ce-a putut, răspunse tînguitor cucoana Ileana. Ți-o spune eu, madam Lațcu, și despre madama asta un lucru de ai să te crucești...

Și amîndouă începură să sfătuiască un timp, — și între sfaturi cucoana Luța iar intra cu obișnuitele-i tînguiuri. Avea ea în ziua aceea o durere pe care trebuia s-o reverse în cuvinte.

Iar după ce plecă și cucoana Ileana, — rămase nevasta lui Lațcu singură, tot nemulțămîntă, oftînd, și murmură cu năduh:

— Iaca și asta, umblă așa cu poșta de la casă la casă... În casa ei nu-i un lucru așezat... Și cînd vine bietul barbatu-său acasă are ce aștepta pînă ce îmbucă o mîncare ca vai de lume!

Intunecată, — își isprăvi trebile bucătăriei, lăsă oa-

lele și tingirile să scadă, apoi ieși, ca să caute ouăle în cuibare.

Înainte pragului, însă, înțepeni îngrozită, căscă ochii și-și zvrili brațele lungi în sus :

— Vai de mine și de mine ! uliul !

Cucoșul își înălțase chemarea de alarmă și găinile se repezeau bătînd din aripi la dosuri. Paserea de pradă săgetase din înălțime vijîind și izbise în tufele din grădină o găină albă. Acum o apucase în căngi și se trudea s-o ridice, s-o ducă cu el peste zaplaz.

Cucoana Luța începu să răcnească :

— Iha-ihaaa... prelung, cu spaimă, repezindu-se în goană. Din fugă pusese mîna pe-o cociorvă, o înălțase, și așa, printre tufe de lileci și de coacăză, alerga spre dușman. Găina se zbătea ; uliul o strîngea în ghiare și o amețea cu bătăi de aripi în cap. Apoi, la apropierea viforoasă a femeii, se ridică scurt, filfii printre copaci și dispăru deodată, lăsîndu-se peste zaplaz în zbor lin.

Nevasta lui Lațcu apucă cu grijă găina, o cercetă, — apoi o puse la pămînt înainte-i. O privi cum deschide ciocul în răsîmpuri regulate, cum stă mai mult moartă, cu ochii învăluiți. Privi în juru-i, privi printre arbori în direcția în care zburase dușmanul și izbucni :

— Bată-l Dumnezeu să-l bată ! acu asta îmi mai trebuia, după supărările pe care le am !... Ce fac eu acum ? Trăsni-l-ar și l-ar detuna ! Iaca, moare găina...

Ridică paserea de la pămînt, o duse în fugă pînă-n bucătărie, acolo o stropi cu apă, și se uită cu turbare, cu amar la dînsa, pînă ce-o simți că înțepenește. Atunci începu să se tînguie și să blastăme încet. — Așa mormăind cu obidă aduse ouăle din cuibare, așa

și isprăvi treburile sus, ștergînd repede, cu mînie, colbul de prin toate colțurile salonașului, așa se întoarse, și se opri în pragul bucătăriei. Ii era sete. Se repezi cu cofa pînă la fîntîna de la poartă. Se întoarse, umplu cănița, bău repede apa, după aceea începu să umble prin bucătărie.

— Parcă mă doare capul, șopti ea. Ce Dumnezeu oi mai fi avînd... Nici nu știu ce să mai fac, așa-s de amărită !

Intr-un răstimp, apoi, ascultă bătaia ceasurilor de la turnul catedralei ; era unsprezece. De-acuma au să vie și Grigore și fata ; trebuie să puie de mămăliguță.

La masă, fata, Lența, tăcea ca de obicei. Cîștigase în viața năcăjită a copilăriei o teamă de fiecare clipă — și o groază parcă, în zilele de mînie ale maică-sa. Grigore Lațcu mîncă încet, părea nepăsător — de și vedea bine că nevastă-sa abia aștepta să izbucnească.

— Tu de ce nu mîninci ? întrebă el totuși într-o vreme.

— Mîncare îmi trebuie mie ? zise cu glas stăpînit femeia. Și deodată începu să-și verse amarul.

Iaca, așa o lasă singură, acasă, fără un ajutor, fără nimica, și a venit uliul și a omorît o găină. De cît așa viață, mai bine ocna, mai bine moartea.

— Lasă-mă, bre omule ! strigă cu îndărătnicie bărbatul. Ș-apoi dac-a omorît-o ? O găină ! Ce ! e mai mult decît o găină ? Mare lucru ? Un cap de țară ! Dă-o dracului, lasă-mă în pace, să-mi ticnească mîncarea...

Cucoana Luța era ostenită de atîta năcaz ; abia putu să îngîne :

— Înțeleg ! înțeleg prea bine ! ce-ți pasă ție ! Eu o rochie nu-mi fac, eu o pălărie nu-mi cumpăr. Eu de dimineață pînă-n sară muncesc ; îmi trece ciolan prin

ciolan ; eu n-am o zi bună... Ce să fac ? eu nu pot fi altfel ! Ce să fac ? urmă cucoana Luța cu un rîs dureros ; eu nu pot să ies gătită la *zăbre*, s-așin calea barbaților, să fac cu ochiul. Eu nu-mi fac mode. Eu sînt femeie cinstită. Dumnezeu singur știe cît mă năcăjesc... Uită-te la mine, uită-te, ce-ți pasă ! Tu mînci și te duci, ce-ți pasă ! Eu stau bolnavă aici. Imi vine să mă dau cu capu-ntr-o fîntînă !...

Bărbatul o privea cu nepăsare :

— Ce descinți tu acolo, bre omule ? Ce vorbești de mode și *zăbre* ? Du-te și te dă cu capu-n fîntînă, dacă n-ai ce face altceva !

— Știam eu că asta-i răsplata roabei ! gemu trudnic cucoana Luța.

— Ei, și ce vrei, frate ? ce vrei ? urlă deodată bărbatul. Lasă-mă dracului ! N-am să am eu nici o zi bună în casa asta ? Alaltăieri huiet, ieri huiet, azi huiet, de ani de zile huiet, — pentru lucruri care ți se năzar ție !...

Și omul își trînti pălăria-n cap și ieși mormăind :

— Babă șuie și nebună !

Cucoana Luța se lăsă încet pe scaun și închise ochii.

Auzise. Auzise iar vorba asta. Și cînd i se ridicară pleoapele, o ură sălbatică țîșni parcă din luminile gălbii ale ochilor. — Se apropie de oglindă, se privi, își pipăi nasul ascuțit și roș în vîrf ; apoi ieși încet, coborî la bucătărie, muie în apă o grimea albă și se legă la cap.

Lența venea din grădină. Cucoana Luța sta pe prispă. O privea lung cum vine. Ș-o opri în drum, aspru :

— Ce cauți în grădină ? ce-mi umbli lela ? Eu stau și mă chinuiesc și tu-mi umbli lela ? Hai, pornește la școală ! să nu te văd înaintea ochilor, lene !

În după-amiaza caldă, veneau miresme dulci din toate grădinile. Un nour trecu peste soare ; cîteva picături rare pîriiră prin pulberea ogrăzii ; lumină mai vie năvăli în tăcerea gospodăriei ; și cucoana Luța, simțind foamea, intră în bucătărie și înghiți în grabă, în picioare stînd, o bucată de mămăligă și cîteva bucățele de carne. O înduioșare ciudată o cercera :

— Așa minîncă robii... gîndi ea, și parcă-și simți ochii calzi.

După aceea își încinse un șorț și ieși prin vecini, ca să caute ouă proaspete. Glasul i se auzi plîngător în ogrăzile de alături, în ogrăzile mai depărtate. Într-un tîrziu se întoarse, gîfind trudită, cu poala plină. Incepu să caute cloșca, o găină pestriță. O găsi într-un cuiabar părăsit, între pînze de painjeni, după poiată, o aduse, se năcăji o vreme ca s-o așeze pe ouă, puse o împletitură de nuiele peste dînsa, — și pe urmă se gîndi cu spaimă oarecum că a întîrziat cu hrănitul paserilor. Strigă curcile, gîștile, găinile, le dădu grăunțe. Le aduse și apă, cu grabă. Și după ce isprăvi cu acest năcaz, începură alte alergări, fără hodină, prin grădină la plivit, prin odăi ca să pregătească rufele care trebuiau spălate a doua zi ; — și soarele scobora încet-încet spre asfințit, fata și Grigore se întoarseră acasă, și cucoana Luța era foarte trudită. O găsiră în fața bucătăriei, privind găina aruncată sub gard. Fata, sfioasă, se strecură în bucătărie. Ii era sete. Pe cînd bea apă, cucoana Luța se întoarse și începu să răcnească :

— Ce faci acolo ? Acu ați venit ? V-ați plimbat destul ?

Fata se trase înapoi, puse rău cănița pe fund. Cu-

coana Luța tresări la zgomotul ascuțit al faianței sfărâmate, jos pe dușamea, și se apucă de păr :

— Dumnezeu! Dumnezeu! iaca și ceașca sfărâmată! De opt ani o am. Am cumpărat-o de la iarmarocul Sfântului Ilie. Acu ai stricat-o și pe asta! Iaca de-aceea, iaca de-aceea turb eu, iaca de-aceea îmi vine să mă duc în lume!...

Copila sui cu lacrimi în ochi în odaie. Cucoana Luța o urmări cu blesteme și tînguiri. Și cînd dădu cu ochii de Grigore, iar își aduse aminte de modele și de fașoanele «celei de devale». Indată își scăzu glasul la tînguirea obișnuită. Copila se trăsese într-un colț. Lațcu sta neclintit privind pe fereastră, și odaia se umplea de umbră. Iar cucoana Luța nu mai contenea. Încet-încet, o amețeală, o sfișiere o cuprindea, și parcă vedea lumini roșii pe dinaintea ochilor.

— Toată ziua, toată ziua n-am avut pace... iaca, toată ziua m-am zbatut... Și dumneaei de bună-samă că stătea la fereastră și clămpănea din pian. Eu îs rea, eu îs *babă* — dumnitale ce-ți pasă!... Dumneata petreci și benchetuiesti... Fată-ta vine și face pagube, trăsni-o-ar și n-ar mai ajunge — și tot eu îs vinovată!

— Da' lasă, femeie, fata în pace! izbucni Lațcu. De ce-o blastămi?

— S-o las în pace? Îți samănă ție. Mîni-poimîni are să sară la mine să mă bată! Mîni-poimîni aveți să săriți amîndoi la mine.

— Taci din gură, bre omule! urlă îngrozit Grigore. De un ceas îmi trîncănești la cap. Dumnezeu! Doamne, azi parcă ai fost turbată.

— Nu mai pot, nu mai pot! gemu cucoana Luța. De ani de zile muncesc ca o roabă, de ani de zile, de ani de zile... ca o roabă... și n-am nici o milă, ni-

mica... Umblă după cele cu mode, după ticăloasa lui Panaite, și eu gem aici și mă trudes!

— Taci din gură, bre omule! Tu știi că de la o vreme îmi ies și eu din răbdări...

— Știu, știu, știu!... ah! știu... rîdea cu disperare femeia. Iaca sai și mă bate... trîntește-mă la pămînt și mă calcă în picioare... Pe umă du-te la cea de devale... Și eu ca o roabă aici, ca o roabă... De ani de zile... de ani de zile...

— Taci din gură, nu urla așa, că te-aud oamenii! Mai bine aprinde lampa și pune masa...

— Nu pot să tac, că eu sînt bătrînă și nebună, nu pot să tac...

Bărbatul rămase mut, o vreme, pe cînd femeia vorbea fără oprire. Se ridică după aceea și vru să iasă.

— Und' te duci? strigă cucoana Luța, te duci de vale? eu n-am mode, eu nu-mi cumpăr pălării, ce-ți pot face?... Du-te...

— Lasă-mă, bre omule, lasă-mă!

Grigore Lațcu avu deodată un urlat de mînie. În colțul ei, fetița își înăbuși un strigăt de groază. Brîncită, cucoana Luța se izbise cu capul de un ușor, apoi căzuse la pămînt. Lațcu ieși repede în uliță și porni încet undeva, la deal.

Cucoana Luța se sculă tăcută, prin întuneric. Intră în bucătărie și ațîță focul. Puse ceaul de mămăligă. Apoi rămase în picioare, cu amar gîndindu-se la suferințele ei de ani, suferințele ei care nu mai aveau sfîrșit.

— Nu mai pot! nu mai pot, gemu ea cu durere. Nu mai pot!... De ani de zile sufăr, dar acuma nu mai pot...

Își pipăi timpla lovită. Și parcă din toată ființa ei trudită pornea un îndemn de hotărîre. Și ea într-un

fulger se văzu în fundul fântinii, cu capul zdrobit, -- și pe acei care o chinuiesc, pe toți împrejur, căutînd cu spaimă în fund, acolo de unde roaba îi privea cu ochii înghețați.

— Trebuie să sfîrșesc, trebuie să sfîrșesc!... și porni deodată, fără să-și dea sama, spre fântîna de la poartă. Cînd ajunse, se opri și puse mîna pe ghizdele, apoi pe roată, apoi pe lanț. Simți fierul rece. Și deodată ca într-o fulgerare, o spaimă nebună o învălui, o înfășură ca un giulgiu rece. Se întoarse, se așeză pe prispă, și căzu ca într-o nesimțire: într-o nemișcare fără zbucium. Era cel dintăi popas pe care-l făcea cucoana Luța în ziua aceea. Era liniște în juru-i; adieri dinspre grădină o răcoreau; parcă simți dulceața odihnei în toate mădularele... Apoi ridică fruntea într-un răstimp — și văzu lumina din bucătărie. Ziua ei de frămîntare încă nu se sfîrșise. O jale ciudată, o sfișiere ascuțită de neputință i se sui din măruntaie spre ochi; se întinse încet pe prispă și începu să plîngă. N-avea pe nimeni lîngă dînsa, nimeni nu se înduioșa de suferințele ei, — și i se părea că de-acuma va muri istovită! Plîngea așa în tăcere. Tîrziu auzi pașii lui Lațcu. Auzi din prag și chemarea sfioasă, duioasă a fetiței:

— Mămuță, mămuță!...

Se ridică gemînd cu oasele trudite, și intră în bucătărie ca să pregătească cina.

HAIA SANIS

I

In mahalalele de la miazăzi locuiesc ovreii, grămădiți în căsuțe leproase, pe uliți întortochiate și înguste. Partea aceasta cuprinde mai puțin de un sfert de țîrg; dar în ea sălășluiesc cu mult mai multe suflete decît în celelalte trei sferturi, ale creștinilor, unde înverzesc copaci și crește liniștea cu cît grădinile se măresc. În desimea aceasta a lui Israel, doar în Broscărie s-au pripășit cîțiva romîni, funcționari mici, odagii, și puțini nemți: un cîrnățar, cîțiva dubăleri. Incolo, pe ulița mică, pe ulița jidovimii, pe ulița școalelor, pe ulița strîmbă, — se înmulțește, crește și furnică în lumina soarelui un popor sărac, care-și duce încovoiat năcazurile, își vorbește netulburat jargonul și se închină Dumnezeului său.

Sînt acolo căsuțe vechi și joase: din uliță trebuie să cobori două trepte ca să dai într-un miros greu de îngrămădire și să te lovești cu capul de tavan. Ferestrele abia se ridică de-o palmă deasupra noroiului din drum. Dintr-o locuință ies dimineața și două familii, și trei. Bărbații își încep goana după pîne, femeile ofilite încep a se purta de colo colo cu sugacii în brațe, pe cînd copiii nenumărați cu ochi frumoși și

cu părul creț, cu obrazul plin de murdării, îmbrăcați în zdrențe, își pornesc traiul pe insulele mai uscate ale uliții.

De-acolo pornesc cotiugarii cu straietele ninse de făină, cu lemnăria hodorogită pe cele patru roate. Și triștii cai schilozi abia înaintează în hamurile rupte și înodate cu capete de frînghie, se poticesc, se opresc din când în când cu capetele plecate în pământ și privesc cu ochii umbriți de trudă înainte-le. Stăpînii grăiesc repede, se întrebă, se ceartă, apoi biciul cade, și cotiuga se urnește, clămpănind din încheieturi. De-acolo și niște omuleți mărunți și unsuroși pornesc, ducînd cu greu tinichelele cu gaz. Intră gîrbovi în ulițile mai deschise, privesc în pământ și înaintează încet cu un strigăt prelung și tremurător, care găsește răsunset în toți ștregarii mahalalelor: gaz-gaz! De-acolo pornesc iute calfele spre meșterii din alte părți mai bogate ale tîrgului; subțiri, palizi, flăcăuășii aceștia deapănă mărunt din picioare, tremurînd în diminețile răcoroase și molfăind încă cea din urmă îmbucătură de pîne. Iar spre bariere, «spre porțile cetății», se îndreaptă babe cu ochi ascuțiți și șireți, cu șaluri grele în spete. Așteaptă pe sătenii din împrejurimi și dezbat crîncen prețurile, din cinci în cinci bani, cu supărări, cu jurăminte, cu ochii bulbucați, cu gurile care nu-și mai conțin melișatul. Acolo înșfîrșit, în jurul sinagogilor, cresc și pier acele vlăstare ale neamului care niciodată nu ies în ulițile largi: ologii și rătăciții la minte, cu fețele pururea triste, ori pururea neclintite și zîmbitoare.

În furnicarea zilnică, în zarva obișnuită, răzbat corurile monotone ale școlarilor, care silabisesc litera legii după glasul dascălului. Din când în când un ceauș trece grăbit spre sinagogă; altul colindă casele

cu oala nouă în care fiecare lasă să cadă banul morților. Iar drumul spre fundul mahalalelor acestora e totdeauna plin de mîzgă și anevoie te scoate în cîmpul acoperit de ciulini, unde, într-o pustietate întristătoare, se arată *heigheșul*, fără o floare, fără un arbor, cu lespezile albe de piatră deasupra lăcașurilor veșniciei.

Spre *șabūs* deodată toată viața aceasta se oprește. Se aprind lumînările; stăpînul familiei, la masa curată, își începe ruga. După o săptămînă de năcaz și de hrană proastă, pe apucate, — Dumnezeu poruncește poporului lui să mîncească *coilici*, carne și pește. Mai poruncește bărbatului să se liniștească, și, în divanul cel mare, sub chilotele de puf de gîscă, să-și cerceteze nevasta. Și-n ziua de odihnă havrele răsună de vaiete și de cîntări; bătrînii intră în papuci în școală, în laibăre negre și cu cușmă blănită. Și cel din urmă, cel mai sărac și mai umilit, se grăbește spre rugăciune, cu cărțile în coșteul alb de pînză.

În îngrămădirea aceasta și în sărăcia aceasta a neamului său a crescut Haia, fata lui Leiba Sanis. Pînă la șapte ani n-a cunoscut altă lume. Mahalalele romînești erau tot așa de departe, ca și America. La șapte ani, tată-său Sanis, om sărac, și Rifca, cu toți copiii lor, s-au strămutat la Bărgăoani la țară. Acolo aveau o rudă, Meer Avramovici, care făcuse o leacă de avere cu crîșma și avea nevoie de un credincios. S-a dus Sanis la Bărgăoani în sat și a început să facă negustorie în crîșmă, iar Meer, om gînditor, cu barba neagră, a prins a face alte speculații.

Din acea vreme, Haia își aduce aminte de multe lucruri. Acolo era un sat mare; și veneau flăcăi la crîșmă, flăcăi frumos îmbrăcați și voinici, și petreceau. Ei îi era frică de dinșii și stătea într-un ungher

privindu-i. Cîte unul o apuca de şuvița de păr de pe frunte, îi zîmbea, și-i dădea o bucățică de covrig. Atunci îi trecea un fior prin vine și rămînea cu ochii ațintiți la chimirul sclipitor, plin de alămuri, care se mișca înaintea ei.

Din cînd în cînd intra în casa lui Meer. Se uita la lucrurile curate, la alăturile sclipitoare. Madama Ernestina umbla îmbrăcată bine prin casă și avea două slugi cărora le dădea porunci. Iar fata lui Avramovici era acu o domnișoară de doisprezece ani, care cetea romînește dintr-o carte. — Iși aduce aminte Haia de o zi cînd a poposit în sat un regiment de soldați. Cîntau cornurile frumos în aerul limpede al amurgului și flăcăi în uniforme începură a furnica în toate părțile. Un ofițer tînăr și mîndru, cu mustăcioara neagră, a intrat în casă la Meer. Haia îl privea uimită dintr-un colț și l-a auzit spunînd :

— Vă rog să nu vă supărați... am fost trimes aici în gazdă...

Meer Avramovici s-a ridicat de la masa lui și a dat mîna ofițerului. Ernestina a zîmbit cu prietinie și l-a poftit în salon. Ș-acolo au aprins lampa cea mare și au început să stea de vorbă. Și a intrat și domnișoara Beti și a dat mîna cu ofițerul, și s-a pus și ea pe scaun și a început a vorbi veselă cu el. Asta-i plăcea tare Haiei ; și dintr-un colț, dintr-o odaie de-alături, privea și asculta. Domnul Meer se uita gînditor într-o parte și spunea :

— Pîn-acu, slavă Domnului, nu mi-a mers rău ; da' am de gînd să mă las de toate celelalte afaceri și să rămîn cu pămînt... Am să mai iau în arendă... Acuma numai cu pămîntul se cîștigă parale...

Și ofițerul tînăr da din cap ; pe cînd Beti suspina cu dragoste :

— Are să deie Dumnezeu, tată, să izbutești...

Și cum sta pe scaun, și-a ridicat ochii mari, negri și sprîncenați, spre oaspete, și parcă avea flăcări în priviri ; iar zîmbetu-i era de o dulceață nespusă.

Mai tîrziu a început Haia a pricepe mai bine lucrurile. Acu crescuse, umbla mai curat îmbrăcată și se ducea mai des pe la domnișoara Beti. Ii era dragă domnișoara Beti. Era frumoasă și deșteaptă și cetea multe cărți. Și-și aducea foarte bine aminte Haia că fata aceea cuminte și bogată avea o suferință mare și de multe ori plîngea... Și i-a spus ei odată :

— Haie, eu sînt foarte mîhnită... Eu nu vreau să mă mărit cu un evreu... Eu am o dragoste... și de multe ori plîng...

Pe vremea aceea a venit de multe ori la Bărgăoani un domnișor subțirel, care era subprefect, — și Avramovici îl primea bine... Iar Beti umbla atuncea veselă și rîdea, cu ochii umezi. Pricepea Haia dragostea aceasta, și-i era milă de fata stăpînitorilor... Și asculta ca într-un vis un glas melodios care spunea : «E tînăr, deștept, și vorbește frumos...» Și madama Ernestina suspina : «Și are legături cu lume bună...» Iar Meer Avramovici stătea la masă ca totdeauna, și se gîndea adînc, palid, cu tîmpla sprijinită în mîna stîngă.

Ceva s-a întîmplat pe urmă. Ce anume, nu-și da sama fata lui Sanis. Poate a plecat domnișoara ; poate au plecat cu toții. De la crîșma din Bărgăoani Leiba Sanis și cu ai lui s-au întors iar în tîrg ; și de atuncea stau în căsuța cu două odăiți din Broscărie. Au trecut șapte ani și nici un spor n-a intrat în gospodărie. Săraci au rămas ; doi băieți mari au fugit la America, îndată ce-au tras sorți ; ceilalți doi creșteau, slabi și năcăjiți, ucenici la un finichigiu, și se

gîndeau și ei în odihna sîmbetei, cîteodată, se gîndeau și visau la țara aceea îndepărtată, la pămîntul făgăduinții, unde banul se cîștigă ușor și unde te poți îmbogăți.

Haia era fată mare, cu ochi verzi, plini de lumină ; în mahalaua aceasta avea cîteva prietene de neam străin, și trăia bine cu dînezele ; din vreme în vreme își aducea aminte de visurile și de suferințele de demult ale fetei lui Avramovici și cădea pe gînduri... O mișcau deseori amintirile acestea din vremea cînd cu toții trăiau mai bine. O clipă însemnată în viața ei era și plecarea fraților mai mari, cu pribegii. Îi număraseră : patruzeci și cinci de tineri porneau pe jos spre pămînturi străine, spre Hamburgul de unde se întinde oceanul nemărginit. Erau gătiți de drum, cu tot calabalîcul în spate, și colindau mahalalele neamului, cîntînd cu durere, luîndu-și pentru totdeauna rămas-bun de la pămîntul pe care se născuseră. Au cîntat și la casa rabinului, și rabinul nu s-a arătat ; și au pornit mai departe, întovărășiți de o mare mulțime ; și pe lîngă cimitir le-au scăzut glasurile, și cotind drumul cel mare abia se auzeau ca o adiere mîhnită cîntările lor, — și-n curînd au murit sunetele ; pe cînd plîngeau mamele și surorile. Iar Haia nu plîngea... Ea se gîndea că frații ei se vor întoarce ; că ea niciodată n-ar pleca în țări străine, niciodată, pentru nimic în lume, acum, la vîrsta cînd dorurile încep a crește și dragostile a tremura și-n sufletele celor mai umiliți...

Acuma Haia era o fată năltuță-n boi ; și-n plimbările de vineri sara, cu celelalte fete, se avîntase chiar pînă la grădina publică și pînă la ulițele romînești, unde era liniște, răcoare și livezile risipeau adieri parfumate. La vîrsta ei găsea puțină plăcere numai în aceste clipe de răgaz ; iar în ceasurile cînd

sta acasă lucrînd la o cusătură ori la un călțun, icoanele văzute i se deșteptau în lumina umedă a ochilor. Viața care fierbea în juru-i săracă și năcăjită, figurile palide și flămînde, săptămînile și lunile de răbdare, toate, fără ca ea să-și deie samă, cîteodată o făceau să rîvnească la altă viață, să invidicze soarta altor femei din alt neam, mai libere, mai respectate și mai scutite de griji.

Astfel intrau în sufletul ei mai multe năcazuri decît bucurii ; și astfel trăia în mijlocul neamului ei. Bătea drumul părinților, pînă la școală, pînă la feredeu ; pînă la săracele croitorii și magazii din apropiere ; trecea printre pruncii nenumărați care umpleau ulițele ; ieșea și intra între femeile care se purtau domol de colo-colo, vorbeau moale și trăgănat, se certau ori se tînguiau fără întrerupere. Plîngea pentru o rochie, pentru o bluză, pentru o păreche de botine, se certa cu maică-sa Rifca și amîndouă porneau tînguiuri nesfîrșite cînd Leiba Sanis intra în casă, tăcut, bocnînd rar cu cizmele uriașe. La anul nou, la Hamăn, la sărbătorile de toamnă, se veselea cu tot tineretul din jurul ei. Erau uitate năcazurile ; glumele, pîciliturile, cîntecele, chefurile aveau o putere neobișnuită ; petrecea ca într-o înfrigurare ; cu grabă, cu teama ascunsă că toate se vor sfîrși prea curînd.

Uneori cădea pe gînduri, cu inima grea. De la școala statului se întorceau alungați și bătuți cu pietre copiii ovreilor. Veneau în goană, spăriați, se opreau și se întorceau în loc înjurînd ; apoi se răs-pîndeau prin casele scunde, cu lacrimi și tînguiuri. Și femeile și bătrîni blăstămau pe străini, pe *goi*, și-și aminteau de toate chinurile din urmă, de cele pe care le apucaseră și de cele pe care uneori, sara, la focurile iernii, cărturarii le murmurau de pe cărți, cu

glasuri trăgănate: istorii triste din pribegii fără sfârșit. I se împietrea și ei inima și nu i se părea nefiresc că, din întunericul și tristețea vieții lor, copiii neamului, când ies la lumină, privesc pieziș în juru-le și scuipă cu un blăstăm murmurat spre biserica creștinului. În clipele acelea i se părea departe tare de la ea pînă la altă lume, de la ea și pînă la străinii curați și veseli ai mahalalei. I se părea departe. Căci ei treceau nepăsători privind în altă parte, fără griji. Și ea avea într-o clipă o privire de ură spre ei, iar alteori, în colțul ei de fereastră, avea o strîngere de inimă.

II

Intr-o vreme, primăvara, Haia a prins a umbla prin casa părinților ei cu o deosebită bucurie. În fiecare ceas își lua din ocnița mare a sobei călțunul început și da fuga în uliță.

Rifca, maică-sa, își ridica ochii negri, fără să-și clintească trupul gras din locul ei, din cerdacul dărăpănat. Întreba cu voce ascuțită :

— Haie, unde te duci, Haie ?

— Mă duc pînă la Tudorița ! striga repede fata și apuca la vale, pe cărarea zbicită.

Tudorița era fata picherului Ion Rusu, un om cărunt, negru la obraz, fornăit și lăudăros. Acest Ion Rusu, cu un cortel mare de doc, cu straietele-i ponosite, cu o pălărie cenușie de pîslă în cap, bătea drumuri lungi, de la canton la canton, de la crîsmă la crîsmă. — și-și lăsa gospodăria în plata Domnului. Nevasta de multă vreme-i murise ; umblase cu trei copii din mahala în mahala, prin case cu chirie. Pe doi copii îi pusese în pămînt, morți de anghină, iar fata cea

mai mare, Tudorița, deodată începuse a crește, deodată se prefăcuse într-o domnișoară balaie și voi-nică.

— Mîni-poi-mîni o mărit ! grăia pe nas, cu mîndrie, Ion Rusu. Zestre n-am, — dar chiar să am avere, n-aș da zestre fetei mele... Cui îi place, așa s-o ieie... Și pleca, mîndru, cu cortelu-i uriaș și cu pălăria-i cenușie.

Ca totdeauna și aicea în Broscărie, de cînd se mutase, fata mai mult singură stătea acasă. Cosea o rochie pentru nevasta unui funcționar din cînd în cînd, făcea cîte-o leacă de horbotă, și izbutea să-și cumpere o panglică nouă, o bluză, ori o pălărie de paie.

Ion Rusu zicea :

— Eu pe Tudorița mea o port modest... Nu-mi place luxul. Chiar să am avere, tot așa aș purta-o...

Și el colinda pe drumurile lui, iar fata se năcăjea singură să se îmbrace. Singură își plivea și-și prășea o grădiniță de zarzavat din dosul casei, și hrănea vreo cincisprezece găini care-i dădeau ouă. Avea o odăiță curățică, cu lăvicere de petici colorate pe jos, cu «tablouri» pe părăți — Othello întinzînd un braț spre depărtări și povestind Desdemonei isprăvile lui, Romeo sărutînd pe Julieta, și altele.

Haia intra și se așeza pe un scăunaș în dreptul ferestrelor deschise, pe care înfloreau flori în oale de lut. Tudorița, așezată în fundul unui divan, o privea zîmbind ; și amîndouă tăceau o vreme, apoi începeau să vorbească.

— De unde ai mata așa de frumoase portrete ? a întrebat într-un rînd fata lui Sanis.

— Le-am cumpărat de la iarmaroc, răspunse Tudorița. Tablourile acestea au și povești... Eu le-am

cetit acu doi ani... Aici arată cum istorisește maurul, Desdemonei, vitejiile lui... Pe urmă ei s-au iubit și au fugit amîndoi departe... Iar la urmă, el a omorît-o...

— De ce a omorît-o ?

— A omorît-o pentru că o teamea... A pîrît-o un om ticălos... Ș-atunci maurul a omorît-o... Scrie foarte frumos...

— Da' era vinovată ?

— Nu, nu era vinovată... răspunse zîbind Tudorița.

Iar Haia se uita cu luare-aminte pe păreți, gînditoare, tulburată.

— Dar dincolo, ce-arată ?

— Acolo-i Romeo și Julieta... amanții nenorociți... Și cartea asta o am... Spune cum erau dușmane familiile lor, și cum ei s-au văzut și s-au iubit... Amîndoi erau frumoși... Și pe urmă n-au avut noroc, și amîndoi au murit... Eu cînd am cetit, plîngeam...

Haia tăcea, mișcată. Deodată întrebă :

— Domnișoară Tudoriță, vrei să-mi cetesti și mie ?...

— Ce să-ți cetesc ?

— Cărțile de care spui... Eu îți fac ce vrei... Vin să-ți arăt cum să te piepteni ca mine, cu valuri, ca să nu se mai strice pieptănătura, îți ajut la horbotă, la bluză... Dacă-i așa de frumos, tare te rog să-mi cetesti și mie...

Cetirea aceasta a început s-o facă Tudorița în zilele lui mai, cînd și la îngrămădirea aceea de case ajungeau miresele pămîntului umed. Soarele avea o lumină deosebită și intra și pe ușă și pe ferestre în odăița strîmtă în care romînca cetea rar, monoton, și fata lui Sanis asculta neclintită, mișcîndu-și numai

mînile deasupra lucrului pe care-l avea pe brațe. Din cînd în cînd se oprea și ținea asupra cărții pe care o ținea Tudorița doi ochi arzători, pe care îndată și-i pleca, umeziți, și-i ștergea încet, pe furiș, cu dosul palmei.

— Tare-i frumos ! zicea ea la urmă, în amurg ; și pleca cu părere de rău spre casă. Multă vreme, înainte de a adormi, prin cap îi vijîiau vorbe și-i tremurau în ochii închiși icoane nelămurite.

Tudorița era singură în partea aceea de tîrg, și zilele-i treceau mai ușor cu fata lui Sanis. Vorbeau despre întîmplările tîrgului și mai ales despre ale mahalalei : despre o lehză, despre o moarte, despre o bătaie. Sîmbăta, Haia venea gătită și veselă, după o mîncare bună, la care nici vinul nu lipsise. Ieșeau pe o rohatcă, se plimbau pînă sub dealul Ulmilor, și se întorceau cu un buchet de flori, vesele și ațîțate. Tineri palizi, stîngaci în hainele lor nouă, treceau pe lîngă dînele murmurînd frînturi de cîntece ; și Haia, alătura de Tudorița, nici nu se uita la ei.

Apoi prietinia între cele două fete se strînse și mai tare. Intr-un rînd, în amurg, Haia intrînd fuga în casa picherului, se opri uimită în prag. Indărătul oalelor cu flori, la fereastră, Tudorița sta de vorbă c-un băiat nalt, negricios, c-o umbră de mustață deasupra buzelor. Stătu la îndoială. Dar Tudorița începu să ridă :

— Intră, Haie, intră, nu te teme, că nu te mînîncă...

Ea intră și se așeză pe o margine de divan, tăcută și mirată. Prietina ei spunea ceva tainic, cu mult foc, băiatului ; iar el o asculta cînd c-un zîmbet, cînd c-o încruntare din sprîncene ; și din vreme în vreme își oprea ochii ca de păcură asupra ovreiceii. Haia își

pleca genele, privea în pământ; apoi iar cerca să vadă obrazul celui din fața ei, și ridica pleoapele cu sfială.

Tudorița se ridică și-și petrecu prietinel pe din-dos, pînă în hudiță; apoi îndată se întoarse rîzînd, vorbind:

— Ce stai, dragă, așa? Pînă acu nu l-ai văzut niciodată?

— Nu, nu-l cunosc... Cum îl chiamă?

— Ștefan Bucșan...

— Aista-i Ștefan Bucșan, băietul lui Vartolomei? Eu l-am cunoscut, cînd învăța la școală... Băieții noștri se temeau tare de el... îi alunga pînă-n ulița noastră... Pe urmă s-a dus de pe-aici... Acu nu-l mai cunoșteam... El e?...

— Da, el e... răspunse rîzînd Tudorița. Și așezîndu-se alătura, pe divan, deodată își schimbă glasul și începu să spuie o taină mare.

Vartolomei, tatăl lui Ștefan, era un vîntură-țară și a colindat multe țîrguri și sate, ba ca notar, ba ca vechil, pînă ce, la urmă căzînd tot mai tare în patima beției, a ajuns să nu-l mai primească nimeni; și s-a întors iar în țîrg aici... Cu un singur băiat a rămas, cu Ștefan, și pe acesta l-a bătut, l-a horopsit, ca un tiran; l-a purtat desculț și flămînd, și el umbla din crișmă în crișmă... Și după aceea a murit. Iar băiatul a mai răsuflet, s-a dezghețat, și, pentru că n-avea mai mult de patru clase primare, a intrat practicant la judecătorie.

— Da-i un băiet frumos... șoptea Tudorița; și deștept, și nu se teme de nimeni... Totdeauna are parale în buzunar... Și umblă bine îmbrăcat... Toate fetele se uită după dînsul... Dar el nu se uită la nimeni...

Fata lui Sanis asculta cum se înmlădie în înserarea caldă glasul Tudoriței, — apoi, după ce fata picherului tăcu, ea ridică ochii, o privi drept și parcă îi ceru mărturisirea:

— Nu se uită la nimeni?...

Tudorița se apropie pînă la urechea ei. Începu a vorbi cu foc:

— Haie! să nu spui la nimeni... Auzi? Numai tu să știi... Mie mi-i drag Ștefan... Vine la mine sara; și tata nu știe... Numai ție îți spun, că tu îmi ești prietină... Să vezi cum îmi spune că i-s dragă, ș-are să mă ieie... Ție nu ți-a fost drag nimeni?...

— Nu! șopti Haia, — și dintrodată simți o mîhnire mare în suflet.

Amîndouă tăcură o vreme. Odaia se întuneca pe nesimțite.

— Cînd are să mai vie să te vadă? șopti domol fata lui Sanis.

— Nu știu, poate mine-sară...

Mai vorbiră un timp, cu greu, despre altceva, apoi Haia se sculă să se ducă acasă. Tudorița o apucă de mîna.

— Da' să nu spui la nimeni. Auzi?...

— Nu. Nu te teme. Nu spun la nimeni...

Ș-acasă pe cînd tată-său slab, cu pielea obrazului roșie și tăbăcită, sta tăcut în colțu-i obișnuit, lîngă sobă, pe cînd Rifca scărmana pene de gîscă în mijlocul casei, Haia se gîndea la descoperirea pe care o făcuse. Căuta să-și aducă aminte de înfățișarea lui Ștefan Bucșan, de șoptele Tudoriței, de mărturisirea primită, — și se gîndea, tot așa de tulburată ca și-n vremea cînd prietina ei îi cetea istoriile cele jalnice de dragoste. «Trebuie să fie fericită Tudorița...» se gîndea ea închizînd ochii pe jumătate.

— Ce dai așa din cap ? întrebă deodată Sanis, cu glas gros.

Fata tresări, spăriată.

— Ce ai cu fata ? strigă de la locul ei Rifca. Poate se gîndește la ceva...

— Cum se gîndește ? Trebuie să facă treabă... Eu cum muncesc toată ziua de dimineață pînă în sară ? Și de cu noapte mă scol, ca să mă duc să jupesc vitele la *meserniță*... Nici pe haham nu-l așteaptă cum mă așteaptă pe mine... Trebuie să muncească. Gîndurile ei, ce folos mi-aduc mie ?...

Mama și fata îl priveau uimite. De mulți ani nu rostise Leiba Sanis atîtea cuvinte. El știa afîta : cînd se înturna acasă de la abator, scotea de prin buzunări și de prin tureci bucăți de carne și le arunca pe leasa care aștepta sub țingirile de aramă, — pe urmă tropăia cu cizmele-i pline de sînge, se așeza la locul lui și nu zicea nimic, pînă ce nu-l chema nevastă-sa la mîncare. Atunci își îndesa în cap pălăria spartă și începea să înghită cu lăcomie. Apoi își ștergea cu dosul mînilor mustățile roșii, zbîrlite, — se învîrtea de două ori prin colțuri căutînd ceva și negăsind nimic, — își răsucea o țigară cit degetul, ieșea cu pași rari, și se ducea să-și beie litra de vin în colț la crîșma lui Zeilic Ornștain, poreclit Făluță Lapte-dulce.

— Ce ai în ia-sară ? zise Rifca prelung, privindu-l cu mirare.

— Cineva mi-a făgăduit un mire pentru Haia... grai Sanis ridicîndu-și în pod privirile șterse.

— Un mire pentru Haia ?... strigă femeia uimită. Și cine ți-a făgăduit un mire pentru Haia ?

— Hahamul...

Rifca întoarse fața spre Sanis, dar se uita în altă parte, căzută deodată pe gînduri.

Glasul Haiei porni deodată :

— Mie nu-mi trebuie nuntă încă... Logodnicul meu a murit. Nici macar nu l-am cunoscut și a murit.

Părinții nu răspunseră. Ceea ce ar putea spune fata n-avea nici o însemnătate pentru ei.

Rifca întrebă oftînd :

— Și cine-i mirele acela ? Știe hahamul că dăm zestre numai cinci sute de lei ?

— Știe. Dar el mi-a spus numai așa : Am un mire pentru fata ta...

— Și nu l-ai întrebat de nume ?

— Nu l-am întrebat...

— Leiba ! tu totdeauna faci așa !... strigă cu nemulțămire nevasta. — Iar jupitorul își aduse aminte că mîncase o jumătate de scrumbie cu ceapă ; și-n dată începu să se învîrtă căutînd ceva ; apoi își ră-suci țigara și ieși tropăind ca să se ducă la șfertul lui de vin.

După ce plecă el, fata începu să se frămînte în locul ei.

— Mie încă nu-mi trebuie nuntă, zise ea întunecată.

— Haie ! strigă maică-sa holbînd ochii. Ți-a spus cineva ceva ? Ce treabă ai tu ? Ce te privește pe tine ?... Mai bine vină aici și scarmănă și tu pene de gîscă... Leiba-i mînios. Dacă nu taci din gură, are să te deie cu capul de părete... Tu mai bine să taci din gură...

Haiei nu-i era frică de părinții ei ; ar fi putut să strige și să plîngă. Dar mai bine tăcu. Avea ea o tulburare în suflet și stăpînea o taină ; și iarăși în-

cepu să se gîndească, alegînd în neștire lîngă maică-sa fulgii ușori, ca de zăpadă.

A doua zi o neliniște ciudată o cerca din vreme în vreme. N-avea astîmpăr. Lăsa lucrul și cădea pe gînduri, ieșea în uliță și privea la deal și la vale, pe urmă intra în casă și iar se suia pe divan.

— Ce ai tu. Haie? întrebă maică-sa. Ce te frămîntî așa?

— N-am nimic... răspunse fata întunecată.

Pe după toacă, se cercetă înaintea oglinzii, își mîngîie cu mîna, ușor, părul în unde, își legă la gît o panglică roșie, și ieși grăbită. Intră la Tudorița, gîfiind.

— Ce este? ce-ai fugit așa?

— Imi era dor să te văd!... zise repede Haia. Apoi se așeză lîngă fereastră. Așteptă o clipă; se întoarse după aceea spre Tudorița.

— Astăzi a fost pe-aici?

— Cine?...

Fata lui Sanis nu răspunse. O roșată ușoară îi năvăli în obraji.

— Cine? întrebă a doua oară Tudorița. Ștefan?... N-a fost. Poate să vie mai pe urmă...

Haia se alătură de prietina ei. Rosti cu glas moale:

— Tare te rog, spune-mi și mie...

— Ce să-ți spun?...

— Spune-mi ce vorbești cu dînsul... Cum te desmiardă?... Spune-mi tot... tot...

Tudorița rîdea. Haia îi luase o mîna și i-o mîngîia.

— Tare te rog să-mi spui...

— Ce să-ți spun, dragă? N-am ce să-ți spun... Ți-am spus tot, că mi-i drag... că ne vedem cîteo-

dată, că tata nu știe nimic... Altceva ce să-ți mai spun?...

Totuși, în frînturi de fraze, începu să-i facă iarăși mărturisiri: de cînd îl cunoaște pe Ștefan Bucșan, cum s-au întîlnit întăi, care a fost cea dintăi vorbă a lui, cum a zîmbit el și ea a înțelea iubirea lui; — și Haia asculta cu ochii pe jumătate închiși, strecurînd printre gene o lumină de dorinți deșteptate, ori de păreri de rău. Iarăși creștea amurgul, și ele de mult tăceau, așteptînd parcă ceva. Fiecare se gîndea, cu privirile ațintite.

Ovreica se ridică în picioare și ieși încet. Dar nu intră acasă. Incepu să se plimbe lin pe ulița îngustă, apoi pe hudița umedă, prin umbra zaplazurilor și a zidurilor. Din cînd în cînd trecea pe lîngă ea, prin umbră, cîte un locuitor tăcut al mahalalei. Nici n-o băga în samă; își căta de drum. Ea se oprea, asculta răsunetul înăbușit al pașilor, apoi pornea iarăși. Un vînt cald cu mirosuri de pe bălțile stătute de la răs-cruce sufla în răstimpuri; noaptea era fără lună, și stelele erau așa de multe, ca boabe nenumărate de aur și ca o nesfirșită pleavă a boabelor, risipită în toată întinderea albastră a văzduhului.

Lumini ardeau în casele scunde, dar glasurile erau ogoiate pretutîndeni. Fata cerca să înțeleagă jocul umbrelor prin ferestrele aburite; zărea un profil de bătrînă cu nasul coroiat, ori un moșneag neclintit cu barba răscolită în jurul buzelor. Deodată tresări. Cineva se apropiase repede de dînsa, ocolind colțul hudiții, o privise plecîndu-se, apoi trecuse mai departe.

«El e...» se gîndi ea, și încremeni în loc. Ii bătea inima. Ascultă pașii cum se depărtează, apoi porni și ea după el, se lăsă la vale, spre casa lui Ion Rusu.

Se opri în drum, întâi. Ferestrele erau luminate, perdelele lăsate. Se apropie de cerdac, cercă să strecoare o privire prin vreo crăpătură, pe la colțurile geamurilor. Apoi ocoli casa și se apropie de perete. Cercă să tragă cu urechea. N-auzi nimic. Se întoarse iar în drum, stătu o vreme în cumpănă, — după aceea porni încet, cu părere de rău parcă, spre casă. Dar nu intră. Se lăsă încet pe prag, — ca să n-o audă cei din casă, își lăsă fruntea pe genunchi, închise ochii și începu să se gândească. — Din vreme în vreme ridica fruntea; aștepta parcă să treacă cineva.

Dar tăcerea uliții se prelungea. Se strecură într-un târziu în casă. Frații mai mici veniseră de la lucru și dormeau; Sanis încă nu-și părăsise pe prietinel său din colț, iar maică-sa tot cu penele se năcăjea în mijlocul odăii, clipocind de somn.

O întrebă cu glas obosit:

— Unde-ai fost, Haie? Da' ce, azi e zi de sărbătoare?...

Haia nu răspunse; începu să se dezbrace încet; apoi se ghemui într-un colț.

III

Ștefan Bucșan, băiatul vestitului Vartolomei, avea în ochii lui negri grămădite parcă focuri de patimi. Cu greutate mare, ca într-o cușcă, își făcea munca de practicant la judecătoria târgului. Privea pieziș spre țărani care intrau sfioși în grefă, lăsându-și căciula lângă ușă; privea în dreapta și-n stînga la tovarășii de masă, apoi își țintea ochii asupra grefierului, care se răsturna pe speteaza scaunului, cu mîinile în bu-

zunări, cu țigara în gură, și întreba de sus, cu nepăsare:

— Ce vrei, bade?...

Omul începea o tînguire încilcită, și «băieții» își puneau penele după urechi și ascultau. Apoi începeau dăscăliurile grefierului, cite timbre trebuiesc, cită muncă este de făcut; omul se scărpină în cap, iar Bucșan sta cu ochii la pîndă.

— Pentru scris, iaca, înțelege-te cu dumnealui... rostea domnul Ionescu arătînd cu degetul.

Și Ștefan sărea de la locul lui, ieșea cu omul în sală, îl grămădea într-un colț și prindea să-l descînte și să-l cerceteze. Il făcea să-și scoată punga, — rupea gologan după gologan, supărîndu-se, rîzînd, vorbindu-i de domnul grefier și de domnul judecător. Și omul rămînea amețit, se scărpină în cap, își căuta căciula, iar Bucșan strecura gologanii în buzunar și se întorcea în vîrfurile degetelor la locul lui. Toată grija, toată luarea-aminte erau îndreptate asupra ușii. Cum zăreau cu toții sumanul ori cojocul, își încetau scrisul, și Bucșan scotea un oftat de ușurare și de nădejde, — cînd era rîndul lui «să dea asaltul». Căci tot meșteșugul era să știi cum să aduci vorba, unde să vorbești de judecător, unde de grefier, cum să faci pe om să scoată punga, cum să te ridici în vîrfurile degetelor și să-ți înfunzi privirea spre francii și spre gologanii cu amar adunați, cum să știi să scoți para după para... Era o luptă în adevăr, pe care Ștefan Bucșan știa s-o ducă totdeauna la bun sfîrșit, cu grabă și cu cruzime.

Acolo, în grefă, își făcuse tînărul toată învățătura înaltă a vieții. Acolo învățase să rabde o privire de batjocură de la unul mai tare decît el, să strecoare o vorbă ascuțită și-o privire de ură spre cel umilit. Și

ieșind spre sară, își puna puțin pe-o ureche pălăria rotundă, își aprindea o țigară și se îndrepta spre cafenea. Acolo, după obiceiul tovarășilor, juca un *domino*, o *spaniola*, cetea o gazetă, — și când nu se ducea undeva la o crîșmă, se îndrepta spre mahalalele lui iubite, — căci un tînăr ca el totdeauna trebuia să aibă o dragoste. Dar în viața aceasta în care se ridicase cu asprime și prin care din greu răzbătea, el nu știa să umble decît pentru puținele și săracele lui plăceri: o beție cu prietinii, un rînd de straie nouă... Iar vorbele schimbate îndelung la un colț de porțiță, în fundul unei grădini, — le rostea tot pentru plăcerile lui visate cu cutremur în ceasurile-i grele și singuratice.

Cu gîndul ațintit numai asupra vreunei plăceri se strecura întotdeauna repede, cu ochii lui mari și negri lucind prin fundul inserării, spre căsuța joasă, cu flori în fereastră, unde îl aștepta Tudorița lui Rusu. Intra încet, cu zîmbetu-i plin de lumină; nu spunea o vorbă; închidea iute ușa în urma lui și nările-i tremurau și închidea ochii, când fata, întinzînd spre el mîinile, se alătura, i se lăsa pe piept și-l întreba de ce-a întîrziat.

— Am stat tîrziu la cancelarie... șoptea el, lăsîndu-se pe marginea patului. Pe urmă, m-am mai plimbat cu prietinii...

— De ce te duci la cafenea?... întreba fata, privindu-l cu teamă.

El răspundea îndată ațintindu-și asupra ei ochii mari, negri:

— N-am fost la cafenea... Ce să fac acolo?... Îndată ce-am scăpat de ei — am așteptat oleacă să se facă sară, și întins la tine am venit...

— Nu te-a văzut nimeni?...

— Nu m-a văzut...

Tudorița îl mîngîia încet cu mîna stîngă pe obrazii brunii, fără strălucire.

— Uite ce obraz moale ai, zicea ea. Parcă-s niște obraji de fată... De ce te uiți așa la mine...

Și el rîdea arătîndu-și dinții albi și ascuțiți, și se pleca domol spre ea, cu o sărutare pătimașă.

Tudorița lui Rusu, orfană de mamă, crescuse singură prin străini, fără dragostea tatălui, fără dragostea nimănui. Singură, cum se pricepea și cum încet-încet învățase, ducea cu amar, cu ceea ce mai rămînea din puțina leafă a picherului, casa. Răbdase de foame și de frig, plînsese pe la porțile străinilor și abia acuma, după optsprezece ani împliniți, izbutea să ducă mai lesne de azi pe mîne, cu împletitură și cusături, o leacă de gospodărie orînduită. Și abia acum, după optsprezece ani împliniți, începu să fie mîngîiată de un vis de fericire. Căci de ani, trăind singuratică între femeile mahalalelor, rănită și batjocorită de priviri, rar auzind o vorbă bună, de ani se mîngîia gîndindu-se că vor veni pentru ea zile de fericire și de noroc. De ani se mîngîia nădăjduind. Iar acuma deodată intrase în împărăția visului. Ascultase cu sufletul plin, în tăcerea căsuței ei, vorbele încet strecurate, care-i pipăiau parcă urechile și intrau în mintea ei ca ademenitori, vorbele care-i pipăiau și urechile și gura, și-i învăluiau mintea.

— Mult n-avem să așteptăm... zicea Bucșan, privind-o stăruitor cu ochii lui mari. Mi-a făgăduit domnu grefier că are să vorbească cu judecătorul... Are să-l roage, are să-i spuie... Grefierul ține la mine. Și de la april viitor mă înaintează copist... Și pe urmă puțin ne pasă...

Și rămînea singură după îmbrățișările lui Ștefan,

visînd la o căsuță în marginea tirgului, la o grădină, și la gospodăria curată în care va munci ca o roabă, — cînd va fi și ea în rînd cu lumea, cu copilul ei, cu toate ale ei, fără grija nimănui, închizîndu-se în puținul ei și căutînd să fie fericită cu cît de puțin!

Își amintea de copilul ei, — și i se strîngea deodată inima, în visurile-i de noroc. O îndoială totuși răzbătea. De aceea încă n-a spus lui tată-său, căci cine știe... cine știe... Pruncul creștea încet-încet în sînul ei, și-i bine întăi să fie pe deplin încredințată de înaintarea lui Ștefan, și pe urmă să spuie piche- rului: «Da, am greșit, dar în luna lui mai facem nunta...» Dar întăi trebuie să aibă făgăduială în toată puterea cuvîntului. Altfel, dacă ar spune un cuvînt, Ion Rusu și-ar lepăda cortelul și pălăria și ar începe să urle, căutînd undeva un par ca să-i rupă spi- narea...

Își făcea visuri în singurătatea căsuței ei și aștepta. Iar Ion Rusu venea din cînd în cînd, prăfuit și ne- gru la obraz, ars de soare și de vînturi, umbla prin casă împiedicîndu-se de lăvicere și întrebînd rar, pe nas, cu gîndul aiurea :

— Ce mai faci tu, Tudoriță ?

— Bine, tată... cu nacazurile...

— Ei, lasă, Tudoriță, lasă... Iaca, ține... cîtiva lei... mi-au mai rămas... Caută și fă economie...

Pe urmă începea să rîdă, pe cînd fata îi punea un ștergar curat pe masă.

— Tot îmi spune unul și altul : de ce nu-ți măriți *cucoane* Ioane, fata ?... Și eu de colo : Apoi fata mea... hanoi fata mea... Eu fetii mele nu-i dau zestre... Cui îi place, așa s-o ieie...

— Cam greu, tată...

Picherul își sorbea încet paharul de vin și se în- torcea holbat la dînsa :

— Ce-ai spus ? Zestre ? parale ? Da' ce ? eu cu lux te-am învățat ? Să nu-mi spui fleacuri, că eu nu știu multe... Cui îi place, așa să te ieie... Ai înțeles ? Eu umblu prin ploii, eu umblu pe vreme rea, vai de capul meu... și încă să-ți fac zestre ?... Tu să fii cuminte, atîta... Ii avea noroc, bine ; nu, cum a vrea Dum- nezeu, scurt !... Numai să nu fii proastă... Să nu cumva s-aud eu ceva, c-apoi atîta ț-i leacul.

Ion Rusu mormăia multă vreme, pe nas, amenin- țînd. Tudorița se știa străină de inima lui, de și el întruna striga : fata mea așa, fata mea pe dincolo ; știa că el o singură dragoste are : pentru *considerația* ce i se cuvenea și pentru vorba *cucoane*. De-aceea chiar ar fi fost în stare s-o calce în picioare «dacă ar afla ceva», dacă ar afla că «fata lui l-a făcut de rușine».

Alteceva nu grăia acasă ; stătea o zi, mult două, pînă ce-și dădea raportul, după aceea iar pleca, din canton în canton, din crîsmă în crîsmă, și nu se în- torcea cîte-o săptămînă, uneori și mai mult.

Dar vorbe despre dragostea Tudoriței cu feciorul lui Vartolomei începură să răzbată în mahala. În fundul uliții, sub salcîmii cei bătrîni, sub singurii copaci din partea locului, la casele aprozilor, cîteva cumetre se strîngeau în fiecare sară și stăteau la pîndă. Așteptau pînă ce se întuneca de-al binelea, și vorbeau despre una, despre alta, apoi își aduceau aminte «de fata ceea a lui Rusu». Iar ovreicile din preajmă își tîrîiau papucii pe talpă prin pulberea dru- mului pînă la ele, se alăturau de zaplazuri, și înce- peau toate odată să spuie. Mai ales Reiza, care ținea

dughenița, și era în orice clipă a zilei în prag, știa o mulțime de lucruri, și grăia dînd din mîni și trăgînd în fiecare clipă vînt în foile pieptului.

— Eu n-am știut... De unde să știu?... Eu îmi caut de treburile mele... de sărăcia mea... Barbatu-meu cu gaz toată ziua, eu cu dughenița... Da' pe urmă mi-a spus cineva... Reiză, zice, eu știu un secret... Reiză, zice, fata picherului trăiește cu Ștefan al lui Vartolomei. Și m-am pus eu sara la pîndă și m-am uitat, și n-am văzut nimica... Unde-i feciorul lui Vartolomei? zic. Reiză, zice, uită-te bine... Uită-te bine, Reiză... vine pe dincolo, pe hudiță, și intră pe dindos... Și m-am uitat pe hudiță, și așa a fost, l-am văzut cum vine pe hudiță, și intră pe dindos...

Și Reiza dădea repede din cap, cu tufele de păr fluturînd pe dinaintea ochilor, și arăta cum a văzut ea, cum s-a uitat în toate serile, și dădea amănunte cumetrelor, care ascultau cu ochi lucitori, în serile acelea calde de vară. Apoi Reiza, naltă, uscată, numai pielea și ciolanele, își întorcea spre maghernița ei obrazul prelung și uscat, și pornea, clămpănindu-și papucii; iar celelalte vecine ale ei o urmau, vorbind trăgănat, cu pruncii adormiți la sîn.

Vestea se răspîndise și-n alte mahalale, în zilele cînd feciorul cel mic al fereduearului, cu șapca lui soioasă și cu redingota flenduri, umbla pe ulițile strîmte sunînd dintr-o talangă. În zilele acelea bolovanii din cuptorul feredueului erau încălziți și femeile se grămădeau spre casa uriașă, cu părășii totdeauna umezi, și înlăuntru, pe treptele de stejar, în aburul năbușitor, bătîndu-se peste trupurile mari cu măturile de frunze de stejar, puneau la cale și deosebitele întîmplări din îngrămădirea aceea a tîrgului.

Tudorița își dădu îndată sama că în jurul ei se

petrece ceva neobișnuit și «se vorbește». Cînd ieșea cu lucrul în cerdac, după ce se așeza pe scăunașul ei, vedea că se întind capete curioase spre ea de pe la colțurile caselor, prin ferestrele deschise. Cînd trecea peste drum, la dughenița Reizei, ca să cumpere ceva, privirile ascuțite ale ovreiceii, de și erau însoțite de rîs și vorbe multe, parcă o cercetau, parcă o spionau pînă în toate cutele îmbrăcămîntei. Și toate vecinele încete, cînd ieșeau ca să-și culeagă de prin pulbere ori din marginea băltoagelor, odraslele tîrtoare, aveau și-n spre dinsa o privire de înțeles, o privire ascuțită, care deștepta parcă o clipă obrazurile ofilite.

Haia lui Sanis venea acu mai rar în odăița curată, în care ascultase povestirile triste de dragoste. Și cînd venea, avea o însuflețire ciudată, aducînd vești de prin alte părți ale tîrgului, despre greșala unei fete, despre despărțenia unei cucoane. Vorbea cu amănunte, se interesa de intrigile de dragoste cu sete, parcă o viață nouă și chinuită se deșteptase într-însa.

Vorbi de cîteva ori, cu teamă însă, și despre Ștefan Bucșan.

— Am aflat și despre domnu Bucșan ceva...

— Ce-ai aflat?

— Am aflat că acu un an fata lui Gavrilaš îi scria bilete de dragoste...

— Bine, putea să-i scrie...

Și Haia rîdea cu ochii lucitori; apoi pleca, și Tudorița rămînea pe gînduri, cu inima rănită.

Intr-o sară, Ștefan îi spuse rîzînd:

— Cum îi zice fetei celeia pe care am văzut-o aici într-o zi?...

— Acea-i Haia lui Sanis... da' de ce mă-ntrebi?

— Așa... Tot o văd sara pe uliță, când trec și vin la tine...

— O vezi pe uliță ? Și ce face ?

— Eu știu ce face ? răspunse Bucșan rîzînd. Parcă mă spionează... Am s-o întreb eu odată...

— Ba nu, Ștefane, să n-o întrebî... Las' că am să vorbesc eu cu dînsa...

Tudorița avea de cîteva zile bănuieli. De ce nu mai este fata lui Sanis ca nainte vreme ? De ce a început să vorbească așa, înfrigurată, despre atîtea ? De ce spionează ? De ce dă tot mai rar prin casa ei, și-n schimb, una-două, dă năvală ziua în maghernița roșie a Reizei ?

Începu să pîndească dughenița din față. Căuta să înțeleagă ce se spune acolo, între cele cîteva rafturi sărace. De auzit nu auzea vorbele ; dar mîinile Reizei ș-ale Haiei se zbăteau, se încîlceau, parcă erau purtate de un vînt năprasnic. Și li se alăturau capetele, și le lunecau ochii în aceeași parte...

Intr-o zi, Haia sosi gîfîind, gătită, cu părul luciu mirosînd ușor a gaz, ca totdeauna. Era cu fundă roșie la gît și cu bluză nouă, trandafirie. Tudorița cosea la o bluză, cu luare-aminte, — și își ridică domol ochii spre prietina ei.

— De ce te-ai gătit așa ? zise ea încet.

— Așa, ca să fiu frumoasă... zise tare, rîzînd, Haia. Și se așeză pe pat, alătura.

— Hm. Ți-i drag poate cineva...

Fata lui Sanis simți două priviri, care dintrodată aveau o lucire aprigă, și se înroși. Nu răspunse.

Tudorița se sculă încet. Apoi se așeză într-un colț, pe un scaun, cu un gemăt ușor. Era galbenă ca ceara, și-i ardeau ochii.

— Ce este ? ce ai ? întrebă Haia, țintind-o.

— N-am nimic, dragă ; mi-i rău... Mi-a venit așa, o amețeală...

Fata lui Sanis tăcu iar și rămase privind cu luare-aminte, cu curiozitate, la obrazul bolnavei, pătat ușor în umerii obrazilor și pe frunte.

— Ce te uiți așa la mine ? zise deodată Tudorița, ridicîndu-se în picioare. În glas i se deșteptase un fior de mînie.

— Poate te superi ? — întrebă Haia arătîndu-și dinții.

— Haie ! strigă deodată Tudorița privind-o țintă. Tu nu-mi mai ești prietină. Văd eu bine că nu-mi mai ești prietină... Vii să mă spionezi... Pe urmă umbli cu poșta prin toată mahalaua... Stăi, stăi, nu vorbi, că te-am înțeles... Acu văd și din ochii tăi... Tu ai spus la toată lumea ! Tu ai răspîndit vorba, ș-acu toate femeile se uită la mine, mă pîndesc și mă cercetează... Să-ți fie rușine, Haie ! Eu am avut credință în tine și tu te-ai purtat ca o mizerabilă. Așa prietină mi-ai fost ?...

Fata lui Sanis privi întâi în pămînt. Cercă pe urmă să zîmbească cu stînjnire, apoi își ridică hotărîtă fruntea, și între ochii lucitori i se încreți o dungă ușoară.

— Și ce vrei de la mine ? strigă ea deodată.

Tudorița rămase încremenită.

— Cum ce vreau ? Să te duci vreau, să nu te mai văd !... Crezi că eu nu știu de toate ale tale ? Crezi că nu știu că ții calea lui Ștefan ?... De asta te gătești, ca să-i ieși înainte !...

Simți o amețeală, o sfîrșire. Fata lui Sanis se ridica cu ochii plini de mînie ; voia să spuie ceva și-i tremurau buzele. Apoi izbucni, șuiurîndu-și cuvintele :

— Crezi c-are să te ieie !... Ai să rămii cu copilul

tău în sărăcie... Da! poate mi-i drag mie, — ce nevoie ai?... Ii ies înainte în toată sara, ce nevoie ai?...

O fulgera cu privirile, și i se adîncea dunga de umbră de deasupra nasului. Tudorița simți în toate mădularele o putere cumplită; se repezi; apoi căzu sfîrșită la marginea patului. Haia se strecurase sprintenă pe ușă și fugea înfricoșată spre casă.

Dintrodată, într-o izbucnire de cîteva clipe, se sfîrșise prietinia; ș-acuma nu-i mai părea rău nici de vorbele purtate la Reiza și la salcîmii din fundul uliții; nici de pîndeale ei din fiecare sară. Acu dintr-odată își simțea sufletul lămurit și înțelegea că de multă vreme nu mai avea nimic cu fata picherului. Ba, după vorbele Tudoriței, ca și cum i s-ar fi luat o greutate de pe inimă, simți o zvicnire de sînge care-i bătea la tîmple și o orbea, cum sta încruntată, cu ochii ațintiți, în colțul ei de divan. Simțea un tremur în toată ființa, o dorință întunecată a tuturor simțurilor, — simțea însfîrșit cu toată puterea că iubește pe feciorul lui Vartolomei de mult, din sara cînd a trecut pe lîngă ea, la colțul hudiții.

De-o săptămînă în jurul ei, în casă, iar se vorbea despre logodnă. Sanis iar se avînta să rostească douăzeci de cuvinte; ea toată vremea tăcuse. Sufletul ei parcă aștepta izbucnirea. Ș-acuma era hotărîtă să se zbată, să se lupte; acuma începea să se simtă tare. Iar pînă ce va fi nevoie de zbatere și de luptă, trebuia să se închidă în sufletul ei, să nu-i știe nimeni taina; singură în întuneric să sufere, pînă ce se va bucura! — Sta întunecată în colțul ei de pat; nici pe jupitor nu-l vedea cum se mișcă bocănind și mormăie amintindu-și de ceea ce-i spusese hahamul; nici glasul

trăgănat al maică-sa nu-l auzea; nu-i trebuia să audă nici să vadă! Voia să fie singură.

Iar după două zile domnul Ion Rusu, picherul, se întorcea tulburat de la treburile lui, de la cancelaria inginerului, cu cortelu-i uriaș și cu pălăria-i cenușie, pleoștită. Cetea mergînd spre casă cîteva vorbe zgîriate cu o peniță rea pe un petic de hîrtie; cetea, și-și ștergea fruntea de sudoare cu basmaua-i mare, roșie, și nu-i venea a crede! — Un băiat de ovrei îi ieșise înainte în capătul uliții și-i pusese în mînă hirtia, — pe urmă se dusese în treaba lui, la fugă, desculț și cu capul gol.

Domnul Rusu cetea cam greu, abia putea ceti, dar izbutise să înțeleagă:

«Domnu picheri! află că domnișoara Tudorița trăiește cu un funcționar și se întîlnește cu dînsul cînd nu ești dumneata acasă... ș-acuma-i însărcinată...»

Domnu picher cetise pînă la sfîrșit hirtia, și simțise că i se ridică în cap sîngele. Acuma, aproape de casă, iar o cetea, o cetea pînă la sfîrșit, frază încurcată după frază încurcată, și își ștergea de sudoare obrazul întunecat. Se uită în juru-i. Băiatul desculț și cu capul gol nu era nicăieri. De la ferestre îl priveau cum trece nevestele mahalalei. Zări și chipul fetei lui Leiba Sanis, dar numai o clipă, — mai curînd doi ochi înfocați și iscoditori.

El se grăbea la vale spre casă, și se gîndi la rușinea pe care o va avea în fața tuturor cunoscuților, cînd se va afla că fata lui, fata lui cea crescută fără zestre, fără lux, fata lui cea harnică, l-a făcut de rîs, i-a pătat onoarea lui! La altceva nu se gîndea decît la asta și-i venea amețeală.

«Adevărat să fie?...» Și privea spre hîrtia pe care o păstra boțită în mîna.

Pe nesimțite grăbea pașii, pe nesimțite îi creștea mînia.

«Mă miram eu de ce-i așa mîhnită de-o bucată de vreme, de ce umblă așa în jurul meu... parcă vrea să-mi spuie ceva...»

Tudorița nici mîhnită nu se arătase umblînd pe lîngă dînsul, nici nu voise să-i spuie ceva; dar domnu Ion Rusu tot mai multe dovezi de vinovăție găsea în cugetul lui de tată rușinat în fața lumii.

Cînd intră în casă, izbi ușa și o încuie cu cheia. Puse cheia în buzunar; trînti pălăria pe un pat și cortelul pe altul, puse mîinile în șolduri și ridică o privire alburie, întăritată, spre Tudorița, care sta ghemuită într-un colț, în fundul patului.

— Ce ai? De ce gemi?

— Mă doare capul... șopti fata. Și privindu-l simți un fior prin inimă.

Domnul Rusu începu să rîdă cumplit.

— Te doare capul? Așa? te doare capul? Crezi că eu nu știu de urmările tale, madamo? Crezi că dacă eu umblu pe coclauri muncind și asudînd, nu știu nimica? De ce te doare capul? Ce ai?...

Fata privea țintă hîrtia boțită pe care tatu-său o ținea în mîna stîngă.

— Ce hîrtie e aceea? zise ea deodată amețită.

— Mă mai întrebi? strigă cu mînie picherul. Mă întrebi ce hîrtie? Să-ți spun ce hîrtie? Dar tu pînă acuma mi-ai spus mie? Mi-ai spus de ticăloșiile tale? Mi-ai spus că-ți făceai de cap cu nu știu cine, pe cînd eu lipseam de-acasă? Mă făceai de rîs și de ocară! N-am să mai pot ieși în lume de răul tău!... Vină-ncoace! Spune-mi ce-a fost!

Tudorița se ridicase de la locul ei și se zvîrlise spre ușă, ca să fugă.

— Unde te duci? urlă cu mînie Ion Rusu. Stai colea! Vină și-ți dă samă!

O apucă de mîni și o azvîrli la loc, în fundul divanului.

Fata slobozi un țipăt, apoi întoarse capul, cu privirile arzătoare:

— Ce vrei? ce să-ți spun? De ce să-ți spun? Ți-a fost vreodată milă de mine? M-ai îngrijit? mi-ai dat ce-mi trebuie? ai căutat să mă gospodărești? ce mi-ai făcut? M-ai lăsat așa să trăiesc în lume ca o orfană!...

Se opri dintrodată, izbită; greutatea cumplită a pumnului îi zgudui oasele capului; ochii i se umplură de sînge.

— Aista-i răspunsul tău, ticăloaso? Așa? Vra să zică-i adevărat? E adevărat?...

Și cu ochii spărioși, crescuți pe fața întunecoasă, Ion Rusu se prăbuși asupra copilei. Incepu s-o trîntească cu capul de perete, o dată, de două ori; apoi o izbea cu palma peste obraji și peste ochi urlînd. Fata dădu drumul la trei țipete prelungi, sfîșietoare, apoi amuți, — pe cînd sîngele îi năboia pe ochi și pe gură. Glasuri și tropote porniră dintrodată pe afară, capete de femei se arătară la geamuri, cineva zgîlții clampa ușii.

Rusu întreba:

— Cine-i acela? Știe el de copil? Spune-mi cine-i?...

Dar copila nu putea răspunde. Gemea înfiorată și abia se zbătea.

— Domnu picher! domnu picher! se auzeau glasuri de afară. N-o omorî, domnule Ioane!...

— Ce este? răcni el întorcându-se cu minie. Ce vă boldiți pe ferești! Porniți și vă căutați de treabă...

Se repezi la ușă și o deschise. Ieși în prag cu ochii încruntați. Izbucni iar :

— Da' ce-i aici? iar maroc?...

Femeile se trăgeau înapoi; Haia Sanis intră în maghernița roșie a Reizei; și de acolo și ea, și ovreica lungă și osoasă, pîndeau scoțind în fiecare clipă capetele și cercetînd casa de peste drum...

IV

Sara, după o zi înăbușitoare, începu a bate un vînt răsunător, șuierînd prin podurile goale ale caselor, bubuind în tablele acoperișurilor: parcă umbla cineva cu cizme grele pe deasupra lor. Haia lui Sanis, de cum căzuse amurgul și văzduhul prinsese a suna, sta toropită într-un ungher, grămădită în perinele de puf. Parcă nu vedea pe nimeni; ochii îi încremeniseră ațintiți, cu dunga de umbră săpată între ei; din vreme în vreme un fior îi alerga prin trup și buzele ei pline și roșii aveau un tremur ușurel.

Maică-sa umbla prin casă după treabă; din cînd în cînd se oprea și o privea cu grijă.

— Ce ai tu, Haie? Spune, poate te doare ceva? poate-ți trebuie ceva...

— Nu-mi trebuie nimic!... strigă fata cu hotărîre. Să mă lăsați în pace...

Și Rifca dădea din cap, ori strîngea din umeri și murmura singură prin colțuri:

— Numai dracu poate să știe... Așa fată cu toane și cu mofturi încă n-am văzut...

După ce se întunecă bine, fata se sculă și se găti repede la oglindă; apoi ieși, ca-ntr-o izbire de vînt.

— Unde te duci, Haie?

Dar fata nu răspunse. Se hotărîse. Cu pași iuți se îndreptă la vale, spre colțul hudiții. Apucă la dreapta, prin umbra de cărbune a zidurilor; se întoarse; apoi începu a umbla încet. În jurul ei zgomotele ciudate ale nopții tremurau pretutindeni; secerea lunii printre nouri alburii se purta ca împinsă de o apă năprasnică, undeva, spre asfințit. Haia se oprea de cîte ori un om se arăta în capătul uliții, venind din inima tîrgului. Apoi iar începea să umble domol; pe cînd necunoscutul înainta încet și umbra lui îl urmărea pe părțile caselor scunde, dispărînd în bolți și iar apărînd, ca un dușman nesimțit.

Fata umbla neliniștită; cîteodată se scutura, ajunsă de răcoarea nopții; se îndosea în unghiul unui zid, ieșea iar în lumina slabă. Deodată încremeni locului. Cunoscuse pe Ștefan Bucșan care venea domol la vale, drept prin mijlocul uliții. Venea fluierînd încet un cîntec, și din cînd în cînd focul țigării pe care o ducea în răsîmpuri la buze, îi arunca o lucire fugară pe obraji. Înainte de a ocoli colțul, în hudiță, azvîrli țigara. Apoi se opri plecîndu-și capul cercetător. Haia făcuse doi pași spre el.

— Cine-i? întrebă el cu glas înăbușit.

— Domnule Ștefan... Domnule Bucșan... eu sînt... nu mă cunoști?... Haia Sanis!...

— Aha!... vorbi tînrul. Te cunosc... și începu a rîde încet, cu prietinie.

La rîsul lui, fata simți cum îi tremură o căldură dulce în piept. Șopti pripit:

— Nu ne vede nimeni? Aș vrea să-ți spun ceva... Dar nu trebuie să ne vadă, nici să ne-audă nimeni...

— Ce vrei să-mi spui ?

— Îndată... Hai puțin mai încoace... pe hudită... pe-aici nu trece nimeni... Domnu Bucșan, nu te duce... tatăl ei s-a întors azi acasă... Domnu Ion s-a întors acasă... Voiam să-ți spun numaidecît... Chiar de-aceea te-am așteptat...

— Te-a trimes Tudorița ?...

— Nu, nu m-a trimes Tudorița. Azi a venit domnu Ion mîniat... I-a arătat o scrisoare... Nu știu cine-a făcut un denunț... Vai ! ș-așa de cumplit a bătut-o, a lăsat-o mai mult moartă... Și tot o întreba : Cu cine ? cu cine ? Al cui e copilul ?... Ș-o bătea...

— Care copil ? întreabă Bucșan întorcîndu-se spre Haia.

— Nu știi ? ce ? dumnitale nu ți-a spus ? nu ți-a spus niciodată ?

— Nu !

— Cine știe ! poate acu e în primejdie să piardă... A bătut-o tatu-său și o întreba... Dar ea n-a spus nimic...

Bucșan își plecă în piept capul, tulburat, și începu să se gîndească. Apoi se întoarse spre Haia și se uită la ea cu luare-aminte.

— Acu ce să fac ? întreabă el încet.

Fata nu răspunse, numai îi luceau ochii prin umbră.

— Ce pot să fac ? întreabă el iar. Nu pot să-i fac nimic... Eu încă n-am slujbă... De la april era vorba să mă înaintez, dar de unde pot ști sigur că voi izbuti să fiu numit ?... La asta nu m-am așteptat niciodată... Și niciodată nu m-am gîndit că ar putea să afle tatu-său... De-acu nu mă mai pot duce pe la dînsa. Ce pot eu să fac ? Nu pot să fac nimic... Eu

ni-am cu ce s-o țin... Poate chiar să vie tatu-său și să-mi ceară socoteală, eu nu pot face nimic... Nici nu pot sta de vorbă cu el... Ea nu ți-a spus nimic ? Ce face ?...

— Nu știu ce face ! șopti repede Haia. Nu mi-a spus nimic...

Apoi se apropie cu taină de Bucșan :

— Eu nu mă mai duc pe-acolo... Eu cu dînsa m-am sfădit !...

— Atuncea de unde știi toate acestea ?...

Ștefan se opri și se întoarse spre fată. Se opri și ea. Erau singuri, într-un colț depărtat de toloacă, în capul mahalalei, împresurați de împletituri fantastice de spini și buruiene, sub pulberea nelămurită, fugară, schimbătoare, a lunii. Vîntul fugea slobod împrejurul lor, îi împresura în vârtejuri călduțe. — Ea îl privea deodată în față cu ochi arzători, ținuiți parcă cu două ace de argint. Și deodată prin pieptul lui Bucșan trecu o adiere, prin mintea lui o lumină de înțelegere și începu să rîdă încet, arătîndu-și dinții ascuțiți.

— De ce v-ați sfădit ?...

— Așa, ne-am sfădit într-o zi, săptămîna trecută... Parcă eu pot să-ți spun ?... Vrei numaidecît să știi ? Eu credeam c-ai să înțelegi, credeam c-ai să te oprești o dată macar într-o sară, să mă întreb... Totdeauna mă vedeai, și treceai înainte... Nu ți-a păsat niciodată de mine... Acuma știi...

Bucșan întinse mîna. Fata se întoarse în loc, și porni în fugă, cu fustele filfiind în vînt. El se repezi pe urma ei, o ajunse la șanțul tîrgului, aproape de îngrămădirea neagră de case, o cuprinse de braț, o opri și-o întoarse în loc.

Fata se apăra gîfiind :

— Ce vrei ? lasă-mă ! Ți-am spus ! acu ce mai vrei de la mine ? Ți-am spus tot... ce mai vrei ? Dumnitale alta ți-i dragă și de la mine n-ai ce cere...

— Nu mi-i dragă nimeni... Cine ți-a spus asta ?... Ce am eu acuma cu Tudorița ? Eu cu dînsa de mult aș fi sfîrșit-o dacă aș fi știut... Ea a făcut o prostie ; a aflat tatu-său... A făcut o prostie, de-acu să se descurce... Și lui tatu-său pot să-i spun, dacă vine la mine... Ce am eu cu fata dumnitale ? Nici nu mi-i dragă, nici nimic, acu toate s-au sfîrșit între noi... Stăi, de ce te zbați ? Stăi să-ți spun numai o vorbă...

Fata lui Sanis tremura înfrigurată ; parcă se grămădeau în sufletul ei lacrimi, spaime și bucurii. Iar Ștefan Bucșan simțea tremurul brațelor sub degetele lui ; o năvală de sînge i se sui în ochi, cerca să tragă la piept pe fată, se lupta tăcut prin întuneric, cu dinții strînși.

— Lasă-mă ! gema înăbușit fata. Lasă-mă, că mă așteaptă acasă. Ah ! lasă-mă ! Acuma ți-am spus tot, ți-am spus că-mi ești drag, lasă-mă ! Vin să ne întîlnim mîni ; acuma lasă-mă ! Vin aici mîne-sară, merg unde vrei, acuma lasă-mă !...

Apoi deodată tăcu. Simți aproape lucirea ochilor lui, aproape de ochii ei. Și parcă avu un gemăt de durere cînd o arse o săgeată fierbinte pe buzele întredeschise. Brațele și picioarele i se destinseră din încordare și începu a merge repede, dusă fără voință.

Șoptea încet din cînd în cînd :

— Unde mă duci ?... unde mă duci ?...

Și el se opri într-un timp și ea îi simți iar apropierea ; și-l privea ca printr-un abur ; și deodată îi cuprinse tîmplele cu palmele, și se ridică în vârful degetelor spre dînsul.

Și pipăindu-l, urmărindu-l aproape, pierdută și fericită, gîfția :

— Unde mă duci ? spune-mi unde mă duci !...

V

Pentru Haia lui Sanis, acuma, viața care se mișca în jurul ei nu mai avea nici o însemnătate. Puțin îi păsa de privirile întunecate ale lui tatu-său, de oftările lungi ale maică-sa, puțin îi păsa de planurile de logodnă care se țeseau în jurul ei, în auzul ei. În anul acela nu s-a bucurat ca altădată de sărbătorile mari ale neamului. — În începutul palid de toamnă, de anul nou, privea pe gînduri fără să vadă și fără căldură în suflet la mișcarea din ulița îngustă. Toate fețele erau vesele ; straiele murdare dispăruseră ; copiii vioi, cu pălării adevărate în cap, făceau zarvă și se jucau cu nuci în tocurile scobite la marginea șanțurilor ; daruri de turtă dulce treceau de la prietin la prietin. O tinereță bucuroasă izvora, furnica în toate părțile pe uliți. Pînă acum flăcăușii aceștia palizi lînceziseră în odăi umede și murdare, plecați asupra acului, bătînd încordați cu ciocanul, trudindu-se în toate meseriile, săraci și umiliți ; iar acuma umblau încet, se odihneau parcă în soarele auriu de toamnă, care frîngea raze și-n ochii lor neliniștiți.

Haia Sanis îi privea nepăsătoare de la geamul ei. Instrăinată a fost în anul acela și de marile zile ale toamnei, de sărbătoarea împăcării și a cuștilor. Nu-i mai aduceau lacrimi în ochi povestirile vechi pe care Sanis, în odihna zilelor acelora, întors de la școală, în cușca acoperită cu papură, le cetea cu glas trăgănat în cărțile cu scoarțe lustruite de piele. Taina

întrecutului, tragediile vremurilor întunecate, băteau zadarnic la urechile ei. Nici zîmbi slujbaşilor templului care intrau purtînd într-o mîină simbolul legii. Se uita numai la cutia lor de tinichea în care sunau banii, — şi i se părea că perciunii din proaspăt încîrlionţaţi, li se scutură prea cu grabă, şi că prea din fugă atingeau tablele sfinte bătute în uşorul uşii...

Parcă o jale o cuprindea văzîndu-se așa de înstrăinată între ai săi. Apoi uita totul, rămînea cu ochii aţintiţi în necunoscut, şi se înfiora gîndindu-se la dragostea ei, la patima iute care năvălise în ea ca un vînt de nebunie. Abia aştepta sara, nu-şi găsea astîmpăr; n-asculta nici glasurile care o întrebau, nici nimic, intra în întuneric, se ducea; şi tîrziu se întorcea, se furişa pe uşă.

Maică-sa ridica un cap mare, cu părul zbîrlit, prin semi-întunericul împrăştiat de lampa cu fitilul micşorat. Cu glas muştrător, cu nelinişte, îngîna:

— Ce ţi-i de cap, fată? Unde te duci? Am să te spun lui tatu-tău şi are să fie rău de tine...

Fata încrunta sprîncenele fără să răspundă, se dezbrăca repede şi se înghemuia într-un colţ, cu ochii aţintiţi în tavan. Iar maică-sa murmură somnoroasă:

— Mi se pare mie că umbli pe drumuri rele!... Spune macar unde ai fost... Tu ai să dai de dracu...

— Ce-aveţi cu mine? daţi-mi pace! Am fost şi m-am plîmbat... răspundea cu o tresărire de minie în glas Haia; apoi, într-un tîrziu, suspina încet, tot trează, cu ochii mari umpluţi de visul dragostilor ei.

Iar în vremea asta Tudoriţa gogea singură prin colţuri, în odăiţa-i săracă şi curată. Se simţea uneori slabă; avea învăluri de amărăciune şi-i venea leşin. Abia se putea tîrî pînă la cerdac şi de-acolo chema pe

Reiza, ca să-i aducă ceva din dugheniţa ei de măruntişuri. Incolo, zăcea cufundată în gînduri dureroase. Ion Rusu venea din cînd în cînd pe acasă, trîntea într-un colţ cortelul de doc şi pe un pat pălăria-i cenuşie şi începea să umble morocănos, mormăind, prin odaie.

— Asta-i casă? bombănea el pe nas. Vin eu flămînd şi năcăjit, de pe toate drumurile, vai de capul meu, şi găsesc pustiu... Nici tu o bucăţică de pîne, nici tu o leacă de mîncare caldă... Imi vine să lăs tot, să mă duc dracului! Acu nici capul nu-l pot scoate afară, în lume, cu cinste; ştie toată lumea de patarania mea; şi copiii m-arată cu degetul... De ce n-ai făcut o leacă de mîncare?...

— De unde să fac? întrebă într-un rînd, încet, Tudoriţa. Sta palidă şi tristă, într-un colţ.

El se întoarse spre dînsa şi o privi lung; îl privea şi ea ţintă, cu ochii plini de văpaia suferinţii.

— Ce fel de vorbă-i asta? Ce? în casa mea să nu găsesc eu o bucată de pîne? Nu-ţi las parale?

— Cîte parale-mi laşi?

Ion Rusu se întoarse cu minie şi mirare, şi boldi spre fiică-sa ochii lui alburii, firoşi pe obrazul întunecat.

— Da' dacă te-oi zvîrli pe drumuri, ha? Dacă oi lua un par şi-oi începe? Dacă ţi-oi spune: Ieşi! să nu te mai văd, soi rău! Du-te şi-ţi fă plodu-n sărăcie, în ţigănie... Ha?

— Lasă-mă, ori bate-mă, ori alungă-mă... Ai să răspunzi odată înaintea lui Dumnezeu de toate... Stau eu şi mă gîndesc că am făcut o greşală, dar destulă pedeapsă îndur ş-am să mai îndur... De ce să mă dai afară?... Puţina chirie la casa asta eu o plătesc, o bucăţică de pîne pe care o mînînc eu o plătesc, eu

muncesc cu acul, mă chinuiesc și muncesc, și trei-patru franci pe care mi-i lași tot dumnitale ți-i dau, când vii : ba o friptură ș-o supă, ba vinul de care nu te poți lipsi... Și tot ce-i în casă eu am ținut, eu am făcut... Am să fiu eu vrednică, de-oi trăi, să muncesc pentru cel ce-a veni... Cum a vrea Dumnezeu și Maica Domnului !

Ion Rusu prinse a mormăi cu nemulțămire prin casă, se întoarse în loc cu o privire de mînie spre fiică-sa ; dar Tudorița închisese ochii, și pe obrazu-i palid, ca niște dungi albastre, se cunoșteau semnele bății trecute.

În ziua aceea n-a mai spus nici un cuvînt ; a plecat întunecat, fără să lase un ban pe colțul mesei. S-a dus cu straietele-i prăfuite și cu cortelu-i mare spre cantoanele și spre crîșmele lui. În urmă-i, în amurg, Tudorița ceru de la Reiza undelemn de zece bani și pregăti candela la iconița veche afumată, rămasă de la maică-sa.

Incepu după aceea să se miște trudnic prin casă, cu mădularele-i amorțite. Se opri într-un tîrziu sub candelă, în întunericul de amurg al odăii, și începu să se gîndească. Iși aduse ca prin vis aminte de maică-sa, o femeie voinică și veselă, harnică foc, care ținea o gură cînd intra bărbatul în casă, și-și îngrijea copiii cu dragoste ; apoi o văzu tîrziu, în noapte, îndreptată spre iconița afumată, slab luminată de candelă... Ca prin vis își aducea aminte cum povestea maică-sa că a crescut la o călugăriță, la mănăstirea Varaticului ; și dintr-o carte veche prindea să cetească istorii lungi, în legănarea cărora copiii adormeau... «Mama poate a fost horopsită, poate a fost bătută, poate s-a chinuit crîncen ca să ne poată hrăni... se gîndea Tudorița, cu ochii pe jumătate închiși. Eu îmi

aduc aminte că o vedeam împăcată și tare, cercetîndu-ne somnul și plecîndu-se asupra noastră cu dragoste...». Și deodată o vedea pe maică-sa limpede în lumina ochiului închis, slăbită, tristă, trecînd nemîngîiată spre negurile veșnice...

Și un val de foc i se iezea la inimă ; apoi lacrimile i se urcau spre ploape. Așa visînd în singurătatea ceasurilor ei, fata aprindea lampa și-și căuta lucrul. Sta neclintită, și acul fugea harnic. Și ea se gîndea iar, lucrînd, la zilele ce aveau să vie, la pruncul care i se mișca în sîn, la cel care a lăsat-o... Cîteodată o cerca o adiere veninoasă de ură ; apoi i se limpezea sufletul. Acuma era hotărîtă, acuma aburii dragostilor trecuseră bătuți de un vînt năprasnic ; și-l vedea limpede înaintea ei pe feciorul lui Vartolomei, cu rîsu-i de animal de pradă, cu ochii plini de poftă... Nici nu-i trebuia să-și mai aducă aminte de el. Ce putea să nădăjduiască de la dînsul ? acuma vedea limpede. Ce-ar fi putut face ei în viață, alături ? Pe lîngă tatu-său, ar mai fi avut o sarcină. Și prin mintea ațîțată i se perindau toate căsniciile nefericite din mahalalele prin care trecuse, unde învățase să sufere, dar nu pricepuse îndeștul viața. Acum înțelegea ceva cu strășnicie, cu încăpăținare, și nimic nu-i mai trebuia ! Lucra și se gîndea, că va găsi ea sub soare un loc pentru dînsa și pentru cel nevinovat, care va veni plîngînd în lume. Va găsi ea atîta putere în sufletul ei să îndure toate și să răzbată ! — Și tîrziu, tîrziu, se ridica de la lumina neclintită a lămpii și se întorcea spre icoana rămasă de la maică-sa. De undeva, din necunoscut, poate din umbră cea nețărîmărită unde plutea sufletul dus, îi venise un dram de mîngîiere pentru răni. La icoane, aici, se simțise ușurată, cu sufletul hotărît să meargă

înainte. Î se aprinsese deodată ceva în minte, veniseră amintirile totdeauna dragi din trecut, — și într-o sară de gemete, de amar și de disperare, amintirile acestea căzuseră cu mîngîieri line peste inima chinuită. Se ruga multă vreme; din sufletul ei izvora talmăcirea tuturor năcazurilor și a rîvnilor ei; buzele murmurau încet, și ochii priveau neclintiți, mari, înecați într-un vâl de suferință, de iertare și de nădejde. Și tîrziu, în așternut ghemuindu-se, după ce stînsese lampa, — asculta cum trec pe-afară învăluirile, suspinele și glasurile nelămurite ale vîntului de început de toamnă; privea un timp la sîmburele de lumină al candelii și la rumeneala de vis și de zori a icoanei; apoi adormea.

Iar pe la începutul lui octombrie, într-o sară, Reiza de peste drum auzi țipete sfîșietoare. Cu papucii clămpănind dădu năvală, lungă și osoasă, și deschise ușa. Acuma țipetele se schimbaseră în gemete lungi, dureroase. Ovreica închise ușa în urma ei, se apropie de pat, unde Tudorița, ghemuită, zvîrlită ca de un vînt de spaimă, tremura.

— Ce este? ce ai? întrebă Reiza, apucînd mîna rece a fetei.

Tudorița începu să plîngă încet, cu jale, și-și aținti ochii asupra vecinei.

— Vai, madamă Reiză, am să mor... am să mor!...

O clipă se liniști; apoi se strînse cu genunchii la gură; și ca sub o lovitură de fulger se întinse și iar izbucni într-un țipăt de groază.

Vecina de peste drum înțelese, și dădu năvală afară. Glasul i se auzi prelung, trăgănat, în uliță, chemînd. Femei ieșiră din casele scunde și o împresurară; sosi și Haia cu maică-sa; dar nu stătu mult; numai mai-

că-sa rămase cu părul zbîrlit, întrebînd întruna, cu milă și cu curiozitate.

Etel, baba harabagiului din colțul hudiții, își lăsă gîsca nejumulită lîngă coștelele de pene, și veni repede cu colțurile șalului tîrîndu-se pe lîngă papuci.

— Moașă! moașă! hai degrabă!... strigă Reiza bălăbănindu-și brațele în toate felurile. Și pe cînd capete curioase se grămădeau pe la ferestre, moașa deschise ușa dînd drumul gemetelor, și intră înlăuntru. Indată făcu lampa mare; căută în dulap cafeaua și zaharul, și împinse în focul ațîțat ibricul cu apă; își pregăti într-o ceșcuță undelemnul; grămădi pe bolnavă într-un colț, răscoli patul; trînti în curmeziș o pernă de părete și așeză pe față cu șalele deasupra. Apoi își lăsă șalul pe-un scaun, se puse și ea pe marginea patului, plecată spre fața chinuită a bolnavei, așteptînd.

Reiza fugea, ducîndu-și prin întuneric fantoma subțire, fugea spre salcîmii din fundul uliții. Ș-acolo o împresurară femeile aprozilor, și ovreica le povestea cum s-au întîmplat lucrurile. Giffia, da din mîni:

— Am adus pe moașa Etel... Ar fi bine... trebuie să mergeți și dumneavoastră... că-i de legea dumneavoastră... nu trebuie să se zbată așa... poate să moară... Dumnezeu știe...

Și porniră toate spre casa unde gemea fata lui Ion Rusu.

Ca o noapte se scoborî în simțurile și-n sufletul bolnavei; blăstăma gemînd, scrișnind, țipînd cu înfiorare; apoi într-un tîrziu nu-și mai aduse aminte de nimic; văzu ca prin vis pe moașa Etel cum îi rîdea în doi dinți și-i întindea ceva, în scutece sărace.

— A dat Dumnezeu să fie băiet... zise bătrîna. Și Tudorița primi alături pe oaspetele acesta necunoscut, slab, care scheuna tremurat.

— Nu-i de toate lunile... șopti iar moașa. Dar are să trăiască... Bine că-i băiet...

Lehuza nu zicea nimic. Auzea cum umblă pași împrejurul ei, căci toate simțurile i se deșteptaseră, ațîțate; dar nu se întorcea să vadă ce se petrece în casă; simțea ceva cald lîngă piept și începu să se gîndească cu ochii ațintiți în tavan la tovarășul năcazurilor ei, pe care avea să-l crească lîngă dînsa, să-l ridice, să-l facă om, în lumea aceasta a suferinții. Nu văzu nici una din figurile vecinilor, romînce ori ovreice, n-auzi nici glasurile lor tînguitoare, șoptite:

— Eu, drăguță, să fiu ca tine, m-aș duce și i-aș lăsa plodul la ușă...

Ea își ațintea mintea la duioase icoane dintr-un trecut depărtat; apoi, ca-ntr-un painjenis de lacrimi, vedea înaintea candelă și iconița afumată, și toate hotărîrile, îndoielile și mîngîierile nădejzii o cercau...

VI

În vremea asta Haia Sanis nu voia să știe de nimic în lume, decît de dragostea ei. Toamna își aduse înștiințările cu firele lungi de argint ale funigielor plutitori, cu buciumarile vînturilor; iar mahalaua prinse iar a clocoti. Iar se adunau sara cumetrele, în cațaveici, sub salcîmii desfrunziți, iar șopteau nevestele încete, urmărindu-și pruncii și ridicînd la înălțimea nasurilor andrelele neliniștite. Dragostea Haiei era de poveste. Se știau strecurările ei sara, se știau

înrîstările ei ziua, și mîniile ei cumplite cînd măică-sa punea o întrebare și cerca s-o mustre.

— Bine, fată hăi, tu ai nebunit! Ce ai tu cu feciorul lui Vartolomei? Nici nu te poate lua de nevastă, că el e de altă lege, nici n-ai nimic a aștepta de la dînsul... E un calic ș-un tîrție brîu... Ce ți-i de cap?... Ai văzut cum a lăsat pe fata picherului, după ce i-a făcut un copil!

— Lasă-mă-n pace! începu să urle Haia. Lasă-mă-n pace! Ce treabă ai tu! Mi-i drag, și ce treabă ai tu?... Nu vreau să știu de nimeni, nu mă tem de nimeni!... Așa vreau, așa fac!... Azi mi-i drag, mîni n-are să-mi mai fie drag, ce treabă aveți?...

— Tu ai nebunit! striga Rifca. Tu ești bună de legat și de dus la balamuc... Vină-ți în fire și caută-ți de treabă... Mîni-poimîni trebuie să te logodim c-un băiet cinstit din legea ta... Are să te-apuțe tatu-tău de cozi și are să te tîrție prin casă...

Și Haia, ducînd mîniile la tîmple, își creștea gemetele:

— Of! lasă-mă! lasă-mă! lasă-mă! Nu vreau să știu de nimic!... Nu l-am văzut de două zile! Și poate nici în astă-sară n-am să-l văd... Puteți să mă bateți, puteți să mă omoriți, nu mă tem de voi!...

Și privea cu sălbătăcie la măică-sa, cu dunga de cărbune între ochii arzători.

Femeile cercau să o urmărească, să vadă unde se duce sara, unde se întîlnește cu Ștefan Bucșan; dar, la colțul hudiții, Haia se înturna cu ură spre ele:

— Ce-i? ce-aveți cu mine?... Și ele se trăgeau cu spaimă înapoi, căci fata era voinică și rea, și era în stare să le rupă cu ghiarele și să le muște cu dinții.

— E nebună! ziceau femeile dînd din cap. E ade-

vărat nebună ! Ii trebuie frînghie și sopen, altceva nimic nu-i trebuie...

Sanis, sara, asculta tînguirile nevastei și da tăcut din cap. Aștepta o vreme, se uita pe sub sprîncene într-o parte, și se ducea tropăind la prietinel lui, Făluță.

— Haie ! tatu-tău se supără ! strigă într-un rînd Rifca.

— Poate să se supere.

— Toată lumea vorbește și te arată cu degetul. Rău ai s-ajungi !

— Poate să m-arate. Ce ? am tăiat punga cuiva ? Am omorît pe cineva ? Mi-i drag un băiet ! Cui stric eu ? Lăsați-mă-n pace !...

Totdeauna ajungea la vorba asta : lăsați-mă-n pace ! Și toată ziua, încruntată, se gîdea la cel care-i era drag, la cel care trecea din cînd în cînd cu pălăria pe-o sprînceană pe dinaintea casei ei. Ea-l înțelegea din ochi. Atunci îi trecea pe față singura lumină de bucurie și se gătea, așteptînd cu fior întîlnirea. Tatu-său nu era niciodată acasă, s-o oprească ; iar maică-sa se trăgea de cap, ieșea după dînsa în uliță ; apoi se întorcea spre vecine, tînguindu-se în gura mare :

— Un blăstăm a căzut peste noi... Asta-i blăstăm și pedeapsă...

Iar Bucșan aștepta în capătul mahalalei pe Haia, fluierînd ușurel. O primea fără nici un cuvînt, și ea se lipea de dînsul cu strecurări de uncrop prin vine. Apoi, strîngîndu-se lîngă el, răcită de vîntul nopții, îi vorbea cu dragoste, supusă se înălța spre ochii lui frumoși, îi apuca tîmplele între palme ; și i se tînguia repede despre năcazurile ei, despre ce s-a spus

în jurul ei, despre ceasul cînd tatăl, Sanis, se va mînia.

— Dar eu nu mă tem de nimeni ! Numai de tine mă tem !...

Despre zilele viitoare nu vorbea ; nu îndrăznea să se avînte alătura de cel ce-i era drag, în planurile de viitor. Planurile acestea și le făcea singură, ziua, cu ochii deschiși, ori noaptea, trează, cînd toți ai casei dormeau în odăița strîmtă. Atunci se gîdea : Intr-o zi are să-mi spuie el : Hai cu mine în lume ! Atunci am să las totul ș-am să mă duc... Au mai făcut așa și altele, înaintea mea !

Iar Rifca, într-o sară, după ce dădu de mîncare bărbatului, se lăsă pe un colț de pat și începu să plîngă :

— Sanis ! ce să facem noi cu fata asta ? De două-trei ori pe săptămîină fugе sara de-acasă... Se duce și se întîlnește c-un străin. E nebună ; nu știu cum nu se gîndește că eu am să mor de scîrbă... Sanis ! ar trebui să te gîndești ce-i de făcut... Eu stau cu mînile încrucișate și nu știu ce să mai fac. Degeaba am vorbit, degeaba i-am bătut capul ! Strigă la mine și nici nu vrea să știe. Tu te chinuiești, Sanis, ca să pregătești logodna și ea se întîlnește c-un străin... Nu te-ai gîndit în gîndul tău ce să faci ?...

Jupitorul tuși încet în colțul lui. Apoi își ridică ochii spre nevastă-sa :

— M-am gîndit, vorbi el domol. Am vorbit și cu hahamul... După ce a ales ieri carnea cușer, l-am luat deoparte și i-am spus despre nacazul nostru...

— Și ce ți-a răspuns el ? Ce te-a sfătuit ?

— Mi-a spus așa : poate nu s-a întîmplat nimic între ei... De-acu vine vremea rea, ș-ai să poți stăpîni

pe fată acasă... Și după ce s-a mai domoli, poți face și logodnă cu băietul lui Malamet...

— Cu băietul lui Malamet Căprar?

— Da, cu băietul lui Malamet Căprar. Acesta-i logodnicul...

Nevasta suspină cu năduh, — apoi șopti:

— Dacă s-ar putea, Sanis, numai dacă s-ar putea!... Mă gândesc că poate ne pedepsește Dumnezeu cel de sus... Ar trebui poate să te duci și la rabinul cel mare, la Pașcani; să vezi ce ți-a spune el...

Sanis dădu din cap:

— Am să mă duc și la el... Apoi tuși și rămase la locul lui, cu capu-n piept.

— Acu unde-i fata? întrebă el într-un târziu.

— S-a dus iar. Ii spun eu să nu se ducă. Dar ei nici de tine nu-i pasă... Mare pedeapsă!

Sanis rămase gânditor în locul lui.

— În ia-sară nu te duci la Făluță?

— Nu mă duc...

Femeia avu o înfiorare; apoi își luă andrelele și călțunul și începu să lucreze pe gânduri în colțul ei de umbră.

Bărbatul așteaptă pînă ce auzi pașii repezi ai fetei pe podețul de dinaintea casei. Atunci se sculă în picioare; și cînd fata deschise ușa, el o apucă de-o mîină, o trase în casă cu dreapta, și cu stînga răsuci cheia de două ori în broască:

— Ce faci, Sanis! — strigă nevasta tresărind de la locul ei.

— Tu să taci din gură... vorbi cu liniște omul.

Haia se trăsese la o parte, cu ochii scăpărători, cu buzele strînse. Sanis se întoarse spre ea.

— Unde te duci, sara?

Haia nu răspunse.

— Tu nu știi că-i pacat să te întâlnești cu om de lege străină?... Pîn-acu am făcut, dar acum vreau să-ți cer socoteală.

Și ochii lui ardeau, și gura, împresurată de părul roș, zbîrlit, avea o încrețitură de răutate.

— Ce vrei tu să faci? Să te duci în lume cu un ticălos care-și bate joc de Dumnezeu nostru? Ce? ești de capul tău? Aici ai să stai, ai să ascuți de mine, ai să te logodești cu feciorul lui Malamet, ori te omor!

— Nu mă logodesc cu feciorul lui Malamet! strigă deodată Haia, ridicîndu-și ca-ntr-un fulger ochii spre tatu-său. Privirile lui Sanis scăpărără. Bocăni de două ori, cu cizmele-i pline de sînge, pînă la sobă, și apucă de lîngă piuliță, din ocnită, pilugul greu de alamă.

— Eu nu vreau să te alung, nu te blastăm! izbucni el, și crescu nalt, lîngă Haia, cu ibucata de alamă înălțată. Nebună ce ești! Iți sfärm capul!

Rîfca dădu un țipăt și se repezi. Haia căzu cu fața-n jos pe divan; și prinse a răcni înăbușit:

— Omoară-mă! omoară-mă! Nu mă tem! Nu vreau să știu de nimica! Omoară-mă! Am să mă duc în lume! Lăsați-mă-n pace!... Nu-mi trebuie nici pînea voastră, nici nimica! Am să mîinnc pîne neagră, am să car apă, am să slujesc, am să-l hrănesc ș-am să mă duc după dînsul!...

Se zbătea urlînd; și Sanis rămase încremenit, cu gura căscată; mîna cu pilugul i se lăsă în jos; se întoarse spre nevastă-sa, privind-o lung:

— Vezi? vorbi încet femeia. Ai văzut? Ce să facem noi acuma?... Cu ce-am păcătuit, ca să cadă asupra casei noastre așa nenorocire?...

Sanis nu mai zise nimic; dar în ochii lui era gră-

mădită o adîncă mîhnire. Stătu mult într-un colț, privind spre fată-sa, care plîngea cu fața în jos, la marginea divanului.

VII

Veni vremea rea: o săptămînă de ploaie mocnită. Pe urmă ploaia se schimbă în lapoviță, și un vînt aspru porni la începutul lui noemvrie. Zile mohorîte, zile lungi. Fata lui Sanis, în ceasuri chinuite, nu-și mai găsea astîmpăr. Pe mică pe ceas se scula de la locul ei, de lîngă fereastră, și ieșea afară. Se uita la deal, se uita la vale, să vadă pe feciorul lui Vartolomei; aștepta de la el măcar un semn, o veste. Dar pe ulița îngustă, schimbată într-un pîrău de noroi, nu vedea nimic din ce aștepta ea. Trecătorii își scufundau și își scoteau cu greu cizmele, măcăjiți, ca printr-o hrubă de chinuri. Triste fumegau prin hornuri casele negre, și rar cite-un cap de femeie ieșea între aburi, prin ușile scunde. Dudi Bulgarul, bărbatul Reizei de la dugheniță, pornea la ceasuri regulate cu tinichelele-i de gaz, și Zeilic harabagiul, bătrînul moașei Etel, cu straietele-i ninse de faină, albe ca și barba lui mare, duruia printre ferestre cu cotiuga-i hîrbuită, trasă de calu-i malt, slab, cu pielea roasă sub ștreanguri. Toată ziua Haia se tînguia încet și ofta. Iar noaptea n-avea liniște în somn; se întorcea gemînd în culcuș și parcă-și șoptea cîteodată vorbe tainice.

Maică-sa era bucuroasă. Nu se veselea, nu făcea gură. Numai sub tufele crețe de păr ochii îi luceau împăcați și andralele săltau mai vioaie, înlănțuind firul albastru în călțuni.

Sanis, într-o sară, și-a descleștat fălcile.

— Vezi? a spus el c-un rînjet bucuros. Vezi? Așa

a trebuit să se întîmple... Hahamul nostru-i un om cu multă știință în cap... Noi n-avem minte; dar a trebuit să ne gîndim la asta... Iaca, a venit și vremea care trebuie.

Rifca dădu din cap, și-și iuți jocul andrelelor. Sanis se întoarse domol spre fată:

— Haie... Haie!... ți-a mai trecut nebuneala?...

Haia se uită la tatăl său cu ochii rătăciți, arși de plîns. Păru că-l înțelege; îl văzu rîzînd; și o tresărire de răutate îi trecu pe obrazul chinuit.

— Acuși avem să facem logodna... zise Sanis cu liniște, închizînd încet un ochi. De mult n-am băut eu, de mult nu m-am mai veselit... Da' la nunta fetei mele am s-aduc talgere, și clarinet... ș-am să zvîrl sticlele goale peste case... Am să mă uit la tine, Haie, cum umbli legată la ochi... Atuncea se cade să umbli legată la ochi... așa-i legea... Ș-are să cînte muzica, și toți prietînii au să bată din palme. Iar tu ai să te așezi sub cort de matasă cu feciorul Căprarului...

Fata se ghemuise în fundul patului; parcă nu-l asculta; dar așîntea asupra lui priviri veninoase care luceau în umbră.

Sanis porni apoi cu cizmele-i uriașe prin noroiul uliții; porni îngîmînd moale pe nas cîntecul nunții. În urmă-i Haia își lăsă capul pe genunchii ridicați și începu să plîngă.

Rifca zvîrli pe-un scaun călțunul. Porni și ea cu voce tînguitoare:

— Iar începi, Haie? Liniștește-te... Nu mai plînge degeaba!... Ce fel de suflet ai tu, Haie? Cum vrei tu să fugi în lume și să ne lași pe noi?... Nu ți-i frică de blăstăm?... Dacă nu ți-i frică să gemi și să fugi alungată de blăstăm, macar gîndește-te la rușinea noastră!... Cum are să se mai ducă Sanis la

școală? Ce-are să spuie el? Fata lui Sanis trăiește în ticăloșie! A fugit de părinții ei, de legea ei, și are să moară ticăloasă! Ce vrei să faci tu, Haie? N-am plîns eu destul? Nu m-am tras de cap? Acu trebuie să-ți vii și tu în fire, Haie!... Cît ai să te zbuciumi așa? Ce ai tu cu străinul? El acuma nu se mai gîndește la tine...

Fata își înăbuși glasul răgușit în palme: .

— Am să mă duc după dînsul! Am să mă duc să-l caut!... Mîni mă duc să-l caut... Fără el nu pot să trăiesc...

Și maică-sa își urmă și ea tînguirea, căutîndu-și iar călțulul:

— ...Așa om ticălos să deie Dumnezeu să crăpel... Ce are el cu noi? Ce are cu fata noastră!... Haie, tu ai să ne vîri în mormînt! Mai bine fugeam de-aici... Mai bine ne duceam acu șase ani la America... America-i altfel de tîng... Acolo-i altfel de lume... Acolo poate aveam parte de mai mult noroc!...

În noaptea aceea Haia multă vreme nu s-a putut alina.

Iar de ce s-a întîmplat a doua zi în casa lui Sanis și azi își mai aduc aminte femeile din Broscărie. Mai întăi un zvon lin a pornit dis-de-dimineată, apoi a crescut ca un vînt neliniștit. Era cătră mijlocul lui noemvrie și femei jălnice călcau prin rîurile de noroi, lăcrimînd și clătînd din cap, petrecîndu-și la gară feciorii palizi. Se duceau la oaste feciorii lor; se duceau în alte tînguri; se duceau spre întunericul acela, spre ocna aceea, la care se gîndeau de multe zile, de multe luni, cu carnea încrîncenată pe ei. Ș-o femeie, o prietină, întoarsă c-o lumină de bucurie, chemă pe Rifca la cerdac și-i vorbi lămurit, cu ochii mari, dînd încet dintr-o mînă:

— Rifcă! de-acu ai scăpat, de-acu toate s-au sfîrșit... S-a dus feciorul Vartolomei!... Il ia cu trenul și-l duce tocmai la Focșani... Trebuie să vie și el la gară... Trei ani are să facă oaste!...

Rifca se înălță, cu ochi bucuroși și neîncrezători asupra vecinei. Nu-i venea să creadă.

Dar altă prietină aduse vestea în gura mare; și nevasta lui Sanis bătutu din palme și își dădu ochii peste cap.

— Se duce? Știți voi că se duce?... Știți voi că se duce?...

Și-și întoarse rîzînd capul cătră Haia, care izbucni pe ușă.

— Ce este, Haie?... Ai auzit? Se duce!...

— Cine se duce? — strigă fata privind-o țintă, cu ochii umpluți parcă de minie.

— Haie! nu fi nebună! nu te uita la mine așa! strigă ovreica. Se duce! Parcă ce-i pasă lui? El e feciorul lui Vartolomei... Parcă ce-i pasă lui de tine?... El se duce; el are altele în cap... Se duce în treaba lui... Parcă numai o fată este pe lume? Mai are el fete pe care să le înșele, n-ai grijă! Are să mai înșele multe de-acuma înainte, n-ai grijă!... El se duce! tu rămîi cu noi!

Dar Haia avea o privire cumplită. Fără niçi un cuvînt, intră în casă. Se auzeau trîntiturile capacelor de la sîpete, bubuiau părății, pe cînd femei de-ale mahalalei se grămădeau la cerdac cu aceeași veste. Și ușa se deschise smuncită; Rifca își holbă privirile, iar fata cu șalu-n cap, ținîndu-și fustele cu stînga, se zvîrli în uliță, prin noroi, și porni repede ca mînată de o vîntoasă.

Nevasta lui Sanis își pocni palmele una de alta și începu a se frămînta. Scăpa vaitări scurte, se întor-

cea cătră femeile care o împresurau în fiecare clipă, fugea în casă, ieșea îndată și trîntea ușa, și întreba aiurită :

— Unde se duce? unde se duce! Ce-are să zică Sanis?... Ce să fac!... Vai! vai!

Și porni și ea deodată prin noroiul uliții, după Haia, urmată de ceata vecinilor. Vestea ca un fulger se întinsese; femei din alte mahalale o împresurau. Și ea se văita încet, își frîngea minile.

Și la gară, prin ziua leșetică, trenul plecase. Invăluiri de fum negru izvorau în depărtare. Lumea se împrăștia: mamele, surorile, logodnicile suspinau. Și deodată Rifca văzu pe fiică-sa venind încet, cu trudă, privind în neștire înainte-i. Ii ardeau ochii ca defriguri. Nici nu băga de samă că femeile o împresurau. Rifca o apucă de mîină. O trăgea repede spre fundul mahalalei, spre întunericul căsuței din Broscărie. Și Haia tăcea, umbla ca o nebună.

Așa ajunseră acasă. Fata se opri în cerdac.

— Hai, intră în casă... vorbi cu sfiială Rifca.

Haia o privi cu spaimă.

— L-am văzut... zise ea încet. L-am văzut. S-a dus... Nici nu s-a uitat la mine... A trecut la doi pași... S-a suit în tren și s-a dus...

Maică-sa o trăgea de mîină:

— Așa-ți trebuie... dacă ai fost o proastă... Ce mai aștepți de la el?...

Deodată Haia se smunci, își vîrî capu-ntr-un umeri și începu să tremure. Iși smulse șalul cu care-și înfășurase capul și strigă cu disperare:

— Mă-năduș! mă-năduș! Unde s-a dus? de ce s-a dus? Lasă-mă, dă-mi pace! ce ai cu mine? dă drumul!

Zvîrli mîina maică-sa; și deodată prinse a-și întinde

hainele de pe dînsa. Năvăli în casă cu capu-nainte, izbindu-se cu fruntea de ușă, își scoase gemînd răgușit o grimea albă, curată, o udă cu apă, trînti pe fundul de lemn cana de aramă, și-și înfășură fruntea și templele cu pînza umedă.

— Nu mai pot! nu mai pot!... Și năvăli afară, la aer curat. Prin ziua mohorită, prin vîntul rece al toamnei, plîngerile ei deodată începură să tremure, umplînd mahalaua. Răcnea cu mîinile în creștet, cum-pănindu-se încet la dreapta și la stînga, răcnea cu jale umblînd dintr-un capăt în altul al cerdacului dă-răpănat.

— Nu mai pot! striga în neștire. Mă doare! mă doare inima! Mai bine m-ar înghiți mormîntul! Vai de inima mea!

Și capete ieșeau pe uși; ochii o priveau din toate părțile; urechile vecinilor ascultau cu luare-aminte bocetele de jale. Rifca întindea mîinile, chemînd:

— Vină, draga mea, în casă! nu mai boci pe-afară... Parcă ce folos ai acum! S-a răscolit toată ulița din pricina ta! S-aude și pîn' la fata picberului!

— Nu vin! Am să mă duc după dînsul în lume!

Și se văita cu obrazul bugezit de lacrimi, cu ochii roșii și umflați. O umpleau valuri de mînie, îi venea să sfarme tot din juru-i; se zbătea ca o fiară în lanțuri. Abia într-un tîrziu s-a liniștit, a intrat în casă și s-a ghemuit într-un colț, privind fix înainte-i cu ochii arși de durere.

Și curînd după aceasta, în casa lui Sanis, în jurul fetei toropita, începură a se face pregătiri de logodnă. De două ori, în două sîmbete, feciorul nalt și slab al lui Malamet intră în casă și se așeză zîmbind pe-un scaun. Schimbă cîteva cuvinte cu tatăl, apoi cu Rifca

gătită ca pentru sărbătoare și zâmbitoare, apoi așteptă o vorbă de la Haia. Dar fata umbla slabă prin casă, ofta și gemea ca-n friguri, nici nu se uita la dînsul.

Veniră rudenii bătrîne și împresurară pe Haia. Se tînguiau încet, împresurînd-o, și porneau sfaturi lungi, în care era vorba de bucuriile vieții și de păcatele de moarte, peste care nimenea nu poate trece. Fata simțea ca o legănare, parcă plutea într-un gol, și asculta ca din depărtări glasurile lor... Ca din depărtări, lin, parcă-i venea ogoierea unui cîntec. O pătrundea domol, în suferința ei amară. Eresurile vechi pluteau în juru-i nelămurite, izvorîte ca dintr-un trecut de negură. Cîte-un răstimp, o cucerea din nou lunga domnie a trecutului; rămînea cu ochii țintă, măriți, ascultînd o șoaptă tainică, din lăuntru-i.

Murmurînd cu creșteri și scăderi de voce, uneori Sanis se închina umblînd pe lîngă patul ei de zăcere. Intunecat, cu cornul din frunte plecat spre cartea deschisă, c-o mîna înfășurată în curele, cu pînza vrîstată în spate, șoptea rugăciunile vechi, și izbucnea uneori într-o plîngere scurtă, tremurată, bătîndu-se cu pumnul în piept. Uneori se oprea, întreba cu liniște :

— Haie... de ce gemi? Din pricina ta nu pot să-mi fac rugăciunea... Tu ai uitat de Dumnezeu, ai uitat de toate...

Ea voia să strige, să-și deșerte sufletul de toată durerea. Dar maică-sa umbla pe-afară după treabă, și Sanis, întorcîndu-și privirile reci spre cartea veche, își pornea iar murmurările tremurate.

Și fata își înăbușea chinul lăuntric și se îngropa ca într-un mormînt în desnădejdea ei.

Intr-o sară, nevasta lui Sanis tresări spăriată din

locul ei. Din amorțirea-i grea de peste zi, din gîndurile nesfîrșite, Haia deodată zvicnise în plîngeri de jale.

— Ce-i, Haie? strigă femeia cu frică. Ce s-a întîmplat, Haie? Ce te zbați așa?...

Fata o privi țintă cu spaimă, o vreme, apoi începu să geamă :

— Ah! mamă! n-am vrut să cred! n-am vrut să cred! M-a lăsat așa și s-a dus! Nu se poate să mă lese așa! Trebuie să mă duc pînă la dînsul! În genunchi am să mă duc pînă la el! De ce m-a lăsat așa? S-ajung și eu ca fata picherului! Mamă! mamă! spune-mi ce să fac, — căci am păcătuit! Mi-a fost astăzi rău... Parcă eram plină de venin... Ș-am simțit... Vai! ce să fac! ce să fac! Mă omor! mă dau cu capu-ntr-o fîntînă...

În glasul ei creștea o durere înfricoșată. Se simțea acuma mică și neputincioasă. Dintrodată, după lungile sfaturi ale bătrînelor la căpătăiul ei, își vedea zdrobirea, își vedea înstrăinarea. Căci acuma, singură, fără altă urmă din dragostea celui ce-o părăsise, se găsea iar ticăloasă, numai ca o prelungire a tuturor celor ce o împresurau. Cu păcatul ei, era ca o nemernică rîmă, în pulberea drumului. Frigurile nopților de vară pieriră; ca într-un vînt de groază își simți inima.

— Acuma poate să vie... acuma poate să vie tata să măucidă!... și-și ațintea ca o nebună ochii spre măciuca de alamă din firida sobei.

Iar maică-sa, înlemnită, nici nu putea să plîngă. Asta era spaima ei cea mare. De asta se temuse chiar din cea dintăi clipă; spaima asta îi înoleștase de multe ori inima; ș-acuma de aceasta n-avea să scape.

— Ce să fac? ce să fac? se tînguia și ea apucîn-

du-se cu mîinile de tîmple... Ce să fac ? Unde să mă duc ?... Are să afle Sanis ș-o omoară. Imi trebuie un ajutor, îmi trebuie un sfat !...

Ș-așa cum era, numai în papuci și-n polcuța subțire, năvăli afară în răceala iernii. Gemînd și gîfîind bătu la ușa moașei Etel, apoi în maghernița roșie, de scînduri, a Reizei. Pe amîndouă femeile le trăgea după dînsa, tînguindu-se, cu glas întrerupt, chinuit. Și ele o întrebau spăriate, o urmau cu grabă ; și tustrele năvăliră în odaia în care Haia rămăsese plîngînd cu capul cufundat în perine. Femeia tremura :

— Ce pot să fac ! Eu îs un cap slab de femeie... Invățați-mă și voi cum să fac... Așa pacat, așa pacat cumplit cum să cadă peste noi ?... Nici din neamul nostru n-a fost, și și-a făcut rîs de noi... Să-i dea Dumnezeu junghi și spînzurătoare ! să n-aibă parte de pîne și de apă ! să moară ca un cîne la marginea drumului !...

Pînă într-un tîrziu se boci femeia, blăstămînd ; apoi se liniști, căci bătrîna Etel și Reiza știau multe lucruri și o sfătuiu de bine ; iar murmurele lor umpleau odăița ca bombăniri de bondari.

— Ascultă, dragă, șoptea baba Etel, într-o vreme, așa ceva se întîmplă rar, dar tot se întîmplă... Așa a vrut Dumnezeu... Avem să încercăm noi și are să fie bine... N-are să mai știe nici Sanis nimic, n-are să știe decît Cel-de-sus ! Iaca ce să faci. Trimete-l pe Sanis la Pașcani, la rabin... Să ceară și sfatul rabinului... Să spuie așa că fata a avut o patimă după un creștin — ș-acuma tînjește... Să-i ceară sfat pentru logodnă... El n-are să fie acasă, și noi avem să facem cum e bine... Nici să nu te temi, nici să nu știe nimeni... Mai ales la străini, la *goim* să n-ajungă vestea...

Bătrîna se sculă tîrîndu-și în urma papucilor colțurile șalului. Se apropie de fata care tot cu fața în jos sta, toropită. O atinse cu degetele, o ținti cu priviri ascuțite :

— Haie, zise ea încet, Haie...

Haia întoarse obrazul răvășit.

— Haie, mare pacat !... grăi baba, privind-o cu ochi rotunzi. Ce-ai făcut tu ? Cum ai putut să greșești așa ?... Ce-ai făcut tu, Haie ?

Fata întoarse capul fără putere, cu ochii aiuriți, c-o spaimă sălbatică năvălită în față.

A doua zi Sanis, alungat de tînguirile și lacrimile femeii, porni la Pașcani, la rabin, amărît, fără să știe nimic. Se duse tîropînd spre gară, molfăindu-și bucățica de pîne, și în sufletu-i întunecat abia acuma se lămurea o durere și creștea o nădejde.

Iar în jurul fetei se adunară cele trei femei, cu vorba plină de spaimă și blesteme. Mormăind întunecat, moașa Etel cerea zaharnița și cafeaua. Apoi desfăcu o legăturică murdară, plecîndu-și nasul coroiat și ochii mici spre ea.

Haia o urmărea cu privirile prin casă, fără de nici un cuvînt. Înțelegea că i se pregătește ceva, avea nădejdi, avea temeri de moarte. Pleoapele-i căzură deodată peste lumini și începu să plîngă cu amar.

— Poate-am să mor... șopti ea ca într-o aiurare... Ce voiți să faceți ?... Apoi șopti abia auzit :

— Tot mi-i drag... mie tot mi-i drag...

Se liniști încet-încet, și icoane din singurele-i zile fericite îi năvăliră în puțina lumină a minții.

Moașa Etel se așeză pe marginea divanului. Haia închise ochii.

— Moașă, de ce te uiți așa la mine ?

— Dragă fată, zise bătrîna, așa ți-a fost norocul...

Haia dădu încet din cap. Așa i-a fost norocul. Cine se poate împotrivi lui Dumnezeu ?

— Așa ți-a fost norocul ! șopti moașa. Cine se poate împotrivi lui Dumnezeu ? De ce să mori în rușine și ticăloșie ? Mai bine să scapi... Ascultă-mă pe mine și fă cum îți spun eu... Eu am scăpat și pe altele, și pe femei de creștin, de la nacaz... Dar la noi e altceva... Acuma tu trebuie să lepezi pacatul tău... Trebuie să nu știe nimeni, să rămîi curată înaintea lui Dumnezeu...

Haia deschise ochii și simți privirile ascuțite ale bătrînei asupra-i. Maică-sa venea de la sobă, aducînd cu luare-aminte o ceșcuță din care izvorau aburi, împărștiînd un miros tare de cafea. Reiza îi zîmbi, un zîmbet de prietinie și de îndemn.

— Hai ! vorbi moașa. Are să deie Dumnezeu să scapi... Am adus gîndaci de frasin... Maică-ta i-a zdrobit și i-a amestecat în cafea... Nu te spăria... Bea dintrodată... Scapi de mare pacat... Pentru ceea ce-ai făcut tu, Haie, legea cere pietre și foc... Ș-o cățea, Haie, acuma-i mai curată decît tine !...

Fata se ridică deodată în cot, c-o privire stranie, puse tremurînd mîna pe ceșcuță ș-o sorbi din trei înghițituri. Apoi își lăsă capu-n perini, oftă și închise pleoapele.

Sara tîrziu, cînd se întoarse Sanis acasă, toată mahalaua era strînsă în drum, înaintea casei lui. Și-nlăuntru, în odaia răscolită, gema Haia în sudorile morții. Gema cu unghiile înfipate în chilote :

— Nu mai pot ! mă arde ! nu mai pot ! Ce-ați făcut cu mine ?... Am să mor !... Și-i creșteau plîngerile lugubre, subțiri și chinuite. Și se zbătea ca subțîmpunsături vrăjmașe, cu mii de ace, pe cînd lîngă că-

pătăiul ei moașa sta privind-o țintă, cu ochii licăritori.

— Ce este ? strigă Sanis căscînd gura cu uimire. Ce s-a mai întîmplat ?... E bolnavă ?... De ce n-ați adus doctor ?...

— Nu trebuie doctor, Sanis ! nu trebuie nici un doctor, nu trebuie nimic ! vorbi Rifca galbenă, clănțănind cu groază. Lasă-ne aici pe noi. Avem treabă. Știm noi ce are fata... Du-te la Făluță... Ai fost la rabin ? Ce răspuns ți-a dat el ? De ce-ai sfîrșit așa degrabă ? Credeam că vii mîni...

— Ce ai tu de tremuri și-ți clănțănesc măselele ? vorbi jupiterul ș-o clipă o privi cu grijă. Apoi își aduse aminte de întîmplările lui și zîmbi, cu ochii ațintiți asupra unei icoane ce i se așezase numai lui înainte.

— Ce răspuns mi-a dat rabinul ? întrebă el, și se așeză pe un scaun, cu gust de vorbă. Mai întăi și mai întăi a venit la mine un credincios, unul mititel, cu picioarele scurte... Se legăna așa, ca o rață... M-a întrebat el ce nacaz am, și eu i-am spus îndată tot... Zice el : Bine, așteaptă aici, rabinul are să te cheme... Aștept eu, aștept, pe urmă vine credinciosul și spune : Intră pe ușa asta... dar încet... Dar în urma mea așteptau și alții... Pe mine m-a chemat întăi... Cînd intru, văd cărți, în toate părțile numai cărți...

Moașa întinsese de la locul ei o mîna spre gura Haiei. O clipă gemetele se stînsesă. Și fata auzind glasul domol al tatălui său se încordă, și parcă avu un răstimp de alinare. Asculta și ea, cu ochii închiși, din care se prelingeau pe tîmple lacrimi.

— ...Și văd pe rabin... grăi încet Sanis. Era într-o haină neagră de matasă. Și m-am gîndit eu că așa om învățat trebuie să știe multe. Sta cu o mîna la

tîmplă și se uita la mine... — Ce vrei tu, Sanis ? zice.
— De unde a știut că eu sînt Sanis ?...

Jupitorul se uită cu uimire în jurul lui ; ș-avea parcă un zîmbet de biruință.

— De unde a știut că eu sînt Sanis ? Și mai zice :
Ai un mare nacaz cu copila ta... Atuncia mi s-au umplut ochii de lacrimi... Invățătorule, zic, pentru copilul meu am venit... Și mă întrebă : Ai urmat legea cu credință, totdeauna ? Zic : Totdeauna, cu credință ! Și mi-a spus așa, venind cătră mine : Du-te, Sanis, și-ți logodește fata... și silește-o să urmeze legea Dumnezeului nostru ! Așa mi-a spus rabinul... sfîrși cu pătrundere Sanis. Trebuie să facem logodna cu feciorul Căprarului...

Dar peste cele din urmă cuvinte ale lui, se revărsară ca dintr-un zăgaz furtunos plîngerile înteteite ale bolnavei. Țipete aspre, fără sfîrșit, ca în ghiarele unor fiare fantastice. Femeile, cu vorbe repezi, grămădiră pe bărbat spre ușă. Și Sanis, cu gîndul la minunata lui poveste, ieși grăbit s-o spuie și altora, la un pahar de vin. De pe podeț totuși mai întrebă o dată :

— Bine, da' de ce țipă așa ?... Poate că trebuie doctor...

— Nu trebuie nimic ! nu trebuie nimic !... țipă cu spaimă, cu ochii învăpăiați, Rifca.

Lumea din uliță se împrăștiase încet-încet. Femeile vegheau tulburate la căpătăiul bolnavei. Urletele răgușite, urletele sălbatic care nu mai aveau nimic omenesc umpleau odaia, și zbaterile neconținute ale cărnii arse de focul dinlăuntru nu mai conteneau. Toată noaptea s-a cutremurat Haia, izbită, frămîntată, mușcată cu cruzime de otravă. Și prin gura arsă

ca de fier roș abia pătrundeau răsufări răgușite, pe cînd ochii aveau o sticlire fixă de nebulie.

A doua zi dimineață Sanis, spăriat în cele din urmă, a dat fuga la doctor. Tînărul, vlăstar al neamului, subțirel, tras la obraz, cu privirile cercetătoare, intră zîbind și începu a pune întrebări cu glas moale. Femeile răspundeau trudite, cu fețele ca de piatră. Iar Jupitorul, în clipe de reculegere, înainte de a porni la crunta muncă a zilei, se trăsese într-un colț cu cele trebuitoare pentru rugăciune, și-și mușmura în neștire silabele tremurate, bătîndu-se încet cu pumnul în dreptul inimii... Și Haia zăcea în perine, albă ca varul, cu ochii căzuți în orbite și pierduți în negura sfîrșitului. Răceala morții o cucerea clipă cu clipă.

POVESTIRI
DE SARĂ

1910

CEASUL AL DOILEA

Gheorghe Mutu se gîndi să iasă în dimineața de Florii cu calu-n luncă. Iși închipuia el că degeaba iese, dar ce să facă? Parcă dacă l-ar fi ținut acasă, era mai bine? N-avea în tot țarcul un fir de pai, de leac. — Luă pe Suru de căpăstru și ieși pe ulițile satului.

La crîșma lui Axinte, aproape de biserică, se opri. Lăsă pe Suru la ușa gîrliciului și el intră și bău așa mai mult într-un năcaz, pe inima goală, două pahare de rachiu. Cînd s-a întors, calul și-a ridicat capul, s-a uitat la el cu ochi blînzi și a început a rînceza încetinel. Lui Gheorghe Mutu, tot mai mult de năcaz, i-a venit a rîde.

— Ce-i, măi Surule? strigă el cu puțină mînie. Vrei fîn? Nu-i, măi băiete, nu-i! Eu un pahar de rachiu am de unde scoate, da' fîn nu-i, măi, nu-i deloc!

Apoi îl apucă pe Suru de căpăstru și-l smunci trăgîndu-l după el.

— Hai! fi roade și tu spinii luncii...

Se lăsă la vale; ajunse la gîrla Hulubului. Acolo se opri și privi de ceea parte. O pînză subțirică de

apă amorțită de frigul nopții se întindea cât bătea ochiul în lunca desfrunzită. Zarea avea ceva trist; o streșină de cer verziu se înclina spre ape revărsate, în depărtări.

— Degeaba mai venim noi aici!... șopti Mutu c-un fel de rînjit. Iarna asta nu se sfîrșește cu una cu două. Nu mai dă colțul ierbii cât hăul! Parcă n-a mai fost primăvară de cînd lumea.

Se întoarse spre Suru și-l privi crunt, ca și cum calul ar fi fost vinovat de toate acestea.

— Dacă-l vindeam an-vară, mormăi Gheorghe, aș fi luat bune parale pe el. Ori, macar dacă-l vindeam cătră toamnă... Da' acu ce pot face? Doar pielea să i-o vînd...

Stătu o clipă privind țintă în pămînt, apoi se îndreptă din șale și desfăcu căpăstrul din capul Surului. Plecîndu-se, îi împiedică picioarele. Ii dădu apoi doi punni peste șale:

— Hi! roade și tu ce-i putea...

Calul făcu două coșce, săltîndu-și cu greutate de două ori, scurt, picioarele de dinainte; apoi rămase neclintit în marginea mlaștinii înghețate. Un soare bolnav se ridica din răsărit și lumina satul împrăștiat pe costișă, în urmă. Crucea bisericii de lîngă curtea boierească lucea neclintită.

Gheorghe voia să-și facă întoarsă calea spre sat; dar glasuri proaspete sunau în preajma luncii, ici-colo se arătau oameni cu cîte-o vită slabă; ei se opreau pe malul pîrăului, unele din vite se opreau și ele, altele treceau în mlaștină, altele, ca umbre triste, intrau între copacii luncii și încremeneau acolo.

— Apoi dintru începutul postului mare încă, e ros mugurul luncii... zise Gheorghe Mutu și începu a

rîde cu răutate, privind pieziș spre oamenii care se adunau grămadă. Înainte de a se îndrepta și el spre ei, se gîndi să-și facă o țigară. Scoase punga cu iarba rău-mirositoare, răsuci țigara groasă, scăpără și aprinse o viță de iască. Se îndreptă spre oameni. De departe-i auzea cum vorbesc despre năcazurile din iarna care stăruia încă și-n lumina primăverii. Incepu și el a clătina din cap. — Hm! Despre ce puteau vorbi? Era atîta jale ș-atîta prăpăd în sat dinspre partea vitelor — încît la toți le venea ca o nebuneală...

Așa vreme — cugeta Gheorghe Mutu — n-au apucat nici bătrînii, după cîte spus ei și-și aduc aminte.

Anul trecut, primăvara deodată a început cu secetă. Rău și rău. Nu puteau oamenii ara, pămîntul era tare ca fierul. Și-n puținul pe care l-au dezbătut și l-au semănat, parcă a ieșit ceva acătării? Păpușoiul a îmbătrînit de-o palmă și a scos spic. Dintre celelalte holde iar nu s-a ales mare lucru. Numai grîul boierului a ieșit bunîșor. Dar cînd nu mai trebuia nimănui ploaie, ori cînd ploaia nu mai putea folosi nimic, deodată a deschis Dumnezeu zăgazurile cerului. Ș-a plouat, a plouat săptămîni fără oprire, în toată luna iulie. La rîndu-i și boierul se trăgea de cap și de barbă, căci ploaia mocnită pătrunsese prin girezi. Grîul s-a înegrit; pe urmă pe girezi au început să se ivească, ca o perie, colții palizi ai seminței. Pagubă mare. Apoi au crescut buruienile și mohorul încînd ce mai rămăsese pe ogoarele gospodarilor. — Acuma o nădejde își mai făcea loc în inimile tuturor. După atîtea ploi, s-a face măcar iarba, ca să fie iernatic pentru vite. — Într-adevăr, în august au înflorit cîmpurile mîndru; și cătră sfîrșitul lui septembrie au intrat oamenii cu coasa în fînațuri. Dar

cînd să zică Doamne-ajută, au pornit ploi putrede de toamnă. O parte din iarbă a rămas necesită, cealaltă în brazdă. Și încă ș-acuma tot mai nădăjduiau bieții oameni într-o toamnă bună... Inșă c-o săptămînă înainte de Sfînta Paraschiva, a căzut cel întăi în-gheț și s-a așternut omăt pe florile tîrzii ale cîmpu-lui. Și de-atunci, s-a sfîrșit! Iarna nu s-a mai luat. Omăt și geruri au ținut-o o întinsoare, fără slăbire.

A fost ca o groază. Lumea din toate părțile a prins a striga: Aman! Vitele! ce-au să facă vitele! Iarnă cumplită, fără nutreț! Au alergat la boieri, au cerut paie de grîu, au desfăcut girezile vechi — și dintrodată s-a suit prețul paielor de grîu la 60 și la 80 de lei stînjenul. Bătrînii își făceau cruce. Doamne ferește! aista i sfîrșitul lumii, oameni buni! În alți ani paiul de grîu 6 lei și 8 lei stînjenul, ș-acu s-ajun-gă așa de scump, mai scump decît pînea omului!

Și geruri năprasnice. În adăposturile lor șubrede, vitele își rodeau așternutul. *

Gheorghe intră în adunarea oamenilor, după ce dădu la toți deodată, foarte serios, — bună-dimi-neața... Apoi își așeză capătul bățului lustruit sub cotul drept și se lăsă în sprijinul acesta.

— Ți-ai adus și tu calul, măi Gheorghe? îl întrebă un bătrîn.

— L-am adus, moș Gavriile... răspunse încet Gheorghe, și-și încreți buzele cu dezgust. Dar parcă are ce apuca?

— Nu-i, bre omule, nu-i... oftă bătrînul clătînd din cap. Asta vorbeam noi aici... De cînd sînt eu, așa sărăcie n-am apucat, și doar am însemnat și eu la răbuș vreo optzeci și mai bine de ai...

Oamenii din jur își clătinară și ei căciulile grele de oaie și se priveră o clipă cu întristare, parcă s-ar

fi aflat între ei, la pămînt, un frate căzut de moarte cumplită.

— Iaca, astă-noapte a picat și celalalt bou al lui Ion Maței... zise bătrînul. Cu aista, se fac patruzeci și trei de vite căzute în satul nostru... Nu mai vorbesc de cele tăiete. Acelea se chiamă că le-am mincat... și mult, puțin, tot au mai scos oamenii ceva de pe ele.

— Doamne, moș Gavriile, vorbi Mutu, stăteam eu mai înainte și mă gîndeam. Mă uitam la cal și ziceam în mine: Oare de ce să se mai pedepsească o biată vită? că de murit tot are să moară. Nu-i nimic; altădată, pe vremea asta, tot vedeai o leacă de colț de iarbă; acu nu-i nimic, iar mugurul luncii e ros încă de la începutul postului mare. Decît să văd vita murind de foame, mai bine-i pun cuțitul la be-regată, și capătul!

În glasul lui Gheorghe Mutu tremura ca un fel de mînie și ochii lui negri scînteiau întunecoși.

— E pacat, măi băiete, să dai așa moarte unei făpturi a lui Dumnezeu... grăi moșneagul Gavril. Incaltea o vită albă folosește ca hrană omului, — dar calul dacă-l omori, vin și-l farmă lupii...

— Da' de ce să trăiască, moșule? de ce să trăiască? răspunse întăritat Gavril. Il dă vîntul jos. Cînd îl văd așa, mi se face negru înaintea ochilor!

Răstimp de tăcere. Bătrînul Gavril zise cu blîndeță:

— Măi băieți, am apucat holeră, și ciumă, și foamete; ne-a dat Dumnezeu și asta, tot așa de ră ca toate... Să nu credeți că pentru bunătatea noastră ne-a fost dată!

Oamenii tăcură, cu capetele plecate. Unii scormoneau pămîntul amorțit cu capetele bețelor. Pe urmă

moș Gavril își mîngîie barba cărunță și-și aduse aminte de-o întîmplare de la tîrg.

— Doamne, oameni buni, grăi el cu voce potolită ; acu de boier ca de boier, nu mai zic nimic, se chiamă că nu-i de-a noștri ; da' creștin ca noi, moldovan ca noi, — să vedeți la ce-ajunge pe o vreme de crîșcare ca asta. Eram, oameni buni, la tîrg, duminica trecută, și văd un om c-un car de fîn, înconjurat de-o droaie de romîni și de negustori... Ce să zic ? carul bine încărcat, fînul frumos... M-apropii eu, ascult. Intrebă unul : Cît cei pe fînul ista, bade ? — Omul nici nu s-a întors. A zis scurt : O sută cincizeci de franci ! — Cînd am auzit, mi-a venit amețală. Cei care erau acolo, s-au uitat unii la alții. Zice unul : — Măi creștine, nu-i pacat de Dumnezeu ? Înțeleg să ceri optzeci de lei, înțeleg să ceri nouăzeci... Bre ! da' o sută cincizeci de lei !... Mai bine nu mai deschide gura, că te-a bate Dumnezeu ! Iaca, îți dau nouăzeci de lei, îți dau o sută ; de la gură luăm, că ne răg vitișoarele de foame. Dă-ne carul c-o sută de lei, că ți-a fi ș-o pomană !... Da' romînu păgîn ! Nu ! o sută cincizeci de lei să-mi puneți în palmă și vă dau fînul !

Hîr în colo, hîr încoace, — intră omu-ntr-o crîșmă, să-și ieie un pac de tutun... Cînd se-ntoarce afară, ridică mîinile în sus și începe a urla... Unu — amărît peste samă — scosese un chibrit, hîrști ! ș-a dat foc fînului... A fost o harmalaie ș-o poznă... S-au luat de piept, s-au dus la poliție, la judecător... Eu m-am uitat cu jale cum a ars un car de fîn... S-a mistuit ca o țigară, oameni buni !

— Ei, și ce-au făcut la judecător ? întrebă cu luare-aminte Mutu.

— Ce să facă, bre ? Am auzit și eu — că jude-

cătorul așa ar fi spus : Cine-a mai auzit o sută cincizeci de lei pe-un car de fîn ? Tu nu ești romîn ! tu ești păgîn ! Băgați-l, măi, la închisoare !

— Cine-a zis așa ? întrebă un gospodar.

— Judecătorul !

— Hm ! Și l-au pus la închisoare pe cel cu fînul ?

— Pe-acela.

— Ei vezi ? iaca, asta zic și eu că-i dreptate... zice încet Mutu cu ochii întunecați... Nouă ne mor vitele de foame — și el o sută cincizeci de lei ! Atîta am cheltuit eu cînd mi-am făcut casă. Judecătorul acela a fost om cuminte.

Și oamenii murmurau și păreau răcoriți și mulțumiți de așa hotărîre judecătorească.

— Da' să vedeți, bre oameni buni, începu repede un moșneguț mărunț, cu ochii mititei și licăritori. Ieri, în isat la Brătești, am văzut un lipovan la crîșmă. Da' era bat și răcnea : Nu mai am cu ce hrăni calul, fraților creștini ! îmi moare calul de foame ! Am luat paiele de pe casă și i-am dat să mînînce, da' nu vrea să le-apuțe și moare de foame ! Și calul îl vedeam cu toții înaintea crîșmei : slab, i se vedeau coastele. Sta cu botu-n pămînt. — Ce să fac ? zice. — Ș-odată, oameni buni, scoate un cuțit din tureacă ; îl cearcă să vadă dacă-i bine ascuțit, se duce la cal, îl împinge pînă lîngă șanț, și numai îi pune tăiușul la beregată. — După aceea a prins a se trage cu mîinile de cap ș-a plînge : Saracu calu meu, saracu ! Decît să moară de foame, mai bine-i ridic eu viața ! A intrat în crîșmă plîngînd și s-a pus iar la băut...

— Hm ! mormăi Gheorghe Mutu, și-și aduse aminte de hotărîrea lui. Ce să facă, a ajuns omul la greu năduh !

— Ferească Dumnezeu ! grăi cu blîndeță moș Gavril, și-și făcu cruce.

Apoi porniră cu toții spre sat.

Dar pe Gheorghe Mutu îl munceau gînduri de amărăciune. Se uita la casele triste din juru-i în ziua aceea de Florii, la țarcurile goale, și pășea încet spre căsuța lui : acolo boulenii nu mai erau, nici vaca nu mai era ; acolo țarcul tot așa de pustiu se deschidea în bătaia vîntului ; acolo nevasta ofta și se tînguia gîndindu-se la măcazurile și la prăpădul iernii ; și copiii țipau acolo, în casa umplută de întuneric și jale !

Ce să facă omul ? Cum să-și aline durerea ?

O primăvară ș-o vară muncește creștinul în arșiță, și toamna are o mîngîiere, cînd el duce boii de funie, și-n vîrfurile încărcate stau copiii și nevasta... Par zările pline de aur, vîntul are un miros de flori coapte, auzi zumzetul albinelor, sfîrșie cosași în ierburi, și-n toate părțile gospodării duc poveri de holde spre casă. Iarna o duci bine, — încaltea știi că ai pentru ce te odihni.

Dar așa — vai ș-amar, după un an de secetă și sărăcie ! Toate au fost uscate, ca-ntr-un țintirim, în jurul lui ; ș-acuma atîta durere răsufală de pretutindeni în primăvara aceasta pustie, atîta jale îi umple sufletul, încît parcă-i vine să-și facă o samă !

A intrat în casă. S-a împiedicat de un copil, și l-a azvîrlit cu opînca-ntr-o parte. Cînd l-a auzit țipînd, a început să urle la dînsul. Nevasta a prins a murmura într-un colț, cu tulpănelul tras peste gură. — Hai-hai ! a strigat omul. Pe urmă s-a răzgîndit : de ce s-o mai plesnesc și s-o mai ghiontesc ? Am plesnit-o ș-am ghiontit-o destul. I-i lehamite și ei de viață !

Și l-a cuprins așa o milă și de copii, și de nevestă,

și de sine-însuși. Și-a lăsat capu-n palme, și-a pus coatele pe genunchi, și-a înfipt degetele în păr și a gemut cu nespuse amar :

— Of ! Doamne Dumnezeule !

Pleoapele i s-au înfierbîntat de lacrimi. În casă, în juru-i, s-a făcut tăcere, parcă s-a făcut și întuneric. Și-n amorțirea care-l cuprinsese, Gheorghe Mutu a început a se gîndi la toate durerile lui din urmă, — din tinereță pînă în anul acela, — s-a gîndit la toată viața-i zbuciumată și parcă vedea, gîndindu-se la asta, — o țarină pustie, uscată, fără sfîrșit, prin care umbla încovoiată o ființă nelămurită, fără formă, fără nume... Parcă era un om ; nu-l cunoștea, și totuși i se părea că-i el acela...

*

Cătră sară, după ce s-a simțit amărit toată ziua, a ieșit din sat să-și vadă singurul tovarăș, singurul rămas dintre animalele de muncă. Încă nu luase o hotărîre, dar în negura minții lui își făcea loc, nedeslușit, o pornire aspră : O dată să-l mai vad, pe urmă să nu-l mai știu chinuindu-se !

Și tot îl cerca amintirea cu lipovanul care și-a sfîrșit calul cu o lovitură de cuțit. — Așa-i mai bine, murmură el, încaltea îmi iau de-o grijă... Doar al meu e ; eu l-am crescut, eu l-am hrănit, ș-acu nu mai am cu ce-l ținea și nici nu mă mai poate sluji... Încaltea să nu-l mai știu chinuit, și eu să scap de-o grijă, dacă nu-i o dreptate în viața asta, dacă Dumnezeu și-a întors fața de la noi !...

Era îndîrjit Gheorghe Mutu împotriva puterii aceastei oarbe care sfarmă fără milă tot ce-am clădit și pulberă toate nădejtile.

Inserarea veni repede c-o tăcere nesfârșită în câmpiile goale. Ca un fum se întindea spre asfințit, întâi cenușiu, ușor, pe urmă tot mai des, pînă ce se rumea și se deschidea într-o culoare foarte dulce în depărtatele zări unde se cufundase soarele.

Gheorghe Mutu intră în lunca pustie. Iși găsi calul sub arcu unei sălcii înmugurite. Sta neclintit, parcă dormita; era slab, părea o umbră jalnică.

În pieptul omului tremură ceva cald. Incepu să vorbească singur, dar cuvintele nu izvorau, ci parcă picurau fierbinți înlăuntrul lui.

— Măi frate, cu tine m-am dus la Stolniceni acu cinci ani îmbrăcat de nuntă. Cu tine eram cînd am chiuit ș-am bătut din pistoale... Și ți-am dat să bei vin... Ș-am petrecut, ș-am adus pe Ileana la noi acasă... Și pe urmă am muncit ș-au mers bine toate, ș-am făcut și boi... Dar acu toate se duc, am prăpădit toate. Te duci și tu...

Parcă i se înegura mintea. Iși pipăi cuțitul de la brîu.

— Trebuie să-i ridic viața!

Calul rîncează deodată încetinel și întoarse capul. Gheorghe Mutu se simți zguduit în toată ființa de o înduioșare amară.

— Măi Surule, măi...

Atîta putu zice. Se plecă jos, căută piedica de frînghie a calului și i-o desnodă. După aceea se ridică iar în picioare, întinse o mînă și mîngîie calul pe bot. Grăi cu tristeță:

— Du-te, măi, în lume, eu nu te mai pot hrăni!

*

Inceputul acela de primăvară a fost foarte trist pentru Gheorghe Mutu. Au dat ploii calde și îmbiel-

șugate, cîmpiile au început a înflori, luncile și pădurile se clătinau pornind valuri de verdeață. Ieșeau oamenii cîrduri la arat.

Gheorghe Mutu cu greu a izbîndit să-și semene pămîntul pe care-l avea și să-și îngrijească grădina mare din dosul casei. Se gîndea la vitele pierdute, de multe ori, și grăia cu nevastă-sa, sara, lîngă focul care pîlpîia în vatra de lîngă șură. Florile trimeteau acuma miresme din toate părțile satului, ogoarele se îmbrăcau ca niște covoare de mare preț, anul se arăta mînos, și oamenii începeau să uite durerile trecute.

Zilele parcă se grămădeau una după alta, aducînd fiecare darul său. Sătenii nu mai găseau o clipă de hodină. — Abia într-o duminică, pe înserate, mînat așa de-o aducere-aminte, de-o pornire necunoscută dinlăuntru, Gheorghe a coborît în luncă, unde ziua sunau acuma clopote de la vitele gospodarilor. N-a întilnit pe nimeni, drumul era singuratic. Și pulberea răscolită de cireada de vite se potolise.

El mergea singur, și privea pîclatrandafir care umplea munții la asfințit.

Intră în luncă pe cărările cunoscute. — Aici sînt buni parii, dincolo nuielile... Se gîndea acuma că are nevoie de-un coșar.

Și sub niște sălcii vechi, cum mergea așa încet, își văzu deodată calul. Era o arătare, ori era aevă? — Inima începu să-i bată.

Și-ntr-o clipă înțelese că Suru n-a părăsit lunca; a trăit: mugurul și iarba au dat repede, primăvara a fost bogată, și într-o lună de zile a scăpat cu zile, s-a întremat și s-a făcut frumos și rotund. Dar cum de n-a aflat de la oameni că vita lui rătăcește pe imăș și-n crîng? — Oamenii toți erau învăluți cu trebile, haidăul care păzește vitele nu știa ce-i cu

Suru lui ; și așa de foame și de lup calul a scăpat, a scăpat și de mîină de hoț...

Inima-i bătea cu grăbire, i se împainjneau ochii. Se apropie încet, și-i tremura glasul :

— Măi Surule, măi băiete...

Intinse mîina și-i mîngiie coama. Apoi îi pipăi părul luciu, simți pielea caldă. Calul răspunse nechezînd cu prietinie ; privea la stăpîn cu ochi mari ; îl cunoștea.

Și-n uimirea care-l cuprinsese, Gheorghe Mutu nici nu știa ce să mai facă. Vorbea încet singur, întreba pe cal, și se mira că Suru n-are glas să răspundă...

Și i se părea ciudat că nimic din crunta durere de pe vremea Floriilor nu mai rămăsese în sufletul lui ; nici cît de tristă era lunca și iarba atunci nu-și mai aducea aminte, nici cît de slab și de flămînd era calul. Avea așa numai o bucurie mare, își descingea brîul și făcea căpăstru tovarășului de muncă. Un gînd îi alerga prin minte : — Ce-are să zică Ileana ? Cum au să țipe de bucurie copiii ! Parcă am găsit o comoară...

În nechezul calului și-n rîsul omului răzbătea toată puterea și bogăția primăverii și a vieții care pune un vâl de uitare peste toate și presară flori peste durerile trecute. Dar nici calul, nici stăpînul nu înțelegeau toate acestea ; unul era sătul, altul se gîndea la bielșugul clipei, și uita năcazurile care-l pîndeau la răspîntiile viitorului.

OM SINGURATIC

Era într-o sară aspră, — începu unul dintre noi a ceti o povestire. Mi-a rămas bine în amintire, de și pe atuncea eram un copil. O zare lungă în cîmpia Prutului ; un amurg fumuriu de dechemvrie... Mergeam cu sania pe un drum plin de hopuri și de viscolituri, eu, tata și vizitiul nostru. N-aș putea să spun pe ce drum mergeam, înspre ce țîrg ne îndreptam ; de asta nu-mi aduc aminte ; știu numai că pornisem de o zi din Bîrlad.

Drumul era singuratic, de la amiază nu întîlnisem decît un călăreț. Tata îl întrebuse ceva, el răspunsese răcnind, din trapul calului, pe urmă se făcuse tot mai mic îndărătul nostru pe cîmpia ninsă. Asfințitul se înecase într-un fel de fumegare a depărtărilor ; din cînd în cînd cei doi roibi trudiți slăbeau din pas, și-atuncea unul din clopotele lor avea o înfiorare de cîntec trist. Apoi crescú un fum alburii. În jurul nostru tot mai nelămurit vedeam cînd un pilc de beldii, cînd, ca o încîlcitură de linii, o stufărie într-o baltă înghețată. Pe urmă nu vedeam nimic ; tata și cu vizitiul schimbau vorbe care mie mi se păreau rostite cu un glas neobișnuit, scăzut. Sîmțeam neli-

niște; în mine se strecura, din adîncul necunoscut, ceva din negura, din tăcerea, din vîntul lin și ascuțit.

— Ai mai umblat tu drumul ista, măi Comane? întrebă într-o vreme tatăl meu pe vizitiu.

Vizitiul era un om slăbănog și nalt, nalt. Cînd se scula de la locul lui parcă se desfășura de pe un mosor... Sta cufundat întruna într-o nepăsare cumplită. Incercă să se scoale de la locul lui, ca să se uite poate primpréjur, dar pe urmă se răzgîndi și se lăsă cu greu pe capră, scuturîndu-și pletele crește totdeauna revărsate încilcît pe grumajii lui:

— Poate să fi fost și pe-aici, răspunse el cu liniște, dar nu-mi mai aduc aminte. Așa, am umblat eu mult pe malul Prutului...

Tata era un boiernaș mînios, mărunț la stat și aducea la înfățișare cu Vodă Cuza, — de aceea prietînii îl porecleau rîzînd: Cuza-cel-mititel. Nepăsarea lui Coman îl scotea totdeauna din sărite. La răspunsul vizitiului, începu să se frămînte în blană. Mormăi înăbușit și pe nas: *Sapristi!* — Apoi privi furios înspre spatele lunganului din fața noastră. Răcni:

— Măi ființă nenorocită și fără simțire! Cînd te întreb, răspunde: da ori nu! Ce fel de vorbă-i asta? Am fost, da' poate n-am fost! Poate am fost, dar nu-mi mai aduc aminte!...

Coman se gîndi un răstimp, apoi își scutură pletele și-și întoarse obrazu-i prelung spre noi:

— Dă! dacă așa-i feleșagu meu, ce să fac? Să zicem c-am fost. Că eu am umblat mult pe malul Prutului.

— Așa spune. Ei, ajungem noi undeva într-un ceas? Pe vremea asta trebuie să ne oprim undeva. Frigul crește, vîntul se înăsprește... Pe aici, prin asemenea singurătăți, și cum îi acu, după Sfîntul An-

drei, poate să ne iasă și lupi înainte, Doamne fe-rește!...

— Ferească Dumnezeu! zise încet Coman, și-și făcu cruce; apoi ridică o mîină c-o mînușă uriașă și biciui cail. — Eu m-am întîlnit cu dînșii de trei ori pîn-acuma, dar nu-mi mai trebuie să-i mai întîlnesc; mă lipsesc!

Începu a rîde. Tata iar strigă mîniat:

— Ție-ți vine a rîde, sapristi! Ajungem ori n-ajungem, asta să-mi spui! Ajungem undeva?

— Apoi de ajuns avem s-ajungem noi undeva, dar parcă eu pot ca să știu unde avem s-ajungem?

— Oi! strigă tata. Cine dracu te-a mai colăcit la curtea mea! De cincisprezece ani așa-mi otrăvești tu sufletul.

— Dă, cucoane, ce să fac? grăi cu umilință vizitiul; dacă așa-i feleșagu meu...

— Da' cînd or năvăli lupii și te-or trage de suman, și te-or trînti în troian, și ș-or vîrî colții în tine, tot așa ai să spui?

— Ba să ferească Dumnezeu, cucoane! vorbi Coman și iar își făcu cruce.

— Atunci cum nu te gîndești tu, măi, că trebuie să ajungem la o casă de creștin? Sapristi!

— Cum zici, cucoane... vorbi umilit Coman... Poate nu ne-a lăsa Dumnezeu, ș-om ajunge undeva, la o casă de creștin... Eu socot că trebuie să ajungem...

Tata mormăi, stăpînindu-se însfîrșit:

— Cu tine n-o mai scot la capăt!

Se întoarse apoi spre mine:

— Da' ție, Dumitrache, nu ți-i frig în cojocul tău?

— Nu mi-i frig! zisei.

Tata își ridică gulerul mare de lup, și-și astupă pe jumătate obrazul. După asemenea dezbatere care

nu rareori se întâmpla, între boier și între slugă, Coman își îngropă capul între umeri și prinse a îndemna caii mai des, iar tatăl meu se cufundă într-o muțenie amenințătoare.

Glasul tatei însă fusese mai tulburat ca de obicei. Înțelegeam eu că are el o grijă; fumul alburiu se tot întuneca, noaptea pustiului de zăpadă ne învăluia și ne închidea drumul înainte. Il văzui pe tata dându-și repede gulerul mare la o parte, apoi plecându-se, privind și pipăind pușca ce sta între noi. După mișcarea lui, mi-am închipuit și eu primejdia nopților de dechemvrie: haitele de lupi... Tata se învâli iar în șubă, dar gulerul îl abătu în jos. Mă gândii îndată: ca să-i fie slobod auzul... Și ridicai și eu capul din cojocul meu, ascultând zvonul din juru-mi.

Sania luneca acuma lin. Drumul nu era umblat, nu era stricat de cară. Vântul venea de la spate, ascuțit, cu înțepături de ace parcă. În zborul lui spulbera prin jurul săniei o ometiță ușoară ca o negură. Clopotele sunau. În afară de cântecul lor regulat și de șuietul vântului, — deosebeam în juru-ne liniștea pustiei.

Simții tulburarea tatei: izbucnirea lui împotriva lui Coman; o simții nedeslușit, odată cu fiorul de înfricoșare ce mă străpunse. Intrebai deodată:

— Tată, se poate să ne iasă lupii înainte?...

— Invălește-te în cojoc și taci! strigă aspru tata. Apoi vorbi spre Coman: Dă bici cailor...

— Nu se poate, cucoane... Dacă nu-i lăsăm în voie, prăpădim drumul... Mai bine să ne lăsăm în sama lor...

Un timp meraserăm așa în tăcere. Apoi simții pe tatăl meu că tresare năprasnic. Desfăcu blana în două și prinse pușca în mână. Coman se ridică și privi pe

deasupra cailor. În aceeași clipă inima îmi zvîcni grozav: văzusem și eu o umbră neagră care ieșise deodată pe omăt la marginea drumului și sta neclintită...

— Lupul! șoptii eu fără voie, și buzele începură să-mi tremure.

Dar caii mergeau liniștiți. Coman zise cu bucurie așezându-se la locul lui:

— E cîne, cucoane Matei... Ne apropiem de oameni, mulțămesc lui Dumnezeu...

Apoi iar se desfășură în sus și privi cu luare-aminte prin întunecime.

— Iaca, văd și din dreapta venind cineva... O să-niuță cu cal...

Deodată tata începu să strige — și mi se părea că-i tremură glasul.

— Măi om bun, cine-i fi! Ia stăi oleacă, măi om bun!...

— S-a oprit... zise Coman. Al lui e cînele...

Animalul se apropiase fără zgomot de noi și făcuse ocolul săniei. Era un cîne uriaș cu capul mare, cu urechile ascuțite. Mergea acuma liniștit și el spre omul care se oprise.

— Stăi, măi Coman!... grăi tata bucuros. Coman strînse hățurile.

— Om bun! zise tata. De departe ești? unde te duci? de unde vii?

— Ia vin și eu de la o moară depărtată... grăi omul cu glas gros. De stat nu stau departe. Aici, la coada iazului... Eu îs păscar boieresc. Aici fac produse și păzesc stuhăriile... Satu-i cine știe unde, departe... Este o bucată bună pînă la el...

— Nu-i putea să ne duci dumneata pînă la sat?

— Apoi, domnule, nu v-oi duce... că și eu am în-

tîrziat... După asfințitul soarelui drumu-i cu primejdie prin părțile noastre... Prutu-i înghețat și trec dihăniile de dincolo... Vin hămesite din cine știe ce pustietăți. Dumneavoastră nu sînteți de pe-aici... Rău ați făcut că nu v-ați oprit de cu ziuă pe undeva...

— Atuncea cum facem? întrebă tata. Îți plătesc, nu degeaba. Nu-i putea să ne găzduiești la dumneata, aici?... Nu ne lăsa să ne prăpădim, ori să pățim ceva... creștini sîntem și noi!...

— Dă, zise omul, v-oi primi la mine... Om face ce-om putea... Da' tare mă mir cum de-ați purces dumneavoastră la drum asupra nopții... Pe-aici se vîră omu-n ghizunie cum asfințește soarele... Numai eu am întîrziat... Da' eu tot aveam un tovarăș bun, — pe cînele ista... El și drumu-l știe... și la o primejdie știe a se bate... Las' că mi-am luat și pușcă, și furcă de fier...

— Mai bine să ferească Dumnezeu! zise Coman, de la locul lui.

— Frumos cîne! vorbi tata cu glas înduioșat...

— Ba cu dihăniile avem noi mult nacaz... zise omul, pornind. În iarna asta mai ales, iarnă grea, — e comedie!... Haideți după mine...

— Mîna după el, Comane! grăi tata repede și răsuflă plin de mulțămire... Ce ți-am spus eu, Comane?...

— Adevărat, cucoane... răspunse vizitiul dînd din cap.

Tata nu spusese nimic, după cît știam. Își închiuia numai că a spus o vorbă care s-a împlinit, și Coman se făcea a o cunoaște. Asta era semn de împăcare și iertare.

— Așa-i la drum... toate se sfîrșesc cu bine... grăi iar tata, filosofic. Cu toate acestea părea că nu merge

tocmai bine acest sfîrșit. Casa păscarului era în izbeliștea vîntului, la o coadă de iaz înghețat. În jurul ei nici gard, nici șură, nimica. O șandrama strîmtă într-o coastă a clădirii primi căluțul omului. Tata sărise jos din sanie și se uita în juru-i. Se întoarse cu fața la vînt și pulberea fină a viscolului îl izbi. Se înfășură repede în blană și se dădu spre dungile de lumină care izvorau prin cele două ferestruici.

— Ce facem cu caii? grăi el. Unde-i punem?... Afară nu putem să-i lăsăm.

— Afară? strigă gros, rîzînd, păscarul. Cum să-i lăsăm afară, boierule? Dacă-i lăsăm afară, îi mînîncă dihăniile... Iaca, acu s-a întunecat deplin... Nu trece mult ș-au să iasă... Le cunosc eu obiceiul...

— Atuncea cum facem? întrebă tata cu îngrijorare.

— Om lăsa sania afară, în dosul șopronului, zise omul, și caii îi vîrîm în tindă!

— Asta m-am gîndit și eu, grăi cu liniște Coman, și se ridică cît era de nalt de lîngă sanie.

Tata părea foarte uimit, părea și foarte mișcat, — și ca să mulțamească oarecum pe gazdă, începu a plesni din degete chemînd cînele cel uriaș. Dar cînele stătea pe prispa casei pe labelle de dinapoi și era foarte nepăsător... Băgai de samă că și păscarul privește cu mirare spre boier: se întreba și el ce-o fi-nsemnînd plesnitura aceea de degete.

— Frumos, foarte frumos cîne... zise tata, cu mulțămire. Hai să intrăm în casă... Vezi, Comane, oare n-a fi alt chip?...

— Alt chip nu-i, cucoane, — grăi păscarul. Dumneavoastră intrați în casă și noi vîrîm caii în tindă...

Eu și cu tata am intrat în casă.

Pe vatră ardea un foc înăbușit de tizic. Nevasta păscarului se înalță în lumină, — femeie tânără și frumoasă.

— Bucuroși de oaspeți, bucuroși ? zise tata.

— Bucuroși... bine-ați venit sănătoși... răspunse nevasta.

Un copil ca de cinci ani dormea la fundul sobei, pe vatra goală. Lumina gazornității de pe prichiciul sobei îi aurea părul balai. Nevasta păși pînă la el și-l învâli cu un suman vechi, apoi se întoarse spre noi, ne aruncă o privire fugară, își încrucieșă mîinile pe piept și oftă.

Tata căută să lege vorbă.

— Ne-am întîlnit cu gospodarul dumnitale pe drum...

— Apoi și Toader a cam întîrziat... zise femeia. Și eu îl aștept de mult...

În tindă porniră vuiete și țropăituri. Tata începu a rîde. Zise :

— Viră caii în tindă...

— Apoi ce să faci ? grăi femeia cu liniște, și iar oftă. Se-ntîmplă și de-acestea...

Tăcurăm o vreme. Conteniseră în tindă tropotele și glasurile. Afară se simțea năvala vîntului ; undeva, în pod poate, pătrundea un fior, viu parcă, tremurînd ca o notă de piculină.

Intră, încovoiindu-se din genunchi, Coman al nostru : își freca mîinile și scotea din gîtlej sunete de mulțămire ca cineva care intră într-o baie călduță.

După el intră și gospodarul de gazdă : om spînatic, îndesat, cu obrazul asprit și înroșit de focul vînturilor. Privea încrunțat înainte-i, cu ochi mici și negri, abia zăriți sub sprîncene.

Cu o scuturătură zvîrli din spate cojocul pe o laiță. În spetele-i late, în picioarele-i scurte, în brațele vînoase, în mîinile cu palme mari, se simțea o putere uriașă. Sta în lumină și eu mă uitam la dînsul cu un fel de spaimă. Il privea și tata. Voise să vorbească ceva cu veselie, ș-acuma parcă-i amorțise rostul limbii.

— Femeie, să pui de mămăligă !... zise el. Apoi ieși numai în bundă. Se întoarse în curînd cu un snop mare de trestie.

Tata, dezbrăcat de șubă, dogorit de foc, se întorcea spre el, voia să-i spună o vorbă bună de mulțămire, începu să-i zîmbească cu prietinie.

Păscarul însă căuta încrunțat prin colțuri. Puse mîna pe pușcă și ieși. Tata se uită uimit spre Coman ; căutătura lui voia să zică : Cine-i omul acesta ? unde am intrat ? în ce vizunie ? Și femeia tăcuță, pregătindu-și ceaulul, ofta din cînd în cînd. Și-n mine se furișase o înfiorare ; omul acela încrunțat, cu trup de sălbatic, puternic de să se lupte cu fiarele, mă înfricoșă ca și noaptea prin care trecusem. Mai era și pustiul pe care-l știam în jurul căsuței, și vîntul care venea gemînd de la marea cea veșnic înghețată, ș-o bătaie de copită în tindă, și mormăitul zăvodului afară...

Cînele mîrția încet, prelung ; îl auzeam prin păreți, prin geamuri.

— Ce este ? răsună deodată glasul tatei în tăcerea încăperii. În clipa aceea am înțeles mai mult decît oricînd că tata nu era un viteaz, și, după zbaterea inimii mele, că eu îi sînt vrednică și asemănătoare odraslă.

Femeia nu răspunse : chiar atunci ușa de la tindă vui. Se deschise și ușa odăii. Toader păscarul intră,

cu fruntea încrețită între ochi, cu buzele strînse. Era în înfățișarea lui o mînie încordată. Puse pușca în colțul ei și luă cu mișcări cumpănite din alt colț, de lîngă ușa, furca de fier cu trei țapușe. Cînd să iasă, iar se opri. Cînele, afară, tăcuse deodată. În tindă caili se învăluiră, sforăind. După o clipă, o izbitură adîncă vui în părete, între ferestre.

Omul deschise ușile și le trînti în urmă-i cu izbiri de vînt. Coman se desfășură din colțul lui, de lîngă sobă, cu ochii măriți de îngrijorare. Tata se lăsă pe laiță și mă privi deodată fix, cu ochi îngroziți. Femeia începu să tremure, apoi apucă gazornița și-o îngrămădi în fereastră.

— Lupul! gemu ea încet.

Glasul păscarului izbucni deodată afară mînios, scurt. Cînele avu și el o lătrătură scurtă, mai degrabă un început de urlet. În lumina slabă strecurată prin geam văzui în cîteva clipe o icoană care a rămas săpată în minte-mi ca în piatră. Cînele cel mare se repezise și înșfăcase pe fiară de grumaz; o scuturase de două ori; apoi dăduse înapoi: atunci urlase. Lupul clănțănise amenințător spre el. Acuma, cu capul întors spre omul care năvălea, aștepta rînjind, zbir-lit, cu ochii de sînge. Păscarul se năpusti cu furca: se opinti de sus în jos: o mișcare așa de fulgerătoare încît lupul se prăbuși. Atunci dădu și cînele a doua oară năvală; se lăsă cu cînele și omul pe brînci; — și fiara scoase deodată o chemare sfîșietoare și dureroasă, un glas de durere fără nume. Mi-am simțit sîngele fugit spre inimă.

Caili se frămîntau alături; auzeam și pe căluțul de gazdă dincoace, sub șopron; și el căuta să rupă căpăstrul. Femeia se întorsese la ceanul ei; tata cercă să zîmbească spre Coman în semn de îmbărbătare;

dar Coman își îmbrăcase nepăsarea lui și zîmbetul tatei părea un fior de durere.

Eu așteptam cu strîngere de inimă să se deschidă ușa. Auzii iar dupăiturile opincilor, omul singuratic și sălbatic intră și lepădă furca cruntă la locul ei.

— Era întuneric, zise el deodată, nu puteam trage cu pușca. L-am simțit eu de cum am venit... A adu-mecat oameni călători...

Deodată ne privi deschis și obrazul i se umplu de lumina unui zîmbet.

— Mi se nîmplă cîteodată nacazuri de acestea urmă el, dar cu cînele ce-l am și cu puterea ce mi-a dat-o Dumnezeu, mă pun împotriva și nu mă las...

Tata cerca să-și aducă aminte vorbirea-i de prietinie. Zise:

— Ei, și cum poți trăi dumneata în așa pustietate, cu lupii?...

— Ia trăiesc, cucoane, grăi omul; așa-mi cîștig bucata de mămăligă... Singur cu muierea și c-un pui al nostru... Doar cînd avem parte de niște oaspeți, cum sînteți dumneavoastră, ne mai bucurăm... Tot singuri, în vijelia iernii, aici, parcă ni se așează iarna pe suflete... Mă mai bucur cînd văd obraz omenesc... Grăiesc eu cîteodată cătră nevastă; zic: Greu îi, măi femeie, în singurătatea noastră, în vremea iernii...

Omul avea privire blajină de prietin și-un glas cu înmlădiere de bunătate. În sobă ardea cu pară uriașă maldărul de stuf, și Coman, nepăsător la toate, se prăjea în preajmă. Tata, fericit poate că se isprăvise ziua lui de drum cu bine, porni cîteva întrebări de care aminte nu mi-am adus nici a doua zi. — Eu tîrziu am făurit în mintea mea, am pornit din sufletul

meu o vorbă blîndă pentru omul singuratic din căsuța de la marginea unui iaz necunoscut, dar atunci vorbeam și simțeam numai în amintire, după ani de zile — cînd nu mai eram copil... Tatăl meu, stînd în fața omului, n-a găsit vorba asta ; și astăzi încă din această pricină mă cearcă păneri de rău.

CUZA-VODA

Peste zi fusese dezgheț și drumul de sanie se stricase. Cu greu înaintam acuma, sania hîrșcîia aspru prin prundul șoselei. Din cînd în cînd îmbărbătam calul cu glasul, și el pornea mai repede, într-o undă de trap, spre satul care se vedea înegrind, cu fumeșările lui, pe lucirea asfințitului.

Cînd am intrat pe poarta țarinei, se lăsase întuneric. Lumini se arătau ici, colo, pe la geamurile căsuțelor. O liniște mare plutea pretutindeni, nu s-auzeau nici lătrături de cîni. Mergeam la pas. Trecui pe lîngă biserică : se înălța ca o uriașă fantomă spre cer. Apoi, la o cotitură, deodată-mi ieși înainte o clădire mai răsărită ; fața îi era luminată toată, parcă rîdea tăcerii și singurătății. În geamuri ardeau pe sfîrșite lumînările în tigăițele lor de lut. Calul se opri deodată, apoi coti și trecui cu sania pe lîngă o grămăjuie de tăciuni, care fumeșau pe sfîrșite.

Imi adusei aminte : în ziua aceea se sărbătorea pretutindeni în țară jumătate de veac de la *unire*. Dar nu vedeam pe nimeni. La primărie era liniște

deplină; ulițele erau singuratice. Numai clopotul de la cal suna lin, după pas, în tăcere.

Nici crîșmă deschisă nu vedeam, și asta mi se părea o mare minune în satul acela.

Deodată însă se înalță glas de om năcăjit... Un străjer cu pușca cu șpangă trecu prin lumina zăpezii; după aceea, ieși dintr-o hudiță și se opri în mijlocul drumului un om, care grăia întruna și părea nemulțămît. «Bine că am dat de un suflet de creștin!» mă gîndeam.

Omul părea că mă așteaptă și el. Cînd mă apropiai, îl văzui că se cumpănește ușor și dă din mîni. Deodată slobozi un strigăt:

— Stăi, măi omule! nu mă zdrobi cu calul!...

Strînsei hățurile; calul se opri. Omul răcni iar:

— Care-i acela, măi?

Răspunsei:

— Om străin, care caută gazdă, pe noapte...

Săteanul se urni din locul lui și se lăsă spre mine. Se opri lîngă sanie plecîndu-și capul ca să mă vadă mai bine.

— Da' de unde ești dumneata?

— De la Roman...

— Poate-i fi profisor...

— Da. Mă duc la părinți, la munte...

— Aha! zise omul ridicînd un deget pînă-n dreptul ochiului. Tare bine, tare bine! și vra să zică cauți gazdă? Iaca-i bun!

— Da. Nu-i fi bun să-mi arăți unde stă preotul, ori învățătorul?

— Hm! Iaca, n-oi fi bun... cum zici dumneata... Dumneata pornește înainte, și eu oi merge alătura și te-oi duce pînă la mine acasă... Gazda dumnitale am să fiu eu. Nu te uita că-s cu chef. Vin de la o

nuntă... De bat nu-s bat, da-s așa cum vine omul de la nuntă... Și dumneata, de cauți găzduire, apoi rușine-a fi pentru gospodar ca mine să nu te găzduiască și să nu te ospăteze... Nu te uita dumneata că vin de la nuntă, zi calului să meargă înainte...

M-am bucurat firește de așa întîlnire, și am văzut îndată că am de-a face cu un gospodar de frunte, de și era într-o zi ca aceea, cînd se întorcea de la închinări de pahare. Era un om nalt și voinic. Mergînd, își tot mîngîia și-și tot întindea mustățile lungi. Am aflat că-l chiamă Dumitru Vamanu.

Mergînd, grăia:

— Să fie cu iertăciune... Macar că-s eu cam vîjîit, da-i vorba, căciula din cap încă nu mi-a picat... Și rîdea șiret spre mine.

Am întrebat:

— Dar azi ați avut și serbare... pentru unire...

— Am avut! am avuuut!... răspunse Dumitru Vamanu. Pentru unire! S-a unit Cuza-Vodă cu noi și-a făcut dreptate în țară...

— S-au unit moldovenii cu muntenii, adăogii eu cu oarecare sfială.

— Da... da... da... răspunse blajin badea Dumitru... A zis el așa: să fie dreptate și unire — și gata!... Apoi da, a făcut primarele o leacă de luminație... Prrr! stăi, iaca am ajuns... să deschid poarta și să intri...

Am intrat într-o ogradă largă de gospodar. Am deshamat, cu badea Dumitru, calul, l-am vîrît în grajd lîngă cei doi ai lui; i-a adus gospodarul fin; am împins într-un șopron și sania. Omul s-a abătut și prin țarcul cu nutreț și pe la cele cîteva oi adăpostite după perdeaua de stuh, apoi m-a îndemnat cu prietinie:

— Poftim în casă! Mi-i ierta dumneata: te-om cinsti și noi cu ce-om putea!

Cînd am intrat în casă, o femeie oacheșă, tînără încă, s-a ridicat de lîngă vatră. De pe alt scăunaș și-a întors capul spre mine un moșneag mărunt cu barba albă și cu ochii vii.

— Aista-i socru-meu! vorbi vesel gospodarul. Asta-i nevastă-mea; am trimes-o mai înainte acasă: am avut un gust să-mi frigă niște costițe de porc într-un hîrb de ceaun... Dintr-acestea îi gusta și dumneata, cu noi... Da' *șincii* unde-s?...

— S-au culcat pe cuptor... zise zîmbind moșneagul.

— Avem numai trei, grăi badea Dumitru, da-s numai cît ulcelele. Ce știi ei? Cum cade sara, le vine și moș Ene pe la gene...

Un răstimp tăcură. Gospodina începu a umbla prin casă. Puse ceaunul de mămăligă, și amestecă cu lingura friptura din hîrbul de ceaun. Lumina lămpii lumina lin încăperea prietenească, cu culmea plină de straie, cu păreții îmbrăcați în scorțuri.

— Eu îs cam vîjiit... zise rîzînd omul de gazdă; da' dumneata nu te uita la asta...

De pe scăunelul lui, moșneagul mă privea în tăcere. Apoi începu să mă întrebe de unde-s, unde mă duc. În satul spre care mă duceam avea și el cunoscuți.

— Am umblat și eu prin țară în zilele mele... zise el dînd din cap și privind spre foc.

Gospodina a pus ștergar alb pe măsuța cu trei picioare. A răsturnat pe fund curat de lemn mămăliguța, a adus friptura sfîrșitoare într-o strachină. Gospodarul a potrivit o garafă de vin alătura de el.

Bătrînul și-a făcut cruce îndreptîndu-se spre icoane, apoi a zis cătră mine:

— Poftim cu noi la masă...

După ce-am ospătat și ne-am încălzit cu cîte un pahar de vin, am început a sfătui prietenește lîngă vatră. Nevasta umbla cu pași nesimțiți în jurul nostru, robotind.

Am întrebat într-o vreme pe bătrîn:

— Dumneata ai fost, moșule, la luminație?

— N-am fost, răspunse el cu glasu-i ușor învăluit, da' am auzit că s-a făcut o leacă de slujbă pentru Cuza. L-am văzut și eu de două ori.

— Pe cine, moș Grigore? Pe Vodă Cuza?

— Da. — Azi mă gîndeam eu: tot e bine că-și amintesc unii din cei tineri de dînsul...

— Apoi, moș Grigore, în toată țara s-a sărbătorit *unirea*...

Moșneagul tăcu puțin, fără să mă privească. Apoi dădu din cap:

— Apoi da, Cuza-Vodă ne-a făcut nouă dreptate și ne-a dat pămînt...

Urmă iar răstimp de tăcere. Mă gîndii deodată la serbările poruncite de stăpînire, cu luminații, cu cuvîntări pentru o faptă mare care s-a împlinit în viața unui popor, — și la închinarea simplă ridicată în căsuța aceasta pentru sufletul unui om de altădată...

Deodată m-am simțit mișcat. Și moș Grigore a început să povestească, ridicîndu-se parcă din amorțire, — «cum a văzut el de două ori pe Cuza-Vodă». Și ascultînd, mă gîndeam că mulți dintre umiliții pămînteni ai țării au văzut odinioară pe acel domnitor al norodului, și că mulți își aminteau în sara aceea de clipele din trecut ca și moș Grigore.

În casă se întinsese o liniște ca de priveghi.

— Acu, într-un rînd, graia bătrînul, veneam de la moară... Și era așa, într-amurg. Mergeam pe lingă boi și eram pe-aproape de jîtărie. Iaca, aud în urmă zurgalăi, întorc capul, văd o trăsură cu doi cai... De pe capră mîna un român cu suman și cu căciulă de oaie... Mă gîndesc : Aista nu-i boier mare... Nu mai trag caru cu două roate în șanț... nu mai bat boii degeaba... Cînd m-ajunge trăsura din urmă, întorc iar capul... Văd într-însa un negustor... era îmbrăcat cu straie de șiac călugăresc... Se uită el la mine. Zice : Noroc bun, bade ! — Mulțămim dumilor-voastră ! — Cum îi zice satului istuia ? — Dumbrăveni, zic. Incepe el pe urmă să mă întrebe cine stăpînește satul, cine-i primar, și altele. Vezeteul oprise caii. Dacă am văzut, m-am oprit și eu cu carul. Zice negustorul : Cum o duceți cu boierul ? — Dă, domnule, zic, dacă cel ce-ar întreba ar ști, n-ar mai întreba... Boieru-i boier și noi sîntem țărani... Ce putem noi face ? El a făcut așa : Hm ! Pe urmă s-a uitat la mine așa, parcă jalnic, ș-a spus : Bade ! amară și stropită cu lacrimi e pînea pe care o mînîncă norodul ! — Mă uit eu la dînsul. Ce are negustorul ista, mă gîndesc, de stă de vorbă cu mine ? — Grăiește el iar : Da' cu vornicul cum o duceți ? — Apoi, domnule, zic, vornicul e ridicat dintre-ai noștri... El ne arde și ne frige... Iaca, eu am plătit birul o dată, și el mi-l cere a doua oară... Spune că dacă nu plătesc, îmi ia boii... — Așa ? — Așa ! — Apoi, zice el, este o vorbă. Zice : Cine ți-a scos ochii ? — Frate-meu. — Aha ! de-aceea ți i-a scos așa de adînc... — Eu stam și mă uitam la el. Da' avea el un glas așa de blînd și se uita așa la mine, c-am început eu a-i spune de-ale noastre, dintre multele pe care le îndurăm... Și zic eu : Dreptatea noastră cea veche, domnule, de mult îi moartă, iar Vodă nimica nu știe...

A zîmbit atuncea negustorul. Pe urmă ne-am luat noi ș-am intrat în sat... Era sară acuma. Și vornicul iese de-acasă să se ducă la crîșmă. Zic : Iaca vornicul !... Se dă jos atuncea negustorul din trăsură și oprește pe vornic... — Adevărat e, zice, că dumneata, vornice, iei două biruri de la oameni ? Nu-s ei de o lege și de un neam cu dumneata ? Cum de faci asemenea lucru ? — Da' cine ești dumneata ? strigă vornicul. Să-ți arăți îndreptările. Ce ai a mă întreba ? Doar știu că nu ești ispravnicul, ori Vodă... — Ba-s Vodă !... a zis zîmbind negustorul. Și cum m-am uitat cu ochii holbați la el, l-am cunoscut că-i Vodă și a cunoscut și vornicul...

Moș Grigore începu a rîde încetinel, cu mulțămire, ca și cum întîmplarea aceasta veche se petrecea a doua oară înaintea ochilor lui.

— Apoi a doua oară, vorbi iar într-un tîrziu bătrînul, l-am văzut pe Vodă tîrziu, după ce s-au unit boierii și l-au scos din domnie... Am auzit noi că s-a dus prin străinătăți și acolo a murit de inimă rea. După ce-a murit, l-au pornit credincioșii lui spre țară ca să-l ducă la Ruginoasa... S-a aflat atuncea prin sate că are să-l aducă pe Vodă Cuza cu trenul, pe la Burdujeni... Era vară, cald și frumos, și cîmpiile numai o verdeață... Și cum s-a dat vestea prin sate, a început a porni norodul de pretutindenii, ca să iasă înaintea trenului, prin gări... Am umblat și eu noaptea două poște și m-am dus să-l aștept, în gară la Liteni... Era atunci într-o duminică, și lume de pe lume, norod mult se strînsese într-o parte și-n alta a drumului de fier... Și-am așteptat noi, am așteptat, și într-o vreme s-a arătat și trenul, venind încet, încet, ca la înmormîntare... Și oamenii tăceau cît vedeam cu ochii în lungul liniei și toți stăteau cu capul

gol... Trecea trenul și pe urmă se luau și ei încet în urma lui... Dar în gară la Liteni s-a oprit... Și era Vodă așezat în sicriu, într-un vagon deschis, împodobit cu cununi de flori și cu perdele negre... Și cum s-a oprit vagonul, a început a sui norodul : bătrâni, femei, copii, barbați, toți se suiau ca să-l vadă și să-l sărute... M-am suit și eu, — și l-am văzut cât era de frumos, de voinic, și tânăr încă... și parcă dormea... și parcă zîmbea, ca atunci, în sara ceea cînd a stat în fața vornicului și a zîmbit... M-a pălit așa o jale pentru părintele nostru, că am început a plînge... Și toți pe cîți i-a făcut el gospodari pe pămîntul ista, toți la cîți făcuse dreptate și erau acolo — toți lăcrămau... Și tot se petrecea lumea, și-l sărutau și i se închinău... Și după aceea iar a pornit trenul acela, cu sicriul, printre ogoarele pline de holde, ogoarele oamenilor, de dînsul dăruite.

Ș-am pornit și eu împreună cu mulți alții, cu capele goale, pe drumul de fier — ca să ne ducem să-l vedem și la mormîntul lui, acolo...

Iar prin sate, unii din vornici și din ciocoi îndemneau pe flăcăi să nu-și lese hora, — ci să joace, cu lăutari, că-i zi de sărbătoare... Da' tinereța asculta de bătrîni, și mergea să vadă pe domnitor...

Moș Grigore de mult își isprăvise istorisirea... Stam acuma sub lăicere, în patul cel mare de sub culme, și nu puteam dormi : îmi stăruia înaintea ochilor ca o icoană, cu zîmbet trist, cu ochii închiși, într-o lumină de vis, domnitorul norodului...

O MICĂ CERCETARE

Domnu primar de la noi, din Petrești, a ieșit de un ceas de la cancelaria primăriei, împreună cu domnu notar. Înainte de a intra pe la casele dumnealor, după obicei, au poposit puțin la crîșma din mijlocul satului. Acolo este o odăiță în fund ; abia te poți învîrți într-însa ; dar e bună pentru ca să mai răsufle doi slujbași după o zi întreagă de muncă. Crîșmarul, domnul Vasile, le-a adus în două rînduri cîte o jumătate chilo — vin bun... Și întăia oară ș-a doua oară i-a privit zîmbind cu ochii lui încrucișați, le-a pus cănița pe masă și și-a frecat mulțămît mîinile.

Cei doi oameni vorbesc despre obișnuitele treburi ale slujbei lor. Primarele e om balan, nalt, tânăr ; — feciorul preotului Dumitru. A făcut trei clase de seminar, pe urmă s-a lăsat de carte. Aici de cîtăva vreme ține primăria. Grăiește c-un glas frumos și răsunător de psalt ; dar rîsul i-i stăpînit, înăbușit, cu buzele întinse. Parcă totdeauna cînd rîde, domnul primar Răuț își aduce amînte că are lipsă dinții de dinainte, din partea de sus... De aceea, printr-o mișcare furișată, își duce și o mîna la gură cînd rîde.

Domnul Matei Pintilescu, notarul, e om vechi. Are

o caligrafie rotundă și mare, frumoasă cum nu cred să aibă vreun notar din țara românească. Ca un O uriaș, foarte rotund, tras de mîna-i dibace, se dezvăluie și obrazul său roș ca gotca. Pe acest obraz stau neclintii, ca niște ochi firoși, ochelarii albaștri rotunzi și mari, care-i umplu găvanurile de sub frunte. Incolo veșnica stare pe loc, de-ațiția ani de zile pe un scaun, la o masă, parcă i-a îndesat și i-a scurtat și trupul și picioarele.

Intr-o vreme, cătră sfîrșitul gărăfii de al doilea, amîndoi tăcură. Afară se întunecase de-al binelea și bătea un vînt răsunător, vînt cald, vestitor de primăvară. Lumina slabă din odăiță lucea în garafa și în paharele goale în linioare argintii. Pe lîngă perete se auziră pași; cineva se puse în dreptul ferestrei, apoi un deget bătu de trei ori în geam.

— Cine să fie? zise Dumitru Răuș. Iar vreun nacaz pe la cancelarie...

— Ne-o fi chemînd pe careva la telefon... Și ochelarii întunecoși ai notarului se ațintiră asupra ferestrei. Nu! adăogi el îndată; e Ambrozie, îl cunosc după nasturi; îi văd sticlind... Și răcni: Poftim pe la noi, domnule *gheneral!* intră!

Ambrozie, șeful secției de jandarmi, om voinic, nalt cît un munte, strîns în uniformă-i albastră plină de galoane, intră zăngănindu-și sabia. Pe obrazu-i smead înflori un zîmbet de prietinie. Dădu mîna cu părinții comunei, apoi își trase un scaun.

— Știam că vă găsec aici, zise el repede și vesel... Oamenii mei mă informează de orice mișcare. Intreb: Unde s-au dus? — In colo! Mă duc la celalalt post. Incotro s-au dus? Au intrat ici!... — Gata, — aici v-am găsit...

Domnul Vasile, crîșmarul, se strecură nesimțit pe ușă, ca un duh necurat și-și lunecă privirile spre oaspeți:

— Poate poftiți ceva...

— Stăi, domnule, stăi, grăi Ambrozie, întinzînd palma întoarsă spre crîșmar... Stăi, nu ieși așa ca din pămînt! Intăi am onorul să comunic domnului primar că un individ a fost vîrît de un sfert de ceas în bașca primăriei... L-a dus un străjer... Cum a înserat, cum l-a văzut rătăcind fără rost prin sat. — Ce cauți, măi? (I-am dăscălit eu bine pe străjeri.) Ce cauți, măi, prin sat? — Că-i cîr, că-i mir... — Hai la primărie!... El nu voia. L-a luat în șpan-gă! I-am dăscălit eu bine pe străjeri...

Vagmistrul zîmbi și-și pipăi repede cu vîrfurile degetelor mustața neagră-corb.

— Să fie vreun negustor? zise gînditor notarul. Dar ce caută el la vreme de noapte?

— Dumneata nu l-ai văzut? întrebă deodată primarele întorcîndu-se spre Ambrozie.

— Nu. Mi-a raportat străjerul. Și trecînd pe aici, m-am gîndit să vă spun și dumneavoastră. Mergînd spre casă, poate vă abateți pe la primărie... Nici eu nu înțe!eg cine să fie... Ciobanu zice că-i îmbrăcat în straie nemțești.

— Care Ciobanu?

— Străjerul. Și zice că nu voia să meargă. De grăt nu grăia, numai se punea împotrivă...

— Cine știe! zise pe gînduri primarele. Om vedea.

— E dezertor, vorbi cu încredințare Pintilescu notarul. Intăi am crezut că să fie un negustor care trebuie să vie... Are o mică afacere pe aici... Are de scos niște acte de la mine... Da' văd că trebuie să fie un dezertor. Nu-i negustorul.

— Dacă ar fi fost vreun jandarm la primărie, l-ar fi cercetat și poate pîn-acum am ști... zise Ambrozie.

— Zici că-i în straiе nemțești? întrebă notarul ridicîndu-și ochelarii. Atunci nu-i dezertor. Credeam întăi că să fie vreun dezertor. Dar dac-ar fi dezertor ar fi îmbrăcat cu straiеle de la cazarmă... Poate să fie vechilul de pe moșia Plopeni... Are de făcut niște angajamente, de scos niște contracte... Atuncea trebuie să mă duc și eu... Nu spunea că mă caută pe mine?

— Ciobanu nu mi-a spus nimic de asta, răspunse Ambrozie și făcu din ochi primarelui.

— Atuncea nu-i vechilul... Are și el niște afaceri cu mine... și notarul, gînditor, își aținti ochelarii spre sticla goală. Primarele se ridică de pe scaun. Crîșmarul întrebă cu duioșie:

— Vra să zică nu aduc nimica!...

Ambrozie începu a rîde:

— Domnul Pintilescu poate ar sta, da' nu-l lasă prizonierul în straiе nemțești... Eu îs om tînăr și m-așteaptă nevasta... Cu regret, domnule negustor, cu regret... și rămîn al dumnitale cu toată stima!

Cu toții începură a rîde zgomotos; apoi notarul iar rămase cu sticlele albastre ațintite asupra gărăfii.

— Atunci poate să fie altcineva... grăi el cu îndoială... Poate are afaceri c-o hîrtie, cu ceva...

Ambrozie iar făcu cu ochiul și primarele duse mîna la buze să-și ascundă cei doi dinți lipsă.

Se gătiră să plece. Primarele începu să se scotocească prin buzunarele jiletcii îndoindu-se de mijloc. Notarul făcu semn de împotrîvire.

— Domnule primar, nu se poate... Am cu negustorul o vorbă... Plătesc eu, domnule Vasile...

— Foarte bine, foarte bine! răspunse crîșmarul fre-cîndu-și mînile. Mai poftiți, mă rog...

Ieșiră pe dindos. O clipă auziră zarvă de glasuri în crîșmă, o clipă primarele zări obrazul balai și dulce-zîmbitor al crîșmăriței; apoi ușa se închise și-i izbi în față vîntul cel cald de la miazăzi. Apucară în tăcere printre căsuțele satului; steluțe de lumină izvorau din toate părțile. Ambrozie fluiera încetișor un cîntec, și-și zăngănea sabia. Notarul își punea cu neliniște întrebări: Cine să fie? — Iar primarele, nalt și subțire, mergea cu capul plecat și se gîndea la obrazul balai și luminos care i se arătase o clipă. Apoi începu a cugeta la observația pe care i-o făcuse prefectul pentru reaua stare a drumurilor comunei... El era om care-și făcea pe cît putea datoria, — dar dacă e săracă comuna ce putea face el? Acu și subprefectul, om vechi și șmecher, a început a-l încolți... Ba drumurile, ba clădirea primăriei, ba pregătirea delegaților pentru alegeri... Înțelege primarele ce înseamnă asta... Domnul subprefect are doi cai și acum la sfîrșitul iernii e mare lipsă de nutreț. Is așa de rele drumurile comunei și așa de tare se îngrijește de ele domnul subprefect Georgescu, pentru că, primarele, om gospodar, are cîteva stoguri de strînsură...

— Nu-i chip... se gîndește Răuț primarele; stau eu împotrîvă cît stau, îmi caut eu pe cît pot de dreptul meu, — da' la urmă are să trebuiască să-i trimet un car de fin... Cu cei mari nu te poți pune!

— Ce-ai zis? îl întrebă notarul. Răuț tresări.

— Cu cei mari nu te poți pune, răspunse primarele.

— De asta așa-i! întări suspinînd Pintilescu.

Ambrozie se opri deodată. Chemă cu glas poruncitor:

— Ciobanule!

Străjerul se apropie prin întuneric, cu sumanul bine strâns pe trup, încins cu o curea, și cu pușca cu șpangă în spate.

Era un om slab, bărbos, — un om care de ani de zile își petrecea nopțile prin șanțuri și veghea făcînd de strajă cu plată.

— Iaca, aista l-a dus la primărie... zise Ambrozie.

— Așa? tu l-ai dus? întrebă grabnic notarul. Cine-i? nu ți-a spus?

— Nu mi-a spus... răspunse străjerul cu glas trăgănat, ostent.

— Cum așa, măi? N-ai avut gură să-l întrebi?

— Apoi l-am întrebat, cucoane Matei!

— Și el ce ți-a răspuns?

— El a zis că treaba lui, n-are a-mi răspunde mie.

— Nu ți-a spus că mă caută pe mine?

— Nu. E un fel de *mașinistru!*

— Cum *mașinistru?*

— Apoi e-mbrăcat cu niște straie cam ponosite... Ce poate să fie? M-am uitat eu la el. Trebuie să fie *mașinistru*...

Cei trei slujbași începură a rîde și porniră spre primărie. Al patrulea slujbaș rămase în întuneric tăcut, cu pușca în spate, aninată c-o bucată de sfoară. Pus să păzească pe ceilalți și ca om al datoriei, se duse să se așeze sub un gard, la adăpost de vînt.

În primărie notarul intră cu oarecare pornire de mînie. Dacă nu-i negustorul, dacă nu-i vechilul, atunci degeaba a mai făcut un drum și s-a trudit! Dacă-i un vagabond, apoi are să aibă de-a face cu el, — căci notarul e om deprins să se mînie, să se zbrlească și să bată din picior. De ani de zile a învățat slujba asta. Primarul ascultă cum îi lămurește Ambrozie instrucțiile date străjerilor...

— Pază ca la noi cred că nu se face nicăieri!... zice el cu zîmbire prietenească.

Notarul a poruncit vătăjelului din primărie să aducă pe arestat. L-a adus, i-a dat drumu-n odaie și cei trei slujbași se uită la el curioși. E un om care n-are nimic deosebit. Un om mijlociu la stat, în straie nemțești, cam ponosite. Își ține în mîna pălăria pleoștită, sub părul zbîrlit se rotesc doi ochi, uimiți oarecum de lumină și de privirile ațintite asupra-le.

— Știam eu că nu-i negustorul, nici vechilul! zice întăritat notarul. Ce ești tu, măi? Ești *mașinistru?*

— Nu-s nici un *mașinistru!* răspunde arestatul. Dar de ce m-au adus aici?...

— Asta nu-i treaba ta! Cum te cheamă?

— Tudose Cazacu.

Vagmistrul vrea să ia el cuvîntul, dar notarul are gînduri de răzbunare. Образul stacojiu începe să i se miște; asta înseamnă că încearcă să scrișnească.

— Și unde ești tu, măi, *mașinistru?* răcnește Pintilescu.

— Da' nu-s *mașinistru*, domnule! răspunde, nemulțămît, omul.

— Cum? ce? te-ai supărat? Nu te supăra așa de rău, că minînci trînteală!... N-ai nici o afacere pe aici, cu notarul, cu altcineva, atuncea ce cauți?

— Ba am o afacere...

— Poate ai de făcut hîrtii, acte?... întrebă mai blajin notarul.

— N-am nici un act de făcut, nici o hîrtie...

— Atuncea ești vagabond!... Cine te-a trimes?...

— Domnu subprefect...

Aici întrebările se opresc deodată. Pintilescu își co-boară deodată ochii în pămînt; primarul și Ambro-

zie se uită unul la altul, apoi Răuț își duce palma la buze.

— Când slujeam acu doi ani pe domnu subprefect, începu singur omul, apoi avea alte daraveri dumnealui. Mă trimetea pe la țîrg cu niște scrisori la o cucoană...

Omul începu a rîde. Notarul, mînios, ridică capul.

— Ei și ce-i cu asta ? Obraznic să nu fii. Ce-i cu asta : acu doi ani... Ai slujit pe domnu subprefect, și pe urmă ?

— Pe urmă m-a dat afară, da' eu n-am fost vinovat...

— A, vra să zică te-a dat afară !... Notarul își încrucișă mînile pe piept și se întoarse uimit spre tovarășii lui.

— Apoi pentru o haimana ca asta am venit noi aici !?... Să-l trîntești, domnule, la bașcă, să-i iasă ochii din cap... Dumneata ești om prea bun, domnule Ambrozie... Da' am să-i fac eu o leacă de slujbă. Auzi dumneata... vine vagabond... stă cu noi de vorbă... c-așa, că pe dincolo... Cine știe ce-i fi furat de la domnu subprefect, măi ! Să mărturisești, că ce pățești și morților din morminte ai să spui !...

Notarul, puțin înflăcărat de vin, înflăcărat și de vorbă, începea să-și iasă din sărite.

— Da' n-am furat, domnule, nimica, ce ai cu mine ? cine ești dumneata ?... Domnule jandarm, dă-mi drumul !...

— Cum ? Sînt... măi vătăjel, ia vină-ncoace !... Auzi dumneata, domnule !...

— Stăi, stăi... stăi, domnule Pintilescu... zise blajin Ambrozie, și se îndreptă spre prizonier. Ia să-mi spui dumneata mie de unde ești, de unde ai venit ?

— Din țîrg...

— Așa, bun. Ce cauți aici ?

— Caut pe domnu primar.

— Bun. Iaca, domnu primar e aici... Și cine te-a trimes pe dumneata ?...

— Domnu subprefect...

— Cum domnu subprefect ?... strigă indignat notarul. Ai spus, magarule, că te-a dat afară...

— Stăi, stăi... vorbi Ambrozie și întoarse spre Pintilescu palma, în semn de liniștire. Ce ești dumneata la domnu subprefect ?...

— Eu îl slujesc pe dumnealui.

— Așa ? Da' ai spus că te-a dat afară.

— Da. Da' acu a văzut că nu-s vinovat, a luat-o de nevastă pe cucoana ceea, ș-acu am intrat iar în slujbă...

— Care cucoană ? se amestecă notarul.

— Căreia-i duceam scrisorile.

— Stăi, zise cu blîndeță Ambrozie. Bun. Vra să zică te-a trimes domnu subprefect la domnu primar.

— Da... M-a trimes c-o poroncă...

Pintilescu notarul dintrodată începu a zîmbi cu prietinie... Se apropie de servitor și-l bătu pe umăr :

— Apoi bine, domnule, de ce nu spui așa ?... Ce tot umbli că ești mașinistru și mai nu știu ce ?...

— Da' nu-s mașinistru, domnule... răspunse omul.

— Bine, știu, știu... Dacă ești de la domnu subprefect, vină cu mine să-ți dau o cinste... Așa spune, bădiță...

— Stăi, vorbi iar Ambrozie. Și ce ai a spune domnului primar ?...

— Apoi m-a trimes domnu subprefect... pentru niște fin...

— Așa ? zise primarele zîbind și dînd din cap. Bine. Am primit și arvună... da... Foarte bine...

Notarul își scoase batista și și-o trecu cu gingășie peste mustăți, apoi intră într-o grozavă uimire :

— Auzi dumneata !... și începu a trage după sine pe solul subprefectului... Întăi credeam că ai vreo afacere, vreo hîrtie... Dar de unde puteam eu să știu !... Vină, domnule, să te cinstesc...

Domnul primar rămăsese gînditor — ca un cal sătul înaintea fînului. Fugise acum dinaintea lui și icoana crîșmăriței. Numai Ambrozie, zîmbitor și senin, își răsucea mustața și-i făcea cu ochiul spre notar. Apoi zise cu pătrundere :

— Ai văzut cercetare ? Asta se chiamă, domnule, cercetare !...

DIN DURERILE UNUI RECRUT

Dumitrache Hălăngescu, zis și Nastratin, meșter-faur — într-o bună dimineață a intrat printre moșiroaiele care slujeau de sălaș neamului său. Venise într-un suflet cale de două ceasuri de la cazarma din tîng. Cu cozorocul capelei într-o parte, spre o ureche, cu tunica dăscheiată, fără baionetă, cu obrazul negru asudat și cu privirile spăriate, se opri chiar la poarta țarinei — care despărțea pe țigani de sat, — se apropie de oblonul închis al covăliei lui și începu să bată cu pumnul.

Depart, deasupra orașului, răsărea un soare roș de dechemvrie și cîmpiile arse se întindeau într-acolo sub o ușoară piclă de tristeță. Dumitrache Nastratin, privind spre răsărit, parcă se înfricoșa încă de cazarma din care fugise. Privi spre sat să vadă dacă nu l-au zărit *oamenii*, și iar bubui de două ori cu pumnul în oblon.

Înlăuntru se deslușeau acuma mormăituri. Dumitrache nu le înțelegea, — dar știa că trebuie să fie, între bătrîni și Rarița lui, dezbatere : «E un om bun, ori bat jandarunii ?» Strigă înăbușit, țigănește :

— Deschideți, că eu sînt !

În bordei izbucni un fel de bocet, amestecat cu chiote. Scîndurăria şubredă începu să se zbată, un drug vui, fierării ţipară, — şi pe uşa deschisă năvăli spre soldat, cu braţele înălţate, cu părul vilvoi, Rariţa. În umbră, în urmă, răsăriră drepti, cu gurile căscate, ca nişte fantome, în cămeşoaie albe, bătrînii, părinţii lui Dumitrache Nastratin. Şi Rariţa cuprinse de după cap pe bărbatu-său, şi-l trăgea în bordei cu strigăte aspre de bucurie. Acolo stăpînea încă întunecime de amurg; abia se desluşeau halaturile meşteşugului zvîrlite prin toate colţurile, foile, nicovala, barosul; — şi mai în fund, în bordeiul de pămînt, o fereastră cît pumnul, înroşită de focul răsăritului, strecura un fum de lumină peste cuptorul mare de cărămidă, peste laviţă, peste ţoalele învăluite, aduse acolo ca de-o apă; un aer cald şi greu umplea vizunia; dar Dumitrache Nastratin, fugar din al XVI-lea regiment de infanterie, se simţea bine lângă covălia lui, în cuibul părăsit, între bătrînii care răcneau la dînsul şi între Rariţa lui, care-l gîtuia şi-l săruta scîncind.

— Da' ce-i, mă? de ce-ai fugit, menorocitul? strigă la el bătrînul Hălăngescu.

Dumitrache nu-l auzea. Bătrîna împinse la o parte pe moşneag:

— Lasă-l, mă, că abia a căzut de pe drum...

Fugarul ridică fruntea de după umărul Rariţei:

— Am venit şi eu acasă... Imi era dor; n-am mai putut de foc şi de amar...

Bătrînul nu răspunse; îşi clătină cu îndoială capul cu plete încîlcite, apoi se scărpină în barbă:

— Mă Dumitrache, *mo Motică!* dacă ai fugit, te calcă, mă, din urmă, — şi te-or bate, măi băiete, şi te-or pune la gros... vai de ciolanele tale...

Ţiganca, Ileana, iar împinse la o parte pe moşneag.

— Tăceţi, bre! strigă deodată Dumitrache, că de bine n-am fugit! M-oi întoarce eu, bun e Dumnezeu şi ies la raport şi spun eu ce mă doare... că dacă m-au dus acolo, nu m-au dus să mă omoare... Ies eu, taică, la raport!...

Cînd auzi vorba aceasta, întreaga familie rămase cu gura căscată. Baba trase pe moşneag la o parte, îi puse o sticlă în mîină şi-l mîină răstit la crîsmă:

— Du-te, mă, şi adă o ţiră de rachiu! că doar şi-a venit fecioru de la oaste!...

În ziua aceea, Dumitrache Nastratin a stat dosit în bordei; în covălie a lucrat numai bătrînul; baba a ieşit prin sat ca să mai tragă cu urechea ici şi colo, ba lîngă primărie, ba pe la cucoana lui domnu Ambrozie *aghiotantul* jandarmilor; iar Rariţa nici ea nu şi-a arătat faţa smeadă şi ochii arzători; de lîngă oşteanul ei, din bordei, numai cătră sară i s-a auzit glasul răzbătînd într-un cîntec trăgănat...

A doua zi Dumitrache ieşi în fierărie fără tunică, cu capela pe o sprînceană, cu mînicile suflecate; începu să calce la foi, şi puse mîna pe ciocan şi pe cleşte. Era într-o joi şi oamenii din zori treceau spre tîng. Mulţi opreau pe un sfert de ceas dinaintea bordeiului lui Hălăngescu, ba pentru o scoabă, ba pentru o potcoavă. Ţiganii de la celelalte bordeie treceau repede, deşteptaţi din aţipeala lor de ziua de tîng, dădeau cu ochii de soldat, se opreau, începeau să vînture din mîni şi să strige, primeau răspunsuri printre gîffirile foiiului, apoi îşi strîngeau la piept ilicele rupte, îşi îndesau în cap pălăriile bortite, căciulile roşcate şi alte lucruri ciudate ce le slujeau de acoperemînt, — şi prindeau să depene iute din picioarele

goale, luînd cărarea tirgului. Oamenii, oprîți cu cai și căruțe, priveau liniștiți și așteptau lucrul meșterului.

Unii întrebau :

— Te-ai întors acasă, măi Dumitrache ?

— M-am întors, răspundea Nastratin cu îndoială.

Am o leacă de *conceție*...

— Ai venit să-ți mai vezi *chiranda* ?

Atunci își arăta albul dinților, rîzînd, și Rarița. Privea cu ochii ei frumoși cercuiți de umbră spre Motică al ei, dădea c-o mîină mică la o parte o șuviță de păr corb ce-i scăpase pe sub broboada-i roșie de matasă, și ridicînd ciocanul, fulgera cu privirile pe romîn :

— Da' de ce să nu vie să mă vadă?... Da' nu-i el *sofia* mea ?

Și foiul contenea dintrodată ; cu cleștele, Dumitrache apuca și aducea ca fulgerul pe nicovală o bucată de fier înroșit, dădea un strigăt de îndemn și lovea o dată cu ciocanul ; iar Rarița, încordîndu-se, ridica barosul și începea cîntecul fierăriei, din bătăile înăbușite ale barosului, din tremurul ascuțit, pe nicovală, al ciocanului celui mic. Și-mprejurul lor o roată de scînteii tresărea, Motică ridica și lăsa un braț vînjos, iar țiganka, după greutatea barosului, se încorda, se înmlădia, i se învăluia fusta creață și-i tremurau sîinii strînși în polcuța albastră. Și cînd bătaia pe nicovală se oprea, ea începea să sufle greu, cu gura întredeschisă, zîmbea fericită cătră *sofie* și foile prindeau să sufle năvalnic, și-n umbră focul ridica deodată geana și se aprindea ca un ochi de balaur.

A trecut liniștită și ziua de sîmbătă și-n lenea dumincii, tolănit pe cuptor ca un pașă, cu dragostea lui alătura, Dumitrache Nastratin cugeta cît e de feri-

cită viața aceea la care s-a întors. Și cu strîngere de inimă, cu păreri de rău, își amintea de vara ce trecuse, în care a început el să se aibă bine cu Rarița lui... A trecut prea repede și vara și munca la boier, — și-a venit vremea miliției...

Își aducea aminte și grația din cînd în cînd cu Rarița ; dar mai mult rîdeau, mai mult tăceau. Numai întîmplarea cu stăpînul moșiei, boierul cel nalt cu barba mare, nu putea s-o treacă cu vederea Nastratin, căci s-a petrecut tocmai în ziua cînd a nebunit el — și nu-și mai lua ochii de la broboada de matasă a Rariței lui Cionnei.

Lucrau mulți țigani la boierul acela cu barba mare, poreclit Bărbărie. Da' era un boier tare detreabă, ținea pe lucrători cu bună mîncare și plătea cinstit. Și cînd s-apropia de țigani, totdeauna șăguia. Chiar el, cu gura lui, a zis cătră vâtaf :

— Măi Neculai, să nu dai cu harapnicul, căci aceștia sînt neam de boieri, dintre aceia care te-au stăpînit pe tine...

Rîdea boierul, a rîs și Neculai mîngîind șfichiul harapnicului, — iar mai ales rîdeau țigăncile tinere, privind cu ochi negri pe boier, cu pieptul scos înainte și cu mîinile pe șolduri.

— Îți aduci aminte cînd a zis Bărbărie că noi sîntem neamuri de boier ? întrebă Nastratin.

Rarița își aducea aminte.

Și-n ziua cînd privea el spre broboada cea roșie, — nici gust de lucru n-avea, nici poftă de mîncare, nici nimic. S-a împărțit la amiază borș cu carne de oaie, și mămăligă ca aurul, — dar el numai așa, a dat cu lingura prin strachină și s-a uitat în altă parte.

— Da' ce-i, măi Nastratine, nu-ți place ? a întrebă vâtaful.

— Nu-mi place, domnule Neculai.

— De ce nu-ți place?...

— Eu știu, domnule Neculai?... Parcă aș vrea așa, o fleică, o friptură pe cărbuni... da' nici aceea nu mi-a plăcea...

Vătaful a prins a râde; și s-a depărtat; și peste puțin s-a înfățișat și boierul zîmbind în barba lui mare — și-a zis chiar boierul cătră Dumitrache:

— Da' ce ai tu, mă fecioru lui Hălăngescu?... Apoi am avut eu dreptate: că tu mi se pare că din neam ales ești... ai tu, bre, așa doruri... Ce te uiți așa la mine ca un țap logodit?... Poate-i fi amoretat, măi fecioru lui Hălăngescu...

Atuncea a oftat cu amar Dumitrache Nastratin și s-a uitat spre broboada cea de matasă, ș-a înțeles boieru, ș-a prins iar a râde tare cu haz, ș-a zis:

— Apoi n-am spus eu? s-a sfârșit: are gusturi de boier!...

— Iți aduci tu aminte, Rarița, cum a zis ciocoiu — că am gusturi de boier?... și eu mă uitam la tine, și tu te uitai la mine!...

Rarița, iarăși, își aducea aminte foarte bine de toate...

Trei zile a fost foarte fericit Dumitru Nastratin, feciorul lui Hălăngescu. Iar luni dimineață, cînd a deschis bătrînul ușa covăliei, jandarmul Petrea Savin i-a pus degetele-n beregată. Și cu el de beregată a intrat în bordei, a întins o mînă pe cuptor; și de acolo, de pe cuptor, de lîngă Rarița, a tras de picioare pînă în mijlocul bordeiului, pe Motică.

Au început și țiganca cea tînără și bătrîni să urle; se trăgeau de cap și-ntindeau pe urmă brațele spre jandarmul Petrea Savin.

— Aoleo! aoleo! fie-ți milă, domnule Petrea! că ți-om da un purcel, numa nu-l duce la moarte!

Și cum jandarmul scotea în potcovărie pe fugar, — zbučni după ei pe ușă și Rarița: cu un strigăt chinuit se trînti cu fața în jos în pulbere și începu să se bată cu fruntea de pămînt... Și bătrîni pe de laturi se văicărau cu mînilor la fălci.

Deodată începu să urle și Dumitrache, cu mînie, dînd din cap, holbîndu-și ochii:

— Ho! ho! ce urlați?... că doar n-am venit aici să nu mă-ntorc... Am venit, mi-am făcut un gust, — acu mă-ntorc la oaste... Ce răcniți?... Mă duc înapoi și gata, — doar n-are să-mi ia capul... Ies la raport!...

Cum căzu vorba aceasta, tăcură cu toții, plini de uimire.

Și soldatul, cu destulă mîndrie, își încheie tunica, își lustrui puțin nasturii cu mînica, își așeză capela-n cap, puțin plecată pe ochiul drept și porni cu jandarmul. Din toate bordeiele răsăreau capete și ochi care priveau țintă; dar Nastratin nu se uita nici într-o parte, nici în alta. După dînsul pășeau mărunt țiganii lui — dar el nu se uita nici înapoi, măcar că-l durea inima.

La primărie i-a ieșit înaintea domnului Ambrozie, șeful secției de jandarmi. Își răsuci ușor mustața frumoasă, neagră, și întrebă cu veselie:

— De ce-ai dezertat, țigane?...

Nastratin își luă poziția reglementară și salută scurt:

— Trăiți, domnule aghiotant... acuma se chiamă că mă-ntorc...

Din drum, bătrîni și Rarița priveau uimiți și se întrebau cu îndoială în sufletul lor de ce domnul

aghiotant tot vesel a rămas și n-a trântit pe obrazul fugarului patru palme.

În primărie, domnul Maței Pintilescu, notarul, ridică numai o clipă ochelariș lui albaștri, fioroși, — apoi și-i plecă și începu să scîrție înainte într-un registru, c-un condei cu peniță mare, galbenă. De lângă sobă, pași în mijlocul odăii și domnul primar Dumitru Răuș și-și dăscoperi rîzînd strunga lată din gingia de sus.

— De ce-ai dezertat, țigane? întrebă el fără mînie.

Dumitrache Nastratin voia să răspundă, și zîmbea și el, — dar domnul aghiotant Ambrozie îl fulgeră sub barbă c-un pumn năstrușnic, — și, încrețindu-și buzele, îi zise liniștit :

— Îți vine să rîzi, țigane...

Notarul nu-și ridică ochelarii de deasupra registrului, iar primarele, cu duhul blîndeții, nu-și părăsi zîmbetul, căci se gîndea că Vasile crîșmarul e dus *în jos*, la vin, — și profilul dulce zîmbitor al crîșmăriței îi plutea ca-ntr-un abur, în suflet...

— Ascultă, Dumitrache Nastratin, zise el încet, dînd dintr-un deget... Ascultă ce-ți spun eu... (Și parcă cetea vorbe dintr-o evanghelie.) Cînd te-a chemat țara să-ți faci datoria, nu țe-ai gîndit tu că trebuie să îndeplinești această datorie? Ai jurat pe drapel, pentru țară și tron, ș-acu ți-ai călcat jurămîntul... Îți dai tu, Dumitrache Nastratin, socoteală de ce-ai făcut ?...

Țiganul nu pricepea decît înmlădierea moale a glasului, — și pîndea pe primar cu ochi șireți. Ar fi vrut să zîmbească, dar îl dureau oasele fălcilor și-i sîngeră limba în gură.

— Bine, zise într-un tîrziu primarele după cetanie,

domnule Ambrozie, fii bun și dispune trimeterea omului la regiment...

Și jandarmul Petrea Savin trase sabia, după porunca șoptită a aghiotantului, îndreptă pe Motică a lui Hălăngescu spre cazarmă și porni și el în urma lui, — și după dînsul umblau prin pulberea drumului, plecați din șale, întristatele neamuri ale oșteanului.

Dumitrache mergea ușurel. De-un hop scăpase. Va scăpa și de celălalt. Și o să rămîie cu dobînda celor trei zile petrecute în fericire.

Umbla ușurel și cugeta la Rarița lui și la cuptor, — dar se gîndi deodată cu strîngere de inimă și la noaptea cînd se furișase dintre camarazi, sărise zaplazul, ș-apucase drumul spre Petrești. În clipa aceea cînd se hotărîse să fugă, după întîmplările de peste zi, nu era vorba nici de dragostea lui, nici de cuibul lui, nici de meseria lui, nici de zilele verii. Ș-acu mergînd, se gîndea el, în gîndul lui : Au să mă bată poate, au să mă schingiuiască, au să mă trimeată la Galata, dar eu am să spun drept cum a fost !... Dar ceea ce avea el de spus părea a fi lucru grozav, — căci o neliniște îl cuprindea cu cît se apropia de cazarmă — ca în fața necunoscutului.

Pătrunse însfîrșit în ograda căzărni, — și deodată o sudoare subțire îi răci spatele și pieptul. Cu inima bătînd grăbit, cu buzele tremurînd, se înfățișă în cancelaria companiei, la domnul căpitan. Salută scurt : Trăiți ! Iși smunci capela din cap și și-o trecu în mîna stîngă, la șold. Jandarmul dădu lămuririle și hîrțile, — și se retrase. Dumitrache se simți singur și pierdut ; nici măcar suspinele nevastei și a bătrînilor, rămași în drum, nu mai ajungeau pînă la dînsul.

Căpitanul, om ras la obraz, cu mustața căruntă, îl ținti cu ochi mici, verzi.

Vorbi deodată — (cu oarecare blîndeță, căci înaintea lui stătea un recrutar) :

— De ce-ai dezertat, țigane?...

Dumitru Nastratin își pierdu cumpătul. Nu răspunse.

— Hai? n-auzi? de ce-ai dezertat?...

Nastratin căscă ochii, cu groază.

— Trăiți, domnule căpitan... atît putu bolborosi.

— Cum? Poate ți-a fost dor de-acasă — de chiorandă?

— Și asta... trăiți domnule căpitan...

— Cum? Și asta... A mai fost adică ceva?... Ce-a fost?

— Trăiți... domnule căpitan...

— Ce-a fost, mă? Te-a bătut v'un căprar, v'un sergent...

— Mai rău, trăiți, domnule căpitan... Mai cumplit decît bătaia... Scrie la reglement, trăiți... să nu raportăm pe *suprior*... Trăiți, dom'le căpitan, da' nu pot... Acu m-am întors... da' mă gîndesc, dacă ne mai duce dom' sergent-major acolo... fug iar, trăiți, dom'le căpitan...

— Da' ce este, mă, unde v-a dus? unde te-a dus?...

— La *baia!* trăiți, dom'le căpitan! izbucni înșfîșit, cu durere, feciorul lui Hălăngescu.

— La baie? cum la baie? ce spui tu, mă, de baie?...

Țiganul duse mînile la piept ca și cum i-ar fi venit înădușeală și ameteală.

— Trăiți, dom'le căpitan, n-am spus nimărui... trăiți, dom'le căpitan, tare m-am îngrozit... Dacă

mă mai duce acolo, mor, fug pe lume, trăiți dom'le căpitan!... Ne-a dus într-un fum, într-un abur și-ntr-o căldură și într-o apărie, dom'le căpitan... c-am crezut că mor... Ne-a pus să ne spălăm acolo... Trăiți, dom'le căpitan, porunciți dumneavoastră să nu ne mai pedepsească domnu sergent-major... că fug pe lume, trăiți, domnule căpitan!...

Dumitrache Nastratin se opri, privind cu ochi ațintiți, mari, pe căpitan. Groaza din ziua de baie, fericirea celor trei zile pe cuptorul părinților lui, lîngă Rarița lui, se amestecau, toate treceau prin sufletul lui ca o apă a durerii.

Deodată băgă de samă că domnul căpitan rîde, și încercă și el să zîmbească. Apoi glasul căpitanului izbucni și el tresări :

— Planton!...

Plantonul intră repede, bătu talpa și salută :

— Ordonăți!

— Ia pe recrutar și-l du la închisoare... Dă-l acolo pe samă!...

Motică, feciorul lui Hălăngescu, ieși cu inima în-doită, — căci căpitanul, măcar că-l privise cu față veselă, ca altădată boierul Bărbărie, — tot nu price-puse amarurile lui.

PAȚANIA UNUI CUMĂTRU

Mai erau două săptămîni pînă-n Crăciun și iarna încă nu s-așternuse. Sfîntul Neculai nu durase poduri peste ape, nourii cerului nu scuturaseră zăpezi. Era așa o vreme lină, parcă făcea a primăvară. Oamenii erau bucuroși în sat, că mai cruță iernaticul vitelor.

Dascălul Neculai Grosu abia aștepta sărbătorile. Mai întăi de toate, în sărbători s-a curmat cu postul și bune trebuie să fie costițele de purcel care se afumă în pod! Al doilea, în sărbători, sînt ajunurile cu cîștig destul de frumos. Al treilea, avea dascălul niște claponi îngrășați, grozav lucru! Și tot la sfîrșitul postului se gîndea; că la urma urmei acesta-i lucrul cel mai de samă pentru un om. De ce muncește? De ce se străduiește? Ca să mînînce o bucățică bună! Și el copii n-are, griji pînă pe-acolo n-are, — c-o leacă de mîncărică și cu puțin vinișor s-a îndeletnicit și el în toată viața lui.

Dascălița Irina era și ea o femeie fără griji. De gospodină, gospodină; lucra lăvicere și pînzeturi; dar de la o vreme îi era lehamete, căci n-avea doar fete de măritat; și purcedea pe la vecine, pe la cu-

mătre și pe la fine. Umbla ca o suveică de colo-colo; și vorbea, și întreba, și da sfaturi felurite. Altfel era plăcută femeie și era încă tînără. Rumănă și moale la pielița obrazului, cu ochii vii, naltă și voinică.

Mai ales de afacerile de dragoste ale satului se interesa dascălița Irina. Iscodea și ispitea încolo și-ncoace și nu era dragoste între flăcău și fată de care să nu știe și să nu vorbească ea; nu era casă de văduvă care să rămîie nespionată de ochii ei verzi; nu era nevastă de slujbaș al primăriei ori al curții, a cărei viață să n-o urmărească și să n-o descoase în toate amănuntele! Nu striga, nu batjocorea, nu spunea vorbe rele și nu făgăduia chinurile iadului ibovnicilor, dar îi plăcea așa dumneai să știe toate: își făcea gura mică și se minuna, i se umezeau și-i sticleau ochii.

Nu știi din ce pricină avea asemenea plăceri dascălița. Unii spun că din pricina dascălului, care era om cu virtute numai la mîncare și băutură. Tinereța ei, zilele-i de aur trecuseră cam sterpe, ș-acuma venise o vreme cu primejdie, venise vîrsta cînd femeia dorește cu foc cele din urmă plăceri. Dascălul arăta mare luare-aminte cătră toți purceii, curcanii, și claponii săi și ai gospodarilor și cătră vinul cel roș al crîșmarului; dascălița Irina avea luare-aminte cătră alte lucruri ale acestei vieți.

În iarna aceea chiar i se pregăti dascăliței o mare bucurie: primarele, om vădov și frumos, se împrietinise deodată cu dascălul Neculai. Venise o dată, venise de două ori pe-acasă pe la el, vorbise de una, de alta cu dascălul și se uitase într-un răstimp, lung, pe gînduri parcă, la dascălița Irina. Privirea aceea dăduse mult de gîndit femeii; făcuse și pe-o cărturăreasă să spuie cai verzi pe păreți, despre lacrimi,

despre dușmani, despre o bucurie la așternut și altele; și atît gîndurile, cît și vorbele babei aduseseră o ușoară schimbare în portul dăscăliței. Chiar și dascălul grozav se mirase văzîndu-și nevasta purtînd fustele cele nouă și flori, și mărgelile; și-i grăise chiar :

— Da' ce te-a pălit, Irino ? Incă n-au venit sărbătorile, nici nunți nu sînt încă în sat !

— Sărbătorile și nunțile după gustul și inima omului... a răspuns dăscălița. Iar Neculai Dascălul nu s-a mai gîndit mult la aceste vorbe și fleacuri muieresti, ci a ieșit în ogradă, ca să cerceteze dacă a mai crescut greutatea claponilor lui.

*

Asta a fost la o săptămînă după Sfîntu-Neculai. Era într-o duminică sara. Au mîncat, au vorbit de una, de alta, și dascălul, pe la opt ceasuri, a început să caște de-i pîrîiau fălcile. Dăscălița Irina i-a așternut, el s-a culcat într-un pat nalt și larg, în fundul odăii, lîngă căldura sobei.

Femeia a ieșit pe-afară, a dat mîncare cînelui, a închis poiata paserilor. Era întuneric mare, frig nu se simțea și era o liniște în tot satul, parcă toată suflarea amorțise. Dăscălița se uită spre stele : clipeau vioaie, mari, păreau niște flori de aur. Se strecură încet pînă la poartă. Departe, cine știe unde, într-un capăt de sat, niște copii încercau un fluier, o dobă, un buhai, — făceau probă de urătură pentru Sfîntu-Vasile. Un cîne începu să latre la o casă vecină. Apoi tăcură toate, se întinse iar o liniște ca o apă ; și dăscălița Irina deodată își aduse-aminte de unii ani ai tinereții, de sărbătorile altor vremi, de ceasuri de plăcere care zburaseră ; și oftă, pe gînduri. Iși aveau

ale lor farmece nopțile acelea depărtate cînd stătea tîrziu la gazorniță și-și spăla părul cu borș și-l împletea strîns în cunună ; cînd într-un tîrziu, pe cînd toți dormeau, se strecura pe cuptor, și aștepta să vie flăcăul cu care trăia bine să bată în ochiul de sticlă cît pumnul, ce răspundea la spatele casei. Vremuri depărtate, — tinereță și dragoste prăpădită ! Nici flăcăul nu mai este, căci a murit la un drum lung ; și clipele de lumină de-atuncea s-au stîns. Acu-i singură, fără bucurii. Are să intre în casă ; are s-asculte cum suflă, fluieră și horăie ciudat dascălul în culcușul lui și ea n-are să poată dormi pînă-ntr-un tîrziu.

Se rezemă cu pieptul de poartă și-și duse pumnii la tîmple.

Cineva trecu pe drum încet. Auzea pași prin întuneric ; văzu ș-o umbră. Tresări.

— Bună sara... zise un glas.

— Bună sara... răspuse dăscălița. Avu un fior de bucurie ; apoi rămase tristă. Crezuse că a trecut primarele. Dar nu, era numai un om oarecare, o umbră.

A intrat într-un tîrziu în casă, înfiorată de frigul nopții. S-a închinat la icoane, a potrivit candela, s-a culcat. Multă vreme n-a putut dormi din pricina sforăiturilor dascălului. Intr-un tîrziu o cuprinse ușor amețeala somnului ; i se păru că bate afară, mînios, cînele ; dar o încingea o lene mare ș-un fel de trudă. Cînele tăcu ; ea se simți deodată furată de-o umbră misterioasă și adormi.

Dimineața, dascălul ieși tropăind să-și vadă cobăile ; și-ndată, din casă, femeia îl auzi urlînd cu mînie și suduind în toate felurile.

Se năpusti grabnic în prag.

— Ce este, omule ?

Dar dascălul se trăgea de cap și se tînguia în gura mare.

— Vai de mine și de mine ! Cum se poate una ca asta ? Unde-s găinile mele ? unde-s claponii mei ?...

— Ce vorbești, omule ?...

Dascălul o privi fioros și-i strigă cu mînie :

— Hoții... au furat toate găinile, toți claponii !...

— Cum se poate ! strigă cu groază femeia, pocnindu-și palmele una de alta.

— Le-a furat ! urlă dascălul cu amar. Cine ? Unde-s ? Douăsprezece găini și cucoșul, șase claponi... Of ! și începu să se tragă de cap.

— Dar cine, omule ? cine să le fi furat ? țipă femeia.

— Eu știu ? nu știu ! răspuse cu glas înfricoșat dascălul. Un borfaș, mîncă-l-ar temnița pămîntului !...

Femeii îi veniseră lacrimi în ochi. Dascălul începu a cerceta penele împrăștiate și după ele găsi urma furilor. Deodată tăcu și porni spre fundul grădinii, încovoiat spre pămînt, cercetînd. Privea pe furiș la dreapta și la stînga, ridica nasul, adu-meca vîntul ca un prepelicar.

Nevasta se văicără o vreme în preajma poieții, umblă și ea pe urma fulgilor pînă-n fundul grădinii și simți o căldură și-o amărăciune în coșul pieptului gîndindu-se că nu s-a sculat peste noapte cînd a auzit cînele hămăind întăritat. Simțea remușcare și-un fel de jale pentru atîtea paseri de dînsa crescute, de dînsa hrănite, intrate acu pe mîna unor calici, care poate le-au tăiat și le ospătează, rîzînd și de ea și de pîntecele cel mare al dascălului Neculai !

Iși luă în grabă cațaveica pe umeri și se repezi pînă lîngă biserică, la baba Floarea. Intră în căsuță

gîfîind, și baba-și întoarse spre ea, din fumul vetrei, nasul coroiat și ochii mititei ca două mărege.

— Doamne, mătușă Floare, pentru un mare nacaz am venit !

— Dă, dragul mătușii, stăi și dumneata colea pe laiță, și să vedem...

— Să vedem ce-or spune cărțile, mătușă, că eu îs cu ochii legați și mută. Dacă nu știu, nu știu !

Tăcu. Bătrîna începu a înșira pe măsuța rotundă cărțile-i unsuroase. Din cînd în cînd se uita cu luare-aminte la fața cufundată în gînduri a dăscăliței, și-i luceau ochii ca la mîța care se tot învîrtea și sfîrîia, pe sub brațele-i osoase.

— Hm ! mormăi ea încet, după ce orîndui bucățile de hîrtie. Aici este o supărare mare. Și începu a bate cu un deget negru și cîrligat peste popa de cupă. Este aici un om roșcovan, care văd că are mare supărare, mare mînie...

— Aista-i dascălul, șopti fără voie dăscălița.

— Nu știu, draga mea, c-a fi domnul Neculai, c-a fi altul, da-l văd că-i cu scîrbă și cu mînie... Ș-aici s-arată inima dumnilale cu lacrimi multe pentru un om cu ochii negri și-ai să primești o veste... Din pricina aistuia cu ochii negri-i toată supărarea. Dar trece, s-arată ceva trecător, și-ți vine după supărare bucurie cu dar de dragoste...

— Lasă asta, vorbi deodată dăscălița Irina. Știu eu ce vrei să spui dumneata, dar eu am venit pentru o pagubă.

— Apoi, draga mea, și paguba s-arată... pagubă de bani... Iaca, să văd ce spun și-a doua oară cărțile...

— Eu caut altceva, paguba-i de paseri...

— Apoi paserile-s furate... zise repede baba, ridîndu-și ochii scăpărători.

Dăscălița dădu din cap de sus în jos uimită. Abia putu îngîna : Așa-i.

— Draga mea, paserile furate nu-s departe, zise baba domol, gînditoare. Este un om cu ochii albaștri și unul cu ochii negri, vezi dumneata ? aiștia ! Le-au luat, draga mea și le-au ascuns. Ș-așteaptă să vadă ce-a fi întâi... Da-s cu mare frică... Se tem, draga mea, care nu se mai află ! Da' s-arată c-aveți să le găsiți... cîte s-au furat, zece, douăsprezece...

— Șaptesprezece ! șopti dăscălița.

— Șaptesprezece ! Aveți să le găsiți pe toate. O femeie are să vie să arăte pe hoți.

— Așa ? cine să fie ?

— Femeia s-a arăta ea singură cine-i. Dar cei ce au făcut așa faptă nu-s oameni cumsecade, crede-mă...

Dăscălița Irina, mișcată și bucuroasă că are să-și găsească paserile, începu deodată a povesti cu mare mîhnire cum a găsit poiata goală ; paseri crescute de mîna ei, hrănite de mîna ei ; și cît de amărît era dăscălul și mînios cumplit. Iar baba o asculta cu mîna la gură, ș-o mîngîia, căci cărțile spuneau că paguba se arată întoarsă !

Dăscălița Irina ieși, cu ochii roși, de la cărtură-reasă. Acasă găsi pe dăscăl buimac : trîntea și suduia în toate părțile.

— Numai unul a lăsat ! strigă el cu amărăciune. Unul singur. Șade înfricoșat într-un colț de poiată. Ce să fac cu unul ? Mai bine-l lua și pe acesta ! Mă duc la primărie, mă duc la jandari. Dacă aflu pe ticălos, numai una-i trag în numele tatălui ! Intru cu el într-un pacat ! Da' tu unde-ai fost ?

— Am fost la baba Floarea... Mi-a căutat în cărți...

Dăscălul zîmbi, cu mult scepticism.

— Hm ! Ce poate să știe o babă ?...

— Mi-a spus tot... răspunse cu sfială femeia. Hoții sînt doi ; mi-a spus și cîte paseri ne-a furat !

— A spus asta ? vorbi cu mirare adîncă dăscălul.

— Da. Ș-a mai spus că avem să le găsim.

— Cum se poate ! Ei, iaca, asta parcă nu-mi vine-a crede... Adică să vedem ; mă duc eu la primar, mă duc la jandari, trebuie să scociorască ei, să strîngă-n chingi pe toți borfașii, trebuie să-mi găsească paserile ! Mai ales la claponii ceia cînd mă gîndesc, îmi vine ca o nebuneală !

— Du-te și la părintele Ion ! zise deodată, cu foc, femeia.

— Cum ? da' ce să fac la părintele ?

— Doamne, Neculai, s-au mai văzut de-acestea. Să faci rugăciuni, să-i ajungă o boală, să li se rupă o mîna, un picior, — cum să ne fure ei nouă munca noastră ?...

— Ai dreptate... zise dăscălul, plecînd într-o parte capul.

Apoi își luă ciomagul, căciula cea mare și blănița și porni cu multă nădejde și cu multă mînie să-și caute găinile și claponii.

*

Toată ziua dăscălul a umblat, a cercetat ; s-a tînguit ș-a blăstămat. Iar dăscălița a stat acasă singură, cu gîndurile. Încet-încet supărarea i-a mai scăzut. După vorbele babei, cu rugăciunile pe care avea să le facă preotul, nădăjduia să iasă la un sfîrșit bun. După amiază, pe cînd torcea niște in, i-a venit chiar a rîde, aducîndu-și aminte de răcnetele de di-

mineață și Je pumnii pe care și-i trăgea în cap dascălul.

— Doamne, iartă-mă! zise ea încet bătindu-se cu mâna peste gură.

Ușor, apoi, o furară gândurile în altă parte. Trebuie să fie ș-o mare șireată baba Floarea. Cum căuta ea s-o aducă cu nacazul, cu bucuria la așternut și cu omul cel cu ochii negri! Omul cel cu ochii negri e Grigore Popa, primarele. Un om cu ochii negri și cu mustățile lungi.

— Adică de unde le scoate baba toate acestea? Cum de iscodește ea, cum află? Trebuie să arate ceva cărțile, nu se poate. Este aici un adevăr la mijloc. — Și rămase cu mintea ațintită asupra fericirii pe care i-o prevestiseră cărțile bătrânei. Acum era deplin încredințată că trebuie să i se întâmple ceva după prorocire; și când se sculă să aprindă lampa, auzi pași afară, se plecă repede și se uită pe fereastră și dădu drumul unui țipăt de uimire. Rămase pierdută, cu chibriturile în mână. Prin amurgul albăstriu, văzuse lămurit dinaintea ușii pe primar. Acuma îi auzea zgomotul pașilor în tindă. Fără să-și dea samă de ce face, puse cutiuța pe policioara hornului și deschise ușa. Inima îi bătea în piept.

Primarele se plecă intrînd și rosti vesel:

— Bună sara. Bucuroasă, bucuroasă?

— Nu-s prea bucuroasă... răspunse dascălița. Bună sara, poftim.

— Da' de ce? ce s-a întâmplat? Așa-i, am auzit, cu tâlhăria de astă-noapte... Ei, ce să-i faci? Sentîmplă...

— Poftim, stăi... vorbi după un răstimp, cu voce mișcată, dascălița Irina.

Primarele se așeză pe pat; dascălița rămase în picioare, lîngă horn.

— Cred că ești destul de supărată... zise domnul Grigore Popa și începu să caute o țigară prin buzunările surtucului.

— Dă, mi-a mai trecut...

— Așa? atunci bine. M-am întîlnit cu dascălul. Era supărat rău... Mă gîndesc: Ia să văd ce face cumătra Irina?... Mă gîndeam că-i fi supărată...

— Vra să zică știai că nu-i dascălul acasă!... grăi rîzînd dascălița. Cauți chibrit? Iaca chibrituri.

— Hm! da! știam! răspunse primarele și începu a trage pripit fum după fum. Da' cred că nu te-ai supărat...

— Vai, cumătre Grigore, tot de supărare și iar de supărare... Da' las-o la boala; noi să fim sănătoși; și găinile s-or găsi ele...

— Așa-i, am pus pe vătăjei, am pus pe jandar să caute; umblă și cumătru Neculai val-vîrtej...

— Și dumneata în loc să-l ajutori, vii să mîngîi pe cumătra...

Amîndoi începură să rîdă. Intunericul creștea.

Primarele zise:

— Da' de ce stai în picioare?

— Ce să fac și eu? Am stat destul... Da' chibriturile unde-s oare? Trebuie să aprind lampa.

— Da' lasă, cumătră, chibriturile. Dacă aprinzi lampa, ne văd oamenii din drum...

Începură iar a rîde, încet. Apoi tăcură un răstimp.

— Doamne, cumătre Grigore, zise femeia, să te afle acu dascălu la mine, prin întuneric, după cît e de mînios pentru găinile lui, ar fi în stare să facă o pozna...

Primarele tăcu. Apoi tuși ușor. Cumătra zîmbea prin întuneric, cu inima zvîcnind.

Deodată se auzi afară glasul dascălului; și dascălița Irina gemu cu spaimă, cutremurîndu-se:

— Vai de mine și de mine, ce fac eu acu?

Domnu Grigore Popa se ridicase în picioare și căuta să se vîre undeva.

— Pe ici, cumătre, pe ici... șoptea iute dascălița, ieși pe dîndos!...

Domnu Grigore din fugă strînse de mîină pe dascălița, se lovi de ceva, ieși pe ușa de dîndos, — și dascălul, tot mînios, cam cu chef din pricina năcazului, năvăli în tindă, pe din față. Incepu să strige:

— Irină, bre! Da' ce stai prin întuneric? Aprinde repede lampa!

— Încet, încet, omule, iaca o aprind. Ce este?

— Cum ce este? Nu-i nimic, n-am găsit nimic, am căutat, am umblat, degeaba! Aprinde lampa, ad-o încoace. Umblă mai repede, ce umbli parcă ești împiedicată?

— Încet. Iacătă-o. Ce-ți trebuie lampa?

— Cum? Ad-o încoace. Mi-a mai rămas claponul acela. Am să-l tai, să nu mi-l fure la noapte și pe acela. Încaltea să-l mîinîc eu!

— Da' lasă acu claponul. Intră în casă, spune pe unde-ai fost, ce-ai făcut!

— Nu! s-a sfîrșit! Am să-l tai. Ține lampa. Hai cu mine!...

Dascălul Neculai deschise cu zgomot ușa și se repezi în ogradă, dîndos. Dascălița venea cu lumina în urmă și căuta să-și înfrîneze omul:

— Ascultă-mă, Neculai, lasă-l!... Acu ți-ai găsit?...

— Nu! am să-l tai! strigă cu glas grozav dascălul și trase cușitul din tureatca cizmei.

Dar deodată se opri încremenit. De lîngă poiata paserilor, o mogîldeață neagră zvîcnise în sus și se năpustise spre gard. Cîinele începu să zăpăiască.

— Nu ți-am spus eu? urlă cu disperare dascălul Neculai. Iaca hoțul, a venit și după cel rămas!... Hoții, oameni buni, hoții!...

Deodată tăcu și cu cușitu-n mîină se năpusti și el peste gard, pe urma fugarului. Il zări la cotitură, gemu cu mîinie, se încordă și-și adună toate puterile. Fugea, parcă se prăbușea de pe o înălțime. — Iar primarele alerga cu groază și se gîndea ce pătește dacă-l prinde dascălul: Ce ai căutat la mine? Ce-ai căutat la muierea mea? — M-a simțit; a ieșit afară ș-a zis că mă taie! — Ori crede că am venit la poiată, și iar mă taie! Doamne Dumnezeu, nu mă lăsa!

Și c-o groază nebună fugea, cotea pe hudiți și simțea pe dascăl tropăind și icnind după el. — Felurite gînduri i se zbăteau în creier. Și deodată, în spaima lui, parcă cineva îl prăbuși spre o poartă a unui român. Sări pîrleazul, se prăpăstui asupra casei, începu a bate cu pumnul-n ușă, apoi trecu în fundul grădinii, se azvîrli pe altă hudiță. Și în lătrăturile întăritate ale cîinilor, dădu năvală în ogradă și dascălul. Se arătă și omul c-o scurtătură de lemn în mîină, strigînd: Care-i acolo, măi? Dar dascălul zărise umbra primarelui, auzise gardul pîrîind ș-o împunse la fugă într-acolo. Omul cu scurtătura și cu cîinii se luă după el, cu larmă, cu strigăte mari: Hoții, săriți! — Și deodată se deșteptară împrejurimile, dînd năvală asupra hoșilor de paseri, despre care toată ziua grăise dascălul Neculai. A fost mare năcaz și mare comedie; și cumătra Irina s-a repezit tremurînd la baba Floarea, să vadă ce-or mai proroci cărțile.

Intr-un tîrziu s-a întors prăpădit acasă dascălul. Pînă una alta căpătase citeva ciomege pe la răscuri de drumuri și se luptase cu armile de dulăi. Despre hoț și despre claponi nici pomină. Și iar gema și blăstăma ; acuma răgușise de atîta gemăt și blăstăm !

Iar la primar a trebuit să se ducă a doua zi părintele Ion, să-i cetească moliftele sfîntului Vasile.

UN DUȘMAN

Acuma pot să dau în vileag această scrisoare; prietinel care mi-a scris-o, nu demult, năprasnic, și-a pus capăt vieții.

Dragă Dumitre, îmi scrie el, am să-ți fac mărturisiri ciudate, să mă crezi însă că acum cînd îți scriu sînt om în toată firea.

Am să încep cu o întîmplare care ți-i cunoscută și ție de astă-vară, cînd am petrecut o săptămînă la voi. Îți aduci aminte : veneam de la baltă, de la pescuit, noi amîndoi, cu doi oameni din sat. Era în amurg și peste livezile Dobrenilor plutea ca un fum luminos. O tăcere mare se întindea peste toate ; de tăcerea aceea adîncă îmi aduc bine aminte : o asemănam, mergînd și gîndindu-mă și bucurîndu-mă de dînsa, cu luciul mării încremenit ca o oglindă. Oamenii care duceau năvodul îngreuiat de apă își conteniseră vorba și suiau după noi cărarea prăvălatică. Nici noi nu grăiam și știu bine că mă gîndeam cu un fel de fericire la lucrul acesta : că tăcem cu toții...

Am intrat în sat ; lumina scădea, dar creștea tăcerea. Ș-acuma mă gîndesc de ce tăcea așa satul în

amurgitul acela și de ce simțeam eu așa în mine, ca ceva viu, tăcerea aceea.

Îmi aduc aminte că, trecînd pe dinaintea casei lui Gavril Rotaru, o fată tînără, cu ochii negri, sta la poartă, nemișcată, în pîcla înserării. Dar în ogradă nu era foc, la ferestrele casei, în fund, nu luceau lumini. Și tocmai atunci îmi umbra prin cap o vorbă a noastră de peste zi, asupra curajului. Tu poate ai uitat-o : ziceai că ești un om cumpănit ; la o împrejurare grea ți-ar fi frică întrucît ți-ai simți primejduită viața... Eu m-am înflăcărat atunci ; știi că strigam : Eu nu cunosc frica ! Acu cîțiva ani, pe cînd făceam armata la Brăila, treceam Dunărea și stam noaptea la pîndă, în bălți ; și dormeam în colibele haidăilor de pe acolo, ș-aceia-s oameni care sînt în stare să te zugrume pentru un franc. Și mie frică nu mi-a fost !

Toate se înlănțuie limpede în amintirea mea. Tocmai mă gîndeam la asta, tocmai întorceam capul să mai văd umbra fetei neclintite la poarta casei lui Gavril Rotaru, — cînd undeva, aproape de noi, în sat, ca și cum s-ar fi spart o ghiulea de tun, izbucniră răcnete de mînie.

Cineva striga : Dă-te-napoi ! dă-te-napoi !

Ș-un glas fioros răspundea : Nu te apropia că trec cu furca prin tine !

O clipă a fost. Mi s-a zguduit inima, am simțit ca o lovitură de măciucă în cap, nu știu pentru ce am smuncit năvodul pe care cu greutate îl duceau cei doi oameni, l-am umflat în spate ș-am apucat-o la deal, pe hudiță, într-o goană sălbatică.

În cîteva clipe am ajuns acasă. Am lăsat la poartă năvodul și gifiînd grozav, de parcă-mi venea să mor, m-am lăsat pe o margine de cerdac. Maică-ta, surorile tale, s-au adunat spăriate în jurul meu : Ce este ?

Ce s-a întîmplat ? — Abia puteam geme : Nu-i nimica, nu-i nimica ! și mă uitam cu spaimă spre năvod.

Cînd ai ajuns și tu acasă, ai povestit tuturor, rîzînd cu lacrimi, spaima mea. Ah ! cum te uram în clipele acelea ! Mă temeam parcă să te privesc, ca să nu-mi vezi ochii arzători ; mă uitam într-o parte și cercam și eu să rîd. Dar nu puteam rîde. Am strigat : Eu nu sînt romantic ! Eu nu sînt viteaz ca tine ! N-ai auzit cum strigau oamenii aceia ? Dacă m-ar fi ucis ?

Ați tăcut atunci, și-ndată am prins a rîde și eu.

Pe urmă m-am liniștit. Am mai vorbit noi despre asta, am căutat să facem o legătură între tăcerea amurgului, liniștea de somn a sufletului și-ntre izbucnirea de glasuri. Am căutat să stabilim și oarecare formule, bazîndu-ne pe psihologie. Eu eram cel mai puțin interesat în chestiunea aceasta și tu te mirai : De ce ? — Cu cea mai mare luare-aminte ascultam și priveam la ceea ce începea să nască în mine. Îmi supravegheam toate tresăririle dinlăuntru și toate mișcările care urmau acestor tresăriri. Tu nu bănuiai nimic, pentru tine eram liniștit. Eu însă stam la pîndă. Cînd veneam sara de la tîrg, tu nu băgai de samă cu cită luare-aminte priveam înainte, supraveghînd mișcarea drumului ; cînd se arătau umbre omenești, tu nu băgai de samă cum, încet, treceam în dreapta ori în stînga ta, ca să nu fiu de aceeași parte cu trecătorii. Dar tu nu știai, iar, că încercam să lupt : cîteodată treceam eu pe lîngă oameni, înspre partea lor, — dar ce strîngere era în sufletul meu, și ce destindere grozavă după aceea ! Oftam prelung, trudnic. Și tu rîdeai și mă socoteai amoretat... Lupta mea apoi ca să nu mă scol noaptea neconținut, să cerc ferestrele și încuietorile ușii ; lupta mea ca să n-aduc în casă, la îndămînă, toporul... Nu știu de ce, dar mi

se înfipsese în minte ideea că toporul e singura armă bună de apărare.

Am plecat înainte de sfârșitul vacanței, simțeam cum crește în mine ceva tulbure : mă temeam parcă să mai prelungesc șederea la voi.

Mi-am început slujba la gimnaziu, mi-am început în orașelul acesta trist viața singuratică, într-o odaie de hotel. Făceam plimbări lungi, ieșeam la margine, în crîngurile bătute de cel dintâi brumărel de toamnă. După-amiezile acestea de septembrie aveau un farmec blînd și liniștitor. Cîteodată venea pe sus, de pe ogoare, o dîmbrăveancă cu penele albastre și verzi fucind în soare ; cîteodată un iepure sărea de la marginea unui hat... Auzeam departe un cîntec; apoi stătea și vîntul, lăsînd să se întindă liniștea ca o apă. Și mă uitam de departe la frunzișul crengilor și livezilor multă vreme : colorile cele mai vii se amestecau, îmi desmierdau privirile și-mi umpleau de armonie sufletul. Mă simțeam bine altfel, mîncam cu multă poftă. De sănătos, știam că sînt sănătos. Despre asta m-a încredințat rîzînd și un prietin doctor. M-a bătut peste spate și-a zis :

— Ai oftigă rusească, dragă... Aș vrea să fiu bolnav ca tine...

Incepeam și eu să mă conving că n-am nimic.

Dar iată că într-o noapte cineva m-a zguduit de umăr. Am tresărit din somn și m-am ridicat în capul oaselor. Lumina lunii intra pe geam, îmi îneca odaia. Am început să mă uit cu luare-aminte prin ungherele negre, apoi am prins să dezbat în mine această întrebare : Am închis ușa și ferestrele bine, asară ? — Știam că le-am închis, după obicei. Totuși mă întrebam cu sufletul răcit deodată : Le-am închis bine oare ? — Pe urmă am căutat să-mi amintesc dacă nu

cumva am avut vreun vis urît. Nu, ca în orice noapte, dormisem bine, fără visuri. — Cugetînd așa, stam la îndoială : să mă cobor din pat să cercetez ușa și ferestrele, să caut prin colțuri, sub pat... N-am îndrăznit.

Tulburările acestea s-au înmulțit în nopțile de ploaie. Atuncea mă chinuia alt gînd : bate vîntul și plouă și nu pot auzi pe cei ce vor să intre la mine...

Apoi într-o duminică, în octombrie, am ieșit pe înserate ca să mă întîlnesc cu un prietin. Hotelul unde stau eu e o clădire veche într-un fund de uliță lungă. Cum am ieșit, m-a izbit deodată lucirea fantastică a asfințitului între acoperișurile negre ale străzii. Mergeam singur, nimeni nu venea, nimeni nu se ducea, — numai în capăt, pe lumina asfințitului, cineva se oprise, ca o umbră neagră. Mă întrebam : De ce nu s-au aprins încă luminile pe la case ? Geamurile, în bătaia asfințitului, aveau o lucire roșcată : mergînd, le priveam neconținut.

Deodată m-am oprit. O întrebare m-a cutremurat : De ce stă omul acela în capătul uliții ? Nu văd pe nimeni altul. Pe cine așteaptă el ? Pe mine m-așteaptă. De ce mă așteaptă ?

Cum stam așa, văd că umbra se mișcă și pornește repede spre mine. M-am simțit atunci deodată luat de o putere năprasnică. M-am întors și-am început să fug. Am slobozit și o chemare, un răcnet de ajutor : Săriți ! mă urmărește ! — Am intrat cu capul înainte în hotel, am suit într-o clipă scările, m-am izbit în ușa odăii, am deschis-o, am închis-o, am întors cheia în broască, — și-am rămas în picioare, tremurînd, ascultînd.

Nu s-auzea nimic în juru-mi. Numai în mine bătea inima cu zgomot. — Într-un târziu am avut un gînd

luminos în tulburarea mea. Poate în capătul uliții era prietinul care mă aștepta! Dar toți nervii, toată simțirea mea se împotriveau acestui gând; parcă ceva gemea în mine: M-a urmărit, mă urmărește!

Despre alte fapte mărunte care mi-au chinuit viața, nu-ți mai vorbesc. Induram zguduirile acestea străine și sălbatice și mă întrebam: Ce este? Tata și mama au fost oameni voinici care au trăit mult; n-au vorbit de spaima niciodată, nu i-am știut niciodată fricoși. De unde s-au iscat, deodată, așa târziu, în mine zvicnirile acestea supraomenești?

Zi cu zi îmi creștea suferința. Nu-ți mai spun ce-am încercat în fiecare ceas al zilei și al nopții pînă ce-am ajuns la o adîncă și grozavă convingere: că este cineva care mă urmărește; unul sau mai mulți... Mă urmăresc mai mulți oameni, ca să mă zugrume.

Convingerea aceasta tainică o păstram în mine, n-o împărtășeam nimănui. Stam neconținut cu ochii la pîndă, cercetam fețele oamenilor, le ascultam înmlădierile glasurilor. Aveam în ochi ceva pătrunzător, simțeam în mine o putere de a descurca gîndurile tuturor: o lumină surprinzătoare îmi umplea mintea.

Dar sufeream. Am ajuns la un lucru pe care mi-l rușine să ți-l mărturisesc. Cînd vin sara acasă, ceva îmi spune: Fii prevăzător! Ș-atuncea începe chinul. Stau în josul scării pînă ce nu mai văd pe nimenea și nu mai aud nici un zgomot. Atunci, încet, îmi trag ghetetele din picioare. Și pe furiș, numai în colțuni, sui scara... La fiecare pas mă opresc, îmi țin răsufierea și ascult... Sus, îmi alătur pe nesimțite urechea de ușa odăii mele... Ascult multă vreme... Apoi răsufiu adînc; pun ghetetele jos și scot un chibrit, de mai-nainte pregătit, din buzunar. Pun mîna ușor pe clampă, — și dintrodată trag chibritul și-l aprind,

și-n aceeași clipă deschid ușa și-o izbesc de pîrete (așa mă încredințez că nu mă pîndește nimenea după ușa). Asta o fac ca într-o scăpărare de fulger; și tot în aceeași clipă fac doi pași în odaie și mă las pe vine, cu chibritul aprins: la lumina lui cercetez subpatul și ungherele întunecoase... Aprind apoi lumînărica, închid ușa cu cheia, mă las pe un scaun cu capu-n piept, și-mi ascult bătaia inimii; o bătaie ciudată, parcă izbește cineva cu pumnul în pîrete...

Asta o fac în fiecare sară, de atîta vreme.

Acu cîteva nopți m-am trezit brusc. Era-ntuneric adînc în odaie. M-am dat repede jos din pat, și am început s-ascult. Un gemăt prelung, și chinuit, s-auzea undeva într-o odaie a hotelului — poate lîngă odaia mea, ori în a treia odaie... M-a cuprins un tremur iute; am vorbit încet, singur, foarte deslușit: Noaptea asta au ales-o! — În virful degetelor m-am apropiat de ușa: era încuiată. În virful degetelor m-am întins la fereastră și-am ridicat un colț al sturului: pînă jos era ca o vîgăună neagră. Mi-am tras hainele pe mine, am pus mîna pe revolverul de pe masă, m-am așezat pe un scaun în mijlocul odăii și-am început iar s-ascult gemătul depărtat. Cîteodată se oprea, — apoi pornea iar, mai chinuit, mai dureros. Mă uitam și la ușa și la fereastră și stăteam gata. Aveam o bucurie sălbatică în mine: eram convins că acei care mă urmăresc ca să mă zugrume au greșit odaia și au nimerit la altul... Aceluia îi isprăvesc viața prin întuneric. Eu totuși stăteam gata, — poate bagă de samă că s-au înșelat și tot mă cearcă...

După noaptea asta, în care am fost fericit și am tremurat, am stat iar și m-am gîndit: De unde vine, de unde iese și mă izbește valul acesta de spaimă? Viața mea e stăpînită de un gînd de moarte de cînd

o ființă se deșteaptă întruna în mine și-mi cutremură lăuntru. Mă întreb neconținut : De unde a venit acest necunoscut ? — Eu sînt un om în toată firea, la urma urmei sînt în stare să pricep că pricini adevărate de spaimă nu sînt în juru-mi ; cu toate acestea, cînd ajung sara în josul scării, necunoscutul acela, fiara aceea necunoscută, se deșteaptă ca fulgerul în mine, ea poruncește întregii ființi, ca într-o înfrigurare îmi scot ghetele, ca un animal ușor mă urc spre ușă, ascult, aprind chibritul și îndeplinesc toate celelalte porunci. Și mintea ascultă ceva dinlăuntru și se îngrozește deodată, — ca și cum deșteptarea acestei ființi ar aduce după sine deșteptarea altei lumi, din vremuri neguroase.

N-aș putea cu nici un chip să-ți zugrăvesc aici chinul grozav care acuma în fiecare sară se deșteaptă în mine și care zilnic crește și mă cucerește în întregime.

În asemenea ceasuri cugetarea mea e ca un lucru mort. Ș-acuma aproape sînt sigur că peste puțină vreme mi se va ridica spre frunte mîna cu revolverul, — mișcată de o întunecată putere care e-n mine, care mă chinuiește, pe care n-o înțeleg.

UN OM PIERDUT

*Sublocotenentul Grigore Damian
cătră ai săi — la 6 spre 7 septem-
vrie 1877.*

De și sînt trudit peste măsură, nu pot să dorm în noaptea asta. Au tăcut tunurile Plevnei, au tăcut ș-ale împresurării ; o împușcătură iute, care ne-a scos buluc afară, a conținut, nu știu unde a fost, — poate au mai căzut cîțiva de ai noștri... Acuma dorobanții mei din vizunii dorm somn de plumb ; numai cei din șanțuri, în mîzga pămîntului și în răceala nopții, știu că-și vor fi blăstămînd, săracii, zilele. Cît îs de tari și cum rabdă în tăcere oamenii aceștia : parcă mă străbate un fior de înduioșare !

Azi, înainte de amiază, cînd îi pregăteam pentru atacul de la Grivița a doua, se rînduiau tăcuți, își cercetau puștile și-și strîngeau centuroanele. Erau cu ochii duși, cu gîndurile călătorite pe la vetrele lor. Dar n-auzeam un glas de tînguire, de păreri de rău, nimenea nu pomenea de cei de-acasă. Doi au îndrăznit să glumească chiar, doi mehedințeni : eu îi știam oameni tăcuți și cumpăniți. Amîndoi din compania mea. Dumitru Sultan din Padina și Dumitru Hapciu din Pluta. O glumă ciudată.

Hapciu a zis cătră celălalt :

— Măi camarade, cînd om intra în șanțurile lor, au să te înalțe turcii sultan!

Iar Sultan a răspuns strănutînd :

— Hapciu!

Cei din jur au prins a rîde.

La atac amîndoi au căzut cei dintăi și au pierit zbătîndu-se subț ochii mei.

Acuma în noaptea asta, vreau să vă scriu ce s-a petrecut cu Neculai Călin, văru-meu : tot m-ați întrebă de el. Imi spuneți că nici o veste n-a venit de la el nevestii lui, nici nimănu. Nici de acum înainte n-are să măi primească nimeni veste de la el : a murit azi. — Eu, mulțămesc lui Dumnezeu, am scăpat cu zile. Am trecut prin mare cumpănă și am avut mare noroc.

Ieri sară, vine Călin la mine. Nu-l văzusem de-o săptămînă. Mi se părea ațîțat ca niciodată și foarte serios. Eu îl știam omul petrecerilor și al ticăloșiilor. Am stat și m-am uitat la dînsul. S-a întîmplat să fim numai noi singuri în bordei.

Mi-a întins mîna, m-a întrebă :

— Ce mai faci, Grigoriță ?

— Bine, domnule locotenent, zic ; da' dumneavoastră cum o mai duceți la comandament ?

El m-a privit în tăcere, apoi s-a așezat lingă mine pe un scăunaș. A zis cu glas scăzut :

— Am să vorbesc ceva cu tine, Grigoriță... Dintre toți de aici, numai pe tine te am mai de aproape... Poate-or întrea cei de acasă cîndva de mine ; să știi și tu ce să le spui.

M-am uitat cu mirare la el. A prins a rîde privindu-mă drept în ochi, un rîs prefăcut, vedeam eu bine, apoi și-a plecat ochii într-o parte și cu dreapta a început a-și răsuci neliniștit mustața.

Începu, tresărînd parcă :

— Tu știi, dragă, că dacă n-aș fi avut o leacă de protecție, aș fi prăpădit cu rușine epoletele... Acu mă gîndesc eu cu jale la toate prostiile pe care le-am făcut ! Ce te uiți mirat la mine ? Știi și tu de toate, precum știu toți : că am cheltuit averea nevestii, că am făcut datorii, că am jucat cărți ș-am pierdut de vreo cîteva ori și solda oamenilor... Parcă eu nu știu că le cunoști toate ? De cînd am venit aici, alătura cu camarazi vechi, cu foști prietini, nu simțesc eu privirile tuturoră ? (Începu a rîde în silă.) Acuma nu mai sînt dintre-ai lor ; vorbesc cu mine numai cînd sînt nevoiți, în interes de serviciu ; mă ocolesc oricînd pot ; ba unii povestesc despre ofițeri osîndiți pentru fapte rele, povestesc într-un chip anumit, de mi se ridică tot sîngele în obraz de mînie și de rușine ! Toți, și cel mai tînăr dintre dînsii și cel sosit acuma din școală, știu că am fost dat în consiliul de reformă și era cît pe ce să fiu alungat cu rușine... Dar erau copii, erau guri flămînde, era nevasta, sărmana, care alerga cu lacrimi, îngenunchind pe la cei mari... Nu m-au reformă ; am trecut în rezervă ; am îndurat sărăcia ; am scăpat de rușine ; dar și sărăcia duce la aceeași cumplită disperare... Și toate le știu toți aceștia care mă împresoară acuma : știu că am încercat de toate ca să mă pot ridica din sărăcie, știu că n-am fost în stare nimica să fac ! Am ajuns să-mi pierd nopțile prin casele de joc în București ; copiii umblau pe la ușile rudeniilor și nevasta, saraca, ducea casa, mă ținea și pe mine, din lucrul mînilor ei ! De asta acuma, de cînd am fost chemat sub steag, se uită cu dispreț la mine toți și mă ocolesc ! Și aici le dau dreptate... le dau dreptate !...

Glasul lui crescuse într-o mînie înăbușită. Mă pri-

vea cu ochii umezi, plini de o pornire nebună. Nu-l mai cunoșteam. Înaintea mea nu mai stătea Călin al nostru, ticălosul blăstămat de toate rudele Mariei; nu mai era Călin împotriva căruia tuna unchiul Toma: La ocnă! criminalistul! A mâncat banii! Și-a nenorocit nevasta și copiii! — Era altul! mă îngrozeau ochii lui. Tăceam, nu știam ce să spun.

— Și tu mă disprețuiești! zise el greu, privindu-mă țintă; nu-i așa? mă disprețuiești...

Am început a îngîna:

— Nu-i adevărat, domnule locotenent... dimpotrivă...

— Nu te apăra! urmă el c-un fel de mînie, nu te feri! Tu ești rudă cu Maria, ești văr: toți, și tu, și-ai tăi, ați strigat totdeauna c-am nenorocit-o...

— Domnule locotenent...

— Așa-i, am nenorocit-o. Vrei să spui că n-am nenorocit-o?...

Eu n-am răspuns. El avea un rînjit dureros.

Un răstimp a tăcut, privind înainte-i, parcă vedea ceva.

— Tu, Grigoriță, nu știi cîte au fost între noi, urmă el cu glas înduioșat... Acuma îmi aduc aminte de toate și mi se umple inima de jale... Cînd îmi luam pînsa, mă duceam întins să-mi încerc norocul la cărți... Și ea mă ruga pe toți dumnezeii să nu mă duc, suspina și gema, că puținul acela e al copiilor, e haina lor, e pînea lor!... Cădea în genunchi, îmi împiedica picioarele cu brațele, — țipa după mine... eu mă duceam... O găseam plînsă; se istovea, murea pe picioare...

— Ascultă, Grigoriță, șopti el cu glas schimbat, eu din dragoste am luat-o pe Maria... Noi ne-am luat din dragoste... Ș-acum în bătaia puștilor și-a tu-

nurilor, singur stînd aici, fără un prietin, fără o vorbă bună, — mi-am adus aminte de trecut... Ticăloasă viață am avut! Ticăloasă viață...

Șuierul glasului lui m-a făcut să tresar. Am ridicat fruntea, l-am privit; în ochii lui ardea ca o flacără de nebulie și de disperare.

A stat un timp așa, pierdut; și mie parcă mi se muiașe inima de înduioșare. Afară suspina un vînt de toamnă, ușor, — abia îi auzeam modulațiile chinuite...

Într-o vreme Călin a oftat, deșteptat din gînduri și s-a ridicat în picioare. A încercat să zîmbească:

— Poate vei uita de ce ți-am spus... dar poate să-ți și aduci aminte... Știi că mîni mergem la atac?

Am tresărit. Numai din ochi i-am cerut lămuriri.

— Da. Am cerut să merg și eu cu coloana... O să merg într-un batalion cu tine...

Începu a rîde:

— Mergem tovărășie... Poate luăm Grivița numărul doi!...

În mine a început să bată cu tărie inima; a doua zi, vra să zică, trebuia să intru în fierberea morții. Mi s-a pus un paijenis sîngeros pe ochi. În neștire am întîns mîna, am răspuns în neștire glasului lui Călin, — m-am trezit apoi singur, tulburat și înfierbîntat; am uitat mărturisirea pe care o promisem; mă gîndeam că a doua zi poate o să rămîn întins, în sînge, sub șanțurile pîgînului.

Nu știu cum am izbutit să dorm; m-am sculat trudit; am primit înfrigurat ordinele; mi-am pregătit oamenii; de zece ori le-am inspectat cartușierele și le-am rostit datoriile lor la atac în ziua aceea. Foarte des mă uitam la ceas, de multe ori fără să văd minutarele. Și într-un tîrziu băgai de samă că tunurile

bat cu tărie și fără întrerupere. M-am mirat când mi-au spus soldații că artileria a început focul la răsaritul soarelui...

Pe urmă nu-mi mai dau sama cum au trecut ceasurile cele două din urmă. Când ne-am mișcat spre parapetele Griviței noastre, deodată cineva m-a apucat de mână. M-am întors, Călin m-a oprit, m-a cuprins în brațe și m-a sărutat. Mi-a zis încet :

— Grigoriță, adă-ți aminte de mine...

Nu era înduioșat, mi se părea hotărît și tare și-i luceau ochii. Mie, în îmbrățișarea aceea, mi-au dat lacrimile : m-am gândit la toți ai mei.

Și dintrodată, după ce ne-am așezat la rezervă, am auzit semnalul de atac, — și dorobanții Sucevii au zvicnit din șanțurile din apropiere, s-au risipit, ș-au pornit ca o furtună spre reduta turcilor. Am simțit în ochi izbirea unui val de sînge. Pe urmă s-a limpezit ca o arie înainte-mi, și de unde eram, am văzut lămurit zvicnirea luptei... Dorobanții au stropșit într-o clipă pe turcii din șanțul înaintat, apoi cu scările și fașinile au dat năvală în tabie, ș-acolo au pornit luptă crîncenă cu baioneta.

Am tresărit iar : al nouălea de dorobanți ieșise și el din șanțuri ca să sprijinească pe suceveni. Cineva a strigat lîngă mine : Trebuia să iasă *odată!* — Turnuri porniră a trăsni aproape, cu repeziciune, împușcăturile parcă se înmulțiră ; coloana a doua se opri la jumătate de cale, batalionul întreg se culcă la pămînt...

Atuncea am înțeles că sucevenii au rămas fără sprijin ; am înțeles că se luptă cu strășnicie, că-i căsăpesc încă nizamii acolo, în redută... Am început a tremura ; n-am auzit, însă am simțit porunca de înaintare. M-am văzut luat înainte ca de o volbură,

— și deodată în jurul meu începură a cădea... În mine era o hotărîre : să năzuiesc la redută, să mă salvez înainte!... În juru-mi cădeau oșteni, bătuți de plumbi și schije. În vîntul acela de spaimă, cîteva glasuri se înălțară : La pămînt ! că ne potopesc ! Și lunecînd în mîzga de sînge, s-a poticnit și batalionul nostru la pămînt... Stam pe brînci și priveam ca prin sită spre zvicnirea de la redută... Și deodată băgai de samă că cineva dintre ai noștri rămăsese în picioare. Am cunoscut numaidecît pe locotenentul Călin ; și ca o zguduire m-a străbătut de la creier prin spinare... Mergea domol spre redută, singur ; luase de undeva o pușcă : o încărcă mergînd, apoi se oprea, ochea și trăgea... L-am urmărit așa o vreme. A mers ca la o sută de pași, apoi l-am văzut slăbind din piciorul stîng, a îngenunchiat, s-a sprijinit în armă, — a zvicnit deodată în picioare, și după aceea a căzut ca fulgerat, pe spate.

Acuma iar s-a făcut liniște și vîntul suspină ca și-n noaptea cealaltă cînd eram singur ș-a intrat la mine, cu ochii arși, Neculai Călin. S-a mărturisit disprețuindu-se cu disperare și eu nu înțelegeam atuncea că el hotărîse să pregătească Mariei și copiilor pensia unui oștean mort cu cinste pe cîmpul de bătălie.

LA PAISPREZECE ANI

Băiatul lui Iancu Bălteanu ieși pe gânduri de la școală, într-o după-amiază limpede de început de toamnă. Așa-i zicea tot fundul mahalalei: «Băiatul lui Iancu Bălteanu».

Il urmăreau ochii mamelor și ai fetelor, căci era gimnazier și ca mâni-poimîni avea să intre într-o slujbă bună; vorbeau în urma lui cu glasuri scăzute și despre maică-sa nu de mult moartă «care era o femeie tare blajină, Dumnezeu s-o ierte», și despre tatu-său, care știa să trăiască și care nu lăsase să se scurgă anul și-și adusese gospodină în casă. Cele mai ciudate amănunte se spuneau deseori despre gospodăria aceasta: lucruri de haz și întâmplări dureroase, după cum se spuneau despre toți vecinii și vecinele care nu erau de față, cînd prietine bune ieșeau pentru-o clipă la porțiți, ori se strîngeau într-un cerdac ca să se mai răcorească, și «să mai afle ce se petrece în lume». *Lumea* era tîrgul de cîteva mii de suflete; jumătatea de tîrg adică: cealaltă jumătate era cuprinsă de grozava înghesuială a locuinților pitice și murdare în care furnica nefericitul neam rătăcitor: o altă limbă, o altă viață.

Iorgu, băiat subțirel, bălănel de paisprezece ani, umbla cu ochii albaștri duși în ziua aceea. Cele dintăi gânduri grele ale tinereții îl împovărau. Sui încet, prin liniștea de toamnă, printre căsuțe curate, ulița Ștefan cel Mare. Intră în ogradă, acasă, — și un cîne mare, alb, presărat peste tot cu puncte negre, parcă stropit cu cerneală, începu a sări cu prietinie în jurul lui. Inconjură domol cerdacul și grădinița din fața cerdacului și pătrunse în casă pe dîndos. În odăița lui bătea soarele: o odăiță mititică în care abia se putea învîrți, camera cea veche. În odăița asta începuse a ceti cele dintăi cărți care-l tulburaseră și care-l făcuseră să privească altfel lumea și să se uite de sus la colegii săi; care-l făcuseră să încerce ochelari într-o vreme, să-și lase părul mare și să dobîndească uneori o privire pierdută în mîhniri.

Stătu pe gânduri un răstimp, așezîndu-și caietele pe prichiciul ferestrei; apoi își strecură în buzunar o cărticică și ieși. Din bucătărie, scoase capul o femeie tînără încă, brună, cu ochii licăritori. Pe obrazul plin părea încremenită o ușoară mirare; cîteva șuvițe de păr cădeau neorînduite peste ochi, peste frunte.

— Unde te mai duci, Iorgule?... întrebă ea repede, și-și dădu la o parte, cu o mînă, șuvițele de păr.

— Mă duc să mă plimb puțin...

Ea părea nemulțămîită, dar nu zise nimic deocamdată. Un glas de copil începu să strige plîngător îndărătul ei.

— Iaca, iar începe a plînge... vorbi ea și intră în umbra odăiții joase. Glasul i se auzi scăzut, înșă destul de lămurit.

— Taci din gură, puiule... Iaca așa, taci din gură. Ce să faci? Dacă n-are cine te împăca cît de cît... Eu cu treaba, — parcă pot să mă împart în zece?...

Copilul răcnea și mai tare, cu glas ascuțit, metalic.
— Taci din gură! strigă femeia, aspru.

O undă de nemulțămire umbla prin pieptul lui Iorgu. Și se găndea, trecînd prin livada mică, cu arbori neclintîți în lumina razelor piezișe.

Fiecare vorbă a mamei lui vitrege avea un înțeles pentru el, un înțeles deosebit. Unde te duci? Asta înseamnă: De ce nu stai să faci jucării copilului? — Copilul ei, pentru care plîngea, pentru care se certa, pentru care era în stare să bombănească și să umble bozumflată o zi întreagă. Iorgu își aducea aminte de zilele de iarnă, cînd stăteau la un loc, într-o odaie numai, ca să facă economie de lemne. Copilul, țîncul acela cu ochii mititei și cu obrajii bucălați, în fiecare clipă întindea mîinile și cerea o carte, un caiet, un plumb. Iorgu își ferea lucrurile, — și îndată cucoana Lența își întuneca privirile: trîntea un lucru pe care-l ținea în mîină, trîntea ușa dacă avea să iasă afară.

— Ce-i, dragă? zicea cu nemulțămire Iancu Bălțeanu, tatăl, și-și ridica obrazul aspru din condicile pe care le aducea acasă, de la birou. Ce-i, frate? Iar nu mă lăsați dracului, aicea, să-mi văd de treabă?

Cucoana Lența prindea să bombănească. Iorgu cerca să puie altceva în mîinile întinse ale frățiorului; dar copilul își încrețea obrazul și cerea cu stăruință caietul. Ii dădea caietul. Și Jenică se așeza pe podele și începea să-l poarte în toate felurile, boțindu-l. Iorgu îl privea cu coada ochiului și o mînie abia stăpînită îi clocotea în piept. Dacă i l-ar lua, — se găndea, — ar începe furtuna: răcnete, chiote și mînia lui Bălțeanu, om morocănos trecut de patruzeci și cinci de ani. Așa, tăcea, și cucoana Lența îl pîndea știindu-l nemulțămît; iar el simțea că ochii ei îl pîndesc

și-și făcea amare gănduri, ieșea afară, dădea dracului caiet și tot...

La toate lucrurile acestea mărunte se găndea Iorgu. Ele au fost toată viața lui. Mîinile acelea ale lui Jenică, întinse spre el, cerînd ceva în fiecare clipă și privirile și bombăniurile cucoanei Lența și capitulările lui necontenite, îl otrăviseră!

«Eu nu mai însemn nimic în casa asta!» se găndi Iorgu.

Ieși încet din livadă, și apucă pe o ulicioară îngustă care dădea în cîmp, la marginea țîrgului. Pătrunzînd în aerul răcoros al asfințitului, spre semănăturile de porumb, pe marginea unui șanț de hotar, plin de ierburi înflorite, Iorgu își trase încet cartea din buzunar, pregătindu-se să cetească. Dar n-o deschise. Năvăleau găndurile; un plan îi cucerea mintea. De și era nelămurit planul, el îi umpluse toate ceasurile după-amiezii aceleia.

— Trebuie să-i scriu tatei o scrisoare... șopti el.

— Repetă vorbele în gînd: Trebuie să-i scriu. Și parcă-și lua vînt, își făcea curaj.

Trebuie să-i scrie. De vorbit n-ar îndrăzni să-i vorbească tatălui său, — dar de scris trebuia să-i scrie. Într-o scrisoare ar putea spune totul. — Ce să-i scrie? ce să-i spuie? — Toate suferințele, toate nacazurile!... răspundea întrebării gîndul.

Iorgu se opri, coborî în iarba hotarului și se așeză între flori, pe marginea șanțului. Sta cu capu-n piept și se găndea, cu ochii duși, cu părul mare ieșînd în neorînduială pe la tîmple.

Ce să scriu? se găndea. Cum să spun? — Și scrisoarea se înșira încet-încet înaintea ochilor ațîntiți. — Să spun așa: Iubitul meu tată! De la moartea mamei, viața mea a fost plină de suferinți. Mie mi-a

fost dragă tare mama. Parcă mi s-a rupt sufletul când a murit ea. După moartea ei am făcut și-o poezie ; am cetit-o băieților în clas... Mă gîndeam noaptea la dînsa și vedeam că am rămas orfan. Ascultam vînturile vîntului și bufnirile lui prin pod și cugetam că mama putrezește în pămînt. Mă hotăram să vorbesc cu mata din cînd în cînd despre dînsa, — dar niciodată nu luai vorba despre mama. Pe urmă a venit cucoana Lența în casa noastră. Dintru-ntăi nu mi-a părut rău ; dar cînd a început a se tîngui și a mă privi pieziș, atunci au început suferințele mele. Și după ce s-a născut și Jenică, — n-am mai putut să rabd...

Iorgu se opri.

— Aici, cum să spun ? se întrebă el. Inchise ochii în strălucirile soarelui în asfințit, și-și urmă scrisoarea.

...Nu mai pot răbda. Nu pot să fac un pas fără să-mi ceară o carte, un caiet, un lucru, orice lucru ar vedea la mine. Cucoana Lența răcnește și eu trebuie să-l dau. Dacă ies de-acasă, dumneai se uită urît la mine. Mormăiește, și ar vrea să stau acasă, să mă joc cu copilul. Dar eu am altele de făcut ; eu am de scris, eu am de cetit... Și mă gîndesc cu durere la mama... Alta era viața în casa noastră pe cînd trăia ea...

— Ce să mai adaug ? se gîndi Iorgu înduioșat.

Aș putea să adaug asta : Dragă tată ! gîndește-te la suferințele mele. De ce stai nepăsător și hursuz ? nici nu vorbești cu mine, nici nimica, și toată vremea parcă ascuți de poruncile cucoanei Lența.

— Aici trebuie să mă iscălesc... murmură băiatul. Dar îndată un vifor de gînduri îi risipi cuvintele scrisorii ; și deodată i se înfățișă casa, cu tatăl său,

care venea de la cancelarie năcăjit, cu condicile, care se așeza fără nici o vorbă pe un scaun și asculta tînguirile, veșnicele tînguiuri ale cucoanei Lența. Și iată și Jenică : întinde mîna și cere, și cere ca o dihanie răutăcioasă ; cere și strică, cere și sfîșie ; cere și rupe ; căci știe animalul cel mic și răutăcios că el, Iorgu, trebuie să deie, trebuie să se deie învins. Altfel se ridică larmă în casă, și prinde a urla cuconu Iancu, prinde a țipa cucoana Lența ! Deodată se vede în mijlocul suferințelor lui, Iorgu, și se gîndește ca într-un fulger că animalul cel mic, cu ochii răi, care-l tiranizează, trebuie zdrobit ! Trebuie zvîrlit cu piciorul într-un colț. Iar cucoana Lența, cînd va sări, cu ghiarele întinse, cînd va cerca să-l cuprindă și să-l zgîrie, trebuie înlăturată cu dosul mîinii, trebuie trîntită la pămînt, călcată în picioare ! Atunci sare și cuconu Iancu, — și el, Iorgu, întinde mîna și grăiește cu glas întunecat : Acestea toate sînt pentru mama mea din mormînt ! Trebuie să-l înfrunte cu ochii pe tatăl său, trebuie să fie crud, trebuie să-i spuie așa, să-l facă a înțelege că pe moartă a uitat-o ; că în casa ei, în patul ei, în lucrurile ei, în gospodăria ei, a adus o străină...

Se ridică în picioare ațîțat. Parcă îl privea țintă, cu ochii aspri, cuconu Iancu Bălțeanu.

Asfințea soarele în flacări, între pădurile și munții depărtării. Cîmpiile se întindeau liniștite în jur, pînă la marginea țîrgului, fără zvoană, fără aburire de vînt, între frunzele-săbii ale păpușoilor. Iorgu se ridică, cu sufletul înfricoșat, cu o hotărîre mare în clipa întăia, cu o hotărîre care începu a slăbi, a se clătina, a se tulbura pas cu pas în clipele următoare ; și din scrisoare tot mai puține vorbe duioase aduna. Ca un fel de descurajare îl învăluia, îl mole-

șea. Se întreba acum : Să scriu ? Să mai scriu oare ?
— Și dădu cu desnădejde din cap gândindu-se la suferințele lui din fiecare clipă.

Intră iar în livadă. Se apropia încet de casă, cu un aer de suferință, pe care-i plăcea să și-l ieie citeodată, când trecea pe lângă porțile la care stăteau gânditoare fetele de pe ulița lui. Intră și-n ogradă și deodată se opri uimit. În casă, larmă. Mai făcu doi pași și auzi deslușit : tuna cuconu Iancu Bălteanu.

— Da' pînă cînd ai să-mi faci mutre, madamă ? da' pînă cînd ai să-mi tot cînți de rochii și pălării ? Da' ce-s eu ? rob ? Am să te fac să intri în pămînt înaintea mea, m-ai înțeles ? ca să nu mai gemi și să-mi urla la cap ziua toată !...

Iorgu se opri uimit. Il înfiora glasul acela grozav de mînios. Și în tunetul lui care urma, nedeslușit acum dar cumplit, răzbăteau plînsetele cucoanei Lența și țipetele ascuțite ale lui Jenică.

— Mă duc ! nu mai stau o clipă ! mă duc în lumea mea !... răcnea femeia — și i se apropie parcă glasul. Iorgu o văzu într-un filfiit de fuste, repede, cu copilul în brațe, — un copil înmulțit, schimonosit, care dădea ca o caracatiță din mîni și din picioare.

— Unde te duci ?

Și cuconu Iancu răsări deodată din umbra săliții. O cuprinse scurt de umăr și-o întoarse. Copilul se prăvăli din brațele femeii, apoi rămase singur, aproape de prag, în bătaia asfințitului, — pe cînd cucoana Lența, atrasă în fundul odăii de brațele tari ale bărbatului, gemea înăbușit, stîns, înfiorător.

Copilașul răcnea îngrozit, se grămădea după ușă, ca un pui de fiară. Apoi văzu pe Iorgu și întinse

mînuțele scurte, șovăind spre lumină, cu pași neregulați.

— Ce-i, Jenică ? întrebă Iorgu cu glas domol. Taci, nu te spăria. Ești cu bădia. Și-l mîngîia pe căpșorul cu păr moale auriu. În odăi zvoana conteni scurt. Cuconu Iancu Bălteanu ieși pufnind des, întunecat și asudat. Trecu în grădină. Iar prin lumina scăzută răsări în săliță, gemînd, cucoana Lența, cu părul împrăștiat peste ochi, zdrobită, strînsă în cătușe de o durere chinuitoare. — Băiatul o privea și deodată își aduse aminte de maică-sa. Își aduse aminte de larmă, de gemete înăbușite, de spaimile lui trecute, — și femeia ce înainta încet spre el cu ochii în lacrimi avea parcă ceva din durerea trecută a mamei lui. Ceva din dragostea, din mila, pentru maica lui din mormînt, trecu și asupra suferinții din fața lui. Nu-și da sama ; nu simțea nevoie să mîngîie prin cuvinte, căci era tînăr, cu plete, cu visuri și cu răzbunări de îndeplinit ; dar scrisoarea dureroasă o uitase ; și întinse «animalului cel mic», ca să-l liniștească, cărticica pe care o scosese din buzunar în neștire.

O lucire tremura asupra gîndurilor lui ; simțiri nouă descopereau, ca pe o taină, suferinți peste care o uitare timpurie așternuse pulbere. Și își amintea că tot așa, ca «animalul cel mic», se spăimînta și el odinioară și urla, pe cînd maică-sa gemea bătută în umbră.

POVESTE LA AL ȘAPTELEA PAHAR

Să-ți spun o istorie de care mi-am adus aminte, îmi zise prietinel Gavrilaş, după masă. De când nu ne-am văzut a trecut un răstimp mare de vreme și eu m-am înfundat acolo în târgul acela de provincie. Emoțiuni mari știi că n-are viața de profesor. Evenimentele asupra cărora m-am oprit pot să le număr pe degete. Viață săracă de impresii.

Stăteam acum câțiva ani în gazdă la o cucoană grasă, cu mustață, mare cărturăreasă. Imi da și mie în cărți uneori și-mi vorbea c-o desăvârșită convingere de o fetiță cu ochii albaștri și de un complot împotriva fericirii mele; deasemenea de un dar de bani și de un drum lung. Eu râdeam și mă apăram și de fata cu ochii albaștri și de darul de bani, iar cucoana Casandra, pe jumătate rîzînd, pe jumătate supărată, întindea spre mine degetul cel mare ridicat în sus și-mi striga cu patos:

— *Parol doner, domnule Gavrilaş!* Dacă nu-i așa, cum spun eu, poți să-mi faci orice!... Cărțile nu spun minciuni...

Cucoana Casandra avea și o pisică cu blăniță argintie, o pisică drăgălașă și desmierdată, care-mi să-

rea pe brațe, își arcuia spinarea și mi se îngrămădea în piept. Am văzut și-aici în casă la tine un animal din aceeași familie; mi-a trecut mai înainte pe sub-suoară și mi-a mîngîiat obrazul cu coada-i moale. Și văzînd-o pe aceasta, mi-am adus aminte de cealaltă și de vecina mea de peste drum, căci și vecina mea de peste drum avea ceva din mișcările grațioase ale unei pisici, subțirică, gingașă și mărunță cum era. Avea un zîmbet fin, o tremurare ușoară din cap și prin umbra pe care i-o puneau deasupra frunții buclele negre de păr, strecura niște priviri fierbinți, cu pleoapele pe jumătate închise, niște priviri primejdioase pentru liniștea sufletului meu, te încredințez.

Soțul vecinei mele de peste drum era directorul prefecturii, domnul Demostene Lascar. Ciudat lucru. Cred că și tu, după nume, poți să ți-l închipui pe domnul Demostene Lascar. Un om nalt, cărunț, cu favorite impunătoare. Un om care pășea rar, cu pieptul înainte, mînuind bastonul departe de trup, — un om care mergea ca-n spre o faptă de vitejie. Și de treizeci de ani — se ducea și venea cu aceeași înfățișare eroică. Avea haine curate, purta mănuși, pălărie tare și saluta foarte ceremonios. Toată lumea îl știa, din vremuri vechi, director de prefectură. Era pentru tot orașul «Domnu Director».

Și acest om care trăise singur o mulțime de vreme, care adunase bani și-și clădise o casă înflorită cu multe zorzoane, acoperită cu tablă roșie, c-un balcon înecat de iederă și trandafiri acățători, — cu doi ani în urmă avusese ideea ciudată să se însoare. Și s-a însurat. A adus din locuri depărtate o ființă mică, gingașă, ființa asta fără astîmpăr, cu privirea neliniștită.

Gazda mea îi zicea «cucoana Sofiica», și de multe ori cînd o vedea în balcon, între flori, se uita lung la dînsa și clătina din cap. Cîteodată scotea un «Hm!» nemulțămît, pe sub mustățile-i brune.

Viața mea în tîrgul acela îți închipui că avea puține plăceri. La cafenea nu mă duc, la cîrciumă nici atîta. Stam mai bucuros acasă și ceteam. E adevărat că într-o vreme obișnuisem a mă plimba la marginea tîrgului; era acolo o luncă rară de arini, plină de flori, și la marginea ei, înspre satele care se vedeau în văi, un izvor, un arc de cleștar își făcea drum în vale aproape fără zgomot și se prelingea pe un pat de ierburi pletoase.

Era foarte frumos acolo în marginea luncii; depărtările, munții se vedeau ca într-un vis al negurilor; și cînd asfințea soarele, negurile scădeau într-o umbră viorie.

Dar de la o vreme nici la Ariniș nu mă mai duceam. Stăteam cu cartea în mîină pe bucata mea de cerdac. Nici de cetit nu mai veteam la urma urmei. Imi plecam ochii pe carte numai cînd cucoana Cassandra își scotea la iveală în preajma mea cheres-teaua de ființă antediluviană. Altfel pîndeam cu ochii ca o pasere de pradă. Imi plăcea grozav să văd cum se mișcă iute, săltat, cucoana Sofiica, cum se ridică în vîrful degetelor, cum își întinde mijlocul, gîtul, brațele, ca să apuce un trandafir ridicat sus în lungul unui stîlp, cum se apleacă peste parmaclîc și strigă cu glas subțire un cățel urît și flocos pe care-l chema Bijucă, cum strecoară pe urmă printre gene o rază de foc spre mine.

Mă uitam și vedeam că sînt în tufele balconului trandafiri care erau așezați chiar în calea mîinilor ei mici și albe, și Bijucă, de și-l striga, nu venea în bal-

con și nu sărea dînd din coadă pe brațele ei; și primeam drept în suflet raza aceea fierbinte a ochilor negri.

Sînt însă înainte de toate un om cu principii, am în sînge respectul legilor. Cucoana Sofiica era soția domnului Demostene Lascar și s-a sfîrșit, soția lui, bunul lui trebuia să rămîie. Eu n-aveam decît o singură plăcere: să privesc spre ea, ca-n spre florile balconului. Și asta era mult pentru ceasurile mele plictisite. Cel puțin așa îmi închipuiam eu. De atunci și pînă acuma am mai îmbătrînit.

Azi așa, mîini așa, domnul Demostene Lascar umbla ca un ceasornic. La ceasuri fixe se ducea, la ceasuri fixe se înturna acasă. Sara, la ceas fix ieșea și făcea o plimbare pînă la cafenea și se întorcea într-un tîrziu: îi rămăsese obiceiul acesta și fumatul tutunului, de pe vremea holteiiei sale. Cînd cînta muzica la grădină, ieșea tot la ceas fix cu cucoana Sofiica, și, la zece jumătate cel mult, se întorceau.

Cît sta domnul Demostene acasă, balconul era pus-tiu. Cînd ieșea să se ducă, soția sa îl petrecea pînă la porțiță, pe urmă repede suia în balcon și-și găsea acolo o mulțime de îndeletniciri. O vedeam un sfert de ceas c-o cusătură, pe urmă umbla de acolo alcătuiind un buchet de flori, — apoi se așeza visătoare, cu tîmpla sprijinită într-o mîină, și-și pleca ochii frumoși asupra unei cărți.

Viața mea avea oarecare farmec. Priveam la vecina mea ca la ceva gingaș și-n același timp lăsam să pătrundă în mintea mea, nedeslușit oarecum, însă cu atît mai plăcut, un gînd: că multe din cele ce se fac peste drum, cînd domnul Demostene e la împlinirea datoriilor sale, — se fac pentru casa în care locuiam eu. Și dintre locuitorii casei, nu pentru mustăcioasa

mea gazdă apăreau la lumină trandafirii, cartea și profilul gingaș al cucoanei Sofiica.

Intr-o zi un eveniment de samă a zguduit liniștea uliții noastre. O mulțime de oameni au început a chiui, a urla, a șuiera, — trecînd răsfiirați în goană, la vale. Un mahalagiu plugar alerga înainte cu capul gol, c-o furcă înălțată. Alți mahalagii, cu gurile căscate, cu ochii bulbucăți, se perindară după dînsul. Copii desculți cu capul gol săreau apoi, ca niște țapi, rîzînd și ghiontindu-se, și la urmă și vardistul nostru își ducea cu greutate, poticnindu-se, burta uriașă. Iși dăduse capela pe ceafă și tropăia mărunt, cu tesacul scos.

Era într-o zi călduroasă de vară. Pe ferestrele deschise locuitorii mahalalei scoteau capetele deșteptați de larma aceasta năprasnică.

Cucoana Casandra sări și ea spăimîntată din somnu-i de după amiază; și pătrunzînd cu greutate în cerdac, apoi, din cerdac în ogradă, începu să întrebe cu uimire, cu un glas ascuțit:

— Ce-i? ce-i, mă rog? ce s-a întîmplat?...

Se uita la cer, căutînd cu ochii vreun balaur năprasnic pe urmă înaintă pînă la portiță și privi în urma celor ce alergau, și deodată se întoarse în loc și începu a cerceta prin ogradă.

— Unde-i Osman? țipă ea apoi cu groază.

Osman se juca în fundul ogrăzii cu Bijucă de peste drum.

Deodată din cerdacul înflorit al vecinei noastre se ridică un glas melodios:

— Ce-a fost, cucoană Casandră, ce s-a întîmplat?

— Dă, eu știu? strigă cu spaimă cucoana Casandra. A fi scăpat vreun hoț de la gros...

— Cum se poate? vorbi uimită cucoana Sofiica și se plecă cu gingășie peste balcon, privind la vale. Oamenii treceau acuma repede, după vești.

Cineva zise trecînd pe uliță:

— Mi se pare că a fost un cîine turbat...

— Auzi, zice că a fost un cîine turbat, strigă cucoana Casandra. Vecina noastră dădu drumul unui țipăt ușurel: Vai! și-și duse mîinile la frunte, și se plecă puțin pe spate. Ii ședea foarte bine așa. Apoi își potrivi bucelele, pipăindu-le ușor. Și chemă cu voce îngrijată: Bijucă, Bijucă!... unde ești?...

— L-am văzut pe aici, prin ogradă... zise de dincoace gazda mea.

— Cum se poate? A ieșit atunci în drum, cînd s-a dus Demostene la prefectură. Unde-i? Bijucă! Nu i s-a întîmplat nimic?

Intr-o pornire de grijă pentru ființa aceea cu patru labe și cu păr cărunt și mișos, cucoana Sofiica, vecina noastră, coborî mărunt treptele de piatră, smunci portița, trecu cu mișcări grațioase ulița, și intră în ogradă la noi.

— Vai, cucoană Casandră! zise ea cu grijă, cu obrazii ușor rumeniți. Nu i s-a întîmplat nimic? unde-i? Bijucă, Bijucă, vino-ncoace. Unde-ai fost, obraznicule și răule?...

Cățelul dădu fuga și începu a se gudura și a se rostogoli prin iarbă la picioarele ei.

— Oare nu i s-a întîmplat nimic? întrebă vecina noastră și privi cu neîncredere spre cățel. Apoi își ridică spre mine ochii.

Eu răspunsei fără voie, mișcat de apropierea ei:

— Nu cred, nu l-am văzut în uliță. S-a jucat aici foarte cuminte...

— Da? răspunse ea, și mă privi cu recunoștință.

Apoi vecina noastră nu se grăbi să-și ia cățelul și să se întoarcă la balconul ei. Mai stătu de vorbă cu gazda mea.

Și încet, aproape pe nesimțite, se apropie de cerdacul unde eu ceteam ca totdeauna. Acuma nu mai ceteam: acuma priveam spre vecină.

A, era foarte nostimă cucoana Sofiica! Avea trup puternic și mlădios, un trup plin și un mijloc subțire, — și ochii deodată mă priviră cu pleoapele pe jumătate închise. Premelege, la privirea aceea mi-am simțit inima cu totul înfierbîntată, bătînd grăbit. Căci nu era numai privirea strecurată, — era și o tremură-tură iute a capului, era ș-o mișcare a mijlocului, care făcea să-i unduiască și să i se abată într-o parte rochia ca bătută de vînt.

— Ce cetești dumneata, domnule Gavrilaš?...

Nu mă simțeam în stare să-i răspund. Intinsei numai cartea. Și ea își întinse capul și încruntă puțin sprînceana. Făcu o mutră oțărîtă, parcă ar fi băut ceva neplăcut, dar și așa îi ședea bine, crede-mă. Zise rîzînd:

— Ah! o carte de filosofie... Credeam că-ți plac romanele. O carte de filosofie n-aș ceti niciodată. De un roman însă nu mă dau în lături...

Rîsul ei parcă-mi gîdila inima.

— Și barbatu-meu e filosof... zise ea. În privința asta nu ne înțelegem...

Și porni și mai tare a rîde, întorcîndu-se spre cucoana Casandra. Rîdea și gazda mea, fără să știe de ce. Incepui și eu a rîde, — și simțeam o serioasă pornire, privind mișcările trupului și zbaterea sînilor, și gîtul dezvălit, și buzele puțin răsfrînte a batjocură, buze umbrite de un ușor puf de piersică. Ah, gura aceea și ochii aceia... Grozav lucru, prietine... Am

avut deodată senzația unei sărutări, senzația de beție a unei sărutări, ș-am închis ochii... Dar asta era o părere numai, — și vecina fugea grăbită cu cățelul ei; și eu mă gîndeam dacă n-aș muri, ori dacă n-aș fi în stare să mor, — pentru o sărutare adevărată.

Așa am fost eu fericit cu ochii numai o vreme. Eram om tare, după cum ți-am spus, om cu respect de legi și de bunul altuia! Puteam să-mi îngădui însă din cînd în cînd un schimb de vorbe cu cucoana Sofiica, cînd venea să-și ieie pe Bijucă, ori s-o privesc cum își alcătuieste un buchet și cum face grații în balconul ei, știindu-se spionată de privirile mele. Ș-avea, dragă, un rîs, ș-o privire, — asupra cărorora astăzi nu m-aș mai putea înșela.

Și să vezi ce mi se întîmplă într-o noapte.

Izbucni deodată semnalul prelung și spăimîntat al trîmbiții de la pojarănicie.

În fund, în partea de jos a tîrgului, crescun răsarit repede de lună, pe urmă o vilvoare galbenă umplu cerul. Răcnete începură să tresară prin vecini. Răcnea cu mîna la cap și cucoana Casandra, și se tînguia:

— Vai de mine și de mine, de acu arde tîrgu, draga mea...

Eu coborîsem în uliță și priveam cum creștea cătră cer pînza de flacări, cum se îndesa un fum sur într-o lucire neclintită și cum fulgerau prin fumul acesta scînteii izbucnite din pojarul de jos. Prin lumina slabă, ca de patrar de lună, treceau grabnic locuitorii mahalalei. Se duceau ca la o priveliște frumoasă.

În depărtare se auzea zvonul greu — duruitul pom-pelor și al furgoanelor pompieriei.

Deodată în balconul cu trandafiri, găcii umbra vecinei mele. Îi auzii și glasul melodios.

— Vezi, dragă, și nu sta mult... Acasă, singură, numai cu slugile, mi-i frică... Ba încă mi se pare că și ele s-au dus la foc...

— Nu te teme, răspunse cu demnitate domnul Demostene. În vecini toată lumea e deșteaptă... Iaca și domnul Gavrilaş... Bună sara, domnule Gavrilaş... Dacă nu te duci la foc, te rog fii bun: uite, nevastă-mea rămîne singură...

— A, da, cum nu, cu plăcere... fiți sigur, domnule Lascar... vorbii eu cu un desăvârșit cavalerism, și strînsei mîna pe care mi-o întindea ceremonios domnul director al prefecturii.

— Să nu stai mult!... răsună glasul argintiu din balcon.

— Nu, nu! răspunse domnul Demostene și porni domol, cu bastonul lui și cu mersu-i măreț, la datorie.

Ulița se golise: rămăsesem singur la poarta caselor vecinei mele, ca un stîlp prin lucirea slabă. Cucoana Casandra se tînguia, ca o bolnavă, prin odăile ei.

O auzeam numai; n-o vedeam.

Mi se părea ciudată slujba asta de paznic de noapte, pe care o promisem cu atîta bunăvoință, cel puțin ciudată. Nu știam ce să fac. Mă întorsei în loc: voiam să încep a mă plimba de colo-colo, cu mîinile la spate. Peste parmaclîcul balconului se plecă silueta cucoanei Sofiica. Mă oprii. Îmi vorbea cu jumătate de glas.

— Domnule Gavrilaş, nu știi, casele cui ard?...

— Mi se pare că ard dughenile ovreilor... răspunsei, tot cu aceeași întinare.

— Mare foc!... îngîmă cu frică vecina.

Eu nu știam ce să răspund. Trecu un răstimp. Cucoana Sofiica păru a-și aduce amînte de starea mea de paznic de noapte. Incepu a rîde.

— Domnule Gavrilaş... cum stai dumneata așa singur, în drum... Dacă vrei, poftim aici, în balcon... De-aici se vede mai bine incendiul.

Incepu să-mi bată inima. Deschisei porțița, o închisei încet, și suii treptele de piatră. Vecina se trăsesese în umbră. Îmi împinse un scaun.

— Poftim, șezi... vorbi ea cu prietinie.

Noaptea era liniștită, fără nici o aburire de vînt. Din zare săgetau scînteii spre înălțime; ș-o lăucire tainică venea pînă în fundul balconului, descoperind parcă, ori ascunzînd ușor, fața visătoare a tovarășei mele. Trandafirii împrăștiu un miros dulce.

— Ce carte de filosofie ai mai cetit? mă întrebă deodată cucoana Sofiica și începu a rîde ușor, parcă rîdea din gușă un porumbel sălbatic.

Răspunsei galant:

— Din ziua *aceea*, nu mai cetesc filosofie.

— Așa? și de ce?...

Nu răspunsei. Nu știam ce să răspund.

— Domnule Gavrilaş, nu iei o dulceață?

— Nu, mulțămesc...

— Cum se poate? dumnilale nu-ți plac lucrurile dulci?...

Iar rîdea acuma, ceva mai ațîțat. Trecu pe lîngă mine, foarte aproape de mine. Bluza ei ușoară de matasă mă atinse, — un miros fin, un parfum necunoscut mă învălui.

O așteptai tulburat, în întunericul balconului.

Apoi îi auzii glasul, dinlăuntru:

— Poftim, domnule filosof...

Intrai într-o odăiță, în care o lampă mică, cu aba-

jur trandafiriu, împrăştia o lumină slabă. Acea trebuia să fie odăiţa ei. Aşa îmi închipuii cel puţin. Plutea în ea parfumul necunoscut. Era plină de lucruri ca o cutie cu jucării. Pe o măsuţă de lemn roş, mă aştepta dulceaţa şi paharul cu apă. O undă de răcoare venea pe fereastra deschisă şi făcea să fil-fiiie lin transparentul lăsat.

Vecina se lăsă pe canapeaua mlădioasă de lângă geam. Avea căutătura ei printre gene, — parcă strecura spre mine o dungă de foc. Şi buzele-i uşor răsfriinte aveau o încreţitură de ris batjocoritor. Mă privi un răstimp; plecai ochii. Pe urmă, când îi ridicai, o văzui cu pleoapele plecate; ciugulea cu degete neliniştite un canaf de la sulul canapelei.

Un duruit de trăsura crescui în uliţă. Avu un ţipăt slab şi răsări în picioare.

— Al barbatu-meu!

Dar trăsura trecu, vuietul i se piendu în depărtare. Ea stătea cu mîna dreaptă pe inimă şi răsufila grăbit. Se apropie iar de mine, simţii pe obraz fluturarea horbotelor. Trecu cu tablaua. Şi eu tot stam pe loc, ca o stîncă cu principii. Şi când o văzui intrînd iar, cu zîmbetul ei, cu înmlădierea gingaşă a întregului trup, întrebai:

— Nu ieşim în balcon?...

— Da, să mergem, acolo-i mai răcoare... Acuşi vine şi filosoful celălalt... O să mai staţi de vorbă...

Şi rîdea. Acum simt bine risul acela... Ca o lovitură de bici...

Prietinul meu tăcu. Zise serios:

— Asta-i povestea mea. De când a început a mi se ivi în cap fire argintii, am înţeles mai bine istoria aceea a norocului, care o dată în viaţa omului intră pe uşă şi iese pe fereastră. Trebuie să ştii să-l

opreşti. Se vede însă că norocul acesta intră într-o vreme cînd omul n-are destulă minte. Se vede că atunci nu preţuiam destul viaţa. Tu ce zici?

— Eu zic că sfîrşitul poveştii îţi face cinste...

— Hm! Se poate! Nu te cred. Şi prinse a rîde cu puţină amărăciune. Eu nu găsesc nimic de admirat la vîrsta în care s-a petrecut întîmplarea aceasta. Aş putea zice că la asemenea vîrstă se petrec multe prostii de care pe urmă ne pare grozav de rău...

ADEVĂRUL ASUPRA UNEI OTRĂVIRI

Cred că a venit vremea să risipim toate neadevărurile care se șopteau nu demult în jurul întâmplării de la balul clubului militar din orașelul nostru. Doamna Cristina Munteanu nu are nici o vină; de altminteri chiar bolnava, bătrâna Fani Bernstein, poate fi îndestulătoare mărturie acum, când și-a venit în simțire.

E foarte adevărat că doamna Cristina Munteanu e o fire foarte violentă, asta se știe. Pricina e viața retrasă pe care o duce poate, precum și nemulțămirea casnică: căci dumneai nu voia să ieie pe domnu Dumitru Munteanu, un simplu vameș. Cucoana Cristina așa spune, că n-a voit să-l ieie în căsătorie; dar asta nu prea e aproape de adevăr. Noi știm bine cum s-au petrecut lucrurile; sîntem vechi prietini ai familiei. E adevărat că dumneai, în întîmplarea cu bătrîna evreică, n-are nici o vină; dar asta nu ne împiedică să arătăm o mulțime de scăderi pe care, ca orice ființă omenească, le are cucoana Cristina.

În singurătatea căsuței sale încununată de iederă,

acolo, la hotar, cucoana Cristina își petrece zilele cetind.

— Asta-i singura mea mîngiere... mărturisește dumneai cu un zîmbet obosit.

Iese de obicei în balcon, cu cartea în mînă. Stă plecată un timp asupra foilor cu slove mărunte care cuprind povești tragice de dragoste; după aceea lasă mîinile pe genunchi și în liniștea zilei urmărește mișcarea sătișorului revărsat în apropiere pe o costișă, privește linia unduioasă pe care riușorul de hotar o duce printre holde, ascultă un cîntec de dor care adie dinspre pichetul grănicerilor.

E îmbrăcată aproape totdeauna într-un capot elegant japonez, cu flori mari felurit colorate. Părul său frumos, — ridicat cu măiestrie în trei etaje, — strălucește ca un abanos în umbră. Fața palidă e luminată de doi ochi mari, melancolici, peste care se lasă din cînd în cînd, cu mișcări line de aripi de fluturi în odihnă, pleoapele cu gene lungi, catifelate. Nu se poate zice că nu-i frumoasă cucoana Cristina. Își îngrijește multă vreme, lîngă pudre și cosmetici, părul și fața; și se privește lung în oglindă înainte de a ieși în balcon, cercetîndu-și toate liniile obrazului în față și profilul șăgalnic cu nasul puțin ridicat la vîrf, «ca la pariziene», cum zice dumneai.

Trecători destul de deși umblă pe drumul vămii. Unii cunosc pe Dumitru Munteanu, vameșul; se dau jos din trăsură și suie o clipă în balcon. Îndată cucoana Cristina ridică bărbia și scoate din cutele capotului ochelari mînginiți cu aur; un lăntuțel fin, cu scînteieri de foc, tresare, se zbate printre degetele sale; și ochii negri privesc curioși, micșorați puțin, prin sticle.

Musafirul se descopere, se înclină ca să sărute o mână care e întinsă cu lene, lăsată moale; pe urmă întreabă de sănătate și se așează pe un scaun, după ce mîna a făcut un semn de poftire, cu destulă gingășie.

Dumitru Munteanu își potrivește surtucul cam boțit și ros la coate. Mărunt și gras, cu un nas mare pe un obraz spăriat, își caută și el un loc într-un colț, și cearcă să zîmbească cu mîndrie cînd cucoana Cristina începe a vorbi cu înmlădieri legănate de glas, umflîndu-și ușurel nările.

— Ce mai vești prin tîrgul nostru? Ce mai știți din București... întreabă cu interes cucoana Cristina, și se pregătește să asculte răspunsul cu cea mai mare luare-aminte.

— Intr-adevăr, aici ne plictisim... adaogă ea după un răstimp. Abia aștept petrecerea care se pregătește în oraș. Dumitre! (și se întoarce spre vameș) — unde am pus cartea cea ilustrată pe care am primit-o de la madam Bărbulescu? Am primit o scrisoare tare drăguță, în care madam Bărbulescu, soția deputatului, mă angajează să vin numaidecît cu orice preț, la petrecerea ce se dă la grădina primăriei... De dus trebuie să mă duc, negreșit... Unde-i ilustrata aceea, Dumitre?...

Vameșul se scoală zîmbind bucuros de pe scaunul lui, își șterge fața asudată, și găsește cu multă ușurință, în antret, rîndurile doamnei Bărbulescu.

— Asta-i? întreabă cu gingășie cucoana Cristina, potrivit și ochelarii.

— Drăguță madam Munteanu!... Da, asta-i... Nu se poate să refuz... Trebuie să mă duc numaidecît...

Vameșul și-a luat locul de umilință, potrivit și cît se poate de bine surtucul pe el, și trăgîndu-și cu

vîrfurile degetelor celor mici manșetele. Dar parcă nici n-ar fi pe lume. Cucoana Cristina nu-l bagă în seamă.

Un copilăș slăbuț, negru, cu ochi scăpărători, un copilăș de trei ani, dă năvală în balcon și se repede spre maică-sa care-și scoate îndată ochelarii și-i întinde brațele.

— Țigănușul mamei! țipă cucoana Cristina cu dragoste. Unde-ai fost, țigănușul mamei?

Copilul începe a plînge deodată, întorcînd spărios capul și privind cu ură pe musafir. Se oprește cîte-o clipă și strigă ascuțit: Mă! mă! — apoi iar pornește a plînge. — Cu multă dragoste îl trage la pieptul său cucoana Cristina și-l sărută, mîngîindu-l cu glas subțire:

— Țigănușul mamei, țigănuș!...

Musafirul face haz cu oarecare stînjnire, apoi se ridică, se apleacă spre brațul întins al cucoanei Cristina, se apropie de bărbatul zîmbitor, îi scutură mîna, coboară treptele, se urcă în trăsură și pleacă, mai salută o dată larg cu pălăria balconul încununat de iederă.

După o asemenea plecare doamna Munteanu rămîne abătută. Se plimbă de cîteva ori încolo și înapoi, ferind cu brațul pe țigănușul care i se pune în cale și deodată se îndreaptă cu un zîmbet ironic spre vameș:

— Mă rog, te-aș întreba eu, cînd avem să ieșim din pustietatea asta? Poți să-mi spui?...

Dumitru Munteanu nu poate să răspundă, după cum n-a putut răspunde în atîtea rînduri, cînd aceeași întrebare i-a fost zvrilită ca o săgeată.

Caută să zîmbească cu strîmtorare și-și întoarce fața largă spre soția sa.

— Iar începi, Cristino? Nu ți-i lehamite de atîta sfadă?...

— Sfadă? asta se chiamă sfadă la dumneata? Dacă te întreb omenește cînd o să ieșim din pustietatea asta, se chiamă că vreau să mă sfădesc?

— Lasă-mă, frate. N-ai altă vorbă?...

Cucoana Cristina se supără și armonia feței i se tulbură, ca un lac limpede la bătaia furtunii.

— Altă vorbă? altă vorbă? altă vorbă? răcnește ea ascuțit. Altă vorbă? De o mie de ori ți-am spus, și de o mie de ori am să-ți spun. Nu mai pot suferi! Eu cu altă viață am fost învățată; nu mai pot suferi! Niciodată n-ai putut pricepe că nu mai pot trăi aici! Niciodată n-ai putut pricepe că trebuie să faci ceva să intrăm în lume, să trăim și noi!...

— Ce să fac, frate? Nu ești mulțămîtită că avem o bucățică de pîne?

Cucoana Cristina îl privește drept, cu ochii plini de ură. Apoi, cu glasul șuierat, îi zvrile vorbe rare:

— Că avem o bucățică de pîne!... Ești un imbecil!... Că avem o bucățică de pîne! Ce te uiți așa la mine? Ești un imbecil!...

O mînie grozavă pare a umfla toate vinele obrazului vameșului. Izbucnește într-o sudalmă înfricoșată; și pe loc își șterge fruntea de sudoare cu batista scoasă repede din buzunar, își încovoiaie spina-re și se strecoară iute spre cancelarie, pe cînd cucoana Cristina, cu un țipăt, a căzut pe scaun și a rămas privind în urma lui cu dispreț nemărginit.

După așa scenă e tristă soția vameșului. Plînge și caută în trecutul vieții ei de fată atîtea clipe ferice, atîtea clipe fără grijă! În Tătărașii Iașilor, în căsuța veche, — cu pensia puțină, — trăia greu odată o văduvă cu două fete, — dar de-atunci e

mult, și trecutul e altul cînd se îmbracă în vălu-i luminos, risipind peste năcazurile și durerile trecute pulberea puținelor clipe senine.

După așa scenă, se strecoară în umbra gîndurilor ei încet-încet, cu cît liniștea vine, un chip nelămurit, o icoană înecată într-un abur: poate figura unui tî-năr avocat din oraș, poate figura unui ofițer sub-țirel...

Acesta este adevărul asupra cucoanei Cristina, adevărul curat; și iată adevărul și asupra întîmplării din zilele trecute.

Vameșul n-a voit să vie la balul ce se da în orașel, la cercul ofițerilor. Niciodată nu voia să vie la asemenea petreceri; iar vameșitei prea rău nu-i părea pentru aceasta. Dumneai a venit, — de și are un copil de cinci luni. Pentru o petrecere rară, însă, poți îndura cîteva năcazuri. A învăluit copilul bine în flanele calde și a străbătut în două ceasuri cu trăsura, în amurgul serii, drumul de la vamă pînă la tîrg.

Acolo cucoana Cristina avea o prietină, o evreică tare cumsecade, a cărei bărbat era proprietarul caselor în care ofițerii își aveau cercul. Locuința prietinei dădea în sala mare, a tuturor. Putea lăsa copilul într-o odaie, într-un colț de divan și putea veni în orice clipă să-l vadă și să-l hrănească. Tî-năra Mari Bernstein petrecea și ea cu lumea bună a tîrgului. Iar bătrîna, soacra, mama bancherului sta acasă. Tocmai bine, ca să bage de samă și de copilaș.

În sara aceea cucoana Cristina era îmbrăcată în alb, — culoarea cea mai dragă a ei. Avea un zîmbet de mare fericire; se grăbea să-și așeze copilul la căldură, căci afară bătea vînt aspru de dechemvrie, —

și asculta cu inima bătînd acordurile muzicii, care se pregătea să înceapă.

Așezîndu-și copilul, cucoana Cristina vorbea repede, printre unde de rîs :

— Dragă Mari, de cînd nu ne-am văzut ? De jumătate de an. Am avut de atunci nacazul acesta... Să mă crezi că nu sînt bucuroasă de copil mic... Mă năcăjesc mai ales cu alăptatul... Dar am descoperit un mijloc tare ușor să-l împac... l-am adus într-o sticlucă partea lui... Așa mi-am ușurat și eu sînul : și are și el lapte bun... Ce să fac ? Dacă nu pot găsi doică... Și cît am căutat !... Iaca, laptele l-am pus în pahar, în ocnîța sobei, să steie călduț... Și peste un ceas, numai vin să-l hrănesc...

Cucoana Cristina era veselă și nu mai spunea cu cît năcaz, cu cîtă suferință își ușurase sîni. Dar pentru o petrecere, face. Copilul dormea. Intinse brațele și apucă mîinile prietinei sale și trecură iute, nesimțite, în răceala coridorului ; apoi intrară în căldura parfumată și în lumina puternică a saloanelor.

Acolo, multe cunoștinți. Indată începu vorbă, cu nespuse veselie. Bufetul era îngrijit și cucoana Cristina îi făcu cinste la cea dintîi poftire. Apoi o melodie lină, cu legănări, începu să adie, — și părechile colorate porniră vîrtej, ca-n zbor.

Dusă de sublocotenentul Nicodim, un băiat tînăr, subțire, fără mustață, — cucoana Cristina, înmlădiindu-se, ușurată de toate năcazurile trecute, începu să plutească spre o țară de încîntări. Dumitru Munteanu, vameșul, rămînea în urmă, în urmă tare, într-o pîclă deasă.

După acest întăi vals cu o veche cunoștință, cucoana Cristina se simți amețită. O bucurie nețărnută îi furnica prin toate mādularele. Avea o privire

îndrăzneală și învingătoare ; avea vorbe iuți, cu zîmbete fine, — care țineau în loc pe tînărul palid și subțirel.

— Eu nu înțeleg cum puteți sta în singurătatea aceea... rostea încet, cu oarecare mîhnire, Nicodim.

— Dacă ai ști... murmura cu glas înăbușit cucoana Cristina și un val cald, de mîngiere, de voluptate i se tălăzuia în piept și privea spre tovarășul său, cu ochii negri luminoși, peste care pleoapele cu gene lungi se lăsau domol, ca aripile unui flutur obosit. Iar orchestra cînta lin și părea că se îndepărtează, se ridică, în acorduri suprapămîntești.

Puțin a lipsit cucoana Cristina. Voia să-și vadă copilul. Trebuia să se întoarcă îndată ; o aștepta Nicodim căruia îi făgăduise mazurca. Se repezi fîșîindu-și dantelele, intră în răceala coridorului, apoi în căldura molcomă, în liniștea și în lumina scăzută a odăii unde lăsase copilul. Bătrîna stătea înaintea focului, în jilț și-și isprăvise ceașca de cafea cu lapte.

— S-a deșteptat băiețelul... șopti bătrîna. Așteaptă mîncare...

— Indată... îndată... rosti repede cucoana Cristina și se apropie de ocnîța sobei.

Dar își retrase mirată mîna. Paharul cu lapte al copilului lipsea. Se întoarse spre bătrîna și o întrebă cu gingășie :

— Nu știi mata unde-i laptele ?

— Care lapte ?

— Eu am pregătit anume lapte. L-am stors în pahar, ca să fie mai ușor de dat...

Bătrîna păru că pricepe, însă cu grozavă uimire.

— Cum ?... laptele din ocnîța era pentru copil ?

— Da.

— Ah !...

Bătrîna a scăpat ceașca din mînă și a început a geme căscînd cu greutate fălcile la răstimpuri regulate, ca un pește care moare pe uscat. Abia gemu :

— L-am băut eu... cu cafea...

Și începu să geamă lugubru, parcă o cuprinsese un dezgust nemărginit de viață și își trăia acuma cele din urmă clipe. Copilul, spăriat, răcnea. Cucoana Cristina deschise ușa și dădu un țipăt ; și îndată porniră tropote, îndată năvăli lumea ca la o mare primejdie în jurul bătrînei care se zbătea în jîlț.

Acesta este adevărul. Cucoana Cristina n-a avut alt amestec în așa zisa otrăvire a bătrînei Fani Bernstein. Tot ce s-a spus au fost scornituri ; și cucoana Cristina încredința, cu un zîmbet obosit, că toate se datoresc nevestei directorului prefecturii care avea o deosebită prietinie cu tînărul Nicodim, «o prietinie care acum s-a desfăcut pentru totdeauna», adaogă cucoana Cristina, lăsîndu-și domol genele catifelate pe ochii negri.

DARE DE SAMĂ

DESPRE MOARTEA SUBPREFECTULUI VASILESCU

Cucoana Georgeta, soția domnului Gavril Vasilescu, «cel mai iubit subprefect al nostru», era una dintre ființele nostime de pe meleagurile noastre. Era o cucoană frumoasă pot zice, nici naltă nici mărunță, foarte serioasă la înfățișare, rîzînd rar, purtîndu-și cu mîndrie rochiile de ultima modă, cu părul balai buclat totdeauna, cu obrazul alb pudrat cu îngrijire în fiecare ceas al vieții.

Era o ființă care mărturisea că se plictisește în tîrgul său de reședință. Stătea în cerdacul casei curate, răspundea dînd încet din cap salutarilor de toate felurile, salutarilor cunoscuților și funcționarilor, și părea dusă pe gînduri, cu buzele strînse, cînd își ridica pălăria pleoștită în fața ei vreun cetățean umilit al tîrgului ori al satelor de primprejur.

Făcea și primea vizite. Ea pășea întăi, și domnul Gavril Vasilescu venea în urmă ; ea ieșea întru înțîmpinarea oaspeților și domnul Vasilescu se trăgea mai la o parte și zîmbea fericit.

Și la cafeaua în ceșcuțe cît un degetar, cucoana Georgeta făcea o mărturisire :

— Eu viața mi-o petrec în singurătate. Doar du-

minica vine căpitanul pe la noi. Stă la noi, la masă. În altă parte nu s-ar duce, să-l tai. E un om foarte mîndru. E un om de familie prea bună, și, vorbind cu el, îmi aduc aminte de viața pe care am petrecut-o la părinții mei...

După vorbele acestea, cucoana Georgeta închidea o clipă ochii, parcă voia să-și aducă aminte de ceva; iar domnul Gavril Vasilescu se învîrtea împrejurul musafirilor frecîndu-și mînile. Din cînd în cînd își lăsa capul pe-un umăr, și, închizînd pe jumătate ochii și zîmbind, punea o întrebare, dar cu multă dulceață, cu mare luare-aminte. Mulțămît după aceea, își mîngîia barba săracă, roșcată, care-i împodobeia fața prelungă, uscată și palidă și se retrăgea nesimțit spre lucrările lui. Cucoana Georgeta îl petrecea cu ochii și mărturisea cu un suspin:

— Soțul meu are mult de lucru... E foarte împovărat... Fără el, nu se face nimic...

Și domnul Vasilescu, ca și cum ar fi auzit, intra iarăși în vîrfurile degetelor, pleca pe umăr capul și zîmbea cu dulceață, mărturisind:

— Eu, întăi de toate, caut să-mi fac datoria...

Căpitanul Faranga, despre care vorbea cucoana Georgeta, era un bărbat cărunt, încă în putere, un pensionar care-și petrecea ceasurile goale în căsuța de peste drum, îngrijindu-și de sănătate și de hulumii jucăuși. Ducea o viață regulată, măsurată cu ceasornicul. Își zbućiuma în fiecare dimineață, într-o gimnastică chinuită, mădularele; umbla desculț prin roua din iarba ogrăzii, observînd din punct în punct învățăturile popei Kneipp; și duminica, la unsprezece și jumătate, îmbrăcat în uniforma de gală, cu toate decorațiile, venea la masă. Cucoana Georgeta știa să-i facă niște clătite minunate, iar căpitanul is-

torisea întăi ceva din viața trecută a familiei lui boierești, pe urmă o întîmplare grozavă de pe vremea războiului. Asta era plăcerea nevastei subprefectului: să steie de vorbă cu un om de familie bună și să-și aducă aminte și de trecutul ei.

Dumneaei mai admira, vorbind cu cunoscuții, și preceptele igienice ale căpitanului. Cu deosebită plăcere îl privea cum ia la sfîrșitul mesei «o doză» de sare din solniță, pe vîrfurile cuțitului, cum o învălește într-o foiță de țigară și cum o înghite repede, cum o hăpăiește, cuvîntînd cu pătrundere:

— Numai asta ține stomacul în bună rînduială...

Tot așa de nobil la urma urmei era și somnul său de după cafea, un somn scurt, cald, horăit ușor, cu gura puțin căscată, cu obrazul rumăn alungit, un somn nu tocmai comod în uniforma țapănă.

Subprefectul era un om foarte iubit. De la centru era găsit oricînd în bună rînduială. Era un om obișnuit cu slujba. Cu supușii săi iarăși se împăca. Supușii săi, în țîrg, erau negustorii din neamul lui Israel, oameni cumiņi, care-și căutau de interese. Domnul Vasilescu îi cerceta din cînd în cînd, le vorbea blînd, cu zîmbetu-i blajin, privindu-i cu plăcere; nici nu-i prigonea, nici nu le făcea procese de contravenție; la sărbătorile de toamnă intra cinci minute în sinagogă «ca să facă o mulțămire»; și toată lumea îl saluta cu prietinie și la toată lumea răspundea cu un salut larg, ducîndu-și înainte pălăria și îndoindu-se puțin în laturi. Un om așa de liniștit și de blajin, un om așa de iubit, mai rar se putea găsi.

De și nu se trăgea din familie de boieri, era prețuit de căpitanul Victor Faranga. Din zi în zi se împrietineau, se legau tot mai strîns, și de la o vreme începură a se vedea și în unele seri. Subprefectul

asculta istorii felurite și sfaturi igienice, și cucoana Georgeta își amintea, cînd aducea cafeaua în ceșcuțele cît degetarul, despre viața în familia sa, o viață liniștită și foarte morală.

De multe ori, în aceste șeri intime, domnul Gavril Vasilescu își aducea aminte de o hîrtie, ori de un negustor care-i ceruse ceva. Cu o vădită părere de rău pleca să-și îndeplinească datoria. Cucoana Georgeta îl petrecea pînă la ușă; întorcea în urma lui cheia, căci era foarte fricoasă, și de oameni străini, de necunoscuți, grozav se temea; și se întorcea la istoriile căpitanului.

Aceasta a fost viața acestor doi soți: a acestei soții dintr-un neam de boieri, a acestui funcționar iubit și respectat de toți concetățenii săi. Singura scădere era cheltuiala prea mare a casei, de și copiii nu aveau. Dar cucoanei Georgeta îi plăcea să umble bine îmbrăcată, frumos gătită după cea din urmă modă, iar subprefectul mărturisea zîbind cu prietinie că el la parale nu se uită, — și cînd va muri n-are să se găsească în saltarul lui nici un franc.

Poate-a vorbit într-un ceas rău. Într-o zi a căzut la pat, răcit grozav într-o inspecție, a zăcut două săptămîni și pe urmă a murit, victimă a datoriei. O jale mare a cuprins tot tîrgul. Căpitanul abia a putut să dovedească cu scrisul adreselor pe cartonașele cernite, — și abia putea să liniștească pe cucoana Georgeta cînd intrau cunoscuți ori prietini și cînd dumneai își relua suspinele.

— Ce să faci? zicea dumnealui cu pătrundere. Așa-i viața. Așa a fost scris...

Și cucoana Georgeta izbutea să-și stăpînească suspinele.

Mortul, omul datoriei, zăcea în sicriul lui, cu un

zîmbet modest încremenit pe obrazul uscat; parcă și acuma voia să se strecoare nebăgat în samă printre buchetele și coroanele cu panglici scrise care-l împresurau. Soția umbla în jur, potrivea o floare, cerceta flacăra unei lumînări, apoi un gînd îi străbătea mintea, o umbră îi trecea prin priviri, ridica batista la ochi și pornea a suspina. Era o durere adevărată, neprefăcută și nezmomotoasă.

În ziua a treia a cîntat o muzică jalnică; patru preoți au slujit; și, de și cerul de toamnă era cenușiu și de pretutindeni închis, tîrgul întreg a venit ca să petreacă la groapă pe subprefectul cel mai iubit.

Mulți fii ai lui Israel au intrat în cimitir. Și despre acest lucru și gazetele au vorbit, căci asemenea dragoste pentru un om drept nu e un lucru prea des în țara noastră. Au străbătut în urma convoiului printre cruci și printre locurile de odihnă veșnică ale celor uitați, au ascultat strigătul cel mare al cucoanei Georgeta, au văzut scînteind decorațiile căpitanului. Preoții își ridicau glasurile spre veșnicie; — și deodată cei ce erau de față au rămas uimiți, căci un tînăr negustor de lege străină voia să vorbească la mormîntul celui mai iubit subprefect.

Toate inimile erau mișcate. Tînărul negustor de coloniale și băuturi spirtoase Heinic vorbea cu lacrimi în glas; ridica mîna spre Dumnezeu popoarelor; lua fraze din talmud drept mărturie; și arăta dreptatea și împăciuirea, bunătatea și liniștea celui care nu mai era printre vii.

Și îndreptîndu-se spre soția nemîngîiată a declarat, în auzul tuturor, că micile daraveri care au fost între răposat și unii dintre ai lui, sînt încheiate pentru totdeauna; și-n văzul tuturor a scos un teanc de poliți și le-a rupt bucățele acolo lîngă mormînt, pe

cînd bulgării începeau să cadă cu zgomot de tunet peste sicriu.

Căpitanul Faranga a strîns vorbitorului mîna :

— De multă vreme n-am fost așa de mișcat...

Iar vorbitorul a răspuns :

— Așa om, cu care să ne înțelegem, n-o să mai avem noi...

Și fiindcă ploaia începea să cearnă, o ploaie rece de început de toamnă, lumea se risipi repede. Cucoana Georgeta dădu căpitanului brațul și porniră spre tîrg.

— Intr-adevăr, la asta nu m-am așteptat... a zis dumneaei într-o vreme.

Tovarășul nu răspunse. Și merseră așa tăcuți prin mîzga lunecoasă a drumului. Incepea să se întunece cînd ajunseră în fața casei subprefectului, într-o liniște deplină, în țîriitul monoton și tainic al ploii. Statură o clipă sub corteluri, privind în lungul uliții, după aceea cucoana Georgeta zise cu voce scăzută :

— Poți să intri... Nu ne vede nimeni...

Și mulți din locuitorii tîrgușorului, în sara aceea se gîndiră cu mîhnire la casa subprefectului, la soția singură, și la cel ce-și luase rîndul la cimitir, între cei ce nu mai sînt nici buni, nici răi.

UN PAGIN

Acu cincisprezece ori douăzeci de ani am cunoscut în Iași pe cuconu Grigorie Movilă. Poate și-l aduc aminte încă mulți dintre băștinașii vechii capitale a Moldovei. Era un bătrîn nalt, c-o barbă albă, scurtă, cu ochii negri. Cînd vorbea, cu patos, își umfla nările și cu mîinile făcea gesturi rotunde, elegante, ca și cum ar fi voit să conțureze ceea ce spune. Și frazelor le dădea drumul cu orînduială, cu artă de poet : sublinia oarecare cuvinte, învăluia într-o scoborîre de glas, ca într-o taină, pe altele.

De și puțin îi mai rămăsese din averea strămoșească, știa puținul acela să-l întrebuințeze așa fel încît trăia bine sau părea că trăiește bine, și se bucura sau părea că se bucură de restul zilelor în căsuța lui cu gust întocmită, în mijlocul unei grădini din strada Carol.

În căsuța aceea, l-am cercetat de multe ori. Avea un servitor întunecat la față, un țigan bătrîn cu re-dingotă care umbra tăcut ca o umbră și înțelegea poruncile stăpînului dintr-un semn cu mîna, ori dintr-o mișcare a ochilor. Beam la dînsul cafeaua cea mai

gustoasă și mai aromată. După cafea, cu un gest de rege, îmi întindea cu două degete o havană veritabilă... În odăița în care mă primea, avea pe jos covoare moi, ca în vremurile de altădată ; pe pereți stăteau orînduite în lumină prielnică cîteva tablouri mici iscălite de maeștri mari ; și între ele două pînze în rame aurite înfățișau pe două femei din neamul Movileștilor. Una, Maria — nevasta unui Radzivil, era o frumuseță vie care ne urmărea cu ochi mari și ne zîmbea.

— Ne zîmbește din depărtarea trecutului ei... zicea încet cuconu Grigorie Movilă. Cîteodată, nu știu cum, mă întristez cînd privesc la zîmbetul încremenit al femeii aceștia... Trecutul ne înșală și ne farmecă : ne trimete în suflet, astăzi, regretul clipelor de fericire... Din trecut ne rămîne numai ce-a fost bun, aș putea spune numai tinereța vieții noastre... Tot ceea ce e străin de această tinereță a căzut, ca solzi netrebnici și murdari... Pe femeia aceasta o văd așa, tînără, zîmbind în cei mai frumoși ani ai vieții ei. A îmbătrînit apoi, a murit, s-a prefăcut în humă, — însă eu nu mi-o pot închipui decît așa, zîmbindu-mi vie din trecut depărtat... Ea înfățișează parcă epoca de lene și de bucurie, de iubiri și de artă a vieții pe care noi, astăzi, orice-am face, n-o mai putem învia... Astăzi noroiul amorf crește și tinde să învăluie, să distrugă pentru totdeauna cristalul, ceea ce are viața mai nobil și mai bun, ceea ce generații multe de înțelepți s-au străduit să întocmească pentru a înfrînge mizeria — pe care ziditorul a hărăzit-o la început sărmanului muritor...

Lucirile asfințitului băteau prin ferestrele deschise ; în nemăsurate depărtări, munții se învăluiau în ceață albastră.

Cuconul Grigorie Movilă se lăsa furat de trecut, căuta să mă facă să înțeleg viața celor de la 1600 și regretul lui că nu s-a născut cu trei veacuri în urmă ; uneori, aducîndu-și aminte de tinereță, se înflăcăra zugrăvindu-mi viața Parisului și a Romei ; prea arare se cobora la discuții de sociologie și de politică.

— Ce însemnează toate acestea ? începu el într-un rînd. De ce vrei dumneata numaidecît să mă aduci rob într-o lume pe care eu n-o prețuiesc ? Lumea celor ce se frămîntă pentru ambiții politice, celor ce stîrnesc plebea și o scot în uliți cu bîtele ? Dragă prietino, viața în curînd nu va mai avea nici un rost, — căci ne întorcem de unde am plecat. Mulțimea, care a rămas la instincte, năpădește totul ; pentru mulțime nu există nici muzică ce înalță, nici viers care dă fiori, nici conturul grațios al unei statui ; pentru mulțime nu există nimic din ce au creat rarii oameni, care au ieșit ca flori de spumă deasupra talazurilor negre ; pentru mulțime, prietino, un singur cuvînt are rost : pîne ! Aleargă, se înșală, se zdrobesc, pentru pîne ! Ei bine, mulțimea aceasta o vreme a fost înfrînată. Acuma, în vremurile nouă, i s-a dat drumul : și aceasta este altă năvălire a barbarilor !

Încercam să-i pun înainte dreptul la viață al tuturor, întocmirea unui echilibru între cei ce se bucură de toate și între cei care gem sub poveri, stropindu-și munca cu sînge și lacrimi și de la naștere pînă la mormînt tot sufăr de foame.

El privea spre zîmbitoarea frumuseță din ramă :

— Prietino ! dacă n-ar fi asudat și n-ar fi gemut cei mulți, o ființă ca aceasta n-ar fi zîmbit soarelui ! Gîndește-te numai că ai fi trăit în vremea ei, că ai fi avut douăzeci de ani, că ai fi iubit-o și ai fi nădărdit să fie a ta ! Și fă-ți socoteala că ființa aceasta s-a

născut frumoasă, cu suflet de foc și cu minte sclipitoare, pentru că au fost înaintea ei oameni care n-au știut ce-i munca împovărătoare și amară, care au înțeles într-un chip cu totul deosebit întrebunțarea vieții...

În lumea aceasta osîndită durerilor, au început într-o vreme a se alege cîțiva, care au ajuns să se folosească de munca celor mulți și au întocmit o viață nouă. Grija pînii nu mai era : ei au început a cultiva viața pentru puținele plăceri pe care ni le poate da... Și ceea ce a fost artă pentru dînșii a fost, căci numai ei au avut darul înțelegerii. Dar aceasta a fost numai o parte a vieții lor, partea pe care au folosit-o ca pe o hrană aleasă, a spiritului. Incolo ei înșiși s-au străduit întru a întocmi arta aceea a vieții, arta de a alunga din juru-ți tot ce nu e frumos, de a te apropia de tot ceea ce-ți mîngîie sufletul și simțurile. Mîncarea este o artă, căci s-a născut simțul gustului ; iubirea este o artă căci o înțelegem altfel decît cei ce-și zdrobesc cărnurile pe brazdă... Astfel am ajuns să tăiem un drum mai luminos dînd într-o parte și-n alta tot ce-i necurat în viața omenească, astfel am mai putut alina groaza aceea de întunericul care ne așteaptă după moarte ! — Acuma vîd că s-a trecut vremea celor aleși ; eu însă am trăit viața așa, cu oarecare artă, și altfel n-o înțeleg... Caut pe cît pot să înfrumusețez ceea ce în sine este păcătos... De altminteri aceasta este și definiția artei...

În ceea ce spunea și în felul cum viețuia nu era nimic silit. Boierul de neam vechi, care trăise în plin, care simțise atîtea și văzuse atîtea, avea un bun-simț desăvîrșit. Profesia de credință o făcea fără pornire ; decăderea celor aleși o mărturisea fără minie ; căci și pornirea și mînia erau moștenirea numai a celor

mulți... Rostea numai vorbele c-o ușoară umbră de regret, pe urmă tăcea și asculta întîmpinările mele, cu un zîmbet îngăduitor.

— Să-ți spun ceva, îmi zise el într-un rînd după o iarnă lungă și grea ; eu cu puțini oameni mă întîlnesc acuma... Altădată cei cu care mă întîlneam nu-mi puneau întrebări, nici n-adeuceau în dezbateri probleme. Aveam altele de făcut în vremea aceea, trebuia să trăiesc cît mai mult, căci bănuiam că o să ajung în anii în care mă vezi... Acum cu dumneata stau de vorbă : la vîrsta mea, poate se cade să fac acest lucru... Văd însă că cel puțin eu nu pun împotriva ideii : eu îmi cercetez sufletul și răspund. Vorbim prin urmărire pentru ca să fugă clipele mai ușor ; dumneata vei rămînea cu ideile dumnilale, eu cu sentimentele mele. Dacă aș putea eu să-ți lămuresc ce însemnă a trăi, dacă aș putea să te fac să înțelegi prin vorbe tot trecutul meu, poate te-aș zgudui în credințele ce ai... Trecutul meu nu e un trecut de fapte, de opere care rămîn altora ; ci trecutul meu a fost trăit pentru mine, — și ce poate să rămîie dintr-un fum luminos ? Mai bine să nu mai vorbim despre lucruri serioase ; vîd că nici la sfîrșitul vieții n-o să fiu prietinelor... Să ușurăm pe cît putem acest sfîrșit al meu... Să ne facă Costache cîte o cafea foarte bună, să fumăm cîte o țigară și prin fumul ei să privim viața și farmecele acestei primăveri... Ți-am spus atîtea întîmplări din trecut, atîtea întîmplări care mi-au pregătit cel din urmă cerc al iadului lui Dante... Ți-oi mai spune și altele, ceva mai nevinovate, ceva mai gingașe, ca și florile ieșite din mustul omătului. Și primăverile vin cu amintiri, — să le primim, — și să uităm că nu mai avem mult pînă la iarnă cea veșnică și neagră...

În sărbătorile Crăciunului, prietene, am îndurat oarecare nacazuri... Nu zîmbi. Am înțeles unele din întîmpinările dumnitale asupra mizeriei celor mulți, — însă asta mă face să prețuiesc cu atît mai mult arta de a trăi a celor pușini. Am fost bolnav, mă simt ș-acuma slăbit ; știu că se apropie ceasul cînd va trebui să mă prefac a zîmbi și a uita ce mă așteaptă, — căci arta noastră cere și asta.

Astăzi primăvara a presărat flori de omăt pretutindeni. Ieri am primit o vizită : o cunoștință bună de altădată ; astăzi cătră sară va veni poate iar să mă cerceteze, căci vede că s-apropie sfîrșitul *păgînului*. Ieri așa mi-a zis: păgîn. Ieri mi-a făcut oarecare plăcere apariția ei, căci mi-am amintit de o clipă a zilelor celor de demult. Azi însă nu mai am nici o plăcere s-o văd... Sorbind cafeaua și privind primăvara ce ne înconjoară prin fumul havanelor, să-ți povestesc întîmplarea din zilele de demult...

Eram copilandru, de douăzeci de ani, și era o primăvară ca aceasta... Nu pot să spun că nu cunoscusem întrucîtva dintr-ale vieții pînă la vîrsta aceea, dar prea puțin. Copilăria n-are valoare reală. Un șir de iluzii...

Pornesc cu caravana părinților mei spre o rudă, la țară, ca să sărbătorim acolo Paștele. Ș-ajungem, dragă, într-un ținut încîntător, la o curte boierească așezată într-o grădină nesfîrșită. Era în primăvara aceea cerul așa de limpede, și-n aerul călduș se amestecau miresmele fine ale florilor de aprilie ; și din balconul de piatră vedeam linia munților, zugrăvită limpede pe întregul cer al asfințitului... Așa cum am vedea noi toate acuma, de-aici, printr-o rețea fermecată, care rețea fermecată ar fi sufletul de atunci, de la douăzeci de ani...

Și pe-acolo, prin balconul acela larg, prin pîrc, printre flori, și-n lumina ce curgea pînă la linia munților, umbla fata gazdei noastre ; adică duduia Alexandra. Luneca printre toate, căci parcă n-aveau sunet pașii ei și trupul i se înmlădia ca un val : avea înmlădieri cînd întorcea capul spre mine, cînd ocolea la cotul unei alei, cînd se pleca să culeagă cîte-o floare, și cînd se întorcea dreaptă, zîmbindu-mi, privindu-mă fix cu ochii mari : și tremurul mișcării aceleia de undă răspundea pînă în sufletul meu.

Ea vedea c-o urmăresc cu privirile pretutindeni. Cînd sta, ochii mei o cercetau în fiecare mișcare, în fiecă unduire a trupului, de la picioarele mici în pantofi de atlas, pînă la sîni ușor rotunziți. În ochii ei, rar cătam drept, la început : aveam ca un fel de teamă de negura lor.

Cît umbla ea printre flori și prin lumina soarelui, eram fericit peste măsură. Sufletul meu, ca-ntr-un fel de nebunie, căuta să sfarme îmbrăcămintea de lut. Și cît trăiam singur, în tăcerea odăiții mele, o vedeam înaintea ochilor cu mlădierea trupului, cu privirile negre ; ș-o suferință adevărată îmi îmbolnăvea trupul cînd mă gîndeam că va trebui să plec...

Ea a înțeles ușor dragostea mea ; și într-o dimineață mi-a răsărit zîmbind în capătul unei poteci, la marginea parcului. M-a oprit. A început a rîde.

— Te-ai spăriat ? îmi zise. M-am sculat prea dimineață... Ți-am ieșit înainte...

O priveam înfricoșat. Pe atunci eram prea tînăr ; și ea era cu doi ori trei ani mai mare decît mine. N-am știut ce să-i răspund.

— Credeam că ai a-mi spune ceva... vorbi ea, arătîndu-și dinții.

M-am făcut palid: mi s-a grămădit sângele la inimă. A vorbit tot ea:

— Să ne plimbăm puțin prin parc... Și mi-a întins mâna.

Cînd m-am alăturat de ea, o clipă am avut senzația că m-a atins un fier roșu.

Am pornit încet printre flori; și mi-a rămas și acuma în suflet, o mireasmă ațîțătoare de rozetă... Adie în mine și se ridică, cum s-ar ridica din negură o amintire... Mi se grămădeau mărturisiri pe buze, îmi închegam felurite fraze, — dar nu îndrăzneau să rostesc un cuvînt.

Atunci și-a întors ea spre mine ochii mari. Nu mai zîmbea. Am simțit că-i tremură brațul. A zis:

— Credeam că ți-s dragă...

Acelea au fost cele mai fericite clipe ale anilor tinereții mele. În ziua aceea am simțit că tremură în mine ceva care trebuie să fie foarte aproape de nebunie. Toată ființa, tot sufletul îmi vibra, pline de primăvară, de mireasmă amețitoare, de iubire... Ziua aceea în care am simțit atîta tinereță ș-atîta frumusețe în brațele mele, ar fi putut să-mi ajungă pentru toată viața...

Aceasta a fost cea dintâi dragoste a mea, am fost foarte fericit și asemenea dragoste, ș-aseamana fericire, prietene, nu le-am putut uita... În fiecare primăvară mireasma rozetelor mi-a amintit anul al douăzecilea al vieții mele. Și simțeam și ieri mireasma aceasta, — și se ridica în mine amintirea zilelor trecute, — cînd m-a călcat, prietene, pe negîndite o ființă mohorîtă, o cucoană tristă, palidă, în asfințitul vieții, o ființă pe care de patruzeci de ani n-am mai văzut-o, pe care n-am mai cunoscut-o, și care era — adică fusese tinereța aceea mlădioasă, cu ochii minunați...

Bătrînul începu a rîde.

— Nu mai era ea... Nimic din ceea ce era odată nu mai stăruise într-însa. Ș-a prins a rîde cînd m-a văzut, mi-a povestit din viața ei petrecută în țări străine, despre o viață oarecare mai mult sau mai puțin fericită și și-a amintit și de primăvara aceea, și iar a rîs. A zis:

— Prostii ale tinereții...

Deodată s-a pus între mine și între ea ca o negură...

Ființa de altădată nu mai trăiește decît în mine.

Are să vie iar cucoana de ieri, să mă vadă... Eu nu vreau să cunosc decît pe cealaltă, o umbră care se înalță în sufletu-mi odată cu mireasma de rozetă. Nici nu mă simt bine, căci sînt în cel din urmă an; o să mă așez în pat, o să mă-ntorc cu fața la perete, și cînd o veni, vei ruga-o să nu-mi tulbure suferința...

Bătrînul zîmbi trist ca niciodată și pomeni despre moarte:

— Cînd la ceasul cel din urmă va veni aceea pe care n-am iubit-o niciodată, împotriva căreia am luptat cît am trăit, tot așa are să mă găsească, cu fața la perete...

O INTIMPLARE

Un prietin cărunt, cu care stăteam de vorbă ieri, mi-a spus o istorie, ca să-mi dovedească că întâmplările au și ele o orînduire cuminte, nu sînt oarbe cum le socotesc bieții muritori.

Iată această istorie :

Un boier de demult, care, mi se pare, era moșul povestitorului și pe care, pare-mi-se, îl chema Iorgu Cernea, căminar al lui Mihalache Sturza, a pornit la drum într-un rînd, la vreme de iarnă.

Boierul era tînăr și nu era om urît.

Avea obrazul alb și barba încrețită ușor și-n ochii verzi, ca o piclă de toamnă : era urma durerilor pe care le încercase la moartea prea iubitei lui cuconițe Cristina, care trecuse din lumea asta la cele veșnice, în floarea tinereții, abia la opt luni după nuntă. Umbra aceea nedeslușită care plutea în ochii lui Iorgu Cernea mișca multe suflete, și multe jupînese tinere îl urmăreau cu ochii de la zăbrele și zîmbeau trist, cînd el trecea la umblet, pe calu-i alb, străbătînd ulițile Iașului.

Iorgu Cernea fusese și prin străinătăți, vorbea limba neamțului și a franțuzului. Cu grecește și cu

turcește se chinuise în copilărie, sub privegherea dascălului Chiriac și a harapnicului cu opt curălușe. Era un om cu multă agerime de judecată, sprinter la minte, cu limba cam ascuțită cătră boierii vechi și cătră slujbașii învechiți în rele, ceea ce mult plăcea lui Vodă.

Acuma plecase cătră fundul ținutului Sucevii, trimis în taină de Sturza, ca să cerceteze o afacere cam încurcată : ispravnicul ar fi avut legătură cu vreo două cîrduri de hoți, care se lăsau din munți și puneau la dări aspre pe unii din boieri ori pe vechilii rămași la moșii. Și Vodă avea întinse moșii în ținutul Sucevii.

— Dacă este ceva la mijloc, a zis Domnul rîzînd în barba-i roșă, să-l chem, să-i spun o vorbă și să-i dau numai trei buzdugane în piept...

Mihalache Sturza avea obicei să bată cu buzduganul ; după asta cei bătuți nu mai erau teferi toată viața lor.

Fiindcă cioarele umblau vîrtej pe sus a vreme rea, boierul s-a îmbrăcat bine și și-a luat blana cea mare de lup. Și-a pus la îndămînă pușca și pistoalele cu cremene, a dat și vizitiului un cuțit lung cu două tăiușuri, într-o teacă de lemn ; apoi s-a cuibărit bine în sanie. Il duceau repede trei cai voinici, înhamați rusește. Mergea mai mult pe drumuri lăturalnice, mai de-a dreptul ; nu voia să aibă de-a face cu căpitanii de poștă : și asta tot din porunca lui Vodă.

A poposit întai în sat la Ruginoasa, la marginea ținutului Sucevii. A mîncat cam pe sponci la ratușul boieresc, s-a făcut că nu înțelege de ce se tot învîrte în jurul lui ovreiu și-l tot ispitește cu vorba ; apoi cam pe la toacă, s-a așezat iar bine în sanie și a plecat.

Cînd a trecut Siretul, pe ghiață, însera.

Un vîntișor ascuțit trăgea dinspre răsărit; altfel vremea era liniștită, stelele înfloreau vioaie pe aria cerului.

Iorgu Cernea își făcea în gînd planul cercetărilor lui. Era un om hotărît, căruia-i plăcea să meargă fără înconjur cătră țintă. Pe urmă era un om care avea înăscut în el simțul dreptății. Trebuia să frîngă cerbicea unui ispravnic necinstit. Acuma era destul de deștept să înțeleagă că Vodă se zbîrlise mai mult pentru că erau la mijloc averile lui și moșiile lui. Inșă cînd e vorba să săvîrșești o faptă dreaptă, nu te mai pot opri îndoiele de acestea. Boierul avea ș-un suflet plin de ideile mari ale veacului; era prietinel lui Alecu Russo, își petrecuse tîne-reța cu el, — și amîndoi de multe ori suspinaseră în stihuri pentru Moldova lor iubită! Cîtă strîngere de inimă pentru vremurile de față și cît dor pentru prefacerile ce avea să le dăruiască viitorul!

Zurgălăii sunau veseli în întinderile tăcute; o vreme se zăriră în depărtare luminile unui sat; și boierul, în căldura dulce a blăunii de lup, se gîndea cum se va înfățișa ispravnicului, cum îl va fulgera cu privirea, cum va rosti cu vorbe învăluite și înțepătoare cîteva cuvinte, și va sfîrși cu glas apăsător:

— Măria sa Vodă te poștește la Iași, boierule!

Pe urmă, în minte, începu să-și orînduiască șirul cercetărilor. Firește, se gîndea el, întăi am să fac cercetările, să mă încredințez deplin. Cînd ai probe, nu te poți înșela.

Incet-încet părăsi gîndurile și judecățile acestea înțelepte. Simțea că-l cearcă foamea.

Se îndreptă cătră robul de pe capră; îi zise:

— Măi Manoilă, unde dormim noi? unde mîncăm?

Țiganul se răsuci în cojoc și se întoarse spre boier. Și lui îi era foame. Răspunse amărît:

— Eu știu, cucoane? Dumnezeu știe? La ratușu acela mai mult mi-am amăgit pîntecele.

— Dă, bre, o bucată tot om mai merge...

— Cum a vrea Dumnezeu! răspunse cu îndoială Manoilă.

Adierea de vînt conteni; treceau printr-o vâlcică. O luncă înegrea cu linii încîlcite albul zăpezii; pe un dîmb, la marginea drumului, se înălța cumpăna unei fîntîni.

Țiganul întoarse capul:

— Eu zic, cucoane, să ne oprim la o curte boierească, undeva...

— Ba nu, măi Manoilă, alte datorii avem noi... Ne-om opri și la o margine de sat...

— Hm! făcu țiganul, nemulțămît. Apoi se întoarse scurt la locul lui; simțise tresărind hățurile cailor.

Fugarii sforăiră; vizitiul îi struni. De după stîlpul cumpenei și de după colacul fîntîinii se năpustiră deodată patru umbre.

— Hoții, cucoane! gemu robul ghemuindu-se pe capră.

Boierul nu era fricos; se ridică și zvîrli în laturi pulpanele blăunii grele; începu apoi a pipăi și a căuta pistoalele; dar hoții săriseră sprinteni; îl cuprinseră doi, îl zvîrliră din sanie și-l frămîntau acuma sub genunche, pe zăpada lucie a drumului. Un cuțit luci la lumina slabă a stelelor.

— Nu vîșca, boierule, vorbi unul, că-ți ridicăm viața!

Unul dintre oameni lega pe vizitiu cu curelele haturilor. Altul deshama caii. Boierul nu mai făcu nici o împotrivire, se lăsă moale, — cu ochii însă, prin slabele luciri albastrii ale zăpezii, căuta să deosebească fețele și îmbrăcămintea hoților.

Erau oameni în straie albe, — țărani, — cu căciuli negre de oaie în cap și cu cojoace scurte pe trup. Doi aveau puști arnăuțești. Ochi fulgerători și obrazuri bărboase se aplecau spre el.

— Cine sînteți voi, măi ? întrebă Iorgu Cernea.

Oamenii nu răspunseră. Il răsuciră în loc și-i smulseră blana de lup, apoi îl pipăiră să vadă dacă nu mai are arme. Il ridicară după aceea în picioare.

— Cucoane, zise unul, noi ne purtăm cinstit cu dumneata, nu te stîlcim, nu nimica. Scoate ce ai și pune jos.

— Iaca banii pe care-i am, zise liniștit boierul, vîrînd mîna sub haine și scoțînd punga de matasă. Poftim !

Unul nalt, spătos, cel care-i vorbise, primi punga în palma întinsă.

— Așa, vorbi el gros ; acu fă bine și dă inelele și ceasornicul...

Boierul își trase inelele din degete și scoase ceasul de aur : odor de preț de la Geneva.

Le primi tot zdrahonul cel nalt și le vîrî în chimir, sub cojocel, fără să se sinchisească.

— Acu dezbracă și contășul ! zise el iar.

— Bine, dar are să-mi fie frig... grăi cu oarecare sfială boierul.

— Nu face nimic ; dumneata să fii sănătos : ți-i face altul !

Boierul se dezbracă și de contăș. La urma urmei era bucuros că scapă teafăr. După cea dintâi zgu-

duire, îi mai venise inima la loc. O întrebare i se sui pe buze aproape fără voie :

— Da' partea ispravnicului cît e ?

— Cum ? grăi căpitenia. Ce ispravnic ? Cucoane, rămîi sănătos ; noi luăm caii și ne ducem. Ai noroc că mîni e sărbătoare : nici nu te-am suduit, nici nu ți-am luat sînge !... Să dai o leturghie la biserică...

Pe-un cal se zvîrliră doi ; încălecară și cei cu puștile pe cite unul, așezară blănițele dinainte, făcură pe după luncă și pieriră, fără zgomot, ca niște năluci.

Boierul sta uimit la locul lui, în picioare. Parcă nici nu-i venea a crede, parcă fusese un vis, așa se petrecuseră de repede toate.

— Cucoane ! cucoane ! începu a se văita țiganul ; fă-ți o pomană și mă desleagă !

Iorgu Cernea făcu cei doi pași care-l despărțeau de sanie. Țiganul zăcea ghem lîngă ea, cu genunchii aduși pînă lîngă ceafă.

— Of ! gemu Manoilă, parc-au strîns curelele cu vîrtejul !

Boierul se năcăji o vreme ca să-și deslege robul. Apoi amîndoi în picioare, în singurătatea aceea, impresurați de noapte și de zăpadă, rămaseră uitîndu-se unul la altul. Țiganul oftă într-o vreme adînc, ridică dreapta și-și făcu cruce :

— Doamne Dumnezeu ! zise el cu glas plîngător, bine că am scăpat cu viață !...

— Bine, am scăpat deocamdată, grăi boierul, da-i vorba ce facem de-acu înainte ? Incotro ne îndreptăm ? Unde ne ducem ? Dacă dau dihaniile peste noi ?...

— Ferească Dumnezeu ! bolborosi robul.

Boierul avu o înfiorare; începea să-l cuprindă frigul.

— Hai să mergem pe drum înainte! zise el pripit. Și porni.

Cînd ieșiră din vâlcică, adierea ascuțită de vînt începu să-l taie. Se întoarse, cu gîndul la jocul lui Manoilă. Țiganul îi pricepu mișcarea și începu a scînci, încovoiat în straiile-i vechi:

— Nu-i, stăpîne! mi-au luat și jocul meu, ticăloșii și blăstămații!

Iorgu Cernea începu a-și strînge fălcile; frigul aspru îi pătrundea mădularele; și curînd prinsă a clănțani din dinți. Porni mai repede; începu aproape să alerge. Țiganul scîncea cu jale ținîndu-se de dînsul. Lui Cernea i-ar fi venit a rîde, dacă nu și-ar fi simțit vinele gîtului și fălcile ca de lemn. — Ciudată întîmplare! Înainte disprețuia găzduirea la o curte boierească, — ș-acu ar fi fost bucuros de-un bordei în pămînt și de-o leacă de foc. Nici mîncare nu i-ar mai fi trebuit! — Tăria începea să-i slăbească; o înfiorare de groază deodată îi străpunse inima, cînd se gîndi c-ar putea pieri așa, acolo, pe cîmp, ca o fiară netrebnică! Ii veni să blastăme și pe Vodă, și pe Dumnezeu!

Alergă așa o vreme. Din cînd în cînd se opreau; cercau să străbată cu ochii întunericul, poate-or vedea o lumină prietină, — poate-or auzi lătrături de cîni.

Nu vedeau nimic, nu auzeau nimic, și boierul Iorgu Cernea începea să se simtă pierdut. «Întîmplări grozave ne pîndesc în umbră!» cugeta el, și se gîndea la moarte.

O pădurice li se arătă înainte, ca un zid negru. Boierul se opri gîfîind.

— Unde sîntem?

Zăpăituri întăritate de dulăi izbucniră. «Trebuie să fie vreun bordei de creștin pe-aici...» gîndi boierul și deodată, ca fulgerul, îi străbătu prin trup o simțire de bucurie. Cu o clipă mai nainte se credea pierdut; acumă limanul mîntuirii era aproape.

— Treci înainte, măi Manoilă! vorbi el cu însuflețire. Strigă la oameni, chiamă ajutor... Vezi unde ne aflăm!

Robul umbla cu picioarele încovoiate și cu mînile depărtate de trup, cu degetele rășchirate. Din cînd în cînd le ducea la gură și sufla în ele.

— Măi oameni buni! strigă el cu voce slăbită.

Nu se vedea urmă de locuință; numai cîinii lătrau mînioși.

— Să mergem mai încolo... vorbi boierul. Și parcă îi veni înțelegerea. Aici trebuie să fie grădina unei case boierești!... Și lucrul i se păru așa de ciudat, întîmplarea așa de fericită după ceasul de restriște, încît nici glas nu putea să sloboadă. Făcu semn robului; porniră iute pe lîngă un gard de nuiele, — și curînd bănuiră prin întuneric o poartă uriașă, cu streșină. Și dincolo de poartă trebuia să fie o casă boierească caldă și primitoare.

— Măi Manoilă! măi Manoilă! vorbi tulburat boierul. Bate la poartă, intră și spune cum a fost! roagă-i să ne primească. Spune că sîntem oameni de la Ieș, boieri de la Domnie; ne-au ieșit hoții în cale; spune că înghețăm aici, afară; să nu ne lese...

Țiganul bătea cu disperare, cu amîndoi pumnii, în porți, și cîinii, înlăuntru, hămăiau ca la sălbătăciune.

Chemări de împăcare se auziră apoi în ogradă, ș-un glas răsunător întrebă de dincolo de poartă :

— Care-i acolo ?

— Noi sîntem ! strigă țiganul cu curaj. Boieri de la Ieș ! Ne-au prădat hoții în drum ! Dați drumul, creștini buni, că înghețăm de frig afară...

Se deschiseră porțile ; cîțiva argați îi încônjurară ; unul ridică un fînar și lumină pe rînd obrazul boierului și al țiganului :

— Apoi să mergeți la stăpînă ! zise un glas.

O liniște mare se coborîse în sufletul lui Cernea ; începea să-și capete stăpînirea de sine. Iși freca mînile, își potrivea prin întuneric hainele. Iar Manoilă, într-un avînt nestăpînit, sui scările de la cerdac, c-un argat după el ; intră într-o tindă caldă plină de miroas de gutăi, — și de acolo pătrunse la lumină, într-un fel de iatac care i se păru ceva strălucit, ca-n povești.

— Ce este ? — se auzi un glas.

— Indurați-vă ! strigă Manoilă. Ni-i foame, ni-i somn și ni-i frig... Ne-au prădat hoții, ne-au lăsat goi în mijlocul cîmpului, în izbeliștea vîntului, ș-am căzut aici, la porțile dumneavoastră...

În clipele acelea Manoilă parcă era motanul năzdrăvan al lui Cheleş-împărat din poveste.

După ce-și strigă cu disperare vorbele, parcă se desmetici și privi în juru-i. O femeie tînără, albă la față, se ridicase în picioare, în scurteica-i de vulpe, și privea mirată la el, ținînd în mîni, lîngă piept, horbota și inglița.

— Cine ești tu ? întrebă ea.

— Eu îs țiganul ! vorbi cu îndrăzneală Manoilă. Boieru-i afară... Era să cherim pe cîmpuri...

— Cum ? v-au prădat hoții ?

— Așa, măria ta, precum spui, sărutăm picioarele !

— Și cine-i stăpînul tău ?

— Stăpînu-i boier mare, cuconiță, stă cu Vodă la masă !

— Cum se poate !

— Acu-i căminar numai, că-i tînăr ; dar are să ajungă și hatman !

— Așa ? Și cum îl chiamă ?

— Îl chiamă Iorgu Cernea...

— Să fie sănătos. Să poștească. Creștini sîntem ! Gavriile, spune-i Catrinei să pregătească o odaie, să facă foc ; aduceți smîntînă, faceți o leacă de scrob, puneți niște mușchi în țigla, dați și creștinului istuia ceva să îmbuce !... Faceți-i și lui loc la bucătărie... Sculați pe chelar să deie ce trebuie !

Manoilă se uita la gura ei cu admirație. Apoi ieși trăgîndu-se înapoi ; și Gavril pofti în casă pe boier, care tocmai atunci suia în cerdac potrivindu-și părul și barba : înțelesese din vorbe că stăpînirea-i de parte femeiască și n-a trecut de vîrsta de treizeci de ani.

Cînd intră în odăița caldă, i se împainjeniră ochii ; căldura îi aduse o destindere în tot trupul ; începu să tremure tare ; i se scutura toată carnea pe oase. Nu putu rosti nici un cuvînt ; simțea că dacă ar vorbi, și-ar mușca limba.

Cu un zîmbet stînjenit duse mînile la piept și se ploconi, după moda veche, înaintea gazdei.

Stăpîna locului îl privea cu luare-aminte cu o milă vădită.

— Cum, boierule ? așa ai rătăcit prin frigul iernii numai în straietele acestea ?

— Mi-au luat tot ! izbuti să îngîne Iorgu Cernea.

Cucoana tăcu, uimită. După un răstimp, zise încet :

— Poftim, stai lângă sobă, mai la căldură...

Boierul încă tremura.

— Mi-a spus omul dumnitale că ești ieșan...

— Da. Iorgu Cernea, căminariu.

Gazda dădu din cap, în semn că știa.

— Eu îs văduva lui Dumitrache Mavrodin. Poate l-ai cunoscut...

Iorgu Cernea făcu un semn ușor din cap, că nu l-a cunoscut pe răposatul; apoi îndrăzni să-și ridice privirile asupra gazdei.

— Poate poștești un păhăruț de vutcă. Ți-a face bine...

Căminariul dădu din cap, înduioșat parcă. Da, poate i-a face bine!

Gazda deschise un dulăpior zidit în părete, lângă sobă. Scoase o sticlă, un păhărel. Iorgu Cernea îi urmări mișcările. Era voinică și mlădioasă, cu mișcări iuți. Blănița de vulpe îi sporea albeața și curățenia gîtului și a feței.

Intinse mîna și primi păhărelul cu băutură limpede. Se ridică în picioare și-l închină c-un semn din cap către gazdă.

— Vă mulțămesc c-ați avut milă de-un drumeț rătăcit și jăfuit de făcători de rele! Dumnezeu face parte după inimă!...

Gazda se rumeni și zîmbi. Boierul bău vutca și se așeză iar pe divan. O căldură binefăcătoare îi umbla acuma, ca un sînge nou, prin toate încheieturile.

Mai încercară a vorbi puțin; dar n-aveau ce să-și spuie. Slugile aduseră mîncare caldă, pîne proaspătă de grîu și vin roș. Căminariul închină și vin în sănătatea gazdei și pentru bunătatea ei de inimă, ș-acuma scuturat cu totul de ticăloșia ceasului de primejdie, începu a găsi sămînță de vorbă, începu chiar a-și

aminti de sofisme școlii lui grecești, privind la cuconița de gazdă. Parcă o orînduire dreaptă o așezase acolo, într-un colț de pămînt, ca pe o zîină a liniștii, — spre a putea primi un boier călător rătăcit în frigul iernii, în bezna nopții.

Călătorul își povesti pățania așa cum trebuia, fără groază, fără tînguiri, o povesti chiar cu oarecare veselie. Apoi află că pe buna la inimă a sa gazdă o chiamă din botez Tudorița și se simți pornit să închine încă un păhărel de vin pentru acest nume frumos. Apoi, cum amîndoi sălășluiau într-o țară mică, așa cum e frumoasa noastră țară a Moldovei, găsiră curînd că aveau aceiași prietini printre cunoștințele lor, ba chiar că de foarte departe se rudeau puțin. Descoperirile acestea nu se știe de ce făcură pe gazdă și pe oaspete să nu mai contenească din vorbă; și într-un tîrziu căminariul Iorgu se simți cu ochii fierbinți, cu vorbe înflorite pe buze, pe cînd dumneaîi jupîneasa Tudorița, îmbujorată la față, așezată în jîlț la vatra focului, ridica din cînd în cînd genele spre negura de toamnă care părea că plutește în ochii boierului.

Povestea aceasta pare că s-a sfîrșit așa cum trebuia, în iatacul acela curat, plin de mirodenia florilor uscate de cîmp. Nu înțeleg de ce din această întîmplare bătrînul meu povestitor și prietin a căutat să scoată o idee filosofică. Să fie filosofia rece apanajul bătrîneții? Mi se pare că tinereța avea ceva mai bun de făcut.

CENUȘAREASA

Cel mai în vîrstă dintre toți era nenea Leonte Mugur, om cu părul și cu mustățile încăruntite. Era și singurul holtei dintre cei de față, de aceea poate cunoștea și mai bine femeile. «Ele m-au albit», zicea el. Poate tot fiicele Evei îi adînciseră și-i umpluseră de suferință ochii.

— Citeodată e interesant, începu el după multă vorbă, să urmărești viața unei femei. Firește, citeodată. Nu sînt toate viețile interesante. Unele trec ca o undă nesimțită și se cufundă în veșnicie. (Nenea Leonte era și puțin poet.) Altele însă ridică valuri tulburi și luminoase, fierb în tumult, — le privim cu uimire; trec și ele; ne-au lăsat însă imagini în ochi, urme în suflet; au radiat în juru-le.

Pe cînd eram și eu tînar, am cunoscut o fată. Eram la un moș al meu, la țară. Pe acest moș al meu îl chema Teodor Visarion și era mîndru de numele lui, de boierii părinților, și de moșia Cîmpeni. Era mîndru și de curțile mari, ca niște cetăți, pline de mobile vechi și de lucruri rare. Era mîndru chiar de holteia lui, căci și el a trăit holtei, ca și mine. El îi zicea «independența» lui, cum îi zic și eu.

Pe fata despre care vorbesc am văzut-o, odată cu el, la o horă. Ne-am oprit cu trăsura, duminica, la rateș. Jucau acolo toți flăcăii și toate fetele din Cîmpeni. Satul se întindea pe-o costișă lungă, revărsat și umilit parcă înaintea curților care se ridicau stăpînitore pe o colină. Din satul acela umilit, din căsuțele acoperite cu stuh, ieșise la soarele primăverii atîta tinereță și atîta găteală. Ne uitam firește mai mult la fete. Erau pieptănate ca niște domnițe de demult și unele aveau flori adevărate în păr. Salbe de arginți turcești luceau pe sînurile multora. Cămășile cusute cu fir de matasă și cu fluturi aurii.

— Sînt luxoase fetele de la noi, îmi zise moșul meu Teodor Visarion și privea spre dăntuitoare ca un stăpînitor spre bunurile lui.

— A! uite, uite, îmi zise el deodată în franțuzește; dar fata ceea de unde a ieșit? pînă acum parcă n-am văzut-o niciodată.

În chiar clipa aceea ochii mei se opriră asupra aceleia despre care vorbea moșul meu. Teodor Visarion era un cunoscător bun; era cărunt, cum sînt și eu acuma.

Era o fată cu ochii mari, umbriți; era mai subțirică, mai gingașă decît toate tovarășele ei. Stam mirat, parcă nu era fată de țaran; avea un obraz fin, o pielețică nearsă de vînturi și de soare. Se învîrtea cu genele plecate în brațele flăcăului ei și foile fustelor se umflau lin, apoi la întorsură se zbăteau ca un val.

— Fata asta trebuie să aibă piciorul Cenușăresei, îmi zise iar unchiul meu, — de și poartă ciubote cu potcoave de alamă... Iși puse ochelarii și începu a o privi cu luare-aminte.

— Curios aş fi să văd piciorul acela într-un pantof delicat... vorbi el iar.

Unchiul meu era mişcat şi eu îi ascultam cu oarecare admiraţie reflectiile.

După ce privi cîtva timp, făcu un semn din mîină unui fecior boieresc. Omul se înfăţişă scurt, cu căciula în mîină.

— Ascultă, măi Alixandre, zise moşul meu cu nepăsare, vorbind puţin pe nas; n-ai putea tu să-mi spui cine-i fetiţa ceea de colo?

— Sărut dreapta, cuconaşule, care? Le cunosc pe toate.

— Fetiţa ceea subţirică; uite, ceea care s-a uitat acu spre noi.

— Aha. Apoi aceea-i Puica, cuconaşule.

— Ce puică, măi Alixandre?

— Puica, fata lui Gavril Jitaru; şede în bordei cu tatu-său, cuconaşule, în capătul de la vale al satului, lîngă moara de pe Suceava. O cunosc eu: e Puica.

— Aşa o chiamă?

— Nu, cuconaşule. O chiamă Anica, dar flăcăii aşa i-au zis, unde se poartă ea ca o fată de boier, aşa *indelicată*. Da' altfel vrednică, duce singură casa lui Gavril, că mă-sa de vreo cinci ani a răposat.

— Şi cum aşa, măi Alixandre, parcă n-adoce la făptură şi la obraz cu celelalte fete.

— Dă, cuconaşule, zise feciorul boieresc ridicînd din umeri; parcă pot să ştiu? Şi mie mi-i de-a mirare!

Moşu-meu dădu uşor bici cailor. Pornirăm în lungul satului, cătră moara de pe Suceava. Dincoace de moară, la marginea satului, drept poarta ţarinei, abia se ridica de la pămînt o căsuţă veche, mai mult un bordei, cu nişte ferestruie cît pumnul.

— Asta trebuie să fie casa Jitarului, îmi zise moşul meu; aici locuieşte Cenuşăreasa noastră. Ciudat lucru!

Spunea vorbele acestea franţuzeşte, cu un aer gînditor. De altminteri îl înţelegeam, căci îl cunoşteam; făceam chiar un fel de şcoală sub conducerea lui.

Ne întoarserăm la horă. Cum ne oprirăm, înţelesei că se vestise cercetarea boierului. Privirile se întorceau furiş spre noi, simţeam mai mult decît vedeam zîmbete. Puica se trăsesese într-un colţ, se dosea după femeii.

— Da' Puica de ce nu joacă? întrebă boierul pe cineva.

Şi îndată glasuri înăbuşite, îndemnuri, braţe scoaseră pe fată la lumină; un flăcău o cuprinse şi începuseră s-o învîrtă triumfător într-un joc iute de doi. Puica se rumenise la obraz; se simţea privită; dar nu-şi întoarse nici o clipă ochii spre noi.

Moşu-meu dădu iar bici cailor şi zise:

— S-a sfîrşit, am tentaţia să văd piciorul acela într-un condur de atlaz.

Probabil că moşu-meu avea o slăbăciune pentru condurii de atlaz.

N-aş putea să spun anume cum s-au petrecut lucrurile. Fata Jitarului ştiu că n-a mai ieşit la horă. De ceea ce putea să spuie satul nu m-am interesat: la opinia supuşilor lui nici moşu-meu nu ţine. I-a făcut boierul Puicei pantofi mici, i-a adus rochii scumpe — şi cătră toamnă, cînd am venit iar la Cîmpeni, am găsit-o într-un fund de coridor, singură, albă la faţă ca o marchiză. Cînd m-a văzut, m-a privit sfioasă, cu ochii mari, stătea gata parcă să fugă, să se ascundă undeva. Pe urmă parcă s-a răzgîndit, a rămas locului la lumină.

M-am apropiat de ea. Am salutat-o cu oarecare ce-

remonie. Răspunsul ei n-a fost stîngaci. M-a privit cu prietinie apoi; parcă-mi mulțamea din ochi.

— Stai singură? zisei eu. Nu ți-i urît?

— Aștept pe madama, îmi răspunse ea încet, c-un glas argintiu.

— Care madamă?

— Pe care-a adus-o boierul pentru mine. Dumneata mă cunoști, m-ai văzut astă primăvară. Acu vrea boierul să învâț ceea ce nu știu...

— Și-ți place?

— Îmi place...

O priveam și o găseam mai frumoasă și mai gingașă decît în trecut și mi se părea stranie prefacerea aceasta la fiica unui așa de umilit părinte. De bună-samă că tatăl ei tot paznic la jîtărie era.

— Am să te rog un lucru... îmi zise cu sfială Anica. Să nu spui boierului că m-ai văzut aici, ș-ai vorbit cu mine...

— De ce?

— Te rog să nu spui. Boierul mă teme.

Vra să zică moșul meu începea să piardă din filozofia vîrstei lui! Priveam silueta elegantă a fetei aceleia care suferea o transformare așa de grabnică ș-așa de ciudată. Era în înfățișarea ei puțină sălbătăcie, însă era și grație. Și gîtul, sîinii, brațele parcă chemau; încă nu erau provocătoare, dar parcă chemau. Simțeam primejdie pentru vîrsta mea și invidiam pe unchiu-meu.

Suferise o ușoară prefacere dascălul meu Teodor Visarion. Era neliniștit, nu mai era gazda bună de odinioară. Îmi mărturisi cam brusc, la un pahar de vin, că simțea o serioasă înclinare pentru fetița aceea pe care am văzut-o amîndoi la horă, într-o duminică de primăvară; îmi mărturisi că-i place singurătatea

și-mi dete a înțelege un lucru pe care ușor îl pricepui, căci chiar a doua zi îmi luai zborul spre alte țărături.

Afacerea însă ajunsese mai serioasă decît îmi închipuiam. Crezui că unchiu-meu e în declin: am aflat în curînd că omul acela subțire, pe care-l știam sceptic în cele femeiești, a îngenuchiat ca-n focul altei vîrste la picioarele fetei pe care o chema odată Puica, — și, pierdut, era gata să-i închine averea și numele.

A fost un mare scandal între neamuri, cînd a sosit vestea aceasta la Iași. Advocați și doctori au fost consultați, cuvîntul «interdicție» a fost rostit; iar sufletul meu începu a fi cercat de o curiozitate mare.

Trecuseră doi ani. Unde a ajuns oare frumuseța mea? (Mă sfiam parcă acum să-i mai zic «fata jitarului».)

Am făcut drumul la Cîmpeni și din propria mea pornire, mînat și de rudele de-aproape.

Moșu-meu m-a primit c-un zîmbet de stînjnire. Mi-a cerut vești de la cei de-acasă: a început a rîde apoi.

— Hm! zise el. Mi-au scris. Au pus pe hîrtie multe reproșuri și multe impertinențe. După ce mi-au expediat acestea, mi te-au trimis și pe tine...

— De ce vorbești așa, moșule? Altfel mă socoteai odată. Acuma, tot ca prietin am venit.

— Poate! răspunse cu îndoială. Apoi mă privi cu luare-aminte din cap pînă-n picioare.

— Ai crescut mare, dragă Leonte, acu ești barbat deplin, adăogi el; poate ai fi în stare să pricepi pasiunea vîrstei mele; dar nu, nu cred...

— Cum? e adevărat?

La întrebarea aceasta, încruntă sprînceana, îmi răspunse aproape mînios:

— Da, e adevărat. Aș putea spune că sînt un om pierdut, dacă n-aș crede că sînt fericit.

Cazul moșului meu nu era așa de interesant, după cum se și vede. Grozav eram de nerăbdător să văd iar pe ființa care-l îngenunchiase astfel. Coridorul unde o văzusem întăia oară, însă, și odăile din partea aceea, erau pustii. Mă gîndii. Unchiul meu parodiază pe Othello. Și stima de care se bucura odinioară în ochii mei scăzu simțitor.

Am ieșit cam înegurat, spre crîngurile Sucevii. Era o zi liniștită de toamnă și frunzele atinse de brumărel împrăștiau pretutindeni colori triste, care-mi umpleau sufletul, ca armonia unui cîntec vechi. Eram singur; mă oprii subt un frunzar de păr sălbatic, de culoarea sîngelui. Și mă gîndeam ce s-a făcut fata mea sfioasă, cu ochi de căprioară.

Cînd, deodată, o văzui. Venea gînditoare în trăsura boierească; vizitiul ducea la pas caili. Era îmbrăcată într-o mantie ușoară de matasă, o pălărioară cu pană neagră îi sta aplecată puțin pe ochi; avea o înfățișare așa de aleasă, așa de simplă și de gingașă, încît inima începu a-mi bate cu putere în piept.

Mă mișcaj de la locul meu. Ea opri trăsura, se dădu jos. O salutai. Imi zîmbi ca unei cunoștinți vechi, și-mi zise:

— Mi-a părut bine cînd am aflat că ai venit.

Nu știam ce să răspund. Glasul ei nu mai avea nimic sfios și nesigur.

Incet, pornirăm prin marginea crîngului. Frunzele căzute foșneau.

— Viața aici la noi se petrece foarte trist, îmi zise ea deodată.

— De ce? întrebai eu cu mirare.

— Cred că înțelegi. Stau închisă; la ușa mea-i

zăvor. De și tata a murit, satul nu uită cine sînt. Toți mă privesc cu coada ochiului. Plăcere n-am să umblu printre cei cu care am fost tovarășă. Afară de lunile cînd umblăm prin locurile depărtate, așa de frumoase, nu mai am zi de mulțămire...

Nu înțelegeam, visez ori mă înșeală auzul? Cine e femeia aceasta care-mi vorbește? E fata aceea simplă? e ființa sfioasă din coridor? Cine e? Văd că vorbește ca o doamnă, nu simt nimic deosebit în glasul ei, nimic care mi-ar aminti pe *altădată*.

Imi era sufletul așa de mișcat, îmi simții mintea deodată așa de tulbure, încît mă oprii și fără voie privii în față pe tovarășa mea. Imi zîmbi. Imi vedea uimirea și se știa frumoasă.

— De ce te uiți așa la mine? Și începu a rîde. Nu mă mai cunoști? A trecut multă vreme de cînd nu m-ai văzut.

— Intr-adevăr, s-au schimbat multe, murmurai eu.

Umblarăm așa o vreme. Din cînd în cînd o priveam pe furiș. Ea începu a-mi povesti despre călătoriile ei la stațiunile balneare ale străinătății cu moșu-meu, vorbi despre unele orașe ale Apusului. Erau impresii sincere. Noutățile acestea îi izbiseră sufletul. Apoi, deodată, iar i se întoarse o tînguire pe buze. Mă temeam să nu se coboare la amănunte prea comune; cercai să-i abat cursul vorbei. O întrebai:

— Cum ți-au părut femeile pe unde ai fost?

— Multe erau frumoase, îmi răspunse ea, și de la unele am învățat mult...

Sinceritatea aceasta îmi plăcu. Indrăznii să fac un pas mai departe:

— Pe-acolo, mi se pare că altfel se petrece viața... mai slobod, mai neînfrînat.

— Adevărat, răspuse ea ; acolo e mai multă lume ; aici sîntem prea puțini.

— Îți place mișcarea și mulțimea ?

— Lumea îmi place. De aceea m-am bucurat c-ai venit dumneata la noi...

— Moșu-meu însă nu se bucură...

Ea tăcu. «Să fie deșteptăciune firească ?» mă gîndeam eu. Ș-aveam o ciudată simțire privind-o acuma. Ființa i se însuflețise după vorbire, și ceva tainic se răspîndea în juru-i. Și din ochii ei adînci scăpăra o privire furișată. Simții înfiorarea care deșteaptă gîndul unei îmbrățișări... Și-n clipa aceea am înțeles pe dascălul și unchiul meu, ș-am oftat.

— De ce oftezi ? mă întrebă ea. Și obrazul i se luminează de un zîmbet dulce.

— Mă gîndeam la ceva.

— La ce te gîndeai ?

Eu tăcui. Ea-și mușcă buzele.

— Nu te superi, vorbii eu deodată, vreau să te întreb un lucru.

— Poftim, întreabă, de ce să mă supăr ?

— Știu că moșu-meu e stăpînit de o patimă mare. (Ea-și întoarse ca-ntr-un fulger ochii spre mine.) Dar nu știu dacă e fericit...

Așteptam să-și plece ochii, să se înroșească. Ea mă privi senină. Parcă nu înțelegea. Și mă întrebă :

— Poate vrei să știi dacă mi-i drag boierul ?...

Făcui cu capul : da. Și mi se înegurară ochii. Sînt îndrăzneli care te orbesc. Ea însă nu răspuse la întrebarea pe care singură o pusese. Schimbă vorba, și mă întoarse pe nesimțite prin frunzele moarte ale toamnei, spre trăsura care aștepta la marginea crîngului, lîng-o fîntînă cu cumpănă. Ce mi-a mai spus nu-mi mai aduc aminte ; îmi vorbea ca o femeie

deșteaptă, care știe să rămîie în cercul ei de cunoștinți. Vedeam că multe, foarte multe lucruri îi sînt străine, că tot este un fond ascuns de barbarie în trupul acela minunat ; rămîneam însă uimit de prefacerea grabnică și de finețta pe care o cîștigase fata aceea din popor.

Moșul meu era în adevăr gelos. Înțelesei aceasta la întoarcerea mea, înțelesei la masă. Sta trist, cu fruntea încrețită, nu rostea nici o vorbă ; numai din cînd în cînd se uita cu patimă, întăritat, la Anica. Ea se purta liniștită, așa cum trebuie să se poarte o «menajeră» a unui boier mare. Intr-un timp moșul m-a privit crunt ș-a zis, parc-ar fi rostit o sentință :

— Dragul meu, poți să spui tuturor că-n viața mea nimeni n-are dreptul să se amestece... Dacă ar fi fost după mine, acuma și formele legale erau să-vîrșite...

Pusei cuțitul și furculița în farfurie și-l privii.

— Ce te uiți așa la mine ? N-a vrut ea ! Și glasul îi era mînios.

De vorbit nu mi-a mai vorbit. A băut dintr-un vin roș ca rubinul ; apoi după masă rămase ostenit parcă, gîfîind, în scaunul lui. A ! se prefăcuse mult moșul meu. Anica umbla prin preajma noastră cu pași nesimții. Unchiul într-o vreme parcă dormita. Ridicînd ochii, deodată o văzui pe-aceea la care mă gîndeam, în cadrul ușii, privindu-mă fix.

N-am năzuit niciodată la premii de virtute. Și nu era vina mea dacă moșul și învățătorul meu Teodor Visarion dormita. Pe urmă eram și foarte curios ; și sînt un om care am slăbăciunile mele. După cum vedeți, o mulțime de scuze.

Ca un vifor mi s-a tălăzuit în piept, cînd, în fundul coridorului pe care-l cunoșteam, am simțit-o

Înainte-mi, cînd și-a alipit fruntea ei de a mea. Avea o piele foarte fină ; i-am pipăit fruntea, ochii și brațele, și pe urmă am înțeles de ce nu răspunsese la întrebarea pe care singură și-o pusese.

Fata aceasta căzută ca din cer a fost una din rarele bucurii ale vieții mele.

Bucuriile însă sînt scurte. Am plecat ; — și eram ca o tristă pasere călătoare care așteaptă cu dor o primăvară nouă, ca să se întoarcă la cuibul vechi.

În urmă-mi fericirea neguroasă a unchiului Teodor s-a prăbușit. Cînd am aflat, am înțeles și eu ce-i durerea ; și într-un tîrziu m-am mîngîiat : asta-i soarta multor dureri.

Cenușăreasa din poveste, ființa aceasta misterioasă și rară, căzută într-o lume străină ca într-o lume a ei, — ca și cum și-ar fi împlinit sorocul unui farmec, și-a luat într-o bună zi zborul. S-a plictisit de viața închisă, s-a hotărît să uite tot ceea ce frumoșii ei ochi văzuseră în Apus, tot ceea ce mintea ei ușoară prinsese așa de lesne, — și s-a dus, a intrat în lumea neînsemnată și necunoscută a plebei, c-un om de rînd.

«A fugit c-un flăcău...» îmi scria cu amarnică suferință moșu-meu ; și eu stam cu scrisoarea lui în mîna și-mi aminteam de unele nopți fermecătoare ale vieții mele. Și azi mă tulbură amintirea lor.

Moșul meu nu s-a resemnat ; eu m-am resemnat, pe urmă am început a albi. Ș-am învățat, din durerile mele, că în viața aceasta nu trebuie să ne mirăm de nimic ; și, din ceea ce-a spus un înțelept, că femeia poate trece prin multe prefaceri ca și prin multe iubiri și de fiecare dată se reînnoiește, ca luna.

NOTE

Romanticul autor al *Șoimilor*, fugit în tihna tîrgușorului Folticeni din Bucureștiul care-l consacrase, e acum om cu familie grea, luptîndu-se să-și dureze gospodărie temeinică, care să-i asigure un bun popas în clipele lui de reculegere, după drumurile pe care-i silit să le facă ades ca inspector al Cercurilor Culturale și, din 1909, ca director al Teatrului Național din Iași.

Se află tot în căsuța de pe strada Rădășeni cu numărul 42, fostă a lui Pavel Ciubotaru, de unde abia în toamna anului 1909 trece în casa clădită de dînsul, pe locul cumpărat printr-o întîmplare de la spițerul din Piatra-Neamț.

Urci la deal pe strada Rădășenilor printre căsuțe de mici funcționari, ajungi la o răspîntie cu două cîrciumi care se-nfruntă... Încă un piept de deal cu cîteva locuinți semănate în mîna dreaptă ș-o livadă în stînga — și ai ajuns în cîmp... O zare largă se deschide asupra satelor Buciumeni și Oprișeni sub pîclele vinete ale munților, drumul cotește printre răchiți și acoperișuri de șindrili înecate în verdeață... O goană de copil pe lîngă gardul din mîna dreaptă și poarta raiului se deschide... O alee de tei duce într-o poiană pe care se va înălța casa de lemn cu fațada țuguiată... Deocamdată noul proprietar a pus pe Neculai Prună și pe Vasile Blană să-i împrejmu-

iască grădina cu gard gospodăresc de scînduri prevăzut cu acoperiș de șindriliță și să-i facă o poartă ca de cetate, cu hulubărie deasupra. Aproape toată vremea liberă și-o petrece sus „la livadă“, supraveghind lucrul, visînd și plănuiind.

Altoise tot ce se poate altoi în grădina bătrînă și pusese mulți pomi tineri, mai cu samă meri și peri pe care avea grijă să-i păzească iarna de iepurii ce veneau la ros. Pe acei iepuri flămînzi i-a văzut de multe ori în livadă și-n hucașul de dîndos, în serile cu lună, dîndu-se ca niște mingi de umbră de-a tumba și bătînd mătînii de bucurie. A și scris despre ei, în *Povestea cu iepurii*,¹ imaginîndu-și că vorbesc, rugîndu-se de paznicul livezii să le dea voie să se joace printre tufe și să roadă un pic de mugur tînăr. Moșul care e prepus c-a stat de vorbă cu acești „urechiați“ e unul din cei doi lucrători pe care-i avea acolo în deal: Vasile Blană ori Neculai Prună — și întîmplarea minunată se petrece în noaptea Sfințului Vasile, cînd toate sînt cu puțință, chiar să vorbești cu iepurii și muierea de mult îngropată.

În partea din vale a grădinii, înspre butnarul Tă-răboi, își alcătuieste o prisacă pe care o îngrijește singur. Pune hrișcă și melisă, și-și cumpără cărți de apicultură. La început alcătuită mai mult din buduroaie, — nu tîrzie vreme se înoiește cu stupi sistematici, care strălucesc ca niște flori felurite colorate sub sprînceana stufoasă a mărului Harlamov-schi. Singur își prinde roiurile, singur își gospodărește prisaca. Își cumpără toate uneltele de care are nevoie un apicultor, își comandă muscă italiană, extractor... Ca-n tot ce face, pune multă patimă; adîncind albinăritul în toate aspectele lui, cetește pe Fabre, dar stă de vorbă și cu prisăcarii, ascultînd povești cu albine... Întîmplarea din *Prisaca de altădată*² e inventată, dar pe moș Buburuz și pe fata lui i-a zugrăvit după natură.

¹ *Calendarul Minervei*, 1909; *Cîntecul amintirii*, Minerva, 1909.

² *Cîntecul Amintirii*, Minerva, 1909.

Spre micul rai din deal, urcau adesea și cei doi copii mai mărișori — Lia și Mitică — și uneori, cărată în brațe, și Profirița care abia rupea cîteva vorbe. Aici, pe cerdacul căsuței vechi care avea să rămîie mică anexă a noii clădiri, se odihneau de truda urcușului, înfulecînd pînea cu unt adusă de-acasă și bînd laptele cald oferit de Mădălina, femeia lui Ștefan Vasiliniuc — paznicul livezii.

În peisajul încîntat al livezii, prindeau ființă toate poveștile spuse de tata, sara, la culcare. Pe *Ianoș Năzdrăvan*¹ nu putea să și-l închipuie Mitică, — dolofan de cinci anișori —, decît pascînd iarba verde și grasă a livezii din deal... Vasile cel mare, vrednic slujitor care tăia lemne cu două fereștraie odată, și care nu avea decît cusurul că-i plăcea să coboare prea des la crîșma lui Hoișii, era flăcău de pe culmea Băii... De ce n-ar fi existat și Ianoș cu adevărat? Mitică îl căuta cu ochii întotdeauna cînd suia „la livadă“ și se mira că nu-l vede făcîndu-i semn de înțelegere din urechiușă.

— Ascultă, Mitiță, să-ți spun o poveste...

De data asta e *Povestea de sărbători*² Arhanghelul Mihail se duce în lume, să supuie pe pustnicul care-l însoțește la încercări grele. Iată-i: coboară de pe dealul Rădășenilor! Mitică și-i închipuie ca pe doi gospodari din sat; atîta numai că cel mai tînăr parcă ar avea un chip luminos ca soarele...

Oare de unde știe tata atîtea povești?

★

Copiilor li se părea o excursie pînă în deal „la livadă“. Cînd a ieșit întăia oară tata cu Mitică la săniuș, băiețelului i s-a părut strada Rădășeni, pe care alunecau zbirnînd, fără de sfîrșit, — și mai lungă încă la întors, urcînd pieptul ei de deal cu săniuța de funie...

¹ *Sămănătorul*, 1908, nr. 17; *Cîntecul amintirii*, Minerva, 1909.

² *Cîntecul Amintirii*, Minerva, 1909.

Și-n realitate era o ulicioară desfundată, c-un îngust trotuar numai pe partea cu case mai răsărite și nici prea lungă nu era. Sania ajungea iute la Hoișii, apoi lua vînt coborînd în vîrtej pe la Gogu și se alina de la Voinescu la vale, mergînd aproape drept pînă la Adormire... Ajunsă aici, trebuia să fie ajutată de picioare, ca să nu se oprească și să mai alunece un pic pe Strada Mică.

Aici, în ulicioara mică, care pînă și copiilor li se părea îngustă și înfundată în noroaie, locuia multă evreime săracă: cizmari, croitori, casapi... Mătușa Tincea (doamna Ecaterina Tinu, o rudă a scriitorului) îi cunoștea pe toți și le știa și poveștile. Ea îi istorisise de-o dramă ce avusese loc acolo, în cartierul evreiesc, nu departe de locuința ei. Era vorba de o poveste de dragoste în care se amestecau două lumi: ghettoul și funcționăria nevoiașă. Lumea evreiască îi era cunoscută scriitorului încă din Pașcani; despre Tudorița și tatăl ei îi vorbește cu lux de amănunte povestitoare. Avînd toate datele trebuincioase, scrie *Haia Sanis*¹, bucată puternic și perfect încheată.

Era prin 1908; *Haia Sanis* apăruse în *Viața Românească*, cînd un oaspete simandicos sosise să viziteze Folticeniul, s-a suit și pînă la locuința lui Sadoveanu de pe ulița Rădășeni și apoi, împreună, au ieșit să vadă tîrgul. Vorbind de una de alta, ajung și pe Ulița Mică.

— Uite, aici e locul unde a trăit Haia Sanis și lumea ei de evrei, — spune scriitorul, oprindu-se.

Mosafirul îl privește neîncrezător:

— Dar ce, a existat cu adevărat? — întreabă.

Sadoveanu zîmbește amuzat de uimirea tovarășului său. Și cum tocmai atunci o fetiță de evreu trecea drumul, o oprește:

— Unde șade Leiba Sanis? întreabă.

Și, spre marea surprindere a celui alt, copila arată cu degetul spre a treia casă de acolo.

¹ *Viața Românească*, 1908, nr. 5; *Cîntecul amintirii*, Minerva, 1909.

Dacă ar fi fost sară, desigur că s-ar fi arătat și Sanis, venind de la abator, tropăind cu cizmele grele stropite de sînge pe ulița desfundată.

*

Multe din căsuțele străzii Rădășeni erau lipite una de alta, părete în părete. Uneori, în cerdacăturile de la uliță, mai ales sârbătoarea, vedeai pe cîte cineva stînd și uitîndu-se la cine trece pe uliță. Capete la geamuri se șteau ades, dosite după perdele. De obicei însă căsuțele erau mute, tăcute.

În schimb, dacă te coborai „pe șanț“, prin dosul străzii Rădășeni, unde începea cîmpul și ogoarele — și unde fiecare casă avea o grădiniță, — puteai să privești nestingherit în gospodăriile pline de forfoță. Aici în dos, se scuturau covoare, se zburăteau găini și curci, se zbenguiau copii și cîni... Pe la gardurile mărunțele ce despărteau proprietățile, stăteau de vorbă vecinele, povestind cu mîna la gură ultimele noutăți...

— Ai auzit, dragă?... La Sadoveanu s-au furat claponii!...

În adevăr, într-o dimineață de iarnă, cucoana Maria Bîlu dăduse strașnic țipăt, cu amîndouă palmele ridicate la ceruri, în fața cotețului deșert — și întreg Folticeniul aflate în fulger tragedia. Se făcuseră cercetări, se presupusese că numai Ștefan Vasîliniuc, paznicul livezii din deal, care cunoștea bine locurile, putuse veni „pe șanț“ și lua claponii într-un sac... Dar toate au fost zadarnice și paserile au rămas pierdute... Întîmplarea însă a apărut nu tîrziu vreme în bucată *Pățania unai cumătru*¹.

Tot din dramele Folticeniului a ieșit și *Faceri de bine*². Merărița a viețuit și ea pe strada Rădășeni; ba chiar zid în zid cu scriitorul. O vedeai în fiecare zi coborînd ori urcînd cu coșurile de mere: scundă, îmbrobodită c-un șal mare din care nu mai ieșea la iveală decît un neg gros... Veșnic pe drumuri, Ploi-

¹ *Povestiri de sară*, Minerva, 1909.

² *Cîntecul Amintirii*, Minerva, 1909.

țoia nu se arăta decît o dată ori de două ori pe an în cerdac — și atunci tot cu treabă...

Pe aceeași stradă a Rădășenilor își ducea muce-
nicia și cucoana Luța din *O zi, ca altele*¹, despre
care a povestit cu amănunte tot mătușa Tinca, stînd
în cerdac la o cafeluță. — Întîmplări mici și mari,
drame și pățanii hazlii ajungeau ca ecouri și la ure-
chile scriitorului, care le folosea numaidecît.

Povestea cu așa-zisa otrăvire a bătrînei Fani Bern-
stein făcuse ocolul întregului județ. Multă vreme hu-
ise țîrgul, comentînd imprudența doamnei Munteanu
și aerele ei de aristocrată. (*Adevărul asupra unei
otrăviri.*²)

Mai erau și incendii, de care ar fi profitat nostîma
cucoană Sofiica, dacă tînărul profesor — al cărui
nume îl păstrăm din discreție — n-ar fi avut o con-
știință atît de scrupuloasă. (*Poveste la al șaptelea
pahar*³.)

Să nu uităm morțile subite și înmormîntările;
(*Dare de samă*⁴). Același cadru, povestea auzită în
Pașcani. Mai sînt sinuciderile morale și remușcările
tîrzii ale celor slabi, care-și petrec viața prin cafe-
nele cu cărțile și paharul de vin (*Un om pierdut*⁵).

Pe unii cu nervii mai puțin sănătoși, monotonia
țîrgușorului îi îmbolnăvea. De mărturisirile unui bun
prietin — și el scriitor — poposit scurtă vreme în
Folticeni, se slujește ca să scrie bucata *Un dușman*⁶.

Povestea mătușa Tinca, dar povestea și cucoana
Maria — bunica copiilor — lucruri vechi petrecute în
Liteni, sat în care se născuse și-n care mai trăiau
încă părinții ei: Catincuța și Ionică Andrușca. Aici,
pe malul Siretului, se întîmplase ca un boier să ia
o fată de țăran și s-o facă domniță, — ca apoi ea să

¹ *Viața Romînească*, 1908, nr. 8; *Cîntecul amintirii*, Minerva, 1909.

² *Sămănătorul*, 1907, nr. 51; *Povestiri de sară*, Minerva, 1910.

³ *Povestiri de sară*, Minerva, 1910.

⁴ *Povestiri de sară*, Minerva, 1910.

⁵ *Povestiri de sară*, Minerva, 1910.

⁶ *Povestiri de sară*, Minerva, 1910.

fugă cu un flăcău, întorcîndu-se în lumea din care
ieșise. (*Cenușăreasa*¹.)

Cîntecul acesta al trecutului — *Cîntecul amintirii*²
— trezește adînci rezonanțe în sufletul scriitorului. O
simplă povestire auzită de la maica lui, cîndva, se
ridică ca o putere de stihie, răscolind răni adînci și
trecînd ca o jelanie peste morminte vechi...

Alteori *O întîmplare*³ — povestită de o rudă a că-
minarului dezbrăcat de hoji la vreme de noapte și
găzduit de o frumoasă boieroaică — e prilej ca să
puie din nou pe hîrtie o istorie din trecut.

Stă de vorbă cu un moș sfătos despre domnitorul
noroadelor și drumul rămășițelor lui de-a lungul
țării și scrie *Cuza-Vodă*⁴. Altă dată, aude de la un
tovarăș de breaslă despre un cunoscut boier scăpătat
din Iași și ideile lui ciudate (*Un păgîn*⁵), — și se
folosește de acest material.

Poveștile din trecut, pe care le vor spune la foc
de popas cei de la Hanu-Ancuței, le începuse deo-
camdată Petrișor, — cel care nu se teme de nimeni
și de nimic. (*Povestea cu Petrișor*⁶).

Și iarăși amintiri care vin să-l cutremure și să-l
înduioșeze, trezind o rană care nu se va închide nici-
odată: pierderea mamei lui, Profira. Face un drum
pe valea Moldovei, intră în satul străbunilor lui, stă
pe prispa casei bătrînești, privește la semincerii din
zare (*Printre gene*⁷), — și retrăiește clipe vechi cu
sufletul de-acum, înțelegînd multe pe care atunci le
înregistrase numai, cu ochi de copil.

Apoi, și-aduce aminte de zbuciumul sufletesc din
adolescență, din vremea cînd maica lui murise și o

¹ *Luceafărul*, 1910, nr. 6; *Povestiri de sară*, Minerva, 1910.
² *Viața Romînească*, 1909, nr. 1; *Cîntecul amintirii*, Minerva, 1909.

³ *Luceafărul*, 1910, nr. 1; *Povestiri de sară*, Minerva, 1910.
⁴ *Viața Romînească*, 1909, nr. 2; *Povestiri de sară*, Mi-
nerva, 1910.

⁵ *Luceafărul*, 1909, nr. 8; *Povestiri de sară*, Minerva, 1910.

⁶ *Viața Romînească*, 1908, nr. 9; *Cîntecul amintirii*. Mi-
nerva 1909.

⁷ *Viața Romînească*, 1908, nr. 11; *Cîntecul amintirii*, Minerva
1909.

alta îi luase locul în căminul tatălui său. (*La paisprezece ani*¹).

Alte întâmplări, de data asta hazlii, se ridică din amintiri și vin să-și ia locul ce li se cuvine: una, — *Din durerile unui recrut*² — e o poveste din vremea concentrărilor de la 1906. Alta, — *O mică cercetare*³, — fusese culeasă dintr-un sat pe unde trecuse cândva; bun prilej ca să descrie corupția și ticăloșia funcționării rurale de pe atunci.

Un capitolăș aparte îl alcătuiește *Duduia Margareta*⁴. I se ceruse o povestire pentru primul număr al Bibliotecii Minerva și pentru eroină ia de model pe o vară a Izabelei Sadoveanu, Margareta Macarovici, — suflet gingaș de o deosebită sensibilitate. Dar și aici, ca-n mai toate povestirile scrise la acea epocă, același târgușor de provincie, cu atmosfera și tipurile-i caracteristice, îi slujește drept cadru.

*

Primăvara secetoasă urmată de ploi putrede și iarna vremelnică a anului 1908 au adus cu ele o sărăcie crîncenă. Oamenii nu aveau cu ce-și hrăni vitele. Întîmplarea cu lipovanul care și-a ucis calul, cu săteanul care a dat foc carului de fîn, cu gospodarul care a dat drumul Surului... sînt lucruri autentice, notate de Sadoveanu și apoi împletite în bucată *Ceasul al doilea*⁵.

Ploile acelea putrede de toamnă, prin care umblau cu capetele în pămînt năcăjiții țărani, sînt cadrul nuvelei *Hoțul*⁶. Poate că a văzut cândva Sadoveanu un biet amărit dîndu-și sufletul. Peisagiul și moartea sînt una cu durerea aceluia suflet chinuit care

¹ *Povestiri de sară*, Minerva, 1910.

² *Povestiri de sară*, Minerva, 1910.

³ *Povestiri de sară*, Minerva, 1910.

⁴ *Viața Romînească*, 1908, nr. 1, 2, 3; apoi Biblioteca Minerva, nr. 1.

⁵ *Calendarul Minervei*, 1910, *Povestiri de sară*, Minerva, 1910

⁶ *Cintecul amintirii*, Minerva, 1909.

se stinge, pierzîndu-se în curgerea monotonă a ploilor cenușii de octomvrie.

Sentimentul de milă și înfrățire cu cei mulți și năcăjiți e deosebit de puternic în *Om singuratic*¹. Întîmplarea cu lupul e auzită, drumul cu sania iarna, la vreme de noapte, l-a trăit de multe ori scriitorul în lunga lui carieră de vînător și pescar.

*

„Năcazurile oamenilor — zicea Sadoveanu — au de multe ori mai multă măreție decît un deal prăpăstios. Rămii înmărmurit în fața lor și nu-ți vine a crede.” (*Istoria unei pălării*².) Povestea lui Costache Dinu, care a dat o păreche de boi pe o pălărie, e confirmată de dosarele judecătoriei din Hîrlău. I-a spus-o un om cumsecade din tîrg și dovezile le-a văzut în registre negru pe alb. „Iar întîmplarea nu-i una: sînt multe, multe, care seamănă cu aceasta ca două picături de apă, sînt prea multe din nenorocire...” zice în aceeași bucată Sadoveanu.

Despre oameni și locuri din acel colțisor de Moldovă, pe care îl cunoștea așa de bine, scrisese încă din 1898. Petrecuse în vacanța de iarnă la unul Alexandru Puiu, o rudă a mamei lui vitrege și după ce se întorsese acasă pusese pe hîrtie bucată *La Ciohorăni*³.

În anul următor, 1899, urcase cu tovarăși pînă *La Schitul Brătești*⁴, la depărtare de un ceas și jumătate de tîrgul Pașcanilor. Stătuse de vorbă cu Părintele Costandie și de-acolo trecuse în singurătatea celuilalt schit, de la Boureni, — să asculte năcazurile Părintelui Calistru și a bătrînului Ile Bistrițanu... (*Singurătăți*⁵.) Și ceva mai tîrziu, în 1900,

¹ *Viața Romînească*, 1909, nr. 4; *Povestiri de sară*, Minerva, 1910.

² *Albina*, 1907, nr. 1; *Oameni și locuri*, Minerva, 1908.

³ *Albina*, 1908, nr. 36—37; *Oameni și locuri*, Minerva, 1908.

⁴ *Sămănătorul*, 1908, nr. 10; *Albina*, 1908, nr. 32; *Oameni și locuri*, Minerva, 1908.

⁵ *Albina*, 1908, nr. 34 (sub titlul: *Moșneagul cel hapsîn*); *Oameni și locuri*, Minerva, 1908.

scrisese despre Mănăstirea Slatina, la hramul căreia fusese. (*La hramul Mănăstirii Slatina*¹).

Drumurile acestea de sub munte, din ținutul Neamțului și al Sucevei, le face din nou, cum se întoarce la Folticeni, în 1906. Cercetează vechia mănăstire Bistrița²; intră iar în *Humuleștii lui Creangă*,³ urcă la *Cetatea Neamțului*⁴ și de acolo se abate la *Mănăstirea Neamțului*⁵; trece Ozana și vizitează *Mănăstirea Secu*⁶; apoi *Peste munte*,⁷ la *Agapia*⁸. De aici la *Varatic*,⁹ unde ascultă povestea despre *Poiana Țigăncii*¹⁰. Se abate la *Băile Bălățești*¹¹ — și la *Oglinzi*, în *Poiana lui Ion Pietraru*¹². În același an, prin august, vizitează *Mănăstirea Rîșca*¹³ și *Proboța*¹⁴. — Sînt impresii și amănunte proaspete și pline de viață. *Oameni și locuri* descrie fidel, cu dragoste pentru vechile ctitorii și lumea nevoiașă care le împresură și ochi critic față de egumenii care ș-au alcătuit o viață tihnită, mîncînd în post costițe de purcel ori pui fripți.

Asemenea drumuri se făceau la vremea aceea, după cum se vede și din cele ce ne spune scriitorul, cu trăsura ori cu tramcarul (trăsură închisă, cu șase cai, un fel de poștalion de pe vremuri). La deal, clopoțelul de la cai suna rar; la vale, se zbătea dînd glas subțire și agitat... Destul de des veneau trăsurile să-l ia pe Sadoveanu, împreună cu oaspeți sosiți să viziteze regiunea, ca să-i ducă spre Baia lui Ștefan cel Mare, Mănăstirea Rîșca ori pe dealul Rădășeni-

¹ *Albina*, 1908, nr. 26; *Oameni și locuri*, Minerva, 1908.

² *Oameni și locuri*, Minerva, 1908.

³ *Albina*, 1906, nr. 1; *Oameni și locuri*; Minerva, 1908.

⁴ *Albina*, 1906, nr. 10; *Oameni și locuri*, Minerva, 1908.

⁵ *Albina*, 1906, nr. 13—14; *Oameni și locuri*, Minerva, 1908.

⁶ *Albina*, 1907, nr. 19; *Oameni și locuri*, Minerva, 1908.

⁷ *Albina*, 1907, nr. 21; *Oameni și locuri*, Minerva, 1908.

⁸ *Albina*, 1907, nr. 29; *Oameni și locuri*, Minerva, 1908.

⁹ *Albina*, 1907, nr. 32; *Oameni și locuri*, Minerva, 1908.

¹⁰ *Sămănătorul*, 1907, nr. 4; *Oameni și locuri*, Minerva, 1908.

¹¹ *Albina*, 1907, nr. 35; *Oameni și locuri*, Minerva, 1908.

¹² *Albina*, 1906, nr. 12; *Oameni și locuri*, Minerva, 1908.

¹³ *Sămănătorul*, 1908, nr. 27; *Oameni și locuri*, Minerva, 1908.

¹⁴ *Albina*, 1908, nr. 14—15; *Oameni și locuri*, Minerva, 1908.

lor, în satul cu oamenii cei mai harnici și mai chibzuiți din partea locului.

Aici, la Rădășeni, la sărbătoarea Sfîntului Mercurie, venea lume multă de prin satele dimprejur — boieri și calicime — la hramul care avea loc în fiecare an și la care se întindeau mese lungi, încărcate de bucate și vinațuri. (*Rădășenii și sărbătorirea Sfîntului Mercurie.*)¹

Tot cu trăsura spune Sadoveanu c-a venit odată la Folticeni, la *Iarmaroacele Sfîntului Ilie*.² Aceste bilciuri, vestite în regiune pentru tîrgurile mari de vite și cai, le descrie prozatorul de multe ori, în diferite feluri. Aici, în bucata de mai sus, vorbește de sfaturile cu cărașii poposiți la marginea cîmpului pe care se întindea iarmarocul — și de acel moș Gheorghe Leonte care știa să spuie povești din vremuri vecni, de pe vremea lui Vasile-cel-Mare, care tăia pungile boierilor la drumul mare...

Povești tot așa de vechi și de puțin cunoscute sînt strînse mănunchi în *Istoria pe scurt a tîrgului Pașcani*³ (1840—1890). Ce l-a îndemnat pe Sadoveanu să scrie această mică monografie a tîrgului său de baștină? De-l întreb, îți răspunde că nu-și mai aduce aminte cînd și din ce îndemn a făcut-o. Înțelegem numai că s-a aplecat cu dragoste și milă asupra umilului orașel, „care a crescut odată cu dînsul“, cum spune el așa de frumos; și-n care dorm atîtea amintiri a unor oameni și întîmplări de altădată...

28 ianuarie 1955

PROFIRA SADOVEANU

¹ *Albina*, 1906, nr. 28—29, 31, 35; *Oameni și locuri*, Minerva, 1908.

² *Albina*, 1908, nr. 21, 22, 23; *Oameni și locuri*, Minerva, 1908.

³ *Albina*, 1908, nr. 28—29; *Oameni și locuri*, Minerva, 1908.

CUPRINSUL

DUDUIA MARGARETA

- 7ma 103

OAMENI ȘI LOCURI

<i>Bistrița</i>	107
<i>Mănăstirea Rîșca</i>	113
<i>Humuleștii lui Creangă</i>	123
<i>Cetatea Neamțului</i>	129
<i>Poiana lui Ion Pietraru și băile Oglinzi</i>	135
<i>Mănăstirea Neamțului</i>	141
<i>Mănăstirea Secu</i>	147
<i>Peste munte</i>	153
<i>Agapia</i>	159
<i>Varaticul</i>	165
<i>Poiana Țigăncii</i>	171
<i>Băile Bălățești</i>	178
<i>Proboța</i>	184
<i>Istoria unei pălării</i>	189
<i>Iarmaroacele Sfințului Ilie</i>	195
<i>La hramul mănăstirii Slatina</i>	215
<i>La Ciohorăni</i>	224
<i>La schitul Brătești</i>	232
<i>Singurătăți</i>	239
<i>Istoria pe scurt a țirgului Pașcani</i>	247
<i>Rădășenii și sărbătorirea sfințului Mercurie</i>	259

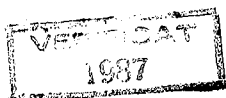
CINTECUL AMINTIRII

<i>Cîntecul amintirii</i>	279
<i>Povestea cu Petrișor</i>	289
<i>Prisacă de altădată</i>	297
<i>Poveste de sărbători</i>	305
<i>Ianoș Năzdrăvan</i>	311
<i>Povestea cu iepurii</i>	318
X <i>Hoțul</i>	325
<i>Printre gene</i>	334
<i>Faceri de bine</i>	348
<i>O zi, ca altele</i>	375
<i>Haia Sanis</i>	395

POVESTIRI DE SARA

<i>Ceasul al doilea</i>	461
<i>Om singuratic</i>	473
<i>Cuza-Vodă</i>	485
<i>O mică cercetare</i>	493
<i>Din durerile unui recrut</i>	503
<i>Pățania unui cumătru</i>	514
<i>Un dușman</i>	527
<i>Un om pierdut.</i>	535
<i>La paisprezece ani</i>	542
<i>Poveste la al șaptelea pahar</i>	550
<i>Adevărul asupra unei otrăviri</i>	562
<i>Dare de samă</i>	571
<i>Un păgîn</i>	577
<i>O întâmplare</i>	586
<i>Cenușăreasa</i>	598
Note	609

461
494
555

C.L. 70

Responsabil de carte : V. Gafița
Tehnoredactor : N. Kivu
Corector : V. Vasiliu

*Dat la cules 04.06.955. Bun de tipar 24.10.955. Tiraġ
20.100 ex. Hirtie velină mată de 60 gr. m.p. Format
840/1080x32. Colț ed. 26,50. Colț de tipar 19,5. Edi-
ția I. Comanda 1865. Planșe tipo I. A. nr. 02285.
Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8 R-O.*

Tiparul executat sub com. nr. 1770 la Combinatul
Poligrafic Casa Scintei "I. V. STALIN",
București - R.P.R.

